

TÜRKİYE YAZARLAR BİRLİĞİ
WRITERS UNION OF TURKEY

Sümer 1 Sk. 11/5
Kızılay-Ankara

0 312 232 05 71-72
www.tyb.org.tr
tyb@tyb.org.tr

TYB Vakfı
Milli Müdafaa Caddesi, 10/11
Kızılay-Ankara

Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları - 74

Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı
Mehmet Âkif Ersoy Araştırmaları Merkezi Yayınları - 12

ISBN: 978-975-7382-92-8

Ankara, Mart 2017

Yayınlayan: **D. Mehmet Doğan**

80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy Bilgi Şöleni
Tertip Heyeti
D. Mehmet Doğan
Musa Kâzım Arıcan (Prof. Dr.)
İbrahim Ulvi Yavuz
Ferhat Koç
Osman Özbahçe
Muhammed Enes Kala (Dr.)

İlim Heyeti
Adnan Karaismailoğlu (Prof. Dr.)
Hicabi Kırlangıç (Prof. Dr.)
Caner Arabacı (Prof. Dr.)
İbrahim Tüzer (Doç. Dr.)

Faaliyet Asistanı
Dilâra Coşkun

Editör
Enes Dağ

Tashih-Kontrol
Rabia Sena Yıldırım

Tasarım: mtr tanıtım görsel hizmetler
Baskı: Özel Ofset - Sertifika No: 29514

80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy Bilgi Şöleni

27-28 Aralık
ANKARA

İçindekiler

Sunuş

80 sene sonra Mehmed Âkif'i konuşmak

20. yüzyılımıza yön veren büyük şahsiyetlerden Mehmed Âkif 27 Aralık 1936'da çok sevdiği İstanbul'da hayata gözlerini yumdu. Mısır'dan döneli altı ay olmuştu. Onun 11 yıl ayrılıktan sonra şifa bulmaktan çok hayatını memleketinde tamamlamak hissiyle hareket ettiğini tahmin edebiliriz. Gurbette kalan millî şair elbette eninde sonunda memleketine getirilirdi. Fakat o döndü ve bu dönüşün şüphesiz bir anlamı vardı.

İstiklâl Marşı şairinin dönüşü resmî makamlar tarafından pek hoş karşılanmadı. Dâhiliye Vekâleti bu "mürteci şair"in dönüşüne kimin izin verdiğini araştırmaya başladı. Basının, edebiyatçıların büyük şairimize ilgisiz kalması istendi. Buna rağmen İstanbul basını onun dönüşü ile ilgili kısa haberlere yer verdi ve bazı günlük gazetelerde onunla yapılan mülakatlar yayınlandı. Bazı ünlü yazarlar ona hoş geldin mahiyetinde fıkralar yazdılar.

Peyami Safa *"Yarınki nesillerin Çanakkale ve Sakarya'da âbide arayan gözleri bu toprağın altında kefensiz yatanların bir tek tesellisi olarak onun şiirlerini görecektir. Âkifsiz Boğazlar müdafaasının ve İstiklâl Harbi'nin destanı bir vak'anüvisin kaleminden çıkan alelade ve kupkuru bir zabıt varakası halinde kalacaktır"* dedi. Yusuf Ziya Ortaç, Âkif'e gereken ilginin gösterilmemesini edebiyata hörmetsizliğin bir örneği olarak gördü. Bugüne adı kalmamış olan bir yazar[1] ise, "*İnkılâpçı bir ruhun ona vereceği hüküm, sıfır*"dır diye yazdı.

Şair, 11 yıldır yaşadığı Mısır'dan vapurla 3 günde ulaşmıştır İstanbul'a. O üç gün ona otuz asırdan uzun gelmiştir. *"Orada 11 yıl kaldım, 11 gün daha kalsam çıldırırdım"* demiştir. (Feridun Kandemir'in mülakatı).

Ercümend Ekrem Talu, inkılâpçılık adına ona sıfır veren zihniyete *"O hastayı rahat bırakın"* diye seslenir. *"Ona indireceğiniz her darbe Harb-i umûminin ve İstiklâl Harbi'nin tertemiz alınlı şehidlerini rahatsız eder."* der.

Hatırlanması gereken iki yazı daha vardır: Biri Âkif'in çok beğendiği genç şairlerden Faruk Nafiz'e, diğeri de Turhan Tan'a ait.

Mehmed Âkif'in vefat haberi de 28 Aralık 1936 tarihli gazetelerde şairin şöhretiyle mütenasip olmayacak ölçüler dâhilinde yer almıştır! Tabiî resmî tören yapılmamış, hatta yöneticilere cenazeye katılınmaması yönünde talimat gelmiştir.

27 Aralık'ta Mehmed Âkif ölmüş, 28 Aralık'ta cenazesi kaldırılmıştır. 28 Aralık bir dönüm noktasıdır: Bir gün önce ölen Âkif âdeta dirilmiştir. Türk gençliği İstiklâl Marşı şairine sahip çıkmış, tabutu eller üstünde Edirnekapı mezarlığına kadar götürülmüştür.

---

1 Münir Müeyyet Bekman

Bu havadan etkilenen gazeteler, dergiler Mehmed Âki'fin cenaze haberine geniş yer verirler, ünlü yazarlar birbiri ardına yazılar yayınlarlar. Kamuoyu Âkif haberlerine büyük ilgi gösterir.

Mehmed Âkif'in ölünce unutulacağını sananlar yanılmıştır. Hatta o tarihten sonra Mehmed Âkif daha tesirli şekilde kamuoyuna mal olmuştur. İşte vefatının üzerinden 80 sene geçti, Türkiye Yazarlar Birliği 80 yıl sonra Millî Şairimizi anmak için bir bilgi şöleni düzenledi. 27-28 Aralık günlerinde Ankara'da Türkiye Yazarlar Birliği Genel Merkezi'nin "*Mehmed Âkif Divanı*"nda yapılan Bilgi Şöleni'ne ilim, fikir edebiyat adamlarımız yanında "Anadolu Mektebi Okuma Grubu"nun Safahat okuyan talebeleri de konuşmacı olarak katıldı. Lise öğrencilerinin Mehmed Âkif'le ilgili konuşmaları takdirle takip edildi.

Bu kitapla 8 ciltlik Mehmed Âkif külliyatına 9. cildi eklemiş olduk.

Ömrünü dinine, milletine, vatanına hizmete adamış büyük Âkif'i 80 yıl sonra bir daha rahmetle yâd ediyoruz.

D. Mehmet Doğan

Program

27 Aralık Salı

10:30 80 Yıl Sonra Mehmed Âkif'i Anma- Taceddin Dergâhı

1. Oturum 13:30-15:30

Oturum Başkanı: Musa Kâzım Arıcan (Prof. Dr.)

Turan Karataş (Prof. Dr.): *80 Sene Sonra Mehmed Âkif'i Hatırlamak İçin 40 Sebep*

Alâattin Karaca (Prof. Dr.): *Mehmed Âkif ve Said Halim Paşa'da Terakkî Meselesi*

Nazif Öztürk (Dr.): *İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân Tâceddîn Dergâhı'nın Vakfiyesi Bulundu*

Selma Günaydın: *Mehmed Âkif'e ve Sanatına Yöneltilen Eleştiriler*

2. Oturum 16:00: 18:00

Oturum Başkanı: Hicabi Kırlangıç (Prof. Dr.)

Abdülvahit İmamoğlu (Prof. Dr.): *Mehmed Âkif'in Müslümana Bakışı*

Yusuf Turan Günaydın: *Mektup Neşirleri Bakımından Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlürreşâd*

Mahmut Öztürk (Yrd. Doç. Dr.): *Mehmed Âkif'in İçtimaî Tefsir Yorumları: Hakkın Sesleri Örneği*

Cengiz Karataş (Yrd. Doç. Dr.): *Mehmed Âkif ve Mefkûrecilik*

3. Oturum 18:15- 20:00

Oturum Başkanı: Mustafa Orçan (Prof. Dr.)

Mehmet Güneş (Doç. Dr.): *Nesillere Öncü ve Örnek Üç İdealize Şahsiyet Abidesi: "Asım", "Gül Yetiştiren Adam" ve "Yedinci Oğul*

Levent Bayraktar (Doç. Dr.): *Mehmed Âkif'in Güncelliği*

28 Aralık Çarşamba

4. Oturum :09:30- 11:30

Oturum Başkanı: Cevat Özyurt (Prof. Dr.)

Adnan Karaismailoğlu (Prof. Dr.): *Safahât'ta Hicrân ve Himmet Kavramları*

Caner Arabacı (Prof. Dr.): *Âkif ve Abdülhamit İlişkisi*

Sefa Yüce (Doç. Dr.): *Kendisini Milletine Adayan Büyük Şahsiyet Mehmed Âkif*

Gürsoy Solmaz (Yrd. Doç. Dr.): *Türk Okul Tiyatrolarında Mehmed Âkif'in Eserleri ve Etkileri*

5. Oturum: 12:30: 14:30

Anadolu Mektebi: *Âkif'i Anlamak, Asımı Yaşamak*

Panel Yöneticisi: Vildan Karaduman

Bilal Enes Özensel: *Âkif'in Etkilendiği Şahsiyetler*

Beyza Nur Bıyık: *Mehmed Âkif'in Şiir'inde Kur'an ve Hadis*

Feyzanur Karademir: *Âkif'in Karakteri*

Ayşe Karaman: *Milletin Kahramanı ve Kurucu Aklı*

6. Oturum 15:30- 17:15

Oturum Başkanı: Adnan Karaismailoğlu (Prof. Dr.)

Cevat Özyurt (Prof. Dr.): *Nostalji Şairi Olarak Mehmed Âkif*

İbrahim Tüzer (Doç. Dr.): Bir İroni Olarak *Mahalle Kahvesi* ya da Mehmed Âkif'te "Hayat-ı Aile"

Beyhan Kanter (Doç. Dr.): *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Mekânın Anlam Alanları*

Mehmet Kurtoğlu: *Mehmed Âkif ve Babanzade Ahmed Naim'in Dostluğu*

7. Oturum: 17:30- 19:15

Oturum Başkanı: Caner Arabacı (Prof. Dr.)

Mitat Durmuş (Doç. Dr.): *20.Yüzyıldaki "Bilinç Yitimi" ve "Kaygı Kaybını" Mehmed Âkif ve Ömer Seyfettin Bağlamında Okumak*

Dinçer Atay (Araş. Gör.): *Müslüman Doğu Toplumlarının Eleştirisini Mehmed Âkif'in Leyla Şiiri Bağlamında Bir Asır Sonra Yeniden Okumanın Zarureti*

Mustafa Özçelik: *Mehmed Âkif'in Bir Muallim Olarak Portresi*

Enes Dağ: *Mehmed Âkif'te İslam Tasavvuru*

1. BÖLÜM

Oturum Başkanı
Musa Kâzım Arıcan (Prof Dr.)

Turan Karataş (Prof. Dr.)
80 Sene Sonra Mehmed Âkif'i Hatırlamak İçin 40 Sebep

Alâattin Karaca (Prof. Dr.)
Mehmed Âkif ve Said Halim Paşa'da Terakkî Meselesi

Nazif Öztürk (Dr.)
İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân Tâceddîn Dergâhı'nın Vakfiyesi Bulundu

Selma Günaydın
Mehmed Âkif'e ve Sanatına Yöneltilen Eleştiriler

Seksen Sene Sonra Âkif'i Hatırlamak İçin 40 Sebep

Turan Karataş
Prof. Dr. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Bu yazıda, Mehmed Âkif, neden bir asırdır hâlâ her türlü hayranlık ve ilgi merkezinde duruyor, eseri büyük kitlelerde ma'kes buluyor, bunun sebeplerinden kırkını okuyacaksınız. Bir sanatkâr, vefatından seksen yıl sonra neden samimiyetle hürmetle ve sevgiyle anılır, buna gerekçe olan cümleler bulacaksınız. Aslına bakılırsa, Âkif'i niçin sevdiğimi anlatacağım. Belki de çoğumuzun bildiklerini derleyip toparlamış olacağım[1].

1. Âkif, emrolunduğu gibi dosdoğru bir ömür sürmüştür. Bir güç ve otorite karşısında inancından, ilkelerinden taviz vermeden. "Bütün ömründe aynı kanaatin, aynı imanın sahibi" olarak. Devirlere, mecburiyetlere, muhitlere uymadan. "Hakkı bir zâlime ihtar, o ne şahane cihad!" diyebildi korkusuzca. *Hak nâmına haksızlığa ölse tapmadı.* "Sinemde imanım müebbet fecr-i sâdıktır" düsturuyla yaşadı.

2. Tertemiz, ak pak bir hayatı var Âkif'in. Altmış üç yıllık ömrünü kirletecek bir leke görünmüyor yaşadıklarında. Yalana müracaat edilmeden anlatılacak berrak bir hayat. "Bir insan bu kadar temiz olamazdı" diyor Mithat Cemal ve devam ediyor: "Âkif hayatımın 33 senesidir. Bu 33 senede o, bir tek defa bayağı olmadı. Onun iç yüzüne baktığım vakit gökyüzüne, denize bakar gibi ferahlardım. Sonra 63 senelik hayatını öğrendim: bu 63 senede siyah ve pis bir dakikası yoktur." (1986: 20-21) Şu muhteşem hükme varıyor: "Menfaatinizi, ailenizi, sırrınızı, mukaddesatınızı ona emanet edebilirdiniz." (Kuntay 1986: 227)

3. Âkif dupduru, saf bir imana sahiptir. "Görenek Müslümanlarından değildi." Yaşayışına ve eserlerine baktığımızda, "esatirli Müslümanlıkla münasebeti" (Kuntay 1986: 213) olmadığını görüyoruz. Bu yüzden hurafelerden arınmış bir İslam'ı kabulleniyordu. Fala, büyüye, Kur'an'ın bu türden hokkabazlıklara alet edilmesine kızıyordu:

    İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyle bilin,
    Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!
    (*Safahat*, s. 153)

1 Bu makalede dercedilenlerin bir kısmı, Âkif'in vefalı dostu, onu iyi tanıdığına inandığım ve onun hakkında okunması en kuşatıcı, yararlı ve üsluplu kitaplardan birini telif eden Mithat Cemal'in yazdıklarından derlenmiştir yahut onun anlattıklarının yorumudur.

4. Âkif'te imanının gereği olan "menfaatsiz, tazyiksiz ve benliksiz" asil bir isyana şahit oluruz. Bu isyan, mesuliyetle ve merhametle harekete geçiyor; zâlimliğe, haksızlığa, ahlaksızlığa, alçaklığa ve hissizliğe çevriliyor. Bu asil isyan, şiirinde hüsranlı bir haykırış olur:

   Hayâ sıyrılmış, inmiş: Öyle yüzsüzlük ki her yerde…
   Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!
   Vefâ yok, ahde hürmet hiç, emanet lâfz-ı bî-medlûl;
   Yalan râic, hıyanet mültezem her yerde, hak meçhûl.
   Yürekler merhametsiz, duygular suflî, emeller hâr;
   Nazarlardan taşan manâ ibâdullahı istihkâr.
   Beyinler ürperir, ya Rab, ne korkunç inkılâb olmuş;
   Ne din kalmış, ne iman, din harâb, iman türâb olmuş!

   (*Safahat*, s. 416)

5. İbnülemin Mahmut Kemal için söylenen iki mısra, Âkif'in kişiliğine de çok yakışıyor:

   Hezar gıbta o devr-i kadim efendisine
   Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine.[2]

6. İman, iyilik, iffet, edeb, dürüstlük, tevazu, olanla yetinme Âkif'i yücelten kişilik özellikleridir. Vatanperverliği ve millet sevdası ise unutulmayacak güzellikte.

7. Âkif, *zulmü alkışlamayan, zâlimi asla sevmeyen*, mazluma yüreği titreyen; haksızlık karşısında susmayan; her yenilikte değer aramayan, her eskiyi köhne bulmayan; "istibdada, cehalete, karanlığa, geriliğe, hayâsızlığa" tüküren; gayretsizlikten, hamiyetsizlikten, ruhsuzluktan ve duygusuzluktan iğrenen bir karakter abidesiydi.

8. Arkadaşı Midhat Cemal'in anlatımıyla söylersek hiçbir maddi menfaatin içine sığmadı Âkif. Çünkü "vicdanı pazarlık kabul etmiyordu." Parayı tanımayan bir adamdı. Bütün servetini yelek cebinde taşırmış!.. (Kuntay 1986: 49)

9. "İnsan etini pelteleştiren hazları Âkif bilmiyordu." "Onda ne politika ihtirası, ne mevki hırsı, ne kadın ve kumar hazzı vardı." (Kuntay 1986: 200)

10. Kibir, ikbal şımarıklığı, cimrilik; ne kadar pistir Âkif'in gözünde.

11. Âkif bir idealistti. İman, ümit ve heyecandan mürekkep gerçek bir idealist. Hayatını Hakk'a ve hakikate adayan bir kafa ve kalbe sahipti. Bir gayenin adanmışı: "*Can, cihan hepsi de boş, 'gaye'dedir varsa hayat*." diyordu.

12. Riyakârlardan hazzetmezdi. Fakat ömrünün son günlerinde şöyle dediği rivayet edilir: "İkiyüzlüleri artık sever oldum; çünkü yaşadıkça yirmi yüzlü insanlar görmeye başladım." (Kuntay 1986: 249)

13. Şahitlik otuz yıllık arkadaşı Mithat Cemal'in. Diyor ki: "Dalkavukluk etmeyen adam gördüm, fakat dalkavukluktan hoşlanmayan adam görmedim; bunun bir müstesnası vardır: Âkif." (Kuntay 1986: 97)

14. Âkif, yüreği genişleten ve büyüten bir merhametin şairiydi. "Kanayan bir yara gördü

---

2 Bu mısralardan ilkini Süleyman Nazif, ikincisini Yahya Kemal söylemiştir.

mü" ciğeri yanan bir adam. "Said Paşa İmamı" şiiri, adeta bir merhamet abidesidir. "Seyfi Baba" manzumesinin son mısraı bu bağlamda muhteşemdir: "*Ya hamiyetsiz olaydım, ya param olsa idi!"*

15. Şimdilerde çokça eksikliğini duyduğumuz "vefakâr insan"ın timsaliydi Âkif. Vefasızlık, Âkif'in gözünde bir çeşit namertlikti. *Safahat'*ındaki adanmış şiirler ve ithaflar, vefasının göstergesidir.

16. Âkif, dostlarının anlattığına göre, meziyetlerinin anlatılmasından mahcubiyet duyarmış. İyiliklerinin bilinmesinden bir çocuk gibi yüzü kızarırmış. Utanma duygusuyla dopdolu…

17. Başkalarına yük olmaktan güvercin gibi tedirgin ve ürkek bir insan. "Kendi derdiyle kimseyi meşgul etmek hakkı değildir gibi bir sessizliğin" sahibi. "Dertlerini kendi emziriyor, kendi büyütüp yetiştiriyor." Gizlice ağlamayı biliyor.

18. Sözü namus bilenlerdenmiş. Bir sözün yerine getirilmemesi için ucunda ölüm olmalı dermiş. Sözünü tutmayanlara da insan nazarıyla bakmazmış.

19. Feragat sahibiymiş Âkif ve diğerkâm. Bir insan, başkaları ve kıymet verdikleri için ne kadar verebilirse o kadar fedakâr ve cömert.

20. Mert bir adam. Çocukluğundan beri mertliğe meftun. Acze düşmüş, zavallı insanlardan intikam almayı mertliğe aykırı görüyor.

21. Alçakgönüllülük Âkif'in şiarıydı. "Ben"in yerine "biz"i koyuyordu. Ömrünce kendini beğenmişliğe yenik düşmedi. O derece söz söyleme kudretine rağmen; "Ne tasannu bilirim, çünkü ne sanatkârım/ Aczimin giryesidir bence bütün âsârım" diyebiliyordu.

22. Mütefekkirdi Âkif. Milletinin geleceği ve selameti için düşünen, duyan adamdı. Bedeninin himayesine girmeyip ruha yükselen bir kafaydı. Kur'an'lı baba evinin ruhuyla rasathaneli mektebin aklını, şahsında ve düşünüşünde mezcetmişti.

23. Türkçeden başka üç dili Arapça, Farsça ve Fransızcayı çok iyi biliyordu. Altı ayda Kur'an'ı hıfzetmişti. Âlimdi Âkif. Ama vicdansız bilimden, imansız çabadan, kuru akıldan yana değildi. Yirminci asır insanının "bilim" diye tarif ettiği yol, bir bakıma ruhun ölümünü emrediyordu. Âkif, ömrünce bu "soysuzlaştırma"yla mücadele etti.

24. *Eğer çiğnenmemek isterlerse seylâb-ı eyyama;*
Rücu' etsinler artık Müslümanlar sadr-ı İslam'a.

Bugünkü kurtuluşumuzun da çaresi olan bu hikmetli öğüdü, bir asır evvel haykıran bir cemiyet kılavuzuydu.

25. Ne olduğu belirsiz, renksiz, meşrepsiz ve mesleksiz insanları sevmezmiş. Münafıklardan, korkaklardan, dalkavuklardan, tembellerden ve de zalimlerden hazzetmezdi.

26. Bu yüzden Asım'ı tasavvur ederek ideal bir gençliğin yetişmesi için birçok mesaisini bu yola harcadı. Âkif, adam arayan adamdı. Birinin yetiştiğini görmek, onun için aile saadeti gibiydi (Kuntay 1986: 237).

27. Politikaya mesafeli durmuştur Âkif. Çünkü ona göre "Siyasetin kanı: Servet, hayatı:

Satvettir". Devlet mevkilerine de tenezzülsüzdür. Birinci Meclis'te mebustu, fakat siyasetçi olarak değil, bir mütefekkir ve edîb olarak.

28. Azimli ve çalışkandır. Bir şeye azmetti mi onu kesinlikle yapan, umudu ve azmi sayesinde bütün güçlüklerin üstesinden gelen bir insandır. Miskinlik, onun gözünde aşağılık ve tiksindirici bir hâldir. *Fatih Kürsüsünde* kitabı, neredeyse baştan sona, çalışmanın insanı kurtaran, yücelten, azizleştiren yüzünü anlatır. Onun;

    Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:
    Dostunun yüz karası, düşmanının maskarası!

    mısraları, Türkçede bir darb-ı mesel olmuştur.

    Azmiyle, ümidiyle yaşar hep yaşayanlar

    mısraı da ilkesi.

29. "Büyük ruhlar büyük tezatların barındığı yerdir" diyor Nurettin Topçu, Âkif'in şahsiyetini anlatırken. İnsan olmaklığımızı biraz da bu samimi zıtlıklar, iniş çıkışlar gösterir. Yaşantımızdaki bu gel-gitler bir zayıflığın değil, insan olduğumuzun delili. "Ha demeden hayran olan" gönüllerin, bir dem şâdi, bir dem giryan oluşuna şaşmamak gerekir. Bu tezadın Âkif'in şiirindeki nefis parıltısı: "*Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak!*"

30. Büyük ruhların veya kafaların bir vasfı da, kalabalıklar içinde yalnız kalışlarıdır. Bu bakımdan münzevidir Âkif. İç dünyasında ve sanatının hudutlarında pervaz vuran büyük yalnız. Bedeniyle kalabalıklar içinde göründüğü halde ruhuyla kendi ufuklu dünyasında yaşamaktadır. Fani hayat çılgınlığının acılarını dindirdiği yer sanatı ve iç dünyasıdır.

31. Milliyetçiliğin, muhafazakârlığın ve inkılâpçılığın bize uygun, milletimize yakışan şeklini, kıvamını Mehmet Âkif, yaşantısıyla, mücadelesiyle ve eserleriyle ortaya koymuştur. Bu bağlamda ırkçılığın, taassubun ve irticanın üzerine kondurulamayacağı örnek insanlardandır.

32. Tam da bu günlerde ihtiyacımız olan şu hiddetli ve hikmetli mısraları bir asır evvel söylemiş başı dik bir millet kahramanıdır Âkif:

    Tükürün milleti alçakça vuran darbelere!
    Tükürün onlara alkış dağıtan kahbelere!
    Tükürün Ehl-i Salibin o hayâsız yüzüne!
    Tükürün onların asla güvenilmez sözüne!
    Medeniyet denilen maskara mahlûku görün:
    Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün!

    (*Safahat,* s. 180)

33. Kısa, veciz konuşmayı severmiş Âkif. Konuşmaktan ziyade insanları dinlemeyi yeğlermiş. Fakat, bilmediği konularda biliyormuş gibi uzun uzun konuşanların karşısında, onlar adına utanırmış.

34. *Safahat* gibi, yazıldığı yılların en gerçekçi ve dürüst şahitlerinden olan; bugünkü

meselelerimize dahi deva bulucu ve insanımıza yol gösterici büyük bir eserin sahibidir Âkif. Ve bu muhteşem başyapıt, Türk çocuklarını "bulanık rüyalarından uyandırmak için" hâlâ dipdiri karşımızda durmaktadır.

35. Mehmet Âkif, çok sevdiği milletine istiklâlimizin ve istikbalimizin umdelerini haykıran bir marş armağan etmiştir. "*Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın*" mısraı, bugünlerde daha bir küpe olmalı kulaklarımıza.

36. Tarihimizin unutulmaz sayfalarından biri olan Çanakkale Harbini, ölümsüz mısralarıyla anıtlaştırdı. Âkif'in altıncı kitabı *Asım*'da yer alan bu muhteşem mısralar, şiir vadisinde kahramanlık destanı olarak aşılmaz bir zirve olmuştur.

37. Mehmet Âkif Türkçeye yeni bir söyleyiş kudreti kazandırdı. Dininden sonra titizlendiği varlığı diliydi. Manzum eserleriyle, yazılarıyla Türkçenin ufkunu genişletti. İbrahim Alaettin Gövsa, "Türk halk dilini onun kadar munis ve tabii kullanan olmadığı gibi, Türk halk gönlünü onun derecesinde doğrulukla ve samimiyetle konuşturan bir şairimiz yetişmemiştir." diyor. Diline hizmet edeni unutmuyor millet.

38. Dillerde dolaşan hikmetli beyitleri, vecize kıymetinde ölmez mısraları az değildir:

İmandır o cevher ki İlahi ne büyüktür…
İmansız olan paslı yürek sinede yüktür!

…

Ne irfandır veren ahlaka yükseklik, ne vicdandır;
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

…

Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.

…

Sahipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır.

…

Hayat ölmekle bitmiş olsa bir şey anlaşılmazdı.

…

Beşerin taptığı bir kendisinin heykelidir.

…

Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak…
Alçak bir ölüm varsa, eminim, budur ancak.

…

Çalışmayanlar için yok cihanda hakk-ı hayat.

…

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol…
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.

39. Hayatının en yüce yerinde duran Kur'an, şiirinin de ilham kaynağıydı. Kültürüyle beraber şahsiyetini yapan Kur'an ilkeleri, şiirinin de mayası olmuştur. Manzumelerinden duyduğumuz Kur'an mesajı, onu İslam'ın unutulmaz şairlerinden bir yapmıştır. Müslümanlar da, Kur'an şairi Âkif'i din ulularını arasına katmıştır. Daha 1921 yılında Cenab Şahabeddin'in söylediği şu tespit çok mühim: "Edebiyat tarihi şimdilik büyük Âkif'ten daha büyük bir İslam ve Türk şairi tanımaz."
40. Tabiiliği, yerliliği, içtenliği, dili kullanma yetkinliği, aruzdaki ustalığı… Âkif'in sanatının bu zamana kadar etkili oluşunda öne çıkan özelliklerdir. Büyük şahsiyeti ve samimi sanatı; ona, gönüllerde yaşatan tahtı hazırlamıştır.

Hâsılı;

Bir insan düşünün ki, tertemiz bir iman, "derin bir vicdan, kuvvetli bir vukuf, coşkun bir lisan"a sahip bulunsun. Bir ömür düşünün ki, ümit, iman ve isyan bölgelerinde dolaşmış; elem ve ülküsel aşkla yoğrulmuş, sadelik ve teslimiyetle gerçek bir derviş hayatı yaşamış olsun. Bir şahsiyet düşünün ki, "vakar dolu bir alın, hayâ dolu bir çehre, şiddet dolu bir bakış, iman dolu bir sine" (Topçu 1970: 23) ile kemal bulmuş olsun. Bir şair düşünün, şiirini imanının haykırışıyla, inanışının içtenliğiyle söylemiş; içinde yaşadığı toplumun çeyrek asır boyunca dertlerini, sefaletini terennüm etmiş olsun. Bir mütefekkir düşünün, yirminci asra yepyeni bir iman mektebi açmış ve nesillerin "ruh doktoru" olmuş olsun… Büyük Âkif, bütün bu güzellikleri ve meziyetleri şahsında toplayan yaşantısıyla, eseriyle 80 senedir yâd ediliyor, kalplerimizde yaşamaya devam ediyor.

Ruhu şâd olsun; ruhumuzu şâd ettiği ve milletimizi yücelttiği için…

Kaynaklar

Ersoy, Mehmed Âkif (2012), *Safahat,* Neşre Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Y.
Mithat Cemal [Kuntay] (1986), *Mehmet Akif,* Ankara: Türkiye İş Bankası Y.
Topçu, Nurettin (1970), *Mehmet Âkif*, İstanbul: Hareket Y.

Mehmed Âkif ve Said Halim Paşa'da Terakkî Meselesi

Alâattin Karaca
Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

19. yüzyıldan beri, başta Osmanlı olmak üzere tüm İslâm toplumlarının tartışa geldiği en önemli meselelerden biri, "terakkî/ilerleme" konusudur. Çünkü modern Batı, aydınlanma çağı ve sanayi devriminden sonraki "ilerleme"yle birlikte elde ettiği askerî, ekonomik ve ilmî/teknolojik "güç"le, "geri" kalmış toplumlar –özellikle İslâm toplumları- üzerinde bir kontrol ve kolonize politikası uygulamakta ve böylece bir bakıma eski Roma geleneğini de sürdürmektedir. Nitekim Christopher Dawson'un *İlerleme ve Din* adlı kitabında itiraf ettiği üzere, çağımızın gerçek izahı ve ruhu "ekonomik fetih ve sömürü"dür. Bu itibarla Rönesans, aydınlanma, sanayi devrimi ve bunun sonucunda doğan "ilerleme"ler, Batı toplumlarına büyük bir "maddî refah" ve "üstünlük" sağlamıştır. İnsanlığa sağladığı imkânlardan dolayı "terakki ve medeniyet", İslâm toplumları için de oldukça "cazip" ve ulaşılmak istenen bir "ideal"dir ama içinde bulunulan "realite" itibariyle aynı zamanda bir "kâbus"tur da! Kâbustur, çünkü geri kalmış İslâm toplumları, "müterakkî/mütemeddin modern Batı" karşısında bugün sadece bir "ekonomik pazar", "ağır işçi/köle" ve bir tür "koloni" durumundadır. Hatta sıkça vurgulandığı üzere, İslâm toplumlarının bugün yaşadığı bir başka mesele, bu güç ve uygarlık önünde öz kültürlerinden kopma/koparılma tehlikesine maruz kalmalarıdır. İşte bugün İslâm coğrafyasındaki savaşların, katliamların asıl sebebi de modern, güçlü, kolonizatör Batı'nın "ilerleme ve teknoloji" sayesinde elde ettiği hâkimiyetini, askerî güç yanında ekonomik ve teknolojik güçle sürdürme gayretinden başka bir şey değildir.

O hâlde İslâm toplumları, iki aslî hedef için "ilerleme" ihtiyacı duymaktadır. Hedeflerden ilki "maddî refah" seviyesine ulaşmak, ikincisi modern Batı'nın hegemonyasından kurtulmaktır. İşte bu sebeple, Tanzimat'tan günümüze kadar Türk aydınları, ilim ve sanayi devriminin ürünü olan "Batı uygarlığı"na, bu uygarlığın modern ürünleri ve sembolleri olan teknolojiyle donatılmış modern kentlere "hayranlık"la baktılar. Hoca Tahsin Efendi'nin "*Paris'e git hey efendi akl ü fikrin var ise/Âleme gelmiş sayılmaz gitmeyenler Paris'e*" dizeleri bu hayranlığın "ironik" bir ifadesiydi. Aynı şekilde Namık Kemal çeşitli makalelerinde terakki arzusunu ve ihtiyacını; *"... âlemin her cihetinde zuhûr eden âsâr-ı terakkiyatı telakkiye memur olduğumuz için bize göre maziye avdet veya hâlde tevakkuf câiz değildir."* diyerek, Müslümanların bu ilerlemeleri kavramak ve tekamül etmekle yükümlü olduklarını söyler. Tanzimat aydını, Osmanlıyla Batı arasındaki ilim, teknoloji ve güç farkının çok açıldığı, öncelikle aradaki bu uçurumun hızla kapatılması gerektiği düşüncesindeydi. Kemal de aynı psikoloji ile Batı

medeniyetini ve teknolojisini sorgulamaksızın "*Zamanımız durulacak zaman değil. Bütün cihan-ı insaniyet kemal-i şevk ü şitâb ile tarîk-i terakkîde kat'-ı mesâfâta başladı.*"[1] sözleriyle bir an önce bu geri kalmışlıktan kurtulmaya bakar. Namık Kemal; "*Tabiat hâdim olmuş. O kuvvetle servet ve saadet her taraftan medeniyet merkezlerine doğru akıp gidiyor. Acaba ne vakit vatanımız da böyle bir devr-i terakki görecek?*"[2] derken, terakki ve teknoloji özleminde haklı ve samimi idi. Aslında hemen bütün Osmanlı aydınları "terakkî" etmenin lüzumu konusunda hemfikirdir. Âkif başta olmak üzere, özellikle *Sırat- Müstakim* dergisinde ve sonra *Sebiürreşad*'da toplanan Müslüman aydınların da ortak kanaati böyleydi. Nitekim Âkif'in[3] "*Tevakkufun yeri yoktur hayat-ı milette*" (s. 250), "*Şeydâ-yı terakkî, koşuyor, baksana dünya.*" (s. 450) mısralarıyla, Namık Kemal'in "*Zamanımız durulacak zaman değil. Bütün cihan-ı insaniyet kemal-i şevk ü şitâb ile tarîk-i terakkîde kat'-ı mesâfâta başladı.*" sözleri arasında aslında hemen hemen hiç bir fark yok. Tabiatıyla Batı'nın üstünlüğünü, Osmanlının ve İslâm dünyasının geri kalmışlığını da kabul ediyorlar. *Safahat*'taki şu mısralarda bu üstünlük ve geri kalmışlık açıkça ifade ediliyor:

"Bakın mücahid olan Garb' a şimdi bir kerre.
Havaya hükmediyor kâni' olmuyor da yere.
Dönün de atıl olan Şark'ı seyredin. Ne geri!
Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!
Nedir şu bir sürü fenler, nedir bu san'atler?
Nedir bu ilme tecelli eden hakîkatler?
Sefineler ki tarar kıt' a kıt' a deryayı;
Şimendüfer ki tarar buk'a buk'a dünyayı;
Şu 'ûn ki berke binip seslenir durur ovada;
Balon ki ruh-i kesîfiyle yükselir havada ...
Hülâsa, hepsi bu asar ı dehşet-akînin,
Bütün tekasüfüdür toplanan mesaînin." (s. 248-249)

Aynı şekilde; "*Heriflerin, hani, dünya kadar bedayi'i var: /Ulûmu var, edebiyyatı var, sanayi'i var.*" (s. 275) mısralarında da Batı'nın ilim, teknoloji ve sanatta ileri olduğu kabul edilmektedir. Bu konuda hemen hemen bir ihtilâf yok. Ancak Osmanlı aydınlarının terakki etmenin yöntemi konusunda hemfikir oldukları söylenemez. Bu ihtilâfın temelinde ise İslâm ve terakki ilişkisi yatmaktadır. Bu dairede devrin bir başka önemli tartışmasına değinmek gerekiyor. Batı kaynaklı "İslâm terakkiye manidir" fikri etrafındaki tartışmalara... Kaynağı oryantalistler olan ancak Ernest Renan'dan sonra Batı'da daha da güçlenen bu "İslâm karşıtı" düşünceye Tanzimat yıllarından itibaren Namık Kemal, Ahmet Midhat, Ziya Paşa, Ali Ferruh, Atâullah Bâyezidof, Emir Âli, Reşid Rıza, Muhammed Abduh, Cemaleddin Afganî gibi Müslüman

1 Namık Kemal, "Maarife Dair Bir Makale", *Namık Kemal Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, Bütün Makaleleri 1,* (haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu, İsmail Kara), Dergah Yay, İst., 2005, s. 521.

2 Namık Kemal, *a.g.e.*, s. 566.

3 Mehmed Âkif'ten yapılan alıntılar Safahat'ın şu bakısındandır: *Safahat*, (haz. Hüseyin Su, Abrürrahim Karadeniz), Hece Yay., Ankara, 2009.

aydınlar, "reddiye"ler kaleme almışlardır. Ziya Paşa da "*İslâm imiş devlete pâbendi terakkî/ Evvel yoğ idi iş bu rivayet yeni çıktı*" mısralarını yazdığına göre, dönemin en çok tartışılan konularındandı İslâm ve terakki/bilim meselesi... Âkif'in *Safahat*'ında da bu mesele geniş yer tutar. Hatta *Safahat* bu bakımdan "İslâm terakkiye manidir" fikrine yazılmış bir reddiye gibi de okunabilir. Nitekim *Safahat'*ta, Batıcı ve seküler aydınların ağzından bu fikri; "*İçtimai, edebî, hâsılı her meselede/ Garb 'ı taklîd edemezsek, ne desek beyhude. /Bir de din kaydını kaldırmalı, zira o belâ, /Bütün esbâb-ı terakkîmize engel hâlâ*!" (s. 187-188) mısralarında dile getirir. Bu mısralar gösteriyor ki; İkinci Meşrutiyet'ten sonra bazı "modern Osmanlı aydınları" da dini, Osmanlı Devleti'nin geri kalma sebeplerinden biri olarak görüyorlardı. Şair bunu bir başka şiirinde; "*Mütefekkirleriniz dini de hiç anlamamış; /Ruh-i İslam'ı telakkileri gayet yanlış. /Sanıyorlar ki: Terakkiye tahammül edemez;/ Asrın asar-ı kemaliyle tekâmül edemez.*" (s. 191) mısralarında ifade eder. Şüphesiz Âkif, bu iddiaya karşı, İslâm'ın ilerlemeye, ilme engel olmadığını savunur ve çoğu İslâm aydınının yaptığı üzere "İslâm'ın altın çağı"ndan örnekler vererek, tarihte Müslümanların güçlü bir medeniyet kurduklarını ileri sürer. Bu fikrini de;

"*Dini tedkik edeceksek, dönelim haydi geri;*
Alalım neş'et- i İslam'a yakın bir devri:
O ne dehşetli terakki, o ne müdhiş sür'at!
Öyle bir harika gösterdi mi insaniyyet?" (s. 191)

"*Hail olsaydı terakkiye eğer Şer'-i mübîn,*
Devr-i mes'ud-i kudumuyle giren asr-ı güzin,
En büyük bir medeniyyetle mi eylerdi zuhur?" (s. 191)

vb. mısralarda açıkça ortaya koymuştur. Buna ilaveten Müslümanların sahih İslâm'la ilgisi olmayan "taassup"lara ve "hurafeler"e sapmaları nedeniyle "terakki" edemeyip geri kaldıklarını söylemekten geri durmaz; hatta sert eleştiriler yapar. Geri kalma sebepleri olarak da atalet, ilim ve içtihad kapısının kapanması, hurafelere sapma olarak tek tek sayar... Peki, şair, İslâm toplumlarının "terakki" etmeleri için nasıl bir formül önermektedir?

"*Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini; / Veriniz hem de mesainize son sür'atini. /Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız; /Çünkü milliyyeti yok san'atın, ilmin; yalnız*"; "*Sade Garb'ın, yalınız ilmine dönsün yüzünüz./ O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin; /Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.*" (s. 192) mısralarından anlaşıldığına göre Âkif, dönemin birçok aydını gibi bu konuda "seçmeci" bir tavrı benimsemiş, ilerlemek için Batı'nın ilim ve sanatının alınması gerektiğini savunmuştur. Bu noktada Âkif'in; *"Çünkü milliyyeti yok san'atın, ilmin...*" ifadesindeki fikrin yanlış olduğu kanaatindeyim. Çünkü Batı'nın ilminin de sanatının da bir milliyeti vardır ve modern Batı ile İslâm'ın ilim anlayışı birbirinden farklıdır. Çünkü İslâm terakkiyi ve onun ürünleri olan bilim ve teknolojiyi bir hegemonik araç olarak kabul etmez. İslâm'da ilim ve teknolojinin amacı ilâhi Hakikat ve insanlığa faydadır. Hatta daha ileri giderek, diyeceğim ki ilimle din birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Modernizm ise ilimle din arasına bir duvar örmüş, ilimle dini birbirinden ayırmış, dini hayatın ve ilmin dışına atarak yalnızca "vicdan"a hapsetmek istemiştir. Modern ilmin amacı, Allah'ı, evrendeki "İlâhi nizam"ı aramak

değil, tabiattaki güçlere sahip olmak ve oradan üretilen/devşirilen güç ve teknolojiyle dünya üzerinde egemenlik kurmaktır. Bu bakımdan modern Batı'nın "ilerleme" anlayışıyla İslâm'ın ilerleme anlayışı arasında büyük bir fark vardır. Batı'nın "terakkî" düşüncesi "ihtiras, egemenlik" üzerine, İslâm'ınki ise "kanaatkârlık, iyilik ve paylaşma" üzerine bina edilmiştir. Aslında Âkif, en azından savaşlar sebebiyle "medeniyet"in, bir başka deyişle sadece maddi güce dayalı terakki (medeniyet-i maddiye) anlayışının bu "muhteris", "saldırgan", "istilâcı" yüzünü görmüş ve bu sebeple Batı medeniyetine tepki göstermiştir. Nitekim bu tepki "İstiklâl Marşı"na *"Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar"* mısraıyla diğer şiirlerine de "*Medeniyyet denilen vahşete lânet eder"* (s. 201), *"Medeniyyet denilen kahpe, hakikat, yüzsüz."* (s. 410) mısralarıyla yansımıştır. Ancak bu tepki genelde savaşlar sebebiyle Batı'nın emperyalist tutumunadır. Oysa Garb'ın seküler ilim ve teknolojisi İslâm dünyasına girince, kanaatin yerini "hırs" almış, ilim ve teknoloji Müslümanlar arasında da bir güç ve üstünlük aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Âkif ve neslinin –dönemin şartlarından dolayı- göremedikleri istikbal bu olsa gerektir.

Said Halim Paşa

Said Halim Paşa[4], Batı'nın bariz maddî üstünlüğü üzerine, "Millet-i Osmaniye"nin siyasî bakımdan parçalanmaya başladığı, terakkî etmek, gerilikten kurtulmak için siyasî ve sosyal tüm kurumlarda değişim taleplerinin ve "terakki" formüllerinin yoğun olarak dillendirildiği bir devrin aydınlarındandır. O devirde aydın ve devlet adamlarının çoğunda, terakki için büyük bir iştiyakla Batı'ya yönelmenin mecburî bir istikâmet olduğu fikri hâkimdi. Ancak aydın ve devlet adamlarındaki bu peşin hükümlülük, acelecilik ve geri kalmışlıktan bir an önce kurtulup maddî refaha ulaşma isteği, İslâm toplumu ile Batı toplumlarının gelişimi, şartları, yapısal farkları üzerinde geniş, soğukkanlı ve ilmî karşılaştırmalar yapmaya zaman ve imkân tanımadı. Said Halim Paşa, işte bu noktada, devrinin diğer aydınlarından ayrılır; çünkü o, "terakki" konusunda önerilen mecburî yöne (Batı istikâmeti) ve yönteme; sosyolojinin kanunları çerçevesinde, "*yarım yüzyıllık bir süreden beri seçip uyguladığımız yöntemlerin kökten yanlış olduğunu…*" (Meşrutiyet, s. 43) ileri sürerek karşı çıkar. Evvelâ, gelişmenin/ilerlemenin sosyolojik kanunları vardır ve köklü ıslahat, terakki, değişim programlarını, bu kanunları hakkıyla bilmeden uygulamaya kalkışmak yanlıştır. Oysa Osmanlı aydın ve devlet adamlarının çoğu, söz konusu sosyal "gelişme kanunları"ndan bîhaberdir. Ona göre sosyal ve siyasî kurumlardaki bir eksiklik, eskinin ortadan kaldırılıp yeni bir kurumun bina edilmesiyle değil, ancak ıslah ile "*Eski kurumların düzeltilmesi, iyileştirilmesi[yle]…*" (İslâmlaşmak, s. 173) giderilebilir. Dolayısıyla Paşa, "gelişerek değişmek"ten; yani geleneğin ıslahı ve geliştirilmesinden yanadır. Diğer yandan, ona göre bir başka milletin kurumlarını almak suretiyle ilerleme sağlanamaz; *"… Ulusların hiçbiri, bizim yaptığımız gibi, komşusunun siyasal ve toplumsal kurumlarını alma ve uygulama girişiminde bulunmamıştır."* (Mukallidliklerimiz, s. 31) Çünkü milletler, "…*diğerinin çalışmalarının sonucu ve sayesinde değil, kendi çalışmaları*

4 Makaledeki Said Halim Paşa'dan yapılan alıntılar, *Said Halim Paşa Bütün Eserleri* (haz. N. Ahmet Özalp), Büyüyenay Yay., İst. 2015 adlı kitaptandır.

sonunda ilerlemiştir." (Mukallidliklerimiz, s. 32) O hâlde her medeniyet ve ilerleme, sebeplerin, şartların, ihtiyaçların ve yıllar süren bir gayretin ürünüdür. Dolayısıyla Batı'daki ilerlemeler ve medeniyet de kendi toplumlarının ihtiyaçlarından, şartlarından ve çalışmalarından doğmuştur. Paşa, gelişimin bu sosyal kanunlar doğrultusunda sağlanabileceğini bilmektedir. Oysa Osmanlı modernleşmesi, her şeyden önce kendi tabiî ihtiyaçlarının, şartlarının, bir sürecin ve gayretin ürünü değildir, Osmanlı modernleşmecileri Batı'dan hazır kurumların alınarak ilerlenebileceğini düşünmekte ve hata yapmaktadırlar. Bu konuda Mehmed Âkif de;

> "*Sırr-ı terakkînizi siz*
>
> *Başka yerlerde taharrîye heveslenmeyiniz*
>
> *Onu kendinde bulur yükselecek bir millet*" (s. 192)

mısralarında Said Halim Paşa ile aynı düşünceyi paylaşır, sosyal ilerlemenin dışarıdan alınacak formüllerle değil, kendi ihtiyaçlarımıza ve sosyal yapımıza uygun olarak ürettiğimiz formüllerle sağlanabileceğini belirtir. Cemil Meriç de yıllar sonra benzer bir düşünceyi şöyle dile getirmiştir:

> "*Her müessese her iklimde gelişmez. Hangi müesseselerin hangi iklimlerde gelişeceği, ancak uzun bir tefekkür ve sabırlı bir tetkik ile anlaşılır. (…) tezatlarından habersiz bulunduğumuz bir dünyanın siyasi müesseselerini aynen benimsemek hataların hatası idi*."[5]

Batı'nın bilim ve teknolojisini alalım (mı?)

Dönemin hemen tüm aydınları gibi Said Halim Paşa'nın da ana meselesi, Osmanlının geri kalması ve bundan nasıl kurtulabileceği idi. Bu çerçevede Batı'nın maddî, bilimsel ve teknolojik üstünlüğü âşikardı ve geri kalmışlığın ana nedenlerinden biri olarak bilim ve teknolojideki eksiklik hemen tüm aydın ve devlet adamlarınca kabul ediliyordu. Nitekim o da "*İslâm dünyası[nın] gitgide doğayı inceleme ve araştırma görevine karşı ilgisiz kalmaya başladı[ğını]*" (İslâm'da Teşkilât-ı Siyasiyye, s.207) ve bunun sonucunda "*…doğayı yöneten yasalar ile o yasalardan çıkan bilimleri tanımak konusunda…*" (İslâm'da Teşkilât-ı Siyasiyye, s.205) geri kaldığını kabul eder. Bu gerilik, doğallıkla maddî güç ve mutluluğu temin edememeyi doğurmuş, ekonomik mahrumiyetlere yol açmıştır. Bu durumda ne yapmalıdır? Paşa da dönemin diğer Müslüman aydınları gibi, "seçmeci" bir görüşü benimser. "*… İslâm dünyasının derdinin çaresi, kendisinde bulunmayan ve bulunmaması çöküşünün tek nedenini oluşturan bilim ve tekniği zaman geçirmeden elde etmesidir*." (İslâm'da Teşkilât-ı Siyasiyye, s.210), "*Bu bilim ve teknik, bugün Avrupa'dadır. O hâlde yapacağımız iş açıktır: Bu bilim ve tekniği Avrupalılardan öğrenmek. Evet, gerek unutmuş olduğumuz deney yöntemini, gerek cahili bulunduğumuz yeni teknikleri tahsil etmek*." (İslâm'da Teşkilât-ı Siyasiyye, s.210) gibi cümlelerden anlaşılacağı üzere, bizde eksik olan bilim ve tekniğin Batı'dan alınması gerektiğini ileri sürer. Dönemin diğer bir aydını Âkif de tıpkı Paşa gibi "seçmeci" bir tavrı benimsemiş, Osmanlının ilerlemesi için Batı'dan bilimin öğrenilmesi gerektiğini; "*Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını*" (s. 192) dizesiyle tekrar etmiştir. Ancak onlardan sonra Cumhuriyet

5 Cemil Meriç, *Kültürden İrfana,* İletişim Yay., İst. 2013, s. 479.

döneminde, Nurettin Topçu, İsmet Özel gibi aydınlar, bilim ve teknolojiyle beraber bir kültürün de geldiğini ileri sürerek, Batı'nın bilim ve teknolojisine toptan karşı çıkarlar. Çünkü Özel'in de belirttiği üzere; Batı'nın bilim ve teknolojisi, Batı'ya özgü bir yapının/zihniyetin ürünüdür ve bu nedenle "*İslâm değerlerinin çağımızın bilim ve teknik kafasıyla birleşip beraber yaşayacağını ummak bir avuntudan ibarettir*."[6] O, Paşa'nın görüşlerinin aksine bizzat İslâm toplumunca üretilen, İslâm'a uygun bir bilim ve teknolojinin peşindedir. Aslında Özel'in bu satırlarını Said Halim Paşa'ya yönelik bir eleştiri olarak okumak da mümkün. Çünkü Paşa, baştan beri Batı ile İslâm toplumları arasındaki derin farklardan hareketle, Batı'dan hazır kurum alınamayacağını savunmuştur; oysa Özel'in ileri sürdüğü gibi günümüzde bilim ve onun ürettiği teknoloji Batı'ya özgüdür, Batılı bir zihniyeti yansıtır, üstelik Batılı bir kültürün taşıyıcısıdır; dolayısıyla Said Halim Paşa'nın İslâm toplumu ile Batı toplumu arasındaki farklardan dolayı almayı uygun görmediği kurumlar arasına Batılı "bilim ve teknoloji"yi de katmak gerekir. Ancak nedense dönemin pek çok İslâmcısı gibi Paşa da "*Avrupa'dan alacağımız şey yalnız bununla sınırlıdır*." (İslâm'da Teşkilât-ı Siyasiyye, s. 210) diyerek, bilim ve teknolojiyi söz konusu kapsamın dışında tutar. Öne sürdüğü düşünce ise, bilimin bir ulusa ait değil, tüm insanlığın ortak malı olduğu; yani evrenselliğidir. Bu konudaki görüşlerini *İslâm'da Teşkilât-ı Siyasiyye* adlı eserinde, dinî referanslara dayanarak şöyle dile getirir:

> "*Peygamber bu yasaları bize tebliğ ediyor (…) … beşikten mezara kadar bilim isteğinde bulunmamızı öğütlemekle yetiniyor. Bir de, Müslüman'ın en birinci görevinin, gücünün elverdiği ölçüde, bilgi kazanmaktan ibaret olduğunu; yine, Müslüman'ın meşru malı olması bakımından, hikmeti nerede bulursa almakta tereddüt etmemesi ve bilim öğrenmek için gerekirse Çin'e kadar gidilmesi gerektiğini bildiriyor*." (s. 196)

Ancak Paşa, Batı'daki bilim ve teknolojinin, dinden ayrı ve seküler olduğunun da farkındadır. Ve bu anlayışın doğurduğu eğitim sisteminden şikâyet etmekten de geri durmaz. Nitekim Osmanlıda modern/yeni eğitim kurumlarının bu anlayış üzerine bina edildiğini "…*eğitim kurumları, yalnız bilim ve teknik ile modern zihniyetin hayranlık duyulan ilkeleri üzerine kuruldu*." (Buhran-ı İçtimâîmiz, s. 65) cümlesiyle ifade eder. Ona göre bu anlayış yanlıştır; çünkü bilim ve ahlâk bir bütündür, oysa Osmanlı modernleşmecilerinin din ve ahlâkı göz ardı eden bu eğitim anlayışından dolayı *"… gençlerin terbiye ve ahlâkı kaçınılmaz olarak eksik kal[mıştır]"* (Buhran-ı İçtimâîmiz, s. 66). Bütün bunlar, dönemin tüm İslâmcıları gibi Said Halim Paşa'nın da Batı'dan alınacak bilim ve teknoloji ile İslâm ahlâk ve faziletini birleştirmeyi düşündüğünü göstermektedir. Oysa Özel'in "… *Müslümanlar hem o müesseseleri reddedip (Said H. Paşa da reddediyordu AK) hem de o müesseselerin ürünü olan teknik ve bilimsel yapıyı nasıl kendi hayatlarına adapte edeceklerdir*?"[7] sorusu, çözülmesi gereken önemli bir mesele olarak hâlâ karşımızda durmaktadır…

Paşa'nın bu bağlamda değindiği bir başka konu, Batı'nın elde ettiği bilim ve teknolojik güçle bütün dünyaya hırsla saldırdığı ve sömürdüğü gerçeğidir. Ona göre Batılılar, "… *cehennemî araçlar ve tahrip edici silahlarla, gözü dönmüş düşmanlarına karşı savunma gücünden yoksun*

6 İsmet Özel, Üç Mesele, Çıdam Yay., İst. 1988, s. 46.

7 Özel, *a.g.e.*, s. 46.

olan İslâm ülkelerini istilâ et[mişlerdir]." (İnhitât-ı İslâm Hakkında Bir Tecrübe-i Kalemiyye, s. 136). İslâm dünyasının bilim ve teknolojiye sahip olma isteğinin arkasında, bu istilâdan kurtulma çabası da yatmaktadır.

Bütün bunlara rağmen Paşa, Osmanlı'nın yalnızca maddî ilerlemeye, bilim ve teknolojiye sahip olmaya odaklı ilerleme düşüncesini eksik bulur; "… *Bilgi ve bilimi zamanımızın tek devası sanıyoruz*" (Buhrân-ı İctimâîmiz, s. 77) diyerek bu anlayışı eleştirir. Ona göre, bilim ahlâkla/dinle beraber olursa değerlidir. Bu düşüncesini; "*Bilimsel kazanımlarımız, ancak ahlâkî eksikliklerimizden kurtulma derecemiz oranında yararlı olacaktır." Çünkü "İnsana, hareket biçimini belirttiren, akıl ve bilgisinden çok ahlâkıdır*." (Buhrân-ı İctimâîmiz, s. 79) sözleriyle ifade eder.

Hâsılı, Âkif'ten yıllar sonra, geri kalmışlık hâlâ bir değişmez kadermiş gibi alnımızda duruyor. Şairin korumayı ihtar ettiği "ruhî öz"ümüzü de modern Batı'nın ilmi ve teknolojik araçlarının, gökdelenlerin, beton binaların darağaçlarında sallanan kadim şehirlerimizin, asma köprülerin, asfalt yolların arasında arayıp duruyoruz!.. Belli ki biz terakki derken sadece maddi refahı, sanayii, teknolojiyi anlıyoruz, bir de medeniyet-i hakikiyye var. Onu ihmal ediyoruz. Kültürsüz terakkî bu olsa gerek!

Kaynaklar

Cemil Meriç, *Kültürden İrfana,* İletişim Yay., İst. 2013

İsmet Özel, Üç Mesele, Çıdam Yay., İst. 1988

Namık Kemal, "Maarife Dair Bir Makale", *Namık Kemal Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, Bütün Makaleleri 1,* (haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu, İsmail Kara), Dergah Yay, İst., 2005

Safahat, (haz. Hüseyin Su, Abrürrahim Karadeniz), Hece Yay., Ankara

Said Halim Paşa Bütün Eserleri (haz. N. Ahmet Özalp), Büyüyenay Yay., İst. 2015

İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân Tâceddîn Dergâhı'nın Vakfiyesi Bulundu[1]

Nazif Öztürk
Doktor, Araştırmacı/Yazar.

Giriş

İstiklâl Marşı'nın yazıldığı Tâceddîn Dergâhı hakkında gerçeğe uymayan bir neşriyat üzerine[2], 2007'den itibaren Tâceddîn-i Velî ve Tâceddîn Dergâhı hakkında araştırmalar yapıyorum. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü/Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, yazma ve matbu eserler, süreli yayınlar, tasavvuf ve tabakat kitapları, hatırat, biyografi vb. kaynaklar içerisinde, o günden bu zamana kadar dolaşıp durdum. Araştırma tamamlandı ve bu iş bitti demek; sorgulamaya dayanan diyalektik tekâmüle ve ilmî metodolojiye uygun düşmediği için, on yıl içerisinde, ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunduğum altı tebliğ, yazılan bir ansiklopedi maddesi, yazılı ve görsel basında yaptığım birtakım açıklamalara rağmen bu konudaki çabalarım halen devam etmektedir. Şimdiye kadar ortaya koyduğum hususlar, ulaşabildiğim temel arşiv kaynaklarından hareketle sosyal bilimlerde geçerli olan metot bilgisi ışığında yaptığım analizlerden ibarettir.

1 Bu yazının her türlü telif hakkı yazarına aittir. İzin alınmadan alıntı yapılamaz.

2 Eski Gazeteci Orhan Karaveli, *"Bir Ankara Ailesinin Öyküsü"* İstanbul 2006 (B.6) adlı kitabında, dedesi ve annesinin ağzından "M.Âkif'in İstanbul'dan Ankara'ya geldiği 24 Nisan 1920 tarihinde Dedesi Tevfik Hoca'nın Taceddin Camii İmamı olduğunu, camiin müezzini ile birlikte Mehmed Âkif'i karşıladığını, birkaç gün evinde misafir ettiğini, M.Âkif 'in *"misafirlik çok uzun sürmemeli"* deyip destur istemesi üzerine, dedesinin *"Hocam bizim camiin imam evi olan bir müştemilatı var. Yakında bulunan kendi evimde oturduğum için ben kullanmıyorum, boş duruyor. Size orasını hazırlasak uygun bulur musunuz?"* dediğini ve evden yatak ve diğer bir kısım eşyalar götürülerek o yerin Âkif ve arkadaşları için hazırlandığını, hatta bir gün sabah kahvaltısı götüren annesi Raife Hanım'a *"bir dakika evlâdım, size bir şiir okuyacağım, bakalım beğenecek misiniz?"* deyip şiiri okuduğunu, bu şiirin İstiklâl Marşı olduğunu, dolayısıyla yazarının ağzından İstiklâl Marşı'nı ilk dinleyen kişinin kendi Annesi olduğunu anlatıyor(s.86-90). Genel teamüllerin ve hatırat kitaplarının aksine M. Âkif'in İstiklâl Marşı'nı Tâceddin Dergâhı binasında değil de imam meşrutasında yazdığını; dipnot 14'de de Nejat Akgün'ün *"Şair Mehmed Âkif'in İstiklâl Marşı şiirini yazmış olduğu ev; Kurtuluş Savaşı sırasında "Tâceddîn Tarikatı Şeyhi" tarafından, Burdur Milletvekili olarak Birinci Meclise girmiş olan şaire oturması için ayrılmıştır"* demesine karşılık; *"Oysa o tarihte burada herhangi bir tarikat şeyhi bulunmayıp "evi" Mehmed Âkif'e tahsis eden kişi camiin imamı olan dedem Tevfik Çiftdoğan'dır"* demektedir. Ortaya atılan bu ifadelerin doğru olmadığını, sözü edilen binanın imam meşrutası/lojmanı olmayıp Tâceddîn Dergâhı şeyhlerinin özel misafirlerini ağırlayıp çay-kahve ısmarladıkları selamlık binası olarak Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti tarafından *"kasr-ı ebniye"* ismiyle inşa edildiğini, belgeleriyle birlikte ortaya koymuş bulunuyoruz (Öztürk, Nazif, *"M. Âkif'in İçerisinde İstiklâl Marşı'nı Yazdığı "Kasr-ı Ebniye"yi İnşa Ettiren Tâceddîn Dergâhı Şeyhi Osman Vâfî Efendi", Mehmet Âkif Edebî ve Fikrî Akımlar,* Ankara 2009, s. 240-261).

On yıllık araştırma dönemi içerisinde ulaşabildiğim arşiv vesikalarına ilaveten; Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti Müfettişi es-Seyyid Mehmed Saadeddin'in düzenlediği 27 Rebiyülevvel 1270/28 Aralık 1853 tarihli raporunda geçen, *"Tâceddînzâde Mustafa Efendi'nin Teke Ahmed (Tekeahmet) Mahallesi'nde , Şeyh Paşa Zaviyesi derununda binâ eylediği cami-i şerif ve zâviyesi vakfının vakfiyesi yok ise de…"* [3], ifadesine dayanarak daha önce olmadığını söylediğim Tâceddînzâde Mustafa Efendi'nin tesis ettiği "Tâceddînzâde Vakfiyesi" ve ikinci kaynaklara bakarak varlığından bahsettiğim fakat bütün cabalarıma rağmen aslına ulaşamadığımı söylediğim, "Risale-i Tâceddin-i Velî" ve "*Divân-ı Tâceddin-i Velî"* elimin altında olarak, ilk defa bu "bilgi şöleni" vesilesiyle İstiklâl Marşı'nın yazıldığı mekân Tâceddîn Dergâhı ile ilgili *vakfiyeler, Risale, Divan* ve *evrâdı* esas alarak bir metin oluşturmaya çalışacağım.

Tâceddîn-i Velî'nin gerçek adı, hangi tasavvuf ekolüne mensup olduğu, seyr-i sülûkunu hangi mürşidin irşadı ile tamamladığı ve Anakara'ya hangi tarihte geldiği hususları başta olmak üzere, bu güne kadar yeterli araştırma yapılmadan, vakfiyeler, Risale ve Divan gibi temel kaynaklara ulaşılmadan kaleme alınan ve yayımlanan resmî (eski eser tescil fişi dâhil) ve özel bütün yazılar, üzülerek ifade edelim ki; türbe kapısı üzerinde bulunan kitabenin yanlış okunmasından başlayarak, Tâceddîn Külliyesi'nin ilk yapılış tarihi, mimarî özellikleri, yerleşim planı, yapıda kullanılan malzemenin cinsi, türbede istirahat eden zevâttan hangisinin baba, hangisinin oğul olduğu, gerçek hazirenin yeri ve günümüzde mevcut olmayan bu hazirede kimlerin metfun bulunduğu, camiin kıble cihetinde yer alan kabirlerin gerçek mahiyetinin neden ibaret olduğu konularına kadar, kamuoyu ile paylaşılan bilgilerin hemen tamamı ıslaha muhtaçtır[4].

Eğer mekânın ehemmiyeti yoktur, önemli olanın İstiklâl Marşı'nın yazılmış olmasıdır, *"zarfa değil mazrufa bakmak"* gerekir diyorsak; tarihî ve kültürel değerlere sahip olmayan nice milletlerin, kendilerine bir istinatgâh bulabilmek için tek bir taş parçasına sarıldığı günümüzde, millet olarak "millî mutabakat metnimiz" in yazıldığı mekânın geçmişini bilmeyi, yeni kuşaklara tanıtmayı ve geleceğini planlamayı gereksiz görüyorsak; o zaman ben de, Kul Yusuf'un "*Kimi atlas libas giyer/Şükür bize aba düştü"* mısraını içimden mırıldanır, ama yine de araştırmayı sürdürmemiz gerektiğini söylemeye devam ederim.

Tâceddîn Külliyesi ve Teke Ahmet Mahallesi ile İlgili Vakfiyeler

Tâceddinzâde Mustafa, Tâceddin Dergâhı ve Dergâh'ın bulunduğu Teke Ahmet Mahallesi ile ilgili birisi zeyil diğer üçü müstakil/bağımsız olmak üzere dört vakfiye bulunmaktadır. Bu vakfiyeler, Risale ve Divan'da verilen bilgilerle birlikte değerlendirildiğinde; hem Tâceddîn-i Velî'nin hayatı hem de İstiklâl Marşı'nın yazıldığı mekân Tâceddîn Dergâhı'nın tarihi, rivayetlerden kurtularak bilinir hale gelecektir. Kuruluş tarihlerini esas alarak, bu vakfiyeleri daha yakından tanıdığımızda, aşağıdaki somut bilgilere ulaştığımız görülecektir.

3 BOA,Cevdet/Vakıf 1270: 10201.

4 Kitabe başta olmak üzere Tâceddîn Külliyesi'nin yerleşim planı, yapı malzemeleri inşa tarihi konularında yapılan yanlışlık ve noksanlıkların bir bölümü için dipnotlar dâhil bir önceki çalışmamıza bakılabilir (Öztürk, Nazif, "*Geçmişten Günümüze İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân TÂCEDDÎN DERGÂHI"*, Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik Bilgi Şöleni, Ankara 2007, s.204-227).

1.İbrahim Tâceddîn Efendi ibn el-Hâc Veled eş-Şehir bi-Ukkâşe Vakfı

Vakfiyenin istinsah nüshalarından birinde vâkıfın/vakfı kuran kişinin adı "İbrahim Efendi"[5] diğerinde "*Tâceddîn Efendi*"[6] olarak geçmektedir. Vakfiye isimlerini birlikte değerlendirdiğimizde "İbrahim Tâceddîn Efendi ibni el-Hâc Veled eş-Şehîr bi-Ukkâşe"adı karşımıza çıkmaktadır. Bu vakfiye isminde "İbrahim Tâceddîn" adının birlikte geçmesi, ileride yapacağımız yorumlar için hayatî önem taşımaktadır.

Evâhir-i Rebi'ul-âhir 1001/2 Şubat 1593 tarihinde tesis edilen vakfiyeyi Ankara Kadısı Mehmet Efendi tescil etmiştir. Tescil mütevellisi Kasım oğlu Nasuh Halife'dir. Vakfiyenin dili Arapça'dır. Vakıf, nakit paraya dayalı "*nukud*"vakfıdır.

Vakfiye metninde verilen bilgilere göre vâkıf, nakit servetinden ayırdığı 1900 (bin dokuz yüz) dirhemi hayır niyetiyle ve aşağıdaki şartlarla vakfetmiştir: Vakfedilen para, sağlam rehin ve güvenilir kefil karşılığında yıllık onu on iki dirhem hesabı üzerine(%20), mütevelli eliyle nemalandırılacaktır. Bu paranın 500 (beş yüz) dirheminden hâsıl olan nema, Ankara'nın Teke Ahmed Mahallesi avârızına harcanacaktır. Dört yüz dirhemden hâsıl olan nema, yine Ankara'nın Hacı İvaz mahallesinin musluğuna sarf edilecektir. Geriye kalan bin dirhemden sağlanacak gelir, vâkıfın ruhuna günde bir aşır okumak üzere mütevelli tarafından görevlendirilecek şahsa ödenecektir.

Tevliyet, hayatta olduğu sürece vâkıfın kendisine ait olacaktır. Vefatından sonra vakfiyenin tanziminde tescil mütevellisi olan Kasımoğlu Nasuh Halife'ye onun da vefatından sonra, zamanın hâkimi tarafından tayin edilecek dindar ve güvenilir bir kimse mütevelli olarak atanacaktır.

Vâkıf nakit paranın yanında kütüphanesinden ayırdığı yirmi üç cilt kitabını da vakfetmiştir. Gerek meclislerde ve gerekse medreselerde meraklı ilim adamları bu kitaplardan faydalanabileceklerdir. Bu kitapların on üçünün sevabı vâkıfın, dördünün biraderi Hasan Halife'nin, ikisinin babası Hacı Veled'in, ikisinin annesi Arzu binti Süleyman'ın, son ikisinin de sütannesi Selçuk binti Ali'nin ruhuna bağışlanacaktır.

Mütevelli olacak kimse nakit paranın nemalandırılması ve vakfiyede öngörülen yerlere harcanması ve gereğinin yapılması yanında, bu kitapları da muhafaza edecek, zıyaına meydan vermeyecektir. Kıymetinin iki misli değerinde rehin bırakanlar, bu kitapları emaneten yanlarına alarak faydalanabileceklerdir (Ek-1/a ve 1/b).

Vakfedilen kitapların isimlerinin ayrı ayrı belirtilmesi, vâkıfın babası, öz annesi, sütannesi ve kardeşinin adlarının yazılması gibi konularda verilen bilgiler kuşkusuz çok kıymetlidir. Bizim açımızdan vâkıfın künyesi içerisinde "İbrahim Tâceddîn" isminin geçmesi ve vakfedilen paranın beşyüz dirheminden sağlanan nemasının "*Tâceddîn Dergâhı*"nın bulunduğu Teke Ahmed Mahallesi avârızının karşılanmasına ayrılmış olması ve "İbrahim Tâceddîn" in ilmiye sınıfına mensup bulunması önem taşımaktadır. Hatta İbrahim Tâceddîn'in; Tezkireci Taceddîn'in babası, Tâceddînzâde Mustafa'nın dedesi olma ihtimali, kuvvetle muhtemeldir.

5 AŞS 1001: Def. No: 4, Sıra No: 225

6 AŞS 1001: Def. No: 4, Sayfa No: 88

Henüz elimizde vakfiyenin haricinde başka kanıt bulunmamakla birlikte, Şeyh Efendi'nin ilk erkek evlâdına dedesinin adı olan İbrahim ismini vermiş olması, uzak bir ihtimal değildir.

Vakfiyede yer alan bu bilgiler; "Ankaravî" nisbesini taşıyan Tâceddînzâde Şeyh Mustafa, kendinden önce vefat eden oğlu İbrahim ve çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Ankara Müftüsü iken 1018/1609 tarihinde bu şehirde vefat eden babası Teskireci Tâceddîn hakkında daha önce yaptığımız açıklamalar birlikte değerlendirildiğinde[7], Tâceddînoğlullarınden bir grup ailenin Ankara Teke Ahmed Mahallesinde yaşadığı ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca Tâceddîn Dergâhı'nın tesadüfen buraya yapılmadığı, Dergâh'ın derununa yapıldığı bildirilen "Şeyh Paşa Zaviyesi" banisi Şeyh Paşa adındaki hayırseverin bu aile ile bir ilgisinin bulunması da ihtimal dışı değildir. Bu ailede "İbrahim" isminin babadan oğula hep kullanıldığı görülmektedir. Bugün yerinde olmayan esas Tâceddîn Dergâhı haziresinde metfun bulunan şahıslar arasında bir numarada Tezkireci Tâceddîn, iki numarada oğlu Şeyh Tâceddînzâde Mustafa ve üçüncü sırada şeyhin büyük oğlu İbrahim'in ve dördüncü sırada torunu Ali Selami Efendi'nin kayıtlı olması[8]; İstiklâl Marşı'nın yazıldığı mekân ve banisi hakkında bugüne kadar yaşanan kafa karışıklığını ortadan kaldıracak ehemmiyeti haiz, arşiv belgelerine dayalı malumatlardır.

2.Tâceddînzâde Mustafa Vakfiyesi

Vakfiye Gurre-i Receb 1074/29 Ocak 1664 tarihinde kurulmuş ve Ankara Nâibi Süleymanoğlu Mustafa tarafından tescil edilmiştir. Vakfın kurucusu merhum Tâceddîn Efendizâde Şeyh Mustafa Efendi/kısaca Tâceddînzâde Mustafa'dır. Vakfın tescil işlemlerini Şeyh Tâceddînzâde Mustafa adına Pîr Ahmedoğlu Müderris Osman Efendi yürütmüştür. Tescil mütevellisi Ahmedoğlu Pîrî'dir.

Hamdele ve salvele kısımları hariç vakfiye muhteviyatını şu şekilde özetlemek mümkündür: İbrahimoğlu Mustafa Dede'nin şahadetiyle hayrât ve hasenât talibi umdetü's-sâlihîn, zübdetü'l-vâsılîn, zuhru'l-ârifîn ve fahrü's-sâlikîn eş-Şeyh Mustafa Efendi ibn el-merhûm el-mebrûr Tâceddîn Efendi (zâda'l-lâhu takvâhu) tarafından bu vakfın kurulması için vekil tayin edilen fahru'l-müderrisîn Pîr Ahmedoğlu Osman Efendi vekil sıfatıyla, kadı ve şahitler huzurunda müvekkilinin aşağıdaki emlâkini vakfettiğini ikrar etmiştir.

Vakfedilen taşınmaz ve taşınır mallar şunlardan ibarettir:

a) Ankara yakınında ve Esed/Esat mevkiinde, bir tarafı Musa Efendi bahçesi, bir tarafı İsa Balıoğlu Ali Beşe tarlası, bir tarafı bademlik yeri, diğer bir tarafı da İncesu Harkı/Deresi ile çevrili; içinde meyveli ve meyvesiz ağaçlar bulunan bir kıt'a mülk bahçe.

7 Öztürk, Nazif, Agm, s.209, dpn 32.

8 Şeyh Tâceddînzâde Mustafa Ef., *Risale-i Tâceddîn-i Veli* 1147, s. 24(orijinalinde bulunmayan sayfa numarası tarafımızdan verilmiştir)

b) Bu bahçeye bitişik olup arasından mezkûr İncesu Deresi geçen on beş ırgatlık üç kıt'a mülk bağ.

c) Doksan adet esedî (bir zamanlar Osmanlı ülkesinde de tedavülde olan, üzerinde aslan resmi bulunan gümüş Hollanda para birimi) kuruş nakit para.

Vakfın İşletme Esasları Şöyledir:

a) Hayatta oldukça bu mülklere vâkıf istediği gibi tasarruf edecektir. Vefatından sonra erkek ve kız farkı gözetilmeksizin batından batına ve karından karına evlâdı ve evlâdının evlâdı mutasarrıf olup mahsulü eşit olarak bölüşeceklerdir.

b) Eğer evlattan kimse kalmazsa Teke Ahmed Mahallesi'nde vâkıfın yaptırdığı camide imam olanlar, bu mülklerin sadece senelik kira bedellerine mutasarrıf olacaklar, karşılığında farz namazların edasından sonra bir cüz ile bir Fatiha suresi okuyacaklar ve sevabını vâkıfın ruhuna hediye edeceklerdir.

c) Vakfedilen nakit para, sağlam rehin ve güvenilir kefil alınmak veya her ikisinden biri tercih edilmek suretiyle mütevelli tarafından her sene onu on bir buçuk (%15) hesabı ile nemalandırılacaktır. Ancak zıyaı ve telef olma ihtimaline binaen, rehin ve kefil gösterseler dahi asker taifesinden hiçbir ferde ıstırbah olunmayacaktır.

Para vakfının nemasından elde edilen gelirden günde iki akçesi, vâkıfın bina ettiği, camiin bitişiğindeki türbenin türbedarına verilecek, türbedar aldığı bu ücret karşılığında her gün sabah namazından sonra iki cüz okuyup sevabını vâkıfın büyük ve öz oğlu merhum İbrahim Çelebi'nin ruhuna hediye edecektir.

Ayrıca nemadan günde bir akçe, adı geçen türbedeki kandilin her gece yanması için türbedar eliyle sarf olunacaktır.

Vakfın malvarlığını oluşturan gerek nukudun ve gerekse emlâkin tevliyeti, hayatta olduğu müddetçe vâkıfın kendisine ait olacak; vefatından sonra çocukları ve çocuklarının çocukları mütevelli olacaktır. Şayet vâkıfın soyu inkıraz bulursa, akarın tevliyetine zikri geçen (Tâceddîn) Cami imamı; nukudun tevliyetine de adı geçen türbede türbedar olanlar mutasarrıf olacaklardır[9].

Bu şartlarla şuhûd-i hal huzurunda kadı tarafından tescil edilmiş, "şart-ı vâkıf ke-nassı şârî" hükmünce, vâkıf dâhil bütün taraflar için geçerli ve bağlayıcı muhkem kaziye haline gelmiştir.

Vakfiyede geçen bir ayrıntıya daha dikkatlerinizi çekmek istiyorum. Musluoğlu Aslan Ağa'nın vakfiyesinin şühûd-i hal listesinin başında, Şeyh Tâceddînzâde Mustafa Efendi'nin "*Umdetü'l-meşâyıhı'l-'izâm, Mustafa Efendi Tâceddînzâde*" ifadeleriyle yer aldığı gibi[10]; Tâceddînzâde Mustafa Efendi tarafından kurulan bu vakfiyenin şühûd-i hal listesinin başında da Musli ailesinden bir kişinin "*Umdetü'l-kuzât, zübdetü's-saadet es-Seyyid Fazlullah Efendi ibn es-*

9 AŞS, 1074: *Tâceddînzâde Mustafa Vakfiyesi,* Def. No: 49, Sıra 423.

10 VGMA, 1075: *Aslan Ağa bin Musli ve hafidi Abdullah bin Salih Vakfiyesi,* Def. No:592, Sıra 137, s.166.

Seyyid Musli Çelebi" bulunmaktadır[11]. Bu durum bu iki ailenin birlerine olan yakınlığını ve samimiyetini göstermektedir.

3.Zeyl Vakfiye

Tâceddînzâde Şehy Mustafa tarafından kurulan ve sicile kaydedilen yukarıdaki vakfiyenin kaydından üç belge sonra Tâceddîn Dergâhı'nda kullanılacak eşyaların tadat edildiği bir kayıt daha bulunmaktadır. *"Vâkıf-ı mumâileyh Şeyh Efendi'nin ba'dehu vakfeylediği eşyadır ki zikrolunur"* serlevhası altında tadat edilen ve vâkıf tarafından ilaveten/zeyl vakfiye olarak sicile kayıt ettirilen eşyaların listesi şöyledir[12]:

Kebir kazgân/kazan 1, orta kazgân/kazan 2, kilim 6, sahan-ı lengerî 4, yün kaliçesi 1,seccade 2,sini sağir 1, sahan 6, kebir tencere 1, sağir tencere 1, Kelâmullah 4, Tefsir-i Ebu'l-leys 1, tefâsîre müteallik 4, meâlimü't-tenzil 1, mesabih 1, meşârik 1, Âşık Paşa[13], va'za müteallik 1, def'a va'za müteallik 4.(Ek-2/b)

Burada dökümü verilen eşyaların zaviyede kullanılmak, kitapların ise sohbetlerde okunmak için vakfedildiği anlaşılmaktadır. Esas vakfiyede camiden, türbeden, imam ve türbedardan bahsedildiği halde zaviyeden/dergâhtan hiç söz edilmemektedir.

4.Muslioğlu Aslan Ağa (Aslan Ağa bin Musli ve Hafîdi Abdullah bin Salih) Vakfı

Vakfiyenin tesis tarihi Gurre-i Şaban 1075/17 Şubat 1665'dir. 17 Muharrem 1317 tarihinde sadır olan irade-i âliyye mucibince sicile kayıt olunmuştur. Vâkıf tarafından tescil mütevellisi olarak tayin edilen İbrahim ismindeki şahsın huzurunda Mustafa bin Selman/es-Seyyid Mehmed Necmeddin tarafından vakfın kurulmasına ve sıhhatine karar verilmiştir.

Teferruata girmeden ve sadece konumuzu alakadar eden kısmı esas alınarak ifade etmemiz gerekirse, vakfiyenin bu bölümünü şu şekilde özetlemek mümkündür.

---

11 AŞS, 1074: *Tâceddînzâde Mustafa Vakfiyesi,* Def. No: 49, Sıra 423.

12 AŞS, 1074: *Tâceddînzâde Mustafa Zeyl Vakfiyesi,* Def. No: 49, Sıra 426.

13 Âşık Paşa isminin önüne, vakfedilen eser veya eşyanın adı yazılmamış ve sayı bildirilmemiş olmakla birlikte; Tâceddînzâde Şeyh Mustafa gibi Yunus Emre'nin yolundan giden ve kitaplarını sade Türkçe ile yazan, bu anlayışla mesnevi tarzında telif ettiği "*Garibnâme"* adlı eseri kast edilmiş olmalıdır.
Âşık Paşa'nın dedesi Baba İlyas, Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş, babası Muhlis Paşa ise burada doğmuştur. İlk dönem kaynaklarının verdiği bilgiye göre Âşık Paşa(1272-1333) Kırşehir'de yaşamış, 14. Yüzyılda Anadolu sahasında yetişmiş ünlü mutasavvıf şairlerdendir. Âşık Paşa'nın asıl adı Ali'dir. Paşa lakabı askerlikle ilgili bir rütbe olmayıp "*ağabey, saygın kişi"* anlamına gelen *"beşe, peşe"* kelimelerinden bozmadır. Âşık Paşa'nın iyi bir öğrenim gördüğü, Arapça, Farsça ve İbranice bildiği, şer'î ilimleri tahsil ettiği, tasavvuf kültürünü özümsediği, sûfiyâne şiirler yazdığı kaynakların verdiği bilgiler arasındadır.
Âşık Paşa'nın Türk dili ve edebiyatı açısından en önemli eseri "*Garibnâme"*dir. 12.000 beyit dolayında olan "*Garibnâme"* dinî-tasavvufî konuların dile getirildiği mesnevî tarzında yazılmış bir mersiyedir. Halka tasavvufî anlayışı benimsetmek amacıyla yazılmıştır. Mesnevî'nin dili 14. Yüzyıl Anadolu Türkçesi'nin özelliklerini taşır. Âşık Paşa şiirlerinde Tâceddînzâde Mustafa gibi babasının adı olan Muhlisoğlu mahlasını kullanır. Yaşadığı dönemin bilgin ve şairleri başka dillerde şiirler söyleyip kitaplar yazmayı tercih ettiği halde, Âşık Paşa çağlar ötesi bir anlayışla Türkçe ve Tacik dillerini konuşanları gaflet uykusundan uyandırmak amacıyla eserlerini Türkçe yazmıştır. Âşık Paşa'nın diğer eserleri; *"Hikâye","Fakrnâme"* ve *Vasf-ı hâl"* dır.

İçkale Mahallesi[14] sakinlerinden Aslanağa bin Muslu Bazar-ı Ganem Suki/Koyunpazarı Çarşısı'nda iki katlı han[15], kahvehane, mescid ve bitişiğinde bulunan üç dükkânı yaptırarak vakfetmiştir. Gurre-i Şaban 1075/17 Şubat 1665 tarihli vakfiyenin şuhudu'l-hâl listesinin başında "*Umdetü'l-meşâyıhı'l-'izâm, Mustafa Efendi Tâceddînzâde*" ifadeleriyle yer alması Tâceddîn bin Tâceddîn Mustafa'nın bu tarihte Ankara'da hayatta olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca aynı vakfiyede, diğer bir takım hayır şartlarının yanında[16], Tâceddînzâde Mustafa Efendi'nin yaptırdığı cami-i şerifte imam olan kimsenin her gün öğle namazlarından sonra aşr-ı 'amenerresulüyü tilavet edip vâkıfın ruhuna hediye etmesi ve buna karşılık yevmiye 3 akçe vazifeye mutasarrıf olması istenmektedir[17].(Ek-3).

14 Vakfiyenin orijinalinde (VGMA, *Aslanağa bin Muslu Vakfiyesi* 1075: Def, 592, Sayfa 166, Sıra 137) "içkale" olan bu kelime, büyük paralarla vakfiyelerin yeni harflere aktarılması ihalesi sonunda yüklenici firma elemanları tarafından "kepçe" şeklinde okunmuştur (VGMA *Musluoğlu Aslan Ağa Vakfiyesi,* Yeni harflere çevrilmiş nüshası)."İçkale", kelimesi nasıl *"kepçekale"* olmuştur, insan şaşıyor. İşin sonunda sadra şifa bir neticeye ulaşılamadığına mı, yoksa vakıf paralarının zayiine mi üzülmek gerekir bilmiyorum.

15 Diğer pek çok konuda olduğu gibi Koyunpazarı Çarşısı'nda yaptırıldığı ifade edilen Muslu Han'ın yeri ve akıbeti konusunda da rivayetler muhteliftir. Ömer Bakırer-Emre Madran, Muslu Han'ın mevcut olmadığını ve yerinin bilinmediğini söylemektedir ("Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenlerin Ortaya çıkışı ve Gelişimi",*Tarih İçinde Ankara,* Ankara 1984, s.117). Rıfat Özdemir, Aslanağa bin Muslu Vakfiyesi'nden hareketle Muslu Han'ın 1075/1664'te yaptırıldığını; daha sonra Sun'iyye Medresesi Vakfı (VGMA 1162: Def, 1964, Sayfa 405, Sıra 323) içinde yer aldığını ifade etmektedir (*Age,* s. 35). Sun'iyye Medresesi hakkında bilgi verdiği bölümde, Kuzattan Abdulkerimzâde es-Seyyid el-Hâc Sun'ullah Efendi'nin 5000 kuruşluk bir vakıf yaptığını ve bu para ile bir medrese inşa edilmesini, artan para ile eğitim giderlerini karşılamak üzere akar satın alınmasını vasiyet ettiğini, vasiyet doğrultusunda oğlu Mehmet Şakir Efendi'nin İmaret Mahallesi/Karaca Bey Hamamı külhanına komşu bir arsa satın alarak üzerine bir dershane ve altı bab hücreden oluşan Sun'iyye Medresesi'ni yaptırdığını; medreseye gelir temini amacıyla Ankara'da "Müneccim" adlı yerde Muslu Paşazâde Hanı adıyla bilinen tahtânî ve fevkânî 60 odaya sahip mülk hanı satın alarak medreseye vakfettiğini yazmaktadır (*A.g.e.,* s. 54). Buralardan alıntı yapanlar, Aslanağa bin Muslu Hanı'nın, vakfedilmesinden yaklaşık bir asır sonra 1162/1749 yılında satın alınarak Sun'iyye Medresesi'ne vakfedildiğini yazmaktadırlar (Kılcı, Ali, "Ticari Yapılar ve Alanlar/Hanlar ve Kervansaraylar", *Osmanlı'da Ankara,* Ankara 2007, Ankara Büyükşehir Yayınları, Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi 2, s.126). Ufak bir dikkatle bu hanların aynı han olmadığını anlamak mümkündür. İcareteynli bir arsa üzerine inşa edilip vakfedilen bir hanın, Osmanlı dönemi vakıf hukuk sistemine göre, hiçbir şekilde vakıf olmaktan çıkartılarak mülk haline getirilmesi ve sonradan da satılması mümkün değildir. 1075/1662 tarihinde vakfedilen Aslanağa bin Muslu Hanı'nın yeri tarif edilirken, "…bazar-ı ganem sukında bir tarafı Fahru'l-a'yan Ahmet Ağa ibni Muslu Paşa mülki ve etrafı selasesi tarikiâm ile mahdut…"(VGMA, 1075:Def. 592, Sayfa 166, Sıra 137) denilmektedir. Bu hudut bilgisi Muslu ailesinin geniş bir sülale olduğunu, bu sülaleye mensup ailenin diğer fertlerinin başka mülk taşınmazlarının bulunduğunu göstermektedir. Sun'iye Medresesi için satın alınan böyle bir mülk han olmalıdır. Kaldı ki, her iki hanın hem adları, hem de bulundukları mevki farklıdır. Vakfiyede, Aslanağa bin Muslu Hanı'nın Koyunpazarı mevkiinde olduğunun ve üç tarafının yol ile çevrili bulunduğunun açıkça ifade edilmesi kesin bilgisinden hareketle, mahallinde yaptığımız araştırmalarda, kırk yıldır mahallenin muhtarlığını yürüten ve yarım asırdır aynı muhitte esnaflık yapan yaşlıların ifadelerine göre vakıf Muslu Han'ın yeri, Altındağ Belediye Sarayı arkasında bulunan bugünkü Güven Çarşısı'nın oturduğu mevki olmalıdır.

16 Vâkıf Musluoğlu Aslanağa vakfiyesinde; han, kahvehane ve dükkânların mütevelli marifetiyle kiraya verilmesini, elde edilen gelirlerle "fenn-i kıraatte faik beş nefer kimesnenin Kur'an-ı azimden mahalle-i mezburede vâki' mescid-i şerifte ba'de salat-ı subh(sabah namazından sonra) birer cüz-i şerif tilavet etmesini", böylece her ay indirilecek beş hatm-i şeriften birinin sevabının Resulullah (sav)ın ruh-i münevverlerine, ikincisinin cihar-ı yar-ı ba safa ve ashabı güzin-i ba vefa ervâh-ı tayyibelerine, üçüncüsünün anne ve babasının ruhlarına, dördüncüsünün kendi ruhuna ve beşincisinin bütün Müslümanların ruhlarına hediye edilmesini; hafızlardan her birine yevmiye 1,5 akçe, hanın içerisinde bulunan mescidin imamına günlük 3 akçe, Ramazan aylarında minaresinde kandil yakılması için Hayalî /Cenabı Ahmet Paşa Camii'ne her gün 3 akçe zeytin yağı bedeli verilmesini; hanın katlarında bulunan depolara su taşıyan üç sakadan her birine günlük 2'şer akçe ödenmesini; geri kalan gelirlerle Atgöz(?) Mescidi vakfından icareteynli olan han ve bir dükkânın icare-i zemin bedeli olan yıllık (400+(9x12=108)) 508 akçenin ilgili vakıf mütevellisine tediye edilmesini; ayrıca han, kahvehane ve dükkânların bakım ve onarımlarının yapılması için günlük 10'nar akçe yedek/stok ayrılmasını ve gerektikçe mütevelli tarafından vakıf binalarının tamir ettirilmesini istemektedir(VGMA, *Aslanağa bin Muslu Vakfiyesi,* 1075:Def, 592,166/137).

17 VGMA, *Aslanağa bin Muslu Vakfiyesi,* 1075:Def, 592, 166/137.

Vakfiyede geçen bu ifadeler, Şeyh Tâceddîn Mustafa'nın 1664 ve 1665'lerde Ankara'da postnişin olarak görevinin başında olmasının yanında; bu tarihten önce dergâhla birlikte camiini de inşa ettirerek hizmete açtığını ve kendinden başka bir şahsın imamet, bir başka şahsın da türbedarlık vazifesinde bulunduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Vakfiyelerde, vakfın kurulduğu tarihte toplum nezdinde itibarlı ve saygın kimseler şahit gösterilmektedir. Bu genel kuraldan hareketle isminin önüne "dayanılıp güvenilecek büyük şeyh" anlamına gelen "'umdetü'l-meşâyıhi'l-'izâm" sıfatının konulmuş olması, o tarihte şeyhimizin Ankara'da meşhurlar arasında bulunduğunu ifade etmektedir.

Şeyh Tâceddînzâde Mustafa Ankaravî'nin Hayatı ve Tâceddîn Külliyesi

1.Şeyh Tâceddînzâde Mustafa Ankaravî'nin Hayatı ve Eserleri

Şeyh Tâceddînzâde Mustafa Efendi'nin kesin olarak doğum yeri, doğum ve ölüm tarihlerini henüz tespit edememiş olsak da, gün yüzüne çıkardığımız temel arşiv belgeleri sayesinde yaşadığı dönemi, mensup olduğu tasavvuf ekolünü, seyr ü sülûkunu tamamlama safhalarını, Ankara'ya geliş tarihini, adı ile anılan camii ve bitişiğindeki türbeyi nasıl ve niçin yaptırdığını, hangi tarihe kadar Ankara'da hayatta ve görevinin başında olduğunu, babasını, hatta dedesini, büyük oğlunu, torununu, yazdığı eserlerini biliyoruz.

Halk arasında yaygın bir şekilde dolaşan rivayetlere göre; Azîz Mahmûd Hüdâyî (1541-1628) ile birlikte Bursa'da Mehmed Muhyiddîn Üftâde (1490-1580) hazretlerinin yanında tasavvufî eğitimini tamamlamış ve Kanunî (1520-1566) döneminde Ankara'ya gelerek Hamamönünde dergâhını kurmuş ve irşada başlamıştır. Fakat bu rivayet kökten yanlış olmamakla birlikte genellemeye dayanmaktadır ve bu ifade tarzıyla doğru değildir. Babası memuriyet görevi dolayısıyla Bursa'dan Ankara'ya tayin edilmiştir. Tâceddîn-i Velî'den sonra ikinci sırada Tâceddîn Dergâhı postuna oturan Ecânibten Gizli Şeyh Mehmet Efendi de Bursa'dan Ankara'ya gelerek şeyhlik görevine başlamıştır[18]. Tâceddînzâde Mustafa Efendi, seyr u sulûkunu Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin yönetiminde tamamlamış, babasından daha sonra memleketi olan Ankara'ya gelmiş, dergâhını Hamamönü'nde Teke Ahmet[19] Mahallesi'nde kurmuş ve irşada başlamıştır.

Belgeleri ve rivayetleri birlikte ele alarak meseleyi tarih metodolojisi açısından değerlendirdiğimizde Tâceddînzâde Mustafa'nın babasının, Trakya'da Silivri ve Burgaz medreseleri ile Bursa Kaplıca Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra 1010/1601 tarihinde Ankara Müftülüğüne atanan ve bu görevde iken 1018/1609 tarihinde Ankara'da vefat eden,

18 Öztürk, Nazif, "Geçmişten Günümüze İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân Tâceddîn Dergâhı, *Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik",* Ankara 2007, s. 204-227 (220)).

19 Tâceddîn Camii ve dergâhın yapıldığı mahallenin adı eski tarihli belgelerde, "*Tekeahmed",* XIX. yüzyılın ortalarından itibaren de "Tekke Ahmet" olarak yazılmaya başlanmıştır. Bu iki yazılış tarzını dikkate alan Cumhuriyet dönemi araştırmacıları, kendi çalışma dönemlerine uygun düşen imlayı kullanmışlardır. Oysa "teke" kelimesi üç harfle *(tkh)* yazıldığı halde "tekye" kelimesi *(tkyh)* harfleri ile yazılmaktadır. Dikkat edilirse "tekye" kelimesi dört harfle yazılmaktadır. Esasen bugün bizim "tekke" diye telaffuz ettiğimiz kelimenin aslı "tekye"dir. Vakfiyeler dâhil bütün yazma arşiv belgelerinde mahallenin adı üç harfle "teke" şeklinde yazılmıştır. Bu bakımdan biz yazılarımızda "*Tekeahmet/Teke Ahmet"* ifadesini kullanmayı tercih ettik.

doğma büyüme Ankaralı Tezkireci Tâceddin[20] olduğu anlaşılmaktadır.

İbrahim Tâceddin Efendi ibn el-Hâc Veled eş-Şehir bi-Ukkâşe ismindeki bir hayırseverin Evâhir-i Rebiyü'l-âhir 1001/ 2 Şubat 1593 tarihinde vakfettiği 1900 dirhemin 500 dirheminin gelirini Teke Ahmed Mahallesi avarızına harcanmasını istemesi[21], şeyh ailesinin de tabi olduğu Tâceddinoğulları'ndan bir bölümünün bu mahallede yaşadığını göstermektedir. Bütün arşiv belgelerinde, isminin her geçtiği yerde "Ankaravî" olarak ifade edildiği gibi Gurre-i Receb 1074/29 Ocak 1664 tarihli nukud ve gayrimenkule dayalı "*Tâceddînzâde Vakfı"*nı kurmuş olması da, Şeyh Efendi'nin mensup olduğu ailenin kesin bir şekilde Ankaralı olduğunu ve burada mal-mülk edindiklerini ortaya koymaktadır. Şeyhimizin vefatı Ankara'da vuku bulduğu gibi kuvvetle muhtemel ki, doğumu da Ankara'da olmuştur.

Tâceddînzâde Mustafa Efendi, tarikat yoluna nasıl girdiğini ve seyr u sülûkunu nasıl ve hangi mürşidin elinde tamamladığını teferruatlı bir şekilde dile getirdiği gibi, Ankara'ya hangi tarihte gönderildiğini ve ilk yıllarında Ankara'da neler yaptığını da anlatmaktadır.

Şeyh Tâcedînzâde Mustafa Efendi'nin kaleme aldığı risalenin "*Tâceddîn Sultan Hazretlerinin Esrâr-ı İlâhiyesinin Beyânı"* başlığı altında verilen bilgiler arasında,"…Hazreti Azîz dâru'l-karara intikal ittiler *(rahimallahu aleyh)…Anlar dahi iki seneden sonra duâ idub (beni) Ankara'ya irsal ittiler…"*[22]demektedir. Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin ölüm tarihi 1628'dir. Bu tarihten sonra Şeyhimiz iki yıl daha dergâhta hizmet ettikten sonra duâ ile Ankara'ya yollanmıştır. Bu durumda Tâceddînzâde Mustafa Efendi'nin Ankara'ya geliş tarihi, daha önceki tahminlerimize[23] uygun olarak 1630'dur.

Ankara'daki ilk yılları muhtelif cami kürsülerinde verdiği vaaz u nasihatlerle geçmiştir. Daha sonra manevî işaret üzerine halen ayakta ve ibadete açık olan Tâceddîn Camii'ni inşa ettirmiştir[24]. Bilahare vefat eden büyük oğlu İbrahim Baba için camiin batı tarafına bitişik bir türbe yaptırmıştır. İbrahim'in genç yaşta vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Şeyh Efendi tescil ettirdiği vakfiyede, oğlu İbrahim için yaptırdığı türbe ile ilgili önemli bilgiler vermektedir: "Vâkıf gayrimenkullerin yanında 90 esedî kuruş vakfetmiştir. Bu paranın işletilmesinden hâsıl olacak yıllık gelirden günde 2 akçe, vâkıfın camii bitişiğinde bina ettirdiği türbenin türbedarına verilecek; bu türbedar ise karşılığında her gün sabah namazından sonra iki cüz okuyup sevabını vâkıfın büyük öz oğlu merhum İbrahim Çelebinin ruhuna hediye eyleyecektir. Nemadan günde 1 akçe de adı geçen türbedeki kandilin her

---

20 Tezkireci Tâceddîn Ankara'da doğmuş, Kadızâde'nin hizmetine intisap etmiş, 983/1575 tarihinde Kadızâde'nin Sadr-ı Rumeli olmaları üzerine tezkirecilikten ayrılarak ilmiye sınıfına intikal etmiştir. Önce 40 akçe ile Silivri Medresesi'ne müderris olmuş, 1001/1592 senesinde Burgaz'da Mehmet Paşa Medresesi'ne geçmiştir. 1010/1601 Şaban'ında Hayreddinzâde Abdullah Efendi yerine Ankara Fetvası tevcih olunmuştur. 13 Şevvalinde azlolunup selefi iade edilmiştir. 15 Zilkâdesinde Kara Habip yerine Bursa Kaplıca Medresesi kendisine inayet olunmuştur. 17 Cemaziyelûlâsında Abdullah Efendi yerine tekrar Ankara Fetvası tefviz olunmuştur. 1018/1609'da görevi başında Ankara'da vefat etmiştir. Müftülük görevi Ankaralı Yahya Efendi'ye verilmiştir. Tezkireci Tâceddîn hüsn-i hal ile meşhur, fıkıhta ser efrâz-ı salah ve iffetle mümtaz idi (Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri, İstanbul 1989, Çağrı Yayınları, C.2, s.96, 531-532).

21 *AŞS,* 1001: Def. No:4, Belge/Sıra No: 225, 88.

22 *Risale-i Tâceddin,* s.42-43.

23 Öztürk, Nazif, "Tâceddîn Sultan'dan Mehmet Âkif'e, *Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi",* Ankara 2008, s. 212-229 (218)).

24 *Risale-i Tâceddîn.* s. 43-44.

gece yanması için türbedar eliyle sarf olunacaktır"[25].

Vakfiyeden yapılan bu alıntıda işimize yarayacak birden fazla bilgi mevcuttur. Her şeyden önce Şeyhimizin 29 Ocak 1664'de Ankara'da Tâceddîn Dergâhı'nın başında ve hayatta olduğunu, manevî işaret doğrultusunda Tâceddîn Camii'ni bugünkü bulunduğu yere inşa ettirip ibadete açtığını; sonradan kendisinin de defnedileceği camii bitişiğindeki türbeyi oğlu İbrahim için yaptırdığını, belki de bunlardan daha önemlisi kız ve erkek çocuklarının hatta torunlarının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Camiin doğu tarafında yer alan hazirede metfun bulanan zevât arasında dördüncü sırada İbrahim'in oğlu Ali Selami Efendi'nin isminin yer alması[26], vefat ettiğinde İbrahim'in evli olduğunu ifade etmektedir. Vakfiyede, batından batına evlâdı evlâdı ifadesinin geçmesi, Şeyhimizin torunlarının bulunduğunu veya ileride bulunabileceğini göstermektedir. Ancak XIX. yüzyıl ortalarında Taceddîn Dergâhı'nın teftişini yapan Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti Müfettişi es-Seyyid Mehmed Saadeddin Efendi'nin 27 Rebiyü'l-evvel 1270/28 Aralık 1853 tarihli raporunda geçen, "…*Tâceddinzâde Mustafa Efendi'nin Tekke Ahmed Mahallesinde, Şeyh Paşa Zaviyesi'nde binâ eylediği cami-i şerif ve zâviyesi vakfının vakfiyesi yok ise de, vâkıf-ı mümâileyhin hîni vefatında zükûr ve ünâstan hiç evlâdı kalmamakla ol tarihte ciheteyn-i mezkûreteyn (şeyhlik ve türbedarlık vazifesinin) ecânibden Gizli Şeyh Mehmed Efendi isminde Bursadan gelen bir zâta tevcih olunmuştur"*[27] ifadesinin vakfiye hükümleriyle telif edilmesi gerekmektedir. Müfettişin söylediğinin aksine yukarıda bahsedildiği gibi, Tâceddînzâde Mustafa Efendi'nin inşa ettirdiği camii, türbe ve zaviyesine ait vakfiyesi mevcuttur. Nitekim 62 pafta, 275 ada ve 26 parselde 1285 metrekare yüzölçümündeki Tâceddîn Camii ve haziresi mazbut Tâceddînzâde Mustafa Vakfı tüzelkişiliği adına kayıtlıdır[28]. Vakfiyede geçen ifadelere dayanarak mevcut olduğunu/olabileceğini kabul ettiğimiz, fakat teftiş raporunda geçen "ünâs ve zükûr evlâd bırakmadan vefat etti" ifadesi ve bu durumu teyit eden "şeyhlik postuna aileden olmayan Gizli Şeyh Mehmed Efendi'nin tayin edilmiş olması" gerçeği karşısında, Şeyh Efendi'nin kız ve erkek çocuklarının, büyük oğlu İbrahim gibi kendisinden önce vefat etmiş olduklarını kabul etmemizi gerektirmektedir.

Cami ve dergâhın Şeyh Paşa Zaviyesi yerine inşa edildiği[29] dikkate alındığında, bu yapıların 1610 yangınından sonra[30] yapılmış olması gerekiyor. Diğer taraftan İçkale Mahallesi[31] sakinlerinden Aslanağa ibni Muslu adındaki hayırseverin Bazar-ı Ganem Suki/Koyunpazarı

25 *AŞS,* 1074: Def. No:49, Belge/Sıra No: 423.

26 *Risale-i Tâceddîn,* s.24.

27 BOA/Cevdet-Evkâf, 1270: 10201; Belge tarihi ve numarasını verdiğim teftiş raporu özeti, orijinal belgesi ve cevri yazısı ile birlikte tarafımızdan yayınlanmıştır (Öztürk, Nazif,"*A.g.t.,* 2009, s.254-256).

28 *VGM/EML, Ankara Merkez Hayrat Kütük Defteri, Tâceddînzâde Camii Vakfı,* Cilt 1, Sayfa 4,sıra 38.

29 Gerek Osmanlı (BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201) ve gerekse Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA,(Atik Şahsiyet) Rabi'-Sânî Asker 1270:Def. 411, Sayfa 77, Sıra 1076)'nde bulunan belgelerde, Tâceddinzâde Mustafa'nın camii ve zaviyesini, Hamamönü mevkiinde Tekke Ahmet Mahallesi'nde, Şeyh Paşa Zaviyesi yerine yaptırdığı kayıtlıdır.

30 Şerafettin Turan, *"1610'lu yıllarda Karakaş Ahmet diye bir Celâlî Ankara'yı kuşatır. İstediği parayı alamayınca surlardan içeri girer ve Anafartalar Caddesi'nden başlayarak Samanpazarı'ndan Karacabey Külliyesi'ne kadar uzanan çizginin sağında kalan bütün yerleri yakıp yıkar. Onun harap ettiği bu yerleri onarmak için Ankaralılar 40-50 yıl uğraşmak ve gerekli parayı bulmak zorunda kalırlar"* (Turan Şerafettin, "Osmanlı *Dönemi Ankara'sı*", *Ankara Konuşmaları,* Ankara, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, s. 53-61).

31 "İçkale" kelimesinin nasıl yanlış okunduğuna ilişkin bilgiler 15 numaralı dipnotta verilmiştir.

Çarşısı'nda yaptırdığı iki katlı han[32], kahvehane, mescid ve bitişiğinde bulunan üç dükkânın vakfedildiğini gösteren Gurre-i Şaban 1075/17 Şubat 1665 tarihli vakfiyenin şuhudu'l-hâl listesinin başında "*Umdetü'l-meşâyıhı'l-'izâm Mustafa Efendi Tâceddînzâde*" ifadeleriyle yer alması, Tâceddîn bin Tâceddîn Mustafa'nın bu tarihte Ankara'da hayatta olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca aynı vakfiyede, diğer bir takım hayır şartlarının yanında[33], Tâceddînzâde Mustafa Efendi'nin yaptırdığı cami-i şerifte imam olan kimsenin her gün öğle namazlarından sonra aşr-ı 'amenerresulüyü tilavet edip vâkıfın ruhuna hediye etmesi ve buna karşılık yevmiye 3 akçe vazifeye mutasarrıf olması istenmektedir[34].

Şeyh mürid ilişkileri açısından isimleri birlikte anılan Mehmed Muhyıddin Üftade (1490-1580)'nin 90 Azîz Mahmûd Hüdâyî (1541-1628)'nin 77 yıl yaşadıkları; çocukları ve torunlarının kendisinden önce vefat etmiş olduğu gerçeği dikkate alınarak, Şeyh Tâceddin Mustafa'nın da ortalama 80-85 yaşlarına kadar ömür sürdüğü varsayılabilir. Sağlam kaynaklardan aktardığımız bilgiler ışığında, şeyhimizin 1590-1600 yılları arasında doğmuş ve yaklaşık 1680-1690 yıllarında da vefat etmiş olabileceği tahmin edilebilir. Bu durumda Şeyh Tâceddîn Mustafa'nın yaşadığı dönem, Kanunî ve Üftade hazretleri zamanına kadar geriye gitmese de, Azîz Mahmûd Hüdâyî Dergâhı'nda seyr-i sülûkunu tamamladığını ve icazet aldığını söylemek; *Risale'*de anlatılanlara uygun düşmektedir. Tâceddîn-i Velî'nin değil ama Tâceddînoğullarından bazı ailelerin Kanunî (1520-1566) döneminde Ankara'ya gelip Teke Ahmed Mahallesi'ne yerleşmiş olmaları uzak bir ihtimal değildir.

Diğer taraftan, Tâceddîn Külliyesi'nden bahseden belgelerde, es-Seyyid Şeyh Tâceddîn Mustafa için; bazen "Tâceddînzâde Mustafa Efendi"[35], bazen "Medine-i Ankara'da defîn-i hâk-ı 'ıtır-nâk olan meşâhir-i eizze-i kiramdan Tâceddînzâde-i Velî kuddise sırruhu'l-âli hazretleri"[36], bazen de "Tâceddînzâde-i Velî"[37] ya da doğrudan *"Şeyh Tâceddîn-i Velî"*[38] unvanları kullanılmaktadır. Tâceddîn Külliyesi'ni vakfeden, Tâceddîn Dergâhı'nı kuran, Tâcî/Celvetî evrâd-ı şerifini telif eden, Tâceddîn Dergâhı tasavvuf anlayışını anlatan Tâcî Risalesi'ni yazan ve Tâcî Divanı'nda yer alan şiirleri söyleyen es-Seyyid Şeyh Mustafa Tâceddîn bin Tâceddîn'dir. Şimdiye kadar zannedildiği gibi[39] Tâceddîn-i Velî veya Tâceddîn Sultan ayrı

32 Koyunpazarı Çarşısı'nda yaptırıldığı ifade edilen Muslu Han'ın yeri ve akıbeti konusunda daha geniş bilgi edinmek için 16 numaralı dipnota müracaat edilmelidir.

33 Vâkıf Musluoğlu Aslanağa vakfiyesinde; han, kahvehane ve dükkânların mütevelli marifetiyle nasıl kiraya verileceği ve bu yolla elde edilen gelirlerle hangi tür hayır ve hasenatın yapılacağı hususlarında detaylı bilgi edinmek için 17 numaralı dipnota bakılmalıdır.

34 VGMA, *Aslanağa bin Muslu Vakfiyesi,* 1075:Def, 592, 166/137.

35 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201; BOA/ Cevdet-Evkâf 1242: 13730; BOA/Cevdet_Evkâf 1260: 10029.

36 BOA/Cevdet-Evkâf 1257: 16329.

37 BOA/Cevdet-Evkâf 1257: 16329.

38 BOA/ Cevdet-Evkâf 1261: 26/74, 30/97.

39 Bazı arkadaşlarımız, Tâceddîn Sultan'ın esas adının Tâceddîn İbrahim ve oğlunun adının Mustafa olduğunu ve Mustafa'nın babasından önce vefat ettiğini söylemektedir (Aşkar, Mustafa. *"İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân Olarak Ankara'da Bir Celvetî Degâhı ve Tâceddîn Sultan"*,20-22 Mayıs 2005 tarihleri arasında Üsküdar Belediyesi tarafından düzenlenen *"Uluslararası Azîz Mahmûd Hüdâyî Sempozyumu"*nda sunulan bildiri, s.1-2). Abdulkerim Erdoğan ise, "*Şeyh Tâceddîn Velî" ve "Tâceddîn Sultan"* adıyla gönüllerde yer alan gönül erinin "*Ankaralı Tezkireci Tâceddîn Efendi"* olduğunu söylemektedir (Erdoğan, Abdulkerim, *Ankara Erenleri,* Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2013, s. 55-96 (55-59)). Bu arkadaşlarımız, Tâceddîn-i Velî'nin başka, Tâceddînzâde Mustafa'nin başka kimseler olduğunu zannetmekteler

şahıslar olmadıkları gibi baba oğul da değillerdir. Ankaralıların sevgi ve bağlılığını kazanan, resmî kayıtlarda "velî" olarak geçen, halkın gönlüne "sultan" olarak nakşedilen esas ismi Tâceddîn Mustafa, babasının adından dolayı "Tâceddînzâde" olarak anılan, köken itibariyle Ankaralı olduğu için "Ankaravî" mahlasını kullanan şahıs aynı kişidir. Açık ve kapsamlı adı *es-Seyyid Şeyh Tâceddîn Mustafa bin Tâceddîn el-Ankaravî"*dir. Tâceddînzâde Şeyh Mustafa, Tâceddînzâde-i Velî, kısaca Tâceddîn-i Velî ve Tâceddîn Sultan da diğer isimleridir. Bir evrâd-ı şerifin başında Şeyh Tâceddîn Mustafa'nın "Tâceddînzâde" unvanıyla şöhret kazandığı açıkça yazılıdır[40].

2. Tâceddîn-i Velî'nin Eserleri

a) Risele-i Tâceddîn-i Velî

Tâceddînzâde Mustafa Efendi'nin kaleme aldığı ve içerisinde seyr ü sülûkü ve sonrasında yaşadığı olağanüstü olayların anlatıldığı, oğlu İbrahim'in vefatı, Tâceddîn Camii ve türbenin inşası konularında çok kıymetli bilgilerin verildiği esas *Tâcî Risalesi* budur. Girişte, *Risale'*nin konusu, "Tâceddîn Sultan Efendimiz Hazretlerinin Esrâr-ı İlâhiyesini Beyân" olarak açıklanmaktadır. *Risale'*nin ilk sayfasında bu konuyu daha da açan ikinci bir alt başlık yer almaktadır. Burada "Meşâyıhı'l-'Arifîn ve Mürşidi's-sâlikîn Hazret-i Şeyh Tâceddînzâde Efendi'nin Esrâr-ı İlâhiyesi Olan Mu'amelât ki Zikrolunur" cümlesi yazılmıştır. Tâceddîn-i Velî'nin kaleme aldığı *Risale'*nin aslı Arapça'dır ve içerisinde bazı fukarâ-i azîzanın menkıbeleri bulunmaktadır. *Risale*'de anlatılan menkıbevî sırları akıl yoluyla anlamak mümkün değildir, ilâhî sırları Allah ile şeyh efendiler arasında geçen hâdiseler olarak kabul etmek gerekir. Elimizde olan Risale, Arapça aslından tercüme edilen bir bölümdür.

b)Divân-ı Tâceddîn-i Veli

Tâcî Divânı, "İlâhiyât-ı Tâceddînzâde *(Allah onun sırlarını mukaddes kılsın)"* alt başlığı ile başlamaktadır. İçerisinde sayıları 179'a ulaşan, Tâceddînzâde Şeyh Mustafa'nın kaleme aldığı coşkulu ilâhiler bulunmaktadır. Tâaceddîn-i Velî, her ilâhinin sonunda "*Tâceddînoğlu"* mahlasını kullanmaktadır. Daha önce Tâceddîn-i Velî Divanı'ndan seçilerek oluşturulan ve bizim "Divançe-i Tâceddîn-i Velî" olarak isimlendirdiğimiz 12 şiir bu isim altında tarafımızdan neşredilmiştir[41]. Esas divanda bu şiirler de yer almaktadır.

---

ve hatta Tâceddînzâde Mustafa'yı Tâceddîn-i Velî'nin oğlu yapmaktadırlar. İfade edilen bu hususlar kesinlikle doğru değildir. İbrahim, Tâceddîn Sultanın adı değil, Tâceddînzâde Mustafa'nın büyük oğlunun ismidir. Tezkireci Tâceddîn mutasavvıf değil, müderris ve müftüdür. Şeyh olan oğlu Tâceddînzâde Mustafa'dır. Tâceddîn-i Velî, Tâceddîn Sultan, Şeyh Tâceddîn Mustafa el-Ankaravî aynı kişidir. Türbe, kendinden önce vefat eden oğlu İbrahim için Tâceddîn-i Velî tarafından yaptırılmıştır. Vefatından sonra kendisi de bu türbeye defnedilmiştir. Hazire yok edildiği için Tezkireci Tâceddîn, İbrahim'in oğlu ve Şeyh Tâceddînzâde Mustafa'nın torunu Ali Selami'nin mezarı diğer mevtalar gibi kayıptır. Türbede yatan Tâceddîn-i Velî ve oğlu İbrahim'dir.

40 Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4172.

41 Öztürk, Nazif, İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekânın Banisi Şeyh Tâceddîn Mustafa'nın Edebî Şahsiyeti ve Divançesi",*Mehmet Âkif Edebiyat ve Düşünce,* Ankara 2010, s.187-202.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda herkesin Arapça ve Farsça yazmaya özen gösterdiği bir ortamda, bu lisanlarda eser telif edecek kadar bilgi sahibi olduğu halde O, Yunus Emre gibi şiirlerini sade Anadolu Türkçesi ile yazmayı tercih etmiştir. *Divanı* ve *Divançesi* tetkik edildiğinde söylediğimiz bu hususlar görülecektir. Şeyh Tâceddînoğlu Mustafa'nın ilahî formundaki şiirlerinde tevazu ve mahviyet hâkimdir. Şeksiz ve şüphesiz inanmış bir insanın teslimiyeti, yakarışı ve fakrı buram buram tütmektedir. "Türkçe Divanı"na bakarak iyi bir eğitim gördüğünü, zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil ettiğini, manevî tasarrufa sahip, Ankaralıların gönlünde sultan, 'urafa ve 'ümaranın nezdinde velî, maneviyat ehli, söz ve nazım üstadı, ulu bir kişi olduğunu söylemek, gerçeğin teslimi ve kadirşinaslığın gereğidir.

c)Evrâd-ı Tâceddîn-i Velî

"Evrâd" kelimesi "vird"in çoğuludur. Bizzat tarikat kurucuları tarafından tertip edilir. Allah'a yakınlaşmak amacıyla belli zamanlarda ve belirli sayıda yapılan duâ ve zikri ifade etmektedir. Tasavvuf terimi olarak; bir pîr ve şeyh tarafından düzenlenmiş olan, tarikat mensuplarının her gün veya muayyen vakitlerde okudukları ayetler, salavât ve esmâ'dan oluşan sistemli bir duâ demetidir.

Risale-i Tâceddîn-i Velî içerisinde yer alan evrâd-ı şerif dâhil şu ana kadar sahaflardan, özel şahıslardan ve kütüphanelerin yazma eserler bölümlerinden sekiz nüsha evrâd temin edilerek tarafımızdan tetkik edilmiş ve nüshaların birbirleriyle karşılaştırılması yapılmıştır.

Arapça olan Tâceddîn-i Velî Evrâdı'nın Osmanlı Türkçesiyle yazılan mukaddimesi ve hatîmesinde; evrâdın ne zaman okunacağı, okunması halinde elde edilecek manevî faydalar anlatılmaktadır. Girişte, toplu evrâd okumalarının Tâceddîn Camii'nde sabah namazından sonra yapıldığı; okuyanların her türlü bulaşıcı hastalıklardan ve tabiî afetlerden korunacağı; virde devam etmenin dünya ve ahiret saadetine vesile olacağı anlatılmaktadır. Sonuç bölümünde ise, okuma işleminin tamamlanmasından sonra müridin elleriyle cemi' azalarını mesh etmesi, üç İhlâs-ı şerif, Felak ve Nâs (muavvizeteyn) surelerini okuması, 300 yahut 41 kere "Ya Fettâh" ism-i şerifi ile meşgul olması, hâkeza "Kelime-i tevhîd"e devam edilmesi istenmektedir[42].

3.Tâceddîn-i Velî Külliyesi ve Dergâhı

Gerek mimarî özellikleri ve gerekse kullanılan malzemeler ve hepsinden daha önemlisi türbe kapısının üzerindeki II. Abdulhamid (1876-1909)'in tuğrası altında yer alan dört satırlık kitabeden mevcut yapıların XIX. yüzyılın son senelerinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Burada cevaplandırılması gereken soru, bu yapıların önceki hallerinin nasıl olduğu ve kim tarafından ne zaman yaptırıldığı ve külliyenin hangi hizmet birimlerinden meydana geldiği hususlarıdır.

42 Şeyh Tâceddin Mustafa, *Risale/ Divân-ı Tâceddin-i Velî,* s. 5-6,17; diğer evrâd nüshalarının dibace ve hatîme bölümlerine bakılabilir.

Külliyenin onarımına ait belgeler birlikte değerlendirildiğinde, imaret sitesinin camii; türbe; hazire; mutfak/taamhâne, zikirhâne/çilehâne, derviş odaları, sonradan inşa edilen selamlık binası ve diğer hizmet birimlerinden meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Binaların ilk şekillerinin nasıl olduğu, hangi tür malzeme ile inşa edildiği, mimarî şekilleri ve ihtiva ettiği birimler hakkında maalesef ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Şeyh Tâceddînzâde Mustafa Efendi'nin 1630 tarihinde Ankara'ya geldiğini, ilk yıllarda muhtelif cami kürsülerinden yaptığı vaazlarla halkı bilgilendirdiğini, 1664 tarihli vakfiyesinde geçen ifadelerden bu tarihten önce camii ve türbenin inşa edilerek hizmete açıldığını; şuhûd-i hal listesinin başında yer alarak kuruluşuna şahitlik ettiği 1665 tarihli Aslanoğlu ibni Musli Vakfı'ndan imama tahsisat ayrıldığına bakarak, bu tarihten önce Şeyh Efendi'nin dışında imam ve türbedar atamalarının yapıldığını öğreniyoruz.

Mimarî detay ve inşa tarihi verilmemekle birlikte Tâceddîn Camii hakkında menkıbevî ilk bilgiler *Risale-i Tâceddîn-i Velî*'de yer almaktadır.

Şeyh Efendi, *Risale*'de uzun uzadiye anlattığı Tâceddîn Camii'nin inşaatına hangi saiklerle karar verildiğini, övgüye layık manevî değerini ve hayırsever insanların yanında melâike, cinnî ve perilerin yaptığı yardımları bir dörtlükte şöyle dile getirmiştir:

"Medhi Cami-i Şerîf

Emri Hak ile binası müstehaktır medhe / Fukarânın kâbesidir hazer ît yoktur şüphe

Evliyânın mecma'î enbiyanın mihrî / Etme gaflet eksik olma göresin sırrı Nebî

Tâhir ol sen ey musallî terk eyleme âdâbı / Niceler oldı âşinâ kurbet-i ruhânî

Tâceddînoğlu binanın lütfi haktır rehberî / Eyledi imdâd Melâike dahî Cinniyle Perî[43].

(Ek-4).

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Abide Dairesi'ndeki tescil dosyasında bulunan Sanat Tarihçisi Ekrem Şentürk'ün 28.01.1963 tarihli raporunda, "camiin ilk şeklinin toprak ve ahşaptan ibaret olduğu" yazılıdır[44]. *Risale*'de geçen "bir kerpici altun ve bir kerpici gümüş olsa olur idi, lâkin rıza yoktur"[45] denilmesi, ilk yapılışta cami duvarlarının kerpiç olduğu anlaşılmaktadır.

Ulaşabildiğimiz belgeler itibariyle cami, türbe ve zaviyenin onarımına dair ilk belgeler, Abdulmecid (1839-1861) dönemine rastlayan 1261/1845 tarihini taşımaktadır. Bu belgelerde tamire muhtaç olan birimler sıralanırken camii, türbe, han-kâh ve derviş odaları ile dışarıda/hazirede bulunan ikinci türbeden söz edilmektedir. Ayrıca yeni baştan inşa edilecek selamlık binası/kasr-ı ebniyeden bahsedilmektedir. Külliyeyi oluşturan yapıların durumunu anlamak için günümüzden 162 yıl önce yapılan onarım ve inşa çalışmalarına daha yakından bakmak gerekiyor.

Tâceddîn Külliyesinin onarımı, Ankara'da bulunan diğer iki önemli müessesât-ı hayriye ile birlikte XIX. Asrın ortalarında gündeme gelmiştir. Tâceddinzâde han-kâhı tamir masrafı 2631

43 *Risale-i Tâceddîn-i Veî,* s. 46.

44 Şentürk, Ekrem, "*Taceddin Camii ve Çeşmesi*",VGM/ABİYAP 1963: Tescil Dosyası 12016.

45 *Risale-i Tâceddîn-i Velî,* s. 45.

kuruş, türbenin genişletilmesi ve onarım bedeli 4965 kuruş ve yukarıda iki oda, aşağıda bir kahve ocağını müştemil "kasr-ı ebniye" binasının müceddeden inşası, fukarâ odaları ve taşradaki türbenin tamiri masrafı 6015 kuruş olmak üzere toplam 13.611 kuruşluk keşif bedeli hesaplanmıştır.

Diğer iki müessesât-ı hayriyede yapılacak onarım bedelinden daha fazla harcama yapılması öngörülen Tâceddîn Külliyesi için gerekli olan malzemeler ve işçilik bedeli üç ayrı başlık altında keşif defterinde ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir. Keşif defterinde ihtiyaç olarak sayılan malzemenin cinsine toplu olarak baktığımızda; *direk, payanda, çatı, tavan ve döşeme kirişleri, döşeme, tavan turna-saçak tahtaları, Beypazarı, iri, orta, ufak boylarda çivi, acı kireç, kireç, kıtık, boya, cam ve çerçeve, kiremit ve işçilik ücreti* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu malzemelere bakarak, onarım sonrası ortaya konulmak istenen binaların bağdadî duvarlı, çatılı-kiremitli, turnalı, tavan ve tabanı ahşap döşemeli, boyalı ve badanalı, pencereleri cam ve çerçeve ile kapatılmış yapılar olduğu anlaşılmaktadır.

Onarım ve inşaat faaliyetlerinin cereyanından dokuz yıl sonra bir şikâyet üzerine Tâceddîn Dergâhı'nin teftişini yapan Nezâret Müfettişi es-Seyyid Mehmed Saadeddin tarafından düzenlenen 27 Rebiyulevvel 1270/1853 tarihli teftiş raporunda, "zaviye-i mezkur el-yevm mevcut ve ma'mur olub, ikiyüz ellialtı (1256) senesi ibdidasından altmışsekiz (1268) senesi gayetine değin lâzim gelen muhasebesi rü'yet olunarak defter-i mumziyesi ilerüde takdim kılınacağı"[46] anlatılmaktadır. Teftiş raporunda geçen bu ifadelerden, keşif raporları doğrultusunda dergâhın bakım ve onarımlarının yapıldığı, selamlık binası inşaatının tamamlandığı, mutfağın kaynadığı, gelirin tahsil edildiği, harcamaların yapıldığı ve muhasebe kayıtlarının tutulduğu, bir bütün halinde Tâceddîn Külliyesi'nin hizmete açık olduğu anlaşılmaktadır. "Kasr-ı ebniye" olarak vasıflandırılan yapı, Tâceddîn Dergâhı şeyhinin önemli misafirlerini kabul edip ağırladığı, çay-kahve ısmarladığı, bu özelliğinden dolayı İstiklâl mücadelesi yıllarında, Mehmed Âkif ve arkadaşlarının ikametine tahsis edilen ve Âkif'in İstiklâl Marşı'nı içerisinde yazdığı selamlık binasıdır.

Eşref Edib'in, Mehmed Âkif'in ikâmetine tahsis edilen bu binayı tarif ederken anlattığı hususlarla belgede verilen bilgiler ve II. Abdulhamid fotoğraf koleksiyonu arasında bulunan resimdeki görüntü (Ek-5) tamamen örtüşmektedir. Eşref Edib aynen şunları yazmaktadır: "Dergâh deyince dervişler, âyinler hatıra gelmesin. Eşraftan birinin âdeta selâmlık dairesi. Ufak bir köşk gibi muntazam yapılmış. İçi dışı boyalı. Döşenip dayanmış, güzel ve geniş bir bahçesi var. Türlü türlü meyveler. Önünde bir şadirvan, şırıl şırıl sular akıyor"[47].

Halen selamlık binası, Mehmet Âkif Ersoy Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Basit bir gözlemle mevcut yapıların fotoğrafta görülenlerden çok farklı olduğu hemen anlaşılmaktadır. II. Abdulhamid kendi özel serveti olan Hazine-i Hassa'dan tahsis ettiği 60.000 küsur kuruşla[48], 1310-1319 tarihleri arasında camii, minare ve türbe temelden

46 BOA/ *Cevdet- Evkâf* 1270: 10201.

47 Eşref Edib, *Mehmed Âkif, Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları,* İstanbul 1960, B. 2, C. I, s.152.

48 Rumî 29 Mart 1309/Hicrî 23 Ramazan 1310 Pazartesi, Günlük Sabah Gazetesi, Numara: 1309, Sayı: 13507, s. 1 (Bayazıt Kütüphanesi/Tarık Us Koleksiyonu; IRCICA, Arşivi).

itibaren yıkılarak yeni baştan yapılmıştır (Ek-6). Bu durum, eski yapılarla yeni binaların mukayesesinden, süreli yayınlarda yer alan haberlerden ve Türbe kısmına giriş kapısının üzerinde bulunan şu kitabeden anlaşılmaktadır.

Tâc-dâr-ı tâc-dârân Hazret-i Sultan Hamid
Yaptı bu dergâhı Tâceddîn-i tahsine sezâ
Söyledi Câhid kulu lafzen tamâm tarîhini
Bin üç yüz ondokuzda oldu bu camîi binâ

Hulûsî 1319/1901[49] (Ek-7).

Bugün o tarihî yapılardan pek çoğu mevcut değildir. 1925 tarihli imar planlarında camiin doğusunda görülen esas hazire, diğer şeyh efendilere ait dışarıdaki türbe[50], derviş odaları, taamhane ve mutfak, haremlik binaları, selamlık binasının bahçesinde bulunan şadırvan ve meyve ağaçları yerlerinde bulunmamaktadır. İmar değişiklikleri ve istimlâklerle ortadan kaldırılmıştır. Burada vakıf adına kayıtlı sadece iki parsel kalmıştır. Bunlardan birincisi, Ankara merkez hayrat vakıf kütük defterinde, tapunun 62 pafta, 275 ada, 26 parselde 1285 m2 yüzölçümündeki Tâceddîn Camii ve haziresi vakfiyeye uygun olarak mazbut Tâceddînzâde Mustafa Vakfı tüzelkişiliği adına kayıtlıdır[51]. Diğeri, çeşitli sebeplerle Hazine, belediyeler ve hususî idarelerin mülkiyetine geçen tarihî vakıf taşınmazların yeniden Vakıflar İdaresi'ne dönmesini öngören 7044 (10.09.1957) sayılı *Kanun*[52] ve bu kanunun uygulama şeklini gösteren *Tüzük*[53] (19.12.1963) hükümleri uyarınca, tapunun 62 pafta, 275 ada, 25 parselinde kayıtlı 485 m2 bir saha üzerinde bulunan ve tapusunun, Ankara Valiliği Hususi İdaresi (Özel İdare) Müdürlüğü'nden 11.11.1986 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü adına alınan ve halen Mehmet Âkif Müzesi olarak kullanılan "kasr-ı ebniye/Tâceddîn Dergâhı selamlık binası"dır[54].

Önceleri külliyenin etrafı açıkken 1950'den sonra, dört tarafı yüksek taş duvarla çevrilmiştir. Külliyenin bir parçası olan ve camiin giriş kapısının tam karşısında yer alan çeşme, çekilen avlu duvarının dışında kalmıştır. Sert Ankara taşından yapılan oluk arkalığına yerleştirilen beyaz mermer kitabeye göre külliye çeşmesi, Ser Attarzâde'nin zevcesi Fatma Hanım tarafından 1315/1897 tarihinde yaptırılmıştır. Yüzlerce benzeri gibi musluğundan su akmayan çeşme, kendi kaderine terk edilmiştir.

Tarihî su kuyusu ve şadırvanın/ havuzun parçalanmış bazı taşları, selamlık binası/Mehmet Âkif Müzesi avlusu içinde dağınık bir vaziyette durmaktadır. Kendisine uzanacak insaflı bir eli beklemektedir.

---

49 Bir cahil kitabeyi yaldızlarken bazı harf ve noktaları yok etmiştir. Belgelere inilmeden kitabeyi doğru okumak gerçekten zorlaşmıştır. Kimseyi rencide etmek gibi bir niyetimiz olmadığı için bağımsız yazar ve eser adı zikretmiyorum. Vakıflar Genel Müdürlüğü tescil fişi, aynı kurumun yayını olan *Vakıf Abideler Kitabı* ve Türk Tarih Kurumu'nun isteği üzerine *Ankara Kitabeleri* adlı çalışmayı yapan M. Yusuf Akyurt dâhil bizden önce Tâceddin Külliyesi'nden bahseden hiç kimsenin bu kitabeyi doğru okuduğunu görmedim. Sırf bu dipnotu, en ufak bir dikkatsizliğin nelere yol açabileceğine vurgu yapmak için düştüm.

50 *BOA/A.MKT1261*:26/74-2.

51 *VGM/EML,*C.I,s.4,Sıra 38.

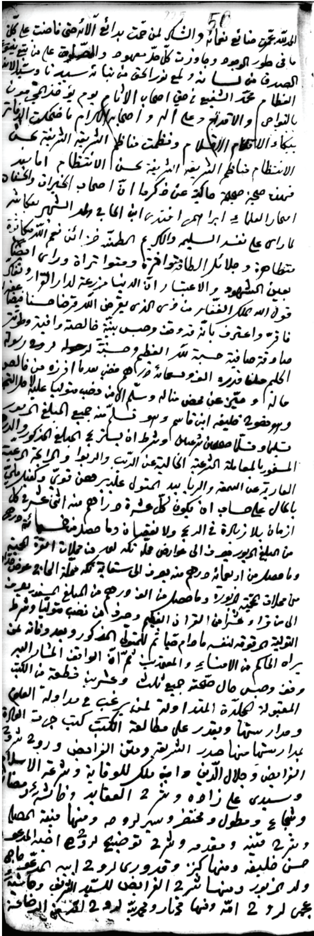
52 R.G., 1957:9705; Düstur III/XXXVIII 1958.

53 R.G., 1964:11597; Düstur V/III 1964: 181.

54 VGM/EML 1986: Ankara Merkez 7044 Hayrat Kütük Def., C.I, s. 1. Tâceddîn Dergâhı "*Kasr-ı ebniye*"si olarak Tâceddinzâde Mustafa Vakfı adına tapulu olması gereken taşınmaz, anlatmaya çalıştığımız kanuni zorunluluk sebebiyle "*avlulu ahşap mektep*" olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü üzerine tapulanmıştır.

Son yıllarda camii, türbe ve selamlık binasının Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından esaslı bir şekilde onarılması; Altındağ Belediyesi'nin avlu duvarlarını yeni baştan yaptırması, Tâceddîn Mahallesinde bulunan tarihî evleri restore etmesi, cadde ve sokakları aslına uygun bir şekilde yenilemesi, Hacettepe kampüsü içerisinde kalan geniş bir alanı düzenleyip çimlendirmesi ve çevre düzeni tanzim etmesi, hiç şüphesiz şükranla anılmayı hak eden başarılı çalışmalardır. Fakat Tâceddîn Külliyesinde yaşanan tahribat o kadar büyük ki, bu kıymetli çabalar bile yapılan hataları düzeltmeye yetmemiştir.

EKLER:

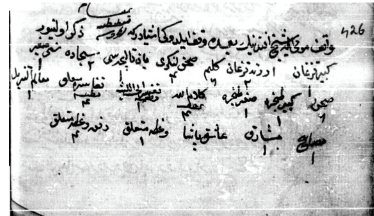
Ek-1/a) İbrahim (Tâceddîn) Efendi ibni el-Hâc Veled eş-Şehîr bi-Ukkâşe'nin 1001/1593 tarihli Vakfiyesinin tam metni. Bu nüshada vâkıf "İbrahim Efendi" olarak geçmektedir.

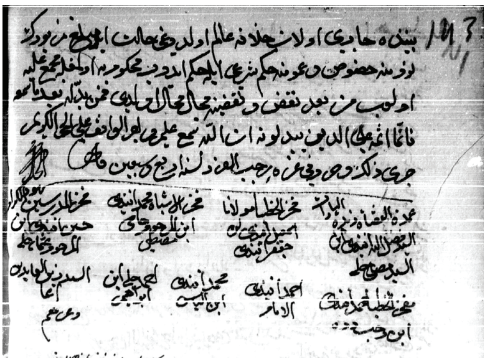
Ek-1/b) (İbrahim) Tâceddîn Efendi ibni el-Hâc Veled eş-Şehir bi-Ukkâşe Vakfiyesinin özet istinsah nüshası. Bu özet vakfiyede vâkıf "Tâceddîn Efendi" şeklinde yazılmıştır.

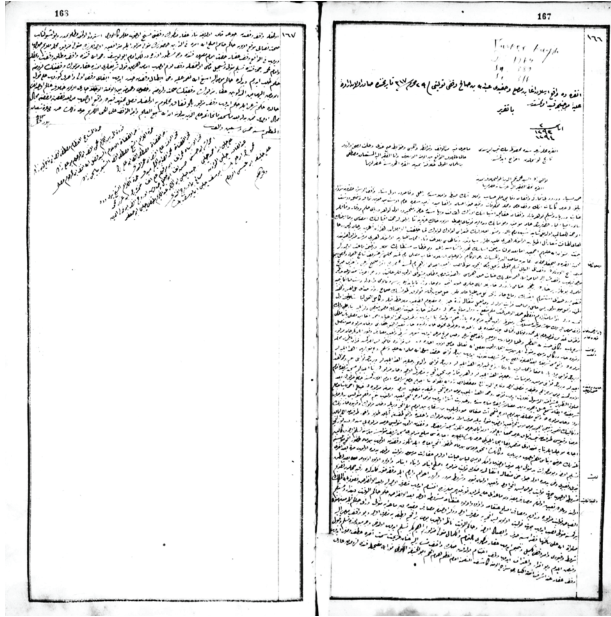
Ek-2/a) Tâceddînzâde Mustafa'nın 1074/1664 tarihli esas Vakfiyesi.

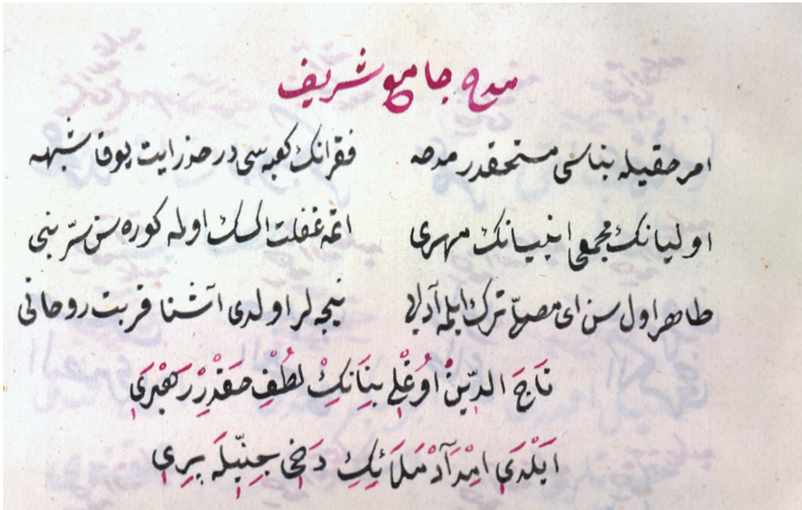
Ek-2/b) Tâceddînzâde Mustafa'nın Dergâhta kullanılacak eşya ve kitaplarla ilgili Zeyl Vakfiyesi.

Taceddin-i Veli'nin vakfiyesinin ol şuhud-i hal listesinin başında, Musli ailesinden bir kişinin "Umdetül-kuzaf zübdeü's saadet-es-Seyyid Fazlullah Efendi İbn es-Seyyid Musli Çelebi" ismi yer almaktadır.

Ek-3) Musluoğlu Aslan Ağa (Aslan Ağa bin Musli ve Hafîdi Abdullah bin Salih)'nın 1075/1665 tarihli Vakfiyesi.

مدح جامع شریف

امر حقیله بناسی مستحقدر مدحه　　فقرانک کعبه سی در حذر ایت یوقا شبهه

اولیانک مجمعی انبیانک مهری　　ائمه غفلت الک اوله کوره سن سرّ بنی

طاهر اول سن ای مصرّ ترک ایله آدلی　　نیجه لر اولدی آشنا قربت روحانی

تاج الدّین اوغلی بنانک لطف حقدر رهبری

ایلدی امداد ملائک دخی جنّبله بری

Ek-4) Tâceddîn Camii'nin medhine dair Tâceddîn-i Veli'nin şiiri.

Ek-5) II.Abdulhamid'in fotoğraf koleksiyonu arasında bulunan Tâceddîn Külliyesi'nin onarım öncesi durumunu gösterir resim.

Ek-6) II.Abdulhamid döneminde yapılan onarım sonrasını ve bugünkü durumu gösteren, aynı açıdan çekilmiş, fotoğraf.

Ek-7) Tâceddîn Camii'nin orijinal onarım kitabesi.

Mehmet Âkif'e ve Sanatına Yöneltilen Eleştiriler

Selma Günaydın

Edebiyat dünyamızın en ahlaklı, özü ve sözü bir, anlık duygulanımlarını değil de çilesi çekilmiş düşünceleri şiirlerinde terennüm eden şairi Âkif, hakkında en çok yazı yazılan sanatçılardan birisidir. Şairliği ve kişiliği üzerine olumlu olumsuz birçok değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmeler gözden geçirildiğinde, kişiliğine, şiirine ve düşüncesine yöneltilen eleştiriler olmak üzere başlıca üç bölümde tasnif edilebilir.

A. Kişiliğine Yöneltilen Eleştiriler

Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif Ersoy Hayatı-Seciyesi-Sanatı* adlı kitabında, yakın arkadaşı Âkif'in kişiliği hakkında ayrıntılı bilgiler aktarmaktadır. Mehmet Âkif'i ilk tanıdığında, karakterindeki temizliğe 'inanamadığını' belirten Mithat Cemal, onun rol yaptığını ve bir gün rolünü oynamaktan usanıp gerçek yüzünü göstereceğini beklemiştir. Bekler fakat "*35 sene bugün gelmedi.*" der. 35 yıl boyunca, onunla görüştüğü her gün, "*Mahrumiyetlerden yılmayan seciyesiyle kendisini nasıl kahraman sanmıyordu?*"[1] diye şaşkınlık içinde kendi kendisine sorup durmuştur.

Genel anlamda Âkif'e hayranlığını dile getiren Kuntay, onu, "hayatında iyimser olduğu günlerin sayısı birkaç haftayı geçmeyen"[2] karamsar bir adam olarak da tanıtmaktan çekinmemiştir. "*Izdıraptan acı bir tad duyan*"[3], "*kendisinden memnun olmayan*", "*kanaatlerinde katı*"[4], "ikiyüzlülere garaz"[5] duyan, "kalabalıkta yok denecek kadar sessiz"[6] bir kişi olarak tanımladığı Âkif'i, "*insanların ekseriye çirkin oldukları para meselelerinde ise çok güzel*"[7] bulur. Satırlarının, Âkif'in manevi resmi olmak iddiasında olmadığını vurgulayan Kuntay, onun resminin; "*Sessiz yaşadım, kim beni nereden bilecek*!" dizesine yansıdığını söylemiş ve Âkif'in faziletinin bilinmekten rahatsız olacağını eklemiştir.[8]

1 Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Akif Ersoy Hayatı-Seciyesi-Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1990, s. 231.

2 Kuntay, *a.g.e.*, s. 120.

3 Kuntay, *a.g.e.*, s. 206.

4 Kuntay, *a.g.e.*, s. 232.

5 Kuntay, *a.g.e.*, s. 255.

6 Kuntay, *a.g.e.*, s. 256.

7 Kuntay, *a.g.e.*, s. 258.

8 Kuntay, *a.g.e.*, s. 258.

Onda bir "bütünlük" olduğunu söyleyen Kuntay, 'sevdiğini sonuna kadar seven' Âkif için, "*Menfaatinizi, ailenizi, sırrınızı, mukaddesatınızı emanet edebilirdiniz.*"[9] diyerek karakterinin en olumlu yönlerinden birine işaret etmiş olmaktadır.

Kuntay bu tür kanaatlerinde elbette yalnız değildir. Mehmet Âkif'i birçok yönüyle incelenmeye değer örnek bir adam olarak değerlendiren Hasan Basri Çantay, onun şairlik cephesiyle diğer yüksek meziyetlerinin adeta birbiriyle yarış ettiğini ve her birinin başlı başına seçkin birer varlık olarak belirdiğini; bu özellikleri nefsinde toplayan Âkif'in, alçak gönüllülüğün en yüksek şahikasına erdiğini söylemektedir.[10]

Şairliğini eleştirse de "*Akif'in harp arabasını iki at çeker: Biri iman ve İslam savaşçısı, öbürü şair… Aslolan ikincisi.*" diyen Necip Fazıl dahi, *"Kelimenin olanca manası ve hakkıyla muazzam bir kahraman"*[11] olduğunu vurgulamaktan kendini alamamıştır.

D. Mehmet Doğan da Mehmet Âkif'in, inandığına tam inanan, düşündüğünü tam düşünen, okuduğunu tam okuyan, yazdığını tam yazan bir kişilik olarak karşımızda durduğunu söyler. *"Hâlbuki yüzyılımız yarım yamalaklık, "imiş gibilik" yüzyılıdır. Türkiye'de aydınlar, gerçek aydın olmaktansa "aydın gibi" görünmeyi yeğliyorlar. Mehmed Âkif, yarım aydınların memleketinde gerçek aydındır. En önemli vasfı, aydınlığını ilan etmemesi olan bir aydın."*[12] değerlendirmesini yapmıştır.

Kişiliği hakkında yazılanların çok az bir kısmından aktardığımız bu görüşler doğrultusunda diyebiliriz ki Âkif'in şahsiyeti genellikle beğenilmiş; tutarlı ve ahlaklı karakteri hep övülmüştür. Fakat bu hususta Kuntay'ın bütün hayranlığına rağmen satır aralarında birtakım 'iğnelemeler'de bulunduğunu da belirtmek gerekir.

Düşüncesine Yöneltilen Eleştiriler

Kişiliği konusunda -genellikle- olumlu değerlendirilen Âkif, düşüncesi ve sanatı konusunda kıyasıya eleştirilmiştir. Hiçbir zaman düşünce adamı olma iddiası taşımayan Mehmet Âkif'in, 'düşünürümsüler'in ülkesinde, gerçek düşünür olduğu[13] kanaatini serdeden D. Mehmet Doğan'a karşılık düşüncesinde İslâmî açıdan eleştirilebilecek taraflar bulunduğu da dile getirilmiştir. Bu tür bir eleştirinin öncelikle Yüksek İslâm Enstitüsü eski müdürlerinden Ahmed Davudoğlu (1912-1983)'nun 'reformist İslâm anlayışı'na sahip ulemaya yönelttiği eleştirilerini barındıran kitabında cesur bir ifadesini buluyoruz. Âkif'in, *"reformcuların çılgın cereyanına adının karıştığını"* savunan Davudoğlu, bu görüşünü "*Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslamı*" dizeleriyle örneklendirmiştir. Âkif'in şiirinde Muhammed Abduh (1849-1905) ve Cemaleddin Efganî (1838-1897) isimlerinin

9 Kuntay, *a.g.e.*, s. 231.

10 Hasan Basri Çantay, *Fetih*, 27.12.1957'den aktaran: Hilmi Yücebaş, "Âkif'e Ait Hatıralar", *Bütün Cepheleriyle Mehmet Âkif*, İstanbul 1958, s. 173.

11 Necip Fazıl Kısakürek, *Hitabeler*, b.d. Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1985, s. 123, 125.

12 D. Mehmet Doğan, *Camideki Şair Mehmed Âkif*, İz Yayıncılık, 3. basım, İstanbul 2006, s. 204.

13 Doğan, *a.g.e.*, s. 205.

zikredildiği dizelerle de görüşünü pekiştirmektedir. "İlhamı doğrudan doğruya Kur'an'dan almayı, "Kur'an'dan doğrudan hüküm çıkarmak" olarak yorumlayan Davudoğlu, bir yandan da Âkif'in iyi niyetli olduğundan da emindir. Davudoğlu'na göre Âkif'in hatası, "bu adamların niyetini anlamadan onlara tâbi olmasıdır". "*Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı*" dizelerini hatalı bulan Davudoğlu, bu dizeyi de "Asrın anlatışına göre fetva vermeliyiz." şeklinde yorumlamıştır.[14] Aynı eserin önsözünü yazan Necip Fazıl da bu dizelerini örnek vererek Âkif'i *"kendini reformculara kaptıranlardan"* biri olarak kabul eder.

Oysa Sezai Karakoç, Âkif'in bu düşünürlerin etkisi altında kalışının abartıldığı görüşündedir. Onun, bu fikir adamlarının ortaya attığı fikirlerin Türkiye'deki bir savunucusu, o ekollerin bir şairi gibi görülmesini yanlış bulur. Ona göre Âkif, fikirlerini, bu düşünürlerden çok; sokaktan, aileden, klasik kültürden, toplumdan, devletin sarsıntılı hâlinden ve nihayet kendinden almıştır. [15]

Aynı dizeyle ilgili bir yorum da Rasim Özdenören'e aittir. Özdenören, *"Müsteşrik bir bakış açısı"*nı yansıttığını düşündüğü bu mısrada, Batı'ya karşı bir "teslimiyet tavrı" bulmaktadır. Âkif'in ifadesinde dile gelen düşünce tarzında, modern bilimin sultasına boyun eğiş söz konusudur ve Âkif, birçok Müslüman çağdaşı gibi Batı'ya karşı eleştirel bir tavır alamamıştır: Âkif, bu dizelerle Batı'ya meydan okumuyor, aksine İslam'ın, Batı ölçülerine göre de anlaşılabilir ve kabul edilebilir bir din olduğunu belirtmek istiyor. Âkif için iki Batı olduğunu söyleyen Özdenören, bunlardan birinin asrın idraki olan ve Âkif'in İslam'ı onun diliyle konuşturmak istediği Batı, diğerinin ise "tek dişi kalmış canavar" olan Batı olduğunu düşünmektedir. Batı'nın emperyalist siyasetine karşı çıkmanın, her zaman, fazlaca bir önem taşımayacağını belirten Özdenören, bundan daha önemli olan şeyin Batı'nın "temsil ettiği zihniyete" karşı çıkmak olduğunu ilave etmiştir. Yine de Âkif'in asıl vasfının "İslamcı" oluşu olduğunu vurgulayan yazar, onun, her şeye rağmen bu konum içinde değerlendirilmesinden yanadır.[16]

Âkif'in çıkış noktası olarak aldığı ışığın İslam olduğunu söyleyen Karakoç'a göre Âkif, *"İslam-Türk devleti çökerken cemiyetimizin içinde bulunduğu ahlaki, içtimai, ruhi, iktisadi şartları en amansız bir gözle, adeta bir cerrah teşrihçiliğiyle ortaya serer. Ve bir kez yara belli olunca onun tedavi şekli de gösterilir."* Bu da toplumun temeli olan İslam ilkelerine sıkı sıkıya sarılmak, yeni ve taze bir ruhla İslâm'ı, çağın teknik ve maddi güçleriyle de donandıktan sonra içimizde ve dışımızda ihya etmektir: "Asrın idrakine söyletmeliyiz Kur'an'ı"[17]

Karakoç'un bu dizeler üzerindeki yorumu bu şekildedir ve önceki görüşler açısından bakıldığında daha 'arabulucu' gözükmektedir. Ona göre yakın tarihimizde teşhis edilen hastalığımızın devasının dile getirilişidir bu dize.

14 Ahmed Davudoğlu, "Mehmed Âkif (1873-1836)", *Dîni Tamir Dâvasında Din Tahripçileri*, Bid'atlarla Mücadele Yayınları, İlaveli üçüncü baskı, İstanbul 1978, s. 141, 142.

15 Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, 6. baskı, İstanbul 1987, s. 20.

16 Rasim Özdenören, "Akif ve Batı", *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı?*, İz Yayıncılık, 4. baskı, İstanbul 1999, s. 119-121. Ayrıca bk. "Müslüman Bir Düşünür Olarak Mehmet Âkif'in Çelişkileri", *Hece*, Yıl: XII, Ocak 2008, S. 133 (Âkif ö.s., 2. baskı), s. 70-77.

17 Karakoç, *age.*, s. 34.

Aynı dizeler hakkındaki bu farklı yorumları nasıl değerlendirmeliyiz? Yorum sahiplerinin konuya iyi niyetle yaklaştığını düşündüğümüz için, farklı görüşleri içten ve dıştan bakış olarak değerlendireceğiz. Davudoğlu, Kısakürek ve Özdenören cümlenin dıştan yorumunu yapmış fakat Karakoç, içine nüfuz etmiş ve Âkif'i niyetine göre değerlendirmiştir.

Buraya kadar verdiğimiz eleştiriler, temelde Âkif'le aynı dünya görüşüne sahip kalemlerin eleştirileridir. Elbette aynı dünya görüşünü paylaşmadığı kesim tarafından da eleştirilmiştir Âkif. Bu kesim, Kurtuluş Savaşı'na destek olan, yurdun kurtuluşu için canla başla didinen Âkif'ten, Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen devrimlere aynı desteği görememekten dolayı kızgın gözükmektedir. Duydukları kızgınlıkla onu karalamaya, yok saymaya varan yorumlar ortaya koymuşlardır. *Yeni Adam* dergisinin Âkif'in ölümünün hemen ardından düzenlediği ankete[18] katılan yazar ve şairlerin ekserisi, Âkif'i inkâr etmek hususunda birbirleriyle yarışır gibidirler. Bu ankete katılanlar[19] genellikle Âkif'i Türk inkılabına karşı, inkılaplara destek vermemek için ülkeden kaçmış, halkla bütünleşememiş, yalnızca İslam'ın ilkelerini 'va'z etmiş' bir insan olarak değerlendirmişlerdir.

Ankete cevap verenler arasında Âkif hakkında en insaflı değerlendirme Nihal Atsız'a aittir diyebiliriz. Atsız, Âkif'in Türk edebiyatına teknik bakımdan da hizmeti olduğunu, aruzun Türk diliyle kaynaşan mükemmel örneklerini verdiğini, Türk inkılabına hizmetinin dokuduğunu, o günkü gençliğin Âkif'i kendisinden saydığını söylemiştir. Âkif'in Mısır'a gidişini de değerlendiren Atsız, *"Memleketten uzaklaşmış olmasını pek yüksek seciyeli olmasıyla izah"* edebileceğini belirterek bu hususu 'taraftar olmadığı şeyleri kabul eder gibi görünmek küçüklüğüne düşmediği' şeklinde yorumlamıştır. Ona göre Âkif'in bu tavrı *"namuslu ve merdane bir harekettir".* Anketin, Âkif'in insani taraflarının olup olmadığına dair sorusunu ise "*Hırsız ve dalkavuk olmayışını kâfi bulmuyor musunuz?*" diye karşılamıştır.[20] Buna karşılık aynı soruya, Âkif'in çok beğendiği, aynı sofrada bulunduğu şair Abdülhak Hamid ise "*Eh…*" diye cevap vermiştir.[21]

Olumsuz değerlendirmelerin en ateşli sahibi Şükûfe Nihal'dir. Ş. Nihal'e göre Âkif'in Türk inkılabına tek bir hizmeti bile yoktur. Ona göre Âkif, inkılabın eserlerini beğenmeyerek bu toprakları bırakıp gitmiş, "hurafelere takılmış bir adam"dır. Âkif'in bütün endişesinin "ittihad-ı İslam" olduğundan yakınan Nihal, onu *"milliyetçilikle ilgisi olmayan", "vicdan mefhumunu inkâr eden", "on dört asır evvelki ihtiyaçların yarattığı rejimlerden bahseden skolastik bir kafa",*

18 Anket, *Yeni Adam* dergisinin 11 Mart 1937 tarihli 167 nolu sayısında başlar ve 15 Nisan 1937 tarihli 172. sayısında sona erer. Soruları şunlardır: "1. Akif milliyetçi bir şair midir, İslamcı bir şair midir? 2. Akif bir sınıf şairi midir yoksa bir halk şairi midir? 3. Akif'in Türk inkılabına hizmeti var mıdır? 4. Akif'in edebiyata teknik bakımdan hizmeti olmuş mudur? 5. Akif'in memleketten uzaklaşmasını nasıl izah edebilirsiniz? 6. Akif'in eserlerinde bir tez var mıdır? 7. Akif'in insani olan tarafları var mıdır?"

19 *Yeni Adam*'ın anketine cevap verenler şunlardır: Abdülhak Hamid, Peyami Safa, Sabiha Zekeriya Sertel, İsmail Hami Danişment, Şukûfe Nihal Başar, Ahmet Hamdi Tanpınar, Burhan Toprak, Burhan Belge, Yaşar Nabi Nayır, Falih Rıfkı Atay, Sabahattin Ali, Suphi Nuri İleri, Nurettin Artam, Kerim Sadi, Yusuf Ziya Ortaç, Raif Necdet, Nurullah Ataç, Nihal Atsız, Faruk Nafiz Çamlıbel.

20 "Şair Mehmet Akif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyorlar?/Adsız Diyor ki", *Yeni Adam*, 15 Nisan 1937, No: 172, s. 11.

21 "Şair Mehmet Akif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyorlar?/Abdülhak Hamit Diyor ki", *Yeni Adam*, 11 Mart 1937, No: 167, s. 10.

"insani varlığa kıymet verdiği yok."[22] şeklindeki yargıyla değerlendirmiştir.

Yeni Adam anketine cevap verenlerin çoğu, Âkif'e, inkılaplara destek olmadığı için ateş püsküredursun, günümüzde aynı konuya eğilen ve Âkif'le aynı ekole mensup sayılabilecek bir şair olan Arif Ay, neredeyse tam tersini düşünmektedir: *"Resmî öğretinin halka şöyle ya da böyle benimsetilmesinde, halkın laik bir yaşam tarzını doğal bulmasında, her dönemde uzlaşmacı bir tavrı başat tutmasında"* Âkif'in etkinliğinin öteki aydınlardan kat kat fazla olduğunu düşünür. *"Çünkü halk, her zaman pratiğe ve güncele bakar. Kuram ve ideal onu pek fazla ilgilendirmez."* diyen Arif Ay, İstiklâl Marşı'nı yazdığı ve mebus olup Meclis'e girdiği için o dönemde rejimin yaptığı her şeyin halk tarafından doğal karşılandığını savunur.[23] Arif Ay, sanırız bu değerlendirmeleri, konjonktüründen kopararak yapmaktadır. Oysaki Âkif'in dâhil olduğu Meclis, dualarla açılan, bünyesine birçok din büyüğünü almış ve hilafeti de bünyesinde barındıran bir meclisti. Bugünkü görüntüye bakarak geçmişi yargılamak, bizi ne kadar doğru bir sonuca götürebilir?

Âkif'e yöneltilen düşünce eleştirilerinden biri de onun 'sosyalist' düşünceye duyduğu varsayılan sempatiyle ilgilidir. Çokça dillendirilmediğini söyleyebileceğimiz bu eleştirinin bir ifadesini M. Âkif İnan'ın *Yeni Devir* gazetesindeki köşesi "Çizgiler"de buluyoruz: İnan, gazetedeki köşesinde, *"Âkif'in bolşeviklerle, komünistlerle ittifak etmek gerektiğini halka propaganda etmesini nasıl değerlendirdiğini"* soran bir okuyucusunun sorusunu gündeme taşımıştır. Bu soruyu, Âkif'in bu şekilde değerlendirilmesine sebep olan görüşlerini aktararak cevaplar. İnan'ın, Âkif'in "Bolşevik" olup olmadığı şüphesini doğuran hususları şöylece özetlemektedir:

> *"Bolşevikliğe gelince: Bu, doğrudan doğruya Avrupa'nın kalbine çekilmiş bir silahtır. Yıllardan beridir sosyalistlik adı altında için için kaynayarak Avrupa'yı ürkütüp duran bu hareket, o gün Rusya'da yanardağlar gibi alev saçmaya başladı." (…) "Avrupa hükümetlerini titreten Bolşevik tehlikesi, bizler gözlerimizi açmak şartıyla İslam âlemi hakkında tehlike değil, aksine faydalanılacak bir fırsattı. Çünkü önce bizde Bolşeviklik çıkmasını veya dışarıdan sirayetini hazırlayacak sebepler yok. İkinci olarak, Müslümanlık, sosyalistlerin, Bolşeviklerin bundan yüzyıllarca sonra bulabilecekleri düşüncelerin, ilkelerin daha iyilerini içinde toplamaktadır.*
>
> *Bolşevikler, Batı medeniyetini yıktıkları gün, bizim esaslı hiçbir şeyimiz sarsılacak değildir. Sarsılsa Avrupalıları körü körüne taklit ederek aldığımız şeyler sarsılacaktır. Bizim Bolşeviklerden korkmamıza yer olmadığı gibi, Bolşevik olmaya da ihtiyacımız yoktur. Düşmanın düşmanı dostumuz olmak bakımından da ortak, karşılıklı çıkar dairesinde Bolşeviklerle ittifak edebiliriz. Batı'nın biz Müslümanları ezmek için kuvvet aldıkları o melun, zalim kurumlarını yıkmak konusunda Bolşeviklere yardım da ederiz. Müslümanlar da arkalarından emin olarak önlerindeki düşmana saldırır, bağımsızlıklarını elde ederler."*

22 "Şair Mehmet Akif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyorlar?/Şükûfe Nihal Diyor ki", *Yeni Adam*, 11 Mart 1937, No: 167, s. 17.

23 Arif Ay, "*Safahat*'tan Sefahata", *Zaman*, 29 Aralık 1986, s. 11.

Bu satırlar dikkatle okunduğunda Âkif'in İslâm'dan başka ölçüsünün ve Müslümanların menfaatini düşünmekten başkaca bir kaygısının olmadığı hususunun net bir şekilde vurgulandığı görülmektedir. Nitekim bu satırların hemen peşinden İnan, "Görüldüğü gibi konu gerçekten çok açıktır ve farklı yorumlara, Âkif'in temel inancına asla aykırı düşmeyecek niteliktedir. O günkü şartlar için aklın gerektirdiği, Millî Mücadele'mizin şart kıldığı bir anlayışın ifadesidir. Nitekim Kurtuluş Savaşı'nda da izlenen yol, bu olmuştur." diyerek bu ifadeleri, böyle yorumlamıştır.[24]

Görüldüğü üzere Âkif'in düşüncesine İslâmcı camianın bir kısmı tarafından yöneltilen eleştiriler reformist din anlayışı ve Batı karşısındaki özür dileyici tavır ara başlıkları altında toplanabilir. Bolşevizme ilgi duyduğu şeklindeki eleştiri ise temelsiz gözükmektedir. Âkif'i dindarlığı açısından eleştiren kesim ise -onu anlamaya yanaşmadan- fırsat buldukça karalamaktan çekinmemiş gözükmektedir.

Şairliğine, Şiirlerine Yöneltilen Eleştiriler

Âkif'in, düşüncesinden sonra -olumlu veya olumsuz olmak üzere- en fazla eleştiri aldığı yönlerinden birisi de şairliğidir. Bu konuda serdedilmiş birçok görüşe ulaşmak mümkündür. Söz konusu görüşlere sahip zevatın bir kısmı Âkif'in sanatını göklere çıkarırken bir kısmı da şiirlerini küçümsemeye, sanatını yok saymaya kadar varmıştır.

Âkif'in şairliğini yok sayanlardan başında, -yukarıda da adını andığımız- Şükûfe Nihal'dir. *Yeni Adam*'ın anketine verdiği cevaplarda, ona hiçbir zaman, manzum yazmasını bilen ve çok söyleyen bir insan diye bakmaktan ilerisine geçemeyeceğini beyan etmektedir. Nazımlarında şiirden beklediği deruni müziği, estetiği bulamadığını belirten Nihal, değerlendirmelerini karalamaya vardırarak "*Cübbesinin eteklerini savura savura giden bir hoca gibi durmadan dudaklarından sözler boşalıyor. Nereye? Bence havaya!*" demektedir. Hatta o, hızını alamaz ve Âkif'i okurken canının sıkıldığından; tozlu, küflü bir medrese havasında bunaldığından yakınır. Âkif'in, alelade sokak konularından yükselip de biraz muhabbet yaratmak istediğinde 'fanteziye düştüğünü' savunan Nihal, buna örnek olarak da şairin en sevilen şiirlerinden "Çanakkale Şehitlerine" şiirini göstermiştir. Tarihin tozlu sayfalarını bile, "sönük" yargısına vardığı bu şiirden daha canlı bulan Nihal, "*Nedir o şehitler için hazırladığı türbe? O ne fantezi, ne cici bici bir şey!.. Muhabbet yok, karşısında titremiyoruz. Bir yığın pırıltı…*"[25] sözleriyle şiiri küçültmeye çalışmıştır.

Şükûfe Nihal'in boşluğa savrulan sözlere benzettiği "Çanakkale Şehitlerine" şiiri için "*Çanakkale mucizesini, alevden mısralarla anlatan şiir*" değerlendirmesi de yapılmıştır. Ve Âkif bu şiiriyle şairliğin erişilmez merhalesini göstermiştir. Bugüne kadar bir eşi yazılmamış olan bu şiir, Türk varlığının sonsuzluğunun, Türk iradesinin yalçınlığının şiiri olmuştur.[26] Bir başka görüşe göre ise Çanakkale şehitlerinin tasvirindeki imajlar, voltajı çok yüksek millî

24 Mehmet Akif İnan, "Çizgiler/İşte Soru İşte Cevap", *Yeni Devir*, 1 Ocak 1980, S. 992, s. 2, 7.

25 Nihal, *ay*., 11 Mart 1937, No: 167, s. 17.

26 Tahsin Nahit Uygur, "Mehmet Akif", *Türk Bayraktarlar Birliği Dergisi*, 1 İlkkânun-1 Mart 1937, Nu: 1,2, s. 2'den: Nuran Özlük, s. 156-158.

heyecanlar silsilesidir.[27]

Nihal'in Âkif'in şiirine dil uzatması bu kadarla da kalmamıştır. Âkif'in "Şark" adlı şiirinin "Sis"ten ne farkı olduğunu sormuş ve Fikret'in şiirinin daha kuvvetli olduğunu belirtmiştir. Âkif'i; Fikret, Yunus Emre, Nâbî ve Hamid'le de karşılaştıran Nihal, "*Bence Akif orijinal değil. Lisanında yüksek ve nezih değil. Millî inkılabımıza baş çevirmiş, beşerî zekâya, kültür seviyesi müsait olmayan bir insan…*" sonucuna varmaktadır.[28] Bu son cümle, Şükûfe Nihal'in Âkif'in şiirini karalama çabasının da asıl sebebini açıklıyor gözükmektedir.

Yeni Adam'ın anketinde genel olarak Âkif'in sanatını görmezden gelme tavrı hâkimdir. Katılımcılar "İslamcı bir şair" tabirini de yine onun sanatını küçümseme amaçlı kullanmışlardır. Yine de aralarından Raif Necdet ve Faruk Nafiz gibi sanatını insafla değerlendirenler de çıkmıştır. Raif Necdet, Âkif'i "samimi" ve "Çanakkale", "Bülbül" şiirlerini çok güzel bulduğunu belirtmiştir. Faruk Nafiz ise bir şair hakkında hüküm vermek için kendi kendine, "lisana, sanata, memlekete hizmet etmiş mi?" diye sorduğunu ve Akif'in bu soruların hepsine de "Evet!" dedirten bir şair olduğunu, onun büyüklüğünü, boş kalan yerinin, çok güzel anlattığını söylemektedir.[29]

Âkif'in şairliğine en ağır eleştiriler, Necip Fazıl tarafından getirilmiştir diyebiliriz. *Edebiyat Mahkemeleri* adlı eserinde hayalî bir mahkeme düzenleyen N. Fazıl, bu tasarlanmış mahkemede dört sanatçıyı yargılar: Tevfik Fikret, Yahya Kemal, Mehmet Âkif ve Nurullah Ataç. Âkif'e tahsis ettiği mahkemede savcı, onun, realizm, İslam birliği ideali ve toplumsal fayda gayesi açısından büyük şair olduğunu söyler ve bu alanlarda muhakeme edilmek üzere 'amme şahidi' olarak Fuat Köprülü, Agâh Sırrı Levend ve Fevziye Abdullah Tansel'i çağırır. Bu şahitlerden de övdükleri mi yoksa yerdikleri mi belli olmayan cümleler aktarılır. Bundan sonra savcı, mütalaasını bildirir:

> *"(…) Akif şair değildir. Bunu evvela kendisi söylüyor sonra da eserleri… Birtakım manzum nesirler yazmış, tasvirler yapmış, hikâyeler anlatmış, vaazlar vermiştir. Kendini zorlaya zorlaya, manzum istida dahi kaleme almıştır. Şiirindeki (realizm) telakkisinin ise müstehcenden farksız olduğu görüldü. Üstelik bazı şahitlerin iddiası hilafına, aruza hâkim değil mahkûmdur. Nasıl Mehmet Emin'in manzumelerinde hece vezninin tıkırtısı her şeyin üstüne çıkarsa Akif'in manzumelerinde de aruzun tıkırtısı düşünceyi de diğer unsurları da bastırır. Şiir gibi görünen mısraları ise tercüme veya farkında olmadan başkasının sözlerini tekrarlamadır. O da Fikret gibi (atletik) seciyelerin (şizofreni)ye müsait yapısı icabı, asla fiiliyata intikal edemeyerek nihayet "iki damla göz yaşı"nda karar kılar.*
>
> *Geriye ideolog tarafı kalıyor. Bu temayül Akif'te şuurlu bir görüşün mahsulü değildir. 1908'den sonra başlar. Kör bir sevkle peşlerine takıldığı Abduh ve Afganî'yi tercüme etmekle kalır. İslam birliği fikri onda milliyet fikrini unutturamaz:*

---

27 Sâmiha Ayverdi, "Mehmed Âkif'in Gayesi", Âbide Ş*ahsiyetler*, Millî Eğitim Basımevi, Birinci basılış, İstanbul 1976, s. 2.

28 Nihal, *ay*., s. 17.

29 "Şair Mehmet Akif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyorlar?/Faruk Nafız Diyor ki", *Yeni Adam*, 15 Nisan 1937, No: 172, s. 11.

"………..Kalk baba kabrinden kalk
Diriler koşmadı imdadına sen bari yetiş
Arnavutluk yanıyor, hem bu sefer pek müthiş".

Necip Fazıl, Âkif hakkında ortaya konulmuş tüm karalamaları dile getirmeye devam eder ve mahkeme kararını şu şekilde özetler:

> *"(…) Mehmet Akif'in kuvveti diye ileri sürülen her noktanın, onda birer zaaf teşkil ettiği iddiasındayız. Bu itibarla kendisinin başaramadığı, tahakkuk ettiremediği bir (idealizm) e salik görünerek âmme efkârını aldatmak, şair olmadığı hâlde edebiyat tarihlerine girmek suçlarından dolayı adının şiir sahasından ihracına, (idealist)lik payesinin refine karar verilmesini talep ederim."*

Bu cümlelerden sonra Cenab Şehabettin, Süleyman Nazif, İsmail Habip Sevük, Hakkı Süha'dan övücü birkaç küçük cümle aktardıktan sonra Nurullah Ataç, Şükûfe Nihal, Zekeriya-Sabiha Sertel'den olumsuz cümleler aktarır.

Mahkemede en son, bilirkişi olarak Büyük Doğucu 'Adıdeğmez' dinlenir. Âkif'in anlaşılamadığından dem vurarak sözlerine başlayan Adıdeğmez, Müslümanlığa hınçlarından dolayı Âkif'e saldıranları küçümser. Çünkü Âkif, *"Müslümanlığı derinlemesine kavrayamamış, saf şiire ve sanatta üstün bir sese yükselememiştir. Müspet bir Tevfik Fikret'tir yalnızca. Mücahitliği de yüzeysel, sahte, köksüz ve gerçek dışıdır. Onda, orta hâlli bir aksiyon adamından ötesi mevcut değildir. Dilini sadeliğe ve hayata ulaştıran, usta tebliğ reçeteleri yazan bir "münevver"dir",* dedikten sonra Adıdeğmez, "ülküsü ve sanatıyla hakikilik, aslilik, halislik örneği" olarak gördüğü Âkif'in, "ahlaklı ve feragatli bir kahraman hayatı yaşadığını ama beklenen kahraman olmadığını" söyleyerek sözlerini bitirir. Mahkeme ise kararını şu cümlelerle açıklar*: "Doğru yolun kifayetsiz mütefekkirine, küçük şairine, fakat hayatıyla büyük feragatkâr ve namuskârına Allah rahmet eylesin."*[30]

Âkif'le aynı dünya görüşüne sahip olmayanların onu küçültme, hiç yerine koyma gayretleri anlaşılabilir. Âkif'in değerini azaltıp gözden düşürmekle kendi düşüncelerine daha geniş bir alan açacakları zehabındadırlar. Fakat Necip Fazıl'ın bu denli Âkif'in üzerine gelmesi, bu kadar iştahla onun sanatını sıfırlamaya çalışması karşısında durup düşünmek gerekmektedir.

Buna karşılık Âkif'in şiirini, *Safahat*'ını olumlu bir üslupla değerlendiren birçok yazar ve düşünür vardır.

Nurettin Topçu'ya göre Âkif, bütün varlığını şiirle dile getirmiştir. Bizi de bu dünyadayken büyük mahkemenin huzuruna yükselten mürşittir, büyük kurtarıcımızdır. Onun yedi ciltlik Safahat'ı ise bir volkanı andıran iç hayatının macerasıdır. Bir kelimeyle büyük bir ruhun romanıdır.[31]

Türk edebiyatında Âkif kadar hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur. O, aruzu, dilimizin en eğri büğrü noktalarına kadar sokmayı bilmiş, "en tabii aruz şairi" denilecek bir sehl-i

30 Necip Fazıl Kısakürek, "Üçüncü Mahkeme: Mehmet Âkif", *Edebiyat Mahkemeleri*, 3. b., İstanbul 2003, s. 51-62.

31 Nurettin Topçu, Mehmed Âkif, Hareket Yayınları, 1. b., Mart 1970, s. 18.

mümteniye ulaşmıştır. Aruz, Âkif'le birlikte dilimizin öz malı olmuştur. Aruzu, gündelik hayat sahnelerine büyük bir güçle uygulamıştır. Aruz, dilin içine ve şiire öylesine yerleşmiş ve kaynaşmıştır ki şiirleri, ağza geldiği gibi söylenmiş ve sanki aruzla yazılmamış izlenimi verir. Âkif'in şiiri, bir çeşit günlüktür, bütün bir toplumun günlüğüdür.[32]

"Sanatı, zaman zaman dünya şiirleriyle boy ölçüşen Âkif, her şeyden evvel, iç ve dış âlemi realist bir görüşle ve müşterek bir pota içinde birleştirmesini bilmiş müstesna bir şairdir. Bu yüzdendir ki iman heyecanı ile millî duyguların birleşik mahsulü olan sanatı, onu Türk edebiyatının abide şahsiyetleri arasına sokmuştur."[33] O, şairimsilerin yurdunda, hakiki şairdir. Şair olmayı reddettiği hâlde… Bu memleketin acılarını da zaferlerini de insan derinliklerini de şair gibi davranarak yazmamıştır; şair olarak terennüm etmiştir.[34]

Sonuç

Karakter olarak beğenilen, kişiliği övülen Âkif'in olumsuz olarak belirtilen özellikleri şahsiyet özellikleri de zikredilmiştir. Bunlar, insan olmasına verilebilecek çok ufak kusurlar olarak yorumlanabilir. O, şahsiyet abidesi denecek kadar tutarlı, inançlı, dürüst, mütevazı bir insandır.

Öncelikle bizzat dile getirdiği kendisinin 'şair olmadığı', 'kitabında şiir aranmasının boşa olacağı' gibi ifadeler, bazılarınca çok fazla ciddiye alınmış ve iş, onu şair olmamakla suçlamaya kadar vardırılmış gözükmektedir. Yıllardır okunan şiirlere imza atan ve ülkemizde, insanların zihninde, ezberinde en fazla yer alan bir şiiri yok sayılabiliyor ve şair değil bir 'manzumeci' olarak görülebiliyorsa daha birçok şairimiz çok daha rahat bir şekilde harcanabilir diyebiliriz.

Düşünceleri konusunda dile getirilen olumsuz eleştiriler de aceleyle ileri sürülmüş, muhasebesi çok fazla yapılmamış görüşler olarak nitelenebilir. Bu görüşlerin bir kısmı sırf kara çalma amaçlıdır ve kuvvetli bir dayanağı yoktur. Bazen cümlelerinin çarpıtılmasıyla ortaya konulan 'alıntılı görüşler' ise aslında Âkif'e ait düşünceler değil, yorumlayana ait suizanlardır.

Âkif'in gayesi bu dünyaya yönelik olmakla birlikte İslam'ın sınırları dışına taşmamıştır. Buraya kadar ortaya koyduğumuz görüşlere bakıldığında Âkif'e yöneltilen olumsuz eleştirilerin, eserini önemsiz kılamadığı kanaati güçlenmektedir. Yazdıkları dikkatle okunduğunda, milleti için atan bir kalp, içinde kıvrandığı hataları gösterip halkın yükselmesini isteyen bir zihin, hastalıklarımızın devası olarak da İslâm'ı gösteren bir dikkat göze çarpmaktadır.

32 Karakoç, a.g.e., s. 33, 37.

33 Ayverdi, a.g.e., s. 147.

34 Doğan, *a.g.e.*, s. 205.

2. BÖLÜM

Oturum Başkanı
Hicabi Kırlangıç (Prof. Dr.)

Abdülvahit İmamoğlu (Prof. Dr.)
Mehmed Âkif'in Müslümana Bakışı

Yusuf Turan Günaydın
Mektup Neşirleri Bakımından Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlürreşâd

Mahmut Öztürk (Yrd. Doç. Dr.)
Mehmed Âkif'in İçtimaî Tefsir Yorumları: Hakkın Sesleri Örneği

Cengiz Karataş (Yrd. Doç. Dr.)
Mehmed Âkif ve Mefkûrecilik

Mehmed Âkif'in Müslümana Bakışı

Abdulvahit İmamoğlu
Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi

Giriş

Mehmed Âkif, İslâm dünyasında İslâm şairi, ülkemizde İstiklâl Marşı şairi ve milli şairimizdir. Yaşadığı toplumu çok iyi analiz edebilen, İslâm'ı yaşayan ve yaşatmaya çalışan samimi bir şahsiyet ve edebi yönü kuvvetli bir düşünür ve yazardır.

M. Âkif'in Müslümana bakışını değerlendirmeden önce onun dindara bakışını dile getirmek gerekir. O'na göre dindar; inancı bütün, dini fiil ve ibadetleri hayatında uygulayan, bedenen uzvî iptilâlardan uzak kalabilen ve ruhunu faziletlerle donatmış olabilen kişidir.

Bir başka ifadeyle Âkif'in öngördüğü dindarlık; Kur'an ve Sünnete gönülden bağlı, İslâm'ın ruhuna sadık, tarihi hakikatlere uygun, ilme ve akl-ı selime dayalı, hurafe ve bid'atten uzak bir dindarlık olmalıdır.

O'nun gözünde ideal Müslüman; Allah'a gönülden inanan, Hz. Muhammed'in yolundan gidebilen, alın teriyle kazanarak hayatını devam ettiren, fikir ve düşünceyi etkin kullanabilen, aklını arındıran ve taklitten koruyabilen, İslâm'a ters düşen hurafe ve yanlış inanışlardan arınmış, gönül kırmayan, tevekkül ve kaderi doğru anlayabilmiş kişidir.

Mehmed Âkif'in, İslam'ı çok iyi araştıran, düşünen ve yazan birisi olması itibariyle İslam alemi karşısında eli kolu bağlı, düşündüğünü söylemeyen bir kimse olması beklenemez. Nitekim onun mısralara dökerek dile getirdiği ifadelere bakıldığında sanki önüne çekilen her bendi yıkmaya çalışan bir sel görünümünde ve İslam âlemini saran amansız dertlere çözüm arama arzusuyla dolu olduğunu görürüz. Şiirlerinde bu duygularla örülen düşünceleri; Müslümanları uyandırmayı, cahillik, tembellik ve uyuşukluğu gidermeyi, kesin bir kurtuluşu ne pahasına olursa olsun kucaklamayı hedeflemiş bulunmaktadır.

M. Âkif'in üzerinde durduğu ve Müslümanları ikaz ettiği konuların başında iman konusu gelmektedir. Âkif'e göre; imanın insanlar için öyle bir değeri vardır ki, Allah katında ondan daha değerli hiçbir şey tasavvur edilemez. İşte bu değeri ruhunda ve belleğinde taşımayan insanların kalplerini paslanmış farz etmekte ve paslı bir kalbin taşınmasının insanlara yük olmaktan öteye bir fayda vermediğini söylemekte ve şöyle demektedir;

> *"İmandır o cevher ki İlahi ne büyüktür*
> *İmansız olan paslı yürek sinede yüktür!"* (Safahat I, s.16).

Zira Âkif'e göre iman, inanan insanın özünü ortaya koyan bir cevherdir. Bu, insanı öncelikle Allah'a yönelten böylece yüce ve mutlak bir varlık karşısında kendi benliğini dengelemeye götüren asli özelliktir. İnsan, iman sayesinde Allah'ın belirlediği esasların yanında dünyada onun yarattıklarına muhabbetle yaklaşabilecek, böylece gönül huzuru ve tatmini ile yaşayacaktır.

Mehmed Âkif'in Allah'a güçlü bir imanla bağlı olduğunu yaşayışıyla ve yazdıklarıyla bize yansıttığını görüyoruz. Eserlerine baktığımızda bunun mükemmel bir şekilde örüldüğünü rahatça görebiliriz. 'Alan sensin, veren sensin senin hükmündedir dünya' derken O'nun külli iradeye sonsuz bağlandığını, yani Allah'a teslimiyetini görmekteyiz. M. Âkif "istiğrak" adlı şiirinde tecelli etti artık, anladım: sensin bütün dünya... Diyerek kâinatın Allah'la var olduğunu, hatta ondan ibaret olduğunu söylerken bir bakıma tasavvufa meyletmekte, burada dünyada bütün hareketlerin Allah'ın tasavvurunda olduğunu dile getirmektedir. Esasen o Allah'ın kudretini ortaya koyarken, O'na olan samimi ve içten bağlılığını da belirtmektedir.

Mehmed Âkif'in Allah'a bağlılığı ve teslimiyetini iman ve ilhamının zenginliği ve derinliğini Safahatında özellikle *Hakkın Sesleri* ile *Hatıralar* bölümünde çok açık bir şekilde görüyoruz. Bütün bunlar hiç şüphesiz kaynağını Allah'ın kelâmından yani Kur'an'dan, bir de sünnetten almaktadır.

*Hakkın Sesleri*nde birinci manzumeye Al-i İmran suresinin 26. ayetini ve mealini vererek başlar ve "ilahi emrinin avare bir mahkûmudur âlem" derken Allah'ın ilahi kudretini sergiler. İkinci manzumeye yine Neml suresinin 52. ayetinin ilk yarısını ve mealini vererek başlar. Burada düşman istilasının Müslümanlara çok pahalıya mal olduğunu belirtmeye çalışır. Üçüncü manzumeye bir hadisle başlar ve Müslümanların parçalanıp bölünmelerinin acı akıbetleri getirdiğini vurgular. Dördüncü manzumede yine Yusuf suresi 87. ayet alınmıştır. Burada ise Allah'ın inayetinden ümit kesilmeyeceği üzerinde durulur. Zira Allah'ın inayetinden, yardımından kâfirlerden başkası ümidini kesemez. Beşinci manzumenin başına, A'raf Suresi 155. ayetin bir kısmı alınmıştır ve bu manzumede Allah'ın emirlerinden uzaklaşıldığını, bir kaç beyinsiz inanç ve düşüncesizin yolundan gedildiğini ve kötü hallere düşüldüğünü tasvir etmektedir. Altıncı manzumeye Zümer Suresi 9. ayet ile başlar. Burada bilenlerle bilmeyenlerin farkını Âkif ayete bağlı kalarak vermeye çalışır. Yedinci manzumenin başında Al-i İmran Suresi 110. ayetin ilk kısmı vardır. Burada Allah'a inanan milletlerin hayırlı milletler olduğunu tasvir etmektedir. Sekizinci manzumede Bakara suresi 11-12. ayetler alınmış ve manzumede fesat ve fitne çıkaranların Müslümanlığa büyük bir darbe vurduğunu ve parçalanma sebebi olduğunu belirtmektedir. Dokuzuncu manzume Rum Suresi 50. Ayettir. Burada da Allah sonsuz kudreti ele alınmaktadır.

'Hatıralar'da ise birinci manzume, Bakara Suresi 286. ayetin bir kısmıdır. Allah'tan insanlar için bir dua ve niyaz söz konusudur. Üçüncü manzumede Al-i İmran suresi 102. ayetin bir kısmı alınmış ve burada da Allah'tan nasıl korkulması gerekiyorsa o şekilde korkmak gerektiği üzerinde durulmuştur. Dördüncü malzeme bir hadisle başlar. Müslümanların derdini her Müslüman'ın kendine dert edilmesi gerektiği üzerinde durulur. Beşinci manzume İsra suresi 72. ayetle başlar ve burada dünyaya da ahiret kadar değer verilmesi söz konusu edilir. Altıncı

manzumede 'Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir' hadisinin izahı vardır. Yedinci manzume Al-i İmran suresi 173. ayetle başlar. Burada gerçek Müslümanlığın değeri üzerinde durulmakta ve Allah'a bağlılığın önemi vurgulanmaktadır.

Bunu onun her hâlinde görmek mümkündür. Nitekim Akif'in Allah'a dua ederken bazen sanki isyankâr gibi görünen bir ruh hâli göstermesi bile Allah'a olan bağlılığının ifadesidir. Bir şiirinde;

"Ey bunca zamandır bizi tedib eden Allah
Ey âlem-i İslam-ı ezen inleten Allah! .
Bizler ki senin vad-i İlahine inandık;
Bizler ki bin üç yüz bu kadar yıl seni andık" (Safahat V, s.245).

diyerek, Müslümanlarla birlikte kendi ruhunun derinliklerinde uzun zamandır biriken ve ruhunu iyice bunaltan acıdan şikâyet etmektedir. O şikâyetini, acıyı kendilerine vermiş olan Allah'a bildirmektedir. Bununla Âkif, içinde bulunduğu memnuniyetsizliği ve ruhen bunalmışlığını dile getirmekte ve kurtuluş çarelerini yine samimiyetle O'ndan beklemektedir. Âkif'e göre İmparatorluğun başına gelenlere bakarak Allah Müslümanları uzun zamandır cezalandırmaktadır. Bu öyle üzerinde durulmayacak ve önemsiz bir cezalandırma değil, aksine İslam âleminin derinden ve ciddi anlamda izlenmesi ve inletilmesidir. Ancak Âkif onların başına gelen felaketleri hak etmediklerine inanmaktadır. Bundan dolayı büyük bir samimiyet ve büyük bir beklenti içinde ruhunda duyduğu şikâyeti dile getirerek; Yarabbi sen bizi eziyorsun, inletiyorsun; ama biz senin ilahi va'dine inandık, 1300 yıldan beri hep seni andık, hep sana yaslandık" demekte ve bunun arkasından, "Bizim teslimiyetimizin, bağlılığımızın karşılığı bu olmamalıydı" demeye getirerek Müslümanları himayesi altına almasını onları kendi hâllerine bırakmamasını istemekte ve ümitle beklemektedir.

Müslümanların Kader ve Tevekkül Anlayışına Bakışı

Âkif, bazı kişilerin her şeyi kadere yüklemelerine karşı çıkmakta, Allah'ın zulmetmeyeceğine ve insanların hür iradeleri sayesinde sorumlu olduklarına inanmaktadır. Hiç çaba sarf etmeyip, devamlı beklenti içinde olanların ya da zora düşenlerin bu durumu kadere yüklemesine karşı çıkmakta ve şöyle demektedir;

"Kadermiş! Öyle mi? Hâşa, bu söz değil doğru
Belânı istedin Allah da verdi… Doğrusu bu" (Safahat IV, s.215)

Esasen kişilerin yaşadığı olumsuzlukların temelinde kendi ihtiyarının etkisi olduğunu belirtmektedir. Zira insan iyi ve kötüyü seçme hürriyetine sahiptir ve fiillerin ortaya çıkışı ve gelişiminde sorumluluk almış olmaktadır.

Şair, tevekkül anlayışını da kadere bağlayan ve her şeyi Allah'tan bekleyenlere tepki gösterir.

"Görür de hâlini insan fakat bu derbederin,
Nasıl günahına girmez tevekkülün, kaderin?" (Safahat IV, s.216)

diyerek, hayatta kendisine düşen vazifeleri yapmak yerine, kendini bırakıveren, irade ve şuurunu dağıtan, aklını kullanmayan ve böylece perişan hallere düşen kimselerin, tevekkül

ve kaderi yanlış anladıklarını ortaya koymaktadır. Esasen Allah, kulunun 'derbeder' bir hale düşmesini istemez, istemeyince onun kaderine Allah'ı ortak göstermenin bir mânâsı yoktur.

Bir gün Âkif'le Nevzad Ayas karşılıklı kader konusu üzerinde konuşurken N.Ayas bu konuda; Einstein'ın 'felsefi mânâsı ile hürriyete inanıyorum' ve Schopenhauer'un 'şüphesiz bir insan istediğini yapar, fakat her istediğini de isteyemez' sözlerini bu konuya örnek verince; M. Âkif bu sözlere karşılık Kur'an'dan; 'Ancak Allah'ın istediğini isteyebilirsiniz' (İnsan Suresi, 30) mealindeki ayeti okumuştur. N. Ayas bundan sonrasını şöyle değerlendirmektedir: "… Âkif'in yazılarında İslâmî rasyonalizm çeşnisi bulunmakla beraber, kader inancına da bağlı kaldığını gösteriyor. Onun iki Avrupalı mütefekkirin sözü karşısında hemen o ayeti hatırlayıvermesi, bahsi ne kadar derinden kavradığını, Kur'an'a ne kadar samimiyetle bağlı olduğunu da anlatır" demektedir. (Ayas, M. Âkif Zihniyeti, s. 558)

Şair özellikle Müslümanlardaki yanlış tevekkül anlayışına karşı çıkarak; Müslümanlar arasında zaman zaman başa gelen her olumsuzluğa hiçbir tedbir almadan rıza gösterme eğilimini düzeltmeye çalışmaktadır. Hatta bu konuda o, daha da ileri giderek bu yanlış tevekkül anlayışının Allah'a iman eksikliğinden kaynaklandığını, bunun ileri götürülmesinin insanı şirke sokacağını ve sanki Allah'a tahakküm etme gibi bir durumu getireceğini söyleyerek uyarılarına şöyle devam etmektedir;

"Senin bu kopkoyu şirkin sığar mı imana?
Tevekkül öyle tahakküm demek mi Yezdan'a" (Safahat IV, s.216).

Burada Âkif, Müslümanı öncelikle Allah'a içten gelen ve samimi bir imanla bağlanan kişi olarak görmek istemekte, Allah inancına bağlı olarak İslamiyet'in öngördüğü diğer iman esaslarını da Müslümanların gönülden kabullenmelerini ve buna uymalarını arzu etmektedir. Aynı zamanda ona göre imanlı insan, imanın gereği gibi kuvvetli bir ruhi yapıya sahip, azimkâr, sıkıntıları göğüsleyebilen gayretli ve sabırlı insandır.

Buradan hareketle, diyebiliriz ki, Âkif, İslâm'ın kader anlayışına uygun olarak insanın fiillerini yaratanın Allah olduğuna, böylece kadere ve Allah'a tevekkül etmenin şart olduğuna inanmaktadır. Yalnız, tevekkülü yanlış anlayanlara karşı çıkmakta, bunu tembellik, miskinlik ve vurdumduymazlık olarak benimseyen Müslümanları bu hallerinden kurtarmaya gayret sarf etmektedir.

Mehmed Âkif'in Kur'an Sevgisi ve Müslümanların Kur'an'la İlişkisi

O, hayatı boyunca Kur'an'ın yolundan ayrılmamaya gayret gösteren bir şahsiyet örneğidir. Nitekim onun basılan ilk şiiri olduğunu bildiğimiz "Kuran'a hitap" adlı şiiri Kur'ana olan sevgisinin bir ifadesidir. Mehmed Âkif'e göre, Kur'an'ın muhatabının insan olduğunu bilmeyenler onu yanlış anlayanlardır. İnsanları doğru yola iletmeye çalışan Kur'anı Kerim böyle anlaşılmadığı müddetçe insanların ilerlemesi hayal olacaktır. Nitekim;

"Kimin hesabına inmiş düşünmüyor Kur'an
Cenabı Hak çıkacak sorsalar, muhatap olan" (Safahat V, s.216).

diyen Âkif, insanı muhatap alan Kur'an'ın insanlar tarafından sadece kutsal sayılan ilahi özelliğiyle kabul edildiğini fakat onun ikaz ve teşviklerinin bir tarafa bırakıldığını belirtmeye çalışmaktadır.

O, Kuran'ı anlamak istemeyenlere öfkelendiği kadar, onu yanlış anlayanlara ve bu yanlışlığı bazen bilmeyerek bazen de kasıtlı olarak çevresine empoze etmeye çalışanlara da öfkelenmektedir. Kuran'ın dışına çıkıp da dalâlete düşenler ve hurafeye kapılanlara seslenerek;

"Kolay mı ümmeti ıdlal edip sefil etmek?

Kolay mı dini hurafat içinde inletmek?"

diyerek, Müslümanları ikaz eden Âkif, Müslümanların kendi içinde dalâlete düşürülmelerini bir türlü hazmedememektedir. O, duygu ve düşüncesindeki isyanı şiirine yansıtarak bu gibilerin Müslümanları yanlış yola sevk etmeye hakları olmayacağı gibi buna güçlerinin de yetmeyeceğini söylemektedir. Bu şiirin devamında Âkif bu gibilere seslenmeye devam ederek, onların bu şekildeki davranışlarını Allah'ın kitabını ayaklar altına almak ve murdar elleriyle İslamiyet'i kirletmek olarak nitelendirmektedir. Çünkü bu gibiler Kur'an'ın hükmüne göre zaten kötü olarak belirlenmiş kişilerdir.

Âkif Kur'an'ı değerlendirirken; O'nu sadece yüzüne okumak hatta ezberlemenin yeterli olmayacağını, anlamak ve özünü kavramak gerektiğini söylemektedir. Bu konuda o;

"İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!

Yoksa bir maksat aranmaz mı bu ayetlerde?" (Safahat II, s.144).

diyerek Kur'an-ı Kerime Müslümanların gösterdiği ilgiyi sadece yüzüne okuyarak yerine getirmeye çalıştıklarını bunun da Kur'an'ın anlaşılmasına yetmeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü anlaşılarak okunan ayetlerde insanlar için hikmetler olduğunu ve onlara ne derece faydalı olacağını ima etmeye çalışır.

Hadis Uyduran Müslümanlara Kızgınlığı

Âkif Safahat'ın birçok yerinde Hz. Peygamberden söz ederken onun hadislerini bazen manzumelerinin başında ve bazen de manzumelerin içerisinde konuya uygun düşecek şekilde kullanmaktadır. Aynı zamanda hadis olmadığı halde Hz. Peygamberin ağzından yalan hadis uyduranlara da kızgınlığını ifade etmekte; Peygambere atfedilerek binlerce hadis uydurulduğunu, böylece İslam'ın prensiplerinin yıkılmaya çalışıldığını ve bu işin cüretle yapıldığını söyleyerek: O hâli buldu ki cüret: 'yecuzu fit-tergib' ifadesiyle bunun sanki ibadete teşvik için yapılıyormuş gibi gösterildiğini, hâlbuki bu tür ifadelerin Hz. Peygamber tarafından yasaklandığını belirterek 'Cihanı titretiyorken nidayı men kezebe' demekte ve böylece yalan hadis uyduranın yalancı olacağını bizzat Hz. Peygamberin hadisi ile ortaya koymaktadır.

Esasen Hz. Peygamber'e atfederek yalan hadis uydurmanın İslam dinine verdiği zarar aşikardır. Zira bu hadislerin uygulanmasında çeşitli fırka ve hizipleri, kabilelerini, cinsiyet ve dillerini, memleketlerini övmek, halife ve emirlerin nezdinde itibar sahibi olmak, camilerde vaaz ettikleri cemaatin teveccühünü kazanmak gibi faktörlerin rol oynadığı bir gerçektir. Bundan dolayı Mehmed Âkif de haklı olarak yalan hadis uyduranları hoş karşılamamakta hatta İslam'ın kanına girmekle suçlamakta ve bir bakıma onların bu hâlini ifşa ederek İslam dinine verilecek zararı önlemeye çalışmaktadır.

Âkif Müslümanların Ümitsiz Olmalarına Karşıdır

Müslümanın imanında ve bağlandığı İslam inancında, hangi şartlarda olursa olsun Allah'tan ümit kesilmez. Bu ümidi sürekli olarak besleyen temel de Allah'a olan imanın kendisidir. İman Müslümanların hayatını ömür boyu motive eden bir güçtür. Aslında böyle azimsizliğe, uyuşuk ve tembelliğe hayat hakkı yoktur. Ancak bunların Müslümanlarda meydana getirdiği miskinlik ve durgunluğa karşı Mehmed Âkif mücadele etmektedir. Onlara karşı derinden tepki göstermekte ve Müslümanlar adına hayıflanmaktadır. Hatta Bu vurdumduymazlığın Müslümanı İslami olmayan hayat anlayışına sürüklediğini vurgulamakta, şiir ve yazılarında işte bu gibilere şuurlu bir şekilde tepki göstermektedir.

M. Âkif, ye'sin insanı etkileyen ve uyuşturan hâlinin, Müslümanların ruhuna öyle kolaylıkla zerk edildiğini belirtmekte ve şöyle demektedir;

"Ye'sin bulanık ruhunu zerk etmeye kalktı,
Mel'un aşı bir nesli uyuşturdu, bıraktı!" (Safahat VII, s.390)

Burada şair, Müslümanların sadece kendilerini ye's çukuruna atmayıp, aynı zamanda kendilerinden sonra gelecek müstakbel bir nesli de peşlerinden sürüklediğini vurgulamaktadır. Ona göre imanlı olan kişiler asla ümitsizliğe düşmemelidir. 'Ye'se hiç düşmeyecek zerrece imanı olan' (Safahat II, s.155) diyerek, Müslümanın Allah'tan ümidini asla kesmeyeceğini ifade etmektedir.

Âkif, Müslümanların ümitsizliğe düşmesine karşı olduğu gibi Müslümanların matemine, devamlı üzüntü duymalarına, her şeyden el etek çekmelerine ve feryat etmelerine de karşıdır.

Âkif'in Müslümanların İbadet ve Ahlâki Yaşantılarına Bakışı

İbadetlerin yerine getirilmesi ve uygulanabilmesi hususunda Âkif'in üzerinde durduğu önemli konulardan birisi cehalet konusudur. Ona göre cahil bir Müslümanın ibadetini tam olarak yerine getirebilmesi mümkün değildir. Hatta bu gibilerin İslam'ın emrettiklerinin ve yasaklarının neler olduğunu tam olarak ayırt edemediği de bir gerçektir. O, bu gibiler hakkında şöyle demektedir.

"Muhtasar gayrı müfid ilmi kadardır dini;
Ne evamir, ne nevahi, seçemez hiçbirini" (Safahat VI, s.317).

İşte cahil kişilerin dindarlığı ve onların kapsamı içine giren ibadetleri de cahilliklerinin sınırı kadardır. Zira dinî prensiplerin hakkıyla ve sağlıklı bir şekilde yerine getirilebilmesi, Allah'ın emir ve yasaklarının mahiyetini iyi kavramakla mümkündür. Bu emir ve yasakların uygulanışında, yani inananın inancını pratiğe dönüştürmesinde bilginin, anlamanın ve bilinçli bir şekilde istenileni yerine getirmenin sağlanması için cahillikten kurtulmak gerekir.

Âkif, ibadet yönünden Müslümanı değerlendirirken onun bir taraftan Allah'a ibadet etmesini istemekte, diğer taraftan ibadetlerin insanî ve içtimaî özelliklerini de dikkate alarak, Müslümanları bu yönde yönlendirmeye gayret sarf etmektedir. Sadece Allah'ın

Müslümanlardan yapmasını istediği farz ibadetleri değil, bunların yanında insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve ahlaki özellikleri taşıyan bütün faaliyetleri de ibadet olarak telakki etmekte aynı zamanda Müslümanların temiz bir vicdan ve ruha sahip olarak hareket etmelerini arzu etmektedir.

Âkif ahlâkî davranışları değerlendirirken fertleri menfaatleri yönünden ele almakta, menfaat düşkünlüğünün bazı insanları şahsiyetsizliğe ittiğini şöyle tasvir etmektedir;

"Bir külâh kapmaksa şayet bunca hırsın gayesi,

Kendi namusun olur er geç onun sermayesi" (Safahat III, s.183).

Burada Âkif hayatta bir şeyler elde etmek için şahsiyetinden taviz veren insanların er geç elde ettiklerinin karşılığını, şahsiyetlerini kaybederek hatta bazen namusları ile ödediklerini söylemektedir. Onun üzerinde durduğu en önemli prensiplerden biri herkesin lâyık olduğu iş ve mevkide çalışmasıdır. Bu durum gerçekleşmediği ve insanlar hak etmedikleri mevkilere geldikleri zaman artık toplumun düzeni bozulacaktır. İnsanlar tarafından hırs uğruna bir şeyler elde etmek için verilen tavizler toplumun ahlaki dengesini bozarken hiç şüphesiz fertleri de etkileyecek ve onların ahlaki yaşayışına yön verecektir.

Âkif bir toplumun yükselmesini toplumdaki fertlerin ahlaki durumuna bağlar. Namuslu, dürüst, görevini hakkıyla yapan insan ahlâk üzere yaşayan insan demektir. Şair, ailede ve fertler arasında izzet ve ikramın bulunmasını, insanların kötülüklerden arınmasını ister. O, bu kötülükleri; zulme meyletmek, adaleti kaldırmak, hak ve hukuka hiç aldırmamak, sözünde durmamak, yalandan çekinmemek, riyakârlık, bölücülük, fırkalara ayrılmak olarak bize tanımlamaktadır. Âkif, 'Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir' hadisine bağlı kalarak meseleye yaklaşmakta ve bir milletin bekâsını yine o milletin ahlâkına bağlayarak şöyle demektedir;

"Gökten inmez bir de hiçbir şey… Bütün yerden taşar,

Kendi ahlâkıyla bir millet ölür, yahut yaşar." (Safahat V, s.256).

Burada şair toplum hayatında önemli bir noktaya parmak basmaktadır. Eğer bir milletin fertleri kendi benliğine ve ahlakına sahip olmazsa, (burada kastedilen ahlak anlayışı tamamen İslam ahlakıdır) yok olmaya mahkûmdur. Ahlakın bozulması ferdi ve sosyal, ruhi ve bedeni yaşayışın bozulması demektir. Buradan hareketle Şair; 'ruh-i izmihlâlimiz ahlâkın izmihlalidir' diyerek bu durumu daha belirgin hale getirmektedir. Şu halde ahlaki çöküntü Ruh-i çöküntüyü ve giderek ferdi ve sosyal çöküntüyü beraberinde getirmektedir. Milletin varlığını ve istiklâlini kaybetmesi onun ahlakını kaybetmesi ile yakından ilişkilidir.

M. Âkif milletin sözü edilen çöküntüden kurtuluş imkânlarını aramakta ve problemin çözüm yolunu göstermeye çalışmaktadır. 'Bir halas imkânı var: Ahlakımız yükselmeli'. O, burada ferdi ve sosyal ahlakın düzelmesini ve İslami ahlaka sarılmayı gerekli bulmaktadır. O, kurtuluş ümidini de İslami ahlakın prensiplerinin yerine getirilmesinde görmektedir.

Âkif'in Müslümanın günlük hayatlarını ele alırken üzerinde durduğu konu İslam'ı bilmeden yaşamaya kalkmaktır. Bu yaşayış, 'dedemizden böyle gördük' ifadesini bulan halkın geleneksel dini yaşayışıdır. Bu anlayış, Müslüman halk arasında realize edilen daha çok Müslümanların önceki nesillerden aktarılan din anlayışına dayanmaktadır. Âkif'e göre böyle bir din anlayışı

yeterince bilinmeden, anlaşılmadan körü körüne taklide dayanan ve bilinçsizce yaşanan bir dini anlayıştır. O, buna reaksiyon göstermekte ve böyle bir din anlayışının ileriye değil geriye dönük bir anlayış olduğunu, görenekle yaşanan dinin, üretici ileriye dönük olmasının söz konusu olamayacağını belirtmektedir. Nitekim o;

"Çin'de Mançurya'da din bir görenek, başka değil,
Müslüman unsuru gayet geri gayet cahil" (Safahat II, s.144)

diyerek Çin ve Mançurya'dan örnek vermekte oradaki Müslümanların yaşayışları ile oldukça geri ve bilgisiz olduklarını söylemektedir. Bu örnek sadece oraya mahsus değildir. Esasen Mehmed Âkif gelenek ve göreneklere körü körüne bağlanırsa bütün İslam âleminin benzer olduğunu üzülerek belirtmektedir. Hatta 'böyle gördük dedemizden' diyerek İslam'ı uygulayan milletlerin yok olmaları da bizim doğruyu bulmamıza ve İslam'ı tam anlamıyla bilmemize yetmemiştir. Dolayısıyla bu şartlarda İslam'ı yaşayan ve cahilliğine razı olan milletler artık eskisi gibi ilim adamları yetiştiremez olmuşlardır. Nitekim Şaire göre bir İbn Sina gibisi artık yoktur ve yetişmemektedir.

Mehmed Âkif'in Müslümanların günlük hayatlarını ele alırken üzerinde durduğu bir diğer husus vatan duygusunun zayıflığıdır. O, Müslümanların vatan tehlikede ve zor durumda iken kayıtsız kalmalarını bir türlü hazmedememekte ve devamlı olarak uyuşukluk gösteren Müslümanları uyandırmaya ve şuurlandırmaya çalışmaktadır. Nitekim bir beytinde;

"Ey Cemaat uyanın elverir artık uyku
Yok mu sizlerde vatan namına hiçbir duygu" (Safahat II, s.151).

demek suretiyle onlara hitap etmekte ve vatan duygusuna sahip olunması gerektiğini, vatana karşı hissiz davrananların Müslümanlığının da zayıflığına işaret etmiş olmaktadır. Çünkü İslamiyet vatan için ölümü en büyük mertebe olarak göstermiş ve şehitleri ölü olarak değil Allah'ın katında diri olarak belirtmiştir.(A'li-İmran Suresi,169). Buradan hareketle diyebiliriz ki İslamiyet'e sadakatle bağlı olan Müslümanlar yine ona bağlılığın gereği vatan için canını feda etmekten geri kalmazlar. Bundan dolayı Âkif vatan konusunda kayıtsız kalmayı bir türlü hazmedemez ve Milli Mücadele'ye bizzat katılır. O, Balıkesir Zağanos Paşa Cami'nde verdiği vaazda Ey Müslümanlar memleketi kurtarmak için sürdürdüğünüz mücadelelerinizde bir noktaya dikkat çekmek istiyorum; bu hareketin, bu hizmetin sadece din ve vatan savunmasına yönelik olduğu dost ve düşman tarafından tamamen anlaşılmalıdır demektedir. Mehmed Âkif daha da ileri giderek Bütün İslam âleminin felaketler içinde olduğunu bu durumda yurdumuzun daha ehemmiyet kazandığını söylemekte ve;

"Müslüman mülkünü her yerde felaket vurdu
Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu" (Safahat II, s.161)

diyerek, memleketimizin tehlikeye maruz kalan son Müslüman yurdu olduğunu ve bu yurdun ilelebet kalması isteniyorsa Müslümanların artık bu gaflet uykusundan uyanmaları gerektiğini belirtmektedir.

Sonra Müslümanlar öyle bir zaman ve duruma gelmişlerdir ki, bunlar arasında İslam'ı tutup kaldıracak bir el, bir kuvvet görülmemektedir. Sadece feryat eden Müslümanlar vardır. Halbuki "Nâ-hak yere feryat ediyor: Âcize hak yok!" Mısralarında şair üzülerek ne yazık ki

âcizin zaten hakkı yok, ama kuvvetli ise daima hak sahibidir, demekte ve Müslümanları bu acizlikle ancak feryat etmeye müstahak görerek, onların yürekler acısı halini gözler önüne sermektedir. Âkif, acizlik göstermenin, merhamet dilenmenin Müslümanların karşısındaki güçleri etkilemeyeceğini vurgulayarak, aklın önderliğini göstermiş olmaktadır.

Müslümanların Birlik Olamayışı

Âkif'in Müslümanlarda gördüğü yanlış tutumlardan birisi de Müslümanların birlikte görünmelerine karşılık, gönüllerinde birlik ve beraberlik içinde olmayışıdır. Âkif Müslümanların kalben ve ruhen bir araya gelmeyişini "nifak alameti bunlar kuzum tamamiyle" diyerek dile getirmekte ve bundan kurtulmak için "nifaka buğz ediniz halisen li-vechillah" diyerek Müslümanlara yol göstermektedir. Esasen Müslümanların bugünkü kötü duruma düşmelerinin sebeplerinden birisi aralarında ayrılık tohumları ekilmesi ve Müslümanların bunu hissedememeleridir. Bunun için parçalanma, bölünme ve zayıf düşmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir. Âkif bu hususu daha açık olarak şöyle dile getirmektedir;

"İslam'ı evet tefrikalar kastı, kavurdu.
Kardeş bilerek bilmeyerek kardeşi vurdu" (Safahat VII, s.395).

İşte Müslümanların en büyük düşmanı olan tefrikayı, ayrılığı böyle tasvir eden Âkif Müslümanların sadece canlarını değil aynı zamanda vatanlarını da bu yüzden kaybettiklerini ve son olarak Müslümanların dinlerine sıra geldiğini söylemektedir.

Bir başka hedef olarak Âkif Müslümanların istikbali ihmal etmemelerini devamlı olarak telkin etmektedir. Bu nasıl olacaktır. Müslüman ne sadece din ne de sadece dünya ile meşgul olan kişidir. O her ikisini de aynı potada eritebilen insandır. Yani Müslüman istikbali düşünerek hareketlerini buna göre ayarlayan kişidir. Bu da ancak gayretle, ümitle, arzuyla ve çalışma sayesinde mümkündür. Bunun için Âkif;

"Bekayı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir
Çalış çalış ki beka sa'y olursa hakkedilir" (Safahat IV, s.204)

demekte ve Müslümanı bu şekilde yönlendirmeye çalışmaktadır. Âkif burada insanın aklına hitap etmektedir ve insan geleceğe inanıyorsa ona göre kendini ayarlamalıdır. Bu da ancak çalışma ile mümkündür. Esasen, Âkif'in insanlara gösterdiği gelecek basit bir gelecek değil, çalışmayla kendisine bir yer edinebildiği gelecektir.

O, Müslümanları kendi ferdi hayatında ve toplum içinde birlik ve dirlik içinde tutacak yaşayış programını sunmakta ve ;

"Allah'a dayan sa'ye sarıl, hikmete ram ol…
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol" (Safahat VII, s.390)

beytiyle programının özünü mükemmel bir ifade ile vermektedir. Ona göre kişi kula kulluk etmeyecek, Allah'a kulluk edecektir. Çünkü insan sarsılmaz güce sahip değildir ve ona dayanılamaz. O her zaman yıkılmaya mahkûmdur. Müslüman için tek dayanılacak, itaat edilecek ve bağlanılacak yalnız Allah'tır.

İslam Birliği ideali

İslam birliği idealinin oluşmasında M. Âkif'in üzerinde etkili olan birkaç faktörden söz edilebilir. Bunlardan biri şüphesiz İslam düşünürlerinin fikirleridir. Bir diğeri onun doğduğu ve yaşadığı aile çevresidir. Üçüncüsü ve belki de en etkili olan, içinde yaşadığı Müslüman toplumun yaşadığı ağır problemlerdir. O ülkenin ve İslam'ın kurtuluşunu Müslümanların güçlerini birleştirip bir bütünlük oluşturmalarında görmüştür. Bundan dolayı imparatorluğun kurtuluşunda çözüm yolu olarak ortaya çıkan fikir akımlarından Osmanlıcılık ve Türkçülük akımlarına fazla itibar etmemiş, ancak yukarıda da ifade ettiğimiz üç sebebin birleşmesi neticesinde o kendini İslamcılık akımı içinde bulmuştur.

Nitekim Âkif, İslam âlemindeki İslam'a yeni bir anlayışla yaklaşmaya çalışan İslamcılık hareketi içinde hem Kitap ve Sünnete dayanan hem de bunların tefsirinde akıl ve ilmi esas alanların safında yer almaktadır. M. Âkif'in bu konudaki görüşleri, Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad'da C. Afgani'nin müdafasına dair yazdığı makalelerde, M. Abduh, Ferid Vecdi ve Abdulaziz Çaviş'in birçok eserini tercüme etmek suretiyle, onların fikirlerinin Türkiye'de yayılmasına yardımcı olmasında kendini göstermektedir.

Âkif'in M. Abduh'dan yaptığı tercümelerden biri, Hanotaux'un hücumuna karşı şeyh M. Abduh ve İslamı Müdafası bk. SM. sayı 57-71 arası tefrika edilmiştir. Asr suresi tefsiri için bk. SM. sayı 73-77 arasında tefrika edilmiştir. Ayrıca M. Âkif'in M. Abduh'dan yaptığı bazı tercümeler Sırat-ı Müstakim'de "Sadi" mahlasıyla neşredilmiştir. Bu makalelerin sayısı otuz ikidir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Eşref Edib, M. Akif I. Bas. S. 661-662; krş. Tansel, M. Akif s. 53. Ferid Vecdi'den yaptığı tercümelerden biri, daha sonra kitap olarak basılan "Müslüman Kadını"dır ve Sırat-ı Müstakim'de, sayı 3-19 arasında tefrika edilmiştir. "Hadika-i Fikriye" SM. sayı 28-48 arasında tefrika edilmiştir. "Müslümanlıkla Medeniyet" yine SM. sayı 125-163 arasında tefrika edilmiştir. Krş. Eşref Edip, M. Akif . bas: s. 663-665, Abdulaziz Çaviş'den yaptığı tercümeler ise "Alem-i İslam Hastalıkları ve Çareleri", Sebilürreşad'ın 355-364 arası sayfalarda tefrika edilmiştir. "Anglikan Kilisesine Cevap" SR. Sayı 530-539 arasında tefrika edilmiş daha sonra kitap halinde basılmıştır. "Müslümanlık Fikir ve Hayata Neler Bahşetti" SR. Sayı 530-539 arasında tefrika edilmiştir. "İçkinin Hayatı İçtimaiyede Açtığı Rahneler" SR. Sayı 522-527 arasında tefrika edilmiş ve sonra kitap halinde çıkmıştır. "Kavmiyyet ve Din, İslam ve Medeniyet" SR, sayı 335-340 arasında tefrika edilmiştir. (bk. Eşref Edeb, M. Akif I. Bas. S.666-669)

İslâm'ın özüne dönüş

İslamcıların İslam âleminde gördükleri eksiklikleri düzeltmek yoluna giderken üzerinde durdukları önemli konuların başında; Müslümanların İslam'ın özünden uzaklaşmış olmaları, içine düştükleri cehalet ve bilgisizlik, bilinçsizce ve körü körüne taklit, İslam'da içtihat problemi, dışarıya karşı ekonomik bağımlılık gibi hususlar gelmektedir. Buna harici sebep olarak, Batının Müslüman ülkeler üzerindeki kendi çıkarları doğrultusunda yapmış olduğu baskıyı eklemek mümkündür.

M. Âkif de İslâm'ın özüne dönülmesini canı gönülden arzu etmektedir. Bu görüşü destekleyen önemli delillerden birisi onun bizzat Kur'an ve hadislerden hareket etmesi,

ayetlerin tefsirini ve hadislerin anlam ve yorumunu yapmaya çalışması ve Müslümanlara bu yolla örnek olmaya yönelmesedir. Bunun bir örneğini o Muhammed Abduh'dan çevirdiği Asr Suresinin tefsiri ile göstermiştir. Daha sonra bazı ayet ve hadislerden Safahat'ın üçüncü kitabında bazı manzumelerin içinde ihtiyaç duyduğu oranda bahsetmektedir. Âkif'in Hakkın Seslerindeki manzumelerinden biri dışında diğerleri ayetlerle ve bir tanesi de hadisle başlamaktadır. Ayrıca Âkif Safahat'ın dördüncü kitabında Vaiz Kürsüde başlığıyla yazdığı manzumeye Ahzap Suresi 56. ayet ve A'raf suresi 85. ayetin bir kısmını okuyarak başlamakta manzumenin bütününde ise Müslümanların Allah'a ve Peygambere itaat etmeleri, istikbale ancak çalışmakla varabilecekleri, tevekkülü tamamen yanlış anladıkları ve bundan vazgeçmeleri, bilgisizlik ve cehaletin Müslümanın en büyük düşmanı olduğu ve bundan kurtulması gerektiği, vatan sevgisinin önemi, tefrikanın ve kavmiyet fikirlerinin zararları üzerinde durmaktadır.

Âkif Müslümanları, İslâm'ın aslına, gerçek İslâmiyet'i anlamaya ve yaşamaya çağırırken, aynı zamanda bütün Müslüman milletlerin kuvvetli bir bağla birbirlerine bağlanmalarını, birlik ve bütünlük içinde hareket etmelerini istemektedir. Böyle bir birlik ve bunun getirdiği kuvvet sayesinde Müslümanların dış güçler karşısında sağlam ve güçlü olacağını ifade ile Müslümanlara seslenmekte;

" Eğer çiğnememek isterseler seylabı eyyama
Rücu etsinler artık Müslümanlar Sadr-ı İslam'a" (Safahat V, s.258).

diyerek Müslümanları İslam'ın özüne dönmeye, onu duyarak, bilerek ve isteyerek yaşamaya davet etmektedir. Burada Akif'in Sadr-ı İslam'dan kastettiği yalnızca Kur'an'a ve sünnete dayanmak suretiyle İslâm'ı yaşamaya çalışmaktır.

Akif'in İslam Birliği düşüncesinde Müslümanların içine düştükleri cehaletle bilgisizliğin giderilmesi düşüncesi önemli bir yer tutmaktadır. Bunun için her Müslümanın okuması, öğrenmesi, kendini yetiştirmesi gerektiği üzerinde önemle duran Âkif, 'Din de dünya da, ahiret de eğitimle. Hele dinimizin cehalete asla tahammülü yok' diyerek bilgisizliğin Müslümanlar için en büyük engel olduğunu izaha çalışmaktadır. Zira ona göre bilim ve teknik ile ilgili olarak ortaya çıkan yeniliklerin Kur'an ve hadise ters düşen hiçbir yanı bulunmamaktadır.

Akif, Sebilürreşad'da yayınlanan 'Kavmiyet cereyanı en medeni en ileri cemiyetleri birbirine düşürüyor. Bizim gibi kendini teşkil eden unsurları istisnasız cahil bulunan bir cemaati ise tarumar eder'. Sözleriyle kavmiyet karşısındaki duygularını dile getirmiş olmaktadır. Yine Akif'in A. Çaviş'ten yaptığı bir tercümede "Aslında Müslümanlar arasındaki din kardeşliği hiçbir Müslümanı kendi kavmiyetinden ayrı bırakmayacağı gibi onları milliyetlerinden gelen husus ve meziyetlerinden de koparmamaktadır. İslam'ın yaptığı ırklara ya da kavimlere dini bir istikamet vermekten ibarettir." ifadelerine şairimizin de katıldığını görmekteyiz. Esasen Âkif'de milliyet fikri İslam'la meczedilmiş bir hüviyet taşımaktadır. Öyle ki, o kavmiyete karşı çıkarken İslamiyet'e bağlılığını şöyle dile getirmektedir:

"Hani milliyetin İslam idi... Kavmiyet ne
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyetine" (Safahat III, s. 173).

O burada milliyet mefhumlarından İslâm milletlerinin birliğini anlamakta ve buna Müslümanların sıkıca ve yürekten bağlanmalarını ve birbirine kenetlenmelerini istemektedir.

Batı Taklitçiliği

Âkif'e göre İslam birliğini engelleyen bir diğer problem bilinçsizce Batıyı taklit ve bunun beraberinde getirdiği dine karşı takınılan olumsuz tavırdır. Şair Müslümanların Batıdan sadece ilim ve teknik alanındaki yenilikleri alabildiğini bunun dışında kendi kültürümüze inanç ve ahlaki yapımıza ters düşen hiçbir şeyin alınmamasını özellikle istemekte ve bu manada "sırr-ı terakkimizi başka yerlerde taharriye heveslenmeyiniz" diyerek ilerlemenin ve gelişmenin sırrını dışarıda aramanı anlamsız olacağını bunu yükleyecek her milletin kendi benliğinde ve manevi değerlerinde araması gerektiğini söylemektedir.

Ayrıca o, Batının insanlık anlayışının sadece kitaplarda kaldığını, uygulamada ise Müslümanları bir düşman olarak gördüklerini Abbas Halim Paşa ile Hersekli Hoca Kadir Efendi arasında Paris'te geçen bir sohbet sırasında Abbas Halim Paşa'nın sözlerine dayanarak vermektedir.

Esasen Âkif, her ne şekilde olursa olsun Müslümanların yabancıların etkisi ya da hâkimiyeti altında kalmasını kabul etmez. O İslâm âleminde İslamcı düşüncenin başlıca savunucuları olan C.Afgani ve Muhammed Abduh'un görüşlerini yansıtır mahiyette Müslümanlığın ancak millî hâkimiyet ile korunabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca Muhammed İkbâl'in, "Günümüzde her Müslüman devlet kendi öz varlığının derinliğine dalmalıdır." fikri de Âkif'in bu konudaki görüşünü destekler mahiyettedir.

Âkif, Müslümanların kendi içlerinde taklidi bir yaşayış içinde bulunmalarını da hoş karşılamaz. Ona göre din işini taklit ile kaim bilmenin kötü neticesidir ki, nesilden nesile birer ikişer bid'at, üçer beşer hurafe miras olarak gelerek bugün inançlarımız, itaat ve ibadetlerimiz adeta hurafeler toplamı bid'at yığını hâline gelmiştir! Böylece Âkif kendi özünden uzaklaşan veya kendi özüne yabancılaşan bir toplum haline gelmenin olumsuz sonuçlar doğuracağını hatırlatmaktadır.

Kaynaklar

Ayas, Nevzad, *"Mehmed Akif Zihniyeti ve Düşünce Hayatı",* Eşref Edib, Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938, s. 507-580.

Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat Edisyon Kritik*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987.

İmamoğlu, Abdulvahit, *İman ve Aksiyon Adamı Mehmed Akif*, Ravza Yayınları, İstanbul 1997.

Sebilü'r-Reşad Dergisi, "Müslümanlık Fikir ve Hayata Neler Bahşetti", Sayı 530-539, Kastamonu Matbaası, Kastamonu 1336.

Sırat-ı Müstakim Dergisi, "Hanotaux'un Hücumuna Karşı Şeyh M. Abduh ve İslam'ı Müdafası, C.3, Sayı 70, Matbaayı Hayriye, İstanbul 1325, s.273-274.

Mektup Neşirleri Bakımından Sırât-ı Müstakim ve Sebîlürreşâd

Yusuf Turan Günaydın

Sırât-ı Müstakîm ve *Sebîlürreşâd* dergileri mektup neşirleri bakımından oldukça zengin bir görünüm arz etmektedir. Her iki dergide yayınlanan mektuplar -bazen klasik mektup türünün dışına taşsa da- bugünden bakıldığında, 1900'lü yılların başlarını anlamada bize önemli ipuçları sunmaktadır. Başlığında "mektup" olduğu belirtilerek tefrika edilmiş bir kısım yazı dizilerinden bir kısmı ise yakın zamanlarda kitaplaştırılmıştır.

Mektuplar ve Mecmua İdarehanesi

S. M. ve *S. R.*'de yayınlanmış mektupların mecmua idarehanesine ulaştıktan sonra bir şekilde Mehmed Âkif'in önüne konulduğunu düşünebiliriz. Her iki dergiye de katkıda bulunan Âkif'in *S. M.*'in her sayısında katkısı bulunduğu görülürse de uzunca bir süre jenerik ve logoda adına rastlanmaz. Dolayısıyla *Sırât-ı Müstakîm* döneminde Âkif'in adına, logo veya jenerikte değil, dergi sayfalarında rastlıyoruz. *S. R.* dönemi de Âkif'in şiir, yazı ve tercümeleriyle yoğun biçimde katkıda bulunduğu bir dönemdir. Bu dönemde derginin jeneriğinde "Sâhib ve Müdîr-i Mes'ul" olarak *S. M.*'de olduğu gibi H. Eşref Edib adına rastlanır. Birinci sayıdan XII. cildin 309. sayısına kadar böyle sürmüştür. 309. sayıyla birlikte jenerikte "Sermuharrir: Mehmed Âkif" – "Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib" adlarına rastlanmaya başlar. "Sermuharrir" unvanı 312. sayıyla birlikte "Başmuharrir" olur ve derginin kapanışına kadar böyle sürer.[1]

Bu belirlemeden sonra *S. M.* ve *S. R.* idarehanelerinde yani dergilerin mutfağında bulunduğu şüphesiz olan Âkif'in bu mektupların dergide yayınlanmak üzere seçiminde, cevaplanmasında bir rolü olduğu söylenebilir gözükmektedir.

Mektupların özellikleri

Söz konusu mektuplar ağırlıklı olarak Türkçedir. Fakat çok az bir kısmı Arapça, Farsça ve hatta Urduca olarak yayınlanmıştır. Bazen her iki dilde de verildiği olmuştur. Gönderildikleri şehir ve ülkelerin dağılımına bakıldığında Osmanlı coğrafyasının birçok farklı bölge ve şehrinden olduğu kadar ülke dışından da gönderildiklerini görmekteyiz. Bu coğrafî

1 Geniş bilgi için bk. Yusuf Turan Günaydın, "Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşâd'da Mehmed Âkif'in Rolü ve İzleri", *Hece*, Yıl: XII, Ocak 2008, S. 133 (M. Âkif ö.s.), s. 258.

dağılım, neredeyse *Safahat*'ın şehirleriyle[2] doğru orantılıdır. Anadolu/Ankara, İzmir, Birgi, Bursa/Karacabey, Edirne, Erzurum, Haçin (Adana), İstanbul gibi bugün Türkiye sınırları içinde kalmış şehirlerden gelmiş mektupların yanı sıra Bahçesaray (Kırım), Hindistan/Bombay, Bhopal, Çin/Pekin, Necef, Japonya/Tokyo, Kaşgar, Semerkand, Bosna/Saraybosna, Afganistan, Habeşistan/Addis Ababa, Hicaz, Mısır, Libya/Trablusgarb, Fas, Filipin, Beyrut, gibi İslâm beldeleri veya Müslümanların yaşadığı Asya devletlerinden ve Avrupa'da Hamburg, Stuttgart, Tepedelen, Bulgaristan/Sofya, Kirmasti, Londra, Moskova gibi şehirlerden gelmiş mektuplar da yayınlanmıştır. Çeşitli beldelerden gönderilmiş gözüken mektupların az bir kısmı ise o bölgelerde yayımlanan bir kısım süreli yayınlardan tercüme yoluyla aktarılmıştır.

Mektupları gönderenler ise bazen mecmuaların genel okuyucu kitlesi içinden 'herhangi biri'dir ve bazen de o dönem İslâm dünyasının siyasî simalarından veya tanınmış şahsiyetlerindendir. Belirttiğimiz gibi -klasik anlamda bir mektup neşri sayamayacağımız- "mektup" başlıklı tefrikalar ise *S. M.* ve *S. R.* yazar kadrosunda bulunan şahsiyetlere aittir. Bunlara mecmuaların 'gönüllü muhabirler'i gözüyle de bakabiliriz. Söz konusu tefrikalardan Ferid Kam (1864-1944)'a ait "Avrupa Mektupları" ve Aksekili Ahmed Hamdi (1887-1951)'ye ait "Bulgaristan Mektupları" yeni harflerle de neşredilmiştir.[3] Seyyid Mehmed Tevfik [Okbatan] adlı, biyografisi meçhul bir zatın Hindistan mektuplarını yayına hazırlama çalışmaları ise sürmektedir.[4]

Mektupları tasnif denemesi

S. M. ve *S. R.* dergilerinde yayınlanmış mektuplar birkaç grupta toplanabilir:

a) "Mekâtîb" başlığı altında yayınlananlar

b) Adı zikredilerek bir ülke veya bölgeden gönderilmiş mektuplar (yazı dizileri)

c) "Açık Mektup" başlığı altında yayınlanmış mektuplar

d) Devrin siyasî simaları ve üdebâsı tarafından gönderilmiş mektuplar

Bu ara başlıklar altında toplayabileceğimiz mektupların bir kısmı -tekraren vurgulayalım ki-klasik manada birer mektup metni değildir. Fakat bu tarz metinlerin hepsi "mektup edebiyatı" genel başlığı altında toplanmaktadır. Bu sebeple hepsini kendi içinde gruplandırarak göstermeye çalıştık.

---

2 Karşılaştırmak için bk. Rıdvan Canım, "Mehmet Akif Ersoy'un Şiir Coğrafyası", *Mehmet Âkif: Edebiyat ve Düşünce*, Türkiye Yazarlar Birliği & İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi & Keçiören Belediyesi Yayınları, Ankara 2010, s. 252-268; Mehmet Kurtoğlu, "Safahat'ın Şehirleri", *Mehmet Âkif: Edebî ve Fikrî Akımlar*, Türkiye Yazarlar Birliği & İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2009, s. 317-333.Rıdvan Canım, "Mehmet Akif Ersoy'un Şiir Coğrafyası", *Mehmet Âkif: Edebiyat ve Düşünce*, Türkiye Yazarlar Birliği & İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi & Keçiören Belediyesi Yayınları, Ankara 2010, s. 252-268.

3 Bk. Ferit Kam, *Avrupa Mektupları*, haz. Nergiz Yılmaz, Dergah Yayınları, İstanbul 2000, 109 s.; Ahmet Hamdi Akseki, *Bulgaristan Mektupları*, yay. haz. Ferhat Koca, Rağbet Yayınları, İstanbul 2000, 119 s.

4 Hakkında daha önce iki bitirme tezi hazırlanmıştır: Aydın Bahçeci, *S. M. Tevfik'in Sebilürreşad'daki Mektupları Üzerine Bir Çalışma*, Ankara Ü. İlâhiyat F., İslâm Felsefesi Tarihi ab. dalı, BT., Ankara 1995; Numan Bayındır, *S. M. Tevfik'in Sebilürreşad'daki Mektupları Üzerine Bir Çalışma*, Ankara Ü. İlâhiyat F., İslâm Felsefesi Tarihi ab. dalı, BT., Ankara 1995.

"Mekâtîb" başlığı altında toplanan mektupların çoğu bizzat *S. M.* ve *S. R.* okuyucusu tarafından gönderilmiş 'sahici' mektuplardır. Hatta bu kavram okuyucuya tahsis edilmiş bir 'köşe'yi ifade etmektedir. Kelime, Arapça 'mektûb' kelimesinin çoğuludur ve "mektuplar" demektir.[5]

Yukarıda da değinildiği gibi bir ülke veya bölgeden gönderilmiş mektuplara (yazı dizileri) da *S. M.* ve *S. R.*'de çokça yer verilmiştir.

"Açık Mektup" türü hakkında bugüne kadar müstakil bir çalışma yapılmamış gözükmektedir. Fakat *S. M.* ve *S. R.*'da yayınlananlara bakılarak bu başlık altında yayınlanan mektupların genellikle birer 'beyannâme' veya 'duyuru' niteliği taşıdığını, kamuoyuna belli bir konuda açıklama içerdiğini söyleyebiliriz. Hatta bu başlık altında yayınlanan mektuplar bazen bir polemiğe dönüşmüştür. Ahmed Hamdi Akseki ile Ömer Farûkî arasındaki "Tenklîd-i Muhik" tartışmasını bu bapta anabiliriz.

Siyasî ve edebî simalara ait mektuplar da *S. M.* ve *S. R.* koleksiyonlarının en ilgi çekici metinlerini teşkil etmektedir diyebiliriz. Bunlar arasında Libya'nın o dönemki idarecilerinden ve aynı zamanda sûfî kişiliklerinden Şeyh Ahmed Şerif es-Sünûsî (1873-1933), Hindistanlı Şeyh Müşir Hüseyin Kıdvay [veya Kıdvai] (1878-1937), Bhopal hâkimesi Sultan Cihan[6] gibi siyasî şahsiyetlerin yanı sıra Veled Çelebi (1869-1950), İsmail Gaspıranski [veya Gaspıralı] (1851-1914), Süleyman Nazif (1870-1927), Hüseyin Vassâf (1872-1929), Abdürreşid İbrahîm (1857-1944), Avram Galanti (1873-1961), İzmirli İsmail Hakkı (1869-1946), M. Şemseddin [Günaltay] (1883-1961), Musa Cârullah Bigiyef (1873-1949), Haşim Nahid [Erbil] (1880-1962), Milâslı İsmail Hakkı (1880-1952), Midhat Cemal [Kuntay] (1885-1956) gibi edip ve mütefekkirler başta gelmektedir. Bu şahsiyetlerin biyografileri üzerinde çalışacaklar için *S. M.* ve *S. R.*'e gönderdikleri mektup metinleri ilgi çekici katkılar sağlayabilir.

S. M. ve *S. R.*'de Yayınlanmış Mektupların Bibliyografyası

S. M. ve *S. R.*'de yayınlanmış mektupların künye bilgisini burada vermeyi faydalı buluyoruz. Söz konusu mektupların künyeleri yukarıda tasnif ettiğimiz şekilde ara başlıklar altında gösterilecektir.

5 Dolayısıyla çok yakın bir imlâyla yazılan "Mekâtib" kelimesiyle karıştırılmamalıdır. Mekâtib; "mektepler" demektir. İki kelime arasındaki fark, ilkinin son hecesinin uzun okunmasından ibarettir.

6 Biyografisi hakkında pek bilgi bulunmayan bu hanım hakkında bk. Mârherevî, *Bîgumât-i Bhopal*, Hamidiyye Art Press, Pakistan 1911.

I
Mekâtîb

a) *Sırât-ı Müstakîm*'de yayınlananlar

Ahmed Münir Reşid, "Mekâtîb: Dârü'l-Hilâfe'de *Sırât-ı Müstakîm* Cerîde-i İslâmiyesine", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Eylül 1327/1909, S. 127, s. 381.

Ali Rıza, "Mekâtîb: Hâdim-i Millet-i Muteber *Sırât-ı Müstakîm* İdare-i Behiyyesine", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Aralık 1326/1908, S. 122, s. 298-299.

Ali Rıza, "Mekâtîb: İki Japonyalı Müslüman Oldu (Pekin'den)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Eylül 1326/1908, S. 110, s. 100-101.

Ali Rıza, "Mekâtîb: Pekin'deki Müslüman Mekteplerin Başına Gelen Felâket (Pekin'den)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Kasım 1326/1908, S. 115, s. 187.

Badkubalı, Mehmet Rahim, "Mekâtîb: Bölgeyle İlgili Mektup (Necef'ten)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Ekim 1326/1908, S. 111, s. 123-125.

Badkubalı, Mehmet Rahim, "Mekâtîb: *Sırât-ı Müstakîm* Ceride-i İslâmiyesine (Necef'ten)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Ocak 1326/1908, S. 125, s. 349-350.

Edib, "Mekâtîb: Müntesibîn-i Matbuata Açık Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Ekim 1327, S. 160, s. 61-62.

Fatin, "Mekâtîb (Tepedelen'den)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. IV, Ağustos 1326/1908, S. 103, s. 431-433.

Hasan Fehmi, "Mekâtîb: Japonya'da Ramazan-ı Şerif", *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Eylül 1327/1909, S. 159, s. 43-44.

Hasan Fehmi, "Mekâtîb: Seyyah-ı Şehîr Abdürreşid Efendi Hazretlerine (Japonya'dan)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Şubat 1326/1908, S. 130, s. 430-431.

Hâzim, "Açık Mektup: Fazıl Mütefekkir Muhammed Abduh Efendi Hazretlerine", *Sırât-ı Müstakîm*, c. IV, Ağustos 1325/1907, S. 102, s. 414-416.

İbrahim Bey, "Mekâtîb [Hamburg'da yapılan kongre hakkında]", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Eylül 1327/1909, S. 154, s. 82-83

İmzasız, "Mekâtîb: Hüseyin Musa Beyefendinin Mektubundan (Kaşgar'dan)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Ekim 1326/1908, S. 114, s. 174.

İmzasız, "Mekâtîb: Mısır'da Kapitülasyonlar (Filibe'den)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Aralık 1326/1908, S. 121, s. 283-285.

İmzasız, "Mekâtîb: Müslümanların Ahvaline Dair… İkinci Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Ekim 1327/1909, S. 160, s. 61-62.

İmzasız, "Mekâtîb: Nehcivan'dan Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. IV, Ağustos 1326/1908, S. 102, s. 414.

Kazanlı Carullah Hıfzı, "Mekâtîb: *Sırât-ı Müstakîm* Heyet-i Tahiriryesine (Çin'den)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Aralık 1326/1908, S. 120, s. 268-269.

Kemahî, İbrahim Hakkı, "Mekâtîb: Rûhu'l-İslâm", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Ocak 1326/1908, S. 126, s. 366.

Kolağası İsmet Gıyaseddin, "Mekâtîb: Kudret-i İman (Hususî Mektup)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Ocak 1327/1909, S. 178, s. 353.

Mahmud Hoca, "Mekâtîb: Semerkand'dan Bir Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Eylül 1326/1908, S. 108, s. 66-67.

Mehmed Cemil, "Mekâtîb: *Sırât-ı Müstakîm* Ceride-i İslâmiyesi Heyet-i Muhteremesine", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Aralık 1326/1908, S. 120, s. 254.

Mehmed Fevzi, "Mekâtîb: *Sırât-ı Müstakîm* İdarehanesine", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Kasım 1326/1908, S. 118, s. 236-237.

Mehmed Hayreddin, "Mekâtîb: İslâm Aleyhine Olacak Cihâtta Hissemiz (Ştudgard'dan)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Ocak 1327/1909, S. 177, s. 336-337.

Mehmed Sıdkı &Mustafa& Şükrü, "Mekâtîb: Gûş-i Diyânet", *Sırât-ı Müstakîm*, c. VI, Ağustos 1327/1909, S. 154, s. 384.

Nazmi, "Mekâtîb: Tanin Gazetesi Heyet-i Tahririye-i Muhteremesine Açık Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Ağustos 1326/1908, S. 105, s. 12.

Rıza, "Mekâtîb: Pekin'de Cemiyet-i İslâmiye", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Eylül 1326/1908, S. 106, s. 32-33.

S., "Mekâtîb: Kütüphanelerimiz", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Kasım 1326/1908, S. 117, s. 217-218.

Semizzade Elhac Mehmed, "Mekâtîb: Rumeli'yi Teşrif-i Hümayun", *Sırât-ı Müstakîm*, c. VI, Haziran 1327/1909, S. 145, s. 240.

Semizzade Mehmed, "Mekâtîb: Merkezliler ile Taşralılar Meğer Hemderd Değil İmişler", c. X, Mart 1329, S. 236, s. 33.

Tebrizî, Muhammed, "Mekâtîb: *Sırât-ı Müstakîm* Gazetesi İdarehanesine", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Kasım 1326/1908, S. 115, s. 187-188.

Tarzî, Mahmud, "Mekâtîb: Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye'de *Sırât-ı Müstakîm* Ceridesine… (Afganistan'dan)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Eylül 1326/1908, S. 107, s. 48-49.

Vassaf, Hüseyin, "Mekâtîb: Evkaf Nâzır-ı Muhteremine Bir Rica", *Sırât-ı Müstakîm*, c. VI, Haziran 1327/1909, S. 145, s. 236.

Zeki Midhat, "Mekâtîb: Sırat-ı Müstakîm Ceride-i Muteberesi İdarehanesine (İzmir'den)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. IV, Ağustos 1326, S. 104, s. 456.

b) *Sebîlü'r-Reşâd*'da yayınlananlar

A. Selim, "Mekâtîb: Müslüman Mallarına Rağbet", *Sebîlü'r-Reşâd,* c. I (VIII), Temmuz 1328/1910, S. 20 (207), s. 388-389.

Abdünnasır, "Mekâtîb: Saraybosna'dan: İlân-ı Cihad", *Sebîlü'r-Reşâd,* 1330, S. 323, s. 184-185.

Ahmed Münir Reşid, "Mekâtîb: Japonya'da Din Meselesi", *Sebîlü'r-Reşad*, c. I (VIII), Mart 1328/1910, S. 6 (188), s. 108-109.

Ahmed Münir, "Japonya Mektupları: Tokyo'da Mekâtîb-i İbtidaiyye", c. X, Temmuz 1329/1911, S. 255, s. 345-346.

Ali Hilmi, "Mekâtîb: Dârü'l-Hilâfe'de *Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", c. I (VIII), Haziran 1328/1910, S. 19 (201), s. 370.

Hasan Fehmi, "Mekâtîb: Tokyo'dan…", *Sebilürreşad*, c. VI, Nisan 1326/1908, S. 138,- s. 127-128.

İmzasız, "Mekâtîb: Mısır Matbuatında Osmanlılık", *Sebîlü'r-Reşad*, c. X, Mart 1329/1911, S. 238, s. 70.

M. M., "Mekâtîb: Trablusgarb'dan: Dârü'l-Hilâfe'de *Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. C. XII, Eylül 1330/1911, S. 310, s. 415-416.

M. Mehmed Ali, "Mekâtîb: Borneo "Sembas"dan", *Sebîlü'r-Reşad*, c. I (VIII), Mart 1328/1910, S. 3 (185), s. 50-51.

M. Şadi, "Mekâtîb: Toprağımızda Ecnebi Mektepleri", *Sebîlü'r-Reşad*, c. II (IX), Şubat 1328/1910, S. 51 (233), s. 431-432.

M. Şemseddin [Günaltay], "Mekâtîb: *Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. I (VIII), Mart 1328, S. 5 (187), s. 86-88.

Mehmed Hayreddin, "Mekâtîb: Avrupa Hükümât-ı Nasrâniyesinin Barbarlığı ve Bir Sada-yı İnsanî", *Sebîlü'r-Reşad*, c. II (IX), Kasım 1328/1910, S. 39 (221), s. 237-239.

Mehmed Hayreddin, "Mekâtîb: Avrupa'nın Nokta-i Nazarı ve Osmanlıların Mevkii", *Sebîlü'r-Reşad*, c. I (VIII), Nisan 1328/1910, S. 10 (192), s. 188-189.

Mehmed Hayreddin, "Mekâtîb: Hakiki Müslümanlığı Avrupa'ya Tanıtmanın Yolunu Bulalım", *Sebîlü'r-Reşad*, c. I (VIII), Mayıs 1328/1910, S. 11 (193), s. 205-206.

Mehmed Hayreddin, "Mekâtîb: İngiliz Dürbünü ile Avrupa'nın Görünüşü", *Sebîlü'r-Reşad*, c. I (VIII), Mayıs 1328/1910, S. 13 (195), s. 247-248.

Mehmed Hayreddin, "Mekâtîb: İslâm Aleyhine Olacak Cihâtta Hissemiz (Ştudgard'dan)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Ocak 1327/1909, S. 177, s. 336-337.

Mehmed Hayreddin, "Mekâtîb: Nil'de Salîb ve Hilâl", *Sebîlü'r-Reşad*, c. I (VIII), Mayıs 1328/1910, S. 15 n(197), s. 287-288.

Münir Abdürreşid, "Mekâtîb: Çin Müslümanlarının Hataları ve Hükûmet-i Osmaniye'nin Çin'deki Vezâifi", *Sebîlü'r-Reşad*, c. IO (VIII), Temmuz 1328/1910, S. 16 (198), s. 307.

Muhyiddin, "Mekâtîb: *Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. II (IX), Kasım 1328/1910, S. 37 (187), s. 86-88.

Musa Carullah [Bigiyef], "Mekâtîb: Moskova'dan", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XIV, Temmuz 1334/1915, S. 361, s. 208-209.

Nazmi, "Mekâtîb: Osmanlı ve Arap Kahramanlarının Süngü Hücumu", *Sebîlü'r-Reşad*, c. I (VIII), Nisan 1328/1910, S. 8 (190), s. 144-145.

« Mekâtîb » başlığı altında olmasa da mecmua idarehânesine hitaben yayınlanmış mektuplar

Mustafa Nadir, "Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. II, Temmuz 1325/1907, S. 48, s. 350.

Vâsıf, "Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. III, Ocak 1325/1907, S. 75, s. 361-364.

***

Ahmed Fevzi, "*Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XIII, Ocak 1330/1911, S. 322, s. 80.

Ali Suad, "Muhterem Sebîlü'r-Reşad Mecmuasına", *Sebîlü'r-Reşâd,* c. XV, Eylül 1334/1915, S. 369, s. 86-87.

Ali Ulvî, "*Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XV, Kasım 1340/1921, S. 626, s. 28.

Amasrî, Mustafa Nazmi, "*Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XVI, Mart 1335/1916, S. 400-401, s. 101-102.

Ayşe Makbule, "*Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XI, Ocak 1329/1911, S. 283, s. 308-309.

Ayşe Şükriye, "*Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XV, Şubat 1335/1916, S. 390, s. 445-446.

Çerkes Ahmed Hamdi, "*Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XVI, Şubat 1335, S. 391, s. 6-7.

Haşim Veli, "*Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XXIV, Mayıs 1340/1921, S. 600, s. 29.

İmzasız, "Hazret-i İsa'ya Mektup", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XXIV, Ağustos 1340/1921, S. 618, s. 312-313.

İmzasız, "Mühim Bir Eser-i Dinî (Mektup Tercümesi)", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XVI, Nisan 1335/1916, S. 402-403, s. 124-125.

İmzasız, "Mühim Bir Mektup -Times Gazetesinden-", *Sebîlü'r-Reşad*, c. C. XIV, Ağustos 1331/1912, S. 347, s. 72.

İmzasız, "Sâhib-i İffet Bir Hanımın Mektubu", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XI, Aralık 1329/1911, S. 278, s. 278-279.

II

Adı Zikredilerek Bir Ülke veya Bölgeden Gönderilmiş Mektuplar

(Yazı Dizileri)

a) *Sırât-ı Müstakîm*'dekiler

Abdürreşid İbrahim, "Hindistan Mektupları: Hindistan'ın Taksimat-ı İdaresi", *Sırât-ı Müstakîm*, c. III, Aralık 1325/1907, S. 67, s. 239-240.

Abdürreşid İbrahim, "Hindistan Mektupları: Yirminci Asırda İngiliz Medeniyeti", *Sırât-ı Müstakîm*, c. III, Ocak 1325/1907, S. 72, s. 319-320.

İmzasız, "Paris'ten Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. IV, Aralık 1325/1907, S. 69, s. 266-271.

b) *Sebîlü'r-Reşâd*'dakiler

A. A., "Habeşistan Mektupları I-II", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XII, Mayıs 1330/1911, S. 299, s. 240-242; Haziran 1330/1911, S. 301, s. 274.

Ahmed Cemal, "Hicaz Mektupları: Demiryolu", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XII, Şubat 1329/1911, S. 297, s. 205-207.

Ahmed Fuad, "Avrupa Mektupları: Garbda Şarklılaşmak Cereyanı", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XXIII, Kasım 1339/1920, S. 575, s. 39-42.

Ahmed Fuad, "Avrupa Mektupları: Garblılaşmak", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XXIII, Aralık 1339/1920, S. 574, s. 24-27.

Ahmed Fuad, "Avrupa Mektupları: Şarkın İntibahı ve Garbın Tedennisi", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XXIII, Aralık 1339/1920, S. 573, s. 13-15.

Ahmed Münir Reşid, "Japonya'da Darülfünun Talebesinden Osmanlı Darülfünun Talebesine Mektup", *Sebîlü'r-Reşad*, c. II (IX), Şubat 1328/1910, S. 52 (234), s. 450-451.

Aksekili Ahmed Hamdi, "Anadolu Mektupları: Birgi Medreseleri", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XI, Kasım 1329/1911, S. 274, s. 220-221.

Aksekili Ahmed Hamdi, "Anadolu Mektupları: Birgi", *Sebîlü'r-Reşad*, c. VI, Ekim 1329/1911, S. 10, s. 124-125.

Aksekili Ahmed Hamdi, "Bulgaristan Mektupları: Bulgaristan İmparatorluğunun Tesisi İçin Bulgarlar Memalik-i Osmaniye'de Ne Roller Oynadılar? I-XII", *Sebîlü'r-Reşad*, c. II (IX), Kasım 1328/1910, S. 32 (214), s. 113-116.

Aksekili Ahmed Hamdi, "Sofya Mektubunun Nevakısını İkmal", *Sebîlü'r-Reşad*, c. II (IX), Eylül 1328/1910, S. 29 (211), s. 57-58.

Ali Hikmet Nahid, "Londra Mektupları: Hoca Kemaleddin ve İngiltere'de İntişar-ı İslâma Gayret Numuneleri", *Sebîlü'r-Reşad*, c.c. XII, Haziran 1330/1911, S. 302, s. 291-292.

Ferid [Kam], "Avrupa Mektupları I-VIII", *Sebîlü'r-Reşad*, c. X, Temmuz 1329/1911, S. 254, s. 323-327; Ağustos 1329/1911, S. 257, s. 371-374; Ağustos 1329/1911, S. 258, s. 390-392; Ağustos 1329/1911, S. 259, s. 416-418; c. XI, Eylül 1329/1911, S. 262, s. 23-25; Kasım 1329/1911, S. 274, s. 215-217; Aralık 1329/1911, S. 275, s. 231-233; Aralık 1329/1911, S. 277, s. 266-267.

Geylânî, Mehmed Vecih, "Filipin Mektupları: Yolda I-IV (Bombay'dan)", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XI, Şubat 1329/1911, S. 286, s. 425-426; c. XII, Şubat 1329, S. 287, s. 15-16; Mart 1330/1911, S. 290, s. 72; Mart 1330/1911, S. 291, s. 92.

H. M. Fatin, "Bosna Mektupları: Bosna Reisü'l-Uleması", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XII, Mayıs 1330/1911, S. 296, s. 185.

H., "Edirne Mektupları: İstanbul-Edirne I-V", *Sebîlü'r-Reşad*, c. X, Temmuz 1329/1911, S. 256, s. 360-362; Temmuz 1329/1911, S. 257, s. 376-379; Temmuz 1329/1911, S. 259, s. 4089-410; c. XI, S. 261, s. 11-12; Eylül 1,329/1911, S. 262, s. 28-29.

Haris İbn-i Hemmam, “Beyrut Mektupları: İlk Görüş”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. XI, Aralık 1329/1911, S. 278, s. 281-283.

Hüseyin Hüsnü, “Erzurum Mektupları”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. XIX, Mart 1337/1918, S. 472, s. 36-38.

İmzasız, “Hicaz Mektupları: Hicaz Demiryolu”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. XII, Mayıs 1330/1911, S. 297, s. 205-207.

M. Şemseddin [Günaltay], “Anadolu Mektupları: Bursa Yolunda”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. X, Haziran 1329/1911, S. 249, s. 247-248.

M. Şemseddin [Günaltay], “Anadolu Mektupları: Marmara’ya Doğru”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. X, Mayıs 1329, S. 247, s. 216-218.

Mehmed Reşad, “Habeşistan Mektupları: Addis Ababa’da Kurban Bayramı ve Müslüman Meserretleri”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. XXII, Ekim 1339/1920, S. 567-568, s. 171-172.

Mehmed, “Haçin’den Mektup: Müslümanlar Meskenette Ermeniler Faaliyette”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. XI, Ocak 1329/1911, S. 281, s. 332-334.

Mevlevî Muhammed Ali, “Neşr-i İslâm Faaliyeti (Mevlevî M. Ali’nin Ömer Rıza’ya gönderdiği mektubun özeti), *Sebîlü’r-Reşad*, c. XXIV, Temmuz 1340/1921, S. 610, s. 187-188.

Münir Reşid, “Tokyo’dan Mektup”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. I (VIII), Mayıs 1328/1910, S. 11 (193), s. 206-207.

Mustafa Rakım, “İsviçre Mektupları: Avrupa Medeniyetinin İç Yüzü”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. XXV, Mart 1330/1911, S. 288, s. 37-39.

Ömer Fuad, “Anadolu Mektupları: Bursa, Karacabey”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. X, Temmuz 1329/1911, S. 256, s. 362-363; S. 258, s. 395-396; S. 260, s. 422.

Ömer Fuad, “Anadolu Mektupları: Bursa’da Sanayi ve Ticaret”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. X, Temmuz 1329/1911, S. 254, s. 330-332.

Ömer Fuad, “Köy Mektupları/ Kirmasti Kazası”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. XI, Eylül 1329/1911, S. 263, s. 47-48.

S. M. Tevfik, “Hindistan Mektupları: Bombay, Küçük Londra I-V”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. X, Temmuz 1329/1911, S. 254, s. 327-330; Temmuz 1329/1911, S. 255, s. 342-344; Temmuz 1329, S. 256, s. 357-360; Ağustos 1329, S. 257, s. 374-375; Ağustos 1329, S. 258, s. 392-395.

S. M. Tevfik, “Mekâtib: Hind Yolunda I-II”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. I (VIII), Temmuz 1328/1910, S. 22 (204), s. 423-424; Haziran 1329/1911, S. 251, s. 281-282.

Selâhaddin Nuri, “Avrupa Mektupları: Yeni Moda”, *Sebîlü’r-Reşad*, c. XXIII, Aralık 1339/1920, S. 578, s. 91-93.

III
Açık Mektuplar

a) *Sırât-ı Müstakîm*’dekiler

Ahmed Cavid, “Açık Mektup”, *Sırât-ı Müstakîm*, c. III, Şubat 1325/1907, S. 77, s. 395.

Aksekili Ahmed Hamdi, “Tenkid-i Muhik” Sahibine Açık Mektup -Bir İstîzâh-”, *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Ocak 1327/1909, S. 177, s. 326-327.

Aksekili Ahmed Hamdi, “Tenkid-i Muhik”in Cevabı ve Anlaşılmayan Noktalar”, *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Şubat 1327/1909, S. 180, s. 374-376.

Ernestien, “Osmanlı Müslümanlarına Açık Mektup”, *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Kasım 1327/1909, S. 168, s. 179-180.

Farukî, Ömer, “Tenkid-i Muhik”in İkinci Cevabı: Ahmed Hamdi Efendiye”, *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Şubat 1327/1909, S. 182, s. 411-412.

Fazil, "Açık Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. IV, Mart 1325/ 1907, S. 80, s. 30.

Gaspıranski, İsmail, "Sertâc-ı Ulema Şeriatpenâh Şeyhülislâm Hazretlerine Açık Mektup (Bahçesaray/ Tercüman)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. II, Ağustos 1325/1907, S. 52, s. 406-407.

Hacı Adil, "*Sırât-ı Müstakîm* Müessisleri Beyefendilere -Aynen Mektup-", *Sırât-ı Müstakîm*, c. II, Şubat 1324/1906, S. 29, s. 47-48.

Hafiz Mehmed Sadık, "Açık Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Kasım 1327/1909, S. 167, s. 165-166.

İmzasız, "Osmanlı ve İslâm Muhibbi Almanlara Açık Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Kasım 1327/1909, S. 169, s. 195-196.

İsmail, "Aynen Mektup: Sırât-ı Müstakîm Mümessilleri Beyefendilere", *Sırât-ı Müstakîm*, c. II, Mart 1325/1907, S. 32, s. 95-96.

Kıdvay, Müşir Hüseyin, "Hindistan Müslümanlarına Açık Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. IV, Ağustos 1326/1908, S. 103, s. 434-435.

Muhammed Ferid Vecdi, "Bütün Âlem-i İslâma Açık Mektup", çev. Mehmet Âkif, *Sırât-ı Müstakîm*, c. II, Haziran 1325/1907, S. 43, s. 257-259.

Mustafa Tâki, "Açık Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Şubat 1327/1909, S. 180, s. 379.

Nazmi, "Açık Mektup: Ebüzziya Tevfik Efendiye", *Sırât-ı Müstakîm*, c. III, Şubat 1325/1907, S. 78, s. 410.

Nazmi, "Sabah Gazetesi Sahibi Mihran Efendiye Açık Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. IV, Haziran 1326/1908, S. 94, s. 284.

Osman Nuri, "Seyyah-ı Şehîr Abdürreşid İbrahim Efendiye Açık Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. VII, Kasım 1327/1909, S. 168, s. 186.

Vassaf, Hüseyin, "Hicaz Valisi Beyefendiye Açık Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Ekim 1326/1908, S. 111, s. 122-123.

b) *Sebîlü'r-Reşâd*'dakiler

Edhem Nejad, "Çelebi Efendiye Açık Mektup Münasebeti ile Hilâl-i Ahmer", *Sebîlü'r-Reşad*, c. X, Mart 1329/1911, S. 237, s. 47-49.

Feyyazî, Celâleddin, "Mebusan-ı Kirama Açık Mektup", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XXII, Ağustos 1339/1920, S. 549-550, s. 29-30.

H. Osman Niyazi, "Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriye: Ders Vekâleti Aliyyesine Açık Arîza", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XI, Eylül 1329/1911, S. 265, s. 71.

Mecdüddin, "Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriye: Ulema-i Kiram ve Talebe-i Ulûma Açık Mektup", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XI, Ekim 1329/1911, S. 266, s. 89-90.

Mehmed Sadık, "Açık Mektup: Ankara'da Meclis-i Millî Aza-yı Muhteremesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XXV, Aralık 1340/1921, S. 630, s. 91-92.

Sadullah, "Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriye: Ulema-i Kiram ve Talebe-i Ulûma Açık Mektup Muharriri Mecdüddin Efendiye", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XI, Ekim 1329/1911, S. 268, s. 121.

IV

Devrin Siyasî Simaları ve Üdebâsı

Tarafından Gönderilmiş Mektuplar[7]

a) *Sırât-ı Müstakîm'*dekiler

Mehmed Râgıb, "Reisü'l-Müctehidîn Hasan Şirazî Hazretlerine Yazılan Mektup (Basra'dan Samarra'ya)", *Sırât-ı Müstakîm*, c. V, Aralık 1326/1908, S. 119, s. 245-250.

b) *Sebîlü'r-Reşâd'*dakiler

Emir Abdülmelik, "Fas Emiri Abdülmelik Hazretlerinin Mektubu", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XIII, Ocak 1330/1911, S. 324, s. 92-93.

Emir Ali, "Time Sermuharririne (Mektup)", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XVIII, Şubat 1336/1917, S. 457, s. 176-177.

Erthrabson, "Hutbeler Muharriri "Erthrabson" Tarafından Gönderilen Arapça Mektup Tercümesi", çev. ?, *Sebîlü'r-Reşad*, c. X, Haziran 1329/1911, S. 251, s. 279-280.

F. Latife, "*Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesi Vasıtasıyla Mısırlı Fâzıl-ı Muhterem Ferid Vecdi Efendi Hazretlerine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XI, Ocak 1329/1911, S. 279, s. 292-293.

Galanti, Avram, "*Sebîlü'r-Reşad* Mecmuası Müdiriyet-i Aliyyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XXI, Mayıs 1339/1920, S. 530-531, s. 84.

Haşim Nahid, "*Sebîlü'r-Reşad* Mecmua-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. II (IX), Şubat 1328/1910, S. 52 (234), s. 451.

İmzasız, "Fâzıl-ı Şehîr Ferid Beyefendiye Bahriye Yüzbaşılarından", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XIV, Ağustos 1334/1915, S. 364, s. 264.

İzmirli İsmail Hakkı, "*Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XXI, Temmuz 1339, S. 542-543, s. 174.

Kuntay, M. Cemal, "Safahat Şâirine 1-3", *Sebilürreşad*, c. II (9), 30 Ağustos 1328/12 Eylül 1912, S. 28-210.

Milaslı İsmail Hakkı, "*Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XIV, Mayıs 1331/1912, S. 339, s. 5-6.

Senusî, "Seyyid Sünûsî-i Azamın Bir Mektubu", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XIII, Temmuz 1334/1915, S. 362, s. 227.

Senûsî, Ahmed Şerif, "Sünûsî Hazretlerinin Mücahidîn-i İslâm'a Mektubu ve İki Oğlunun Meydan-ı Harbe Vusûlü", *Sebîlü'r-Reşad*, c. I (VIII), Temmuz 1328/1910, S. 22 (204), s. 427-428.

Şeyh Muhsin Fanî, "*Sebîlü'r-Reşad* Ceride-i İslâmiyesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. Xxı, Temmuz 1339/1920, S. 546, s. 207-210.

Süleyman Nazif, "*Sebîlü'r-Reşad* Mecmua-i Mükerremesine", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XV, Ağustos 1334/1915, S. 367, s. 44.

Sultan Cihan, "Terbiye-i Nisvan-ı İslâm Hakkında Bhopal Hâkime-i Zîşanı Sultan Cihan Hazretlerinin Mühim Bir Mektubu", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XII, Şubat 1329/1911, S. 287, s. 7-9.

Veled Çelebi, "Üstad-ı Muhakkik Mehmed Ali Aynî Beyefendiye", *Sebîlü'r-Reşad*, c. XXIII, Aralık 1339, S. 579 s. 108-111.

Yahya, "İmam Yahya'nın Bir Mektubu", *Sebîlü'r-Reşad*, c. I (VIII), Haziran 1328/1919, S. 19 (201), s. 370-371.

7 Bunlara, göndereni ünlü olmasa da muhatabı ünlü bir sima olan mektuplar da dâhildir.

EK

Yeni *Sebîlürreşâd*'daki Mektuplar

Bu bölümde Âkif'in ölümünden çok sonra yine Eşref Edib tarafından yeniden ve fakat bu kez yeni harflerle yayımlanan Sebîlürreşâd'daki mektup metinlerini de herhangi bir tasnife tâbi tutmadan alfabetik olarak vermek istiyoruz:

Alpaytar, S. Enis, "Amerika Mektupları: Din Adamlarına Saygı", *Sebilürreşad*, c. VIII, Ağustos 1954, S. 178, s. 43.

Bilgin, A. Fehmi, "İslâm Dünyasından Gelen Mektuplar", *Sebilürreşad*, c. III, Ocak 1950, S. 69, s. 301.

Erzen, İsmail Hatip, "İslâmiyette Resim/Ankara İslâmiyet Fakültesi Prof.u S. Kemal Yetkin'e Açık Mektup", *Sebilürreşad*, c. VIII, Şubat 1955, S. 191, s. 245-246.

Hizber, M. Hikmet & M. Hakkakul, "Kıbrıs Mektupları: Kıbrıs Müftülüğünün Makamına Yakışmayan Hareketler", *Sebilürreşad*, c. VII, Mayıs 1954, S. 174, s. 382.

Küçük, Hüseyin, "Muhterem Okuyucularımızın Mektupları/Bağdat'ta Tahsilde Bulunan Türk Talebesi", *Sebilürreşad*, c. IV, Nisan 1950, S. 77, s. 32.

Ogan, M. Raif, "Açık Mektup: Diyanet İşleri Başkanlığı Yüksek Makamına", *Sebilürreşad*, c. IX, Mart 1956, S. 216, s. 242-244.

Ogan, M. Raif, "Açık Mektup: Sayın Ord. Prof. Şakir Ansay'a (İlâhiyat Fakültesi Dekanı)", *Sebilürreşad*, c. IX, Nisan 1956, S. 219, s. 291-292.

Ogan, M. Raif, "Oğlum Necip Fazıl'a Açık Mektup", *Sebilürreşad*, c. IV, Eylül 1950, S. 87, s. 178-180.

Şenkon, Hakkı, "Açık Mektup: *Zafer* Başyazarı Sayın M. Faik Fenik'e", *Sebilürreşad*, c. IV, Şubat 1951, S. 95, s. 313-314.

Soyer, Mehmed, "Açık Mektup: Diyanet Reisine ve Millî Eğitim Bakanlığına", *Sebilürreşad*, c. IV, Şubat 1951, S. 96, s. 333.

Uysal, Mehmet, "Köy Mektubu: Biz de Himayeye Muhtacız", *Sebilürreşad*, c. IX, Mart 1956, S. 216, s. 254.

Sonuç

Sırât-ı Müstakîm ve *Sebîlü'r-Reşâd* mecmuaları mektup neşri bakımından araştırmacılara oldukça zengin bir malzeme sunmaktadır. Bu malzemenin işlenmesiyle, bugüne kadar ortaya konulan İslâmcılık, Âkif, Türk basım tarihi, Osmanlı son dönemi, İslâm dünyasının 1910'lu yıllardaki durumu vb. birçok konuya dair önemli ayrıntılara ulaşılabilir. Ayrıca bu mektuplar, biyografisi üzerinde çalışılan veya çalışılacak olan birçok müellif hakkında da bu türden ayrıntılar sunacaktır.

Her iki mecmuada yayınlanmış mektup tefrikalarından birkaçı bugüne kadar kitaplaştırılmış bulunmaktadır. Fakat bu iki mecmua hâlâ mektup neşirleri için kitaplaştırma çalışmalarına uygun bir kaynak durumundadır.

Çalışmamızda S. M. ve S. R. dergilerinde yayınlanmış mektup neşirlerini tasnif ederek inceledik ve bu mektupların bibliyografik künyelerini de eksiksiz vermeye çalıştık. Sonuç itibariyle bu dergiler sosyal tarih çalışmaları açısından araştırmacılara zengin bir malzeme sunmaya devam etmektedir.

Mehmed Âkif'in İctimaî Tefsir Yorumları: Hakkın Sesleri Örneği

Mahmut Öztürk
Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi

Giriş

Kur'an-ı Kerim nazil olduğu andan itibaren kavli ve fiili olarak Hz. Muhammed (sav) tarafından çeşitli vesilelerle tefsir edilmiştir. Hz. Âişe'nin "O'nun ahlakı Kur'an'dı." sözü Hz. Peygamber'in sadece sözleriyle değil, davranışlarıyla da Kur'an-ı Kerim'i tefsir ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Ancak Hz. Peygamber dönemindeki tefsirin sözlü olarak her ayeti kapsamadığı, dolayısıyla hacim, biçim ve metot olarak sonraki dönemlerden farklı olduğu aşikârdır. İslamiyet'in yayılmasıyla beraber, değişen şartlar ve Müslümanların karşılaştıkları yeni durumlar tefsirin daha geniş ölçekte ele alınmasını zorunlu kılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'in Mushaf hâline getirilmesi sürecinde olduğu gibi tefsir konusunda da başvurulan uygulamalar çoğunlukla tepki veya çekinceyle karşılanmıştır. Müfessirler, ileri sürülen tereddütleri dikkate alarak, keyfiliği önlemek maksadıyla belirlenen usul doğrultusunda tefsir faaliyetlerini devam ettirseler de eleştiriden tamamen kurtulamamışlardır. Barındırdığı bazı zaaflar yüzünden rivayet tefsirlerine yöneltilen eleştirilerin bir benzeri, dirayet tefsiri için de yapılmıştır. Rivayet tefsirine nazaran daha geniş hareket alanına sahip olan dirayet tefsirine yöneltilen eleştirilerin bir kısmının yerinde olduğunu de belirtmek gerekir.

On dört asır boyunca Kur'an tefsiri bağlamında Müslümanların göğsünü kabartacak pek çok tefsirin kaleme alındığı gerçeğine rağmen, tefsir çalışmalarının her zaman yükselen bir grafik izlediği söylenemez. Bir dönem siyasi çalkantılar ve mezhebi taassuplardan etkilenen tefsir çalışmalarının, bazı siyasi grup ve fırkalar tarafından düşüncelerini Kur'an'a onaylatma aracı olarak görüldüğü bilinmektedir. İsmail Cerrahoğlu'nun da tespit ettiği gibi asırlar boyunca tefsirde karışık durumlar meydana gelmiş, tefsir bazen gayesinden uzaklaşmış, uzun müddet, taklit dönemi içinde bocalamıştır.[1]

19. asra gelindiğinde İslam'ın yükseliş döneminde Kur'an yorumuna ayrılan pay gibi, durgunluk döneminde de İslam coğrafyasındaki kimi olumsuzluklar tefsir külliyatına fatura edilmiştir. İslam coğrafyasının maddi terakki bağlamında batı karşısındaki suskunluğu, her alanda rekabet gücü bulamaması, dindar aydınlar tarafından ümmetin dini-kültürel müktesebatı ve Müslümanların bunu intaç eden tutumlarıyla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

1 Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara, 2010, s. 777.

"Bu düşünceye sahip kişiler, Müslümanların yaşadığı mağlubiyetlerin, askerî, siyasî, bilimsel yönlerden batılılardan geri kalışlarının dinin kendisinden kaynaklanmadığını; onun tarih boyunca yanlış anlaşılması ve uygulanmasının buna sebep olduğunu düşünmekteydiler. Onlara göre son birkaç asırdır ortaya çıkan bu olumsuz durumun temelinde, Müslümanların Kur'an'dan uzaklaşmaları ve onu yanlış anlamaları yatmaktadır. Yine Kur'an'ın, siyasi gücün ve toplumsal refahın kaynakları konusundaki talimatlarını ihmal etmeleri olumsuzlukların ana sebepleri arasındadır."[2] Batının hemen her yönden hegemonik bir güç olarak boy gösterdiği bu asırda "Müslümanlar askeri, siyasi ve ekonomik alanda ne kadar geri bir durumda kalmış olduklarını tam olarak idrak ettiler. Derken kendilerini bu kötü durumdan kurtarıp düzlüğe çıkaracak yegâne formülün İslam'la özdeş olduğunu düşündüler. Ancak bu, tarihsel tecrübe (gelenek) anlamda İslam değil; "şimdi"nin ihtiyaçlarına cevap verebilen dolayısıyla temel metinleri yeniden yorumlaması gereken bir İslam idi. Müslümanlar ancak bu sayede güçlü bir mevzi kazanacak ve Batı'nın ilerleyişine karşı koyacaktı."[3] Öteden beri görüşlerini Kur'an'a onaylatma, daha yumuşak bir tabirle Kur'an'a dayandırma temayülü, çağdaş dönemde de tefsiri tartışmaların merkezine çekmiştir. "19. yüzyıl Batı dünyasına hâkim olan pozitivist düşünce ve ilerlemeci tarih anlayışı bu kimseleri, ağırlığı altında ezildikleri tarih ve gelenek engelini aşarak bir çıkış yolu bulmak için yeni bir tarih kurgusuna ve yeni bir din tasavvuru inşasına yönlendirdi ki, Kur'an'a dönüş çağrıları da böyle bir ortamda gelişti. Kur'an'a dönüş hareketinin bir mensubu olarak Mehmed Akif'in *"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı"* ifadesi bu arayışı dile getirmektedir."[4]

A. İctimaî Tefsir, Doğuşu ve ilk Temsilcileri

Daha önce belirttiğimiz gibi Kur'an-ı Kerim'le ilgili hizmetler ya bir ihtiyaçtan kaynaklanarak ortaya konmuştur veya Müslüman âlimlerin gördükleri bir ihtiyacı karşılamak üzere durumdan vazife çıkarmalarıyla gerçekleşmiştir. İctimaî tefsir yöntemi için de aynı şeyi söylemek mümkündür. "18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya, İngiltere ve Fransa gibi Batılı devletler karşısında alınan askeri yenilgiler önemli nüfuz ve toprak kaybına ve İslam dünyasının çeşitli bölgelerinin Batılı devletlerin hâkimiyeti altına girmesine neden oldu: 1757'de Bengal, 1852'de Hint-Pakistan alt kıtası İngiliz hâkimiyetine girdi; Mısır 1798' de, Fransa 1882'de İngilizler tarafından işgal edildi. Bu gelişmeler Müslüman siyasi entelektüel elitlerin kendi değerlerine olan güvenini sarstı ve Batılı güçler karşısında mevcudiyetini devam ettirmek için onları model alan birtakım ıslahatların kaçınılmaz olduğu düşüncesine götürdü. Modernleşme ana başlığı altında incelenen ve askeri alanda başlayan ıslahatlar ve yenileşme çabaları zamanla hayatın idari, hukuki ve sosyal bütün alanlarını kapladı ve zihniyet dünyasında da bazı dönüşümlere yol açtı."[5] İşte bu dönemde Müslümanların ilk

2 Gökkır, Necmettin, "Modern Türkiye'de Kur'an'a Yaklaşımlar" *Tefsirde Akademik Yaklaşımlar*, Otto Yayınları, Ankara, 2013, ss. 187-222, II, 204.

3 Öztürk Mustafa, *Tefsir Tarihi Araştırmaları*, Ankara Okulu, Ankara, 2014, s.275.

4 Mertoğlu, M. Suat, "Doğrudan Doğruya Kur'an'dan Alıp İlhamı": Kur'an'a Dönüş'ten Kur'an İslamı'na", *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi,* 2010, cilt: XV, sayı: 28, ss. 69-113, s. 73-74.

5 Mertoğlu "Doğrudan Doğruya Kur'an'dan Alıp İlhamı", s. 72.

üç asırda elde ettikleri zaferleri Kur'an'ı doğru anlamaya ve onun hidayetiyle pratik hayata uygulamaya bağlayan Müslüman âlimler -İslam'da köklü bir reform isteyen muarızlardan farklı olarak- istenmeyen bu yeni durumdan çıkışın reçetesi olarak yine Kur'an-ı Kerim'i göstermişlerdir. Bu yeni yaklaşıma göre Kur'an-ı Kerim onu kuruluktan ve donukluktan kurtaracak yeni bir anlayışla tefsir edildiği takdirde, Müslümanlar tekrar eski konumlarını elde edebileceklerdi. Bütün mesele bir hidayet kitabı olan Kur'an-ı Kerim'i, yanlış yorumlardan kurtararak Müslümanların yaşantısına tatbik edebilmektedir. "Çoğunlukla ıslahatçı kanadın oluşturduğu dinde yenilenme hareketi bir bakıma batılılaşma karşıtı bir hareket olmaktadır. İçtimai tefsirin ortaya çıktığı dönemde okumuş kesimi ilgilendiren mesele, İslam dinini ilerlemeye engel olup olmadığı meselesiydi. Çünkü ortada bir vakıa vardı: Batı sanayi devrimini gerçekleştirmiş, teknoloji ve müspet ilimler alanında büyük bir mesafe kat etmişti. İslam âlemini istila etmesi de, sanayi ve teknoloji sayesinde gerçekleşmişti. İslam âleminin kurtuluşu için arayış içerisine girenler, ister istemez İslam'ın modern ilimler karşısında takındığı tavrı belirlemekle işe başlayacaklardı. Çünkü Batı'yı İslam âlemine üstün kılan bu yön idi."[6] "Batıyı teknik ve ahlak olarak ikiye ayıran düşünürler, batının tekniğinin alınmasından ziyade batı değerlerinin İslam toplumuna sirayet etmesine karşı durmaktaydılar. Türkiye'de bu düşünce M. Akif tarafından dillendirilirken, Mısırda Muhammed Abduh, Hindistan'da Muhammed İkbal'in kalemiyle yayılıyordu."[7] Türkiye'de bir kısmı Sebilürreşad etrafında kümelenen müelliflerin seçtikleri ayetleri içtimaî olaylara tatbik ederken, bu yöntemin daha sistematik hâlde yürütülmesi Mısır'ın adını öne çıkarmaktadır.

"Orijinalliği tartışılsa da *Tefsîrü'l-Menâr* ile Menâr ekolü sosyal tefsir alanında varlığını kabul ettirmiş ve kendisinden sonra İslâm dünyasındaki Kur'an ve tefsir çalışmalarını derinden etkilemiştir. Mısır'da Muhammed Mustafa el-Merâgī, Ahmed Mustafa el-Merâgī, Muhammed Ferîd Vecdî, Mahmûd Şeltût, Abdülazîz Çâvîş, Cezayir'de Abdülhamîd b. Bâdîs gibi isimler bu çizgide değerlendirmeler yaptıkları gibi Türkiye, Rusya ve Malay Müslümanlarının Kur'an'a ve tefsire yaklaşımları üzerinde önemli etkiler uyandırmıştır."[8] Bu rüzgârın etkisiyle günümüzde tefsirlerin ekseri içtima-i edebi yöne temayül etmişlerdir. Bu nevi tefsir ile kuruluk ve durgunluktan kurtulmaya çalışılmış, Kur'an-ı Kerim'in hidayetinden, insanlar faydalanmaya sevk edilmiştir. "Tefsirdeki bu yeni hareket tarzında, naslara ittiba ve Kur'an'daki gizemli noktaların açıklanması hedeflenmiştir. Bu nevi tefsirde Kur'an'ın asıl hedefi olan manalar, beliğ bir üslup ile ele alınır. Sonra bu nasların, oluş, içtimaiyat ve tekâmül kanunları ile münasebetleri incelenir. Günümüz müfessirlerinin ekseri bu metodu tercih etmişlerdir. (…) İsrailiyat'tan uzak durmaları, zayıf ve uydurma haberleri kullanmamaları, müphemleri tayin etmeye uğraşmamaları tasvip edilen tarafları iken, akla çok geniş bir hareket alanı açmaları ve Kur'an'dan sonra önemli ikinci kaynaklar sayılan Buharî ve Müslim'deki bazı hadisleri zayıf veya mevzu saymaları, bilhassa akâid konusunda kabul etmemeleri gibi hususlar ise eleştirilen özellikleridir."[9]

6 Şimşek, Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası, byy, bty, s. 63.

7 Gökkır, Necmettin, "Modern Türkiye'de Kur'an'a Yaklaşımlar" s. 200-201.

8 Mertoğlu, M. Suat, "Tefsîrü'l-Menâr", *DİA*, İstanbul, 2011, XL, 299.

9 Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 776-778.

B. Mehmed Akif'in Tefsirciliği ve İçtimai Tefsir Yaklaşımı

Mehmed Akif, standart bir medrese eğitimi almamakla beraber Arapçaya vükufiyeti fevkaladedir. Çoğu müzakereli olarak okuduğu kitaplar ve kendi ifadesi ile gecesini gündüzüne katarak çalışması ona geniş bir lisan kültürü kazandırmıştır. Lisan bilgisi sadece Arapçayı değil, Fransızcayı da bir okuyuşta, tashihe gerek kalmayacak derecede tercüme edebilecek seviyededir. İttihad ve Terakki üyeliğinde ve Büyük Millet Meclisi'nde bile vaktini çoğu kez Arapça dersleri vererek veya bir metni tercüme ederek geçirdiği bilinmektedir.

Akif'i öne çıkarak özellik sadece batı ve doğu dillerini bilmesi değildir. Onun yaşadığı dönemde Arapça, Farsça ve Fransızca bilen pek çok kişi bulunmaktaydı. Onu farklı kılan özellikler, sahip olduğu sarsılmaz iman, ilhamını aldığı ve daima hemhal olduğu Kur'an ve memleket meselelerini şahsi meselelerinden daima önde tutan üstün şahsiyeti idi.

Akif'in hayatında Kur'an'ın yerini konuşmak, onu tanıyanlar açısından malumu ilam kabilindedir. Hayatının başucunda daima Kur'an olan Akif, aynı zamanda bir oturuşta Kur'an hatmini tamamlayacak kadar güçlü bir hafızdı. Muhammed Abduh'un tefsir yaparken müracaat ettiği yegâne kitap olan *Celaleyn Tefsiri*'ni Akif, Ankara'ya gelmeden evvel on sekiz defa hatmetmiştir. Bundandır ki, Türkçe bir meal yazma ihtiyacı hâsıl olduğunda akla gelen ilk isim olan Akif olmuştur. Yedi yılını verdiği meale çalışması onun Kur'an kültürüne hâkimiyetini bir hayli artırmıştır. Kur'an meali ile uğraşırken hıfzını da teravihleri hatimle kıldıracak kadar ilerletmiştir.

Akif'in tefsir çalışmaları ise çok daha öncesine dayanır. Sıratı müstakim zorunlu bir ara vermeden sonra Sebilürreşad adıyla daha düzenli, daha geniş bir yazar kadrosu ile tekrar yayına hazırlanırken bir takım aktüel başlıkların yanında hadis, tefsir, fıkıh gibi dini ağırlıklı konu başlıkları da bulunuyordu. Yayın kurulu, tefsir kısmının Mehmed Akif tarafından yazılmasını istemişti. Akif bu konuda çekincesini dile getirse de sonra kabul etmiş ve yazmaya başlamıştır. Eşref Edip'in ifadelerinden anlaşıldığına göre M. Akif'in tereddüt ederek başladığı tefsir yazıları çok beğenilmiştir. Kur'an'ın belagatini, ulviyetini açık ve sade bir lisanla göstermesi herkesi hayrette bırakmıştır."[10]

Samimiyetinden kimsenin şüphe etmediği Mehmed Akif'in bütün söz ve eylemlerinde temel dayanağı Kur'an ve Hadis'tir. Ona göre başarı gibi başarısızlığımız da vazgeçilmez bu iki değerlerimize karşı takınılan tutumla alakalıdır. Kur'an'a vükufiyeti meal yazma görevini üstlenecek düzeyde olan Akif, vaazlarını ve kimi şiirlerini doğrudan Kur'an ve Hadis'ten ilham alarak kaleme almıştır. *Safahat*'ta serlevha olarak kullandığı ayetlerin dışında mısralar arasında da sıklıkla iktibas ve telmih yoluyla Kur'an'dan yararlanmış, bunu açıkça dile getirmiştir:[11]

Kitâbullâh 'ı işhâd eyledim - gördün ya - da 'vâma.
Görürsün, hissedersin varsa vicdanınla îmânın:
Ne müdhiş bir hamaset çarpıyor göğsünde Kur'ân'ın![12]

10 Eşref Edip, *Mehmed Akif- hayatı eserleri ve Yetmiş Muharirin Yazıları,* Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1962, s. 28

11 Öztürk, Mahmut, "Mehmed Akif Ersoy'da Tevhid-Vahdet Tasavvuru" *Hz. Peygamber Tevhid ve Vahdet*, DİB Yayınları, Ankara, 2016. ss.177-192, s. 182.

12 Ersoy, Mehmed Akif, *Safahat*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2008, s.313.

Bununla beraber Akif, klasik anlamda bir müfessir değildir. Tefsirinde edebi tahlillere, nahvî tahlillere yer vermez. Kur'an-ı Kerim'i baştan sona tercüme etme gayretinde bulunmamıştır. Zaten yaşadığı dönemin şartları da ona bu imkânı vermekten uzaktır. "Bu durumun neticesi olarak da Kur'an'a yaklaşımda, Kur'an ayetlerine yapılan atıflarda bir seçmeciliğe gitmiştir. En fazla atıf yapılan ayetler, acil çözüm bekleyen siyasi birlik ve Müslümanların kalkınması gibi temel problemlerle ilgili görülen ayetler olmuştur."[13] "O daha çok halkın yaşayışını ilgilendiren ilim, adalet, insan hakları, kardeşlik, bu istikamette birlik, ümitvar olma ve benzeri sosyal içerikli konularla ilgili ayetlerin anlamı üzerinde durmuştur."[14] Bu sorumluluk, doğal olarak Akif'in çalışmalarına yansımış, Kur'an'la hemhal olması yazılarının muhteviyatını da etkilemiştir. "Sırat-ı Müstakim / Sebilürreşad'la birlikte Akif'in şiir anlayışında bir müddettir yaşadığı dönüşüm görünür hâle gelmiştir. Akif'in kendisi şiirini "hayati, içtimaî mevzulara tahsis" ettiği bir dönemden söz eder ki bu dönem onun dergideki ser muharrirliği dönemidir. Daha önce şiiri ferdi arayışlarının yönlendirmesi ve belki sanat endişesi ile yürüten Akif, dergi ile birlikte şiirini davasının, ideallerinin hizmetine vermeyi tercih etmiştir. Onun bu tercihi derginin son zamanlarına kadar devam etmiş ve derginin kapatılacağı Mart 1925'ten kısa süre önce yazacağı Gece, Hicran ve Secde gibi şiirleriyle adeta tekrar kendi iç dünyasına yönelmiş, ferdi ve mistik temalar şiirinde yeniden ağırlık kazanmıştır."[15]

Akif'in başyazar olması Sebilürreşad'ın yayın politikasını da etkilemiştir. O sadece tefsir yazılarını telif etmekle yetinmemiş, dergiyi halkı bilinçlendirecek yazılar için elverişli bir zemine dönüştürmüştür. "Mecmuanın yayınlandığı dönem, milliyetçilik hareketlerinin yaygınlaşmaya başladığı, peş peşe gelen Trablusgarp, Balkan ve Cihan harpleriyle Osmanlı Devleti'nin adım adım parçalanmaya ve inkıraza sürüklendiği bir dönemdir. Bu itibarla Müslümanların genel durumlarıyla ilgilenmeyi kendisine düstur edinen Sırat-ı Müstakim/ Sebilürreşad mecmuasının devlet ve toplumun varoluş mücadelesine bigâne kalması düşünülemezdi. Bu nedenle önceleri Müslüman ya da gayr-ı müslim bütün Osmanlı vatandaşlarının, bilahare hususan Müslümanların birliği ya da bölünüp parçalanmasını ifade eden ittihad ve tefrika ile bunlarla bağlantılı olarak müsavat, uhuvvet ve kavmiyet temaları mecmuanın üzerinde durduğu er temel konular arasında yer almıştır."[16]

"Dergide telif yazıların yanı sıra Farsça ve Fransızcanın dışında çoğunluğu Arapçadan olmak üzere İslam dünyasının önemli ilim ve fikir adamlarından tercüme edilerek yayınlanan çok sayıda yazı da bulunmaktadır. Kendilerinden tercüme yapılan önemli yazarların başında Muhammed Abduh, Ferid Vecdi, Abdülaziz Çâvîş, Reşid Rıza, Salih Şerif et-Tunusî ve Şibli en-Numânî gibi isimler gelmektedir."[17] Zaten Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad mecmuasında

13 Mertoğlu, M. Suat, "Mehmet Âkif ve İçtimaî Kur'an Tefsiri", *Vefatının 71. yılında Mehmet Âkif Ersoy bilgi şöleni: Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi,* 2008, ss. 202-211, s. 205.

14 Turgay, Nurettin, "Mehmet Akif Ersoy'un Kur'an'a Yaklaşımı" *Direnen Meal: Akif Meali*, İstanbul, 2016, ss. 233-255, s. 254.

15 Mertoğlu, Suat, "Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad Sermuharriri Akif", *Vefatının 75. Yılında Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyum Bildirileri,* 12-13 Mart 2011, 2011, ss. 79-91, s. 87.

16 "Mertoğlu, M. Suat, "Kur'an'ın Güncel Olaylarla İlişkilendirilmesi Sırat-ı Müstakim / Sebilürreşad Mecmuası Çerçevesinde Osmanlı Son Döneminde Sosyo-Politik Tefsir Yaklaşımı", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları* -II-, 2013, s. 399-428, s. 420.

17 Mertoğlu, "Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad Sermuharriri Akif", s. 83.

tefsir yazılarına öncelikli yer verilmesi ve yeni bir tefsire ihtiyaç olduğu görüşünün ısrarla vurgulanması bilhassa mevcut problemlerin Kur'an'ın gözüyle okunmamasına, yaşanan hadiseler ve olumsuz gidişatla Kur'an ayetleri arasında paralellikler inşa edilmesine, başka bir ifadeyle, aktüel durumla ilgili görülen ayetlerin söz konusu olaylara tatbik edilmesine duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır."[18]

Mehmed Âkif düşüncelerini her zaman ve zeminde dile getirdiği gibi, yazı türünde de bir ayırım gözetmiş değildir. Milleti ilgilendiren bir mesele zihnine takılmışsa, vaiz kürsüsünde de şiirlerde de aynısını dile getirmekten çekinmez. Keza yazdığı mensur tefsir yazılarında da manzum tefsirlerde de konu, mesele hep aynıdır. Sözün akışına göre yeri geldikçe duygu ve düşüncelerini dile getirir. Dile ve aruza olan hâkimiyeti, şiir olarak söylediklerinde bir bilgi ve duygu kaybına izin vermez. Az kitabı çok okuması gibi, içtimaî tefsir kabilinde az sözü çok tekrar etmiştir.

Tefsir yazıları ve vaazları tarandığında çoğu araştırmacının altını çizdiği konuların bir hulasası şu şekilde yapılabilir.

- Çalışmaya vurgu yapması ve ataleti yermesi
- Tevekkülü yeniden yorumlayarak azim istişareyi ön plana çıkarması
- Kavmiyetçiliği ve tefrikayı reddetmesi buna mukabil ittihada davet etmesi
- Ümitsizlik yerine azim ve gayrete vurgu yapması
- Bid'at ve hurafelere karşı çıkması
- Cehaleti yermesi ve ilme karşı teşvikte bulunması
- Dini duyarsızlığa infial derecesinde eleştirmesi
- Hayat felsefesine geçit vermeden batının teknolojisini kullanma zorunluluğunu dile getirmesi
- Aileden başlayarak sağlam temellere dayanan bir eğitim sistemini savunması

Âkif'in külliyatı bu konularla sınırlı olmamakla beraber bu konular ictimaî tefsir türündeki yazılarında bu konuların ağırlıklı olarak ele alındığını söylemek mümkündür. "Şiirlerine konu olarak seçtiği ayetlerle, sosyal olaylar birbiriyle karşılaştırıldığında bu durum açıkça görülür. Bütün bunlardan başka o, sosyolojik tefsir ekolüne yeni bir ruh ve canlılık getirmiştir. Ayetleri şiir diliyle yorumlaması ise, tefsirde bir yeniliktir. Âkif'e gelinceye kadar, hiç bir müfessir veya düşünür, Kur'an ayetlerini şiir diliyle ifade etmeyi ya düşünmemiş; ya da düşünmüş olsa bile, düşündüğünü tatbik etmemiştir. Âkif, klasik geleneği bozan, tefsire yeni ifade biçimi getiren bir şair olmuştur. İlk olması nedeniyle önce tenkide uğramış, ancak o, hak bildiği yoldan geri dönmemiştir. Sanatını gayesi için kullanmış ve bazı sosyolojik Kur'an ayetlerinin yorumunu şiir diliyle yapmıştır. İfade biçimiyle şair olarak tanınan Âkif, aslında şiirlerinin konusunu ayetlerden seçmesi ve çağdaş sosyolojik yorumlar getirmesi nedeniyle de bir müfessirdir." Kırca, bu değerlendirmelerin neticesinde bu yönleriyle onun sosyolojik tefsir ekolünün önemli bir temsilcisi sayılabileceğini belirtir.[19]

18 Mertoğlu, "Kur'an'ın Güncel Olaylarla İlişkilendirilmesi" s. 403.

19 Kırca, Celal, Mehmet Akif'in Şiirlerine Konu Ettiği Ayetler ve Tahlili, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1990, sayı: 4, ss. 257-271, s. 271.

C. Manzum Tefsir Metinleri Olarak Hakkın Sesleri Kitabı

Safahat'ın *Hakkın Sesleri* adını taşıyan üçüncü kitabı (İstanbul 1331) Balkan savaşları yıllarının acılarını dile getiren on şiirden oluşur. 1913 yılının Ocak-Mayıs aylarında Sebîlürreşâd'da çıkan ve kronolojik sırayla kitaba giren ilk dokuz manzumeden sekizi Kur'ân-ı Kerîm'den bazı âyetlerin, biri bir hadisin serbest yorumunu ihtiva eder. Sonuncu şiir "Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi" başlıklı kısa bir manzumedir. Başlıkları olmayan şiirlerde âyet veya hadis metni ve tercümesinden sonra manzume metni gelmektedir. Âyet ve hadisin ortak konuları insanların kendi hataları sebebiyle uğradıkları musibetlerin etrafında toplanmaktadır. Mevlid gecesiyle ilgili şiir ise bu musibetlerden ibret alıp uyanmaya bir çağrı ve Hz. Peygamber'in ruhaniyetinden istimdat mânası taşımaktadır.[20] "*Hakkın Sesleri* Balkan harbi felaketini dile getirir. Âkif, yenilmemizi, kaybedilen toprakları, çiğnenen yurdu, ayaklar altına alınan haysiyetimizi, çığlık çığlık haykırır. Âkif bütün bu hadisleler karşısında vatansever bir adam sıfatıyla ağlar. Feryatlar ederken bu milli felaketin sebeplerini de bulup çıkarır."[21] Faruk Timurtaş'ın bu tespitlerini, Âkif'in yakın arkadaşı Süleyman Nazif'in şu sözleriyle doğrulamaktadır: "Zatını tanıdıktan sonra eserlerini daha iyi anlamaya ve sevmeye başladım. Hiç kimsenin, hatta vicdan-ı Âkif'in bile tekzip etmeyeceğine kani olarak iddia ederim ki; *Hakkın Sesleri* mübdiinin samimi kalbinde hissetmediği hiçbir şey, onun şiirlerine karışmamıştır. O nasıl duydu ise öyle yazdı. Her duyduğunu yazmamış, fakat her yazdığını mevcudiyet-i maneviye ve maddiyesini saracak surette duymuştur. Öyle olmasaydı, yazıları karşısında kalpler bu kadar ihtizaz etmezdi.[22] *Hakkın Sesleri* kitabı hakkında Hasan Basri Çantay'ın değerlendirmeleri ise şu minvaldedir: " … Balkan harbinin şenaatleri işte bu şiirlerde tel'in edildi. Milletin âlâmına bu hisli şiirler ağladı. Diyebilirim ki: Üstad Âkif'in halk arasında en çok okunan eseri *Hakkın Sesleri*'dir. Onu Kur'an gibi ezberlediler. İhtiraslara, tefrikalara, gafletlere kurban olan Rumeli'nin acıklı destanını bu eserde okuyacaksınız."[23]

1. Hakkın Sesleri Kitabında Tefsir Edilen Ayet ve Hadisler

Hakkın Sesleri kitabında işlenen konuları şiir sıralamasını ele almayacağımızdan şiirlerde serlevha olarak yerleştirilen ayet ve hadislerin hepsine yer vermek mümkün olmayabilir. Bu sebeple bir fikir vermesi açısında bu kısımda bu ayetlerin ve bir hadis-i şerifin mealini bir arada vermenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Mealleri ilk şiirden itibaren Safahat'ta yer aldığı şekilde ve kadarıyla alacak, eksik alınan ayet meallerini dipnotta vereceğiz.

1. *"Yâ Muhammed, de ki, "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, Sen mülkü dilediğine verirsin; sen mülkü dilediğinin elinden alırsın; sen dilediğini azîz edersin; sen dilediği zelil edersin; hayır yalnız senin elindedir; sen hiç şüphe yok ki, her şeye kadirsin."*[24]
2. *"İşte sana, onların kendi yolsuzlukları yüzünden ıpıssız kalan yurdları'…"*[25]

20 Okay, M. Orhan, "Safahat", *DİA*, İstanbul, 2008. XXXV, 443.

21 Timurtaş, Faruk K, *Mehmet Akif ve Cemiyetimiz*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 51.

22 Nazif, Süleyman, *Mehmet Akif*, Şairin Zatı ve Asarı Hakkında Bazı Malumat ve Tetkikat, İstanbul, 1924, 27.

23 Çantay, Hasan Basri, *Akifname*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1966, s.140.

24 Âl-i İmrân, 3/26.

25 "*İşte haksızlıkları yüzünden çökmüş evleri! Anlayan bir kavim için elbette bunda bir ibret vardır.*" Neml, 27/52. Meal-i Şerif'in kaynağı Özek, Ali, Hayreddin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an-ı*

3. *Nizâr evlâdı: Yetişin ey Nizâr oğulları! Yemenliler de: Yetişin ey Kahtan oğulları! dedi mi, hemen tepelerine felaket iner; hemen Allah'ın nusreti üzerlerinden kalkar; hepsine birden de kılıç musallat olur" Hadis-i şerif.*
4. *"Oğullarım! Gidiniz de Yusuf'la kardeşini araştırınız, hem sakın Allah'ın inâyetinden ümîdinizi kesmeyiniz; zîra kâfirlerden başkası Allah'ın inâyetinden ümîdini kesmez."*[26]
5. *"İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden, bizi helâk eder misin Allah'ım…"*[27]
6. *"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"*[28]
7. *"Siz, iyiliği emreyler, kötülüğü nehy eder, Allah'a inanır olduğunuzdan, insanların hayrı için meydana çıkarılmış en hayırlı bir milletsiniz…"*[29]
8. *"Onlara: Yeryüzünde fesat çıkarmayın, denildiği zaman, "Biz ıslahtan başka bir şey yapmıyoruz." derler. Gözünü aç, iyi bil ki: Onlar yok mu, işte asıl müfsid onlardır, lakin farkında değiller."*[30]
9. *"Allah'ın âsâr-ı rahmetine bir baksana: Toprağı, öldükten sonra, tekrar nasıl diriltiyor? İşte o Allah bütün ölüleri muhakkak diriltecek, hem o her şeye kadirdir."*[31]

Yukarıda verdiğimiz ayet ve hadis mealleri sadece *Hakkın Sesleri* kitabındakilerle sınırlıdır. Mehmed Âkif *Safahat* içinde bundan çok daha fazla sayıda âyet ve hadisi serlevha ederek manzum tefsirler yazmıştır. Ayrıca âyetleri sadece şiirlerin başlıklarında değil, mısralar içinde de yeri geldikçe Arapça ifadesiyle veya mealen Kur'an-ı Kerim'den iktibasta bulunmuştur.[32]

2. Hakkın Sesleri Kitabında Ele Alınan Konular

Hakkın Sesleri kitabında işlenen konular, büyük ölçüde yukarıdaki tespitlerle örtüşmektedir. Bu tespitler çağdaş bazı mütefekkirlerin düşünceleriyle de yer yer kesişmektedir. Örneğin Âkif'in muasırlarından Bediuzzaman'ın *Hutbe-i Şamiye* adlı eserinde dile getirdikleri bazı hakikatler ile Âkif'in Kastamonu'da Nasrullah Camii'nde verdiği vaazda birbirleriyle örtüşen konular bulunmaktadır. Âkif Sebilürreşad'ın yazarlarıyla da çoğu kez aynı paydada buluşmaktadır. Bu ortak tespitler, basit bir görmek ve hissetmekten fazlasını gerekli

Kerim ve Açıklamalı Meâli, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993. Kaynak bundan sonra (Diyanet Vakfı Meali) olarak verilecektir.

26 Yûsuf, 12/87.

27 *"Musa tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Musa dedi ki: "Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği (günah) yüzünden hepimizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin! (Hz. Musa'nın, kavmini temsilen seçip Allah'ın huzuruna getirdiği kimseler, Allah ile kendi arasındaki konuşmayı işitince, onunla yetinmediler ve: ""Ey Musa, Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız"" dediler. Bunun üzerine orada şiddetli bir deprem oldu ve bayılıp düştüler. Hz. Musa, Allah'a yalvardı da bu afet kaldırıldı.)"* A'raf, 7/155. Diyanet Vakfı Meali.

28 *"Yoksa geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, ahiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (o inkarcı gibi) midir? (Resûlüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür."* Zümer, 39/9. Diyanet Vakfı Meali.

29 *"Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız: Ehl-i kitap da inansaydı, elbet bu, kendileri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır."* Âl-i İmrân, 3/11. Diyanet Vakfı Meali.

30 Bakara, 2/11-12.

31 Rum, 30/50.

32 Ayrıntılı bilgi için Bkz. Turgay, Nurettin, "Mehmet Akif Ersoy'un Vaaz ve İrşat Faaliyetlerinde Kur'an Tefsirinin Yeri ve Önemi", *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* 19-21 Kasım 2008 Burdur, ss. 647-652.

kılmaktadır.

Mehmed Âkif, görmüş, hissetmiş, üzerinde kafa yormuş, rüyasını görmüş, kalemiyle ve hitabetiyle elinden geleni yapmış, rahatı, bu idealler için koşturmada bulmuştur. Âkif'i büyük kılan husus, dillendirdiği ve başkalarından beklediği bütün davranışları önce hayatında göstermesidir. O hayatı boyunca düşündüğü gibi yaşamış, yaşadığı gibi yazmıştır. İstiklal Marşı'na da yansıyan umuda ilişkin sözlerinin yapmacık olmadığı son günlerinde ziyaretine gelen arkadaşlarıyla yaptığı şu konuşmadan anlaşılmaktadır: "İstanbul'dan, mücadele aleyhine fetva çıktığı gün ayrılmıştım. Üsküdar'dan araba ile şimdi ismini hatırlayamadığım bir köye gittik, orada cumayı tuttuk. (kıldık) O zaman Adapazarı'nda karışıklıklar vardı. Kenarından geçtik, kah öküz arabaları ile kah beygirlerle Lefke'ye geldik ve trenle Ankara'ya ulaştık… Ankara… Ya rabbi, ne heyecanlı günler geçirmiştik… Hele Bursa'nın düştüğü gün... Ya Sakarya günleri… Fakat bir gün bile ümidimizi gaip etmedik. Asla ye'se düşmedik. Zaten başka türlü çalışabilir miydik? Ne topumuz vardı, ne tüfeğimiz… Fakat imanımız büyük."[33]

Âkif'in şiirlerindeki ictimaî tefsir örnekleri elbette burada ele alınanlardan ibaret değildir. Bu çalışma *Hakkın Sesleri* kitabıyla sınırlı kaldığından şiirlerde öne çıkan beş konu ele alınacaktır. Yeri geldikçe ele alınan konularla ilgili diğer şiirlerden ve Âkif'in mensur tefsirlerinden de yararlanılacaktır.

a. İslam'a Sımsıkı Sarılmak

Halis bir Müslüman olan M. Âkif inandığı gibi yaşayan, düşündüğü gibi konuşan bir şahsiyettir. Yazdıkları; gördükleri ve hissettiklerinden ibarettir. O sanatta geye aramayan, fakat gayede sanat arayan bir fikir adamı olarak topluma ilişkin beklentilerini, öncelikle kendi hayatına tatbik etmiştir. Bu özelliği onu eleştirilerden uzak tuttuğu gibi, sözlerinin insanlar üzerindeki etkisini de artırmıştır. Eserlerinin yıllara meydan okurcasına güncelliğini sürdürebilmesinde söylem ve eylemde sergilediği tutarlığın da katkısı bulunmaktadır.

M. Âkif'in şiirlerinde özellikle vurgulanan konulardan birisi de İslamiyet'i ilk günkü safiyetiyle yaşamak gerektiği düşüncesidir. Ona göre Müslümanların geri kalmışlığını İslamiyet'e bağlamak gerçeği yansıtmaz. Zira aynı kaynaktan beslenen Müslümanlar bir zamanlar tarifsiz terakkiler elde etmişlerdi. İlimde ve fende insanlığa yön veren gelişmeler, Müslüman âlimlerin kaleminden çıktığı gibi, gerçek medeniyetin ne olduğunu da insanlığa Müslümanlar öğretmişlerdir. Ancak gelinen çağda aydın geçinen bazı kişiler bu sorumluluğu, görevini yapmayan Müslümanlar yerine İslam dinine yükleme gafletine düşebilmektedirler. Âkif, bu düşünceleri, Süleymaniye Kürsüsü şiirinde Abdürreşid İbrahim'e söyletmektedir: "Ne yazık ki sizin düşünen (!) adamlarınız dini hiç anlamamış. İslam'ın hakikatine ilişkin algıları da tamamen hatalıdır. Onlar İslamiyet'in ilerlemeye tahammül edemeyeceğini, çağın gelişmiş enstrümanlarıyla gelişemeyeceğini zan ediyorlar. Oysa durum tam tersidir:

Bilmiyorlar ki ulûmun ezelî dâyesidir,
Beşerin bir gün olup yükselecek pâyesidir.

33 Çantay, *Akifnâme*, s. 308.

Mündemic sîne-i sâfında bütün insanlık...
Bunu teslîm eder insâfı olanlar azıcık. [34]

M. Âkif'e göre bu aydınlar sadece İslam dinini tanımamak cehaletiyle kalmamakta, çok hayran oldukları Avrupa'yı dahi tanıyamamaktadırlar. Onlar, Avrupalıları dinden imandan uzak, zannediyorlar. Oysa onlar Müslümanlara yakıştırmadıkları dindarlığı, kendi dinleri söz konusu olduğunda fazilet saymaktadırlar.[35] Âkif'e göre insafı elden bırakan bazıları da ilerlemeyi, İslam dinini terk etme şartına bağlayabiliyorlar. Böylelerine Âkif'in vereceği sözlü bir cevap yoktur:

Hele i'lanı zamanında şu mel'un harbin
Bize efkâr-ı umumiyyesi lazım Garb'in
O da Allah'ı bırakmakla olur " herzesini
Halka iman gibi telkin ile dinin sesini
Susturan aptalın idrakine bol bol tükürün[36]

Realist bir şahsiyet olan Âkif, gerçeklere göz yumacak değildir. Müslümanların içinde bulunduğu durumun parlak olmadığının elbette farkındadır. Ama o her hâlükârda "Müslümanlık" ile "Müslümanları" birbirine karıştırmamak gerektiğini söyler:

Müslüman unsuru gâyet mütedennî, doğru,
Şu kadar var ki değildir bu, onun mahzûru.
"Müslümanlık" denilen rûh-i İlâhî, arasak,
"Müslümânız" diyen insan yığınından ne uzak[37]

Âkif'e göre dinî değerlere saygılı olmayan, vatandaşlarında dini duyguların olmadığı büyük bir kavim gösteremezsiniz. Hatta bu kavimlerde din duygusu her şeyden daha güçlüdür. O hâlde bunun aksini söyleyenlere asla itibar etmemek lazımdır. Bu düşünce sahipleri son derece yüzeysel kimi bilgilerle konuşan, ne şark ne garp hakkında kayda değer malumatları olmayan kimselerdir.[38] "Âkif'in gözünde Anadolu Müslüman Türkü'nün içinde bulunduğu zelil durum, hayatlarında önemli bir yer işgal etmesi gereken dine yeterli ilgiyi göstermemelerinden kaynaklanır. Dirilişin yegâne yolu, yaşantılarındaki bu kayıp halkayı Müslümanların tekrar yerine koymalarından geçmektedir. Bunun için de yapılması gereken, Kur'an'ın ve sünnetin diriltici nefesine yönelmektir. Hiçbir ümitsizliğe kapılmadan, karşı tarafın hüsn-ü kabulünden emin olarak Allah'a ve peygamberi Hz. Muhammed'e dönmek, kendimize gelmek için zaruridir."[39]

Sebilürreşad'ın 465. sayısında Enfal sûresinin 24. âyetini tefsir ettiği makalesinde Müslümalara şöyle seslenmektedir. "*Ey Tanrının birliğine, Kitabına, Peygamberine, sâir inanılması zarûrî olan*

34 Ersoy, *Safahat/Hakkın Sesleri*, s. 211.

35 Ersoy, *Safahat/Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 212-213.

36 Ersoy, *Safahat/Hakkın Sesleri*, s.222.

37 Ersoy, *Safahat/Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 211.

38 Ersoy, *Safahat/Hakkın Sesleri*, s. 236.

39 Polat, Fethi Ahmet, "Mehmet Akif'in Millî Mücadelede Dinî Metinleri Kullanma Biçimi" *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Burdur, 19-21 Kasım 2008, ss. 271-284.

şeylerin hepsine inanan, hepsini samim-i kalbile tasdîk eden Müslümanlar! İcabet ediniz, itaat ediniz. Yürüyünüz, koşunuz. Kime doğru, nereye doğru? Allah'a doğru, Peygamber'e doğru koşunuz. Ne zaman? Sizi ihya edecek; dünyada, ukbada hayatınızı, necatınızı, saadetinizi te'min eyleyecek; her türlü manâsıyla hayat verecek, ruh verecek. Evâmirini, ahkâmını, vesâyâsını kabule sizleri davet ettikleri zaman. İyice bilmiş olunuz ki, Cenab-ı Hak insanın kendisiyle kalbi arasına girer, yani onun yalnız harekâtını değil, kalbinden geçen maneviyatını da görür; ne düşündüğünü, ne yapmak istediğini bilir. Kezalik şunu da hatırınızdan hiçbir zaman çıkarmayın ki ne olursanız olunuz, ne türlü yaşarsanız yaşayınız, sonunda Allah-u Zü'lcelâl'in huzuruna çıkarak bu âlemdeki bütün işlerinizin, bütün düşüncelerinizin, elhasıl bütün hayatınızın hesabını vereceksiniz."[40] *"Âkif'e göre Müslümanların dinî duyarlılıklarını kaybetmesi, beraberinde birliklerini, cemaat olma bilinçlerini kaybetmesini de getirmiştir. İslam'ın beş temel esas üzere oturduğunu ifade eden hadis-i şerifi Âkif, tamamen vahdet anlamında ele alır ki bu oldukça özgün ve bir o kadar da sosyal içerikli bir yaklaşımdır. İslam'ın beş şartını anlatan bu rivayet, Âkif'e göre birlik ve beraberliğin açık ifadesidir. Namaz, hac, oruç ve zekât gibi ibadetler, toplumsal huzurun ve birlikteliğin anahtarlarıdır. Gerçek iyiliğin ancak infak (fakir fukaraya tasadduk ya da zekât) ile mümkün olacağını beyan eden bir din, aslında birliğin en önemli unsuru olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma prensibini getirmiştir."*[41]

Âkif'e göre bugün Müslümanların çektikleri mezellet, dinî hassasiyeti kaybetmelerinin neticesidir. Bu konuda halkı uyardığı bir vaazında şöyle demektedir. *"Biz Müslümanlar başka milletlere benzemeyiz. Din rabıtasını ihmal edecek olursak, bu hareketimizin cezasını, ukbaya kalmaz, daha dünyada iken çekeriz. Nitekim çekiyoruz. Din-i mübin, kavmiyet, cinsiyet gibi insanları birbirinden uzaklaştıran esbabı aradan kaldırarak, dünyanın muhtelif noktalarında cemaatleri, birleştirmiş iken, biz kalkıyoruz da aynı toprakta yaşayan cemaat-ı İslamiyeyi, kavmiyet hissi ile parçalamak istiyoruz. (…) Şayet kiminiz Araplığına, kimimiz Arnavutluğuna, kimimiz Türklüğüne kimimiz Kürtlüğüne sarılacak, sizi rabıtaların en metini ile birleştirmiş olan din kardeşliği bir tarafa bırakacak iseniz, neuzu billâh, hepimiz için hüsran-ı mübin muhakkaktır."*[42]

Görüldüğü üzere Âkif'in İslam dini ile hiçbir problemi yoktur. O Allah ve Resulünün emirlerini aynen kabul etmeye hazırdır. Ona göre ümranın ve istiklalin temel kaynağı Dini-i Mübin-i İslam'dır. Âkif'in kavgası, Müslüman olduğunu söylediği hâlde Müslümanca yaşamayan, Kur'an ve sünnete mugayir davranan, tembelliği çalışmaya, tevekkülü azme, cehaleti ilme tercih etme kolaylığını gösteren gayretsiz Müslümanlarladır. Bu girdaptan kurtulmanın yegâne yolu İslam'ın şefkatli kucağına dönmektir.

b. Geçmişteki Başarılı Örneklerden Ders Almak

Âkif'e göre tarihteki olumsuzlukların tekerrür etmemesi, söz konusu hadiselerden ibret alınmamasından kaynaklanmaktadır. İbret alınmazsa tarih ilanihaye tekerrür etmeye devam

40 Şengüler, İsmail Hakkı, *Mehmed Akif Külliyâtı*, Mert Yayıncılık, İstanbul, bty, IX, 303-304.

41 Polat, "Mehmet Akif'in Millî Mücadelede Dinî Metinleri Kullanma Biçimi" s.275.

42 Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmet Akif Ersoy, Tefsir Yazıları ve vaazlar,* Ankara, 2013, 73

edecektir. Âkif'in tarihten ibret alınması tavsiyesini iki boyutlu okumak mümkündür. Birisi belirttiğimiz gibi, kötü hadiselerden ibret alınması ve tekrar yaşanmasına izin verilmemesi. Diğer ise yaşanmış başarılı örnekleri tahlil ederek elde edilecek kodlar üzerinden yeniden bir diriliş gerçekleştirmek. Yaşadığı dönemde dine karşı sergilenen olumsuz tutumlara geçmişteki başarıları referans göstererek karşı çıkan Âkif, İslam dini sayesinde geçmiş milletler sıradan bir terakki göstermekle yetinmediklerini, adeta bir ölüden diri çıkardıklarını savunmaktadır. İslamiyet'ten önce cehalet girdabında debelenen kavimler, İslamiyet'le beraber medeniyet şahikalarına tırmanmışlardır. Bu gelişmeler medeniyet araştırmacılarını hayrette bırakacak şekilde, sosyoloji yasalarına sığmayacak süratte cereyan etmiştir.

Dîni tedkîk edeceksek, dönelim haydi geri;
Alalım neş´et-i İslâm´a yakın bir devri:
O ne dehşetli terakkî, o ne müdhiş sür´at!
Öyle bir hârika gösterdi mi insâniyyet
Devr-i fetrette kalan, hem de asırlarca kalan;
Vahşetin, gılzetin a´mâkına daldıkça dalan;
Gömerek dipdiri evlâdını kum çöllerine,
Bunda bir neşve duyan hiss-i nedâmet yerine!
Önce dağdan getirip yonttuğu taş parçasını,
Sonra hâlik tanıyan bir sürü vahşî yığını;
Nasıl olmuş da, otuz yılda bin senelik
Bir terakkî ile dünyâya kesilmiş mâlik
Nasıl olmuş da o fâzıl medeniyyet, o kemâl,
Böyle bir kavmin içinden doğuvermiş derhâl[43]

Bu terakki hem fert hem de cemiyet seviyesinde gerçekleşmiştir. İslamiyet'in yol göstericiliğinde geride olanlar terakki ettiği gibi, bidayette seviyeli bir hayat yaşayanlar da fazilette derinleşmişlerdir. Eğer İslam dininde gerçekten terakkiye engel bir durum söz konusu olsaydı, bu gelişmeler olabilir miydi? İslam'ın ruhunda tekâmüle yönelik tükenmez bir teşvik olmasaydı, o kadar harika şeyler vücuda gelmeyecekti. Âkif'in bireysel terakki bağlamında da Hulefa-i Raşidîni örnek gösterir:

Nasıl olmuş da zuhûr eyliyebilmiş Sıddîk!
Nereden gelmiş, o Haydar´daki irfân-ı amîk
Önce dehşetli zıpırken, nasıl olmuş da, Ömer,
Sonra bir adle sarılmış ki: Değil kâr-ı beşer
Hâil olsaydı terakkîye eğer şer´i-i mübîn,
Devr-i mes´ud-i kudûmuyle giren asr-ı güzîn,
En büyük bir medeniyyetle mi eylerdi zuhûr
Mündemic olmasa rûhunda onun nâ-mahsûr
Bir tekâmül, o kadar hârika nerden doğacak[44]

43 Ersoy, *Safahat/Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 211-212
44 Ersoy, *Safahat/Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 211-212

"İslam bundan bin üç yüz şu kadar sene evvel, dünyanın en ücra bir köşesinde karanlıklar arasından bir kandil gibi parladı. Pek az zaman içinde o kandil büyüdü. Bedir oldu. Daha büyüdü güneş oldu. Nuru bütün kâinatı kapladı. Yirmi beş sene zarfında yirmi beş bin senelik bir te'aliye mazhar oldu. Bu mazhariyetin sırrı sahabe-i kiram rıdvanü'llahi aleyhim hazeratının el birliğiyle çalışmaları idi. İslamiyet'ten evvel aralarında senelerce, hatta asırlarca süren birçok kanlı muharebeleri intaç eden ne kadar kabile gürültüleri, aşiret kavgaları varsa hepsini unuttular.[45]

Âkif, *Hakkın Sesleri* kitabının yedinci şiirinde yine Müslümanların dünyaya medeniyet öğretmek için geldiklerini, bütün dünya karanlıklar içinde bocalarken Müslümanların karanlıklar içinden bir nur gibi fışkırdıklarını ve âlemi yerden kaldıran gelecekler inşa ettiklerini, bu hızla yirmi beş yılda yirmi beş bin yıllık bir tekâmül kaydettiklerini bunun yansımalarının hâlâ devam ettiğini, böyle bir gelişime insanlığın daha önce tanık olmadığını söylemektedir. Ona göre bunun kaynağı, din, ahlak, irfan, keskin adalet ve ihsandır. Müslümanlar bu dönemde nerde bir kötülük görseler onunla savaşmışlar, iyiliğinse daima savunucusu olmuşlar. Toplumdan birisinin başına bir iş gelse bütün cemiyet ondan etkilenirmiş. Ne yazık ki son zamanlarda durum tersine dönmüş. Bir kürkü tersine çevirip giymek gibi, fezail namına nemiz varsa rezaile dönmüş, bireysel menfaatler, toplum menfaatinin önüne geçmiş. Şiiri Müslümanların parlak ve karanlık günlerinin karşılaştırması üzerine tesis eden Âkif bu benzetme ile Müslümanlara iki seçenek sunmaktadır. Ya İslam'a sımsıkı sarılarak yeniden ayağa kalkmak, ya da geçici hazların ve rahatlığın rehavetine kapılarak baş aşağı yuvarlanmak. İkincisinin emareleri görünmeye başladığından derhal toparlanmak ve kötü gidişe dur demek gerekir.

c. Kavmiyetçilikten Sakınmak

Âkif, insanlara ırkları üzerinden değil, inançları açısından bakar. Müslümanım diyen herkes üç yüz elli milyonluk geniş İslam ailesinin bir ferdidir. Bu ailenin fertleri de duvarda kenetlenerek birbirlerini destekleyen taşlar gibi yahut bir vücudun azaları gibi işlev gibi görev görürler. Âkif'in yaşadığı dönemde Osmanlı devletinden en büyük kopmalar Arap coğrafyasından olduğundan Türk-Arap ilişkisini *Hakkın Sesleri* kitabında şu mısralarla örneklendirir:

Türk Arabsız yaşamaz Kim ki yaşar der delidir:
Arabın, Türk ise hem sağ gözü hem sağ elidir[46]

Çanakkale savaşlarının ilk zamanlarında Sebilürreşad'da yayınladığı bir tefsir yazısında da benzer bir örnek vermektedir. "Müslümanlar, tecezzi ve inkısam kabul etmez bir vücud-i tevhid ve ittihad olduğuna göre işte bu hevl-engîz [korkunç] günde din ve Kur'an'ımızın en 'ukûd, en çılgın, en mehîn [hakir] düşmanları kılınçlarını o mukaddes vücudun başına,

45 Mehmed Akif, (Ersoy) Mev'ıza", Sebilürreşad, 12 Şubat, 1920 / 22 Cemaziyelevvel 1338 / 12 Şubat, 1336 C. 18, S. 456, 183-186, s 185.

46 Ersoy, *Safahat/Hakkın Sesleri*, s. 226

hilafet-i celile-i Muhammediye (Aleyhi's-Selatü ve's-Selam) havale ettiler. Bu kılıçlara karşı siperlik vazifesini ifa edecek, bu kanlı cellat aletlerini Londra'nın, Paris'in Petersburg'un kazaları üzerinde parçalayacak ancak, o vücudun kuvvetleri elleridir. Bir insan, başını elleriyle müdafaaya çalışır değil mi? O, baş giderse bütün vücut, bir ruh olarak hak-ı mezellete serilir. İşte re's-i hilafetin elleri yeryüzündeki bütün ehl-i imandır. Bağy ve tecavüz Hilafet-i Mukaddese-i İslâmiyeye olunca mal ve can ile intişar ve intikam almak vazifesi bilâ istisna umumen ehl-i İslâm'a aittir."[47]

M. Âkif menfi milliyetçilik olarak gördüğü kavmiyetçiliğe şiddetle karşıdır. Hele Osmanlı devleti gibi bünyesinde pek çok kavmi barındıran Müslüman bir ülkede kavmiyet fikrini beslemek ihanetten başka bir şey değildir. Bu düşünce tarzının dinde yeri olmadığı gibi, küfürle eş değer görülmüştür.

Hani, milliyyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyyetine.
"Arnavutluk"ne demek? Var mı Şeriat'te yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke; Lâzın Çerkese, yahut Kürde;
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlıkta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti tel'in ediyor Peygamber.[48]

Âkif'in şiirinde "Arnavutluk" fikrini eleştirmesi kendisinin de Arnavut asıllı olmasından dolayıdır. O başkasına nasihat etmeden önce kendi kavmine seslenmeyi tercih etmiştir. Bundan sonra kimsenin fikirleri hususunda onu eleştirmeye mahal vermemektedir. Başka bir şiirinde Arnavutluk fikri peşinden koşan kavminin başına gelenleri özetledikten sonra sözlerini şöyle bağlar:

Bunu benden duydunuz ben ki evet Arnavudum
Başka bir şey diyemem İşte perişan yurdum[49]

"Ayet-i kerime[50] sarahaten gösteriyor ki, insanların asıllara, kabilelere ayrılması, nesepler yekdiğerine karışmamak, her şahsın hüviyeti malum olmak içindir. Yoksa babalarla, dedelerle tefahür etmek için değildir. Hasebin nesebin hiçbir kıymeti olmadığını bildiren ehadis-i kerime pek çoktur. Haccetü'l-veda'daki ihtar-ı peygamberi, ümmetin kıyamete kadar hatırından çıkmamalıdır."[51]

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,
Aynı milliyyetin altında tutan İslâm´ı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir:
Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.[52]

47 Mehmed Fahreddin, "Tefsir-i Şerif", *Sebilürreşad*, C. XIII, , S. 319, S. 6 Sefer, 1333 [25 Aralık 1914] 49-50, s. 50.

48 Ersoy, *Safahat/Hakkın Sesleri*, s. 225-226.

49 Ersoy, *Safahat/Hakkın Sesleri*, s. 226.

50 *"Ey İnsanlar, bilmiş olunuz ki, biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık sonra, tanışabilmeniz için her birinizi asıllara, kabilelere ayırdık; Allah'tan en ziyade korkanınız kim ise, işte indallah en büyüğünüz odur. Allah sizin içinizi dışınızı bilir."* Hucurât, 49/13.

51 Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy, Tefsir Yazıları ve Vaazlar,* s. 60

52 Ersoy, Mehmed Akif, *Safahat*, s. 204.

Ensar kabilelerinden Evs ve Hazrec'in yüzyirmi sene devam eden savaşın ancak Müslüman olmalarıyla nihayet bulduğunu, bunun da Allah'ın inayeti ile gönüllerininim birbirlerine ısındırılmasıyla temin edildiğini belirten Âkif, konuyu Osmanlı üzerinden işlemeye devam eder: "Filhakika, ırkı, lisanı, muhiti, âdâtı, elhasıl her şeyi yekdiğerine mübayin olan bu kadar akvamı, Müslümanlık kardeş yapmıştı; kavmiyeti, cinsiyeti aradan kaldırmıştı. Fakat son zamanlarda biz Müslümanlar bu hakikatten gâfil olduk. Aramıza nâmütenâhî esbâb-ı tefrika girdi. Bırakalım memâlik-i ecnebiyedeki Müslümanları; Osmanlı memleketinde ne kadar akvam var. Öyle ya, Arnavut, Kürt, Çerkez, Boşnak, Arap, Türk, Lâz, elhasıl daha birçok kavmiyetler mevcut. Pek a'lâ! Hepsinin beynindeki rabıta nedir? Rabıta-i diyânet! Şimdiye kadar bu rabıta sayesinde kardeş gibi yaşadık. Türk türklüğünün ne olduğunu bilmiyordu; Arnavut kavmiyetinden dem vurmuyordu. Zaten Müslümanlıkta kavmiyet yoktur. Hazret-i Peygamber buyuruyor ki: "Kavmiyet gayreti güdenler bizden değildir, yani Müslüman değildir. Kavmiyet sebebiyle vuruşan da bizden değildir. Kavmiyet güderek ölenler de bizden değildir."[53]

Ona göre kavmiyetçilik Avrupalıların bizi parçalayıp bölmek, sonra da yutmak için tezgâhladığı bir oyundan ibarettir. Müslümanların enerjisini bu şekilde tüketen Avrupalılar sonradan gelip Müslüman memlekete çökmek niyetindedirler. Onların bu oyunlarını bozmanın yolu, tefrika yerine vahdeti, asabiyet yerine uhuvveti koymakla mümkündür.

d. Tembellikten Kurtulup Çalışmak

Âkif'e göre kâinatın mutat bir akışı vardır. Bu mutat akış içinde her şey kendi mecrasında, kendisine verilen vazifeleri icra ile memurdur. Sünnetullah da diyebileceğimiz bu denge ve döngüde, meydana gelen hadiseler büyük bir çarkın parçaları gibi vazife görürüler. İnsan da bu dişlilerden birisidir ve çevresinde durmaksızın devam eden bu baş döndürücü çalışmaya katılmak zorundadır. *Hakkın Sesleri* kitabının ilk şiirinde Âl-i İmrân sûresinin 26. âyetini tefsir eden Âkif, Müslümanların başına gelen felaketlerin tesiriyle, olan biten her şeyin aslında Allah'ın dilemesiyle meydana geldiğinden bahisle sözlerine başlar:

"Meşiyyet sende, her şey sende… Hiçbir şey değil âdem!"

"İlahi, en asil akvamı alçaltırsın istersen;
Dilersen en zelil eşhasa izzetler verirsin sen."[54]

Duygu ve düşünceleri infial derecesine çıkan Âkif, yerde ve gökte kendisini dinleyecek kimseyi bulamayınca aklından ve gönlünden geçenleri, akıl süzgecinden geçirmeden, olduğu gibi Allah'a arz etmektedir. İslam coğrafyasını tasvir eden uzun bir bölümden sonra şöyle der:

"Tecelli etmedin bir kere, Allah'ım, cemalinle
Şu üç yüz elli milyon ruhu öldürdün celalinle!"[55]

53 Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy, Tefsir Yazıları ve Vaazlar,* s. 190

54 Ersoy, *Safahat/Hakkın Sesleri*, s.217.

55 Ersoy, *Safahat/Hakkın Sesleri*, s. 218 Bu sözlerin klasik İçtimai Tefsir geleneğine uymadığı ortadadır. Bu sözler daha

Bu sözlerden sonra derhal toparlanan Âkif, sünnetullahı hatırlar. Mademki Allah insana ancak çalıştığının karşılığını vermektedir. O hâlde yapılabilecek tek şey ümit ve azimle sünnetullahın deveran eden muhteşem düzenine uyum sağlamak gerekir.

Sus ey divane! Durmaz kainatın seyr-i mu'tadı.
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryadı?
Bugün sen kendi kendinden ümit et ancak imdadı;
Evet, sen kendi ikdamınla kaldır git de bidadı.
Cihan kanun-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkadı!
Ne yaptın? "Leyse li'l insani illa ma-se'a" vardı![56]

Âkif şiirin son beytini daha sonra *Vaiz Kürsüsünde* kitabında uzun uzadıya tekrar kaleme alıp daha geniş bir şekilde tefsir edecektir. Bu şiirde zerreden küreye, her şeyin durmadan çalıştığını anlatan Âkif, konuyu nihayet insana getirir. Kişinin oturduğu yerde Allah'ın yardımına nail olamayacağını, meleklerden veya Hızır'dan yardım beklemenin beyhude olduğunu belirtir. Hele tevekkül kılıfı altında Allah'ın –Haşa- bir yanaşma, ırgat, lala, bacı, dadı, müdür gibi her işe koşan ve her işi insan namına hazır bir yardımcı gibi telakki den anlayışı yerden yere vurur. Ona göre her şey insanın amelinin karşılığıdır. Âkif bu şiirde *"Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazîfe bilir; / Çalış çalış ki bekâ sa´y olursa hakkedilir."* Beytini tam altı defa tekrar eder. Merhum Âkif, sa'y'i bir canlılık, bir değişim, bir dönüşüm, evrensel bir oluşum ve gelişim, bir medeniyet kurma, bir insan olma, canlılık ve dinçlik içinde düzenli yaşama, mesuliyetinin ve insanlık şuurunun sınırlarını zorlama anlamında evrenin düzenine uygun bir faaliyet olarak anlamaktadır. Bunu da meskenet içindeki şark'ı ayağa kaldırmak ve kervana yetiştirmek için yapmaktadır.[57]

Bir vaazında şöyle demektedir: "Uzaklara gitmeye hacet yok! İşte efradı üçyüz elli milyona varan ümmet-i İslamiye gözümüzün önünde duruyor. Bir hizb-i kalil iken harikalar gösteren; cihana hâkim olan bu ümmet, şu kesreti ile beraber, şimdi cihanın mahkûmu bulunuyor. (…) Biz bu felaketlerin, bu hüsranların esbabını hep kendimizde aramalı; hep kendi nefsimizi muhasebe altına almalıyız. O zaman görürüz ki, biz her ne çekersek kendi ceza-yı amelimizi çekmekteyiz. Evet, şehameti, himmeti, sa'yı, sıdkı, istikameti, iffeti, ittihadı, teavünü, asabiyeti, gayreti, faaliyeti, bıraktığımız için öyle şanlı bir maziden böyle zelil bir hâle geldik."[58]

İçtimaî tefsir ekolü mensupları gibi Âkif'in tartıştığı konulardan birisi de İslam âleminin maddi yöndeki geriliğini telafi etmek için Batı'nın geliştirdiği modern ilim ve teknolojiyi yalnız başına mı, yoksa teknoloji ile birlikte hayat felsefesiyle birlikte mi almak gerektiğidir. Bu soruya Mısır'daki İctimaî tefsir ekolünün verdiği cevap, batının hayat felsefesine meyyal olan Hindistan'daki ekolden farklıdır. Mısır ekolü geriliği ortadan kaldırmanın yolunun tabiri

çok naz makamında söylenmiş ifadeleri andırmaktadır. Benzer ifadelere başka şiirlerde de rastlamak mümkündür. Bu tür ifadeler Akif'i benzerlerinden ayıran özellikleri oluşturmaktadır. Her ne kadar genel yaklaşım olarak ictimaî tefsir karakterinde olsa da nihayet Akif bir Osmanlı aydınıdır ve motamo bir Muhammed Abduh taklidi değildir.

56 Ersoy, *Safahat/Hakkın Sesleri*, s. 219.

57 Bolay, Süleyman Hayri, "Mehmet Akif'te Sa'y (iş/çalışma) Felsefesi" *I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu,* 19-20-21 Kasım 2008, ss. 747-753, s. 752

58 Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy, Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, s. 71.

caizse fabrika ayarlarına geri dönmekle mümkün olacağını savunur.[59] Mısır ekolünden etkilenen M. Âkif'de Batının hayat felsefesini değil, sadece fen ve teknolojisinin alınması gerektiğini belirtir.

Alınız ilmini Garb´ın, alınız san´atini;
Veriniz hem de mesâînize son sür´atini.
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyyeti yok san´atın, ilmin; yalnız,
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin:
Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,
Kendi "mâhiyyet-i rûhiyye"niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz.[60]

Âkif bunun çok zor olmadığını Japonlar üzerinden örneklendirir. Ona göre Müslümanlıktan sadece kelime-i tevhidi ikrar etmemiş olmakla ayrılan Japonlar, Batı'nın sadece teknolojisi almışlar. Onların hayat felsefesine asla geçit vermemişlerdir.

Âdemin en temiz ahfâdına mâlik bir ada.
Medeniyyet girebilmiş yalınız fenniyle...
O da sahiplerinin lâhik olan izniyle.
Dikilip sâhile binlerce bâsiret, im´ân;
Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!
Garb´ın eşyâsı, eğer kıymeti hâizse yürür;
Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür![61]

Âkif'in Batı'ya bakışı farklıdır. O ne mütefekkir geçinenler gibi batıyı tamamen taklit etmekten yanadır, ne de Batı'nın asarına ve efkârına tamamıyla karşı çıkan anlayışı kabul eder.[62] Âkif Batıyı iki ayrı kategoride değerlendirir. Onların ilim, sanat ve teknikte ulaştıkları noktayı takdirle karşılar. Fakat hayat felsefelerini ayrı bir yere koyar. Ona göre Müslümanların onların hayat felsefelerinden alacakları hiçbir şey yoktur. Fransızların fuhşu ve ilhadı, Almanların birası var. Oralara gidenler bu rezaletlerle uğraşacaklarına ilim fen namına bir avuç marifet getirseler medeni ve kültürlü bir muhit oluşturmak işten bile değildir. [63]

e. Hiçbir Şart Altında Umudu Yitirmemek

Umut insanı harekete geçiren en büyük güçtür. Buna mukabil umutsuzluk ise insan ufkunu karartan, sahip olduğu güç ve imkânları etkisiz hâle getiren bir gaflet kaynağıdır. Âkif'e göre

59 Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 63.
60 Ersoy, *Safahat/Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 213.
61 Ersoy, *Safahat/Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 197
62 Ersoy, *Safahat/Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 208.
63 Ersoy, *Safahat/Fatih Kürsüsünde*, s. 290-291.

ye's, insanı boğan bir bataklıktır. Ümitsiz olanın gönlündeki kilit vicdanı da açılmamacasına bağlar. Ye's yüzü hiçbir zaman gülmeyen cânîdir. Umutsuzluğun bu çirkin yüzüne karşın umudun insana nasıl bir pozitif enerji kazandırdığının en güzel örneklerini Âkif'te görmek mümkündür. İstiklal Marşı'nda *"Doğacaktır sana vadettiği günler hakkın, Kim bilir belki yarın belki yarından da yakın"* mısralarıyla bir çırpıda özetlediği ümitvar oluşunun arkasında derin bir ilmi tahlil bulunmaktadır. Âkif'in umuttan söz ederken dillendirdiği delillere bakıldığında tamamının Kur'an-ı Kerim'den mülhem oldukları görülür. Sağlam imanı ve güçlü iradesi ona bu Kur'anî delilleri ilham etmektedir. Bunları birkaç grupta toplamak mümkündür:

1-Kur'an-ı Kerim'in umutsuzluğa geçit vermemesi:

Hangi sebeple olursa olsun, Kur'an-ı Kerim'de umutsuzla asla geçit verilmez.[64] Her şeyin sahibi Allah'a olan iman, bir Müslüman için ye'si imkânsız kılmaktadır. Zira Allah Teâlâ Ye's ile Şirki/Küfrü bir saymıştır. M. Âkif te şiirlerinde daima bu Kur'ânî değerlendirmeyi referans gösterir:

Mâdâm ki alçaklığı bir, ye's ile sirkin;
Mâdâm ki ondan daha mel'un daha çirkin
Bir seyyie yoktur sana; ey unsur- îman,
Nevmid olarak rahmet-i mev'ûd-u Hudâ'dan,
Hüsrâna rıza verme... Çalış... Azmi bırakma;
Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma![65]

Akif'in kurtuluşa böylesine olan inancının temelinde sağlam bir iman yatmaktadır. H. 1330 yıllarında Sebilürreşad'da yayınlanan tefsir bölümlerinde, İnşirah sûresini açıklarken *"Öyleyse bilmiş ol ki güçlüğün yanında kolaylık var"* ayetinin izahında Zemahşeri'den şu alıntıyı yapar: "Ayeti kerimede (Ma'a/beraberlik) kelimesi kullanılmıştır. Zira "kolay" "zor"a o kadar yakın ki: âdeta aralarında hiçbir fasıla/boşluk yok da ikisi beraber."[66]

Akif'in tükenmişlik bilmeyen azim ve inancının kaynağını ise onun şu satırlarında görüyoruz: "Bu alem-i hayatta insanlar türlü türlü sıkıntılar çeker, türlü türlü musibetlere düşerler. Şayet ye's getirirlerse çalışmayı bırakacakları için mahvolup giderler; yok o sıkıntıdan kurtulmak, o felaketi yenmek için uğraşırlarsa sonunda muvafık olurlar. İş ehemmiyeti büyük, azmi sağlam tutmakta, bir de yüsr'ü ele geçirmenin yolunu araya araya bulmaktır. Artık yüsr (kolaylık) usr'un (Zorluğun) yanı başındadır."[67] Allah'tan ümit kesmemek öylesine gösterilecek bir tavır değildir. İmanın bir parçasıdır. "Evet, uzun uzadıya düşünmeye hacet yok. Bir Müslüman ye'se düştüğü gibi Cenâb-ı Hakk'ın fisebilillah çalışanlara vaad buyurmuş olduğu necatı, selameti, muvaffakiyeti, nusreti inkâr etmiş oluyor."[68]

64 Hicr, 15/55-56; Ankebût, 29/23; Zümer, 39/53; Âl-i İmrân, 3/139.

65 Ersoy, *Safahat/Hakkın Sesleri*, s. 228.

66 Şengüler, *Mehmet Akif Külliyatı*, IX, 35.

67 Şengüler, *Mehmet Akif Külliyatı*, IX, 35.

68 Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy, Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, 298.

2-Hz. Ya'kub'un Hz. Yusuf'tan asla ümidini kesmemesi:

Allah Teâlâ, Yûsuf kıssasını "kıssaların en güzeli" olarak nitelemektedir. Hakikaten Hz. Yûsuf'un kuyudan saraya uzanan dramatik olduğu kadar ilginç de olan hikâyesi nefes kesecek güzelliktedir. Olayların seyri insanları kapıp götürecek kadar akıcıdır. Ancak M. Âkif bütün kıssa içinde bir ayeti seçip alır ve tükenmek bitmeyen umuduna delil yapar. Söz konusu 87. âyet meâlen şöyledir: "*"Oğullarım! Gidiniz de Yusuf'la kardeşini araştırınız, hem sakın Allah'ın inâyetinden ümîdinizi kesmeyiniz; zîra kâfirlerden başkası Allah'ın inâyetinden ümîdini kesmez."* Âyeti şiirine serlevha olarak tayin etmesi Âkif'in Hz. Ya'kub'un hayatı ile kendi yurdu arasında bir bağ kurduğuna işaret etmektedir. Kıssaya göre Hz. Yûsuf çocuk yaşından beri kayıptır. Hz. Ya'kub oğullarının uydurdukları kurt masalına inanmasa da aradan geçen seneler boyunca bir daha ondan haber alamamıştır. Ahir ömrüne doğru beldeleri kasıp kavuran kıtlık karşısında oğullarını buğday temini için Mısır'a gönderir. Ancak bu ziyaretlerin ikincisinde Yûsuf'un kardeşi Bünyamin Mısır azizi (Hz. Yûsuf) tarafından hırsızlık gerekçesiyle alıkonur. Kur'an-ı Kerim'e göre bu hırsızlık olayı Allah'ın Hz. Yûsuf'a öğrettiği bit tedbirdir. Oğulları ne dese de babalarını inandıramazlar. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra Hz. Ya'kub işte yukarıdaki ifadelerle oğullarını Hz. Yûsuf ve kardeşini aramak üzere tekrar gönderir. İşte, Âkif'in etkilendiği nokta tam olarak burasıdır. Mademki Hz. Ya'kup yarım asra yakın bir zaman zarfından kendisinden en ufak bir haber alamadığı ve dünyanın herhangi bir yerinde olma ihtimali bulunan oğlunu aramaktan vazgeçmiyorsa, üstelik bu konudaki ümitsizliği de küfür olarak nitelendiriyorsa, şartlar ne kadar kötü olursa olsun vatanın kurtulacağını düşünmek mantıksız olamaz:

Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.
Feryâdı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...
Uğraş ki: telâfi edecek bunca zarar var.
Feryâd ile kurtulması me'mûl ise haykır!
Yok, yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!
'İş bitti... Sebâtın sonu yoktur! ' deme, yılma.
Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.[69]

3- Hz. İbrahim'in ilerleyen yaşında çocuk sahibi olması:

Âkif umutsuzluğu aklının ucundan bile geçirmediğinden hemen her vakadan umuda çıkan bir yol bulabilmektedir. Onun için sebep sonuç ilişkisi içinde açıklanamayan her harikulade olay veya sünnetullah dairesinde ölümden sonra dirilişi, kıştan sonra baharı, karanlıktan sonra aydınlığı ifade eden her vakıa Âkif tarafından umudun gerekçeleri olarak okunmaktadır. Âkif'in Sebilürreşad'ın 458. Sayısındaki yazısı böyle bir konuyu işlemektedir. Bilindiği üzere Hz. İbrâhim iyice yaşlanmış olduğu ve bir evlat sahibi olma beklentisi içinde olmadığı bir zamanda, melekler kendisine uğrayıp ona bir oğul müjdelediğinde eşi

69 Ersoy, *Safahat/Hakkın Sesleri*, s. 228.

bu müjdeyi hayretle karşılamıştı. Melekler bu konuda ümitsizliğe kapılmamasını tavsiye ettiklerinde Hz. İbrâhim kemal-i iman ile derhal önceki düşüncelerinden sıyrılıp, Allah'ın rahmetinden sapıklardan başka kimsenin ümidini kesemeyeceğini söylemişti.[70] Âkif bu kıssadan yaşadığı dönem açısından bir ders çıkarmaktadır. Yüz yaşına merdiven dayamış bir karı koca Allah'ın dilemesiyle çocuk sahibi olabiliyorsa, şartlar ne olursa olsun can bedenden çıkmadıkça kurtuluş ümidi var demektir. Âkif konuyu şöyle bağlar: "Erbab-ı iman için ye'se düşmek imkânı yoktur. Elhasıl nazar-ı İslam'da Allah'tan ümid kesmek haramdır. Haram değil küfürdür, şirktir. Ancak Mevlâ'nın rahmetine bel bağlayarak emrettiği tariki tutmamak, tabî caiz olmaz. Allah'ın inayetini temenni için elbette o inayete velev cüz'î olsun istihkak lazım."[71]

4- Ölmüş toprakların yeniden dirilmesi

Çoğunlukla kurtuluş için ilk hareketi, kımıldanmayı milletten bekleyen Âkif, *Hakkın Sesleri* kitabının son manzum tefsirinde yorgunluğunu ve hayal kırıklığını gizleyememektedir. Daha önce kâinatta ziya kalmasa onu halk etmekten söz eden Akif, bu defa Arş-ı 'Alâ'nın eteklerine yükselmek, oradan bir çare bulmak peşindedir. Âkif'e göre bütün mesele Allah'ın bir nesim-i ilahi göndermesidir.

Âkif'in bu şiirde, tabiatın dirilişi anlamına gelen baharı ve insanın ilk yaratılışı fotoğraflarını üstü üste koyarak düşündüğünü söylemek mümkündür. Hz. Âdem'in yaratılışından açıkça söz etmese de kullandığı bazı ifadeler bunu çağrıştırmaktadır. Daha önce ısrarla çalışmaktan söz eden Âkif, bu defa diriliş için nefha-i ûlâ gibi bir nesîm-i İlâhî umud etmektedir. Ona bunu düşündüren de tabiatın muhteşem dirilişidir. Zira şu an için göz kamaştırıcı güzelliğiyle arz-ı endam eden tabiat, kısa bir süre önce tam manasıyla bir ölü idi. Vatanın şu anki hâli gibi…

Âkif bu şiiri Mayıs ayının son günlerinde kaleme almıştır. Şiirinde belirttiği gibi baharın bütün güzelliklerini çıkardığı bir zaman diliminde… Şiirin başında baharı tasvir etse de uzun sürmez, bu muhteşem bahar manzarası birden bire vatanın acı veren manzarası ile üst üste biner. Âkif bahar yerine memleketin yıkılmış viranelerini görmeye başlar:

"Sonra, karşımdan geçer, bir bir, yıkılmış lâneler!
Âşinâlık yok hayâlin konsa en bildik yere,
Yâd ayaklar çiğniyor: Düşmüş vatan yâd ellere!
Başka ses bilmem, muhîtimden enîn eyler huruş;
Beklerim dinsin bu mâtem, beklerim, olmaz hamûş!"[72]

Fakat her zaman olduğu gibi bu karamsarlığı uzun sürmez. Bu sıradan bir tabiat olayından bile umuda çıkan bir yol bulur. İslam yurdunun bu yıkık, dökük hâline benzeyen tabiat nasıl nefh-ı sur ile dirildiyse, demek ki yad ayakların çiğnediği, matem seslerinin kesilmediği İslam yurdunun da dirilişi hâlâ mümkündür. Toprağı öldükten sonra dirilten ilahi irade,

70 Hicr, 15/52-56.

71 Mehmed Akif, (Ersoy) Mev'ıza", s. 185.

72 Ersoy, *Safahat/Hakkın Sesleri,* s. 238.

istese milletin dirilmesini de temin edebilir. Çünkü milletin bünyesi -kökleri sağlam olan bitkiler gibi- hâlâ sağlamdır. Eksik olan tek şey, ancak Allah'ın katında bulunan ilahi bir nefestir. Milletin mevcut hâli, Hz. Âdem'in ruh üflenmemiş hâline de benzemektedir. Allah'ın kendisine ruh vermesiyle nasıl Hz. Âdem diriliyse, bir nesîm-i ilâhî ile milletimizin de canlanması mümkündür.

Bir nesîm olsun, İlâhî... Canlanır kanlar bütün.
Nev-bahârın rûhu etsin bir de bizlerden zuhûr...
Yoksa artık Sûr-i İsrâfil´e kalmıştır nüşûr![73]

Bu da olmazsa Allah Teâlâ kıyamete hükmetmiş demektir ki dirilişimiz Sur-i İsrafil'e kalmış demektir. Âkif'in önceki düşünceleriyle buradaki duyguları arasında aslında pek bir fark bulunmamaktadır. Dikkat edilirse Âkif, tevekküle yanlış anlamlar yükleyenler gibi her şeyi Allah'tan bekleme kolaylığına düşmemektedir. O Allah'tan Nûh kavmini helâk eden bir tufan, ya da Lût kavmini ansızın yakalayan bir azap beklememektedir. Âkif'e göre yine yapacağını millet yapacaktır. Ama takati tükenen millete Allah'ın rahmetinden bir tecelli ile bir hareket vermesini dilemektedir. Âkif'e göre o ilahi nesim ile beraber bütün kanlar canlanacaktır.

Âkif'in umudu bir çağlayan olup taştığında kıyamet senaryoları bile onu umutsuzluğa düşüremez artık. Mademki kıyametten sonra bir haşir söz konusudur. O hâlde hakka inanan bir millet için umutsuzluk imkânsızdır. Olmaz ya, farzı muhal kesin bir hezimet yaşansa bile kurtuluş yine mümkündür:

Şu karşımızdaki mahşer de öyle haşrolacak
Yakında kurtulacaktır bu cephe…
– Kurtulacak?...[74]

Süleyman Nazif'in ümitsizliği terennüm eden bir manzumesi üzerine ona ithaf ederek yazdığı şiirinde İstiklal Marşı'ndaki sesleri de hatırlatan şu mısralarla seslenmiştir.

Garbın ebedî gayzı ederken seni me'yus,
"İslâm'a göz açtırmayacak, dersen o kâbûs;"
Mâdâm ki Hakk'ın bize vaat ettiği haktır.
Şark'ın ezeli fecri yakındır doğacaktır.[75]

---

73 Ersoy, *Safahat/Hakkın Sesleri*, s. 238.

74 Ersoy, *Safahat/Berlin Hatıraları,* s. 340.

75 Ersoy, *Safahat/Süleyman Nazif'e*, 451.

Kaynakça

Bolay, Süleyman Hayri, "Mehmet Akif'te Sa'y (iş/çalışma) Felsefesi" *I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu,* 19-20-21 Kasım 2008, ss.747-753.

Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Tarihi, Fecr Yayınları, Ankara, 2010.

Çantay, Hasan Basri, *Akifname*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1966.

Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmet Akif Ersoy, Tefsir Yazıları ve Vaazlar,* DİB Yayınları, Ankara, 2013.

Ersoy, Mehmed Akif, *Safahat*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2008.

Ersoy, Mehmed Akif, Mev'ıza", Sebilürreşad, 12 Şubat, 1920 / 22 Cemaziyelevvel 1338 / 12 Şubat, 1336 C. 18, S. 456, 183-186.

Eşref Edip, *Mehmed Akif- hayatı eserleri ve Yetmiş Muharirin Yazıları,* Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1962.

Gökkır, Necmettin, "Modern Türkiye'de Kur'an'a Yaklaşımlar" *Tefsirde Akademik Yaklaşımlar*, Otto Yayınları, Ankara, 2013, ss. 187-222.

Kırca, Celal, Mehmet Akif'in Şiirlerine Konu Ettiği Ayetler ve Tahlili, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1990, sayı: 4, ss. 257-271.

Mehmed Fahreddin, "Tefsir-i Şerif", *Sebilürreşad*, C. XIII, , S. 319, S. 6 Sefer, 1333 [25 Aralık 1914] 49-50.

Mertoğlu, M. Suat, "Kur'an'ın Güncel Olaylarla İlişkilendirilmesi Sırat-ı Müstakim / Sebilürreşad Mecmuası Çerçevesinde Osmanlı Son Döneminde Sosyo-Politik Tefsir Yaklaşımı", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları* -II-, 2013, ss. 399-428.

Mertoğlu, M. Suat, "Tefsîrü'l-Menâr", *DİA*, İstanbul, 2011.

Mertoğlu, M. Suat, "Doğrudan Doğruya Kur'an'dan Alıp İlhamı": Kur'an'a Dönüş'ten Kur'an İslamı'na", *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi,* 2010, cilt: XV, sayı: 28, ss. 69-113.

Mertoğlu, M. Suat, "Mehmet Âkif ve İçtimaî Kur'an Tefsiri", *Vefatının 71. yılında Mehmet Âkif Ersoy bilgi şöleni: Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi,* 2008, ss. 202-211.

Mertoğlu, Suat, "Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad Sermuharriri Akif", *Vefatının 75. Yılında Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyum Bildirileri,* 12-13 Mart 2011, 2011, ss. 79-91.

Nazif, Süleyman, *Mehmet Akif*, *Şairin Zatı ve Asarı Hakkında Bazı Malumat ve Tetkikat*, İstanbul, 1924.

Okay, M. Orhan, "Safahat", *DİA*, İstanbul, 2008.

Özek, Ali, Hayreddin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

Öztürk Mustafa, *Tefsir Tarihi Araştırmaları*, Ankara Okulu, Ankara, 2014.

Öztürk, Mahmut, "Mehmed Akif Ersoy'da Tevhid-Vahdet Tasavvuru" *Hz. Peygamber Tevhid ve Vahdet*, DİB Yayınları, Ankara, 2016. ss.177-192.

Polat, Fethi Ahmet, "Mehmet Akif'in Millî Mücadelede Dinî Metinleri Kullanma Biçimi" *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Burdur, 19-21 Kasım 2008, ss. 271-284.

Şimşek, Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası, byy, bty.

Şengüler, İsmail Hakkı, *Mehmed Akif Külliyâtı*, Mert Yayıncılık, İstanbul, bty.

Timurtaş, Faruk K, *Mehmet Akif ve Cemiyetimiz*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Turgay, Nurettin, "Mehmet Akif Ersoy'un Vaaz ve İrşat Faaliyetlerinde Kur'an Tefsirinin Yeri ve Önemi", *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Burdur, 19-21 Kasım 2008, ss. 647-652.

Turgay, Nurettin, "Mehmet Akif Ersoy'un Kur'an'a Yaklaşımı" *Direnen Meal: Akif Meali*, İstanbul, 2016, ss. 233-255.

Mehmed Âkif ve Mefkûrecilik

Cengiz Karataş
Yrd. Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Mehmed Âkif eksenli olarak mefkûre kavramını ele alacağımız bu çalışmada öncelikle kavramsal açıdan "mefkûre" üzerinde durmak gerektiği kanaatindeyim. Büyük ülkü, büyük hedef, kızıl elma, büyük ideal, yüce erek vb. kavramlarla adlandırabileceğimiz mefkûre kavramı temel olarak "metafizik mefkûre" ve "epistemolojik mefkûre" olarak ikiye ayırır.[1] Bizim daha ziyade üzerinde durmak istediğimiz ideal gerçekliğe sezgisel yolla ulaşmayı hedefleyen metafizik mefkûredir. Zira söz konusu Mehmed Âkif olduğunda mefkûre kavramı metafizik yönüyle tebellür eder. Mefkûre kavramını kavramsal anlamda Ziya Gökalp'ın "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak"[2] adlı eserinden hareketle ele alacağız. Gökalp mefkûrelerin oluşum sürecini döllenme (ilhak) ve şekillenme (taazzi) olmak üzere iki devreye ayırır. Bunlardan birincisi döllenme (ilhak): âni; ikincisi ise şekillenme(taazzi): zamani(süreçsel) bir hadisedir. Aynı bir tohumun döllenip dallanıp budaklanması gibi bir sanatçı da aynı süreçten geçer. Eğer bir sanatçı ilkah yani döllenme sürecini geçmişse er veya geç mefkûrevî sanat eseri vücuda gelir. Milletler de aynı bir tohumun veya bir sanatçının doğum sancıları gibi evreler geçirirler. Bu bağlamda Gökalp'a göre milletlerin de ilkah (döllenme) ve taazzi (şekillenme) evreleri vardır. Milleti vücuda getiren fertleri tetikleyerek mefkûrelerin doğmasını sağlayan buhran anları veya büyük felaketlerdir. Böyle anlarda bireylerde zaten zımni olarak var olan milli şahsiyet buhranlar tarafından tetiklenerek aleni hâle gelir. Bu süreçte bireyler artık kendiliklerinden soyutlanarak birer millet ve vatan mistiği hâline gelirler. Artık birey ve millet için serdengeçtilik dönemi başlamış demektir. Bu süreci Gökalp şöyle izah eder:

> *"Buhranlı zamanlar, mefkûrelerin hilkat günleridir. Mefkûreler, millî felaketlerin kalpleri birleştirerek umumî bir kalp yarattığı hengâmlarda, bu müttehit kalpten doğar; sonra taazi devresinde tedricen dal budak atarak çiçekler ve yeni müesseseler meydana getirir."*[3]

Buhran anlarının mefkûreleri doğurmasına, Cermenlik mefkûresinin Almanya'nın Napolyon ordusu tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra doğmasını örnek verir. Bu öyle bir andır ki bizdeki Tevfik Fikret gibi milletim nev-i beşer; vatanım rûy-ı zemin diyen filozof Fichte bile o buhran anında mefkûrevî bir şahsiyet hâline gelerek en ileri derecede Cermen olduğunu his ve ilan etmiştir.

---

1 https://global.britannica.com/topic/idealism (Erişim: 20. 12. 2016)

2 Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.

3 *a.g.e*, s.63.

Japonluk mefkûresinin doğuşu yine Japonya'nın Avrupa ve Amerika tarafından kuşatıldığı ve baskı altına alındığı döneme rastlar. Yine buna benzer şekilde Fransızlardaki mefkûrenin doğuşu İngilizlerin Fransa'yı istila etmesiyle doğmuştur. Böyle durumlarda millette artık kendi kendinin kurtarıcısı olma ruhu doğmuştur. Her birey artık birer kahramandır:

> *"Bir millet tehlikede kaldığı vakit, onu fertler kurtarmaz; bizzat millet kendi kendinin kurtarıcısı olur. O dakikada fertlerin fevkannâsût bir ruh ile müsahar olduğunu, ferdi iradeler sükut ederek umumi bir iradenin bütün vicdanlarda "nef-i mütekellim-i vahde" kesildiğini görürüz. Millet, fertlerine semavî yahut içtimai bir mefkûre suretinde tecelli ederek onları mev'ut bir muzafferiyete, mübeşşir bir cennete davet eder. Hodkâmlardan can-sipâr mücahitler, korkaklardan tehlike-cû kahramanlar yapar; gabilere zekâr, tenbellere faaliyet, lâkayıtlara gayretkeşlik verir.*
>
> *Felâket ve buhran devri geçtikten sonra ruhlarda talû', etmiş olan bu mefkûre güneşi artık sönmez. O, milletin bütün faaliyetlerini derûnî bir zenberek suretinde müstemirren tahrikle devam eder."*[4]

Gökalp'a göre büyeyz (tohum taslağı), şekillenip tekâmül için elzem olan hayati hamleyi hücre döllenmesinden aldığı gibi milletleri teşkil eden müesseseler de inkişafları için gerekli olan saik (itki-impulse)'i mefkûrelerden alırlar. Mefkûreler milletlerin harsının ve medeniyetinin teşekkülü için vazgeçilmezdir. Geleceğin inşası için elimizde aletler olmadığı gibi geçmişin ihyası, geleceğin inşası için manevi unsur olarak mefkûreler vardır. Yaratıcı mefkûresini kazanmış milletler artık sadece aydınlığa doğru yürürler. Yaratıcı mefkûre, milletleri daima daha iyiye ve güzele doğru harekete geçiren bir unsur (itki-impulse) olarak karşımıza çıkar. Mefkûresiz milletlerin ölümü zaruridir. Mefkûre sahibi milletler siyaseten ölseler dahi diriliş (ba'sü-ba'delmevt) ile müjdelenmişlerdir. Bu bağlamda Gökalp'a göre yaratıcı mefkûreye sahip olan milletler ve devletler artık ölümsüz(lâyemut)lerdir. Mefkûreli milletleri güçlü kılan en önemli özellik irade sahibi olmalarıdır. Mefkûresiz milletlerin bireylerinde irade bulunmaz. İradesiz bireylerden oluşan devletler, rekabetin en üst düzeyde olduğu günümüz muvazenesinde başarılı olamazlar. [5]

Mefkûre bir milletin ortak değerler etrafında birleşmesiyle vücuda gelmiş yaratıcı bir hamledir. Malûmdur ki güneş ışığı bir merceğin odak noktasında yoğunlaşmadan yakıcılık özelliğini kazanamaz.[6] İşte milletler de bunun gibi ortak değerler etrafında vecd hâlinde bir odak noktası vücuda getiremezlerse milletin mefkûresi zayıf demektir ve o yaratıcı ve ileriye itici hamleyi ortaya çıkaramazlar. Böyle milletlerin ve devletlerin geleceği karanlıktır ve daima "Zulmetten Nura"[7] doğru götürecek bir mefkûreye ihtiyaçları vardır. Mefkûreyi uzun uzadıya açıklayan Ziya Gökalp son söz yerine şöyle demektedir:

4 Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976, s.64-65.

5 *a.g.e*, s.65-66.

6 *a.g.e*, s.87

7 Mehmet Âkif'in yakın arkadaşı Şemsettin Günaltay'ın Mehmet Âkif'in fikirleriyle paralellik gösteren meşhur eseri. (Bkz. : Günaltay, Mehmet Şemsettin, *Zulmetten Nura*(Bunalım Çağından İslâm'ın Aydınlığına), Marifet yayınları, İstanbul 1998)

> *"Mefkûreye hayal, gaye, emel, dilek diyenler var. Yukarıdaki izahlardan anlaşıldığı üzere mefkûre, bir millet tarafından mazide büyük bir buhran zamanında hakikaten yaşanmış ruhî bir halet, zihni bir mevcudiyettir; ne yaşanmış bir hayal, ne de istikbalde yaşatacak bir gayedir.*
>
> *Mefkûre, hâlin mürebbisi ve istikbâlin hâlikî olmakla beraber mazinin bir şe'niyetidir. Milletin mazisinden gelip onu istikbaline doğru iten fikri bir hamlesidir."*[8]

Ziya Gökalp'ın fikirdaşı sayabileceğimiz Ömer Seyfettin de milletlerin mefkûre sahibi olmalarının önemine değinir. Mefkûrelerin insanî esaslara, hayatın hakikatine ne kadar uyup uymadığını muhakeme etmemiz gerektiğini belirtir. Doğal mefkûrelerle, hastalıklı ve yapay mefkûrelerin birbiriyle karıştırılmaması gerektiğini vurgular.

Bu bağlamda mefkûre kelimesinin kavramlaşması açısından hem Ziya Gökalp'ın hem de Ömer Seyfettin'in fikirleri büyük önem arzetmektedir. Bu şahsiyetler hem fikrî hem de fiili olarak bireyler topluluğundan milletlerin oluşum süreci ve toprağın vatan hâline gelişi bakımından millî ve manevî değerler bütününden hasıl olmuş, milletler için aydınlık bir istikbale kapı aralayan mefkûrelere özel değer vermişlerdir. Kısaca oluşum sürecinden bahsettiğimiz mefkûrelerin milletlerin inşasındaki önemini kavramış ve bunu hem fikrî hem de fiili sahada gaye edinmiş önemli şahsiyetlerden biri de şüphesiz İstiklâl Marşı şairimiz Mehmed Âkif Ersoy'dur. Mehmed Âkif'in hayatı başlı başına bir mefkûrenin uygulamasından ibarettir. Mehmed Âkif, bir toplumun inşaası ve tekâmülü için gerekli ne kadar husus varsa hepsini hayatında hem fikri hem de fiili ölçekte gaye edinmiştir.

Mehmed Âkif'in *Safahat* başta olmak üzere eserlerinin bütününde ana çerçeve olarak yer alan kavramsal iki mefkûreden biri İslam diğeri ise Türklüktür. Mehmed Âkif'in İslâm fikrinden hiç kimsenin tereddüdü yoktur. Buna karşın bazen Türklük konusunda kendisinin milliyet bağı ve aidiyet noktasında zayıf olduğunu iddia edenleri görebilmekteyiz. Bu tarz iddiada bulunanların temel dayanak noktası Mehmed Âkif'in *Safahat* ve diğer eserlerinde hemen hemen hiç Türk Kelimesini kullanmamış olması delil olarak gösterilmeye çalışılıyor.

Mehmed Âkif eserlerinde Türk kelimesini hiç kullanmamış değildir. Örneğin "Ordunun Duası" adlı şiirinde:

> *"Türk eriyiz, silsilemiz kahraman…*
> *Müslümannız Hakk'a tapan Müslüman.*
> *Putları Allah tanıyanlar, aman,*
> *Mescidimin boynuna çan asmasın"*[9]

mısraları bile başlı başına Mehmed Âkif'teki Türk-İslam mefkûresini çok açık bir şekilde ortaya koymaya kâfidir. Yine İstiklâl Marşı'nda geçen bir mısra olan *"Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl"* ifadesinde kastedilen hangi millettir! Çok açıktır ki burada kastedilen de Türk Milleti'dir. Bu tarz örnekleri çoğaltabiliriz. Bu vesileyle Mehmed Âkif'in Türk kelimesini pek kullanmamasından hareketle Mehmed Âkif'teki Türk milletine mensup olma hissiyatını

8 Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976, s.69.

9 Mehmet Âkif(Ersoy), *Safahat* (hazırlayan A. Vahap Akbaş), Beyan yayınları, İstanbul 2007, s. 1068.

zayıf göstermeye çalışanların sanattan hiç anlamadığını da iddia edebiliriz. Çünkü sanat eseri bir kavramı doğrudan vermek yerine onu işaret etmeyi veya gösterme metodunu (tasvir-betimleme-imgelem) tercih eder. Mehmed Âkif Türk ve İslâm kavramlarını hiç kullanmamış olsaydı bile eserlerinin bütününden yine anahtar kavram olarak sadece Türklük ve İslâmlık vurgusu çıkardı. Bu bağlamda Mehmed Âkif'in İslâmî hassasiyetinde olduğu gibi Türklük hassasiyetini ve Türk milletine olan aidiyet duygusunu da sinekten yağ çıkarmaya çalışırcasına tartışmaya çalışmak abesle iştigalden başka bir şey değildir. Mehmed Âkif'te milliyetçilik ve inanç çizgisi hakkında İslamcı gelenekten yetişenlerin de ciddiye alacağını düşündüğümüz Nurettin Topçu'nun Mehmed Âkif'in ideailizmini sorguladığı "Mehmed Âkif"[10] adlı eserini de referans gösterebiliriz. Nurettin Topçu bu eserinde başlı başına Mehmed Âkif'in idealizmini sorgular. Ona göre *"Roman ve hikâyede güzel işelnmiş macera, şiirde maharetle kullanılmış edebi sanatlar ve uslûp hünerleri büyük sanat eserleri yaratmaya yeterli değildir. Bunun için gayesi sonsuzlukta olan bir idealin eserde barınması ve yaşatılması şarttır."*[11] İşte Mehmed Âkif'te gayesi sonsuzlukta olan bir idealin eserlerinde barındırıldığını ve yaşatıldığını çok açık bir şekilde görürüz. Âkif'te Cemil Meriç'in ifadesiyle bir münevverde olması gereken "…uyanık bir şuur, tetikte bir dikkat ve hakikatin bütününü kucaklamaya çalışan bir tecessüs…"[12] en müşahhas bir şekilde kendini gösterir. Bu bağlamda, Mehmed Âkif'in mefkûreci kişiliğine tematik örnekler olarak başlıca şunlar gösterebilir:

1. Ayrılıkçılığın karşısında milli birlik ve beraberliği telkin etmesi:

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim ve Müslüman unsurların ayrılma istekleri karşısındaki Âkif'in duygu ve düşünceleri bu husustaki en güzel örneklerdir. Kendisi Arnavut kökenli olmasına rağmen Arnavutların Osmanlı Devleti'nden ayrılma girişimlerini bile çok açık bir şekilde doğru bulmadığını ifade etmesi ve sürekli herkesi birlik ve beraberliğe davet ederek "tefrika"yı kesin bir dille reddiyesi onun mefkûreci karakterinin bir yansımasıdır:

"Arnavutluk" ne demek? Var mı Şerîat'te yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke; Lâzın Çerkese, yâhud Kürde;
Acemin Çinliye rüçhânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlık'ta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti tel'în ediyor Peygamber.
En büyük düşmanıdır rûh-i Nebî tefrikanın;
Adı batsın onu İslam'a sokan kaltabanın!"
Şu senin akıbetin bin bu kadar yıl evvel,
Sana söylenmiş iken doğru mudur şimdi cedel?"[13]

10 Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, Hareket Yayınları, İstanbul 1970.

11 *a.g.e*, s. 49.

12 Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İstanbul 2005, s.54.

13 Mehmet Âkif(Ersoy), *Safahat* (hazırlayan A. Vahap Akbaş), Beyan yayınları, İstanbul 2007, s. 402.

mısralarında da görüldüğü üzere kavmiyete dayalı ayrılıkçılığı kesin olarak reddeder. Yine Mehmed Âkif yakın arkadaşlarından Babanzade Ahmet Naim'in de "İslam'da dava-yı kavmiyet."[14] adlı müstakil bir makalesi vardır. Ahmet Naim bu eserinde kavmiyete(ırkçılığa) dayalı tefrika(ayrımcılık)'yı İslamî olarak temellendirmek kaydıyla kesin olarak reddeder.

2. Mehmed Âkif'in "ataletin(tembellik)" karşısına "sa'y(çalışma)"ı koyması:

"Bekayı hak tanıyan, sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki beka sa'y olursa hakkedilir."

3. Eğitimde ahlâka özel bir önem vermesi:

"Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Ma'rifet, bir de fazilet... İki kudret lâzım."[15]

4. İlahî adalete inancı ve teslimiyeti:

"Hangi ma'sûmun olur hûnu bu dünyâda heder?
Yoksa kânûn-i ilâhîyi de yırtar mı beşer?"[16]

5. Ümitsizliğe karşı ümidi telkin etmesi:

Ye'se hiç düşmeyecek zerrece îmânı olan;
Sâde siz derdi bulun, sonra kolaydır derman."[17]

6. Vatan sevgisini ve aidiyet duygusunu en üst düzeyde tutması:

Ey sevdiğimin sevimli yurdu,
Hâlin bana şimdi pek dokundu!"[18]
….
"*Eyvah, ıssız diyâr-ı dilber...*
Her hatvesi bir mezâr-ı muğber!"[19]

7. Kökü mazide olan âti oluşu:

"Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
Gelmişiz dünyâya milliyyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkken bütün âfâkı insâniyyetin,
Nûr olup fışkırmışız tâ sinesinden zulmetin;"[20]

14 Ahmed Naim, "İslâm'da Dava-yı Kavmiyet", *Sebilü'r-reşad*, XII/293, s. 114-128.

15 Mehmet Âkif(Ersoy), *Safahat* (hazırlayan A. Vahap Akbaş), Beyan yayınları, İstanbul 2007, s. 862.

16 *a.g.e.* , s. 326.

17 *a.g.e.* , s. 364.

18 *a.g.e.* , s. 210.

19 *a.g.e.* , s. 208.

20 *a.g.e.* , s. 418.

Tüm bu ve benzeri birçok örnekten de iz sürülebileceği üzere *"…dinî irade ile milli irade hiçbir kitapta ve hiçbir dimağda görülmemiş şekilde bu eserde(Safahat) birleştirilmiştir. O zamana kadar milliyetçi denince dine karşı ve yabancı olan kişi; dinci ve Müslüman deyince de, milliyetçiliği tanımayan insan akla gelirdi. Milliyetçi, ırkçı yani kemikçi idi. Dinci ise, hurafeci ve vatansız varlıktı. Ruhlarımızı aynı zamanda bir hezeyan teşkil eden bu safsatadan kurtaran Mehmed Âkif'tir. Türk'ün Müslümanlıktan, milliyetçiliğimizin İslam'dan ayrılamayacağını bize öğreten o oldu."*[21] Merhum Nurettin Topçu'nun da en müşahhas ifadelerle vurguladığı gibi Mehmed Âkif Ersoy Türk- İslâm mefkûresini en derunî şekilde yaşamış ve eserlerinde işlemiş mefkûreci bir şahsiyettir. Mehmed Âkif'i anlamak adanmış ruhları, mefkûreci şahsiyetleri ve serdengeçtileri anlamak ve kıymetlerini bilmek demektir. Serdengeçtilik konumuna yükselmekse artık bir millet ve vatan mistiği seviyesine ulaşmak demektir. Bu bağlamda inanıyoruz ki adanmış ruhlar, ölseler de milletlerinin ruhlarında ve hafızalarında daima diridirler. İşte Mehmed Âkif de mefkûreci bir şahsiyet ve rol-model olarak Türk milletinin hissiyatında ve hafızasında daima aziz hatıralarıyla ebediyen yaşayacaktır. Bu vesileyle "Hakk'ın Sesleri"nin sesi olan İstiklâl Marşı şairimizi bir kez daha rahmet ve minnetle anıyoruz.

Kaynaklar

Ahmed Naim, "İslâm'da Dava-yı Kavmiyet", *Sebilü'r-reşad*, XII/293, s. 114-128.

Mehmet Âkif(Ersoy), *Safahat* (Hazırlayan A. Vahap Akbaş), Beyan yayınları, İstanbul 2007.

Mehmet Şemsettin(Günaltay), *Zulmetten Nura*(Bunalım Çağından İslâm'ın Aydınlığına), Marifet yayınları, İstanbul 1998.

Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İstanbul 2005.

Topçu, Nurettin, *Mehmet Âkif*, Hareket Yayınları, İstanbul 1970.

Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.

21 Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, Hareket Yayınları, İstanbul 1970, s.54.

3. BÖLÜM

Oturum Başkanı
Mustafa Orçan (Prof. Dr.)

Mehmet Güneş (Doç. Dr.)
Nesillere Öncü ve Örnek Üç İdealize Şahsiyet Abidesi: "Asım", "Gül Yetiştiren Adam" ve "Yedinci Oğul

Levent Bayraktar (Doç. Dr.)
Mehmed Âkif'in Güncelliği

Abuzer Kalyon (Yrd. Doç. Dr.)
Mehmed Âkif Ersoy'un Mısır Günleri

Kibar Ayaydın
Mehmed Âkif'in Şiirlerinde "Cehaletin" Tenkidi ve "Millî Uyanışın" Ele Alınışı

Nesillere Öncü Üç İdealize Şahsiyet Abidesi: "Âsım", "Gül Yetiştiren Adam" ve "Yedinci Oğul"

Mehmet Güneş
Doç. Dr., Marmara Üniversitesi

Mehmed Âkif Ersoy'un Âsım adlı manzum piyesinde idealize edilen "Âsım", Rasim Özdenören'in *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında değerlerine karşıt yönde kurulan yönetim biçimine/sistemine karşı sessiz/edilgen direniş gösteren "Gül Yetiştiren Adam" ve Sezai Karakoç'un "Masal" şiirinde modern Batı uygarlığı karşısında direniş gösteren şahsiyetlerin somutlaşmış hâli olan "Yedinci Oğul"'un ortak yönü, nesillerin sembolü olmalarıdır. "Yedinci Oğul"un hangi nesli temsil ettiği biraz daha öznel yargılara dayanmasına, bu konuya ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmasına karşın, Âsım ve Gül Yetiştiren Adam'ın temsil ettiği nesil(ler) daha belirgindir.

Âsım ve *Gül Yetiştiren Adam* belirli tarihî süreci konu alan kurgusal metinler oldukları için eser kişileri Âsım ile Gül Yetiştiren Adam da on dokuzuncu asrın sonunda ya da yirminci asrın başında doğup Balkan Savaşlarına tanık olan, I. Dünya Savaşında ve Milli Mücadelede muhtelif cephelerde bulunan, Çanakkale Muharebelerinin ve Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanmasını sağlayan neslin temsilcileridirler. Âsım adlı manzum piyeste "Çanakkale Şehitleri" adına okunan monolog/tirat, "Gül Yetiştiren Adam"ın manifestoya dönüşen monoloğu, Yedinci Oğulun modern Batı uygarlığına karşı tepkisel mahiyetli sözleri, birbirini tamamlayıcı bir bütünün parçalarıdırlar. Üç farklı şair/yazarın metinlerinde üç farklı şahsiyetin dilinden ifade edilen manifesto nitelikli konuşmalar/monologlar, değerlerine bağlı, sorumluluk bilincine sahip Müslüman Türk milletinin duygu ve düşüncelerini özgün bir üslupla yansıtan modern belagat metinleri olarak nitelendirilmeye müsaittirler.

Mehmed Âkif, Âsım adlı manzum piyesinde idealize ettiği nesli Âsım'ın şahsında sembolleştirir. Manzum tiyatrodaki Hocazade'nin Mehmed Âkif'i, Köse İmam'ın Âkif'in babasının öğrencilerinden Ali Şevki Efendi'yi, Emin'in de Âkif'in oğlu Emin'i temsil ettiği iddia edilirken, Köse İmam'ın oğlu Âsım'ın tarihî gerçeklikte bir karşılığı yoktur. "Çanakkale cephesinde savaşmış, yaralanmış, gazi olmuş gençlerin timsali"[1] olan Âsım; Âkif'in görmek istediği/idealize ettiği Müslüman Türk gençliğinin sembolüdür. Nasıl ki tarihî gerçeklikte Mehmed Âkif, 1900'lerin başında doğan Müslüman Türk gençliğine önemli görev yüklemişse, kurgusal gerçeklikteki Âsım'a da Hocazade büyük görevler yükleyerek Âsım'ın neslinin büyük atılımlar yapacağına inanır. Köse İmam ise -genç-maceraperest

1 D. Mehmet Doğan, *İslam Şairi İstiklâl Şairi Mehmed Âkif*, Yazar Yayınları, Ankara 2008, s. 93.

İttihat ve Terakki yönetiminin yarattığı hayal kırıklığının tesiriyle olsa gerek- Hocazade'nin umudunun biraz ütopik olduğunu düşünür. Hocazade'nin Âsım'ın nesline çok fazla güvenip umut bağlaması ve istikbali Âsım'ın neslinin şekillendireceğine yürekten inanması, onların Çanakkale Muharebesini zaferle sonuçlandırmalarından ileri gelir. "Âsım'ın nesli… diyordum ya… nesilmiş gerçek: / İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek." diyen Hocazade, uzun monoloğuyla Âsım'ın şahsında Çanakkale Muharebesinde savaşan Mehmetçiğe övgüler düzer:

Şüheda gövdesi, bir baksana dağlar, taşlar…
O, rükû olmasa, dünyada eğilmez başlar,
Yaralanmış temiz alnından, uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, yârab, ne güneşler batıyor!
Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!
Gökten ecdad inerek öpse o pâk alnı değer.
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhid'i…
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
"Gömelim gel seni tarihe" desem, sığmazsın.
Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitab…
Seni ancak ebediyyetler eder istiâb.
"Bu, taşındır" diyerek Kâ'be'yi diksem başına;
Ruhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;
Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ namiyle,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmiyle;
(…)
Ey şehîd oğlu şehîd, isteme benden makber,
Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber.[2]

Âsım'ın neslini böylesine yürekten savaşmaya sevk eden şüphesiz ki iman gücüdür. Âsım'ın nesli sadece Hakk'a ve hakikate secde eder, yalnızca Allah'ın buyrukları karşısında eğilir. *"Âsım, İslam'ın ve insanlığın kurtuluşudur, saadetidir."*[3] Hocazade; az sayıda bir orduyla, çok büyük düşman kuvvetlerine karşı zafer kazanılması dolayısıyla Çanakkale Zaferini, Bedir Zaferine benzer. Her iki ordu da Allah'tan başkasının buyrukları karşısında eğilmemiş, her ikisi de İslam'ın var olması için savaşmıştır. *"Bedir'de, yeni doğmakta olan bir dinin ölüm-kalım savaşı verilmiş"; "gazi ve şehit olanlar tevhidi kurtarmışlardır"*.[4] Çoğu yönüyle Bedir savışına benzeyen Çanakkale muharebelerinin kazanılması da Âsım'ın neslinin azmi sayesinde olmuştur. Bu neslin bir kısmı Çanakkale Muharebelerinde şehit düşerken geride kalanlar da Milli Mücadeleyi zaferle sonuçlandırır.

2 Mehmet Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, Haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 108-109.

3 M. Orhan Okay, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s. 59.

4 M. Orhan Okay, "Şehitlikte Bir Şair: Mehmed Âkif", *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 173.

Âsım; Çanakkale cephesinde akranlarının şehit olmasıyla gurur duyarken, onların hayatlarının baharlarında ölmesine üzülür. Bu nedenle sokakta açıktan alkol tüketilip uygunsuz eylemde bulunulması; Ramazan günü bazı insanların oruç tutmadıkları gibi sigaralarının dumanını oruçlu kişilerin üzerine üflemesi Âsım'ın tepkisini çeker. Âsım'ın bu kişilerle sürekli kavga etmesi babası Köse İmam ve kız kardeşi Melek'i tedirgin eder. Âsım, şahsiyetini babasından tevarüs etmiştir. Babası da "zalimler" olarak nitelendirdiği İttihat ve Terakki yönetiminin haksız uygulamalarına ve onlara övgüler düzenlere karşı tepkisini şu şekilde dile getirir:

Ağlasın milletin evladı da bangır bangır,
Durma hürriyeti aldık diye, sen türkü çağır!
Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövememem
Biri ecdadıma saldırdı mı, hatta, boğarım…

Hocazade'nin boğmasının zor olacağını söylemesi üzerine monoloğunu şu şekilde devam ettirir:

-Hiç olmazsa yanımdan kovarım.
Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;
Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam.
Doğduğumdan beridir âşığım istiklâle,
Bana hiç tasmalık etmiş değiş altın lâle.
Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?
Kesilir, belki, fakat çekmeye gelmez boynum.
Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
Adam aldırma da geç git diyemem aldırırım
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım.
Zâlimin hasmıyım amma severim mazlumu…
İrticaın şu sizin lehçede manası bu mu?[5]

Haksızlık/adaletsizlik karşısında şahsiyet sahibi çoğu insanın tavrı benzer olacaktır. Köse İmam, zalimler olarak gördüğü İttihat ve Terakki karşısında eğilmeyerek, onların uygulamalarına tepkili davranarak başkalarından farkını gösterir. Köse İmam'ın dilinden aktarılan bu monolog/tirat aslında Mehmet Âkif'in şahsiyetini de yansıtır. Orhan Okay, Köse İmam'ın Âkif'in "Çanakkale Savaşlarına kadar bedbin olan ruh hâli[ni]"; Hocazade'nin ise "Çanakkale Savaşlarını görerek ümitsizlikleri imanla değiştiren ruh hâli[ni]" temsil ettiğini söyler.[6] Âkif, başka kurgusal eserinde yaptığı gibi bu manzum tiyatroda da fikirlerini ve bakışını bazen kendisini temsil ettiği iddia edilen Hocazade'nin, bazense Köse İmam'ın dilinden aktarır. Şahsiyet abidesi olarak sunulan Âsım, babasından/atalarından onurlu bir

5 Mehmet Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, Haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 129-130.

6 M. Orhan Okay, "Şehitlikte Bir Şair: Mehmed Âkif", *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 168.

duruş, inancına uygun bir biçimde yaşama, bedeli ne olursa hep mazlumun yanında olma vb. kişilik özelliklerini tevarüs eder. Manzum hikâyelerinde de natüralist akımın tesiri açık biçimde görülen Âkif, Âsım'ın şahsiyetinin şekillenmesini soya/ırkına çekimle açıklar. Bu bağlamda Köse İmam, şahsiyet sahibi, cesur olgun neslin; oğlu Âsım da heyecanlı genç neslin sembolüdür. Köse İmam, halkı yalan vaatlerle kandırarak II. Meşrutiyeti ilan edip baskı ve zulümler yapan, cinayetler işleyen İttihat ve Terakki yönetimine tepkilidir. Âsım da babasına benzer, şuursuz ve ahlaka karşıt yönde davrananlara gerekli tepkiyi gösterir.

Hocazade ile Köse İmam'ın ilişkisinde, Köse İmam bilge kişi ya da yönlendirici konumda iken; Hocazade Âsım ilişkisinde ise Hocazade bilge kişi olup Âsım'ı olumluya/ideale yönlendirir. Hocazade; Âsım ve arkadaşlarının/neslinin toplumsal inkılap/değişimi gerçekleştirmesinin yolunun "Bâbıalileri basmak, adam asmakla değil" eğitimle olacağını telkin eder. Bu nedenle Âsım'ın Avrupa'ya gidip kısa sürede yoğun bir eğitim alması gerekmektedir. Bu fikir sadece Hocazade'ye ait olmayıp Âsım'ın babası Köse İmam ve kız kardeşi Melek de aynı fikirdedir. Hocazade, Köse İmam ve Melek, Müslüman Türk toplumumun sözcüsüdürler, o tarihlerde halk tüm umudunu genç, şuurlu nesle bağlamıştır. Daha önce Avrupa'ya giden yitik nesillerin trajik hikâyelerini dinleyen, onlardaki değişime tanık olan Hocazade, Âsım'ı Avrupa'nın/Batı medeniyetinin sadece ilmini taklit edip özünü koruması hususunda da uyarır:

Sade Garb'ın, yalınız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.
Fen diyarında sızan nâ-mütenâhî pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfi' suları.
Aynı menba'ları ihyâ için artık burada,
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada.[7]

Âsım'ın neslinden önce Avrupa'ya birçok kişi eğitim amacıyla gönderilmiştir. Ne yazık ki başta Tevfik Fikret'in oğlu Haluk olmak üzere, bunların büyük çoğunluğu Batı'ya bütünleşmiş özüne yabancılaşmış, millî değerlerini ve kültürünü küçümsemekten öteye bir bakış açısı kazanamamıştır. Âsım'ın neslinden beklenen ise Batı'nın bilim ve tekniğini öğrenirken özüne/İslami duyarlılığa bağlı kalmalarıdır.

Âsım'ın şahsında somutlaşan nesil, Çanakkale Muharebesinde olduğu gibi, Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasında büyük rol üstlenmiştir. Ne yazık ki Milli Mücadele'den sonra ülkenin biçimlenmesinde Âsım'ın sembolize ettiği kesim, saf dışı bırakılmıştır. Bu bağlamda Sezai Karakoç'un tespitleri çarpıcıdır:

> *"Savaş kazanıldı ve Anadolu kurtarıldı. Savaş başlayıncaya kadar ortalığı sesleriyle dolduran Batıcılar olduğu hâlde, savaş içinde, ateş hattında hep İslamcılar konuştu; tek aksiyon onlarındı. Ama savaş bitince yani devletin alacağı biçim ve yeni Türk toplumuna verilecek şekil söz konusu olunca, yine ortaya dökülen ve liderleri çevreleyen Batıcılar oldu ve devrimlere karakterleri onlar verdi."*[8]

7 Mehmet Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, Haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 70-71.

8 Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1999, s. 25-26.

Millî Mücadele'den sonra Âsım'ın nesli saf dışı bırakılırken "Gül Yetiştiren Adam"ın arkadaşlarının birçoğu ya tutuklanmış ya da idam edilmiştir. Âsım, sokakta dinî ve ahlâkî değerlere karşıt yönde eylemde bulunan/tavır sergileyenleri görünce arkadaşlarının/neslinin Çanakkale'de onlar için mi öldüğünü düşünüp öfkesini kontrol edemez. Gül Yetiştiren Adam da Millî Mücadele'de büyük yararlılıklar gösteren arkadaşlarının idam edilmesi ya da ötekileştirilmesi üzerine hayat karşısında karamsar bir tavır alır. Gül Yetiştiren Adam; Millî Mücadele'de etkin rol üstlenen Âsım'ın neslinin hayal kırıklığı yaşamış, ötekileştirilmiş, küstürülmüş hâlidir.

Âsım ve onu yönlendiren Hocazade ne kadar umutlu ve iyimserse, aynı nesli temsil eden Gül Yetiştiren Adam ise o kadar umutsuz ve karamsardır. Eşref Edib'in aktardığı bilgilere göre Âkif, Âsım'ın devamını yazmayı düşünüp zihninde planı dahi hazırlar. Âsım Avrupa'dan döndükten sonra Kurtuluş Savaşı'na katılacaktır. Bu eserde Milli Mücadele'nin evreleri ayrıntılı biçimde anlatılacaktır. "Gösterdiği kahramanlıkla yükselecek" Âsım, "Bütün Şark milletlerine örnek" olacaktır.[9] Rasim Özdenören'in *Gül Yetiştiren Adam* anlatısı da tam bu noktada başlar. Genç heyecanlı Âsım'ın neslinin devrimlerden sonra sergilediği tavrı, şair/yazarlar eserlerinde farklı bakış açılarından yansıtırlar. Genç heyecanlı Âsım ya devrimleri görmeden ya da gördükten sonra sahneden çekilir/ölürken; nesildaşı Gül Yetiştiren Adam uzun bir süre sessiz direniş sergiler; diğer bir nesildaşı olarak nitelendirilmeye müsait olan Atik Valde şiirinin öznesi de kayıtsız bir tavır almakla birlikte değerlerine uygun yaşayamadığı için ıstırap duyar.[10]

Millî Mücadele'de yurdu, bağımsızlığı ve inançları uğrunda büyük mücadele veren Gül Yetiştiren Adam[11] ve dava arkadaşları; Cumhuriyet'in ilânı sonrası gerçekleşen devrimlerle değerlerinin yok edilmesi, birkaç yıl önce uğruna savaşılan değerlere sahip olmanın artık suç sayılması üzerine hayata küser. Gül Yetiştiren Adam, kendisinin ve dava arkadaşlarının kandırıldığına/aldatıldığına hükmeder. Ona göre, Milli Mücadele döneminde neyi kovmak için savaştılarsa, savaştan sonra o zihniyet ve paradigmalar ülkeye hâkim olur:

> *"Savaşırken bir şey elde edeceğine inanıyorsun ölmekle, barış zamanındaysa bu yok işte. O zaman savaşta ölmek kolay oluyor, barıştaysa zor. Ölümü göze almakla elde etmek istediğimiz bir şey vardı bizim de, savaşırken… savaştan sonra baktık ki, onlar için savaşmamışız. İşte insanın zoruna giden bu oluyor. (…) Mesele yalnızca bu değil tabiî. Bizi aldatanlara karşı bir şeyler yapmamız gerekirdi, yapamadık. Bilmem, belki de bunun utancına katlanamadım, onun için eve kapandım. (…) Hiçbir şey yapamadığıma inanmak daha doğru olur. En doğrusu belki nankörlüğe katlanmış olduğumuzu söylemektir. Bu da iyi bir şey değil açıkçası. (…) asıl önemlisi, en önemlisi, savaştan sonra olup bitenlere bulaşmak istemedim."*[12]

9 Fazıl Gökçek, "Âsım Hakkında", Mehmet Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 16-17.

10 D. Mehmet Doğan; Yahya Kemal'in "Atik Valde'den İnen Sokakta" şiirinde çoğu yönüyle şairin kendisini temsil eden şair öznenin "sadece Yahya Kemal değil, ülkesinin değerler dünyasından koparılmış, ama hissiyatını kaybetmemiş bütün Âsımlar olduğunu[n] söyle[nebileceğine] dikkat çeker. Ayrıntılı bilgi için bkz. D. Mehmet Doğan, "90 Yaşındaki Delikanlı: Âsım!", *Mehmet Âkif, Âsım ve Gençlik Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara 2015, s. 111-112.

11 "Gül Yetiştiren Adam"ın portresi "Gül Yetiştiren Adam" (Mehmet Güneş, *Türk Edebiyatı*, S. 490, Ağustos 2014, s. 38-41.) başlıklı yazıda ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir.

12 *Gül Yetiştiren Adam,* s. 38-39.

Millî Mücadele'de gösterdiği kahramanlık ve yararlılıklar, hiçe sayılarak önemsiz hatta suçlu gibi görülen Gül Yetiştiren Adam, Cumhuriyet dönemindeki devrimlerde ve kendince yanlış uygulamalarda etkin olmadığını düşünerek rahatlasa da sürekli vicdani hesaplaşma yaşar. Arkadaşları "kelle ver[irken]" kendisinin bir yerlerde gizlenmesinin "korkaklık" ya da "kaçaklık" olduğunu düşünüp onlara imrense de durup dururken "kelleyi ipe uzatma[nın]" yararsız olacağının farkındadır. O yıllarda "direnişler katı yöntemlerle sindirilmiş, savunmasız bırakılmıştır."[13]

Gül Yetiştiren Adam tam elli yıl, şehrin dışında kalan evine kapanır. Kesin ifadelerle belirtilmemekle beraber, Maraş olduğu tahmin edilen şehirdeki değişimi evinden izler. Ziyaretine gelen torunu ve gelini dışında kimseyle iletişim kurmaz. Gül Yetiştiren Adam, kendisini toplumdan soyutlamakla birlikte tamamen inzivaya çekilmez, çünkü karakteri ve inancı buna müsait değildir. "Peygamberimiz güzel kokuyu severlerdi." diyen Gül Yetiştiren Adam, kendisine önder kabul ettiği Peygamber Efendimizin sembolü olan güller yetiştirir. Elli yıl evine kapanıp sessiz eylem yapan Gül Yetiştiren Adam, torununun ısrarı üzerine bir sabah namazını camide kılmaya karar verir. Camide karşılaştığı manzara/durum onu şaşkına çevirir. Değişen değer yargıları, Müslüman Türk halkında birçok değişim yaptığı gibi onların kıyafetini, ibadet ediş tarzını da etkilemiştir. Öyle ki cami olabildiğince boş olup içerisinde fötr şapkalılar da vardır, sakalsız olan imam namazdan sonra sarık ve cüppesini de çıkarır. Gül Yetiştiren Adam, cemaatteki değişime oldukça beliğ bir üslupla sert tepki gösterir:

> *"İnsanlar (…) İnsanlar (…) Ey cemaat-i Müslimîn (…) Ey cemaat-i Müslimîn ve gâfilîn.. (…) Sizler Nasranî misiniz? (…) Yoksa Mecusi misiniz? (…) Hangi millettensiniz? (…) Şimdi namazdan çıktığınıza göre siz İslam milletindensiniz, (…) Ama bunu ispat edebilir misiniz? Siz buraya, camiye namaz kılmaya geldiğinize göre İslam'a uygun insanlarsınız? Fakat hani İslam'ınız? (…) Allah celle celâluhû (…) …sizden öncekileri niçin helak etti biliyor musunuz? (…) çünkü onlar kâfirlere benzemeye başlamışlardı. Kardeşlerim! (…) …içinizdeki İslam'ı gösterin. Çünkü İslam, sizin üzerinizde görünmek ister. İman gizlidir, İslam açık. İman kalptedir, İslam zahirde. İslam şeriatsa, şeriat sizin amellerinizde görünmek ister. (…) Söz çok, ama sözlerle oyalanacak vakit yok. Hani amelleriniz? Benim gibi zamanın uzaklarından gelmiş bir garip sizi şu hâlinizle görse, vallahi size Müslümanlar demezdi. Sizler namaz kılan Nasranîlere benziyorsunuz. Namaz kılıyorsunuz ama görünüşünüz Nasranîler gibi. Kardeşler! Dışı kâfire benzeyen insanın içi de ona benzemeye başlar. Söz çok, ama uzatmaya gerek yok. Dönüş yakındır... O'na döneceğimiz gün yakındır, pişmanlığın fayda vermeyeceği dem gelmeden hemen tevbeye sarılın. Allah'tan korkun. Dediklerimi anlamaya çalışın. O gün, hakîr ve zelil insanlar olarak Allah'ın huzuruna çıkmak ister misiniz? Kâfirleri dost edinenler ve onlara benzemek isteyenler onlardan olur. Onlar zalimlerdir. Zalimler olarak huzura varmak ister misiniz? Sözlerimi düşünün. Boşa konuşmadığımı anlayın. Haydi herkes şimdi işinin başına, siz Allah'tan sizi korumasını dilerseniz Allah sizi korur."*[14]

Elli yıl evine kapanıp sessiz/edilgen bir direniş sergileyen "Gül Yetiştiren Adam" dış dünyayla

13 Mehmet H. Maraşlıoğlu, "İki Dünyanın Romanı", (haz. Ali Dursun, Turan Karataş), *Medeniyetin Burçları Rasim Özdenören Kitabı*, Memursen Kayseri Şubesi Kültür Hizmetleri, Kayseri 2011, s. 220.

14 *Gül Yetiştiren Adam*, s. 131-134.

ilk iletişime geçtiğinde manifestoya dönüşecek konuşmasını yapar. Gül Yetiştiren Adam'ın kendisinden *"Zamanın uzaklarından gelmiş bir garip"* şeklinde söz etmesi, Ashab-ı Kehf bağlamında düşünüldüğünde dikkate değerdir. Tek parti döneminde Âsım'ın nesli de tıpkı Ashab-ı Kehf gibi inzivaya çekilir, sessiz kalır. 1950'lerden sonra yeni bir uyanış başlar. Fakat bu süreçte ciddi yıpranmalar olur, olumsuz yönde değişimler gerçekleşir. Bu bağlamda Gül Yetiştiren Adam'ın belagat sanatının güzel bir örneği olan konuşmasındaki *"Benim gibi zamanın uzaklarından gelmiş bir garip sizi şu hâlinizle görse, vallahi size Müslümanlar demezdi."* cümlesinin üzerinde durulması gerekir. Rasim Özdenören, Hasan-ı Basri hazretlerinin Tabiin dönemini Ashab-ı Kiram'la karşılaştıran şu sözünü anıştırır: "Yetmiş Bedir gazisine yetiştim... Siz onları görseydiniz deli sanırdınız; onlar da sizin iyilerinizi görselerdi, artık ahlakın kalmadığına hükmeder, kötülerinizi görselerdi bunların hesap gününe bile inanmadıklarını söylerlerdi."[15] Gül Yetiştiren Adam'ın beliğ konuşmaları, bir bakıma Hasan-ı Basri Hazretlerinin sözlerinin yorumudur.

Millî Mücadele'de Âsım'ın nesli/Gül Yetiştiren Adam ve arkadaşları, inançlarına uygun biçimde yaşamak için savaşmışlardır. Ancak savaştan sonra durum, onların beklentilerinden çok farklı olur. Elli yıl sonra toplumun içine giren Gül Yetiştiren Adam, Cumhuriyet döneminde İslâmiyet'in yaşanma şeklinin dahi Batılı biçim aldığını fark eder. O nedenle cami cemaati için "Namaz kılan Nasranîler" benzetmesi yapar. Nasranî benzetmesinden hemen etkilenen cami cemaatinden Ökkeş Usta ve Bekir Efendi gibi kişiler, yaşama tarzlarını sorgular; bir kişi de başından şapkasını çıkarıp avucunun içinde buruşturarak sıkar. Bu tavır/eylemler göstermektedir ki Gül Yetiştiren Adam'ın çığlığının ve manifesto niteliğindeki konuşmasının etkisiyle halk, duruş ve bakış açılarını sorgulayamaya başlayacaktır. Gül Yetiştiren Adam'ın görüş ve tepkilerini açık ve cesurca ifade etmesi, halkı isyana teşvik ettiği gerekçesiyle seksen yaşında tutuklanmasına neden olur. Ne yazık ki Müslümanca duruş sergilemekte kararlı davranan Gül Yetiştiren Adam, yıllar sonra bedel ödemek zorunda kalır. Gül Yetiştiren Adam'ın manifesto nitelikli konuşması, yıllardır içindeki biriken öfkenin patlaması, ışığın alevlenmesidir. Bu ışık, o tarihten sonra -zaman zaman baskı/darbelere maruz kalsa da- kolay kolay sön(dürüle)mez.

Gül Yetiştiren Adam'ın cemaate tepkisi ve tutuklanması da İslamcı kesimin 1950 sonrası verdiği mücadeleleri, inanç ve eylemleri dolayısıyla ödedikleri bedelleri sembolize eder. Hikâyedeki dede-torun ilişkisi dikkatle okunduğunda torunun, "Büyük Doğu", "Diriliş" neslini, "Mavera" hareketini de sembolize ettiği görülecektir. Yetmişli yaşlardaki Gül Yetiştiren Adam'ın yanında torunu Ahmet'in bulunması, farklı neslin birbiriyle iletişim kurması "Bir devamlılık motifi olarak" belirir.[16]

Âsım'ın tavır ve eylemleri, çoğunlukla Çanakkale muharebelerini ve Millî Mücadele'yi zaferle sonuçlandıran neslin umutlu ve iyimser yönünü temsil eder. Gül Yetiştiren Adam'ın başlangıçtaki/Millî Mücadele günlerindeki eylem ve tavırları da çoğu yönüyle Âsım'dan farksızken, Millî Mücadele sonrası kendilerine uygulanan muamele ve yöneltilen bakış

15 Süleyman Uludağ: "Hasan-ı Basri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 16, TDV Yayınları: İstanbul, s. 291.

16 Âlim Kahraman, "'*Gül Yetiştiren Adam*' veya Çağdaş İnsanımızın Sergilenmesi", *Bir Duyarlılığın Çağdaş Biçimleri İncelemeler*, Akabe Yayınları, İstanbul 1985, s. 33.

açısıyla onun ve temsil ettiği kesimin son derece ümitsizleştiği görülür. Âsım'ın Çanakkale muharebesi bitmekle birlikte I. Dünya Savaşı devam ederken sokaklarda ve toplu taşıma araçlarında karşılaştığı (olumsuz/şuursuz) insan manzaraları karşısında -daha sonra Gül Yetiştiren Adam'ın ruh hali kadar olmasa da- karamsarlaştığı, öfkelendiği görülür. Henüz öteki muamelesi görmemiş Hocazade, ülke ve milletin geleceğinden çok umutlu olduğu için Âsım'ı da umutlandırır. Âsım'ın akranı ya da nesildaşı olarak nitelendirilebilecek olan Gül Yetiştiren Adam da Milli Mücadele günlerinde umut dolu/iyimser iken, sonrasında hep umutsuz/karamsardır.

Sezai Karakoç'un "Masal" şiirindeki "Yedinci Oğul"un, Âsım ve Gül Yetiştiren Adam'ın bir nesil sonrasını sembolize ettiği söylenebilir. Sezai Karakoç "Masal" şiirindeki her bir oğulla Şark insanının Batı uygarlığıyla ilişkisini anlatır. Şiir sembolik olarak okunduğunda ilk oğulun Batı'ya gidişi, Osmanlı'nın henüz gücünü yitirmediği dönemlerde Avrupa'ya elçilerin gidişini ve orada karşılanışını hatırlatır. Güzel bir Batılı kız tarafından büyülenen ikinci oğul, Batı'nın maddi değerlerine kapılan nesilleri sembolize eder.[17] Üçüncü oğulun yazgısı -başta Almanya olmak üzere- Avrupa'nın muhtelif ülkelerine nafaka temini için giden Şark/Türk insanının trajedisiyle benzeşir. Dördüncü oğulun tavrı Jön-Türkleri andırırken, altıncı oğul ise bohem hayatı benimseyen Türk aydınına benzer. Yedinci Oğul ise yıllarca susturulup gün geldiğinde içinde biriktirdiği öfke ve tepkisini boşaltan Şark insanının sembolüdür.[18]

Babasının mücadelesini devam ettirmekte, altı kardeşini yutan Batı medeniyetinden hesap sormak ya da ondan intikam almakta kararlı olan Yedinci Oğul, özünü kaybetmemek için Allah'a dua eder. Batı uygarlığıyla tek başına mücadele etmesinin, onu yenmesinin mümkün olmayacağının farkında olmakla birlikte, eylemsiz/tepkisiz kal(a)maz. O durduğu yeri oyup çukur kazıp yarı beline kadar çukurun içinde kalırken, etrafında da büyük bir kalabalık oluşur. Yedinci Oğul belagat sanatının en güzel örneklerinden biri olan tiradını söyler:

Batılılar
Bilmeden
Altı oğlunu yuttuğunuz
Bir babanın yedinci oğluyum ben
Gömülmek istiyorum buraya hiç değişmeden
Babam öldü acılarından kardeşlerimin
Ruhunu üzmek istemem babamın
Gömün beni değiştirmeden
Doğulu olarak ölmek istiyorum ben
Sizin tek ama büyük bir gücünüz var:
Karşınızdakini değiştirmek
Beni öldürseniz de çıkmam buradan

17 Ertan Engin, "Sezai Karakoç'a Göre Batı ve Batı Karşısında Doğulunun Masalı", *Türk Dili*, S. 760, Nisan 2015, s. 24.

18 "Masal" şiirinden hareketle Şark insanının Batı uygarlığıyla ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Güneş, "'Mehlika Sultan'dan 'Masal'a Yedi Doğulu Gencin Batı'yla İmtihanı", *Künye*, S. 4, 2015, s. 52-56.

Kemiklerim değişecek toz ve toprak olacak belki
Fakat değişmeyecek ruhum[19]

Gül Yetiştiren Adam'ın beliğ konuşması, Müslüman toplumda/cami içinde gerçekleştirildiği için anında tesirini gösterir, Sezai Karakoç'un "özlediği ideal insan tipini temsil ede[n]"[20] Yedinci Oğulun çığlığı ise, zaman içinde manifestoya dönüşecektir. Yedinci Oğul bedensel yok oluşu kabullenir, ancak ruhî yok oluşu kabullen(e)mez. O, yıllarca susturulup gün geldiğinde içinde biriktirdiği öfke ve tepkisini boşaltan Şark insanının sembolüdür. Baskılar, tesirler, taklitler nedeniyle ailesinin, akrabalarının, halkının öz değerlerinden koparılışına tanık olan şuurlu Şark insanının tavır ve duruşu da Yedinci Oğuldan farklı olmayacaktır. Onu seyredenlerin, ününü işitenlerin onun eylemini yadırgaması olası olmakla birlikte, onun bu kararlılığı ve eylemi nesiller için bir meşale olacaktır. Yedinci Oğul, her türlü baskı ve engele karşın özüne/inançlarına bağlı yaşamayı başaran Doğu insanını sembolize eder. Batılıların, Batıcıların baskı ve telkinlerine rağmen Doğu'nun sönmeyen manevi ruhu sadece Doğu'yu değil Batı'yı da aydınlatacak, Batılıların da huzur bulmasında yardımcı olacaktır. Sezai Karakoç bu gerçeği şu şekilde ifade eder:

O nurdan bir sütuna döndü göğe uzandı
Batı bu sütunu ortadan kaldırmaktan âciz kaldı
Hâlâ onu ziyaret ederler şifa bulurlar
En onulmaz yarası olanlar
Ta kalplerinden vurulmuş olanlar
Yüreğinde insanlıktan bir iz taşıyanlar.[21]

Sezai Karakoç, Yedinci Oğulun sembolik olarak kutsallaşmasını/ebedileşmesini türbe imgesiyle ifade eder. Folklorik unsurlara şiirlerinde geniş yer veren şair, bu şiirde de folkloru sembole dönüştürür. Yedinci Oğulun eylemini gösterdiği yer, şark insanının eyleme geçmek için teşkilatlandığı mekânların sembolüdür. Batılıların onun ruhundan şifa bulması da materyalizmin cenderesinde boğulan Batı insanından insani değer ve duyarlılığı yitirmeyenlerden bazıları manevî bir arayış içinde oluşu şeklinde yorumlanabilir. Son yıllarda Batılı aydın ya da yazarlardan bazıları İslami/tasavvufî kaynakları araştırmaya, bazıları da mistik Doğu felsefesine yönelmeye başlar.

Sonuç olarak bakıldığında Âsım, Gül Yetiştiren Adam ve Yedinci Oğlun üçünün de nesillerin sembolü oldukları gibi, kendilerinden sonraki nesiller için öncü ve örnek idealize şahsiyetler oldukları görülür. Her üç şahsiyet de doğru olduğuna inandığı değerler ve inançları uğrunda savaşır/mücadele ederler. Âsım ve Gül Yetiştiren Adam, aynı neslin temsilcisidirler. Mehmet Âkif, Âsım adlı manzum piyesinde Âsım'ın şahsında bu neslin umut dolu günlere, Rasim Özdenören *Gül Yetiştiren Adam* anlatısında Gül Yetiştiren Adam'ın şahsında aynı neslin umutsuz/karamsar olduğu zamanlara yoğunluk verir. Âsım, Cumhuriyet dönemindeki değişimleri görmeden sahneden çekilirken; Gül Yetiştiren Adam ise devrimler ve kendince

19 Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, Diriliş Yayınları: İstanbul, 2001, s. 412-413.

20 Turan Karataş, *Doğu'nun Yedinci Oğlu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013, .

21 Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, Diriliş Yayınları: İstanbul, 2001, s. 323.

yanlış uygulamalar karşısında hayal kırıklığı yaşar, hayat karşısında kötümser tavır alır; ancak elli yıl sonra camii cemaatinde hatalı gördüğü davranış ve tavırlara sert tepki göstererek yarım bıraktığı mücadeleyi tamamlar. Ait olduğu millet/medeniyet dairesinin intikamını almak ya da onlardan hesap sormak için yola çıkan Yedinci Oğul da hedefine ulaşamasa da Batı uygarlığına gerekli tepkiyi gösterir. Âsım, Gül Yetiştiren Adam ve Yedinci Oğulun mücadelesinin tamamlanmasına ramak kalmıştır.

Kaynaklar

Doğan, D. Mehmet, "90 Yaşındaki Delikanlı: Âsım!", *Mehmet Âkif, Âsım ve Gençlik Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara 2015, s. 105-113.

Doğan, D. Mehmet, İs*lam Şairi İstiklâl Şairi Mehmed Âkif*, Yazar Yayınları, Ankara 2008.

Engin, Ertan, "Sezai Karakoç'a Göre Batı ve Batı Karşısında Doğulunun Masalı", *Türk Dili*, S. 760, Nisan 2015, s. 20-28.

Ersoy, Mehmet Âkif, *Altıncı Kitap Âsım*, Haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.

Gökçek, Fazıl, "Âsım Hakkında", Mehmet Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 7-18.

Kahraman, Âlim, "'*Gül Yetiştiren Adam*' veya Çağdaş İnsanımızın Sergilenmesi", *Bir Duyarlılığın Çağdaş Biçimleri İncelemeler*, Akabe Yayınları, İstanbul 1985, s. 27-46.

Karakoç, Sezai, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1999.

Maraşlıoğlu, Mehmet H., "İki Dünyanın Romanı", *Medeniyetin Burçları Rasim Özdenören*, (haz. Ali Dursun, Turan Karataş), Memur-Sen Kayseri Şubesi Kültür Hizmetleri, Kayseri 2011, s. 219-223.

Karataş, Turan, *Doğu'nun Yedinci Oğlu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013.

Okay, M. Orhan, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.

Okay, M. Orhan "Şehitlikte Bir Şair: Mehmed Âkif", *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 159-175.

Özdenören, Rasim, *Gül Yetiştiren Adam*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015.

Uludağ, Süleyman, "Hasan-ı Basri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 16, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s. 291-293.

Mehmed Âkif'in Güncelliği

Levent Bayraktar
Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Türkçede güncellik birkaç anlamda kullanılmaktadır. İlkin gündemde olan, cari olan, yürürlükte olan demektir. Bu anlamlarının yanı sıra, popüler olmak, hakkında çok sık konuşulmak, yaygın bir ilgiye muhatap olmak gibi anlamlara da gelmektedir. Fakat bizim burada kullanmaya çalışacağımız anlamda güncellik, Âkif'in düşüncelerinin ve tefekkürünün bugünün dünyasında da bir karşılığının olup olmadığını sorgulamak suretiyle cevaplandırılması gereken bir mesele teşkil etmektedir. Öyleyse Âkif'in güncelliğini; gündemi ne kadar işgal ettiği veya popüler bir şahsiyet veya simge olması bağlamında değil, bir düşünür olarak fikirlerinin güncelliği bakımından ele almaya çalışacağız.

Âkif'in sanatı, düşünceleri ve kişiliği bir bütündür. O yüzden onun sanat hayatını incelerken, aynı zamanda iman ve ahlâk hayatı ile düşünür kimliğini araştırırken de bir dava ve aksiyon adamı vasıfları ile karşılaşılır. Zira o, hayatla, toplumla, coğrafyayla, tarihle, ilim, sanat, tefekkür ve siyasetle bütünleşmiş, iç içe geçmiş bir varoluş gerçekleştirmiştir.

Günümüzde eğitim sistemimiz sorgulanmakta, yetiştirilmek istenen insan modeli veya modellerinin nasıl olması gerektiği tartışılmaktadır. Test kitapları ile yetiştirilmeye çalışılan nesiller hayat karşısında bocalamakta ve tutunamayan kuşaklar ortaya çıkmaktadır. Eğitim sistemimizdeki bu eksikler; Âkif ve benzerlerinin güncellikleri, el'an onlara ihtiyacımız olması fakat gündemimizde olmamaları gibi bir açmazımızın bulunduğunu göstermektedir. Âkiflere olan ihtiyacımız günceldir fakat gündemde değildir. Çünkü hasbi ilim, sanat, tefekkür gündemimizde değildir.

Âkif'in tefekkürü yeteri kadar incelenmiş değildir. Eserlerine bir bütün olarak bakıldığında, Türk-İslam medeniyetinin içinden geçtiği ve hatta geçmekte olduğu buhranların hem teşhisinin konulduğunu hem de tedavi yollarının önerildiğini görmek mümkündür. Bundan dolayı Âkif'i bir bütün olarak incelemek ve medeniyetimizin tecessüm ettiği bir şahsiyet olarak okumak durumundayız. Çünkü o, yeri geldiğinde bir din âlimi gibi hayatı ve hadiseleri okumakta, iman ve aksiyon birliği hâsıl etmek için çalışmakta, yeri geldiğinde de müspet ilimlerle uğraşan bir âlim edasıyla ilmin yöntemi, bulguları ve sonuçları üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır. Hatta çoğu zaman da bir sosyolog gibi toplumsal zaafları tespit ve teşhis ederek ideal bir toplum oluşturmak için ihya edilmesi gereken değer ve normları betimlemektedir.

Zavallı milletin idraki tarumar olalı:
Muhit-i ilme giren yok, diyar-ı fen kapalı;

Sanayi'in adı batmış, ticaret öylesine,
Zira' at olsa da… Adem nebi usulü yine!
Hülasa, hepsi çalışmak yorulmak isteyecek.
Fakat çalışmak için önce şart olan: istek. (s.261)[1]

İlim kadar tarihi de bilmek, tarihten dersler almak ve aynı hataları tekrarlamamak gerektiğini vurgular. Ona göre tarihi bilmek ve bugünü yaşarken geçmişten dersler çıkartmak zorunludur. Nitekim dünya tarihine bakıldığında medeniyetlerin bir yandan sürekli bir temas, bir yandan da mücadele içinde oldukları gözlemlenmektedir. Öyleyse medeniyet buhranından kurtulabilmek için medeniyet kurucu ve yaşatıcı değerler, normlar ve kabiliyetlerin neler olduğu hususunda berrak bir bilince sahip olmalıdır. Gerçek medeniyet, sahih bilgi ve değerlerle kurulur ve yaşatılır. Tesadüfle kurulmuş veya varlığını idame ettirebilmiş bir medeniyet yoktur. Felsefe, bilim, hikmet, ahlak ve adalet sahih birer medeniyet kurucu insanlık başarılarıdır. Felsefileşmiş bir medeniyette bütün bu kurucu unsurlar vahdetli bir bütün teşkil ederler. Âkif de bir medeniyet mütefekkiri olarak bütün bu kurucu değerleri yerli yerinde anmakta ve işlemektedir.

Şanlı bir tarihsin: Mazi-i millet sendedir.
Varsa ibret sendedir, hikmet de elbet sendedir;
Devr-i istila durur yadında, devlet sendedir!
Çünkü hürriyyet, hamaset sende, gayret sendedir,
Zindegi zillettir artık bence izzet sendedir! (s.52)

Âkif'in güncelliği, bugünümüzün ve yarınımızın garanti altına alınabilmesi için hayati önemi haiz bir meseledir. Zira onun güncel olması kişi, toplum, devlet ve millet olarak şuur üzere olmak demektir. Bu şuur beraberinde yetkin bir kişilik geliştirmeyi ve faziletli bir toplum inşa etmeyi de getirecektir. Faziletli toplum, ilim ve irfan birlikteliği ve dayanışması ile kaimdir. O yüzden atalet, uyuşukluk, tembellik, cehalet, hizipçilik toplumun birliği ve dirliği önündeki en büyük engeldir.

Atalet fıtratın ahkâmına mademki isyandır;
Çalışsın, durmasın her kim ki da'vasında insandır. (s.150)
Bir mizac istemiyorsak o da: Lenfâilik;
Çünkü milletler için, doğrusu, gayet mühlik. (s.426)

Âkif'in millî ve manevî tefekküründe bu nakısalar sürekli eleştirilmekte ve insanımız birlik ve beraberliğe davet edilmektedir. Bununla beraber cehalet, en büyük problem olarak görünmektedir.

Felaketin başı, hiç şüphe *yok, cehaletimiz;*
Bu derde çare bulunmaz -ne olsa- mektepsiz. (s.266)
Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
Allah'tan utanmak da olur ilm ile ... Heyhat. (s.212)

1 Çalışma boyunca göndermeler *Safahat*'ın Hece Yayınları, Ankara 2009 baskısına yapılmıştır.

Âkif Türk-İslam medeniyetinin şairi ve mütefekkiridir. O, milli mücadelenin ruh cephesinin kumandanıdır. O, dînî ve millî hafızamızın, vicdanımızın, ahlâk ve mefkûre hayatımızın müşahhas bir timsalidir. Doğru düşünme ile doğru bilgi ve davranış arasında kurulmuş olan örnek bir şahsiyet numunesidir. Yenilgiyi, teslim olmayı, vazgeçmeyi asla kabul etmeyen çelikten bir irade ne demekse onu temsil eden bir karakter abidesidir. Zulmü ve zalimi alkışlamayan, her nerede ve ne konumda olursa olsun Hak ve Hakikat için gövdesini siper eden bir ahlak ve mefkûre kahramanıdır. Medeniyetimizin ideal insan tipinin somut bir numunesidir.

Âkif gibi şahsiyetler, milletlerin hayatında çok nadir görünürler. Onlara sahip olmak ve fikirlerini gerektiği gibi anlayıp yorumlamak ve hayata tatbik etmek varlığımızı idame ettirebilmek için elzemdir. Âkif'i düşünmek zengin bir dil ve kavram dünyasının farkında olmak demektir. Doğru bir dil ile doğru kavramlar ile muhakeme etmenin eşsiz örneklerine tanık olmak demektir. Onu anlamaya çalışmak, İslâmiyet'in esaslarını, Peygamber efendimizin örnek hayatını ve insanlığa miras bıraktığı maneviyatını fark etmek demektir.

Fakat yalnız Âkif'i değil, güncel olmaya devam edebilecek olan pek çok mütefekkirimizi gündemde tutamıyoruz. Çünkü Türkiye'de düşünce hayatında yaşanan en büyük sıkıntılardan biri; nesillerin birbirlerinden kopuk ve habersiz olmalarıdır. Felsefe hayatımız için konuyu daraltacak ve özelleştirecek olursak durum daha da vahim bir tablo arz etmektedir.

Felsefe denince ilk akla gelen kavramlar, temalar ve sorunlar genellikle Batı felsefesi üzerinden çeviriler yoluyla gündemimize girmektedir. Canlı bir düşünce ve kültür hayatı için çeviri olmazsa olmaz bir etkinlik olmakla beraber, asıl ihdas edilmesi gereken gelenek, kendi kültür ve medeniyetimizin evrensel nitelik ve kalitede felsefesini yapabilmektir. Kültür ve medeniyet, üzerine felsefi bir bilinç geliştirmek gereken bir oluş ve yaratma alanıdır. Felsefi bütünlüğü düşünülmemiş ve bilinçli bir dikkat ve çaba ile inşa edilmemiş hiçbir medeniyetin varlığını koruması mümkün değildir.

Türk düşünce hayatının günümüzde içinde bulunduğu buhranlardan biri de sosyal bilimlerin bile kendi aralarındaki iletişimsizlikleridir. Oysa bütün sosyal bilimler aynı sosyal gerçekliğin farklı veçhelerini incelemekte fakat bu inceleme ve ürünlerin anlam ve değeri üzerinde ortak bir okuma, yorumlama ve değerlendirme çoğu kez yapılamamaktadır. Bu eksiklik medeniyetimizin felsefi kritiğinin yapılamaması ve felsefi şuuruna varılamaması gibi bir sonucu açığa çıkarmaktadır.

Bugünün felsefeci ve sosyal bilimcilerine düşen vazifelerin başında, kendi kültürel gerçekliğimizin ve varlığımızın yaratıcı ve özgür bir zihin ve bilinçle değerlendirilmesi gelmektedir.

Böyle bir zihinle Âkif'e baktığımızda görüyoruz ki; onun tefekküründe nihilizm, rölativizm, egoizm, hedonizm, materyalizm gibi insanı sadece bir beden varlığı olarak gören bütün akım ve zihniyetlerle mücadele edilmektedir. İnsan bu maddi ve fizyolojik beden içerisinde bedeni zamanda ve mekânda aşan bir ruh taşımaktadır. İnsanı eşref-i mahlûkat kılan tarafı onun bedenine hayat ve istikamet veren ruhu ve maneviyatıdır.

> İnsan ki onun ruh ile *insanlığı kaim,*
> *Daim oluyor cisminin âmâline hâdim;*

Gelseydi eğer ruhunu i'lâya da nevbet,

Anlardı nedir, belki, hayatındaki gâyet. (s.46)

Âkif'e göre bir Müslüman'ın esaret ve aşağılanmayı kabul etmektense istiklâl ve hürriyeti uğrunda mücadeleyi seçmesi çok daha şereflidir. Ayrıca istiklâl ve hürriyet için maddî dünyanın icaplarını kavramak ve yerine getirmeyi de becermek gerekmektedir. O yüzden iki günü eşit geçen zarardadır hükmü gereği çalışmak ve zalime boyun eğmeyecek bir kudrette olmak da lazımdır.

*Desen bir kere "insanım!" kanan kim? Hem niçin kans*ın?

Hayır, hürriyetin, hakkın masûn oldukça insansın. (s.441)

İçinde bulunduğumuz tarih ve zaman kesiti, Âkif ve diğer milli ve manevi hassasiyetleri olan mütefekkirlerimizle yeniden anlamlı ve nitelikli bir irtibat kurmamızı zorunlu kılmaktadır. Zira ülkemiz ve medeniyetimiz dînî görünümlü din dışı öğretiler ve sapkın inançlarla tehdit edilmekte ve doğrudan doğruya yıkıcı ve bölücü mihrakların hedef tahtasına oturtulmak istenmektedir. Cehalet dinin de düşmanıdır.

Bir baksana: Gökler uyanık yer uyanıktır;

Dünya uyanıkken uyumak maskaralıktır!

Eyvah! Bu zilletlere sensin yine illet...

Ey derd-i cehalet, sana düşmekle bu millet,

Bir hale getirdin ki: Ne din kaldı, ne namus! (s. 212)

Âkif'in ifade ettiği gibi, cehalet karşısında da bir mücadele gerekir. Bugün aslında her anlamda, neredeyse milli mücadele günlerinde olduğu gibi maddi ve manevi bir seferberlik şuuru geliştirmek gerekmektedir.

Millet ve medeniyet olarak var olmak için Âkif'in görüş ve düşüncelerini anlamak ve yaşamak bir mecburiyet halini almıştır. O yüzden Âkif, hayatı, sanatı, tefekkürü ve şahsiyeti ile bir bütün olarak milli, manevi, entelektüel ve ilmi hayatımıza ve gündemimize behemehâl davet ve dâhil edilmelidir. Zira ancak Âkif ve onun gibi mütefekkirlerimizi çoraklaşmış zihin ve gönül dünyamıza alarak geleceğimize daha emin adımlarla yürüyebiliriz. Derman derdin içindedir. Yabancı hayranlığını bırakıp, millî ve manevî benliğimize sarılmaktan başka çıkış yolu yoktur. Medeniyetimizin şahitleri ve sembol şahsiyetleri ile birlikte bugünün ihtiyaçları ve gerçeklerine uygun bir entelektüel hayat yaratmak, yaşayan ve yaşatan gelenekler ihdas etmek, bir cümle ile felsefileşmiş bir medeniyet olmayı başarmak zorundayız.

Mehmed Âkif Ersoy'un Mısır Günleri[1]

Abuzer Kalyon
Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi

İstiklâl Marşı şairi,

Türkiye'nin millî şairi,

İstiklâl Harbi'nin manevi mimarlarından…

Savaş kazanılmış; yeni kurulan devlette yeni bir anlayış… Mehmed Âkif, istiklâli için büyük mücadeleler verdiği Türkiye'de dışlanan bir şahsiyet hâline gelmişti. Hayatı ve kişiliği ile bir şeref ve haysiyet abidesi görüntüsü çizen Mehmed Âkif'e yeni rejimin sistem savunucusu kalemlerinin pek çoğu her fırsatta sataşmaktaydılar. Mehmed Âkif gibi bir onur abidesine onursuzca sataşan eyyâmcı kalemlerin pek çoğu yazdıklarıyla unutulup gitmiştir. Mehmed Âkif'in yaşamak için Mısır'ı düşünmesinde kendisine yapılan sataşmaların etkisi oldukça fazladır. O dönemin şartları göz önüne alınınca Mehmed Âkif'in Türkiye'den ayrılmasının nedenleri daha iyi anlaşılabilir.

Bu konuda Dücane Cündioğlu'nun kitabına aldığı bir anekdota değinebiliriz: " Osman Yüksel Serdengeçti'nin 31 Aralık 1967 tarihli Yeni İstanbul gazetesinde –Hasan Basri Çantay'dan naklen – verdiği şu bilgiler Âkif'in Mısır'a gitme sebebinin daha derinlerde olduğunu göstermektedir: Çanakkale zaferinin yıldönümüdür… Bir tören yapılıyor… Çanakkale şehitleri anılacak… Zamanın meşhur zibidi şairi kürsüye geliyor:

"Maalesef" diyor; *"Çanakkale Şehitleri için güzel, şehitlerimizin şanına lâyık bir Türk şairi tarafından şiir yazılamadı. Çanakkale destanını yazan maalesef Türk değildir. Çaresiz Türk olmayan bir adamın şiirini okuyacağız."* Yavesini savuruyor. İstemeye istemeye Âkif'in şiirini okuyor. (…)

Merhum bu hadiseyi duyunca çok pek çok müteessir oluyor. O kadar ki koskoca adam bir çocuk gibi ağlıyor. Çanakkale Şehitleri'nden onu ayırmak, "Sen Türk değilsin!" demek… Tahkir etmek… Âkif'in en hassas yerine, en hassas teline dokunmak… Bu hareket ve hakaret zamanın zamane şairi, devlet şairi, resmi şairi tarafından yapılmış… Tam o sırada da gençliğinin kısm-ı azamını hamamda geçirmiş bir yazar, CHP'nin resmi gazetesinde bir başmakale yazmış… Âkif'e *"Hadi git artık, sen kumda oyna!"* demiş. Âkif bunu da duyuyor… Ve artık Türkiye'de duramıyor.[2]

1 Yılları demek daha doğru; ama Mehmet Akif'in ülkesinde son zamanlarında gün yüzü görmediği düşüncesinden hareketle bu başlık benimsendi.

2 Dücane Cündioğlu, Akif'e Dair, Kaknüs Yay. İst. 2005, s. 13-14

Kendilerine statüko anlayışının zırhını giydirerek Mehmed Âkif'in Türk olmadığını vurgulayarak saldıran zavallıların vatanseverlik konusunda onun tırnağı bile olamayacakları düşüncesindeyiz.

Kendi ifadesiyle:

Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavut'um...
Başka bir şey diyemem... İşte perîşan yurdum!..

diyerek yurdunun perişanlığını gözler önüne sermiyor mu?

İstiklâl Marşı, bu büyük şahsiyetin yüce milletin ne denli yüce bir ferdi olduğunu göstermez mi?

Mısır'da kaleme aldığı "Bir Ariza" Mehmed Âkif'in dilinden vatan hasretini ve içinde bulunduğu durumu gözler önüne sermektedir.

Ey bâd-ı sabâ, uğrayacaksın ya şimâle?[3]
Bilmem, bir işim var; sana etsem mi havâle?
Vaktâ ki sekiz yüz mili bir nefhada geçtin;
Vaktâ ki bizim yerleri rüyâ gibi seçtin;
…
Hilvanlıların hepsinin ihlâsını, ilkin,
Bir bir sayıver. Bitti mi defter, de ki:
"Lâkin,
Mevzun düşürür saçmayı bir saçma adam var,
Manzûm sayıklar gibi manzume sayıklar!
Zannım, mütekâid şuarâdan olacak ki:
Hiçbir yenilik yok, herifin her şeyi eski.
Hâlâ ne sakaldan geçebilmiş, ne bıyıktan;
Âsârı da memnun görünür köhne kılıktan.
Hicrî, kamerî ayları ezber sayar ammâ,
Yirminci asır zihnine sığmaz ne muammâ!
Mâmûre-i dünyâyı dolaştıysa da, yer yer,
Son son, "Hadi sen, kumda biraz oyna!" demişler."

Şiirin sonraki mısralarında Mehmed Âkif, yaşadığı Mısır'la İstanbul'u karşılaştırma yoluna gitmektedir:

Ey Heybeli iklimine kıştan çekilenler,
Ey Afrika temmuzunu efsâne bilenler!
Ey yağ gibi üç çifte kayıklarla kayanlar,
Ey Maltepe'den Pendik'i bir hamle sayanlar!

3 Bir Ariza'yı 1 Ağustos 1929'da Hilvan'da kaleme almıştır.

Ey çamların altında serilmiş, uzananlar!
Ey her nefes aldıkça ömürler kazananlar!

Siz, camları örter, sakınırken cereyandan;
Biz, bodruma sarkar da kaçarken galeyandan!
Siz, mercanın âlâsını attıkça şişerken;
Biz, kumda çirozlar gibi piştikçe pişerken!
Siz, Marmara âfâkını dürbünle süzerken;
Biz, poyrazı görsek diye, damlarda gezerken!
Siz, yelkeni açmış, suyun üstünden akarken;
Biz küplere binmiş; size hasretle bakarken!
İnsaf ediniz: Kopmayacak şey mi kıyâmet?
Elbette kopar. Dinle Paşam, ceddine rahmet:

Ben Heybeli'den vazgeçerim şimdilik, ancak,
Üç beş gün için pek hoş olur Remle'de kalmak

Şiirin bu bölümü Mehmed Âkif'in Mısır'da iken geride bıraktığı İstanbul hayatına nasıl özlemle baktığını vurgular.

Mehmed Âkif'in Türkiye'deki son zamanları, niçin Mısır'a gittiği hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Safahat'ın 5. Kitabı Hatıralar'da olup da 1928 ve sonraki baskılara alınmayan mısraları bile Mehmed Âkif'in ülkemizdeki durumunu açıklamaya yetmektedir.

Değil mi cenge koşan Çerkes'in, Laz'ın, Türk'ün
Arab'la Kürd ile bakidir ittihadı bugün[4]

O günün şartlarında ülkede sıkıntıya düşen, sadece Mehmed Âkif değil, Nazım Hikmet, Halide Edip Adıvar, Said-i Nursi, Zekeriya ve Sabiha Sertel gibi pek çok düşünce ve edebiyat adamı da bulunmaktadır.

Mehmed Âkif'in meclisteki yakın arkadaşlarından olan Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in Mustafa Kemal'in Muhafız Alayı Kumandanı Topal Osman tarafından 1923 yılının Mart ayının son günlerinde öldürüldüğünün anlaşılması da Mehmed Âkif'i tedirgin eden olaylardan birisi olarak değerlendirilebilir. Tabi Topal Osman ve adamları da suçlarının anlaşılması üzerine haklarında yakalanma kararı verilince Çankaya Köşküne saldırırlar. Mustafa Kemal Paşa ve eşi köşkten kısa bir süre önce tahliye edildiği için onlara zarar veremez. Topal Osman ve adamları güvenlik görevlileriyle girdikleri çatışmada öldürülürler.

1924 yılında hilafetin kaldırılması, ardından şapka kanunun gelmesi Türkiye'deki muhafazakâr kesim üzerinde olumsuz etki bırakmıştır; diye düşünülebilir.

4 Safahat'ta bulunup da 1928 ve daha sonraki baskılarda çıkarılan bu iki mısra, M. Ertuğrul Düzdağ tarafından hazırlanan Safhat'ta olması gereken yere eklenmiştir. Safahat, M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İst. 1991

Şunu da hemen belirtelim ki Mehmed Âkif Ersoy'un Mısır'a kalıcı olarak gidişinin "şapka kanunu" ile ilişkilendirilmesinin doğru olmayacağı kanaatini taşımaktayız.

1923 Nisanından itibaren Mehmed Âkif Ersoy, maddi bakımdan sıkıntılar içindedir. Kısa bir süre öncesine kadar milletvekili olmasına rağmen kendisine tahsis edilen herhangi bir maaş bulunmamaktadır. Aynı zamanda işsiz de kalmıştır. Tabi devrin statükosu düşünüldüğünde ona herhangi birisinin herhangi bir iş vermesi büyük bir cesaret gerektirir, diye düşünmekteyiz. Mehmed Âkif'e geçmişteki milletvekilliğinden dolayı maddi bakımdan rahatlatılması, mümkünse emekli maaşı bağlanması yönünde Mehmed Âkif'in iradesi dışında yapılan başvurular ve verilen uğraşlar sonuçsuz kalmıştır. Bu konuda şu başvuruyu örneklemek mümkün:

Edremitli Ruhi Naci tarafından Mehmed Âkif Ersoy'un Mısır'a hareketinden sonra 1926 yılı temmuzunda TBMM Başkanı Kâzım Paşa'ya (Özalp) uzunca bir mektup yazılıyor. Ruhi Naci, mektubunda Mehmed Âkif'in şairliğinin gücü, vatanseverliği vb. konulardan söz ettikten sonra şu ifadelerle mektubunu bitiriyor.

"Paşam, üdebamızdan şuâramızdan hangisi vatanın kederini veya sürûrunu bu kadar candan, bu kadar samimi terennüm edebiliyor? Tarih-i cihana açılan şu yeni devrenin şiir ve edebiyatı coşup kaynamalı idi. Hani? Asrımızın şuarası niçin susuyor? Söylemek istediler de kudretleri mi yetmedi?

Yüreğim sızlıyor ki milletin ihtiyaç-ı edebîsini duyuran ve duyuracak olan Âkif bir lokma ekmek için uzak bir sofraya sığınmıştır…

Temmuz, 1926
Edremitli Ruhi Naci

TBMM Başkanlığına yapılan bu müracaata Meclis başkanı olarak Kâzım Paşa'nın gönderdiği cevap:

Edremitli Ruhi Naci'ye:

Büyük Millet Meclisi Reisi

Kâzım Paşa

(Hususî)

Birader-i azizim efendim,

Gönderdiğiniz mektubunuzu aldım. Mündercâtından pek çok istifade ettim. Verdiğiniz malûmattan dolayı teşekkür eder ve sizin gibi kıymettar arkadaşlarımla iftihar eylerim. Her teşebbüsünüzde muvaffakıyet temennisiyle te'yid-i muhalasat eyler, gözlerinizden öperim efendim.

2 Ağustos 1926
Kâzım (Özalp)[5]

5 Çantay, Akifnâme, s. 265-270

TBMM Başkanı Kâzım Paşa, Ruhi Nuri Sağdıç'ın yazdığı bu uzun dilekçeye sadece cevap vermekle yetinmiştir. TBMM'nin Mehmed Âkif'in durumunun iyileştirilmesi yolunda o dönemde maddi ve manevi herhangi bir girişimi söz konusu olmamıştır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun Mehmed Âkif'in yüzünün Mısır'a çevrilmesinde etkili olduğunu düşünebiliriz. Mehmed Âkif'in gönüllü sürgüne gitmeden önce de Mısır'la tanışıklığı var zaten. Mısır'a yaptığı seyahatlere kısaca değinelim:

- I. Dünya Savaşı öncesi 1914 Mısır ve Hicaz seyahati "El-Uksur'da"[6] şiiri bu zamanda yazılmıştır. 15 kanun-ı sâni 1914
- 1923 Abbas Halim Paşa'nın davetiyle Mısır ziyareti. 1924 baharında dönüyor.
- 1925 Eylül-Ekim gönüllü sürgüne gidiyor.

Mısır'a Abbas Halim Paşa'nın davetiyle bu defa kalıcı olarak gidiyor. Abbas Halim Paşa'nın kim olduğu konusuna "Mehmed Âkif'in Mısır'daki çevresi bölümünde değinilecektir.

Mehmed Âkif Ersoy 1925 yılı Eylül – Ekim ayından itibaren sürekli Mısır'da yaşamaya başlıyor. İkamet ettiği yer Hilvan'dır. Hilvan, Kahire'ye 25-30 km uzaklıkta kalabalık nüfuslu bir yerleşim birimidir.

Mehmed Âkif'in Mısır'daki Mekânı

Kahire'de onbir yıl kalan Mehmed Âkif başlarda Hilvan'da Abbas Halim Paşa'nın sarayının karşısındaki bir köşkte yaklaşık iki yıl yalnız oturmuştur. Daha sonra ailesini getirince başka bir eve taşınmıştır. Ailesiyle oturduğu Hilvan'daki evin yeri tespit edilmiştir. Hilvan'daki bu evin, Mehmed Âkif'in oturduğu ev olduğu konusunda güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Bu kanıtlardan birisi, Prof. Dr. Sayın Ekmeleddin İhsanoğlu'na babasından[7] intikal eden bir mektup zarfında adres olarak evin numarasının bulunmasıdır. Sayın Ekmeleddin İhsanoğlu da evi ziyaret ederek söz konusu evle ilgili tereddütleri gidermiştir. Bunun dışında Kahire Üniversitesi hocalarından aynı zamanda Mehmed Âkif'in Mısır'daki dostlarından olan Abdülvahhab Azzam'ın yeğeni Memduh Azzam (Sekiz yaşında iken Mehmed Âkif'i görmüş. Âkif'le aynı semtte oturmaktalarmış.) belirtilen evin, Mehmed Âkif'in oturduğu ev olduğunu ifade etmiştir.

Mehmed Âkif Ersoy'un uzun süre ikamet ettiği Hilvan'daki evin satın alınarak müzeye dönüştürülmesi amacıyla Türkiye tarafından mükerrer girişimlerde bulunulmuşsa da, Mısır makamlarının konuya ilgi göstermemeleri ve binanın mülkiyetinin muvazaalı olması nedeniyle başvurular sonuç vermemiştir.

6 El-Uksur, bugünkü adıyla Luksor (Luxor) diye bilinen şehir. Mısırlılar "El-Uksur" tabirini tercih etmektedirler. Batılıların kullandığı kelime ise Luxor'dur. Bu kent, Kahire'ye yaklaşık 600 km mesafededir. Şehir, Mısır'ın güneyinde bulunmakta; buranın özelliği Firavun dönemine ait yapılar ve kral mezarları bulunmaktadır. Bu bölgede Eski Mısır'ın tarihini yerinde görme imkânı bulunmaktadır.

7 Sayın Ekmeleddin İhsanoğlu'nun babası İhsan Efendi, Mehmed Âkif'in Kahire'deki yakın dostlarındandır.

Kahire Üniversitesi Türk Edebiyatı Profesörü

Hilvan'da Mehmed Âkif Ersoy'la aynı semtte oturan Kahire Üniversitesi hocalarından Abdülvahhab Azzam, Âkif'le ilgileniyor. O'nun vasıtasıyla Camiatü'l-Mısriyyede Türk dili ve edebiyatı derslerine giriyor. Söz konusu bu üniversitenin adı Türkiye'de karıştırılmaktadır. Bazıları üniversiteyi El-Ezher Üniversitesi ile karıştırmaktadır. Bu tamamen yanlıştır. Mehmed Âkif, El-Ezher'de çalışmamıştır. Ezher şeyhliği ile iyi diyaloglar kurmuştur; ama herhangi bir görevlendirme ile bu üniversitede çalışmamıştır. Ezher'deki isteklilere Türk Dili ve edebiyatı sohbetleri yapmış olabilir. Bu ihtimal dâhilindedir. El-Ezher ülkemizde bazıları tarafından "Al-Azhar" biçiminde de yazılıp telaffuz edilmektedir. Bu yazılış ve telaffuz bazı kesimler tarafından tepkiyle karşılık bulmaktadır. Hemen belirtelim ki "Al-Azhar" ifadesi doğrudur; şöyle ki Mısır'da üniversiteler dâhil hemen hemen tüm kurumların tabelalarında Arapça ve İngilizce birlikte kullanılmaktadır. Yol tabelaları, bakanlıkların isimleri dâhil… Bizim yaygın olarak El-Ezher Üniversitesi diye bildiğimiz bu üniversitenin Arapça adı, "Cami'atü'l-Ezher"dir. İngilizcesi de "Al-Azhar Unıversity" Böyle bir telaffuz ve yazım yani Türkiye'de "Al-Azhar" biçimindeki ifade doğru mu? Burası tartışılabilir…"Al-Azhar" biçimini genellikle Avrupalı ve Amerikalılar kullanmaktadır. Bu bağlamda bizim "El-Ezher" biçimini tercih etmemiz daha doğru olur. (Ben de bu üniversitenin Diller ve Tercüme Fakültesinde dört yıl çalıştım.) Bu arada El-Ezher Şeyhliği hakkında da kısa bir açıklamada bulunalım. Ezher şeyhini ülkemizdeki bazı kişiler, Ezher Üniversitesinin rektörü veya tarikatın lideri gibi algılamaktadır. Bu da son derece yanlıştır. El-Ezher şeyhliği, rektörlük olmayıp rektörlüğün üstünde bir makamdır. Ezher şeyhliği, Ezher Üniversitesi dâhil olmak üzere Ezher bünyesindeki tüm kurumların yöneticiliğidir.

Mehmed Âkif'in çalıştığı üniversite, bazı kimseler tarafından Kahire Üniversitesi, bazıları tarafından da Camiatü'l-Mısriyye olarak adlandırmaktadır. Bu adlandırmaların her ikisi de doğrudur. Bugün Kahire Üniversitesi (Cairo Üniversity) olarak bilinen kurumun geçmişteki adı Camiatü'l-Mısriyye idi. "camia" kelimesi Arapçada üniversite anlamına gelmektedir. Söz konusu bu üniversiteye Mısır'daki kraliyet döneminde Kral Fuad Üniversitesi de denmiştir. Halk arasında Kahire yerine hala "Mısır" kelimesi de kullanılmaktadır. Mehmed Âkif Ersoy'un uzun yıllar öğretim üyeliği yaptığı bu üniversitenin bir amfisine 2008 yılında adı verildi. Kahire Üniversitesi yöneticilerinin Türkiye'ye yaptıkları bu jest takdire şâyândır.

Mısır'daki Çevresi, Dostları

Mehmed Âkif Ersoy, Kahire'de önemli şahsiyetlerle tanışıp kaynaşmıştır. Bu tanışıklarının bir kısmı Mısırlı,

- Abdülvahhab Azzâm (Kahire Üniversitesi Profesörlerinden)
- El Ezher Şeyhi Merâgî,
- Ferid Vecdî (Üstadın bazı kitaplarını çevirdiği Mısırlı Türkçe bilmektedir.)
- Hasan el-Bennâ (İhvân-ı Müslîmîn'in kurucusu)

bir kısmı da Türk'tür. Türk olanların içinde,

- Yozgatlı Müderris İhsan Efendi (çok yakın dostu)
- Osmanlı Şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi[8] ve Oğlu İbrahim Sabri,
- Eğinli Hafız Hasan Efendi,
- Bayramiçli Mehmet Eşref,
- Osmanpazarlı İsmail Hakkı,
- Oflu İbrahim,
- Zahidü'l-Kevserî,
- İsmail Ezherli

gibi şahsiyetler vardır. Türkiye'den Ezher Üniversitesine okumaya gelen öğrencilerle de yakından ilgilenmiştir.

Üstadın Mısır hayatında güzel zamanlarını paylaştığı şahsiyetlerin bazılarından kısaca söz edelim.

Abbas Halim Paşa

Millî şairin vefakâr dostu, Mısır'a davet eden hamisi ve sırdaşı Abbas Halim Paşa, 1866'da Kahire'de dünyaya gelmiştir. Babası, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğullarından Halim Paşa'dır. Halim Paşa, Hidiv İsmail Paşa ile arası açılınca İstanbul'a yerleşmiş, oğulları Abbas ve Sait'i İstanbul'da yetiştirmiştir.

Abbas Halim Paşa, Danıştay üyeliği dâhil olmak üzere pek çok üst düzey görevlerde bulunduktan sonra, kardeşi Sait Halim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında bir yıl kadar Bursa valiliği görevinde bulunmuştur. 1915 yılında Nafıa Nâzırı (Bayındırlık Bakanı) olmuştur. Sait Halim Paşa'nın istifasının ardından kabineden ayrılmıştır. İstanbul'un işgalinden sonra İngilizler tarafından iki yıllığına Malta'ya sürülmüştür. Sürgünden döndükten sonra bir süre İstanbul'da yaşayıp tekrar Mısır'a dönmüştür. Mehmed Âkif Ersoy'un yakın dostudur. Aynı zamanda çocuklarının hocası olan Mehmed Âkif ile dostluğunu ömür boyu sürdürmüştür. Onun daveti üzerine ömrünün son yıllarını Mısır'da geçiren Âkif; "El-Uksur'da" şiirini ona ithaf etmiş, ayrıca kendisine hitaben iki manzum tebrik ile "Arîza" isimli iki de manzume yazmıştır.

Abbas Halim Paşa, 1934 yılında vefat etmiştir. Abbas Halim Paşa'nın vefatı Mehmed Âkif Ersoy'u çok üzmüştür. Mısır'daki en büyük destekçisini kaybetmenin Mehmed Âkif'teki iç burukluğunu anlatmada kelimelerin kifâyetsiz kalacağı açıktır… Dostundan ayrılmak Onu âdeta tarifsiz kederler içinde bırakır.

Abbas Halim Paşa'nın dünyaya veda etmesi üstadı derinden yaralamıştır. Hemen dostunun evine giderek birkaç saat içinde hatmini tamamlamıştır. Sonra boynuna sarılarak; "Cânan niçin gittin?" der. Gözyaşları içinde defnettikten sonra, evine döndüğünde Mısır'da duramayacağını anlamış; Paşa'nın vefatı ona, babası ardından "on dört yaşında tattığı öksüzlük acısını, ikinci defa" tattırmıştır.[9]

8 Mustafa Sabri Efendi'nin kabri Kahire'deki Türk Şehitliği yakınındaki Gafir mezarlığındadır.

9 M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Âkif Ersoy, Kaynak Kitaplığı, İstanbul 2004, s.143-144

İhsan Efendi

İhsan Efendi ile Mısır'a gelirken vapurda tanışıyorlar. İhsan Efendi, Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun babasıdır. İhsan Efendi, Ezher Üniversitesindeki eğitimin ardından uzun yıllar Sultan I. Mahmud'un yaptırdığı Sultan Mahmud Medresesinde müdürlük ve hocalık yapmıştır. Mehmed Âkif Ersoy, İhsan Efendi'nin Ezher Üniversitesi dini ilimler ünitesinin olduğu mekânın karşısındaki Mehmet Bey Medresesindeki odasında çok vakit geçirmiştir. Mehmed Âkif'in Mısır'da üzerinde çalıştığı Kur'an mealine İhsan Efendi ile birlikte son şeklini vermek üzere önemli değerlendirmelerde bulunmuştur.

Mehmed Âkif'in sohbetinden çok zevk aldığı İhsan Efendi, Ezher'de okuyan Türk öğrencilerin de Mehmed Âkif'in sohbetlerinden istifade etmeleri için; üstadın geleceği gün öğrencileri de bir araya getirirmiş. Mehmed Âkif, topluluğa dil ve edebiyat sohbetleri yaparmış. Edebi sohbetlerinin birinde İhsan Efendi'ye Esterâbâdî'den okuduğu Farsça beyit, âlimlerle ilgili düşüncelerini ortaya koymaktadır.

Âliman râ ilm hest ü râz nîst

Mürgân râ bâl hest pervâz nîst

Türkçesi,

"Âlimler görüyorsun, ilmi var, irfanı yok.

Kuşlar görüyorsun, kanadı var, uçması yok."[10]

İhsan Efendi, aynı zamanda Kahire'nin modern bir devlet üniversitesi olan Ayn-Şems Üniversitesindeki Türk Dili ve Edebiyatı bölümünün kurucusudur.[11] İhsan Efendi'nin Mısır'daki Türk Dili ve edebiyatına hizmetleri oldukça fazladır. Mısır Millî Kütüphanesinde (Darü'l-Kütubi'l-Mısriyye) bulunan yaklaşık 5.000 civarındaki Türkçe yazma eserin kataloğunun hazırlanmasında önemli görevler almıştır. Bu katalog, Kahire Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Nasrullah Mübeşşir Tırazî başkanlığındaki bir heyet tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır.[12]-[13]Kataloğun fişlenmesi aşamasında İhsan Efendi'nin oğlu, Ekmeleddin İhsanoğlu da kütüphanenin Türkçe yazmalar bölümünde bizzat çalışmıştır.

Mehmed Âkif'in zaman zaman Türkiye'den gelen ziyaretçileri de olmuştur. Bunlardan birisi de Eşref Edip'tir. Eşref Edip, Mehmed Âkif'in evinde çok az eşya olduğunu ifade etmektedir. Kahire'nin ne denli sıcak olduğu düşünüldüğünde soğuk suyun da o derece önemli olduğu ortaya çıkar. Ziyaretine gelen dostu İhsan Efendi'ye "Çok zamandan beri bir su küpü almak istiyordum. Nihayet aldım. Şimdi böyle suyumuzu soğutup içiyoruz." [14] Biçimindeki ifadesi bile şairin çektiği maddi sıkıntılar hakkında önemli ipuçları vermektedir.

10 Düzdağ, M. Ertuğrul, Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar–1–2, Kaynak Yayınları, İzmir 2007, s. 383

11 Mehmet İhsan Efendi, DİA, c.28, s. 490-491

12 Tırazî, Nasrullah Mübeşşir (1982-1983), Fihris el-Matbu'at el-Türkiyye el-Osmaniyye, I-IV. c. Kahire: El-Heyet el-Mısriyye el-Amma li'l-Kitab.

13 Abuzer Kalyon, Filiz Kalyon. Mısır'daki Türkçe El Yazmaları Hakkında Görüşler . International Journal Of Languages' And Education, 3(1-10) Germany, 2015

14 Eşref Edib (FERGAN), Mehmet Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, C. I, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul 1962, s. 244

Ezher'in Türk Öğrencileri

Üstadın, ihmal etmediği kesim Türkiye'den Mısır'a giderek Ezher'de okuyan öğrencilerdir. Ezher'deki Türk Revakının müderrisi olan İhsan Efendi, bir kurban bayramını anlatır. Üstad, Hilvan'da bahçesi geniş bir evde oturmaktadır. Abbas Paşa, "yeri varsa kurban göndereyim" diye haber gönderir. "Göndersin bir feddân yerim var" der. Bundan sonra yaptığı işlem önemlidir. Kendisi zaten neredeyse yarı aç yaşayan üstad, kurbanı kesip, aile boyu ekl edeyim (yiyeyim) demez. Medreseye gelerek, İhsan Efendi ve gurbetçi talebeleri davet eder. Hep beraber evine giderler. Bayramlaşıp kurbanı keser, yiyip-içerler. Üstat, o gün çok neşelidir. Gençliğindeki pehlivanlığından, güreş âleminden, İstanbul'un eski bayramlarından bahseder. Hatıralar nakleder, şiirler okur, güzel fıkralar anlatıp misafirlerini şenlendirir.[15]Kendisi zor durumdayken, yiyeceğin her türlüsüne ihtiyacı varken kendisi için gönderilen kurbanı Türkiye'den gelen gurbetçi öğrencilere ve dostlarına ikram etmesi anlamlı; bir o kadar da Âkifçe bir davranıştır.

Mısır'daki Hayatı Sıkıntılı mıydı?

Mehmed Âkif'in Mısır'da sıkıntılı bir hayat geçirdiğini söylemek pek de yanlış olmaz. Sıkıntılı hayatını şiirleri yoluyla da açığa vurmuştur.

Hasan Basri Gölgeler'deki hüznü görüp Mehmed Âkif'i daha fazla merak ediyor.

"Dayanamadım, âdetim hilafına mektup yazdım. Gelen 28 Şubat 936 tarihli cevapta şöyle diyordu:

"… Şu son iki yıl zarfında çok ihtiyarladım. Çok dermansız düştüm. Eski halimi bilenler beni güç tanırlar. Öleceğim, daima hatırıma gelirdi; lakin böyle canlı cenaze haline geleceğim hiç aklımdan geçmezdi. "Hastalığım dolayısıyla ne bir şey okumak, ne bir şey yazmak taraflarına yanaştığım yok. Canımı dişime takıp haftada dört gün Cami'aya gidiyorum." [16]

Hasan Basri Çantay'ın Mehmed Âkif Ersoy'la mektuplaşmasından da anlaşıldığı gibi; Mehmed Âkif, Mısır'da zor ve sıkıntılı bir hayat yaşamıştır.

Aile hayatı noktasında Mehmed Âkif'in Mısır'da ağır bir sınavdan geçtiğini söylemek mümkün. Özellikle eşinin psikolojik rahatsızlığı, zaman zaman sinir krizleri geçirmesinin şairi çok huzursuz ettiği bir gerçektir. Eşi Âkif'in ikinci bir hanımı olduğunu sanmaktadır. Âkif, *"Hanım, bütün hafta beraberiz. Bir Cuma günü namaza, İhsan Efendi'ye gidiyorum. İstersen oraya gel beraber gidelim, seni de evine bırakırım"* dese de fayda etmemektedir. "Aaa, ben uyuduktan sonra, sen gidiyorsundur.." demekte, komşularda düğün olur, def sesi duyulursa: "*Âkif'in düğünü oluyor.*" demektedir.[17]

Mısır'a göçen aile, bu ülkede ekonomik sıkıntıların yanında kendilerini sosyal çevre ve

15 Eşref Edip, a.g.e. 222

16 Hasan Basri Çantay, age. s. 200 (Bize göre dört gün ifadesinde bir yanlışlık var gibi…)

17 Düzdağ, M. Ertuğrul, Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar–1–2, Kaynak Yayınları, İzmir 2007, s. 377-378

dil problemleri içinde de bulur. Üstad, Mısır'da yaşayacak çocuklarına Arapça öğretmek telaşına da düşmüştür. İstanbul'dan gelirken klasik Arapça öğretim kitaplarından birisi olan el-Müşezzeb'i getirir. Kitabı oğlu Emin'e okutmak düşüncesindedir. 17.11.1925 tarihli mektubunda şunları yazmıştır: "Kitaptan çok memnun oldum. Bakalım bizim Emin'e onu okutmak istiyorum. Lisan hafıza işi; oğlanda ise o meleke ötekilerden de berbat! Ramazanın başından beri çalıştığı Tebbet yeda sûresi'ni Kadir gecesi dinletebildi, o da dört yanlışla! Sonra da bana, "Baba beni hafız mı etmek istiyorsun?" demesin mi? "Oğlum böyle bir şey aklımdan geçmedi. Zaten baksana, maazallah öyle bir tasavvurum olsa bu gidişle ömrü beşer değil, ömrü beşeriyet bile yetişmeyecek" dedim. Mamafih çocuğun gayet iyi bir hali var: Kendisinden son derece memnun."[18]

Mehmed Âkif'in Mısır'daki hüzünlü yıllarına tercüman olan aşağıdaki mısraları kızı Cemile'ye gönderdiği fotoğrafının arkasına yazmıştır.

Şu serilmiş görünen gölgeme imrenmedeyim
Ne saadet, hani ondan bile mahrumum ben.
Daha yıllarca eminim ki, hayatın yükünü
Dizlerim titreyerek çekmeye mahkûmum ben.
Çöz de artık yükümün kör düğüm olmuş bağını;
Bana çok görme ilâhî bir avuç toprağını!

Fotoğraftan ve hüzünlü ifadelerden etkilenen Cemile, "Ah babacığım ne hale gelmişsin!" diye mektup yazmıştır.[19]

Mehmed Âkif Ersoy'un Kahire'de vakit geçirdiği yerlerden birisi de Han el-Halili Çarşısı içinde bulunan Fişavi kahvehanesidir. Mehmed Âkif'in arkadaşlarıyla bir araya geldiği ve uzun edebiyat sohbetleri yaptığı bu mekân kahvehaneden çok oldukça geniş bir çay ocağı görünümündedir. Bu mekân Mısır'da çok içilen naneli çayı ile meşhurdur. Eskiden edebiyat ve şiir sohbetleri yapılırmış. Fişavîde artık edebiyat sohbetleri yapılmasa da turistlerin eski Mısır'ın tarihinin bir bölümünü yâd ettikleri bir mekân olarak ziyaretçilerini ağırlamaktadır. Han el-Halilîdeki meşhur mekânlardan birisi de Mısır'ın Nobel ödüllü romancısı Necip Mahfuz'un da uğrak yerlerinden biri olan; daha doğrusu romanlarını yazdığı bir yer bugün de kafe ve lokanta olarak hizmet vermektedir.

Son Defa Vatanında

Mehmed Âkif, kurtuluşu için büyük çabalar sarf ettiği vatanından ayrı kalmanın ıstırabı Mısır'da yaşamıştır. Son yıllarında yorgun ve hasta vücudu artık daha fazla direnemiyordu. 1935'te hastalığına iyi gelir düşüncesiyle Lübnan ve Antakya (Hatay) gezileri yapıyor. Fakat şifa bulamayınca vatan hasretiyle İstanbul'a geri dönüyor. Polis korkusu ve Mısır'a geri gönderirler endişesinden Mehmed Âkif'i sadece on kişi karşılayabilmiştir. Siroz ve kanser

18 Eşref Edip, a.g.e. 220

19 Eşref Edip, a.g.e. 248

teşhisi konulan Âkif, kendisine sürekli destek olan Abbas Halim Paşa'nın Beyoğlu'ndaki Mısır Apartmanı'na yerleşir. Hayata da burada veda eder. Veda etmek üzere geldiği öz vatanında bile kendisiyle Mısırlıların daha fazla ilgilenmesi dikkat çekicidir…

Mısır'da geçirdiği sıkıntılı on bir yılın ardından 1936'da Türkiye'ye dönen Mehmed Âkif'le bazı gazeteciler röportajlar yapmışlardır. Bunlardan birisi de Yedi Gün'ün 1.7.1936 tarihli nüshasında röportajını yayımlayan Kan Demir'dir. Bu söyleşi, üstadın Mısır'da çektiği sıkıntıları özetlemektedir.

Röportajın başlarında gazetecinin yönelttiği

"Özledin mi bizi üstad…" sorusuna

Mehmed Âkif'in hasta yatağında verdiği cevap:

"Özlemek mi oğlum!.. Özlemek mi!.. Mısır'dan üç gecede geldim… Bu üç gece otuz asır kadar uzun sürdü… Orada on bir yıl kaldım… Fakat bir an oldu ki on bir gün daha kalsaydım, çıldırırdım…"

Röportajdan da anlaşıldığı gibi; Mehmed Âkif'in Mısır yılları oldukça sıkıntılı ve hüzünlüdür. Vatanına âşık bir şahsiyetin vatanından uzakta olması, vatan hasretiyle yanıp tutuşması nasıl izah edilebilir ki…

Cumhuriyet'in ilk yıllarıyla birlikte Mehmed Âkif'in Mısır'a son ve kalıcı olarak gitmesine kadar geçen kısa sürede âdeta ona mobbing uygulandığını söyleyebiliriz. Kendisinin güvenlik güçleri ve hafiyeler tarafından sürekli takip edilmesi onu çok üzmüştür. İşte böylesine bir ortamda ülkesine veda etmiştir.

Mehmed Âkif Kur'an Mealini Tamamladı mı? Meale Ne Oldu?

Konuya kısaca değinmeye çalışalım, Mehmed Âkif, kendisine verilen Kur'an tercümesi işini ısrarlar karşısında reddedememiş; Mısır'da zamanının çoğunu bu işe ayırmıştır. Ömer Rıza Doğrul, Mehmed Âkif'in Mısır'da bulunduğu zamanın 5-6 yılını bu işle uğraşmakla geçirdiğini belirtmektedir. Ayrıca tasarladıklarını da yazamadığını ifade etmektedir. [20]

Ertuğrul Düzdağ, bu konuyu kitabında ayrıntılı biçimde ele almaktadır. Mehmed Âkif Ersoy'un Mısır'daki hayatı ve Kuran Meali gibi konular öteden beri sürekli üzerinde tartışılan konulardandır. M. Ertuğrul Düzdağ, kitabında merak edilen bu hususları Müderris İhsan Efendi**,** Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi**,** İbrahim Sabri Bey**,** Ali Ulvi Kurucu gibi isimlerin hatıraları ve mektuplarıyla değerlendirmektedir.

Kur'an meali işini aceleye getirmek istemez. Üzerinde tüm titizliğiyle çalışmaya başlar. Zaman zaman bazı tashihler yaparak meali tamamlamıştır.

Mehmed Âkif Ersoy, Kuran Meali çalışmasını bitirmeye yaklaştığı zamanlarda Türkiye'de Türkçe ezan uygulanmaya başlanmıştı. Türkçe ezan okunması konusu Meşrutiyet

20 Çantay, *a.g.e.* s. 332

dönemindeki bazı Türkçüler tarafından da dile getirilmişti. Tabiî ezanın Türkiye'de Türkçe biçimiyle dayatılması rejimin olmazsa olmaz düşüncesi haline gelmiştir.

Bu düşünceyi Ziya Gökalp şöyle şiirleştirmiştir:

Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur,
Köylü anlar mânasını namazdaki duanın...
Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kuran okunur
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Huda'nın...
Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın!

Atatürk'ün teşvikiyle 1932'de, Türkçe ezan okunmasının dinen caiz olup olmadığı tartışılıp resmî söylemi destekleyen kararlarıyla dikkatleri çeken Diyanet İşleri Başkanlığının 18 Temmuz 1932 tarihli bir genelgesi ile ezan Türkçe okunmaya başlanmıştır. Adnan Menderes'in devrim niteliğindeki düzeltme kararına kadar… 27 Mayıs askeri darbesi sonucunda idam edilen Menderes'in idamındaki gizli sebeplerden birisinin de ezan konusu olduğunu söyleyenlerin haklılıklarında şüphe olmadığı kanaatindeyiz.

Tabiî o devirde Kuran'ın ibadetlerde Türkçe olarak okunması da gündemdeydi. Bundan kaynaklı olsa gerek Âkif, Mısır'dan yola çıkmadan önce dostu İhsan *Efendi'ye "Dönebilirsem üzerine yeniden çalışır neşrederiz, dönemezsem yakarsın"* vasiyetiyle meali teslim etmişti. *"Eserin bu halde basılsa da olur"* diyenlere ise *"Mealin tam anlamıyla bitmediğini"* söylüyordu.

Profesör Mehmet İhsan Efendi meale eli gidip de bir türlü yakamamış; hatta bir kopyasını çıkarmıştır. Vefatı öncesi oğlu Ekmeleddin İhsanoğlu'na öldükten sonra mealin yakılmasını vasiyet etmişti. (Mehmed Âkif'in vasiyetinin yerine getirilmesi düşüncesiyle) Durum Mısır'daki ileri gelen Türkler arasında istişare edilir, şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Sabri'nin telkin ve direktifleri doğrultusunda orijinal metin de kopya metin de yakılır.[21]

Biz, Mehmed Âkif'in Kur'an mealinin yakılmasının doğru olduğu kanaatini taşımaktayız; çünkü Mehmed Âkif'in İhsan Efendi'ye bu konudaki vasiyeti nettir. "Dönebilirsem üzerine yeniden çalışır neşrederiz, dönemezsem yakarsın"

Şairin Vefatından Sonra Bazı Yazarların Kaleminden Değerlendirmeler

Mehmed Âkif'in vefatı ertesinde Mısır yıllarının ülkemizdeki yankıları hakkında bazı yazarların açıklama ve görüşlerinden örnekler sunuyoruz. Yazarların bu tutum ve görüşlerinin Mehmed Âkif Ersoy'un neden vatanını terk ettiği sorusunun da cevabı niteliğinde olduğu düşünülebilir.

21 İsmail Hakkı Şengüler, bu bilgileri kamuoyuna açıklamıştı. Durumun böyle olup olmadığı tarafımızdan sayın Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'na tekrar sorularak netleştirildi. (27.12.2016 tarihinde) Olaylara şahit olan İsmail Hakkı Şengüler, "Bu işi aceleye getiriyoruz, kendimize biraz düşünme hakkı tanısak" gibi bir laf etmeye kalksa da büyükleri olan ve sözü geçen İbrahim Sabri Bey'in acele ve panikle iki metni de yakmak istediğini ve bunu hep beraber yaptıklarını belirtiyor. Türkiye'de 1960 askeri darbesinin gerçekleşmesinden dolayı din reformlarının geri geleceği endişesinin bu psikolojiyi yarattığı düşünülebilir. İsmail Hakkı Şengüler bu olaydan dolayı üzüntülerini dile getirmiş, bir gün piyasaya para gayesiyle çıkacak sahte mealler endişesiyle bu olayı açıkladığını belirtmiştir.

Hasan Basri Çantay, Âkifnâme'de Mehmed Âkif'le ilgili değerlendirmeler yapan bazı yazarların yazılarına yer vermiştir. İzmir'de yayınlanan Anadolu Gazetesindeki köşe yazısı ilginçtir. Çantay, "K.Ö" imzasını taşıyan bu yazıya kitabında yer verirken yazının bazı bölümlerine düzeltme dipnotları koymuştur. Yazıda "K.Ö", *kendisi gibi toy Türkçülerin Fikret'e zangoç diye hücum eden Mehmed Âkif'e karşı derin bir nefret duyduklarını* belirtmektedir. Mehmed Âkif'e *"kızgın ve öfkeli bir yobaz"* gözü ile baktıklarını belirtmektedir.[22]

Aynı yazar, İstiklâl Marşı'nın şiir yönünün üstünlüğünü de inkâr etmeyerek şunları yazmaktadır: *"Hakikat halde Türkçülüğün tarihinde şerefli bir yeri olan Hamdullah Suphi Büyük Millet Meclisinde İstiklâl Marşı için Âkif'in bestelediği (Hasan Basri Çantay burada, dipnotta "bestelediği" kelimesini "güftelediği" biçiminde düzeltmiştir.) şiiri heyecanla okuyor, maarif vekâleti namına tertip ettiği müsabakada birinciliği kazanmış olduğunu ilan ediyordu. Mebusların alkışları biterken koridorlarda münakaşalar başlıyordu. Türkçülerin genç unsurlarıyla ihtilâlin ateşli unsurları Hamdullah'a kızmışlardı. Fakat hakikat yenilemezdi. Hamdullah bu şiiri beğenmekte haklı idi. Âkif'le aramızda memleket ve siyaset işlerini düşünüş ve anlayışta dağlar kadar mesafe bulunmasına rağmen vatanperverliğini ve bilhassa şiirdeki üstünlüğünü inkâr etmekte sebep yoktu. Âkif İstiklâl aşkını en çok kuvvetle terennüm etmiş bir şairdi…*[23]

"K.Ö" aynı yazısında Mehmed Âkif'le ilgili yanlış bilgi ve kanaatlere de yer vermektedir. Şöyle ki: *"Zafer ve kurtuluş senelerinden sonra, Âkif aramızdan kayboldu. Onun Kahire'de bir medresede*[24] *vazife aldığını duyduk. Ne olmuştu? Vatan için döktüğü gözyaşları yalan mıydı? Hayır, hepsi doğru idi. Âkif, inkılabın kuvvetine hızına dayanamamıştı. Daha uzun sürecek olan bu çetin yolda yorulmuşa benziyordu. Yorgun, hatta kızgın, hatta kindar olarak gözlerini bize yummuş, kulaklarını tıkamıştı. İzmir'den Mısır'a giden arkadaşlarım teessürle anlatıyorlardı: "Onu medresenin kuytu ve karanlık bir köşesinde*[25] *adeta itikafa çekilmiş bir halde bulduk. Hiddet ve gazap içinde bizi, Ankara'yı inkâr edip dururdu."*[26]

Bize göre "K.Ö"nün bu ifadeleri birbirinden tutarsız; iftiralarla dolu bir yalandır. Mehmed Âkif'in görev aldığı üniversite Mısır'ın en modern eğitim kurumlarından birisi olma özelliğini kuruluşundan beri devam ettirmektedir. Yazarın belirttiği, arkadaşları İzmir'den Mısır'a gitmişler de…

Mehmed Âkif'i Medresenin kuytu ve karanlık bir köşesinde bulmuşlar da…

Çok üzülmüşler de… mış, mış, mış…

Masallarda bile olmayacak "mış"lar, mişler…

Günümüzde bilinen veya bilinmeyen pek çok yazarın çilekeş yıllarında Mehmed Âkif hakkında yazıları yayımlanmıştır. Bu kalemlerin bir bölümü Âkif'i olduğu gibi; yani üstün

22 Çantay, a.g.e. s. 343

23 Çantay, *a.g.e*. s. 343

24 Çantay'ın düzeltme notu, "Akif'in vazife aldığı müessese medrese değil; üniversitedir.

25 Çantay'ın düzeltme notu, "Yanlış olacak." Kesinlikle yanlış buluyoruz. Mehmet Akif'in görev aldığı yer Cami'atü'l-Mısriyye'dir. Bu da bugünkü Kahire Üniversitesinin o zamanki adıdır.

26 Çantay, *a.g.e*. s. 344

nitelikleriyle tanıtırken bir bölümü de haksızca sataşmıştır.

Falih Rıfkı Atay'ın 20/01/1937 tarihinde Yedi Gün'de çıkan yazısında Mehmed Âkif'in fikirleri konusunda şu noktaları vurgulamaktadır:

"Âkif, şerefli ve müstakil bir millet olmamız için fikirlerinin zaferini istiyordu. Halbuki şerefli ve müstakil bir millet olmamızı, bizim fikirlerimizin zaferi temin etmiştir."[27]

Yazılarıyla Mehmed Âkif'e karşı tepkisini her fırsatta dile getiren Nurullah ataç da Akşam Gazetesinin 6 Mart 1937 tarihli nüshasında, İstiklâl Marşı hakkında yakışıksız sözler sarf etmektedir.

"… İstiklâl Marşında bizim bugünkü ideallerimize uyacak, onlara hiç olmazsa bir telmih sayılacak hiçbir söz yoktur. "Lâ-kavmiyyete fi'l-İslâm" (İslamda ırkçılık yoktur." düşüncesiyle yazıldığı için; Türk'ten, Türkiye'den bahsedemez. İçinde ezan vardır, minare vardır, imanı, müezzini, kayyımı ile bütün cemaat vardır, millet yoktur. Doğrusu bir marş değil; bir ilâhi, bir "tazarru"dur. O güfte bugünkü Türkiye'yi temsil edemez. Hani Cumhuriyetin ilk günlerinde "Osmanlı postaları" pullarını kullanıyorduk. Bittabi zaruri idi. Gördüğümüz zaman "muvakkattır" diyorduk. İstiklal Marşı da bize öyle muvakkat gözüküyor. Fakat günler, yıllar geçiyor, o pulun üzerine bir "surcharge" bile vurulmuyor. Bize şimdi ideallerimize uygun hiç olmazsa onlarla tezad teşkil etmeyecek bir marş lazım. Niçin yazılmasın? Bugünkü şairlerimiz Mehmed Âkif kadar da mı yazamazlar?[28]

Bu cümlelere "destur" dememiz gerekiyor… "destur!"

Mehmed Âkif'e yapılan küçümsemeye nasıl bir cevap verebiliriz ki… Mehmed Âkif'i küçümsemeye çalışanlar kendi küçüklüklerini mi kanıtlamaya çalıştılar, diye düşünmekten kendimizi alamıyoruz…

Ataç, yazının devamında İstiklâl marşının bestesini de beğenmediğini belirterek Onuncu Yıl Marşı'nın söyleyiş olarak daha uygun olduğu düşüncesini vurgulamaktadır.

Şükûfe Nihal de Mehmed Âkif'in yüceliğini anlayamayan talihsizlerden birisi olarak şunları yazmaktadır:[29]

Türk Arabsız yaşayamaz, kim yaşar der, delidir.

Bugünkü siyasi zaruretler içinde ancak kendi varlığına dayanarak kurtuluş yolunu bulan Türk'ün büyük idealini sezemeyerek onu "deli" diye tezyif eden bir adam.

Müslümanlıkta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti tel'in ediyor Peygamber.

diye bize on dört asır evvelki ihtiyaçların yarattığı rejimlerden bahseden iskolastik bir kafa… böyle bir kafanın milliyetçilikle zerre kadar ilgisi olamaz. Âkif, muayyen bir sınıfın şairi değildir. Ben onda bir halk şairi vasfını da pek göremiyorum. O ümmetçi bir adamdır, en karakteristik

27 Çantay, *a.g.e.* s. 360-61

28 Çantay, *a.g.e.* s. 364

29 Çantay, *a.g.e.* s. 376-380

tarafı koyu bir din adamı oluşudur. Safahat'ı baştanbaşa karıştırınız. Her fikirde, her mevzuda hep Allah, hep Nebi, Tûrusinalar, secdeler her ızdırapta, her arzuda İlâhî diye göklere açılan bir el… insani tarafı kuvvetli. Bunu "Hasta"da, , "Küfe'de" "Seyfi Baba"da filan görüyoruz. Âkif'in Türk inkılabına tek bir hizmeti yoktur. O bilakis bizim kanımız pahasına yarattığımız İnkılabın eserlerini beğenmeyerek bu toprakları bırakıp gitmiştir. Başından yine bizim malımız olmadığı söylenen fesi çıkarıp yerine bir başka biçimde bir çuha parçası geçirmeyi bir din, bir ahlâk meselesi yaparak yurdunu, milletini bırakan hurafelere takılmış bir adam."

…

Şukûfe Nihâl, Mehmed Âkif'le ilgili değerlendirmelerine daha doğrusu sataşmalarına Onun "Hatıralar"daki şu mısralarından örnek vererek devam etmektedir:

> *Ne irfândır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;*
>
> *Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır.*
>
> *Allah korkusu dediği cennet, cehennem, sırat, zebânî korkusu mudur? Bize mutlaka bir mükafat karşılığı iyi olmamızı öğreten medrese terbiyesi… (vicdan) denilen ve bize en yakın hâkimin üzerimizdeki bu yaman kudretini inkâr ediyor. Türk ocakları, Türkçülük cereyanları gençliğe yeni idealler, yeni alevler aşılarken mukadderatımızı ancak milli şuurun kuvvetlenmesine bağlı iken yazdığı yazıya bakınız:*
>
> *Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,*
>
> *İslamı uyandırmak için haykıracaktım.*

Gölgelerdeki bu mısralarla Mehmed Âkif'in şairliğini sorgulama cüretini gösterebilmektedir. Mehmed Âkif'in mukaddesatçılığını, dini bütünlüğünü kınayarak Türkçülük hareketlerini Mehmed Âkif'in İslam anlayışına alternatif olarak gösteren Şukûfe Nihal gibiler, Türk milletinin Millî Mücadeleyi iman gücüyle kazandığını ya bilmiyorlar. Ya da bilmek istemiyorlar!

Hasan Basri Çantay, kitabında Mehmed Âkif'i değerlendiren değişik yazılara da yer vermektedir. Eserin 356. sayfasından bu konuyu örneklendirelim:

> *"Mısır'da kendisini karşılayan ve koruyan şu veya bu fert olmuştur. Deyip itiraf etmenizi çok isabetli ve fakat eksik, yine dar buldum. Hâlbuki bunun başka taraftan, başka kıymetlerle ölçülebilecek ve ayrı ayrı hepimizin yüzümüzü ilelebet kızartacak kadar acı tarafı var. Evet, Mısır'da Âkif'i şu veya bu fert korumuştur. Acıdır ki:*
>
> > *Arkadaş yurduma alçakları uğratma sakın*
> >
> > …
> >
> > *Kim bu cennet vatan uğruna olmaz ki fedâ?*
>
> *diye canından daha kıymetli olduğunu anlatmaya çalıştığı sevgili yurdunda, yabancı ellerde değil; ölüm kanlı dişleriyle ömrünü kemirirken yardımına yine o veya bu fertten bir Mısırlıdan başka hanginiz koştunuz? (19.2.1937 – Balıkesir)*

Mehmed Âkif'e seviyesizce sataşmaların günümüzde de olabildiğini söylememiz gerekiyor. Karabasan gibi ülkemizin üstüne çöken 28 Şubat sürecinde bu konu gündemde tutuldu. Mehmed Âkif'e yapılan hakaretler karşısında kamuoyunda ve edebiyat çevrelerinde önemli tepkiler gösterildi. D. Mehmet Doğan basında Mehmed Âkif'i mahkemelere düşme

pahasına savunurken, o dönemde milletvekili olan Sayın Abdullah Gül, TBMM'de verdiği soru önergeleriyle Mehmed Âkif'i savunma yoluna gitmişlerdir.

Şunu da belirtmekte fayda var. Günümüzde de bazı zavallılar, Millî Mücadelemizin muhteşem İstiklâl Marşı'nı Onuncu Yıl Marşı ile değiştirme gafletine saçmalığına düşebilmektedirler.

Bu memlekette ne İstiklâl Marşı değişecek ne de ezan-ı Muhammedî başka bir dilde okunacaktır!

Mehmed Âkif'in Mısır'da Kaleme Aldığı Şiirler

Firavun ile Yüzyüze (1923)- Şehidler Abidesi –Hilvan 1924 / Vahdet, Hilvan – 1924-1925 / Gece – Hilvan – 1925 / Hicran – Hilvan – 1925 / Secde – Hilvan – 1925 / Hüsam Efendi Hoca – Hilvan – 1925 / Bir Ariza – Hilvan – 1929 / Bir Gece – Hilvan – 1928 / Ne Eser ne semer – Hilvan – 1930 / Derviş Ahmed – Hilvan – 1930 / Said paşa İmamı – Hilvan – 1931 / Resmim İçin – Hilvan – 1931 / Nefsi Nefsi – Hilvan – 1932 / Yaş Altmış – Hilvan – 1932 / Nevruz'a – Hilvan – 1932 / Nerdesin – Hilvan – 1932 / Tek Hakikat – Hilvan – 1933 / Hayat Arkadaşıma (yer adı verilmemiş.) / Sanatkâr – Hilvan – 1933 (Şerif Muhiddin'le ilgili.)

Safahat Dışındakiler

Safahat İçin (Mektup'ta Mahir İz'e) 1928/ Ferda Kadın (Torunu için) 1926 /Tebrik (Abbas Halim Paşa için) 1927 /Resmim için, Mahir İz'e (1929) / Tebrik (Abbas Halim Paşa'ya – Mahir İz'e göndermiş.) / Şarkın Yegâne Dahi-i San'atına –Şerif Muhyiddin'e -1930 / İkinci Mektup 1932 (Abbas halim Paşa'ya) / Viranelerin Yasçısı –Kıt'a- 1935 Antakya ziyaretinde / Resmin arkasına not: 1935 / Kendim için –Resmim İçin de denilir. 1936 / Arkamda Serilmiş Yere 1936

Yazamadıkları

Mehmed Âkif, Mısır'da şiirlerini yazmaya devam etmiş; ama D. Mehmet Doğan'ın deyimiyle "Yazmak isteyip de yazamadıkları" vardır.[30]

Mehmed Âkif'in öteden beri en büyük isteklerinden birisi İstiklal Harbi destanını yazmaktır.[31]

Haçlı Savaşları konusunda piyes, (Selahaddin Eyyubî'nin kahramanlıkları anlatılacaktı)

30 D. Mehmet Doğan, Şairin Mısır'daki Gölgesi, Mehmet Akif Ersoy Bilgi Şöleni 6, Bildirileri, Ankara: Mart 2014, s. 43

31 Hasan Basri Çantay, Akifnâme, s. 331

Kaynaklar

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim – Nuran, (1987). Mehmet Âkif Ersoy'un Makaleleri (Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Mecmuaları'nda Çıkan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Arabacı, Caner. Bir Hicran Yarası: Mehmet Akif'in Mısır Hayatı... http://www.canerarabaci.com/makaleler_bir_hicran_yarasi_mehmet_akifin_misir_hayati-sayfa_id-333-id-51603 Erişim tarihi: 20.12.2016

Arabacı Caner, (2004) Eşref Edib Fergan ve Sebîlürreşad Üzerine, Modern Türkiye'de Siyasî

Düşünce Cilt 6 İslâmcılık, Editör: Yasin Aktay, İletişim yayını, İstanbul, s. 96–128

Cündioğlu, Dücane, (2005), Âkif'e Dair, Kaknüs Yay. İst.

Cündioğlu, Dücane, (2000), Bir Kur'an Şâiri –Mehmet Âkif ve Kur'an Meâli-, Bîrun yayını, İstanbul.

Düzdağ M. Ertuğrul, (2002), Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar II, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi yayını, İstanbul.

Düzdağ M. Ertuğrul, (2007), Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar–1–2, Kaynak Yayınları, İzmir.

Düzdağ M. Ertuğrul, (2004), Mehmet Âkif Ersoy, Kaynak Kitaplığı, İstanbul.

Çantay, Hasan Basri, (1966), Âkifnâme, İst.

Doğrul, Ömer Rıza, (1944), Safahat, İnkılâp Kitabevi, İst.

Düzdağ M. Ertuğrul, (2015), Mehmet Akif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali, Şule Yay. İst.

Düzdağ, M. Ertuğrul, (1996), Mehmet Âkif Ersoy, Kültür Bakanlığı, Ank.

Düzdağ, M. Ertuğrul, (1991) Safahat (Eski ve Yeni Harflerle Tenkitli Neşir), İz Yayıncılık, İst.

Eşref Edib (Fergan), (1381–1962), Mehmet Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, C. I, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul.

Sait Halim Paşa, (1998), Buhranlarımız ve Son Eserleri, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul.

Şengüler İsmail Hakkı, (1992), Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmet Âkif Külliyatı, C. 9–10, Hikmet Neşriyat, İstanbul

Kalyon, Abuzer, (2012), Mehmet Akif Ersoy' dan Seçmeler, Akçağ Yay. Ank.

Kurnaz, Cemâl, (2006) Halkın Çağdaş Şairi, Millî Eğitim Bakanlığı, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı. Ank.

Safahat, Amidi Matbaası, (Eski Harflerle) (1928) İst.

Serdengeçti, Osman Yüksel, Yeni İstanbul Gazetesi, 31 Aralık 1967.

Yetiş, Kâzım, (1995), Bir Mustarip Mehmet Âkif Ersoy, Akçağ Yay. Ank.

Mehmed Âkif'in Şiirlerinde "Cehaletin" Tenkidi ve "Millî Uyanışın" Ele Alınışı

Kibar Ayaydın

Mehmed Âkif, Türk-İslâm düşüncesinde kendine özgü bir sanat anlayışıyla tenkidi şiirler yazmış yıkılış dönemlerinin yol gösterici sanatkârlarından biridir. Bir hakikattir ki yıkılış ya da felaket dönemleri hem kendi fikrî kahramanlarını, hem de şair ve sanatkârlarını oluşturarak temayüz etmiştir. Müşterek kader birliği etrafında şekillenen bu dönemlerde ortaya atılmış en küçük bir fikir kırıntısı bile toplumun ikâmesi, benliklerin inşası adına çok önemlidir. Değişik okumalarla karşımıza çıkan ve Yahya Kemal'in de bir bakıma etkisinde kaldığı Albert Sorel'in şu sözü, Mehmed Âkif'in yaşadığı kaotik dönemi de ifade eden epiğraf bir cümledir. "Dünya gömlek değiştireceği zaman hadiseler sakınılmaz kader halini alırlar." Mehmed Âkif, dünyanın gömlek değiştireceği böyle bir zaman da zuhur etmiş bir şahsiyettir. Mahir İz'in dediği gibi o, *"…kendisi için yaşamadı; zira kendisi için yazmadı. Millet sevinince bayram yapı, felâkete duçâr olunca kan ağladı."*[1]

Âkif, Balkanların elden çıkışını, I. Dünya Savaşını, Çanakkale muharebelerini ve Millî Mücadele Dönemi gibi yaşadığı coğrafyayı derinden etkileyen kırılmaları görmüş ve insan psikolojisindeki derin sarsıntılara şahit olmuştur. Bu dönemin siyasi ve sosyal olayları içerisinde bizzat bulunan Âkif Anadolu'nun işgal kuvvetlerinden temizlenmesi adına kendisine tevdi edilen bütün vazifeleri yerine getirmiştir. Büyük bir vatanperver olan Âkif millî mücadelenin önde gelen hatip-şairlerdendir. *"Mehmed Âkif Millî Mücadele'ye şair hatip ve siyasetçi olarak katıldı. Mehmed Âkif Ankara'ya milletvekili olarak gelmedi. Böyle bir şeyi düşünmedi ve istemedi. O sadece Allah rızası için ve milletinin kurtuluşu için hizmet amacıyla Ankara'ya geldi. Ankara'ya gelince meclisin önünde Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa Mehmed Âkif'e: 'Sizi bekliyordum efendim, tam zamanında geldiniz.' demiş ve en kısa sürede ziyaretine geleceğini söylemiştir."*[2] Âkif, kendi döneminin bazı münevverleriyle fikir ayrılıklarına düşmüş olsa bile, vatanın kurtulması ve milletin İstiklâli noktasında yüksek bir enerjisi vardı. O, bu enerji sayesinde Anadolu'ya geçerek, halkı tenvir etmeye çalışmıştır. *"Mehmed Âkif Anadolu insanının özgürlük mücadelesini gören, bu mücadeleyi gerek vaazlarıyla gerekse de şiirleriyle destekleyen, millî uyanışta adeta "şok dalgalar" meydana getiren vatanperver hatip-şairdir. Bu uyanışta; İslâmiyet'i temsil misyonuyla yaşamayan milletlerin eriyip tükendiğini vaazlarında erkek sesiyle haykırır."*[3]

1 Muallim Mahir İz, Üstadım Mehmed Âkif, derleyen ve hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2015, s.29.

2 Cemalettin Taşkıran; "Mehmet Âkif ve İstiklal Marşı'mızın Yazılması", Devlet Dergisi, Mart-Nisan 2014, Sayı: 452, s.14.

3 Kibar Ayaydın; *"Mehmed Akif ve Muhammed İkbâl'de Birlik Şuuru"*, Edebiyat Yazıları, Akasya Kitap Yayınları, Ankara 2007, s.119.

Ayetlere Yaslanan Bir Şair

Mehmed Âkif Kastamonu'ya geldiğinde burada Nasrullah Camiinde verdiği vaaz ve hutbelerle "Sevr muadesinin" gerçek yüzünü halka anlatır Bu anlaşmanın Türk milletini tamamen Anadolu'dan çıkarmak için yapılmış bir ihanet belgesi olduğunu yüksek sesle dile getirir. Anadolu halkının o "âna" kadar bu anlaşmanın şartlarını tam manasıyla bilmediğini söyleyen Eşref Edip, Âkif'in milletimizin bilinçlenip uyanmasında son derece ciddi ve hassas davrandığını ifade eder. Bu heyecanlı hitabelere şahit olan Eşref Edip, onu dinleyen camii cemaatinin gözyaşları içinde kaldığını, yapılan dualara hep bir ağızdan âmin dediğini aktarır.

Aman Allah'ım cemaatin halini görmeliydiniz. Galeyan içinde, binlerce sineden (Amin) sadaları yükseliyordu. Üstad duayı bitirdi, kürsüden indi. Cemaat Üstadın etrafından ayrılmıyordu. Bir müddet istirahatten sonra üstad camiden çıktı. Büyük bir cemaat de beraber, Kastamonu caddelerini doldurdu. O heyecan bütün şehre yayıldı."[4] Âkif'in19 Kasım 1920 tarihinde Kastamonu'daki Nasrullah Cami'nde verdiği vaazda da, millî uyanışın umdeleri görülür: *"Milletler topla, tüfekle, zırhlı ile, ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor, yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki râbıtalar çözülerek, herkes kendi başının derdine, kendi hevâsına, kendi menfaatini temin etmek sevdasına düştüğü zaman yıkılır."*[5] Böyle bir dönemin müşahidi olan Âkif, lafı eğip bükmeden, hâk namına yüksek bir sesle dile getirmiştir. Bu hakbilirlik ve sözü doğruluk kimi zaman Âkif'in çevresinde yanlış anlaşılmasına yol açmıştır *"Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek/Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!"*[6] mısraları onu hakikate meftun yönünü ortaya koyan en kapsamlı mısralardır. Onu bu mısralarıyla özdeşleştirip seven Mithat Cemal Kuntay, Âkif'in seciyesini ve bağlı olduğu değerlere sadakatini şu ifadelerle anlatır: *"Hayatta da sanatta da Âkif, yanlış anlaşılan adamdı. Lodos duasıyla eğlendiği için Fatih'te zındıktı. 31 Mart'a sevinmediği için İ'tilâf ü hürriyette İttihatçıydı. İstiklâlimiz kalmazsa ma'bedimiz de kalmayacağını söylediği için Şişli'de softaydı. Balkan Harbi'nde medeniyete tükürdüğü için saat beş çaylarında geri adamdı. Göreneğe kızdığı için mahalle kahvesinde züppeydi. Mukaddesata inandığı için piyasada, borsada tufandan evvelki adamdı. Meşrutiyette sokağın şuursuz heyecanını beğenmediği için fırkalarda hürriyeti anlamayan adamdı. Nihayet harb-i umumî'nin mütarekesinde "İstiklâl" diye haykırdığı için Amerika 'mandasını' isteyenlerin indinde Amerika'nın keşf olunduğunu bilmeyen adamdı. Velhasıl, herkesin, işine geldiği tarzda bir Âkif'i vardı. Benim ki bir tanedir ve şu mısraı söyleyendir. Sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek!"*

Âkif sözünü sakınmayan realist bir şair ve düşünce adamıdır. Realist olan sanatkârlar aynı zamanda müdekkik bir göze sahip olurlar. Onlar hemen her şeyi bu bakış açısıyla tetkik ederler. Mehmed Âkif, karakter olarak Kur'ân ve Sünnet çizgisinde, "aktif ahlâk"[7] sahibi bir şairdir. Şiirini bu "ahlâk nizamı" etrafında örgüleyen Âkif, ele aldığı konular ve onları yansıtma biçimi olarak "sosyal realist" ve "Toplumcu" şiir anlayışını benimser. Dolayısıyla o, "hayatı" ile

4 Eşref Edib ; Mehmed Âkif Hayatı Eserleri, Abdullah Işıklar Kitabevi, 2.baskı, İstanbul 1960, s.143,144,145.

5 Mehmed Âkif Ersoy Tefsir Yazıları ve Vaazlar, hazırlayan:M.Ertuğrul Düzdağ, DİB Yayınları, Ankara 2012, s.251.

6 Mehmed Âkif Ersoy; Safahat, hazırlayan:M.Ertuğrul Düzdağ; Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.186. (Bildiri metnindeki şiirler Safahat'ın bu baskısından alınmıştır.)

7 Hüseyin Özbay; "Safahat'ta Kelimeler Dünyası", Devlet Dergisi, Mart-Nisan 2014, Sayı: 452, s.4.

"sanatını" bir potada eritmiş, hayatını sanat, sanatını da bir "ahlâk nizamı" haline getirmiş nadir sanatkârlardandır. *"Âkif, Türk tarihinde tıpkı Namık Kemal gibi, hayatı san'atının, san'atı hayatının eseri olan simalardan biridir. Türk Edebiyatında bir ahlâk ve fazilet timsali, bir dinî îman san'atkârı ve bir millî heyecan şairi sıfatiyle ebedîleşmiştir."*[8] Ahmet Hamdi Tanpınar, 16 Şubat 1936'da Tan gazetesinde yayınlanan ve "Son 25 Senenin Mısraları" adını verdiği değerlendirme yazısında Mehmed Âkif'in şiir sanatı övmekle beraber onun vatan ve millet sevgisini, realist bakışıyla ilgili şunları ifade eder: *"Mehmed Âkif, Servet-i Fünûn'un ve Fikret'in getirdiği mahallî şiir zevkini almış ve bir nevi mükemmelliğe götürmüştür. Hiçbir şâirimiz onun kadar ilhamının ufkunu geniş tutmamış, onun kadar memleket hâdiselerini yakından takip etmemiştir. Bunun gibi, onun kadar geniş kütle tarafından okunan şâirimiz de yoktur. İnandığı bir dünyanın yavaş yavaş çökmekte olduğunu görmekten doğan ızdırabı zaman zaman sesini bütün bir ufkun aksisadası yapmıştır."*[9] "Onun hayatı, yazdıklarından daha büyüktür." sözü Mehmed Âkif'in başkaları tarafından takdir edildiğinin bir ifadesidir. *"Mehmed Âkif'in sanatı ne şeklin, ne rengin, ne de plâstik duyuşların sanatıdır.Bu sanat, billûr ışıklarla dolu bir dünyadan sonsuzluğa yükselen lâhutî bir ses gibidir. Aşk ve ilhâm perisi Kur'ân'dan gelmiştir."*[10] Âkif'in karakterini, *"Yüksek bir tefekküre ve hakikaten insanlığın ezelî ve ebedî ihtiyacı olan hürriyete bütün melekeleriyle inanarak bağlanmaktan doğan bir aşk"* içinde olduğunu söyleyen Banarlı; onu tam manasıyla, *"medenî cesaret ve tam mânasiyle şecaat"* sahibi bir kişi olarak görür. *"Hayatı ile eserinin arasında tezat bulunmaması, derin ve emsalsiz samimiyetidir. Kafası eserinin zarfını, ruhundaki hararet ve samimiyet de iç sıcaklığını temin etmiştir."*[11] Mehmed Âkif'in hayatı hakkında hiçbir şey yazılmamış olsaydı bile biz onu "Safahat"ından hareketle nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu ortaya çıkarabilirdik. Orhan Okay Hoca'nın tespitiyle "Bir Karakter Heykelinin Anatomisini" onun şiirlerinden yola çıkarak yontmak mümkündür.

Vatan ve Millet Sevgisi

Mehmed Âkif İslâmcı terminolojiyi savunan bir düşünür-şairdir. Kavmiyetçiliğin doktriner yapısına karşı çıkmakla beraber, Müslüman-Türk'ün sahip olduğu değerler silsilesinin kuşatıcılığına inanan Âkif, bu manada müspet milliyetçiliği savunur. Etnik milliyetçiliğe karşı oldukça temkinli yaklaşan Âkif bu tarz milliyetçiliğin birlik ve beraberliği ortadan kaldıran bir fitne olarak görür. *"Müslümanlık ırk renk, lisan, muhit, iklim itibariyle birbirine büsbütün yabancı unsurları aynı milliyet büsbütün yabancı aynı milliyet altında cem' eden yegâne râbıta iken; hele biz Osmanlılar için dünyada bu râbıtaya dört el ile sarılmaktan başka selâmet yolu yokken; şu son senelerde meydana çıkardığımız kavmiyet, asabiyet gürültülerine şaşmamak elden gelmez! Bu kadar hükümât-ı İslâmiyye hep tefrika yüzünden mahvoldu."*[12] Hz. Peygamber

8 Nihat Sami Banarlı, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi", MEB Yayınları, İstanbul 1987, cilt:2, s. 1151.

9 Ahmet Hamdi Tanpınar; Edebiyat Üzerine Makaleler, hazırlayan: Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1992, s.386.

10 Nurettin Topçu; Mehmet Âkif, Degâh Yayınları, 2. baskı ,İstanbul 1998, s.23.

11 Ali Nihad Tarlan; "Millet Şâiri Mehmed Âkif", İstiklâl Şairi Mehmed Âkif, hazırlayan: Mustafa İsmet Uzun, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2013, s.140,141.

12 Mehmed Âkif; Mehmed Âkif'in Kur'ân-ı Kerim'i Tefsiri Mev'ıza ve Hutbeleri, hazırlayanlar: Abdülkerim Abdülkadiroğlu-Nuran Abdülkadiroğlu, DİB Yayınları, Ankara 1991, s73.

buyuruyor ki: *"Milliyet gayreti güdenler bizden değildir, milliyet sebebiyle vuruşan da bizden değildir, milliyet güderek ölenler de bizden değildir… Şimdiki felaketin sonsuz sebepleri var ki en birincisi milliyetçilik yüzünden meydan alan tefrikadır."* [13] Âkif Safahat'ta kavmiyetçiliğin ayrılık sebeplerinin en önemlilerinden biri olduğunu şiirinde şöyle dile getirir:

"Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam,
Bağlamak lâzım iken, anlamadım, anlayamam,
Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?
Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?

Türkiye Cumhuriyetinin ilk kurucu irâdesini, bu değerler silsilesine hâkim bir pozisyonda gördüğünden onu bütün canıyla desteklemiştir. "İstiklâl Marşı" bu değerler silsilesinin ortaya çıkardığı müsbet milliyetçiliğin bir yansımasıdır. *"Âkif, özünde İslam olan bir milliyetçilik fikrinin davacısıdır. O İslamcılık ile milliyetçiliği mezcetmiştir, hatta denilebilir ki milliyetçiliği İslami ideolojinin altında onun taht-ı emrine vermiştir."*[14] Osmanlı coğrafyasında yaşayan bütün Müslüman unsurları İslâm milleti etrafında gören Âkif, zamanla bu ideolojinin birlik ve beraberliği sağlayan bir hüküm içermediğini görünce onu savunmaktan vazgeçmiştir. *"Mehmed Âkif, Türk edebiyatında, 'İslâmî Türk Milliyetçiliği' diyebileceğimiz, şuurlu bir îmânın şairidir."* Millî Mücadele ve işgal döneminde son toprak parçası Anadolu'nun vahim durumu Âkif'i müspet milliyetçiliğe yöneltmiştir.

"Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,
Aynı milliyyetin altında tutan İslâm'ı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir."

Esasında bu dönemde Âkif tam bir *"Türk-İslâm milliyetçisi olmuştur."*[15] Hasan Basri Çantay Âkifnâme'de Mehmed Âkif'in *"kuvvetli, imanlı, ateşli bir İslâm şairi"* olduğunu bununla birlikte milletine olan bağlılığını bir Türk olarak ortaya koyduğunu belirtir. *"Türk daima başta kalmak şartıyla dört lisanı edebiyatıyla bilen Âkif Türk olarak yazdı, Türk olarak düşündü, Türk olarak yaşadı ve nihayet Türk olarak öldü. Âkif'in bir vakasını hatırlarım: İlk Millî kaynaşma ve savaşlarda üstâd Balıkesir'e gelmişti. Onun samimî arkadaşlarından biri Gönen'e teşkilât yapmaya gitmişti. Dönüşünde o arkadaşı dedi ki: '-(…)'ler Türkler'e cefa ediyorlar, millî teşkilâtı boğmaya çalışıyorlar. Âkif'in o zaman, hiç düşünmeden, kükreyerek, verdiği cevap şudur: '-Orada bir 'Türk Ocağı' açınız, mücadele ediniz! Âkif'in beraberinde İstanbul'dan gelen bir zât, 'Üstâd sizi Türkçü görüyorum' demek istedi. Âkif'in ağzından alev gibi şu kelimeler çıktı: '-Ya ne zannediyorsun? Türk'e hiçbir kavmin horoz olmasına tahammül edemem!.."*[16] Âkif'in, Türk milletine karşı köklü ve derin bir ünsiyet ve muhabbetin nihai sonucu olarak bu müspet milliyetçilik anlayışı ortaya çıkmıştır. Mehmed Âkif'in Safahat'taki şiirleri tek tek ele alınıp incelendiğinde görülecektir ki, o yaşadığı dönemin bir bakıma birinci elden aktarımcısı, bir tarih kaledeyeskopu, usta bir ressamı ve Süleyman Nazif'in söylediği gibi usta bir

13 İsmail Kara; Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, s.52.

14 Nevzat Uyaroğlu, Yusuf Teke;" Mehmet Akif'in İttihad-Iislam (İslam Birliği) İdeali", Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu Bildiriler Kitabı(12-14 Ekim 2011), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.536.

15 Nurullah Çetin; Emperyalizme Direnen Türk Mehmet Âkif Ersoy, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s.85.

16 Hasan Basri Çantay; Âkifnâme, yayına hazırlayan:Mekki Yassıkaya, Erguvan Yayınevi, İstanbul 2008, s.289.

bestekârıdır. Gördüklerini, duyduklarını, müşahede ettiklerini, lafı eğip-bükmeden bir sanat formatı içerisinde söyleyen Âkif, düşüncelerini dinamik fikir kalıpları halinde şiire döker. *"Âkif'in fikir hayatının kaynağını bizzat toplumda yaşayan düşünce olduğunu"* söyleyen Sezai Karakoç; *"Türk Edebiyatında Âkif kadar hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur"* görüşünü ileri sürer. *"Âkif'in çıkış noktası olarak aldığı ışık İslâm'dır ve İslâm'ın ışığında, 600 yıllık Osmanlı Devlet çökerken, cemiyetimizin içinde bulunduğu ahlâkî, içtimaî, ruhî, iktisadî, şartlar, en amansız bir gözle, âdeta bir cerrah teşrihçiliğiyle ortaya serilir."*[17] Şiirlerinde hikemi tarzla, düşünceyi bu kadar ustalıkla bir araya getiren bir şair bulmak oldukça zordur. Herkesin malumudur ki bu tarz söyleyiş biçimini Âkif "üstadım" dediği Sadi'den ve Beydeba'dan devşirmiştir. Âkif, Bostan ve Gülistan'ı, Kelile ve Dimne'yi döne döne okumuştur. Bu yönüyle onun şiirini; *"… Propagandacı, nasihatçi bir mahiyet taşıyan dinî, tasavvufî tarz içinde mütalâa"* edilebileceğini söyleyen Doğan, Âkif'i gelenek içinde konumlandırarak; Safahat'ı, *"Yazıcızâde'nin Muhammediye'si, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Yunus Emre'nin Risaletü'n-nushiyesi, Âşık Paşa'nın Garibnâme'si, Ahmed Bîcan'ın Envarü'l-âşıkîn'i, Nâbî'nin Hayriye'si"* gibi bir format içinde ele alınıp değerlendirilebileceğini ifade eder. Çünkü *"Safahat gerçekte bütünüyle bir manzum vaaz kitabıdır. Âkif şiirleriyle II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı toplumunun ve İslâm âleminin günlük ve asırlık meselelerini, eski tarz göz önüne getirilirse bir vak'anüvis, yeni tarz düşünülürse bir gazeteci gibi takib eder. Tebliğini bu neticelere bağlar."*[18]

"Hayır, hâyal ile yoktur benim alışverişim,
İnan ki her ne demişsem, görüp de söylemişim,
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek;
Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek"

Mehmed Âkif "sanatını" belli bir misyon içerisinde dahil eden sanatkârdır. Daha doğrusu bir bilincin, bir şuurun adamıdır. Mehmed Âkif, davası ilelebet sürecek İslâm'ın doğru anlaşılması adına ortaya koyduğu bir bilinç sağaltımıdır. Bu bilincin içerisinde kendi aslî ruh köklerimize bağlı bir medeniyet anlayışı yatmaktadır.

Münekkid Bir Bakış

Mehmed Âkif yetiştiği ve şahit olduğu dönemin tablolarını şiirlerinde dile getirmiştir. Onun şiirlerinin her biri "bir roman" olabilecek evsafta bir muhtevaya sahiptir. Mehmed Âkif'in şiirleri aynı zamanda sosyo-kritik bir alt yapı üzerine inşa edilir. Hemen hemen bütün şiirlerinde "kritik" bir bakış açısının varlığını görmek mümkündür. *"Âkif kadar İslâm âlemini tenkit eden ve ayıplarını onun yüzüne vuran pek az Türk şairi vardır."*[19] Eleştirinin dozunu artırdığı kimi şiirlerinde "insanı" sarsmaya, onu hadiseler üzerinde düşündürmeye yönelik bir çabanın varlığı hissedilir. *"İnsan denen varlık, sosyal ve gündelik hayatın tanziminden*

17 Sezai Karakoç; Mehmed Âkif, Diriliş Yayınları, 15.baskı, İstanbul 2013, s.24, 37.

18 D. Mehmet Doğan; Câmideki Şair Mehmed Âkif, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s.36,37.

19 Mehmet Kaplan; *"Mehmed Akif'e Göre İlim ve Din"*, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar, Dergâh Yayınları, İstanbul 1987, cilt:2 s.200.

sorumludur. İnsanın bu sorumluluğu, gerçekleştirdiği amel ve ortaya koyduğu işler aracılığı ile somutlaşır. Çevresinde bulunan her eşya ve insandan sorumlu olduğunu bilen Âkif, kendisinde var olan insanî hisleri, diğer insanlarda da görmek ister."[20] Mehmed Âkif, kimi zaman bu kritik bakışta kendi "ben"iyle çok sıkı bir mücadeleye girmekten geri durmaz. "Hüsran" şiirinde bu otokritik anlayış "iç ben"inde hâsıl ettiği ezikliği görürüz.

"Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım.
Gür hisli, gür îmanlı beyinler, coşar ancak,
Ben zâten uzun boylu düşünmekten uzaktım!
Haykır! Kime lâkin? Hani sâhipleri yurdun?"

Nurettin Topçu'nun "isyan ahlâkını" bu manada içselleştiren Mehmed Âkif, insanın kendi "ben"inine yaptığı yolculuğu, cahilliğe karşı yapılmış en büyük bir mücadele olarak görür. "İnsanın kendini bilmemesinden kaynaklanan" sorun en büyük cahillik olarak karşımızda durmaktadır. "Âkif'e göre "insan" olabilmenin en önemli ayrıcalığı, Allah'ın kendisi için yarattığı değerin farkına varabilmektir. *"İnsanın değerinin farkına varabilmesinin şartı ise faziletli ve bilgili olmaktan geçmektedir."*[21] Mehmed Âkif, Hz. Peygamberin "hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?" hadisinin toplumsal ve bireysel görüntüsünü, "ontolojik" bir kategoride ele alıp değerlendiren bir şairdir. Bu manada belki Mehmed Âkif kadar içselleştirilmiş felsefeye sahip İslâmcı bir şair bulmak da zordur. Mehmed Âkif tenkite kendinden başlayarak içtimai şuurlanmanın "ben" merkezli donanımına gönderme yapar. "Ölmeden önce kendi nefsinizi hesaba çekiniz", "yapmadığınız şeyleri söylemeyin", "İyiliği emretmek, kötülüğü menetmek" şeklindeki evrensel İslâm düsturlarını bizzat uygulayıcısı olan Mehmed Âkif, hem iç hem de dış fethini gerçekleştirmiş bir hatip ve tebliğci şair olarak toplum minberinden yükselen bir çığlıktır.

Felâketin Başı Cehalet

Mehmed Âkif, her türlü sıkıntının kaynağını cehalette görür. "Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz." Cahil olan insanları ve toplumları kandırmak ve sömürmek kolaydır. Cahillik sorgulamadan körükörne bağlanmak ve biat etmektir. "Cahil" kelimenin içerdiği anlam itibariyle tekilden çoğula evrilen bir kavramdır. Cahil insanlardan meydana gelen topluluklar güdülmeye sağa sola sevkedilmeye müheyya kalabalıklardır. "Kitle psikolojisiyle" hareket etmeye nazır olan bu topluluğa cühela topluluğu da diyebiliriz. Açık ve gizli propaganda ile toplumsal illüzyonun kurbanları olan bu topluluklar başkalarının iktidarı adına ezilmeye mahkûm edilmişlerdir. *"Mehmed Âkif, siyasi ve iktisadi gelişmenin, toplumsal barışın ve İslam birliği düşüncesinin önünde en büyük engel olarak "cehalet"i görmektedir."*[22] Cahilliğin temel

20 Erdoğan Erbay; "Millî Birlik Meselesinde Âkif'in İnsana Yüklediği Vazife", Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu Bildiriler Kitabı(12-14 Ekim 2011), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.94.

21 Abdulvahit İmamoğlu; "Mehmet Akif'te Medeniyet Kavramı", İslâmi Araştırmalar, Journal of Islamic Research 2010;21(3), s.165.

22 Kemal Erol; Mehmet Akif'in Şiirlerinde İki Anahtar Kelime: "Cehâlet" ve "Kavmiyet", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi cilt: 7 Sayı:32, s.107.

esprisi, okumamaya, sorgulamamaya, düşünmemeye, korkmaya(İstiklâl Marşı'nın "korkma" diye başlaması önemli bir hitap ve hareket sözcüğüdür.) şahsî menfaat ve rızık endişesi ile elindekini kaybetme korkusuna dayanmaktadır.

Mehmed Âkif, "İslâmcılık" ideolojisine bağlı olmakla birlikte İslâm'ın kaidelerine tam manasıyla uymayan Türk ve Osmanlı toplumunu tenkit eder. Onun en büyük düşmanı cehalettir. Cehaletin getirdiği yanlış tevekkül anlayışı Mehmed Âkif'in ayrıca tenkit ettiği en önemli hususlardan biridir. İslâm akaidiyle uzlaşmayan bu tevekkül anlayışı, daha doğrusu nikbinlik felsefesi -haşa- Allah'ı insanın her istediğini yapmaya icbar eden bir zorunluluk fikrine götürmüştür. Cahil olmanın rahatlığını yaşayan insanlar, tembel oldukları gibi sorumluluk fikrinden de azadedirler. İnsanların sığınacakları cümleler arasında "Allah insana rızkını verir", "kaderde ne varsa o çıkar" ifadeleri tamamen heva ve heveslerine göre yanlış yorumlanmış fatalist ifadelerdir. *"Yanlış tevekkül anlayışı, yanlış bir kader anlayışı da oluşturmaktadır. Ona göre sorunlu tevekkül anlayışı, İslâm toplumunda, aynı zamanda cehalet ve tembellik oluşturmuştur."*[23] Âkif, muhtevasında hareket barındırmayan hiçbir düşünceyi kabul etmez. *"İslâm bir aksiyon dinidir ve Müslümanlar tarihte büyük devletler kurmuşlardır. Türk gücü ile İslâm imanı medeniyet ve insanlık tarihine büyük eserler hediye etmiştir Böyle bir imanın ve milletin kurtulma yolundaki çalışmalarının süreksiz oluşu, yaşan acı günlerin gelecek ümidini kırması ve bunun karşısındaki şaşkınlığı Âkif'i üzer."*[24]

Mehmed Âkif, İslâm'ın tam manasıyla yaşanmadığı için temsil edilmediği, temsil edilmediği için de birer elmas hükmünde olan kaide ve umdelerin kirli eller kaldığını belirtir. "İslâm'ı asrın idrakine" söyleyecek rehber şahsiyetlerin fazlaca da bulunmaması Âkif'in bîzâr olduğu konulardan biridir. İslâm milletinin cehaletle yan yana anılması kadar da ona züll gelen başka bir şey yoktur. "Hatıralar"ı ele alıp değerlendirdiği bir yazısında Ali Nihad Tarlan, Âkif'in; özellikle İslâm âleminin geriliğini dini yanlış anlamadaki cehaletine bağladığını, bu yönüyle de onun müdekkik bir gözlemci olduğunu ifade eder. Ahlâksızlıkla cehaletin bir milleti yıkmak için yeterli olacağını söyleyen Âkif; "Kendi ahlâksızlığı ile bir millet ölür yahut yaşar" diyerek, Türk ve İslâm âleminin içinde bulunduğu sosyo-psikolojik durumu özetler. Mehmed Âkif medreseden, tıbbiyeye, kahveden, camiye, tekkeden, aile kurumuna kadar hemen her türlü müesseseyi eleştiri süzgecinden geçirir.

Tahkiyelerden Taşan Hakikatler

Keskin bir gözlemci ve gerçek bir tahkiye uzmanı olan Âkif, en kısa şiirlerinde bile insanı düşünmeye sevketmektedir. Onun cahilliği anlatan manzumeleri bu manada realist tablolar ortaya koyan birer tenkit vesikasıdır. Didaktik mahiyetteki manzumelerinden biri olan ve 1910 yılında yazılmış olan "Köse İmam" şiiri, cemiyetteki bozuklukları bir tablo halinde ortaya koymuştur. Safahat'ın birinci kitabında yer alan "Köse İmam" şiirinde Mehmed Âkif,

23 M.Kazım Arıcan, "Mehmet Âkif'te İslâm Düşüncesinin Temel Problemi Olarak Sorunlu Tevekkül Anlayışı ve Eleştirisi", Mehmet Âkif ve Gölgeler, yayınlayan:D.Mehmet Doğan, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara 2014, s.77.

24 Kâzım Yetiş; Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu AKM Yayınları, Ankara 1992, s.120.

bozulmanın fert, aile ve toplum nezdindeki karşılığını "cehalet" eksenin de tenkitli bir tahlilini yapar. Manzum olarak karşımıza çıkan bu şiirde Âkif, dini yanlış anlayan ve yorumlayan her kesimden herkese eleştiri oklarını atar. İlim bilmeden âlim payesi verilen beşik ulemalarına, dağıtılan unvanlara, adam kayırmalara, alınan rüşvetlere, haksız kazançlara, fuhuş ve kadın zafiyetine, kahve alışkanlığı ve mükeffiyat düşkünlüğüne kadar aklımıza gelen hemen her şey cehlimize kurban edilmiştir. Batının ilmini almaya gidenler, oranın sefih hayatı içinde kaybolup gitmişlerdir. Mehmed Âkif, burada oldukça sert ve haşin bir tenkitte bulunur.

"Dinledin, ya gördün a oğlum. Ne bozuk terbiyemiz!
Ne yapıp yapmalı, insanlığı öğretmeliyiz.
Şu bizim halkı uyandırmadadır varsa felâh;
Hangi bir millete baksan uyanık… Çünkü: Sabah!
Hele bîçare Şeriat'le nasıl oynanıyor!
Müslümanlık bu mu yâhû? diye insan yanıyor.

Cehaletin ortadan kalkmasıyla, insanların yaşadıkları cemiyette bazı şeyleri sorgulaması arasında doğrudan bir ilişki vardır. Milletlerin uyanması, cahilliğin ortadan kalkmasıyla mümkündür. Cahillik dün de olduğu gibi, bugün de aynı kulvarda koşmaya devam etmektedir. İnsan bilmediğinin düşmanıdır. Cahiller topluluğundan meydana bir millet sürü olmaya mahkûmdur. Mehmed Âkif bunun mücadelesini vermiş bir insan olarak bugün de aynı kavram etrafında insanlara "millî uyanışın" umdelerini göstermektedir. Cahilliğin olduğu yerde atalet vardır. Cahillik beraberinde yanlış tapınmayı, ritüellerde sıradanlığı vabeste kılar. Ünsiyet kesbetmiş her şey, zamanla bu sıradanlığa düşerek "iç" ve "dış" fethin pörsümesine yol açar. Mehmed Âkif'in, "sıradanlaşmış anlayışlar" için de "en çok tenkit" ettiği hususlardan biri de yanlış tevekkül anlayışıdır.

"Tevekkülün, hele, ma'nası hiç de öyle değil.
Yazık ki: Beyni örümcekli bir yığın câhil,
Nihâyet oynayarak dîne en rezil oyunu
Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu!"
"Çalış!" dedikçe Şerîat, çalışmadın, durdun
Onun hesâbına birçok hurâfe uydurdun!
Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,
Zavallı dîni çevirdin onunla maskaraya!"

Cahillikle eş güdüm içerisinde giden tevekkül anlayışı beraberinde "miskinliği" de getirmiştir. "Dinamik" bir din anlayışına sahip olan İslâm'la, miskinlik bir arada düşünülemeyecek kavramlardır. "Tevhid" şiirinden aldığımız yukarıdaki mısralar dahilinde Orhan Okay; *"Devrinde de, günümüzde de, hiçbir ironi bu kadar zekice yapılmamış ve kaderle irade arasındaki ince nüans bu kadar beliğ bir surette dile getirilmemiştir."* Der. *"Tevekkülün bu şekliyle ve bu üslûpla istihzâ edebilmek ancak Âkif'e mahsustu ve ona yakışırdı. Bu zehirli tenkit Âkif'ten başkasının hakkı olamazdı. Çünkü o, hem bu dili çok iyi bilen güçlü bir şair,*

hem de İslâm dâvâsının yiğit bir mücâhidi idi.”[25] “İki günü eşit olan ziyandadır ”, “Çalışmak ibadettir” hadislerini beyan eden bir dinin Peygamberi “atalete”, “cahilliğe”, “miskinliğe” ve “yanlış tevekküle” savaş açmış bir insandır. Âkif, “Hatıralar”da “cahillik” ve “yanlış tevekkül’ün İslâm’da yeri olmadığını mısralarıyla dile getirir.

“Şehamet dini, gayret dini, ancak Müslümanlıktır.
Hakîkî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.
Cebânet, meskenet, dünyada sığmaz rûh-ı İslâm’a…”

Mehmed Âkif, “Azim’den Sonra Tevekkül” şiirinde de aynı konu üzerinde durur.

Allâh’a dayandım!” diye sen çıkma yataktan…
Ma’na-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!
Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;
Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?

Atalete düşünmemek ve İslâm’ı asrın idrakine söyletmek adına bir iman tazelenmesine her zaman bir ihtiyaç vardır. Mehmed Âkif, “Safahat”ın tamamında “cehaletten”, “ataletten”, “nikbinlikten”, “toplumsal çalkantılardan”, “çöküşlerden” kurtulmanın ancak yeni bir iman tazelenmesiyle mümkün olabileceğini haykırır. Onun bu haykırışında toplumda gördüğü yanlışlıkların, hataların, hürafelerin, İslâm’ı tam manasıyla yaşamamaktan kaynaklanan problemlerin tesiri büyük olmuştur. Toplumcu bir şair olması hasebiyle Âkif, “emri bil ma’ruf nehyi anil münkerin” bir nazım ustasıdır. Yahya Kemal’in söylediği gibi; Âkif, “İslâm akaidinin bir şairi” olarak İslâm’ın evrensel mesajlarına sadık olarak yaşamış ve şiirini de bu minval üzerine inşa etmiştir. Onun şiiri bu yönüyle *“fikrin taşıyıcısı gibi bir görev üstlenerek, tefekkür, tarih ve idealle kurduğu dolaylı irtibatla”* kalıcı bir hâle gelmiştir. İslâm’ın tam manasıyla yaşanmadığı için felaketten felakete düçar olduğumuzu belirten Âkif, “bilmenin” ve “bilginin” önemine atıf yaparak, “cehalet” denen yüz karasından, milletçe kurtulmamız gerektiğini vurgular.

“Öyleyse ‘cehâlet’ denilen yüz karasından
Kurtulmaya azmetmeli baştan başa millet.
Ey millet uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslâm’ı ‘batsın’ diye tutmuş yediyorsun!

Talim O Büyük Dert!

Mehmed Âkif, “millî uyanış”ın öncüleri arasında gördüğü muallimlere büyük önem atfeder. Fen ilimleriyle, manevi ilimleri bir potada eritebilen muallim “Cahilliğin” de bir bakıma belini kırmış olacaktır. O böylece hem talebesini tenvir edecek hem de hakikat nezdinde bir misyonu ifa etmiş olarak atinin genç kuşaklarını yetiştirmiş olacaktır. Âkif; *“kendisine ve inandığı değerlerine körü körüne bağlı bir gençlikten ziyade uyanık, samimi, akılcı, doğru,*

25 Orhan Okay; Mehmed Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Akçağ Yayınları ,Ankara 1998, s.74,75.

çalışkan, hakikatin ve hakkın müdafii bir gençliğin hayalini kurmuştur." [26]İdealindeki bu gençliği Safahat'ında "Asım"la örtüştüren Âkif, bütün mücadelesini "Asım" gibi gençlerin yetişmesine hasretmiştir. "Cahillik" belasından kurtulmanın yegâne çaresi güzel ahlâk sahibi "muallimlerle", aile terbiyesi veren "ebeveynlere" sahip olmakla mümkündür. "İlim müminin yitiğidir" ve bu yitiğin elde edilip millete mal edilmesinde muallime oldukça fazla bir sorumluluk düşmektedir. Muallimin talim edeceği okulların asrın şartlarına göre tanzim edilmesi önemli olmakla birlikte ilk mektep Âkif için çok önemlidir. İlk mektep dediği "mahalle mektebi" çocukların bilinçaltının şekillendiği yaşlardır. Pedagoglar, olumlu ya da olumsuz pek çok davranış kalıplarının, bu dönemlerde öğrenildiğini söylerler. Mehmed Âkif, muallim ordusunu tavsif ederken ona oldukça fazla bir sorumluluk yüklemiştir. Olması gereken de zaten budur. Milleti cühele bataklığından ancak karakteri sağlam "akıl" ile "vicdanı" duyarlı, basiret sahibi öğreticiler kurtarabilir. Âkif bu öğreticileri anlatırken de ülke kalkınmasına yaptıkları katkılardan dolayı Avrupa ülkelerinden misaller verir. Özellikle Almanya'yı ibret alınacak ülkelerin başına yerleştirir. Ülkenin kalkınmasında, "cahilliğin" önünün kesilmesinde misyon sahibi olarak gördüğü öğretmeni şu mısralarla dile getirir.

"Muallimim" diyen olmak gerektir îmanlı;

Edebli, sonra liyâkatli, sonra vicdanlı.

Bu dördü olmadan olmaz: Vazife, çünkü, büyük;

"Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;

Bu derde çâre bulunmaz -ne olsa- mektepsiz.

Sonuç İtibariyle

Mehmed Âkif yaşadığı cemiyetin problemlerini yakinen gören ve bu problemlerin tedavisinde hâl çareleri düşünen bir şairdir. Safahat daha çok onun toplumda gördüğü aksaklıkları dile getiren bir şiir kitabı olmakla birlikte aynı zamanda sosyal içerikli bir tenkit kitabıdır. Tenkit ettiği hususların başında "cahillik" birinci sırayı almaktadır. Cahilliğin içine hem okumuşları hem de okumamışları katarak İslâm'ın emirlerinden uzaklaşan insanların içine düştükleri gaflet durumunu ortaya koymuştur. Milli uyanışın ancak İslâm'ı tam manasıyla yaşadığımız zaman gerçekleşeceğine inanan Âkif, atalete, durağanlığa, tenperverliğe, riyakârlığa, hasede, nikbinliğe, adam kayırmaya, yalana, gösterişe, tefrikaya, yeise, korkaklığa, komitacılığa savaş açmış bir sanatkâr, düşünür ve hatip olarak hâla yıllar öncesinden bizi uyarmaya devam etmekte ve dikkatli olmaya çağırmaktadır.

26 İbrahim Öztürkçü; Berlin Caddelerinden Necid Çöllerine Mehmed Âkif, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2016, s.9.

4. BÖLÜM

Oturum Başkanı
Cevat Özyurt (Prof. Dr.)

Adnan Karaismailoğlu (Prof. Dr.)
Safahât'ta Hicrân ve Himmet Kavramları

Caner Arabacı (Prof. Dr.)
Âkif ve Abdülhamit İlişkisi

Sefa Yüce (Doç. Dr.)
Kendisini Milletine Adayan Büyük Şahsiyet Mehmed Âkif

Gürsoy Solmaz (Yrd. Doç. Dr.)
Türk Okul Tiyatrolarında Mehmed Âkif'in Eserleri ve Etkileri

Safahât'ta Hicrân, Himmet ve Dîdâr Kavramları

Adnan Karaismailoğlu
Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Edebiyatımızda ve geleneğimizde hicrân, himmet ve dîdâr kelimeleri, özel anlamlarla yüklüdür. Birçok klasik eser ve şerhlerde konuyla ilgili malumat bulmak mümkündür. Merhum Âkif'in şiirlerinde konuyla ilgili örnekleri ve hissiyatı tespite çalışmak iki yönden anlamlıdır. Böylece geleneğin anlam dünyasına açılma fırsatı doğarken, diğer yandan Âkif'in şiir dünyasıyla ilgili müşahhas nüktelerden söz etmek mümkün olacaktır.

Hicrân, geleneğin dilinde ayrılık hissiyatını daha üst bir dille ifade etmektedir. Kelime, vakarlı bir bilişle ayrılığı hissederek maddi değerlerden arınma arzusunu dile getirmektedir. Ayrılık böylece yüce bir anlam kazanmaktadır. Himmet, bu hicran yurdundan çıkıp yükselme arzusunu ve hedefini göstermektedir. İrade ve istek ile gayret ve çaba, bu sözcükte bir araya gelmiştir. Dua ve manevi himaye anlamını da bulduran himmet kelimesinin günümüzde maddi değerlerle anılması yenidir ve modern bir tercihtir.

Hicran kelimesi, sözlüklerde sade bir söyleyişten giderek ağırlaşan bir duyguyla birlikte ayrılık, ayrılık acısı ve onulmaz, dinmez acı anlamlarıyla karşılanmıştır.[1] Ayrılığın çeşitlerini anmak, manayı güçlendirecektir: Vatandan uzak kalmak, dostlardan ayrı kalmak, bilgi ve hikmete erişememiş olmak, sevgiliden ayrı düşmek. Gelenekte en büyük hicran ise, ilahi huzurdan koparak dünyada gurbette bulunmaktır.

Merhum Âkif'in şiirinde hicran, birkaç şekilde görülmektedir. Önce yavrusunu yitiren annenin hicranına yer verirsek;

– Ne var hicâb edecek bunda ey zavallı kadın?
Değil mi bir anasın sen, ölen de evlâdın?
O haklı girye-i hicrânı habse kalkışmak,
Hudâ bilir ki, hatâdır... Günâha girme, bırak![2]

Saf anne yüreğinde oluşan masum yavrudan ayrı düşme derdi hicran/ayrılık gözyaşı olarak görünür hale gelmektedir.

Dirliğini ve birliğini yitiren vatan ise, hicran-zededir:
Ey, tek karagün dostu, bu hicran-zede yurdun!

1 İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I-III, İstanbul, 2005, III, 1266.
2 Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat,* Haz.. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, 1987 (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 728), s. 296.

Sen milletin âlâmını dünyâya duyurdun,
En korkulu günlerde o müdhiş kaleminle...
Takdîs ederiz nâmını... Lâkin, beni dinle: [3]

"Eyvâh, ıssız diyâr-ı dilber" mısraıyla başlayan "Cânan Yurdu" şiirinde ise hicran, vatanın büründüğü sessizliği, viraneliği, garipliği ve yitik cananın uzaklığını temsil etmektedir:

Yâ Rab, ne için o lem'a nâbûd ?
Yâ Rab, ne için bu sâye memdûd ?
Yâ Rab, ne demek harîm-i cânan
Üstünde bu perde perde hicran?[4]

Ayrılıklar özde birbirini hatırlatır, hatırlatıcıdır. Bu nedenle hicranlar bir noktada bir hüviyete bürünmektedir. Müslüman için her musibet bir hicrandır, ayrılıktır ve onun hicranları çoktur:

Mesâibin ezelî âşinâsı varsa, biziz:
Cihanda bir günümüz geçmemiş felâketsiz!
Sürûra kalsa da bîgâne müslüman yüreği;
Bilir te'essür-i ma'sûm önünde inlemeyi.
Onunla söyleşilir en acıklı hicranlar,
Ki her figânı açık bir lisan kadar anlar.[5]

"Yeis Yok" şiirindeki aynı duyguyla dolu mısraları şöyledir, merhum Âkif'in

Mâzîdeki hicranları susturmaya başla;
Evlâdına sağlam bir emel mâyesi aşla,
Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.[6]

Yunan mezalimi haberleri üzerine yazılan "Bülbül (1921 Taceddin Dergâhı)" şiirinde de acı ve musibetlerin adıdır hicran:

Işık yok, yolcu yok, ses yok, bütün hilkat kesilmiş lâl...
Bu istiğrâkı tek bir nefha olsun etmiyor ihlâl.
Muhîtin hâli "insâniyyet"in timsâlidir sandım;
Dönüp mâzîye tırmandım, ne hicranlar, neler andım![7]

Mehmet Âkif, "Tâkat getiremeyeceğimiz yükü bize yükleme, Allâh'ım!.." (Kur'ân-Kerîm, Bakara, 286) ayetini başlık yaptığı mısralarında, vatan savunmasındaki yükün büyüklüğünü anlatmaktadır. Burada vatanı için yakıcı çöllerde şehitliğe yürüyen askerlerin hedefini göklere çıkartırken, onların yeryüzündeki matemli ve hicran dolu hayatları geride kalmaktadır:

3 Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, s. 433.
4 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 92.
5 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 296
6 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 428.
7 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 435.

Cûş eyleyedursun geriden nevha-i hüsran...
Yâdında onun şimdi ne mâtem, ne de hicran!
Yâdında değil lânesinin hüzn-i elîmi,
Yâdında değil yavrusunun tavr-ı yetîmi;
Yâdında değil doğduğu, ter döktüğü toprak;
Yâdında kalan hâtıra bir şey, o da ancak:
Gökten ona «yüksel!» diyen ecdâd-ı şehîdi!
Artık o da yükseldi, fakat yerde ümîdi:
Bir böyle şehîdin ki mükâfâtı zaferdir,
Vermezsen İlâhî dökülen hûnu hederdir![8]

Mehmet Âkif', "Hicran" başlıklı şiirinde yurdun yoksunluğunu ve perişanlığını, yani hicranını çırçıplak, hüsran, perişan, öksüz yurt, yetim, yangın, viran, vahşetâbad kelimeleriyle anlatırken, kandil, mihrab, seccade, secde, şu'le, iman, dilber, nur, ümmid, rüku, haşyet, vecd sözcükleriyle de arzusunu, niyazını dile getirmektedir.[9] Birkaç beyit:

Karanlıklar, ışıklar, gölgeler sussun ki, Allâh'ım,
Bütün dünyâyı inletsin benim secdem, benim âhım.
Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tânecik Ma'bûd,
Gel ey bir tânecik gâib, gel ey bir tânecik mevcûd!
Ya sıyrılsın şu vahdet-gâhı vahşet-zâr eden hicran,
Ya bir nefhanla serpilsin bu hâsir kalbe itmînan.

Himmet kelimesi, gelenekte birçok anlama bürünmüştür. Bu farklı anlamları nedeniyle birçok kelimeyle eşanlamlı kullanılmıştır. Bu açıdan cümle ve ibarelere anlam zenginliği kazandırmıştır.

Bir Türkçe sözlükte himmet kelimesi için şu karşılıklar bir araya getirilmiştir: Yardım, ihsan, lütuf, kayırma, koruma, manevî yardım, ruhânî imdat, çalışma, gayret gösterme, emek sarf etme, cehd, kasıt, azm, niyet, iyilik, yardım, evliyanın manevi gücü.[10]

Himmet sözcüğünün Farsça bir sözlükteki karşılıklarının birçoğu Türkçede de kullandığımız kelimelerle verilmiştir: kastetmek (niyet etmek), kasıt (niyet), istemek, istek, güçlü irade, sağlam azim, arzu, çaba, sa'y/çalışma, ideal, yiğitlik, şecâ'at, yüksek görüşlülük, güzel talih, tasavvuf: kendisi veya başka biri için bütün ruhî güçleriyle olgunluk kazanmak amacıyla kalbin Hakk'a teveccüh ve niyet etmesi.[11]

Himmet sözcüğü, Türkçemizde yardım, ihsan ve çalışma, gayret, emek anlamlarıyla öne çıkarken, Farsça metinlerde öncelikle irade, azim, hedefe ulaşmak için sağlam güç, kuvvet, istek anlamlarıyla yer bulmaktadır. Farsçada "kendisi veya başkası için Hakk'a kalpten

8 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 268.

9 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 451-452.

10 D. Mehmet Doğan, Doğan *Büyük Türkçe Sözlük,* Ankara, 2013, s. 758.

11 Muhammed-i Mu'în, Ferheng-i Fârsî, I-VI, 1983, IV, 5175.

yönelme, dua" manası görülürken, Türkçede "erenlerin himmeti" tamlamasında olduğu gibi "manen büyük kimselerin manevi gücü, yardımı, lutfu" şeklinde de kullanılır.

Mehmet Âkif, "Süleymâniye Kürsüsünde" şiirindeki Hindistan'la ilgili bölümlerde kararlı gençleri, himmeti yüksek diye tanıtır. Galiba burada iradeli bir kişinin çabasından söz etmektedir:

Fuhşu yok, içkisi yok, himmeti yüksek, gözü tok;
Şer'-i ma'sûma olan hürmeti bizlerden çok.
Böyle evlâd okutan milletin istikbâli,
Haklıdır almaya âgûşuna istiklâli.[12]

Merhum Âkif'in şu beytindeki himmet de çaba, gayret veya yardım, lütuf anlamında olmalıdır:

Sen duâ et babadan topladığın mîrâsa,
Hep onun himmetidir üç satır ilmin varsa.[13]

Merhum Âkif'in mücadeleci ruhunu sergileyen şiirlerinden biri olan "Durmayalım" şiiri, geleneksel düşünce kaynaklarına yönelerek, "Sa'dî diyor ki" diye başlar, yolda olmak gerektiğini anlatır. Bu şiirindeki himmet kullanımı çok güçlü ve sağlam bir mevkidedir; sağlam bir iradeyi, azmi veya kararlı bir çabayı, gayreti temsil eder:

Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın!
Merd-i sâhib-azm için neymiş uzak, neymiş yakın?
Hangi müşkildir ki, himmet olsun, âsân olmasın?
Hangi dehşettir ki insandan hirâsân olmasın?
İbret al erbâb-ı ikdâmın bakıp âsârına:
Dağ dayanmaz erlerin dağlar söken ısrârına.[14]

Bu şiirinde dayandığı, "İnsan için ancak çalıştığı vardır (Necm 39)" mealindeki ayet-i kerimeye bakarak, çaba ve gayret anlamlarını öne çıkarmak galiba daha doğrudur:

İntihâr etmek değilse yolda durmak, gitmemek,
Âsûmandan refref indirsin demektir bu melek!
"Leyse li'l-insâni illâ mâ seâ" derken Hudâ:
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha?[15]

Himmet kelimesinin karşılığı olarak sözlüklerde gösterilen anlam ve kelimeler, Âkif'in şiirlerinde yüzlerce defa yer bulmuştur. Sadece birini, azm/azim kelimesini örnek verirsek, "Azim" ve "Azimden Sonra Tevekkül" başlıklı şiirlere dikkat çekmek yeterlidir.

Âkif, "Azim" başlıklı şiirinde Şirazlı Sa'dî'den bir örnek tavır aktarmış, himmetin eş anlamlısı sayılabilecek birçok mefhum ve sözcüğü bir araya getirmiştir. Başarı, araştırma, azim ve

12 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 157.
13 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 326.
14 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 24.
15 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 25.

emelle mutlaka sonuca varılacağını vurgulayan ve ümitsizlik tehlikesine işaret eden birkaç beyti şöyledir:

Tevfîk, taharrîye; taharrî ona âşık;
Azmin de emel lâzımıdır, gayr-i müfârık.
Olsun da emel azm ü taharrîye mukârin;
Tevfîk zuhûr eylemesin sonra... Ne mümkin!
Ba'zen iki üç haybet olur rehzen-i ümmîd...
İnsan o zaman etmelidir azmini teşdîd...
Ye'sin sonu yoktur, ona bir kerre düşersen
Hüsrâna düşersin, çıkamazsın ebediyyen![16]

demektedir.

Başlıktaki üçüncü kavramdan, "dîdâr"dan örnekler sunmadan önce bir hususa dikkat çekmek gereklidir. Klasik şiirimizde yer bulan sözcükler, dinî, tasavvufî ve edebî açıdan birçok anlamı çağrıştıracak şekilde geniş bir muhtevaya sahiptir. Doğudaki özellikli sözlüklerde bu nedenle bir kelime için birçok anlam sıralamak gerekli olmuştur. İslam dünyasındaki birikim özellikle Arapça, Farsça ve Türkçe üzerinden birlikte takip edilmelidir. Bu sebeple bu dillerdeki kapsamlı sözlükler, bir diğeri için de kaynak eserlerdir. Bu durum, mazide ortak bilgi ve kültür oluşturmuş olmaktan kaynaklanmaktadır. Türklerin anılan üç dilde sayısız eser verdiği hatırda tutulursa, durum daha açık görülecektir.

Farsça asıllı "dîdâr" sözcüğü işaret edilen yönde anlamlı bir örnektir. El altındaki Türkçe sözlüklerde şu anlamlar görülmektedir: Yüz, güzel yüz, çehre; görme; görünüş, tecellî; tasavvuf: Cenabıhakk'ın müminlere vaat ettiği görünüşü, tecellisi.[17]

Farsça bir sözlükte ise şu karşılıklar bulunmaktadır: Görmek; mülakat, lika; görme; görme duyusu; göz; yüz ve suret; kinaye olarak visal; pedidar, aşikar.[18]

Ayrıca dîdâr mazmununun Farsça sözlükteki mülakat/görüşme, lika/buluşma ve visâl/kavuşma karşılıkları dikkat alınmalıdır. Daha ayrıntılı kaynak eserlere başvurmadan ayrıca rûyet/görme ve müşâhedeyi de anılan karşılıklara eklemek yararlı olacaktır. Gerçekte bu tür kelimelerin Mevlana ve Yunus Emre gibi ariflerin eserlerinde ete, kemiğe büründüğü, hüviyet kazandığı bir gerçektir.

Safahât'tan aktarılan ilk örnekte "dîdâr" yüz, çehre olarak karşımıza çıkmaktadır:

Kimdi kürsîdeki? Bir bilmediğim pîr amma,
Hiç de bîgâne değil kalbe o câzib sîmâ.
Bembeyaz lihye-i pâkiyle, beyaz destârı ,
O mehîb alnı, o pek mûnis olan dîdârı,

16 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 59.

17 İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, I, 697; D. Mehmet Doğan, Doğan Büyük Türkçe Sözlük, s. 386. Kelimenin "görme" karşılığı İlhan Ayverdi'nin sözlüğünde, "görünüş"ise D. Mehmet Doğan'ın sözlüğünde yer almamaktadır.

18 Muhammed-i Mu'în, Ferheng-i Fârsî, II, 1590.

Her taraftan kuşatıp, bedri saran hâle gibi,
Ne şehâmet, ne melâhat veriyor, yâ Rabbi![19]
Şu örnekte göz hatıra gelmektedir:
O anlı şanlı gelinler ki: Nûr-i dîdârı,
Uyurdu nâz ile âgûş-i mihribânında;[20]

"Necid Çöllerinden Medîne'ye" şiirindeki, "heykel-i dîdâr" ve "cebhe-i dîdâr" tamlamaları hayrete düşüren, şairce muşahhas ve görünür bir halin ifadesidir:

Karşıdan "Kubbe-i Hadrâ" edivermez mi zuhûr?
O nasıl heykel-i dîdâr, o nasıl cebhe-i nûr!
Öyle bir Tûr ki: Her lemha-i istiğrâkı ,
Olmadan çâk-i tecellî, süzüyor Hallâk'ı!...[21]
Henüz duâ ediyordum ki, "Yâ Resûlallâh!"
Nidâsı kükreyerek, bir kanatlı tayf-ı siyâh ,
Basıp eşikleri tutmuş yığınla gölgelere,
Süzüldü uçtaki "Bâbü's-Selâm " önünde yere.
Mehîb sayhası hâlâ fezâda çınlardı,
Ki yükselip yeniden, yardı geçti eb'âdı.
Düşünce Ravza-i Peygamber'in ayaklarına;
Sarıldı göğsüne çarpan demir kuşaklarına.
Dikildi cebhe-i dîdâr önünde, müstağrak.
Diyordu inleyerek:
– Yâ Nebî, şu hâlime bak![22]

Merhum Âkif'in şu beyitlerindeki ilk örnekte görme, müşahede karşılıkları hatıra gelirken, ikincisinde tecelli anlamı öne çıkmaktadır:

Derâgûş etmek ister nâzenîn-i bezm-i lâhûtu :
Kol açmış her menârı sanki bir ümmîd-i cür'etkâr!
O revzenler , nazarlardan nihân dîdâra müstağrak
Birer gözdür ki sıyrılmış önünden perde-i esrâr .
Bu kudsî ma'bedin üstünde tâbân fevc fevc ervâh ,
Bu ulvî kubbenin altında cûşân mevc mevc envâr .
Tecessüd eylemiş gûyâ ki subhun rûh-i mahmûru ;
Semâdan yâhud inmiş hâke , Sinâ-reng olup dîdâr![23]

"Necid Çöllerinden Medîne'ye" şiirindeki, "heykel-i dîdâr" ve "cebhe-i dîdâr" tamlamaları,

19 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e.,, s. 146-147.
20 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 261.
21 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 312.
22 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 316.
23 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 7.

şairce muşahhas, görünür bir halin ifadesidir:

Karşıdan "Kubbe-i Hadrâ" edivermez mi zuhûr?
O nasıl heykel-i dîdâr, o nasıl cebhe-i nûr!
Öyle bir Tûr ki: Her lemha-i istiğrâkı ,
Olmadan çâk-i tecellî, süzüyor Hallâk'ı!...[24]
Henüz duâ ediyordum ki, "Yâ Resûlallâh!"
Nidâsı kükreyerek, bir kanatlı tayf-ı siyâh ,
Basıp eşikleri tutmuş yığınla gölgelere,
Süzüldü uçtaki "Bâbü's-Selâm " önünde yere.
Mehîb sayhası hâlâ fezâda çınlardı,
Ki yükselip yeniden, yardı geçti eb'âdı.
Düşünce Ravza-i Peygamber'in ayaklarına;
Sarıldı göğsüne çarpan demir kuşaklarına.
Dikildi cebhe-i dîdâr önünde, müstağrak.
Diyordu inleyerek:
– Yâ Nebî, şu hâlime bak![25]

Şu mısralardaysa tecelliye mazhar, müşahedeye erişmiş bir hal vardır:

Bu bir ma'bed değil, Ma'bûd'a yükselmiş ibâdettir;
Bu bir manzar değil, dîdâra vâsıl mevkib-i enzâr .
Semâdan inmemiştir, şüphesiz, lâkin semâvîdir:
Zemînî olmayan bir cilve-i feyyâzı hâvîdir.[26]

Hak ve hakikati görme, müşahede etme ve buluşma arzusunu ifade eden mısralardan sonra tecelli eden, aşikar olan hakikati anlatmaktadır Âkif:

Her subh gelir nesîm-i dil-cû
Dûşunda şemîm-i nâz-ı gîsû.
Eyler yeniden hevâ-yı dîdâr!
Bir nefha ile beni hevâ-dâr!...

Yâ Rab o ne feyz-i cûş ber-cûş!
Yâ Rab o ne leyle-i ziyâ-pûş!
Yâ Rab o ne cilve cilve envâr!
Yâ Rab o ne lem'a lem'a dîdâr![27]

Bahar mevsiminde çimende nice Hak tecellileri görünmektedir. Öteki dünyanın bir adıdır, âlem-i dîdâr. Görme ve görüşme hayali ve arzusu vardır şairde.

24 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 312.
25 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 316.
26 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 7-8.
27 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 46, 47.

Zemin lebrîz-i âsârın; semâ pâmâl-i envârın:
Avâlim hep merâyâ-yı nazar pîrâ-yı dîdârın.[28]
Çemende cilveler eyler bahâr-ı dîdârın,
Sabâ, nüvîd-i ümîd-âver-i visâlindir .
Şitâ , peyinde hurûşân kıyâmet-i kübrâ,
Rebî', hâtıra-i şi'r-i lâ-yezâlindir .
Hülâsa, nazra-i im'ânımın önünde cihan
Senin sahîfe-i zâtın, senin meâlindir…

Gerildi bir ebedî perde beynimizde, senin
Açıldı pîş-i celâlinde âlem-i dîdâr.
Cihan cihan dolaşırsın fezâ-yı lâhûtu,
Nasıl ki yâd-ı hazînin gezer diyar diyar![29]

Şu mısralar görme, buluşma ve vuslat heyecanını anlatmakta, bu nedenle de dünyadaki bütün yükleri yılgınlık göstermeden yüklenir insan.

Bakarsın her taraf zulmet, fakat bir zulmet-i rulşen!
Semâ bîdâr, her yıldız Cemâlullah'a bir revzen.
Maîşet kayd-ıcanfersâsının mahkûmu, bîzârı,
Bütün bîçâreler gündüz bu yâd-ı merhametkârı
Duyar sermest olur görmüş kadar ferdâ-yı dîdârı!
O neşveyle, yorulmak şöyle dursun, en ağır bârı,
Sürükler görmeden, göstermeden yılgınlık âsârı.[30]

"Bir Mersiye" şiiri şu açıklamayla Safahat'ta yer almaktadır:[31] Henüz, ondokuz-yirmi yaşlarında iken bu cihân-ı zulmete vedâ ederek, âlem-i nûrânûr-ı dîdâra yükselen yâr-i cânım Hilmi hakkında.

Bu satırlarda ve aşağıdaki mısralarda ecdadın dîdâr kelimesiyle kastettiği ve hissettikleri dile gelmektedir. Cihân-ı zulmet bu âlemdir, âlem-i nûrânûr-i dîdâr öteki dünyadır. Hak huzuruna ulaşanlar, safâgüzîn-i dîdârdır. Görmenin, buluşmanın ve kavuşmanın sefasını tatmaktadırlar.

Ey hâtırasıyle kaldığım yâr,
Artık aramızda bir cihan var!
Sen gökte safâ-güzîn-i dîdâr,
Ben yerde azâb içinde bîzâr!

28 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 127.
29 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 53, 54.
30 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 89-90.
31 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 95.

Gûşumda bütün terâne şîven![32]

Merhum Âkif'in şu beyitleri ruhun "ezel"den ilk ayrılışını hatırlatır, ilahî huzurdaki "Elest" hitabına mazhar olanların bu dünyanın değerleriyle buluşmayı değil, tekrar aynı hale ve hitaba ulaşmayı, kavuşmayı yani dîdârı terennüm ettiğini söyler. Zira o anlar unutulamaz, hatırdadır daima:

Eğer maksûdu ancak âhiret olsaydı Yezdân'ın;
Ne hikmet vardı ibdâında hiç yoktan bu dünyânın?
"Ezel"den ayrılan rûhun nişîmen-gâh-ı bâkîsi
"Ebed"ken, yolda eşbâhın niçin olsun mülâkîsi?
"Elest"in arkasından gelmesin Cennet, Cehennem de,
Neden ervâha tekrar imtihân olsun bu âlemde?
Demek, dünyâ değil pek öyle istihfâfa şâyeste;
Demek, bir feyz-i bâkî var, bu fânî ömre vâbeste![33]
Henüz yâdımdadır bezminde medhûş olduğum demler;
O demlerdir ki yâdımdan kopar beynimde bin mahşer![34]

Hakk'a dönüşü, huzura varışı ve dîdârı, müminlere Kur'ân- Kerîmde Hak bildirdi: "Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın (Kehf, 110); Ey insan! Şüphesiz, sen Rabbine (kavuşuncaya kadar) didinip duracak ve sonunda didinmenin karşılığına kavuşacaksın (İnşikak, 6).

Böylece hicran, himmet ve dîdâr, bir hayat hikâyesinin ana kavramları olarak karşımızda, diğer bir ifadeyle yanı başımızdadır. Âkif'in hicran ve vuslat hissiyatıyla dolu "Gece" şiirinin şu beyitleri burada anılmalıdır:

Ne âfâk isterim sensiz, ne enfüs, tamtakır hepsi!
Senin Mecnûn'unum, bir sensin ancak taptığım Leylâ;
Ezelden sunduğun şehlâ-nigâhın mestiyim hâlâ!
Gel ey sâkî-i bâkî, gel, elest'in yâdı şâdolsun:
Yarım peymâne sun, bir cür'a sun, tek aynı meyden sun!
O lâhûtî şarâbın vahyi her zerremden inlerken,
Bütün âheng-i hilkat bir zaman dinsin enînimden.
Gel ey dünyâların Mevlâ'sı, ey Leylâ-yı vicdânım,
Senin yâd olduğum sînende olsun, varsa, pâyânım![35]

Mehmet Âkif merhum yüzyıllar değişse de, dünya düzeninde muhalif rüzgârlar esmiş olsa da dinî, tasavvufî ve edebî kavram ve mazmunları buluşturan bir şiir geleneğinin güçlü bir temsilcisi olmuştur. Âkif'in şiirleri bu açıdan bakıldığında bildiri başlığında yer alan sözcükler ve benzerleri açısından önemli bir kaynak görülebilir.

32 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 97.

33 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 275-276.

34 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s. 449.

35 Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, s. 450.

Mehmed Âkif Abdülhamit İlişkisi

Caner Arabacı
Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi

Millî Şair Mehmed Âkif ile II. Abdülhamit'in ilişkisi nasıl ele alınmalı? Bu konu özellikle anma yıldönümlerinin üzerinde durulmayan, sevimsiz bir alanı durumunda. Âkif üzerinde çalışanlar içinse, içlerde kalan bir ukde gibi. Millet-aydın zümre ilişkisi, devlet-okumuş kesim irtibatı açısından Âkif - II. Abdülhamit ilişkisinin bir sorunlu alan olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Sorunlu alanlardan kaçınmanın getirdiği bir yarar da gözükmemektedir.

Üstelik aydın zümrenin devlet ve milleti ile çatıştığı dönemler, milletin geleceği açısından hep fayda yerine zarar getirmiştir. Çatışmanın getirdiği savrulmalar, okumuş zümreyi, devlet, vatan ve millet hasımlarının, medeniyet değerleri açısından düşman kesimlerin kolay elde edilebilir malzemesi haline getirmiştir. En azından Türkiye'nin geleceğini karartmada iç müttefik gibi değerlendirilmelerini sağlayan bir karabet ortaya çıkmıştır. Bu duruma, "devşirme" okumuşlar da katılırsa, millet geleceğini baltalama açısından okumuş zümrenin kaybı, zararı telafi edilemez seviyeye çıkmıştır. Toplum, başını yaban ellere kaptıran gövde konumunda kalmış, okumuş zümre ise, kendine farklı zeminlerde gövde arayan zavallı "baş" durumuna düşmüştür. Aslında bu hal, "zavallılığı" iki taraf için de kader gibi üreten bir durum olmuştur.

Okumuş zümrede, devlet, devlet yönetimi, millet bağımlılığı olmalı mıdır? Okumuş kesim, fikir üretme ve yol açmada rol almak için, avama göre daha azat olmalı değil midir?

O zaman, kimlik tartışmaları devreye girmektedir. Bu okumuş veya aydın, "kimin" aydınıdır? Hangi kültür veya hangi medeniyet değerlerinden beslenerek yetişmiştir, soruları sorulacaktır. Aydın zümre, kültür ve medeniyet değerlerinden tamamıyla bağımsız, onlara karşı kayıtsız olabilir mi? "Mader zat" türü bir yetişme tarzı olamayacağına, olsa bile yine bir "ana"nın, yani bir ortam veya zeminin hazırladığı şahsiyet olmaktan kurtulmak mümkün müdür?

Benzer sorun alanlarının tartışılması, Âkif-Abdülhamit ilişkisini açıklamaya ancak genel anlamda zemin oluşturabilir. Elbette bu zemin, siyasi erk ile okumuş zümrenin ilişki tarzına odaklanacaktır. Siyasi güç, okumuşlardan mutlak itaat ve hizmet isteyebilir mi, istemeli midir? Mutlak itaat ve hizmet, ülke geleceği açısından bir verim getirir mi?

Tersi de tartışılmalı. Aydın zümre, aydın olmanın, bilgiye ulaşmanın verdiği güçle, siyasi erkle çatışmalı, savaşmalı mıdır? Bu çatışmacı yapının millet, devlet, ülke açısından getirisi ne olacaktır?

Aslında nihai tahlilde hepsi de millet, vatan, en genel zemin olarak kültür ve medeniyet değerlerinin üzerinde ve onun yararına olmak durumunda olan zümrelerin birbiriyle savaşması, külliyen zarar olduğuna göre, bu kesimlerin paslaşması nasıl olacaktır? Siyaset ve aydın zümrenin birbirini yok etmeden dayanışması nasıl sağlanacaktır?

Tanzimat sonrası düşünüldüğünde Türk Milletinin en talihsiz tarafı, okumuş kesimin bir tür "devşirme" olarak Hristiyan Medeniyetine kaptırılmasıdır. Bu dönüşüm, Islahat, Meşrutiyetler dönemlerinde de devam etmiştir. Yeni Osmanlılar, Jön Türklerin, genelde devşirme halinde Batı Medeniyetinin etki alanına savrulmaları, Türk Milletini yerli aydın, yerli sanatkârdan mahrum hale getirmiştir. Savrulma sonucu olarak, aydın olmanın ön şartı; kendi devleti, kendi kültürü, kendi medeniyet değerleri ile savaşmak, onları üstün bulduğu Hristiyan Medeniyeti doğrultusunda dönüştürmek çabası devreye girmiştir. Bu atmosfer, darbeler çağının salgın, ya da moda halinde başlamasını sağlamıştır. İleri ve gelişmiş olacaksanız, yönetim şeklini değiştireceksiniz, devletin başındaki devlet adamını devirecek yerine istediğinizi geçireceksiniz. Bu ilerleme, gelişme ön şartı, okumuş zümrenin çatışmacı zihin yapısını şekillendirmiştir. Çatışmacı zihin yapısının getirisi yamandır. Çünkü mademki Abdülaziz'le çatışacaksınız, o zaman onun düşmanları müttefikiniz, işbirliği yapacağınız kesimlerdir. Şu halde Abdülaziz karşısında İngiliz sefareti, mason locası gibi temsilcileri ile Batı Medeniyeti, kendi devletinizle savaşta işbirliği yapabileceğiniz unsurlarıdır. Sonuçta Abdülaziz'in, devlet başkanlığından devrilip, katledilmesi gayet normal, olması gereken bir iş durumundadır.

İşte bu ortam, çatışmanın propaganda atmosferini de üretmiştir. Artık devrilmesi gereken devlet başkanları için onları şeytanlaştırmaya, ötekileştirilerek devrilmelerini meşrulaştırmaya dönük propaganda çarkı, el birliğiyle çevrilmeye başlanmıştır. Devletin başına geçenin Abdülaziz, Abdülhamit, Menderes, Özal, Tayyip Erdoğan olmasının şahıs olarak bir önemi yoktur. Emperyalist güçler açısından hedef; şahıslar üstünden, karşı kültür ve medeniyet değerlerinin, dolayısıyla onların temsil yeri durumundaki siyasi gücün yok edilmesidir. Bu durumda aydın zümre, o genel çark içinde, iç maşa olmaktan öteye geçememiştir.

Genel, yıpratıcı, ötekileştirici propaganda çarkı; her devirde olmasına rağmen belki en çarpıcı şekli, II. Abdülhamit devrinde döndürülmüştür. Öyle bir telkin atmosferi oluşturulmuştur ki, değerler donanımı, dini metanetine rağmen sağlam duruş göstermesi gerekenleri de selinde sürüklemiştir. İttihad-ı İslam/İslam Birliği, İslam ümmetinin dayanışması gibi hassasiyetleri olan kesimlerin, bu atmosfer içinde dayanışma yerine birbiri ile çatışması, başka nasıl değerlendirilecektir? Elmalılı Ahmet Hamdi, Babanzade Ahmet Naim, Bediüzzaman Said-i Nursi, Mehmed Âkif gibi İslam Medeniyetini benimseme konusunda tereddüdü olmayanların da II. Abdülhamit karşıtı cephede yer almaları üzerinde durulması gereken bir konudur. Birbiri ile paslaşması, en azından ortak cephede yardımlaşması gerekenler, yıkılış, çözülme devrinde nasıl karşı cephelerde yer alabilmiştir?

Sorunun aynı zamanda II. Abdülhamit cephesinden de değerlendirilmesi gerekmektedir. Abdülhamit, yanında ilk defa Avrupa gezisine çıktığı amcası, vatansever, sportmen bir devlet başkanının aydın, devlet adamı zümrelerinin, uluslararası kuruluşlar, dış güçlerle de işbirliği yapılarak indirildiğini görmüştür. Bir devlet başkanının, eğe kemikleri kırılarak,

dişleri dökülüp iki bileği kesilerek "intihar ettiğinin" açıklandığı bir ortamı yaşamış, bir başkasının aynı zümre tarafından devlet başkanlığına getirildiğini ve yine aynı zümreler tarafından akli dengesini yitirdiği için indirilişine şahit olmuştur. Bu ortamda kim güvenilir, kim güvenilmezdir? Tabir yerinde ise, "At izi, it izine karışmıştır". Güvenin, devletin en üst yönetim birimlerinde yok olduğu, darbecilerin her tarafta bulunduğu ortamda, cihan devletini yönetme talihsizliğini yaşamak, kolay bir şey değildir. Zihinlerdeki travma, oluşan şüpheci yapı, hastalık derecesinde bir septisizmi dayatmaktadır. Yanınızdaki yaverinizden, genelkurmay başkanınıza, harbiye nazırınızdan, Darülfünun kürsülerinde ders veren hocanıza kadar, bir kuşatılmışlığı hissetme, uykuları kaçıran boğucu bir hafakan ortamı oluşturmaktadır. Aydın dedikleriniz, dış güçlerle işbirliği halindedir. Orduyu, devleti emanet ettiğiniz siyasetçi, yönetici zümre, darbecilerle iç içedir. Devleti saran dış, iç kargaşa, isyan, bölücü hareketler, saldırılar durmak nedir bilmemektedir. Omuz omuza vereceğiniz kesimlerden hançer yeme korkusunun, tanığı olduğunuz olaylarla geliştiği bir ortamda, ayakta nasıl kalınacaktır? Sıkı bir istihbarat çalışması, bilgi kirliliğini ne kadar açabilecektir? Yıldız İstihbaratının kurulması, devletin iliklerine kadar işleyen örgütlü, dış bağları olan, gizli teşkilatlanma karşısında bir zaruret olmuştur. Böylesine bir kuruluş, işini ne kadar hakkıyla yapacak, devlet başkanına doğru bilgiyi ne kadar getirebilecektir?

Jurnallerle II. Abdülhamit'e ulaşan bilgilerin kirlilik içerdiği, Yıldız Sarayı'nın yağması ile ayan beyan ortaya çıkmıştır. Zira jurnallerin önemli kısmı, bizzat takip edilenler yani Jön Türkler tarafından verilmiştir. Çevreyi saran, sadık gözüken insanların, mevcut ortamı değerlendirerek, devlet başkanını kuşatmaları, toplumla, okumuş zümre ile ilişkileri zayıflatan, güven bağını yok eden bir durumdur. "Çevrenin" yaptığı bütün yanlışlar, artık II. Abdülhamit'e ait hale gelmiştir. Gözler, yönetimde, devlet başkanına yakın bulunanların bütün hatalarını Yıldız'a, dolayısıyla II. Abdülhamit'e mal eder hale gelmiştir. Bu ortam, kirli, karanlık propagandanın, kulaktan kulağa üreyen telkin ağının üremesi için müthiş bir elverişli hal olmuştur.

İşte o elverişli söylenti ortamı, kötü niyetliler için yeni nesilleri zehirlemede kullanılmıştır. Bunlardan bazı örnekleri vermek yerinde olacaktır.

II. Abdülhamit devrinde, Abdülhamit düşmanlığının en çok telkin edilip, zihinlere yerleştirildiği yerlerden birisi eğitim kurumlarıdır. Üstelik bu eğitim kurumlarının önemli bir kısmı batı tipi, Abdülhamit devrinde geliştirilip açılan müesseselerdir. Onlardan birisi de Darüşşafaka'dır[1]. Bir dönem Darüşşafaka'da meşhur Jön Türk liderlerinden Mizancı Murat Bey[2] tarih muallimliği yapar. Her vesile ile "Abdülhamid'in kötü idaresinden, zulmünden

1 İstanbul'da 1863 yılında kurulmuş parasız, yatılı, karma bir öğretim kurumudur. Darüşşafaka Cemiyeti tarafından oluşturulur. "Şefkat yuvası" anlamındaki Darüşşafaka, babası veya annesi hayatta olmayan, fakir, sınavla seçilen öğrencilerin yetiştirildiği dokuz yıllık, başarılı bir kurumudur. Kaliteli eğitim verdiği için, 1873-1884 yılları arasında mezunları, yüksekokul bitirmiş sayılır. Temelinde, Müslümanların kurduğu ilk eğitim-öğretim derneği "*Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye*" vardır. Cemiyetin hedefi, "Osmanlı toplumunda İslam unsurunun, modern hayatın gerektirdiği bilgilerle donatılarak gelişmesi"dir. Darüşşafaka, birçok ünlü eğitimcinin görev yaptığı, yine ünlü mezunun çok çıktığı varlıklı bir müessesedir. İlk mezunlarını, Abdülhamit devrinde 1881 yılında veren Darüşşafaka, devletin ihtiyaç duyduğu alanlarda çokça telgraf ve posta memuru, öğretmen, gümrük görevlisi yetiştirmiştir. Bkz. www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce.

2 Mizancı Murat (1854-1957), Dağıstan doğumludur. 1873 yılında İstanbul'a gelen Murat Bey, öğretmenlik yapar, Mizan

söz eden" Murat Bey, öğrencilerine "hafiyelerin jurnalleriyle sürülen günahsız kimselerin zindanlarda nasıl çürüdüklerini" anlatır. Anlattıklarından birisi de "İzzeddin Vapuru ile Tekirdağ açıklarında ayaklarına zincir vurularak denize atılan" masum genç okumuşlardır. Bunları, "âdeta kendi gözleri ile görmüş gibi" açıkladığı zaman çocuklar heyecanlanmakta, "Abdülhamid'e karşı kin ve nefret" duymaktadırlar. Yalnız tarih öğretmeni, bütün bunları anlatırken, "bir öğrenciyi de kapıya nöbetçi" olarak dikmekte, böylece çocukların heyecanını büsbütün artırmaktadır[3]. Bu tür Abdülhamit nefreti ile yetişen çocukların eylemlerinden birisini Darüşşafaka'da okuyan Malik Aksel'in babası, oğluna anlatır. Talebelerden bir grup, gizlice okulun bodrumuna inerken aralarında Abdülhamit aleyhine yazı yazmak üzere sözleşir ve kura çekerler. Yazı görevi Aksel'in babasına çıkmıştır. Çantasına aldığı bir şişe mavi mürekkep ve sünger ile gece yarısı, "Ayasofya Camii'nin Alemdar ve Yerebatan Mahallesi'ne bakan parmaklıklı duvarı altına süngerle, "İstemezük" diye bir yazı" yazar. Bu yazıdan, o zaman çıkartılan anlam doğrudan Abdülhamit'tir. Ertesi gün o civarda kenar köşe her yer taranır. Yerebatan Mahallesi aranır. Buralarda, "ne olduğu belli olmayan kimseler Zaptiye Kapısı'na gönderilir". "Bir şeyin yayılması, yapılmasından kötüdür (şüyuu vukuundan beter)" diye iş sıkı tutulmuştur. Ama öğrenciler arkadaşlarını ele vermezler. "Muhbir-i sadık" denen gönüllü, bir çeşit parasız hafiyelik yapan tipler de "İstemezük" yazısını kimin yazdığını bilemezler (Aksel, 2011, 137).

Abdülhamit konusunda, öğrencileri üzerinde etkili olan eğitimcilerden birisi de Hoca Kadri Efendi'dir (Hoca Mehmed Kadri Nâsıh, 1855-1918). Fatih Merkez Rüştiyesi'nde Türkçe derslerine girer. Kendisi yirmi yaşında Türkçe öğrenen Boşnak asıllı gazeteci, yazar Hoca Kadri Efendi, Jön Türklerin "ulema takımının en dikkate değer simalarından" biridir. 1889'da Fatih Merkez Rüştiyesi'nden mezun olan Âkif üzerinde derin bir tesir bırakmıştır. O, Âkif'in, "en çok sevdiği ve ismen zikrettiği" hocasıdır (Birinci, 2008, 18-19). Âkif, çok etkilendiği hocası hakkında şöyle demiştir: "Bu hocaların en mühimi son sınıfta kendisinden Türkçe okuduğum Hoca Kadri Efendi'dir. Hoca Kadri Efendi Abdülhamit devrinin hürriyetperver şahsiyetlerindendir. O devirde evvelâ Mısır'a kaçtı. Orada *Kanun-ı Esasî* gazetesini çıkardı. Sonra Paris'e gitti. Paris'te Harb-i Umumî ortalarına kadar yaşadı. İlmen ve ahlâken çok yüksek bir zât. Aslen Herseklidir. İngiliz Kerim Efendi'den, Hoca Tahsin Efendi'den okumuş. Arapçası, Acemcesi çok kuvvetli. Fransızca da öğrenmiş, Paris'te ilerletmişti. Bu zat lisan itibariyle üzerimde çok müessir oldu. O kadar yüksek bir adamın alelâde nasihati bile tesir eder." (Okay, 1989, 18).

Kadri Efendi, Mısır'a kaçtıktan sonra, bir jurnal üzerine padişaha suikast ithamıyla Hüseyin Siret'le beraber gıyabında idama mahkûm edilir. Mısır'daki İttihat ve Terakki teşkilâtının başına geçer. *Kanûn-ı Esasi*'den başka *Havâtır* adlı bir gazete daha çıkarır. *İstinsaf* (hakkını alma) başlığını taşıyan bir kitap yayınlar. Mısır Hidivinin çocuklarına hocalık yapar. Partinin önemli yayın organları durumundaki *Meşveret* ve *Terakki*'deki yazıları, o yıllar büyük ilgi görür.

gazetesini çıkardığı için "Mizancı" diye tanınır. Jön Türklerin ileri gelenlerindendir. Bir süre Avrupa'da yaşar. Abdülhamit yönetimi ile irtibat kurarak İstanbul'a geri döndüğü için İttihat ve Terakki hareketinden kopar. *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* (1891) adlı bir romanı, tarih alanında çok sayıda eseri vardır. Bkz. Birol Emil, *Mizancı Murat Bey*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.

3 Malik Aksel, 2011, *İstanbul'un Ortası*, Kapı Yayınları, İstanbul, s. 136 .

Onu Âkif'e yaklaştıran bir yönü de 1902 Paris Jön Türk Kongresi'nde, Osmanlı Devleti'ne karşı, gayr-i müslim unsurlarla işbirliği yapma kararını protesto etmesidir. Hoca Kadri Efendi, gayr-i müslim unsurların, "hürriyet için ve hasbî olarak değil, devleti yıkma gayesiyle hareket ettiklerini" söylemiştir. Ayrıca Mısır'da İttihatçıların, pozitivist görüşlerine karşı, "İslâmî hizbi" temsil etmiştir (Okay, 1989, 19).

"Abdülhamit yönetiminin, Abdülhamit aleyhtarlığının doğup gelişmesinde hiç mi payı yoktur?" diye sorulabilir. Âkif'in de içinde bulunduğu İslamcılar, II. Abdülhamid'e, "istibdat, ittihad-ı islam, hilafet, meşrutiyet, hürriyet, din ve yenileşme" konularında farklı düşünerek muhalif olmuşlardır. Özellikle 1876 darbesi, ardından zamansız başlatılan Osmanlı-Rus Harbi üzerine Sultan Abdülhamid'in mesaisini, muhalif sesleri bastırmaya sarf ederek idareyi tekrar disiplin altına alma çabası içine girmesi tepkileri büyütür (Tekin, 2011, 46). Sansür idaresi, 1864'ten bu yana devam etmektedir. Buna II. Abdülhamit devrinde Yıldız gizli polis sistemi eklenir. Abdülhamit'e atfen anlatılan, "Evet jurnal sistemini ben kurdum, ben idare ettim. Fakat vatandaşı değil, hazineden maaş aldıkları, Osmanlı nimetiyle gırtlaklarına kadar dolu oldukları halde devletime ihanet edenleri tanımak, izlemek için... Kendi devletini yıkmak, kendi padişahının canına kasd etmek karşılığı yabancı devletten para alan sadrazamları gördükten sonra." sözleri anlamlıdır (Tekin, 2011, 47).

Âkif'i, eğitim dönemi, mevcut atmosferle birlikte dost çevresi de etkilemiştir.

Bazı İttihatçı Dostlar

Âkif'in gönül dostu olarak sevdiği, fırsat buldukça görüşmekten, kendileri ile sohbetten zevk aldığı dostlarından birisi Hüseyin Kâzım Kadri'dir (1870-1934). Onun Âkif'le irtibatına Eşref Edip şöyle şahitlik eder: "Hüseyin Kâzım, İstanbul'a gelince Reşit Efendi hanındaki Sebilürreşad idarehanesine uğrar, Üstadı ziyaret eder, saatlerce hasbihal ederlerdi. Üstad Mısır'a gitmezden evvel, son zamanlarda sık sık görüşürlerdi." (Eşref Edip, 1962, 375). İttihat ve Terakki adına çıkartılan *Tanin* gazetesinin üç sahibinden birisi olan, mutasarrıflık, valilik, İstanbul şehreminliği (belediye başkanlığı) yapan Hüseyin Kâzım, *Büyük Türk Lügatı*'nın da yazarıdır. Otuz yılını verdiği bu dev eserin iki cildi yayımlanmış, Eşref Edip'in belirttiğine göre, sözlüğün hazırlanmasında Âkif'in de "çok yardımları olmuştur". Safahat'ta adı geçen ender isimlerden birisi de "Hüseyin Kâzım"dır. Onun, çiftçilerin aydınlatılması amacı ile hazırladığı kitabının basılması konusundaki görüşlerine, *Asım* kısmında takdirlerini ortaya koyan uzunca bir kısım ayırır (Eşref Edip, 1962, 368-371).

Hüseyin Kâzım'ın Güzel Sanatlar Akademisinde tezhip hocalığı yapan kızı Rikkat Kunt'un anlattığına göre, Âkif'le Beylerbeyi'nde aynı semtte komşuluk yapmışlardır. Sık sık Mehmed Âkif evlerine gitmiştir. Âkif'in büyük kızı da bu aileye sık gitmiş, Rikkat Hanım'a resim dersi vermiş, kendisi de ondan tezhip dersi almıştır. Rikkat Hanım'a göre, "Âkif sinirli ve kızdığı zaman ağır sözler söyleyebilen bir şairdir". Bu görüşmelerden birinde Hüseyin Kâzım, Trabzon valiliği yapan babası Kadri Efendi'den dinlediği bir olayı Âkif'e anlatır. Âkif, *Asım* içinde şiirleştirerek naklettiği olay münasebetiyle, devrin devlet başkanı Abdülhamit için,

"zalim", "korkak", "kabahatli" gibi ifadeleri kullanır. İkinci Meşrutiyet havasında işlenen olayın özü şudur:

Trabzon'da bulunan Oflu Mandal Hoca, "Yıldız'a çıkıp" Padişah Abdülhamit'le görüşmek ister. Bu niyetle Trabzon'dan İstanbul'a gelir. Sarayda görüşmeye bir yol bulamayınca Yıldız'da Cuma Namazında görüşmeyi dener. Üniformalı askerler avluyu doldurmuş, kimseyi camiye almamaktadırlar. Bir yolunu bulup camiye girer, en ön safa geçer. Etrafına bakınır padişahı göremez. Yaşlı birine padişahı sorar. O da korka korka, hünkâr mahfelini gösterir. Mandal Hoca, kafesli yerdeki padişaha, oturduğu yerden Karadeniz ağzı ile seslenir: *"Uy söyle bakayum, sen kimsun, in misun cin misun, ne yapaysun orada? Gel Mandal Hoca Trabizon'dan seni görmeye geldi. Ne diye kadınlar gibi saklanaysun orada. Demek ki günahın var, saklanaysun orada. Yalnızlık Allah'a mahsus, kullara değil. Günahın varsa tövbe istiğfar et. Gel seninle burada konuşalım. Mandal Hoca sana vaaz ve nasihat eder, seni irşad eder."* Bu tür sözler ardından Mandal Hoca, "çalyaka, tekme tokat kendini Karadeniz'de vapurda bulur" (Aksel, 2011, 82-83).

"Yine bir dolduran olmuştu ki Abdülhamid'i,/ Karakoldan dediler: 'Şimdi, imam, Erzurum'a!" diyerek hoca, Erzurum'a sürgün edilir. Arkasında "aba"sı yok, yorgan ve döşeği olmadan beş gece dört günlük tekne yolculuğundan sonra Trabzon'a indirilir. Soğuktan üşüyen hocayı, valinin oğlu Kâzım alarak, valilik makamına götürmüştür. Bundan sonrasını Âkif, şiir diliyle, Mandal Hoca'dan başlayarak hikâye eder. Mandal Hoca'ya; tacı, tahtı olmayan "sultan" der, onu yüceltir:

"-Bileceksin ne demek, Mandalı kim bilmez ki./ Tacı yok, tahtı da yok, kendine malik sultan." Mandal Hoca ağzından Abdülhamit değerlendirmesi şöyle olur:

"Çoktan beridir vardı benim bir derdim;/ Gideyim, zâlimi îkaz edeyim, isterdim.

O, bizim câmi' uzaktır, gelemez, mâni' ne?/ Giderim ben, diyerek vardım onun câmiine.

Kafes ardında hanımlar gibi saklıydı Hamid,/ Âl-i Osmandan edilmezdi bu korkaklık ümid.

Belki kırk elli bin askerle sarılmış Yıldız;/ O silahşörler; o al fesli herifler sayısız.

Neye mal olmada seyret, herifin bir namazı;/ Sâde altmış bin adam kaldı namazsız en azı!

Hele tebziri aşan masrafı, dersen sorma./ Gördüğüm maskaralık gitti de artık zoruma,

Dedim ki: "Bunca zamandır nedir bu gizlenmek?/ Biraz da meydana çıksan da hasbihal etsek.

Adam mı, cin mi nesin? Yok bir gören, ne eden;/ Ya çünkü saklanıyorsun bucak bucak bizden.

Değil mi saklanıyorsun, demek ki: korkudasın;/ Ya çünkü korkan adamlar gerek ki saklansın.

Değil mi korkudasın, var kabahatin mutlak!.."/ Bir de baktım, canavarlar pusulardan çıkarak,

Koştular, tekmeye kuvvet kimi, dipçikle kimi,/ Serdiler her tarafından delinen pöstekimi. …

"Deniz üstünde bulup kendimi şaştım bu işe,/ Dedim ki: "Anlatırım ben, Hamid öbür gelişe." (Eşref Edip, 1962, 371-374).

Âkif'in II. Abdülhamit ile ilgili görüşleri, dönem dönem temelde benzer olsa da doz olarak koyulaşır, açılır. Onun için siyasi atmosferle birlikte devirler içinde tavrını ele almakta yarar vardır[4].

4 Benzer bir tasnifi daha önce İhsan Sâfi yaparak Âkif'teki değişim emarelerine dikkat çekmiştir. Bkz. İhsan Sâfi, 2003, "Mehmet Âkif'in Hürriyet'e (İkinci Meşrutiyet'e) Bakışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXX, 387-402. Bu ve benzeri makaleler hakkında bilgi veren Mustafa Özçelik'e teşekkür ederim.

II. Meşrutiyet Öncesi

İnsan, aile, eğitim kurumları ve sosyal çevresinden bağımsız bir varlık değildir. Onları etkileyip yönlendirebildiği gibi, onların etkisi altında yetişip yönlenir. Âkif, Meşrutiyet öncesi itibarıyla Abdülhamit aleyhtarı çevre içindedir. Çok etkilendiği babası başta Abdülhamit'i sevmemektedir. Babasının talebesi olan Köse İmam ağzından kendisi bu durumu şöyle anlatır: *"Evet, oğlum, Hoca sevmezdi, bilirdim, Saray'ı;/Ama sövmezdi de hoşlanmadığından dolayı."*

Onun üzerinde, yakın çevresi, mevcut yönetim, yönetimde etkin olan mevki-makam sahiplerinin olumsuz tavır ve işleri de etkili olmuştur. O, sıkı bir gözlemcidir. *İstibdad* şiirinde anlattıkları, sadece Abdülhamit aleyhtarı görüşlerini yansıtmaz. Devlet başkanının çevresini kuşatan insaf, merhamet yoksunu, ehliyetsiz insanların, halk gözündeki durumunu da tasvir eder. Yorgun olduğu halde sıcak bir gecede, biraz hava almak üzere sokağa çıkmıştır. Acı bir ses duyar. Bu bir kadın çığlığıdır. Meraklanıp o tarafa yönelir. Ama ortamda bir gariplik vardır. İnsanlar olay yerinden kaçışmakta, çığlığı duyanlar, imdada yetişmek yerine mumlarının ışığını kısıp evlerine çekilmeyi tercih etmektedir. Durum gariptir. Yaklaşınca görür ki, beş-on adam birini evinden alıp sürüklemekte, karısı da çığlık çığlığa karşı çıkıp, adamları insafa çağırmaktadır. Kadının anlattığına göre, adamın büyük oğlu askerde ölmüştür. İkinci oğlu, Yemen'de sürgündür. Suçu nedir? Kadının ağzından ifade edildiğine göre adam, Mehmed Reşat'ın kilercisi ile akrabadır. Kilerci, komşusu ile selam göndermiştir. Hafiyeler de selam teatisini tespit etmişlerdir. Selamlaşmak suç olmuş, baskın düzenlenmiştir. Adamların başında "Paşa" denilen biri vardır. Paşa, kadını, *"Adamı vurunca öldürürüm ha! Benim şakam yoktur"* diye tehdit eder. Yanındakiler de, *"Çekil hanım, paşa laf dinlemez; vurur mu vurur./ Bilir misin onu! Şevket-meâb efendimizin birinci bendesidir.."* diye tasdik ederler. Paşa, Abdülhamit'in sokaktaki temsilcisi konumundadır. *"Zebani kıyafetli, gulyabâni"* tipinde, yumru başlı, "yılan bakışlı şebek", kazık kadar boylu, padişahın sürgün emrini uygulamaya gelmiş anlayışsız, acımasız bir tiptir. O kadar acımasızdır ki, evde babası sürgün torunlar vardır. Dedeleri de sürülünce onlara kim bakacaktır? Paşa, kadın için, "Atın şu kaltağı gitsin, tıkın içeri" emrini verince, kadın bayılmış, hayat arkadaşı götürülürken cenaze haline gelmiştir. Bu sahnede şairin de tahammülü bitmiştir. Gözyaşları sel olur asabı boşanır, ağlar.

Bu ortam ve ruh hali, sıkı bir Abdülhamit aleyhtarlığını beslemiştir. Meşrutiyet öncesinde bir hicvini, Mithat Cemal'e okur. Dostunun, şiirde geçen *"Bende-i hâslar, bu itler kimlerdir?"* sorusuna, "…Paşa'nın Direklerarası'nda dolaşan oğulları!" der. "İtler bu kadar mı, paşanın oğullarına niçin kızıyorsun?" diye sormaz. Abdülhamit çevresini yeren hicvi şöyledir:

"Zat-ı hilâfetpenâh dideden olmuş nihan;/Bir sürü it gezmede bende-i hâsız diye.

Var görünür bin kaza bir de görünmez kaza:/Türbeler ihzâr edin ümmet-i merhumeye!" (Kuntay, 1990, 320).

Mithat Cemal, padişaha yakın paşanın kim olduğunu belirtmediği gibi, bu paşanın oğullarının dövdüğü, Âkif'in yakın arkadaşı, İttihat ve Terakki ileri gelinin kim olduğunu da açıklamaz. Fakat anlatımından dövülenin, sıradan bir ileri gelen olmadığı bellidir: *"Meşrutiyet oldu. Âkif'in arkadaşı olan bir adam İttihadı Terakki Cemiyetinin merkezi umumîsinde büyüdü,*

büyüdü, bir hükümet kadar kocaman oldu. Bu gayri tabiî cesametin içinde bu adamın yüzünü fazla sevimsiz buluyordum ve bunun dostluğunu Âkif'e yakıştırmıyor; kendisine de söylüyordum. Âkif ısrar ediyordu:

-Mert adamdır o!

-Öyle, ben de mert olurum, dedim, polis müdürü uşağım.. Cemiyet evim.. Babıâli uşak odam… Nazırlar kalemi mahsus müdürüm… Lâfım kanun maddesi… Bu şerait içinde mert olmaktan kolay ne var!

Âkif, kısa sakalını damla damla çekerek:

-Hayır, dedi, bu şeraitten dolayı mert değil… Fıtraten mert adam!

Sustu. Sonra, hırçın bir sesle:

-Sen biliyor musun? dedi, bu adamı… Paşa'nın oğulları İstibdatta Direklerarası'nda dövdüler. Meşrutiyet olup da bu adam İttihat ve Terakki'nin kuvvetli erkânından biri olunca vaktiyle kendisini döven bu oğlanlardan intikam almak şöyle dursun, isimlerini bile ağzına almadı[5].

-Bir şey soracağım.

Dedim. Sormadan cevap verdi:

-Evet, o kıtayı bu dayak vakası üzerine yazmıştım." (Kuntay, 1990, 320-321).

Âkif'in, Meşrutiyet öncesinde Abdülhamit'e karşı duygusu sıradan değildir. Dostu Mithat Cemal'in anlattığına göre: *"Âkif, üç padişahtan Reşat'a kızıyor, Hamit'ten iğreniyor, Vahdettin'e hem kızıyor, hem iğreniyordu*." Kızgınlığını, öbür duygusuna eklemesinin sebebi, ona göre, *"Vahdettin acemi Abdülhamit*" olmasıdır.

Şair Eşref'i sevmesi de Abdülhamit ile ilgili duygularının bir sonucudur: *"Abdülhamit'e gelince: Âkif Şair Eşref'i ona en güzel söven adam diye sever, bu kıtasına bayılırdı: "Besmele gûş eyliyen şeytan gibi/Korkuyorsun "Höt!" dese bir ecnebi;/Padişahım öyle alçaksın ki sen,/ İzzeti nefsin Arab İzzet gibi!*" (Kuntay, 1990, 210).

"Pisin maddîsinden ve manevîsinden iğrenen" Âkif, pis hicivlerden de kaçınan birisidir. Ama iş Abdülhamit'le ilgili olduğu zaman bu tavrı değişmektedir: "Sultan Hamit'in çehresinden maddeten iğrenen aynı Âkif, Namık Kemal'in Abdülhamit aleyhinde yazdığı ve bazı mısraları pek pis olan meşhur hicvini, istibdatta, büyük bir gayz ile, daima okurdu: şu mısraının bulunduğu hicvi:

Bostanda korkuluktur sanki kuru kafası[6].

5 Âkif'in, "cemiyet evi, sözü kanun maddesi, bakanlar özel kalemi, polis müdürü uşağı" olan arkadaşı kimdir? Burada ismi verilmeden etki alanı, İttihat ve Terakki içindeki gücü tarif edilen şahıs, Âkif'in görev yaptığı Edirne günlerinden yakın olduğu Talât Paşa olmalıdır. Direklerarası'nda bu arkadaşını döven, Abdülhamit'e yakın paşa ve onun oğulları ise, sonra Jön Türklere karışan Damat Mahmut Paşa ile onun oğulları olabilir.

6 Namık Kemal'in, Rus ordusunun Ayestefanos'a (Yeşilköy/Atatürk Hava Limanı) kadar gelmesinden sorumlu tuttuğu II. Abdülhamid için yazdığı hicviye, ağır ifade ve suçlamalarla doludur. I. Abdülhamid'in Kırım'ı Ruslara ihsan ettiğini (1783), II. Abdülhamid'in bütün mülkü bitirip, Rusların İstanbul'a kadar gelmesine sebep olduğunu, taht sevdasıyla hareket ettiğini vurgular. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid, "Moskofların babası"; "Şapur Çelebi" lakaplı Sadrazam Küçük Said Paşa

Meşrutiyetten sonra bu hicvi unuttu." (Kuntay, 1990, 320-321).

Âkif, İttihat ve Terakki çevresi, daha genel anlamda Abdülhamit karşıtı, meşrutiyet taraftarları ile irtibat halindedir. Toplandıkları yerlerden birisi, Direklerarası'ndaki çayevidir. Tanınmayan kimselerin özellikle hafiyelerin, girip barınamadıkları bir çay ocağıdır burası. Ayrıca Eşref Edip, Âkif'le Fatih'te, Bosnalı Ali Şevki Efendi'nin evinde görüştüklerini de belirtir. Bu ilk görüşmelerin zamanı, II. Meşrutiyet öncesinde bir "İhya Gecesi"dir. İhya gecesi, onlara has, özel anlamlar içeren bir kavramdır. Çünkü nadide eserler, daha basılmamış-piyasada bulunmayan defterlerle dolu bir kütüphaneye sahip olan Ali Şevki Efendi'nin evi, Salı günleri toplantıya sahne olmaktadır. Kültür ve sanat dolu geceye, onun için, "İhya Gecesi" demektedirler. Eşref Edip, henüz eğitim hayatını bitirmemiş, hukuk doktorasını vermektedir. Yalnız, şairi-şiirlerini tanımaktadır. Elini öper. Âkif de iltifat gösterir. Eşref Edip'in döneme vurgusu, hepsinden baskındır: *"İstibdadın koyu bir devri idi. Matbuat hürriyetini düşünmek bile cürümdü. Gazete çıkarmak, üstatla beraber çalışmak hatıra bile gelmezdi."*

Tanıştıktan sonra, ömür boyu kader birliği eden bu insanların, ortak zeminleri çok fazla olmuştur. İki farklı anlatımdan da, şair ve yayıncının; düşünce yapısı, karakter yönüyle benzer bir çevreye sahip oldukları anlaşılmaktadır. II. Meşrutiyet öncesi kültürel ortam ve dostluk 'bezm-i âlem'leri, ayrıca dikkat edilecek özelliklere sahiptir. Ayrıca fikrî akımın, hoca-talebe ve arkadaş çevresi içinde geliştiği bu çevrenin, bir yayın organı ile kitleye ulaşmaya çalıştığı da anlaşılmaktadır.

Eşref Edip'in anlattığına göre Âkif, Sarı Güzel'de komşusu olan Şair Enver ile yakın dosttur. "Onunla birlikte çok samimi günler, neşeli zamanlar geçirmişler"dir. Şair Enver'le ortak bir yönleri, ikisinin de *"İttihat ve Terakki'ye çok hizmetlerinin"* olmasıdır. Hatta *"devr-i istibdatta bir kere üstatla birlikte zaptiye nezaretinde mevkuf kalmışlar"*dır (Fergan, 1962, 354). Âkif'in Abdülhamit devrinde tutuklu kalış süresi ne kadardır, sebep nedir, henüz bilmiyoruz. Fakat o tutukluluk günlerinin de Abdülhamit düşmanlığında rolü olmalıdır.

Mithat Cemal'in anlattığı bir olay daha çarpıcıdır:

"Maymun", Damad Mahmud Celaleddin Paşa da "ayı" olarak nitelendirilir:
"Bünyân-ı mülke verdi hakkiyle indirâsı/Abdülhamîd Hân'ın kanûn-ı bî-esâsı
Kahroldu dîn ü devlet devr-i şe'âmetinde/ Mülkü bitirdi gitti zulmüyle kahrolası
Abdülhamîd-i evvel etti Kırım'ı ihsân/ Berguse (Burgaz) *dek erişti amma bunun atası*
Rus payitahtı aldı, hâlâ o tahta âşık,/ Mahvetti gitti mülkü bir saltanat havası.
Şapur sağında maymun, Mahmud solunda ayı,/ Sürmekte şah-ı devrân çingâneler safâsı.
Kârîzde oluktur gûyâ sümüklü burnu/ Bostanda korkuluktur gûyâ kuru kafası
Bak şu muhacirîne bak şu guzât-ı dîne/ ....
Fıtrat yaratmamıştır bir böyle dîv-i azlem/ İnsan idi babası şeytan mıdır anası?
Katillerin emiri, casusların zahiri,/ Bulgarların nâsiri, Moskofların babası
Zapt etti gitti halkı ceyb-i hümâyûnundan/ Birkaç çuval kömürle birkaç kuruş a'tâsı.
Ya bu Yezid'e kalmak lâyık mı taht-ı Osman/ Osman'a ya Yezid'in var mıydı intimâsı?
Hiç çıkmasın kolundan tâûn-ı Fürs ü Keşmir/ Hiç gitmesin yanından Hind ü Acem vebâsı" (Çitçi, 2015, s. 47-48). Namık Kemal, bu hicviyesinden kısa süre sonra tam tersi, kendisinin de içinde bulunduğu darbeci Yeni Osmanlı ekibini yerden yere vuran "Vatanı Sattık Bir Pula" şiirini yazmıştır. Bu şiirin yazılışı, 93 Harbi yıllarıdır (1877-1878): *"Edepsizlikte tekleriz/ Kimi görsek etekleriz/Hak'tan da yardım bekleriz/Ne utanmaz köpekleriz.*
Biz bakmadan sağa sola/Düşman girdi İstanbul'a/Vatanı sattık bir pula/Ne utanmaz köpekleriz" (Topuz, 2013). Âkif'in, dört-beş yaşlarında olduğu sıralar kaleme alınan bu meşhur şiiri değil de daha az bilinen Abdülhamit hicvini tercih etmesi dikkat çekicidir.

"Abdülhamit'ten yalnız manen değil, maddeten de iğreniyordu. 1908 Meşrutiyetinde Meclis'i Mebusan'ın açılacağı gündü. Âkif'le Büyük Reşit Paşa Türbesinin önünden geçiyorduk. Halk koşmaya başladı. İzdihamın koşması sâridir: biz de koştuk. Âkif beni bıraktı, kalabalığı yardı; yarmasıyla beraber geri kaçtı; sapsarıydı.

-Bir cinayet mi var?

Dedim.

-Aman dur, midem bulanıyor!

Dedi. Ve midesinin bulanması ifade tarzı değildi: bütün safrası yüzündeydi.

-Hasta mısın yoksa?

Dedim. Hasta filan değildi: ömründe ilk defa Abdülhamit'in yüzünü görmüştü. Padişah açık bir arabada Meclisi Mebusan'ın küşad resmine gidiyordu.

Âkif: -Boyalı sakalıyla suratı birdenbire karşıma çıktı, fena oldum.

Dedi. Halk geçip giden arabayı hâlâ alkışlıyordu. Âkif:

-Aman Yarabbi, otuz üç sene bu! Hâlâ alkışlıyorlar, kaçalım. Bir sokağa sapalım!.

Dedi. Bu alkışların duyulmayacağı bir yer arıyordu.

Bir müddet sonra Sultan Hamit mebuslara Yıldız Köşkü'nde bir akşam yemeği ziyafeti verdi. Yemekten sonra bazı mebuslar Abdülhamit'in ellerini öptüler. kif buna haftalarca kızdı.

-Canım, dedim, sen her şeye kızıyorsun.

İstihzamı anlamayacak kadar zehirliydi; haykırdı:

-Bu her şey mi?" (Kuntay, 1990, 210-211).

Mithat Cemal'in artık bugün hangi odaklar tarafından nasıl bir tuzak olarak Abdülhamit'i indirip, Osmanlı Devleti'ni daha kolay lokma haline getirmek için tertiplendiği bilinen 31 Mart Vakası hakkında anlattıkları, düşmanlık duygusunun düzeyi hakkında fikir vermektedir. Âkif, bu tertibin Abdülhamit tarafından yapıldığı kanaatindedir. Devrin tuzak olayına Mithat Cemal'in bakışı da çok farklı değildir:

"31 Mart irticaı olunca Âkif:

-Bunu o yaptı, o!

Diyor ve Hamit'in 31 Mart'ı yapmaya cesaret ettiğini izah ediyordu:

-Meclisi Mebusan açıldığı gün halkın alkışlarını duydu, ziyafet gecesi de mebusları yakından gördü, bol tükrükle elini öpenlerin ne adam olduklarını anladı; ve ne halkın, ne de mebusların korkulacak şeyler olmadığını anladı, şimdi başımıza çorap örüyor!" (Kuntay, 1990, 211).

II. Meşrutiyet'e Bakış

Âkif, II. Meşrutiyet'i özlemle bekleyenlerdendir. Hürriyet gelecektir. Hemen yayıncılık faaliyetlerine girişir. *Sırat-ı Müstakîm*, II. Meşrutiyet'in ilânı ile çıkan Âkif'in başyazar olduğu bir yayın organıdır. Ardından dergi ad değiştirerek, *Sebîlürreşad* adıyla yoluna devam eder. Bu arada, Carbonari usulü, yedi kişilik hücreler halinde örgütlenen gizlilik ve itaat esaslı çalışan İttihat ve Terakki'ye üye olur. Bağlılık yeminin değiştirterek üye oluşu, kendisi açısından bir duruş örneğidir.

Fakat Âkif'in üyesi olduğu İttihat ve Terakki, genelde Batı Medeniyetine olumlu yaklaşan bir bakış açısına sahiptir. Jön Türklerin bir siyasal oluşu olarak İttihat ve Terakki'nin bu yönüyle, Batı Medeniyetinin Türkiye'deki okumuş uzantıları tarafından kurulduğu söylenebilir. Paris, Londra, Berlin üçgeninde yetişen okumuş kesimin öncülük yaptığı Jön Türklerin, Osmanlı yönetimi ile mücadelesinin özünde Batı yakınlığı, mevcut Osmanlı yönetimini Batıdaki gelişmeler doğrultusunda dönüştürme tutkusu bulunmaktadır. Âkif, bütün dindar, İstanbullu kimliğine rağmen, o çevre içinde yetişmiştir. Hatta bu yüzden denebilir ki, Jön Türklerin hepsini birleştiren ortak özellik olarak, II. Abdülhamit karşıtlığı Âkif'te de vardır[7]. Okumuşlar, Almanya, Fransa, İngiltere'ye sempati beslerken kendi devleti ve devlet büyüklerine hasımane tutum takınırlar. Abdülhamit düşmanlığı, dönem itibariyle aydın, ilerlemeci, entelektüel olmanın bir gereği olarak görülmüştür.

Âkif'in bilindiği üzere Cemalettin Efganî, onun talebesi ve sadık bağlısı "meşhur Mısır Müftüsü" Abduh ile üst düzeyde bir bağı bulunmaktadır. Onların eserlerini çevirerek *Sıratımüstakim* ve *Sebilürreşat*'ta yayımlamıştır. Abdülhamit aleyhtarlığında, Efganî taraftarlığının bir hissi payının olduğunu düşünmek yanlış olmasa gerektir[8].

7 Karabekir, İttihat ve Terakki'nin Manastır, başkent İstanbul şubelerini örgütleyen subay olarak Abdülhamit nefretini her fırsatta yazmıştır. Öyle ki, çocukları eğitmek için Abdülhamit'in ölümünden yıllar sonra kaleme aldığı *Öğütlerim* kitabında bile Abdülhamit aleyhtarı cümlelere yer verir.

8 Cemalettin Efganî, 1870'te İstanbul'dadır. Ayasofya, Sultan Ahmet Camilerinde, bazı yerlerde konferans ve konuşmaları ile şöhret kazanır. Kahire'ye döner. Orada kendisine, "hiçbir vazife verilmeksizin", "12,000 kuruş Mısır parası" bağlanır. Serbest dersler verir. "Gençlere, milliyet ve hürriyet hislerini" aşılar. Amerika, Londra, Paris'e seyahatler eder. 1892'de Abdülhamid'in daveti ile Türkiye'ye gelir. Kendisine 75 lira tahsisat bağlanır, Nişantaşı'nda bir konak verilir. Buradaki bazı temasları, dedi-kodu sebebi olur. Bunlardan birisi, Mısır'dan İstanbul'a gelen genç Hidiv Abbas Paşa ile görüşmesidir. Bu görüşmelerde genç Hidiv'e Efganî'nin, "hakiki Halife"nin Hidivin olması gerektiğini telkin ettiği, Abdülhamit'e haber verilir. Bu ihbar, Efganî'nin huzurunu kaçırmıştır. Yine aynı 1896 yılında Efganî'nin sıkıca ilgilendiği, İstanbul'a sığınmış olan İranlı Mirza Rıza, onun fikirlerinin cazibesine kapılmıştır. Gizlice İran'a giderek, tahta geçişinin ellinci yılı kutlanan Nasirüddin Şah'ı, Abdü'l-'Azim'in türbesini ziyareti sırasında vurur. Yalnız ilk kurşunu gönderirken, "Berâ-yi hâtır-ı çeşmet Cemâl" demiştir. Bunun için Mirza Rızâ ile Efganî'nin suikastta ilgisi olduğunu düşünen İran, Abdülhamit'ten Efganî'yi vermesini ister. Fakat, "Abdülhamid, bu isteği, cedlerinin merdçesine an'anelerine bağlı kalarak, yerine" getirmez. Efganî, bir yıl sonra 1897'de İstanbul'da vefat eder. Âkif, Baytar Müfettişliği görevi ile Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dolaştıktan sonra 1895'te İstanbul'a dönmüştür. İslam ülkelerinde, İslam Birliği, hürriyet, milliyet fikirlerini yayan Cemalettin'in, İstanbul'da verdiği "husûsî derslerle, etrafına geniş dinleyici toplayan konferanslarına" ilgisiz kalması imkânsızdır. "Manevî inkişâfında, fikirlerinin sistemleşmesinde Cemaleddin'in te'siri görülen Muhammed Abduh ile alâkası ise, 1908'den sonra" başlamıştır. 1909'da Muhammed Abduh'un iki eserini dilimize çevirir. Ayrıca otuz iki makalesini tercüme ederek yayımlar. Makalelerin çevirisinde zaman zaman "Sâ'dî" mahlasını kullanır. Âkif, Abduh'un İslam Medeniyeti, İslam Birliği konulu eserlerinden etkilenmiştir. Abduh için, "Mısır'ın en muhteşem üstâdı Muhammed Abdûh" ifadesini kullanmıştır (Tansel, 1991, 49-55). Burada Abdülhamit ile bakış farkı büyüktür. Abdülhamit, Efgani'nin Osmanlı Devleti'nin İran nezdindeki dış politikasında istenmeyen sonuçlar verebilecek özel bazı projelere sahip olduğunu fark etmiştir. Ayrıca Efgani, Avrupa'da iken, İslam dininin felsefe ve müspet bilim taraftarının olmadığını savunan birisidir (Tekin, 2011, 49). Uluslararası gizli örgütlerle bağı, en çok tartışılan yönlerinden biridir. Âkif'inse her iki şahıs ile fikri şöyledir: "Cemaleddîn-i Efganî'nin matbu, gayrı matbu birçok risaleleri, makaleleri, hutbeleri varsa da en büyük, en

İkinci Meşrutiyet öncesi ve sonrasında yaygın olarak, "istibdat devri" olarak mahkûm edilen II. Abdülhamit dönemi için Mehmed Âkif'in kanaati, diğerlerinden farklı değildir.

Abdülhamit devrinde, fakir bir eve yapılan baskını *İstibdât* başlıklı şiirinde canlandırır. İkinci Meşrutiyet'in ilanını konu alan şiirinin adı devre uygundur: *Hürriyet*. Bu şiirlerini 1908 yılında yayımlamıştır.

Âkif, yakın çevresi ile birlikte II. Meşrutiyet coşkusuna katılmış, kendisi de sokaklarda yürümüştür. Meşrutiyetin ilanını *Hürriyet* şiiri ile o da kutlar. Hürriyet, "Beyaz entarisiyle kar gibi kız"dır. Cennetten inme huri kızıdır. Hürriyetle artık geçmişin sıkıntılı günleri geride kalmıştır. Sokaklarda fezalara sığmayarak coşku içinde ellerinde kendilerinden büyük bayraklarla yürüyen afacanlar, artık geleceğin fatihleri olacaktır. Küçücük yumurcaklar, sanki ezelden hürriyetçidirler. *"Ya Vatan Şarkısı, yahut ona benzer bir şey,/Okunup her köşe çın çın ötüyor.. Hey gidi hey!/Bir mezarlık gibi dalgın yatıyorken daha dün/Şu sokaklarda bugün dalgalanan ruhu görün!"* Meşrutiyetin ilanından hemen iki gün sonra kaleme alınan şiir, dönemin umutlarını, coşkusunu, sokağa yansıyan sevinci, aynı duyguları paylaşan Âkif'in kaleminden yansıtır.

Konusunu kendi hayatından alan şiirlerinden olan Köse İmam'da hürriyetin ilanına ilk değinmelerini ortaya kor. "Devr-i Hürriyet" denilen dönem başlarında, 1909'da yayımlanan bu şiiri anlamlıdır:

"Bu cehâlet yürümez, asra bakın: Asr-ı ulûm!/ Başlasın terbiyeniz, ailenizden, oğlum.

Sade hürriyeti i'lan ile bir şey çıkmaz!/ Fikr-i hürriyeti hazmettiriniz halka biraz!"

Burada eleştiri, Köse İmam azındandır. Âkif, eski Maarif Nâzırlarından Emrullah Efendi'den bir fıkra dinlemiştir. Bu fıkrayı genişleterek *Âsım*'da hikâye eder. Daha sonra başka bir kasıtla kullansa da başta bu olayla Abdülhamit devrini kastetmektedir (Eşref Edip, I/ 165-166; Tansel, 1991, 113).

Köse İmam'la Hocazâde yani Âkif, ülkenin mevcut durumu üzerine konuşmaktadırlar. Bu

---

mümtaz eseri merhum Şeyh Muhammed Abduh'dur, derdi. Şeyh Abduhî'nin yazıları tam onun fikrine, onun zevkine, ruhuna göreydi. Onun düşündüklerini Şeyh Abduhî'nin hemen bütün o kıymetli, azametli makalelerini tercüme etmişti. Bu kabil yazıların İslâm âleminde büyük dinî inkişaflar husule getireceğine itimadı vardı." (Cerrahoğlu, 1964, 12). Âkif, Efgani ve Abduh'u, özlediği Asım nesli için de model almıştır: *"Mısr'ın, en muhteşem üstâdı Muhammed Abdu,/Konuşurken neye dâirse Cemâleddin'le;/Der ki tilmîzine Afganlı: "Muhammed dinle!/İnkılâb istiyorum, başka değil, hem çabucak. Öne bizler düşüp İslâm'ı da kaldırmazsak,/ Nazariyyât ile bir şeyler olur zannetme…/ O berâhîni (bürhanlar/deliller) de artık yetişir, dinletme!/ Çünkü muhtâc-ı tezâhür değil, isti'dâdın…"/–"Şüphe yok, hakk-ı semûhîleri var Üstâd'ın…/ Gidelim bir yere, hattâ şu bizim Sûdân'a;/ Yeni bir medrese te'sîs edelim urbâna./ Daha üç beş de fazîletli mücâhid bulalım,/ Nesli tehzîb ile, i'lâ ile meşgûl olalım./ Çıkarıp gönderelim, hâsılı, Şeyhim, yer yer,/ Oradan âlem-i İslâm'a Cemâleddin'ler.".. "Kıssadan hissse çıkarsak mı, ne dersin Âsım!/ Anlıyorsun ya, zarar yok, daha iy'anlaşalım:/ İnkılâb istiyorum, ben de, fakat, Abdu gibi…/ Yoksa, ellerde kör âlet efeler tertîbi,/ Bâbıâli'leri basmak, adam asmakla değil./ Çek bu işten bütün ihvânını, kendin de çekil./ Gezmeyin ortada, oğlum, sokulun bir sapaya,/ Varsa imkânı, yarın avdet edin Avrupa'ya."* Avrupa'da tercihen gönderdiği yer, Berlin'dir: *"Sâde Garb'ın, yalınız ilmine dönsün yüzünüz./ O çocuklarla berâber, gece gündüz, didinin;/ Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin!/ Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,/ Hem için, hem getirin yurda o nâfi' suları./ Aynı menba'ları ihyâ için artık burada,/ Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada./– İnkılâbın yolu mâdem ki bu yoldur yalınız,/"Nerdesin hey gidi Berlin!" diyerek yollanınız./ Altı ay, bir sene gayret size eğlence demek…/ Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek!/ Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz;/ Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz!"*

arada *Kır Ağasının Rüyası* konulu hikâyede Âkif, rüyayı yorumlayanın ağzından şunları ifade eder:

"-Sen o rüyaya hakikat deyiver, tam bizim iş,

Herifin halini gördün ya, bugün millet de/ Aynı meslekte, o fıtratta, o mahiyette.

Tanımaz bindiği mahlûku sürer körü körüne,/ Tanımaz gittiği yer hangi taraf, gördüğü ne?"

Süleymaniye Kürsüsünden seslendirdiği Abdürreşit İbrahim'in ağzından Abdülhamit devrini tarif eder:

"Bir zamanlar yine İstanbul'a gelmiştim ben./ Duruma baktıkça fakat, ümmetin geleceğinden

Pek derin ümitsizliğe düşüp Rusya'ya geçtim tekrar.

Ölçüyü, kuralı tamamen bozup bitirdik artık:/ Saltanat adına, din adına bin maskaralık…

Ne felaket, ne rezaletti o devrin hali!/ Başta bir kukla bütün milletin geleceği"

Abdülhamit, bir darbe ile baştan alınıp Selânik'te Yahudi asıllı birinin evine hapsedildiği dönemde bile Âkif'in düşünceleri tam değişmemiştir. Yalnız değişme emareleri vardır. "Her gelen cellâd" derken Abdülhamit sonrasının da sorunlu olduğunu vurgular:

"Yıkıldın, gittin amma ey mülevves devr-i istibdâd/ Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yâd!

Diyor ecdâdımız makberlerinden: Ey sefil ahfâd,/ Niçin binlerce ma'sûm öldürürken her gelen cellâd,/ Hurûş etmezdi, mezbûhane olsun, kimseden feryâd?"

II. Meşrutiyet Sonrasında Bakışı

Âkif, doğrucu ve haktan yana tavrı ile yeni dönemi içinden gözler. Meşrutiyetin, davul-zurnalı, sokak nutuklarının bol çekildiği kutlama günleri ardından gelen yönetiminin hiç de özlenen sistem olmadığını fark etmekte gecikmez. Hürriyetin mahiyeti doğru anlaşılmamıştır. İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın "Harriyetin (eşekliğin) ilanı" diye özetlediği bir yanlış gelişme vardır.

Hürriyet, avazı çıktığı kadar bağırmak, naralar atmak, dört duvar arasına tıkılmak yerine okula gitmemek, mektepleri kapatmak, edep dışılığa yönelmek, vatana-millete düşmanca yayın yapmak, ayrılık tohumları ekmek, köpekler gibi fuhuş yapma serbestisi elde etmek, dine karşı yürümek, vergi vermemek gibi anlaşılmıştır. Haksızlık, hukuksuzluk alıp yürümüştür. Önceki döneme rahmet okutacak gelişmeler olmuştur.

Talebesi, dostu, Âkif'i yakından tanıyan Mahir İz, ulemadan ve hürriyetçi kesimden Hoca Hayret Efendi ve arkadaşlarının Abdülhamit aleyhtarı olduklarını kaydeder. Yalnız burada daha Meşrutiyetin ilanının üstünden bir yıl geçmeden "hep birlikte" pişman olduklarını açıklar. Bunlar arasında Âkif de vardır:

"Paris'e giden Hoca Kadri Efendi, Küçük Hamdi Efendi, Babanzâde Naîm Bey, Âkif Bey ve arkadaşları hep istibdad idaresinden müşteki idiler; fakat Meşrutiyet'in îlânından daha bir sene geçmeden hep birden nâdim oldular, tövbe ettiler. En geç kalan filozof Rıza Tevfik Bey idi ki, o da nedâmetini *'Abdülhamîdin Rûhâniyetinden İstimdad'*[9] diye yazdığı manzume ile îlân etmiştir" (İz, 1990, 176).

Mahir İz'in bu ifadesini dolaylı doğrulayan Âkif'in şiirleri bulunmaktadır. Fakat aleyhte yazdığı açıklıkta, Filozof Rıza Tevfik dobralığında bir "tövbe" şiiri bilinmemektedir.

Yalnız Âkif, Fikret'in, "Han-ı Yağma"sıyla kınadığı haksızlıklara, önceden karşı çıkmıştır. Fakat konuşan kendi değil, Süleymaniye Kürsüsünden seslendirdiği Abdürreşit İbrahim'dir. 28 Ağustos 1912 tarihini taşıyan şiir, dört yılın da bir değerlendirmesi gibidir:

"Bir de İstanbul'a geldim ki; bütün çarşı, Pazar/ Naradan çalkalanıyor! Öyle ya… Hürriyet var!

Galeyan geldi mi mantık savuşurmuş. Doğru:/ Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru.

Kimse farkında değil, anlaşılan, yaptığının;/ Kafalar tütsülü hülya ile, gözler kızgın.

Sanki zincirdekiler hep boşanıp zincirden,/ Yıkıvermiş de tımarhâneyi çıkmış birden!

Zurnalar şehrin ahâlisini takmış peşine;/ Yedisinden tutarak tâ dayanın yetmişine!
Eli bayraklı alaylar yürüyor dört keçeli;/ En ağır başlısının bir zili eksik, belli!
Ötüyor her taşın üstünde bir dilli düdük;/ Dinliyor kaplamış etrafını yüzlerce hödük!"

Âkif'in burada "dilli düdük" dediği, her taşın üstüne çıkıp nutuk çekenlerden birisi Rıza Tevfik'tir (Sâfi, 2003, 398). O, Rıza Tevfik ve benzerlerini hicv eder. Dış görünüşlerini, toplum değerlerinden uzaklaşmanın göstergesi olarak özellikle verir. Ense, kıl keçe haline gelmiş saçlarla kapalı, yıllarca yıkanmadığından boynu musmurdar, tırnaklar parmak gibi uzun, hayâ namına tek arıza bilmez, dümdüz yüz, tatsız alın, yassı burun, basma çene, beş aylık bebek gibi duran göbeğiyle Rıza Tevfik ve Jön Türklerin sokak hatipleri, öten zurna, ortaoyunu soytarısı, kocaman karabaş, zilli köçek, omuzlarda gezen dilli düdüktür. Köse İmam, "Karabaş

9 Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın, yayıncısı Necip Fazıl'a hapis kapılarını açan uzun şiirinin bazı kıtaları şöyledir: *"Nerdesin şevketlim, Sultan Hamid Han?/Feryâdım varır mı bârigâhına?/Ölüm uykusundan bir lâhza uyan,/Şu nankör milletin bak günâhına. …*
"Târihler ismini andığı zaman,/Sana hak verecek, ey koca sultan;/Bizdik utanmadan iftira atan,/Asrın en siyâsî padişâhına.
"Pâdişah hem zâlim, hem deli' dedik,/İhtilâle kıyam etmeli dedik;/Şeytan ne dediyse, biz 'belî' dedik;/Çalıştık fitnenin intibahına.
Dîvâne sen değil, meğer bizmişiz,/Bir çürük ipliğe hülyâ dizmişiz./Sade deli değil, edepsizmişiz./Tükürdük atalar kıblegâhına.
Sonra cinsi bozuk, ahlâkı fena,/Bir sürü türedi, girdi meydana./Nerden çıktı bunca veled-i zinâ?/Yuh olsun bunların ham ervâhına!
Bunlar halkı didik didik ettiler,/Katliâma kadar sürüp gittiler./Saçak öpmeyenler, secde ettiler./Bir asi zabitin pis külâhına.
Çok kişiye şimdi vatan mezardır,/Herkesin belâdan nasîbi vardır,/Selâmetle eren pek bahtiyardır,/Bu şeb-i yeldânın şen sabahına.
Milliyet dâvâsı fıska büründü,/Ridâ-yı diyânet yerde süründü,/Türk'ün ruhu zorla âsi göründü,/Hem peygamberine, hem Allâh'ına.
Sen hafiyelerle dem sürdün ancak,/Bunlar her tarafa kurdu salıncak;/Eli, yüzü kanlı bir sürü alçak,/Kemend attı dehrin mihr-u mahına. …
Lâkin sen sultânım gavs-ı ekbersin/Âhiretten bile himmet eylersin,/Çok çekti şu millet murada ersin/Şefâat kıl şâhım mededhâhına."

gel" diye ona çatacak şekilde dururken, öteden bir "çapkın", *"Halt etme sofu!/Gördüğün fesli: Senin milletinin feylesofu"* deyiverir. İma açıktır. Sanki Âkif'in tarifiyle, Yahya Kemal'in anlattığı, Paris'te yaşayan yıllarca yıkanmamış, arka sokak kahvelerinde ömür çürüten Jön Türk tipleri birbirinin aynısıdır:

"Kim ne söylese hemen el vurup alkışlanacak,/ Yaşasın, kim yaşasın: Ömrü olan, şak, şak şak. Kimse farkında değil anlaşılan yaptığının,/ Kafalar tütsülü hülya ile gözler kızgın.

…

Ne devairde hükümet, ne ahâlide bir iş;/ Ne sanayî, ne maarif, ne alış var, ne veriş.

Çamlıbel sanki şehir: Zabıta yok, rabıta yok;/ Aksa kan sel gibi bir dindirecek vasıta yok.

"Zevk-i hürriyeti onlar daha çok anlamalı"/ Diye, mekteplilerin mektebi tekmil kapalı!

İlmi tazyik ile talim, o da bir istibdât../ Haydi öyleyse çocuklar, ebediyyen âzâd!

Nutka gelmiş öte dursun hocalar bir yandan../ Sahneden sahneye koşmakta bütün şakirdân.

…

Dalkavuk devri değil, eski kasaid yerine,/ Üdebanız ana-avrat sövüyor birbirine!

Türlü adlarla çıkan nâmütenahî gazete,/ Ayrılık tohumunu bol bol atıyor memlekete.

İt yetiştirmek için toprağı gayet münbit/ Bularak, fuhş ekiyor salma gezen bir sürü it!

Yürüyor dine beş on maskara, alkışlanıyor:/ Nesl-i hâzır bunu hürriyet-i vicdan sanıyor!"

Âkif'in Meşrutiyet devrinde, Abdülhamit ile ilgili düşüncelerinde değişme başlamıştır. Gelenin gideni arattığı bir garip süreç yaşanmaktadır. Ne eleştirildi ise onun daha fazlası yapılmakta, hürriyet arzusu, "istibdat" ile değil kurşunla, tabir yerinde ise sansür denilen yazma, basıp dağıtma gibi konularda engelleme değil doğrudan kurşunla, öldürerek "kesin sansür" uygulanmaktadır. Tek parti diktası, geçmişe rahmet okutmaktadır. Eleştirilebilen Abdülhamit yönetimi yerine, eleştiriye göz açtırmayan, parti emrinde attığını vuran tetikçilerin estirdiği tedhiş ile birlikte birer-ikişer değil büyük boyutlu sürgünlerin yaşandığı bir döneme gelinmiştir.

Asım'da, Köse İmam ile Hocazâde (Âkif) konuşur. Gönderme gayet açıktır. *"O Yıldız'daki baykuş ölüvermezse eğer/Âkıbet çok kötü..*" diye başlayan konuşma, semerci hikâyesi ile gelişir. Şair burada, babası ile Köse İmam'ı karşı karşıya getirmiştir. Babası, *"baykuş*" iması üzerine, semerciyi beğenmeyen eşeklerin hikâyesini anlatır. Yükten de semerciden de bıkmış olan eşekler, semerciden kurtulmak isterler. Sonunda usta semerci ölür. Ama yerine gelen pek acemidir. Eşekler, yeni dönemde yükten kurtulamadıkları gibi, aceminin yaptığı semerler yüzünden sırtları yara olmuştur. Bir deri bir kemik kalırlar. Baytarlık hale gelirler. Bu hale gelince de eski semerciyi arar, değerini bilemediklerine hayıflanırlar. Ama artık iş işten geçmiştir. Buraya bazı beyitleri almakta yarar vardır:

"Eşeklerin canı yükten yanar, aman, derler./ Nedir bu çektiğimiz dert, o çifte çifte semer!".. "Semerci usta geberseydi…Değmeyin keyfe!/ Evet, gebermelidir inkisar edin herife" derken zavallı usta bir gün göçer. Yeri uzun süre boş kalmaz. Bir acemi yerini alır. *"Sırayla baytarı boylar zavallı merkepler./ Bütün o beller, omuzlar çürür çürür oyulur*". Sırtları yemyeşil et olmuşken eşekler, pişmanlıklarını dile getirirler:

"Giden semerciyi, derler, bulur muyuz şimdi?/ Ya böyle kalfa değil, basbayağı muallimdi./ Nasıl da

kadrini vaktiyle bilemedik, tuhaf iş:/ Semer değilmiş o rahmetlininki devletmiş!"

Tabi buradan çıkardığı ders, semerci yani yönetici kadro ile ilgili değildir. Asıl semer vurulanların "adam" olması gerekmektedir. Adam olma, hürriyeti hak etme önemlidir. Hürriyeti hak etmiyorsanız birileri nasıl olsa semer vuracaktır. O zaman semercilere küfretmenin bir anlamı yoktur. İfadeden, geçmişteki Abdülhamit düşmanlığının da boş olduğu anlamı çıkmaktadır:

"Adam mısın: Ebediyyen cihanda hürsün, gez;/ Yular takıp seni bir kimsecik sürükleyemez. Adam değil misin, oğlum: Gönüllüsün semere;/ Küfür savurma boyun kestiğin semercilere."

Abdülhamit'e özlem, bu semerci hikâyesi ile bitmez. Ayrıca, gemici örneği verilir. Gemiyi ele geçirerek, "enginleri bir bir geçerek gaye"ye ulaşacak acemi kaptan, Marmara'dan Akdeniz'e bile çıkaramaz. Yolcular okuyup üflerken gemiyi kayaya bindiriverir. Yolculara da, "Su tükenmiş, haberim yok, buyurun işte kara" deyiverir. İttihatçılar "bu maharet ve cürettedirler" ama "gemi yüzdürmek için meydanda deniz kalmamıştır".

Kıyas, semerci hikâyesinden daha açıktır. Devlet kısa sürede karaya oturtulmuş yani mahvedilmiştir. Köse İmam'ın gemi hikâyesine, bir hikâye de Hocazâde yani Âkif ekler. "Devr-i sâbıkta" yani Abdülhamit devrinde Akdeniz hattına konan bir "köhne gemi" vardır. Bu geminin, yaşlı Osmanlı Devleti olduğunu belirtmeye gerek yoktur. "Eski kaptan"dan kastedilenin Abdülhamit, "yeni kaptan"ın da İttihat ve Terakki ileri gelenleri olduğu bellidir. Ama yeni kaptan, Akdeniz'e gitmesi gereken gemiyi, "Bahr-i Siyah"a yani Karadeniz'e götürmüştür. Bu nasıl kaptanlık diye eleştiriler başlayınca da pusula ister ibresi yoktur. İbre ister yoktur. Çevredekiler "Ne getirelim?" deyince acımasız gerçekle herkesi yüz yüze getiriverir: *"Şehadet getirin"*. Yolun sonuna gelinmiştir. Birinci Dünya Harbi ardından Eylül 1919'da yazılan şiir, Abdülhamit devri ile onu devirenlerin yönetimini, semerci, kaptan hikâyeleri ile kıyaslamış ikisinde de yenilerin ehliyetsizliğini, sonuçta devleti de milleti de mahvettiklerini şiir diliyle anlatmıştır:

"Devr-i sâbık"ta, kazâ teknesi, bir köhne vapur,/ Akdeniz hattına tahsis edilir bol keseden.

Eski kaptan "Gidemem, der, getirin varsa giden."/ Yeni kaptan gelerek, doğru çıkar mevki'ine.
Adamın tâli'i oldukça güzelmiş ki yine,/ Yel üfürsün, su götürsün diye bekletmez pek,
Gece kalkar bu adem postası İzmir diyerek./ Göksu'daymış gibi fış fış yüzedursun miskin…
Denizin neş'esi a'lâ, hava enfes…Lâkin,/ Bir taraftan verivermez mi nihâyet patlak,
Tekne körkandil olur, yolcular allak bullak./ Şimdi bîçâre süvârîye ne dur var, ne otur;
Dinlenir farz ederek birçok emirler savurur:/ "Getirin hartayı!" der; baksana mâşâ'allâh:
Şile, Bartın, Kızılırmak…Güzelim, Bahr-i Siyâh !/– Akdeniz yok mu? – Hayır yok. – Bu nasıl
kaptanlık?/– Haklısın Beybaba, göndermediler, çok yazdık.
Eğilir sonra bakar: İbresi yok bir pusula…/ Yürümez ezbere, yâhû, gemi, eyvahlar ola!
Bora estikçe eser, dalgalar azdıkça azar…/ "Getirin ibreyi!" der, bulmanın imkânı mı var?
"İbre yok, Beybaba, bilmem ne getirsek?" derler…/ O da: "Öyleyse şehâdet getirin!" der bu sefer."

Âkif'in kendisine, başyazarı olduğu yayın organına da çok çektiren, bir ara mensubu olduğu partiyi bu kadar açık sözlü eleştirmesi, doğru sözlülüğünün bir göstergesi durumundadır. Batmadık bir yerimiz kalmamıştır. Millet perişandır:

"Devr-i sâbık" mı dedin şimdi?.. Elindeyse, çevir,/ Ensesinden tutup eyyâmı da gelsin o devir. Milletin beş parasız onda, emîn ol, yedisi!/ Gündüzün aç dolaşır, akşama kırk ev kedisi! Yatırın âlemi çavdar karışık mezbeleye:/ Ne bu? Ekmek! Diye dünyâyı verin velveleye. Hastalık, kehle, sefâlet saradursun, kol kol,/ Sâde siz seyre bakın!/– Harb-i Umûmî bu, ayol! – Devr-i sâbıkta gebermezdi adam böyle zelîl,/ Diri bir yanda uzanmış, ölü bir yanda sefîl. – Niye hürriyyet için sürgüne gittindi? – Evet./ Gittim amma bu değil beklediğim hürriyyet."

Beklenen hürriyet bu değildir. Ama yapılması gerekenler yapılmamıştır. Hâlbuki yapılacaklar bellidir:

"Oturup dil dökecek yerde gidip döksene ter!/ Bin çalış gâyen için, bir kazan ömründe yeter."

Çalışma yerine, sefih bir hayat yaşanmaktadır. Açık, geçmişe sırayla söverek kapatılmak istenmektedir. Artık milletin de savaş bahanesine sığınan beceriksizlerin getirdiği sıkıntılara tahammül gücü kalmamıştır:

"İçelim… Durmayalım… Âfiyet olsun… Şerefe!"/ Sonra nevbetle, uzun boylu, söverler selefe. ..

O, demin "Harb-i Umûmî" dediğin maskaralık,/ Karagöz'den de beter, kıymeti yok beş paralık, Perde sıyrıldı, işin kalmadı hiçbir hüneri,/ Her bakan sezdi karanlıkta sinen çehreleri. Yutulur herze mi pîr aşkına mahrûmiyyet?/ Çekti yıllarca, fakat çekmiyor artık millet."

Âkif, Meşrutiyet döneminin Abdülhamit devrinden hiç de iyi olmadığını görmüştür. Milletin evladı ağlarken hürriyeti aldık diye şarkı söylemenin anlamsızlığını Safahat'ın altıncı kitabı *Asım*'da dile getirir. Burada dile getirilen aslında kim tarafından yapılırsa yapılsın, haksızlığa, değerler aşındırılmasına bir kutsal isyandır:

"Ağlasın milletin evlâdı da bangır bangır,/ Durma hürriyeti aldık diye diye sen türkü çağır!

Zulmü alkışlayamam, zâlimi aslâ sevemem;/ Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.

…

Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,/ Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.

Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım:/ Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım."

Âkif'in, Abdülhamit devri ile ilgili bilinen son şiirini Mısır'da yazdığı iddia edilir. 4 Şubat 1926'da Hilvan'da iken, *Sebilürreşad*'da basılan on beyitlik bu şiir, Hüsam Efendi Hoca'dır ve konusunu Abdülhamit devrinden almaktadır (Tansel, 1991, 129). Bu doğru değildir. Şiirde anlatılan, bilge bir insan olan Hüsam Efendi'nin, sultan davet ettiği halde saraya gitmemesidir. Fakat ısrarla görüşmek isteyen Abdülhamit değil, şiirde açıkça ifade edildiği üzere Abdülhamit'in babası Abdülmecit'tir (1823-1961; Safahat, 2011, s. 1292). Âkif, Mısır'da veya hastalandıktan sonra planladığı eserleri kaleme alabilse idi, belki bu konuda da daha belirgin ifadeler kullanacaktı. Ama bu mümkün olmamıştır.

Sonuç

Âkif, karakter olarak dürüst, doğruluktan yana, sık tavır değiştirmeyen, hayatında zikzaklara yer vermeyen bir şahsiyettir. Onun, Birinci Dünya Harbi yıllarına kadar Abdülhamit tavrında da o karaktere uygun ama aşınan bir istikrar görülür.

Âkif'in, bütün tahsil hayatı Abdülhamit devrinde geçmiştir. Abdülhamit, Âkif üç yaşlarında iken devlet başkanı olmuştur. O, ilkokul (ibtidai), ortaokul (rüşdiye) idadi gibi okullarda eğitim gördü. Abdülhamit döneminde açılan Baytar Mektebini bitirdi. Memuriyetinin önemli bir kısmını Abdülhamit devrinde yaşadı. İkinci Meşrutiyetin ilanına kadar, artarak devam eden bir Abdülhamit düşmanlığına sahipti. Meşrutiyetin ilanı ardından Abdülhamit'in darbeyle baştan indirilip, Selanik'te bir Yahudi'nin evine hapsedilerek siyasi hayattan silinmesi, Abdülhamit karşıtlığı noktasında katılaşan hislerini gevşetti.

Meşrutiyet başlarında, merasimle üyesi olduğu İttihat ve Terakki'nin, Abdülhamit devrinde eleştirilen yanlışları daha fazlasıyla uygular hale gelmesi, geriye dönük olarak yeniden düşünmesini sağladı. Âkif, acemi semerci ve acemi kaptan hikâyeleri ile Abdülhamit yönetiminin, yeni yöneticilere göre daha iyi idare ettiğini ifade etti. Ama Namık Kemal'in, *Vatanı Sattık Bir Pula* dediği gibi, Filozof Rıza Tevfik'in *Abdülhamîdin Rûhâniyetinden İstimdad* şiiri türü, geçmişe dönük özür dileyen bir eser de vermedi. Dostu Mithat Cemal, Âkif ve yakın dostlarının, Abdülhamit düşmanlığından dolayı "nâdim olup, tövbe" ettiklerini açıkladı. Fakat gerek Mısır'a gitmeden önce veya Mısır yıllarında o tür bir eserinin varlığı bilinmemektedir.

Burada asıl sorgulanması gereken konu; devlet, vatan, bayrak, din gibi değerlere bağlılıkta, arada derece farkı olsa bile benzer, ortak hassasiyetlere sahip insanların niçin dayanışmadıklarıdır. Âkif ile Abdülhamit, Hristiyan Medeniyetinin saldırıları, sömürgeci Haçlı yayılmacılığı karşısında İttihad-ı İslam düşüncesinde idiler. Varlığı korumak, gücü zayıflatmamak için dayanışmak en azından birbiri ile mücadele etmemek gerektiğinin bilincinde idiler. Ama bu, Abdülhamit devrinde gerçekleşmedi. Fakat Âkif, Balkan Harbi yıllarında bozgunu durdurabilmek için büyük çabalar harcadı. Kendisine "Millî Şair" unvanı, o dönem verildi. Birinci Dünya Harbi yıllarında, Teşkilat-ı Mahsusa ve Enver Paşa'nın isteği üzerine Berlin'e gitti. Büyük bir özveri ile aylarca çalıştı. Yine Enver Paşa ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın isteği ile Necid'e gitti. Aylarca çölde, vatanı için kavruldu. Fakat onca gayrete, yüz binlerce şehide rağmen Osmanlı Devleti, parçalanmaktan kurtarılamadı. Cihan devleti yok edildiği gibi, elde kalan son toprak parçası olarak Anadolu da paylaşılarak işgal edildi. Bu defa Âkif, bütün hayatı boyunca ulaştığı en yüksek refahı, üst düzey işini terk ederek, Mustafa Kemal'in daveti üzerine Anadolu'ya geçti. Millî Mücadele'nin manevi cephesini güçlendirmeye gayret etti.

Siyasetçi ve asker olarak, Enver Paşa, Mustafa Kemal ile vatan için dayanışma içine giren; şair, yazar olarak başkalarının göze alamadığı fedakârlıkları gözünü kırpmadan gösteren Âkif, benzeri bir irtibatı Abdülhamit döneminde niçin gösteremedi? Aslında bu soru sadece Âkif için değil, dönem aydınları için sorulmalıdır. Balkan Harbi'nden sonraki çabalar, devletin yıkılış çatırtılarını duyduğu için son bir gayretle gösterilmiştir.

Fakat aynı durum, Abdülhamit devrinde de vardır. Zaten Abdülhamit'i, bir yandan Jön Türkler, diğer taraftan işbirliği içinde oldukları Ermeni, Bulgar, Sırp çeteleri, Siyonist örgütler, İngiltere, Almanya gibi dış güçler hep birden çökertmek istemişlerdi. Yalnız saldırganlar, aydınlarımızın uyanmamasını sağlamak üzere hedefi, sadece Abdülhamit olarak göstermişlerdi. Kötülüğün, geriliğin, yanlışların bütün sebebi Abdülhamit idi. O indirilirse devlet kurtulacak, hürriyet gelecek, meşrutiyet yönetimi ülkeyi düzlüğe çıkaracaktı.

Bu yanlışlığı Âkif, hürriyet naralarının atıldığı, "dilli düdük" dediği sokak nutukçularının

çokça konuştukları dönemde fark etti. Yıkılmak istenen Abdülhamit değil, Osmanlı Devleti idi. Bunu Âkif'in hocası Kadri Efendi, Paris Jön Türk Kongresinde idrak etmişti. Ama zehirli atmosferin de etkisi ile kuşatıldılar. Farklı meslek, iş ve zeminlerde olsalar da tek cephede güç birliği edemediler. İçte mücadele ile güç kaybetmenin bedeli, çok ağır oldu.

Millî Mücadele'nin kazanılması için gösterilen çabalar, sonuç almada daha başarılı idi. Çünkü Haçlı saldırılarına karşı, Batıcısı, Osmanlıcısı, milliyetçi-Türkçüsü, İslamcısı; vatan söz konusu olunca omuz omuza verebildi. Birlik ve dayanışma, gücü büyüttü, sonuç almayı sağladı. İçinde Âkif'in de olduğu, İstiklâl Marşı'nı kabul eden Türkiye Büyük Millet Meclisi; farklılıkları, hizip kavgalarını, iç çatışmayı öne çıkarmadan vatan müdafaasında birleşebildi. Bu durum, geçmişteki yanlışın anlaşıldığını gösteren bir güzel örnektir. Aslında zafer sonrasına bakmadan, zaferi sağlayan muhtevaya odaklanmak gerekmektedir.

Kaynaklar

Aksel, Malik, 2011, *İstanbul'un Ortası*, Kapı Yayınları, İstanbul.

Arabacı, Caner, 2008, "Mehmet Âkif'in Mısır Hayatı Üzerine", *Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi*, TYB Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi yayını, Ankara, s. 38-51.

Birinci, Ali, 2008, "Mehmet Âkif'in Tahsil Hayatından Bir İsim: Hoca Mehmet Kadri Nâsıh Efendi", *Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi*, TYB Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi yayını, Ankara, s. 18-25.

Cerrahoğlu, A. (Kerim Sadi), 1964, *Bir İslâm Reformatörü Mehmet Âkif*, İstanbul Matbaası.

Çitçi, Selahattin, 2015, Namık Kemal'in Eserlerinde Rusya ve Ruslar", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yayını, c. 25/Bahar 2015, s. 29-56, İstanbul.

Düzdağ, M. Ertuğrul, 2002, *Mehmed Âkif Ersoy*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.

Ersoy, Mehmet Akif, 2011, *Safahat*, Yayına Hazırlayan: Necmettin Türinay, TOBB yayını, Ankara.

Eşref Edip (Fergan), 1962–1381, *Mehmed Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Sebîlürreşad Neşriyatı, c. I, İstanbul.

İZ Mahir, 1990, *Yılların İzi*, Kitabevi yayını, İstanbul.

Karaer, Nihat, 2011, "Mehmet Akif ve Sultan II. Abdülhamit", *Selçuk Üniversitesi/Seljuk University Edebiyat Fakültesi Dergisi/Journal of Faculty of Letters*, S. 26, s. 137-144.

Kuntay Midhat Cemal, 1990, *Mehmet Akif Ersoy*, Türkiye İş Bankası yayını, Ankara.

Okay Orhan, 1998, *Mehmed Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Sâfi, İhsan, 2003, "Mehmet Âkif'in Hürriyet'e (İkinci Meşrutiyet'e) Bakışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXX, 387-402.

Sılay, Mehmet, 2009, *Seyyâh-ı Beyâban Mehmet Akif (Mehmet Akif'in Seyahatları)*, Erguvan Yayınevi, İstanbul.

Tekin, Mustafa, 2011, Dönemin İslamcılarının II. Abdülhamid'e Bakışı, *Birey ve Toplum*, Bahar 2011, c. I, S. 1, s. 41-60.

Topuz, Hıfzı, 2013, *Vatanı Sattık Bir Pula-Namık Kemal'in Romanı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kendisini Milletine Adayan Büyük Şahsiyet Mehmed Âkif

Sefa Yüce
Doç. Dr., Gazi Üniversitesi

Giriş

Âkif, herkesin güvenebileceği ve herkesin, arkasını rahatlıkla yaslayabileceği bir zenginliğe sahip nadir insanlardan biridir.[1] Çünkü o, fikirleri ile hayatı arasında çelişki yaşamayan bir kişiliktir[2] Âkif, özü sözü doğru, sahici bir aydın olarak hiçbir baskı ve şartlanmaya maruz kalmadan ahlâklı olmayı kendine şiar edinir.[3] Kendisi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olurken, cemiyetin yemin metnine karşı çıkar. Cemiyet, Âkif'e anlayışla yaklaşır ve onun için orta bir yol bulunur. Âkif'in amacı milletine ve ülkesine faydalı olmaktır. Bu amaçla önemli sorumluluklar üstlenir. "Âkif'in resmi biyografisinde bilinmeyen, kendisinin de hiçbir zaman bahsetmediği bu çalışmalar, yıllar sonra aynı teşkilatta görev almış olan Kuşçubaşı Eşref (Albatı) gibi diğer şahsiyetlerin hatıralarından öğrenilir."[4] Âkif bir şahsiyet olarak "hep etrafındaki yangını söndürme telaşı içinde, öteye beriye koşturup su bulmaya çalışan gayretli bir adam imgesidir. O, bir taraftan dergi çıkaran, diğer yandan üniversitede talebeye ders veren, beri yandan camide millete vaaz eden, mahallede, kahvehanede ahaliye bilinç aşılayan, ihtiyaç duyulduğunda ülke dışına görevlendirilen, yeri geldiğinde milletvekili olan gerektiğinde cepheye savaşa koşan tam bir meydan, toplum ve mücadele adamıdır. Halktan biridir, halkın içindedir."[5]

Hakikat Adamı

Onun kişiliğinde, daima mesuliyet ön plandadır. Âkif'e göre şiir de mesuliyettir. Şiir, hakikatin sesi olmalıdır. "Mesuliyet adamının şiiri de mesuliyettir. Sanat sanat içindir diyen aydın(lar) milletten kaçmak, mesuliyetten kaçmak ve hakikatten kaçmak için bir bahane arıyor(lar)"[6] Oysa Âkif, hayalin peşinden koşmaz. O bu konuda şunları söylüyor: "Benim şiirlerimde öyle yüksek hayaller bulunmaz. Ben şiirde hayale dalmam. Ben âdi şeylerden bahsederim. Meselâ bu, taş. Ona taş derim. Hacer-i semâvî demem. Bu, tahta ona tahta derim; taht

1 İsmail Kara, *Akif'ten Asım'a*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2007, s. 137.

2 Orhan Okay, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s.182.

3 Ş.Alpaslan Yasa, *Mehmed Âkif Ersoy, Mütercim Olarak Mehmed Âkif,* T.C. Kültür ve Turizm Bak., Ankara 2011, s. 401

4 Orhan Okay, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s.17.

5 Nurullah Çetin, *Emperyalizme Direnen Türk: Mehmet Âkif Ersoy*, Akçağ 2012, s. 14.

6 Ergün Yıldırım, *Âkif'in Leylâsı*, Etkileşim, İstanbul 2014, s.48

demem. Eşyanın hakikatlerini hayal kuvvetiyle değiştirip, mafevkattabîa bir şekle koymam. Her şeyi olduğu gibi görür, göründüğü gibi tasvir ederim. En fukara muhitlere gider, onları bir ressam gibi aynen tespit etmeğe çalışırım. Benim şiirimi beğenenler varsa bundandır. (…) Bence en güzel yazdığım eserlerden biri, Mahalle Kahvesi'dir. Çünkü o şiirde bir mahalle kahvesinde olan şeyleri, olduğu gibi görürsünüz. Hatta muayyen bir kahveyi tasvir ettim. Kahve sahibine o şiiri okuttukları zaman; - Bu herif, muhakkak böyle kahvelerde yetişti demiş."[7]

Âkif, hakikatten yana olduğu için sanatta övgüden ve romantizmden kaçınır. Hatta acı gerçekleri dile getirmekten de kaçınmaz: "Bir roman, bir sahne eseri yazılamaz, yaratılır, Fransa'dan sanat aldık, diyoruz, hangi Fransa'dan… Onlarda sanat o kadar diri ve gerçek ki eşhas-ı vak'a lisanlarında lûgat olmuş… Geriyiz geri… Daha bir nesrimiz yok… Bizde 19'uncu asırda Şinasi ile başlayan nesir, Fransa'da Bebelais ile Guez de Balzac'la başlamış; ta 16'ncı, 17'nci asırlarda…"[8]

O, estetik ve teknik anlamda da güzel ve eşsiz yeni edebiyat yapma davasında değildir.[9] Âkif, Batı'yı iki farklı açıdan değerlendirir: Batı kültürü ve Batı medeniyeti. Ona göre Batı kültüründen uzak durmak gerekir. Çünkü bizde kültürün kaynağı dindir. Dini iyi bilmek ve doğru yaşamak gerekir.

O, Doğu'nun kurtuluşunu ancak Batı medeniyeti almakla mümkün olacağını düşünür:

Şimendifer de meğer başka türlü bir şeymiş;
Hemen binip uçuyorsun… Aman bayıldığım iş!
Mesafe kaydı, mekân kaydı bilmiyor insan…

Âkif, Berlin (Almanya) özelinde Doğu ve Batı karşılaştırması yapar ve Batı'nın medeniyet bakımından Doğu'dan çok üstün olduğuna görür. 1918 yılında *Şark* adlı şiirinde de Doğu'nun perişanlığını gözler önüne sergiler:

……………………
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanları;
Ekinsiz tarlalar; ot basmış evler; küflü harmanlar;
Cemâ'atsiz imamlar; kirli yüzler; secdesiz başlar;
'Gazâ' nâmıyle dindaş öldüren bîçare dindaşlar;
Ipıssız âşiyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahrumu günler; fikr-i fedâ bilmez akşamlar!

Geçerken, ağladım geçtim; dururken, ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perişan yurda başvurdum.
(Safahat, 456-457)

7 Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri,* Kanaat Kitabevi, İstanbul 1945, s.194.

8 Ali Nihad Tarlan, *Mehmed Âkif ve Safahat*, Nidâ Yayınevi, İstanbul 1971, s. 38.

9 Nurullah Çetin, *Emperyalizme Direnen Türk: Mehmet Âkif Ersoy*, Akçağ 2012, s.15.

Batı medeniyetini benimseyen Âkif, Batı emperyalizmine ise şiddetle karşı çıkar ve onunla mücadele etmek gerektiğini savunur.[10] Âkif, cansız ve hareketsiz hâlde kimi görse boğan, canavar ruhlu Batı emperyalizmini şöyle ifade ediyor:

…………..
Bir çift sillesi kaç yıldır öter beynimde;
Dedi: "Farz et senin Asya'n yedi yüz milyonmuş;
Ne çıkar? Davranamaz hiç ki, serâpâ donmuş.
Vâkıâ biz bir avuç unsuruz amma boğarız,
Kimi dünyada görürsek hareketsiz, cansız.

Âkif, siyasî, ekonomik ve kültürel anlamda üzerimize emperyalist emellerle çullanan Batılı devletleri, öfkeli ve kızgın duyguları dile getiren kelimelerle tanımlar."[11]

O, "Kürsülerde konuşurken, gazete ve mecmualarda yazarken, cemiyet faaliyetlerine katılırken hep milletin aydını olarak hareket eder. Hissiyatında, duruşunda ve fikriyatında millet vardır. Sınıfların, ihtilâl şebekelerinin, saray entrikalarının ve siyasi menfaatlerinin peşinde değildir."[12]

Âkif Cephelerde

Mehmet Âkif'in devlet ve millet adına yaptığı önemli görevlerden ilki, İttihat ve Terakki tarafından Berlin'e gönderilmesidir. Âkif, Berlin'de Almanların İtilaf Devletleri'nden esir aldığı Müslümanları ikna etme çalışmalarına katılır ve onlara savaşın acı gerçeklerini anlatır. Alman Hükümeti'nin savaş esirleri için yaptığı cami, okul ve barınma yerlerini görme ve inceleme imkânı bulur.

Âkif'in kesin olmamakla birlikte Berlin'e 1914 yılı Kasım ayının ortalarında gittiği anlaşılıyor. Onu Berlin'e götüren Kral Emil Schabinger von Schowingen adlı bir Alman Dışişleri Bakanlığı çalışanıdır.[13] Ayrıca Âkif'le beraber Şeyh Salih Tunusî ve başka Osmanlı görevlileri de Berlin'e giden heyette yer alırlar. Âkif'in Berlin'de yapmış olduğu faaliyetlerle ilgili Alman kaynaklarında ayrıntılı bilgiye rastlanmaz. Bu konuda Alman tarihçi Höpp'ün kısa bir değerlendirmesi vardır. Gerrad Höpp, Almanya'daki Müslüman esirlerle ilgili yaptığı çalışmalarda Âkif'le ilgili bazı bilgilere yer verir. Bu bilgilerde, Âkif'in, Şark İstihbarat Birimi tarafından çıkarılan Müslüman esirlere yönelik propaganda faaliyetleri için farklı dillerdeki *el-Cihad* adlı gazetenin Türkçe redaksiyonundan sorumlu yetkili olarak Berlin'e geldiği bilgisi yer alır."[14]

Şeyh Salih Tunusî, Berlin'de Almanların tahsis ettiği lüks otellerde kalır. Âkif ise, ikinci sınıf otellerde kalmayı tercih eder. O, her şeyden önce devletinin ve milletinin menfaatlerini

10 Sinan Meydan, *Öteki Mehmed Âkif Vaiz*, İnkılâp 2015, s.35.

11 Nurullah Çetin, *Emperyalizme Direnen Türk: Mehmet Âkif Türk*, Akçağ, Ankara 2012, s.43-44.

12 Ergün Yıldırım, *Akif'in Leylâsı,* Etkileşim 2014, s. 49-50.

13 Kadir Kon, *Mehmed Âkif Ersoy,Yeni Bilgiler Işığında Mehmed Âkif'in Almanya Seyahati,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2011, s.155.

14 Age., s.159

düşünür ve buna göre hareket eder. Âkif, Şeyh Salih Tunusî ile birlikte Almanya'da yaklaşık dört ay kalır. Her ikisi 18 Mart 1915 tarihinde İstanbul'a dönerler. Âkif, Berlin'de bazı Alman müşteşriklerinin ön yargıları ile karşılaşır. Bunlardan biri de Martin Hartmann'dır. Âkif, Hartmann'ı bir "ilim dalaverecisi" olarak değerlendirir.

Âkif, Berlin'de Batı'yı ve Almanları daha yakından tanıma imkânı bulur ve onlarla ilgili önemli tespit ve değerlendirmeler yapar: "Onların gazetecileri, romancıları, hele müsteşrik denilip de şark lisanlarına, şark ulûmu fünûnuna, şark ahlâk ve âdâtına vâkıf sanılan adamları mensup oldukları milletin efkârını asırlardan beri bizim aleyhimize o kadar zehirlemişler ki arada bir anlaşma husûlüne imkân yoktu. Biz o sırada onlara kendimizi tanıtmak için elden geldiği kadar çalıştık. Lâkin tamâmiyle muvaffak olduğumuzu asla iddia edemem. Taassubları yaman… İşte bütün Avrupalılar böyledir. Müslümanları taassubla itham ederler. Heyhât! Dünyâda mutaassıb bir millet varsa Avrupalılardır."[15]

Âkif, Berlin'den döndükten iki ay sonra kendisine yeni bir görev verilir. Âkif, Necid Çöllerinde bulunduğu sırada Çanakkale Zaferi ile ilgili mutlu haberi alır. Kendisi, Berlin'de bulunduğu günlerde Çanakkale'yi sürekli merak eder, savaşın seyri ile ilgili endişeye kapılır ve savaşın nasıl sonuçlanacağını düşünmekten uykuları kaçardı. Bu zafer, onu Neci Çöllerinde çok mutlu eder, artık hayata daha nikbin bakar.

Âkif, Berlin'e gitmeden önce de, Balkan Savaşı'nın başladığı yıllardan itibaren millî dayanışmayı sağlamak için gayret sarf eder. İstanbul'un en büyük camilerinde Bayezit, Fatih ve Süleymaniye'de halkı birlik ve beraberliğe davet eden vaazlar verir, konuşmalar yapar. Bunların metinlerini de *Sebilürreşad*'da yayımlar. Ayrıca kendisi 1 Şubat 1913 yılında kurulan Müdafaa-i Millîye Cemiyeti'nin İrşad Heyeti'ne katılır. Bu heyet adına önemli sorumluluklar üstlenir, toplantılara katılır.[16] Fakat bütün bu uğraşlara rağmen Balkan Savaşı facia ile sonuçlanır. Âkif, bedbinleşir. Binlerce Balkan muhaciri yollarda ölür. Balkan toprakları Osmanlının elinden çıkar. Arnavutluk bağımsızlığını ilan eder. Âkif, bu bedbin hâliyle bile görev üstlenmekten kaçınmaz. O, bu psikoloji içinde Berlin'e gider. *Hakkın Seslerinde*, onun bu bedbin hâlini ve Balkan Savaşı'nın acımasız yüzünü daha yakından görme imkânı buluruz:

………………….

Azıcık kurcala toprakları, seyret ne çıkar:

Dipçik altında ezilmiş, parçalanmış kafalar

Bereden reng-i hüviyetleri uçmuş yüzler!

Kim bilir hangi şenâatle oyulmuş gözler!

"Medeniyyet denilen vahşete lâ'netler eder,

Nice başlar, nice kollar ki cüdâ cisminden!

Beşiğinden alınıp parçalanan mahlukat:

Sonra namusuna kurban edilen bunca hayat!

……………………..

15 Hicran Göze, *Mehmed Âkif Hüzünlü Bir Yolculuk*, Kubbealtı, İstanbul 2009, s. 16.

16 M.Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy,* M. Ü İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 2004, s.40-43.

Teki binlerce kesik gövdeye ait kümeler:
Saç, kulak, el, çene, parmak… Bütün enkâz-ı beşer!
Bakalım yavrusu uğrar mı, deyip, karnından,
Canavarlar gibi şişlerde kızarmış nice can!

…………………..

Medeniyyet denilen maskara mahluku görün:
Tükürün maskeli vicdânına asrın, tükürün![17]

Âkif, bilinçli bir Türk aydını olarak "yeis ve ümitsizlik"in imanla beraber bir arada bulunamayacağını bilir. Fakat yaşadığı acı hakikatler onu bedbinliğe düşürür. Balkan Harbi ile başlayan hezimetlere yenileri eklenir. Trablusgarp, Ege Adaları, Suriye ve Irak'ın elden çıkışı sürekli bozgun haberleri toplumda endişe verici bir hâl alır. Âkif'in böyle bir ortamda "bütün korkusu bu şehitlik aşkının da bir gün tükenmesi ve milletin bir vurdumduymazlık içinde kurban gitmesidir. Bunu o yıllardaki şiirlerinde de hissetmek mümkündür. (…) Vatan topraklarının bir bir koparılmasıyla neticelenen bu acı kayıplar karşısında Âkif, artık yeni nesilleri methetmek yerine suçlayarak sarsmayı, uyandırmayı tercih eder."[18]

Birinci Dünya Paylaşım Savaşı sona erdiğinde İttifak Devletleri savaşı kaybeder. Bütün olumsuzluklara rağmen Osmanlı askerleri Çanakkale, Galiçya ve Filistin cephelerinde zaferler kazanır. Fakat Osmanlı Devleti de İttifak Devletleri içinde yer aldığından mağlup sayılır. 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'yla Anadolu toprakları işgal edilir. Bu durum karşısında millî direniş hareketleri başlar. İşgale karşı gösteriler tertip edilir. Türk kamuoyu "vatansever" aydınlar tarafından harekete geçirilir. Âkif, 1918 yılında da bedbindir. Bu bedbinlik millî uyanışla birlikte yavaş yavaş ortadan kalkar. O, 1919 yılından sonra *Sebîlürreşâd*'a Millî Mücadele'yi destekleyen yazılar yazar. *Sebîlürreşâd* dergisi, Anadolu'da halka dağıtılır.

Aydınların birçoğu daha Anadolu'ya intikal etmeden önce Âkif, 1920 yılı Şubat ayının ilk haftasında Balıkesir cephesine gideceğini söyler ve İstanbul'dan Balıkesir'e hareket eder. "Cephede millî müdafaayı bizzat gören ve Millî Mücadele'yi 'büyük bir gazâ' olarak niteleyen Mehmed Âkif, burada büyük bir heyecanla 'Zafer yolu bu yoldur' demekten kendini alamaz. Âkif, Batı Anadolu'da başlayan direnme hareketlerini desteklemek ve teşvik etmek üzere, Balıkesir Zağanos Paşa Camisi'ni dolduran cemaatin ısrarı üzerine kürsüye çıkar ve memleketin içine düştüğü feci durum karşısında neler yapabileceğini dile getirir.

Âkif, Balıkesir'den İstanbul'a döner. Fakat bir süre sonra *Sebîlürreşâd*'a sansür uygulanır. Bunun üzerine Âkif, Millî Mücadele'ye katılma kararı alır ve oğlu Emin ve Ali Şükrü Bey'le İstanbul'dan Anadolu'ya hareket eder. Âkif, Ankara'ya hareket etmeden önce çevresindekilere şu açıklamayı yapar: "Artık burada durmak zamanı değildir, gidip çalışmak lâzım. Bizim tarafımızdan halkı tenvîre ihtiyaç varmış, çağırıyorlar, mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın…"[19] Onun Ankara'ya gelişini 28 Nisan tarihli *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesi haber yapar. Âkif, Ankara'da başta Hacı Bayram Camisi olmak üzere birçok yerde halkı ikna etme çalışmalarına katılır. Aydınlatıcı konuşmalar

17 Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, Dergâh Yay., İstanbul 2014, s.356-358

18 Orhan Okay, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s. 93-94

19 Age., s.83.

yapar. Özellikle Kuvâ-yı Millîye'nin ittihatçı bir hareket olmadığının altını çizer. Âkif, kısa bir süre Ankara'da kaldıktan sonra Eskişehir'e gider. Cephede askerleri ziyaret eder ve onlara moral verir. Kendisi, Mustafa Kemal'in isteği üzerine Burdur milletvekili seçilir. Âkif, halkına teşekkür etmek için Burdur'a gider. Orada, halka Millî Mücadele'ye destek vermeleri için vaaz verir ve konuşmalar yapar. Kendisi, Burdur'da bir hafta kaldıktan sonra tekrar Ankara'ya döner. Batı cephesinde önemli gelişmeler olur. Birinci İnönü Zaferi kazanılır. Fakat bu arada Konya'dan da ayaklanma haberleri gelir. TBMM Hükümeti Konya ayaklanmasını bastırmak için teşebbüse geçer. Meclis, acil olarak Âkif'i Konya'ya gönderir. Âkif, isyanın bastırılması için yoğun çaba harcar. Ankara Hükümeti'nin desteklenmesi ve tefrikanın son bulması gerektiğini belirtir. Kendisi, isyancıları davranışlarından vazgeçirmeye çalışır. Anadolu'da birlik ve beraberliğin sağlanması için yoğun mesai harcayan Âkif, sürekli hareket hâlindedir.

Mehmet Âkif, bir süre sonra Konya'dan Ankara'ya döner. Eşref Edib de, İstanbul'dan İnebolu'ya hareket eder. *Sebîlürreşâd* mecmuasının klişeleri yanındadır. Durumdan Âkif'i haberdar eder. Bunun üzerine Eşref Edib ve Âkif, Kastamonu'da buluşurlar. Meclis'in kararıyla Âkif, halkı aydınlatmak ve konuşmalar yapmak üzere Ankara'dan ayrılır. 19 Ekim 1920'de Kastamonu'ya gelir. Önce köy ve kasabaları dolaşır. Kuvâ-yı Milliye lehine çalışmalar yapar. Ayrıca *Sebîlürreşâd* dergisi, Kastamonu'da basılıp, Anadolu'ya dağıtımı yapılır. [20] Âkif, Nasrullah Camisi'nde halka hitap eder. Milletçe yaşanılan tehlikenin büyüklüğüne dikkat çeker ve halka şu uyarıları yapar: "Düşmandan hiçbir zaman dost olmaz, düşman hiçbir zaman 'mahrem-i esrar' kabul edilemez. Türk milleti arasında öteden beri yaygın olan 'İngiliz adaleti', 'Fransız hamiyeti', 'Alman dehası, 'İtalyan terakkiyâtı' gibi sloganlar, asla itibar edilmemesi gereken, gerçek dışı sözlerdir. Mehmed Âkif'e göre, 'Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetleri, sanayideki terakkîleri inkâr olunur şeyler değildir.'[21]

Avrupalıları samimi ve dürüst bulmayan Âkif, Nasrullah Camisi kürsüsünde halka kısaca şunları söyler: "(…) Müslümanlara karşı büyük bir düşmanlık hissiyle yetiştirilen bir Hristiyanın bir şarklıyı, hele bir Müslümanı sevmesine, onunla dost olmasına imkân ve ihtimal yoktur.

-Müslümanların en büyük düşmanı fitne, fesat, nifak ve şikaktır; bu yüzden Emevilerden başlayarak Abbâsîler, Endülüslüler, Gazneliler ve Selçuklular saltanatlarını, Osmanlılar ise eski ihtişamlarını kaybetmişlerdir. Avrupa'nın medeni seviyesini yakalayabilmek için yapılacak yegâne şey, ilk önce, aramıza sokulan fitne ve fesadı ortadan kaldırarak baş başa verip çalışmaktır.

-Düşmanın bizden istediği, vatanımızın herhangi bir vilayeti veya sancağı değil, doğrudan doğruya başımız, boynumuz, hayatımız, bayrağımız, saltanatımız, devletimiz, hilafetimiz, dinimiz ve imanımızdır.

-Yeis ve ümitsizlik, hele Allah'tan ümidini kesmek, dinimizde küfürle bir tutulmuştur. Dünyada güvenilecek ve dayanılacak yegâne şey, Cenâb-ı Hakk'ın inayet ve merhametidir.

-Müslümanlar önce azimle, sonra da tevekkülle memurdur, yeis ve ümitsizliğe kapılmadan çalışan bir Müslüman için aşılamayacak hiçbir engel, varılamayacak hiçbir hedef yoktur.

20 Abdullah Uçman, Age. 84-85

21 Age, s.86

-Uğradığımız bütün felaketler, dinimize olan bağlılığımızın zayıflamasından dolayıdır. İslâmiyet esasında kolaylık dinidir, Cenâb-ı Hak bize takatimizin üstünde bir şey teklif etmemiştir. [22]

Âkif'in Kastamonu Nasrullah Camisi'nde verdiği vaaz ile köy ve kasabalarda yaptığı konuşmalar halk üzerinde büyük etki yaratır. Bu etki, millî dayanışmayı kuvvetlendirir. Halkta, ileriye dönük güven duygusunun oluşmasına zemin hazırlar. Âkif'in Nasrullah Camisi'nde halka vermiş olduğu vaaz, *Sebîlürreşâd*'ın (1336) 1920 tarihli 464. sayısında tam metin olarak yayımlanır. Ayrıca *Sebîlürreşâd*'ın bu sayısı, Anadolu'nun birçok vilayetinde, kazalarında ve köylerinde halka dağıtılır. Âkif, cephedeki askerin moralini yükseltmek için büyük gayret gösterir. Onun yaptığı bu konuşmalar, askerin maneviyatı üzerinde derin tesirler yapar.

Âkif, Kastamonu'da bir aya yakın kalır. Eşref Edib'le Ankara'ya dönen Âkif, *Sebîlürreşâd*'ı Ankara'da çıkarmaya başlar. Ankara Hükümeti cephelerde önemli başarılar elde eder. Maarif Vekâleti tarafından "Millî Marş Müsabakası" açılır. Âkif, ödül şartının kaldırılması üzerine çalışmalara başlar. Onun yazdığı şiir, 12 Mart 1921 yılında TBMM tarafından millî marş olarak kabul edilir. "İstiklâl Marşı, önce 'Kahraman Ordumuza' ithafıyla, 17 Şubat 1921 tarihinde *Sebîlürreşâd*'da, dört gün sonra da Kastamonu'da çıkan *Açıksöz* gazetesinde yayımlanır. Ayrıca Millî Marş *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 14 Mart 1921 tarihli nüshasında yayımlanmak suretiyle resmen yürürlüğe girer."[23]

Âkif, Millî Mücadele'ye büyük destek veren, vatan ve millet için hiçbir görevden kaçınmayan, hayatını milletine adayan büyük bir şahsiyettir. O, İstiklâl Marşı'nı da yazarak Ankara'daki görevini tamamlayarak 1923 yılında İstanbul'a döner.

Kaynaklar

Çetin, Nurullah, *Emperyalizme Direnen Türk: Mehmet Âkif Ersoy*, Akçağ, Ankara 2012, s.15

Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmed Âkif Ersoy,* M Ü İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 2004, s.40-43.

Ersoy, Mehmet Âkif, (Haz: Ö.F.Huyugüzel, F. Gökçek, R. Bağcı), *Safahat*, Dergâh Yay., İstanbul 2014, s. 356-358.

Göze, Hicran, *Mehmed Âkif Hüzünlü Bir Yolculuk,* Kubbealtı, İstanbul 2009, s.16.

Kara, İsmail, *Âkif'ten Asım'a,* T.C. Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2007, s.137.

Kon, Kadir, *Mehmed Âkif Ersoy, Yeni Bilgiler Işığında Mehmed Âkif'in Almanya Seyahati,* T.C. Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2011, s.16-156.

Meydan, Sinan, *Öteki Mehmed Âkif Vaiz,* İnkılâp, İstanbul 2015, s.35.

Okay, Orhan, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam,* Dergâh Yay., İstanbul 2015, s.17-182

Tansel, Fevziye Abdullah *Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri,* Kanaat Kitabevi, İstanbul 1945, s. 194.

Tarlan, Ali Nihad, *Mehmed Âkif ve Safahat*, Nidâ Yayınevi, İstanbul 1971, s. 38.

Uçman, Abdullah, *Mehmed Âkif, II. Meşrutiyet'ten İstiklâl Savaşı'na Mehmed Âkif'in Mücadele Yılları*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, Ankara 2011, s. 82-93.

Yasa, Ş. Alpaslan, *Mehmed Âkif Ersoy, Mütercim Olarak Mehmed Âkif,* T.C. Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2011, s. 182.

22 Age, s.87-88

23 Abdullah Uçman, Age, s. 93

Okul Tiyatrolarının Gelişmesinde Mehmed Âkif'in Eserlerinin Katkısı

Gürsoy Solmaz
Yrd. Doç. Dr., Erzurum Atatürk Üniversitesi

Bugün dünya ülkeleri gelişmişliğin önemli bir kıstası olarak sanatı ön planda tutarlar. Sanatın da tiyatro dalı çoğu yerde toplumun dili kulağı olur. Değişik konular tiyatro eserleri vasıtasıyla dile getirilir. Gerekli yerlere gerekli mesajlar böylece verilir ayrıca da izleyenlerin dinlerken ve görürken öğrendiklerini hayatta uygulama gibi bir gelişimleri de buralarda sağlanır. Bir kısım ülkelerde küçük yerleşim birimlerinde dahi tiyatro salonları vardır. Bu husus onların önemli bir sosyal yanları gibi görülür zaten onlar da onu bahis ederler. Bu tarz örnekler çoktur. Geleneksel anlamda " orta oyunu" denen tiyatro sunum şekli Anadolu kültüründe çok eskilerden beri vardır. Ve hâlâ devam da etmektedir.

Mehmed Âkif Ersoy hiç masrafsız olarak ülkemizin en ücra köşelerinde amatör tiyatroculuğun başlamasına sebep olmuştur. Bu husus hiç de dikkate alınmamış ve hatta Âkif'in bu konudaki katkısının kimse farkına varamamıştır. Tiyatro gibi bir uğraşıyı bütün memleket sathında sağlamak şansı M. Âkif'e aittir. Bu bakımdan mukayese edilirse dünya bazında da en birinci sırada olması gerekir. Çünkü bütün memleket sathındaki ilkokuldan başlayıp yüksekokul seviyelerine kadar sadece istiklal marşı değil diğer eserleri de dramatize edilmiştir. Ebetteki onun yazdığı eserlerde kullandığı üslup tiyatroya yakın olduğu sebeple tercih edilmişlerdir. Ayrıca işlediği sosyal konular da yine eserlerinin tiyatro sahnelerinde canlandırılmasına sebeptir.

Şiirlerindeki verdiği mesajlar dini, tarihi, sosyal ve etik olduğu sebebiyle de tercih edilmiştir. Denilse doğrudur ki, ülkemizde çok az şair bu tarz yazdıklarıyla drama veya tiyatro uğraşanlarının işi olmuştur.

M. Âkif'in eserleri değişik tiyatro kuruluşlarında da kullanılmıştır belediyeler de değişik kurumların desteklediği tiyatro kurumları bu konuda hala uğraşı göstermektedirler. Bizim diyeceğimiz o dur ki Âkif sebebiyle ülkemiz genelinde tiyatro çalışmaları devamlı olmuştur. Ebetteki orada verilen mesajlar millî ve dini olmuştur. Bu da onun memleketin manevi hamurunda olan emeği gibi düşünülmelidir.

Özellikle istiklal marşının kabulü en çok drama yapılan eseridir. Diğer en çok oynanan eserler ise, Çanakkale zaferimiz, Asım'ın neslidir.

Hemen hemen tüm şiirleri drama olacak içerik ve özeliktedir. O dönemin bir kısım şairleri de onu takliden o tarz yazmışlardır dense doğrudur. Başta İstiklal Marşı olmak üzere diğer

şiirleri öğrenci seviyesine ve kavrayışına göre piyesleştirilmiştir. O şiirlerin içerikleri dönemin her türlü tipini ve sosyal aktivitesini içeriyor dense doğrudur. Milli şairliği sosyal şairliğiyle buluşmuştur. Ona olumlu tepki vermişliği de onun şiirlerinin piyesleşmesinde etkilidir. En ücra Anadolu kasabalarında köylerinde onun yazdıkları canlandırılmıştır. Eğer Türkiye'de okul tiyatroları var ise olma sebebi Âkif'tir. Onun milli, dini sosyal hatta muasır içerikli şiirleri o kadar kolay tiyatro haline getirilmiştir ki anlatılamaz.

Zamanın cumhurbaşkanı Turgut Özal, Japonlardan milli eğitimimizle alakalı bir rapor ister. Aradan bir süre geçtikten sonra Japonlar bir rapor hazırlayıp Özal'a sunarlar. Orada kısaca demektedir ki " bizde öğrenciler mutlaka Dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal zamanında gerçekleşmiş bir olayı şöyle anlatır: Japon eğitim uzmanları gelmiş ve ülkemizin eğitim sistemini incelemiş. Özal'ın bürokratlarının da hazır bulunduğu bir ortamda raporlarını sunmuş ve sonuç olarak şunu söylemişlerdi :"sizin eğitim sisteminizde milli ruh yok! " Turgut Özal'ın nasıl? sorusu üzerine şunu anlatmışlardı: "Biz Japonya'da okula başlayacak ...çocuklarımıza milli ruh şoklaması yaparız. Onları önce toplu halde trenlere bindirir, dev fabrikalarımızı, teknoloji merkezlerimizi gezdirir, ülkemizin gücünü gösteririz. Sonra bu yavrularımızı alır, Hiroşima ve Nagazagi'ye götürür, orada atom bombası atılan ve yıllardır ot dahi bitmeyen alanları gösterir ve deriz ki: Eğer siz çalışmaz, bilinçlenmez ve az önce gördüğünüz teknolojiye sahip olmak için çalışmazsanız sonunuz böyle olur. Bürokratlardan biri atılır : ''Ama bizim Hiroşima'mız yok ki ''
Japon uzmanın cevabı tokat gibidir : ''Sizin Çanakkale'niz on Hiroşima eder!"

İşte o Çanakkale'yi yazan Mehmed Âkif Ersoy'dur…

Âkif'in en önemli özelliği, zulme, haksızlığa karşı duruşudur. Âkif bütün zulümlere ve haksızlıklara karşı duran birisidir. Âkif, bütün bu karşı duruşundan asla vatansever oluşundan bir dirhem kaybetmemiştir. Âkif bildiğini sakınmadan söylemiş ama vatanın aleyhine hiçbir şey söylememiştir" dedi.

Onun özellikleri

1-Eğitimcidir

2-Dini bütün biridir ve dinini iyi bilmektedir. Tarihi iyi bildiği için "tarihi tekerrür" diye tarif ederler diyerek ders alınmamasına üzülür. Dini bütün biridir dinde "tefrikayı" kabul etmez. Bu iki görüş değerlendirilirse bugün bile geçerli olan gelişmeleri görürüz. Hele Türk tarihi çok mümbittir. Pusula gibi oluşu oradandır. Japonya'dan İsrail'e kadar iyi tarih bilenler birinci lig ülkesi olmuşlardır. Dini anlamda bugün haddinden fazla hoca, cemaat ve onların liderleri vardır onların her biri kendilerine göre din tarifi yaparlar. Âkif onlara karşıdır onlara karşı oluşunu yazdıklarını da dile getirmiştir. Yazdıklarını okullarda tiyatro olarak yapanlar o fikirlerin de savunucusu olurlar. O bakımdandır ki onun tiyatro olmayacak eseri yok gibidir ve daima izleyiciden tasvip görür. Bu demektir ki biz bugün dinimizi ve tarihimizi iyi bilirsek sorun kalmıyor

3-Tarih tekerrürdür derken tarihimizi de iyi bilmeliyiz der. İlk emir oku olduğuna göre o da yazıklarının okunmasını ister. Elbette okumak kendini bilmektir. Yunus'la orada buluşur kendini bilen akıllıdır karşısındakini bilen zekidir ikisini bilen mükemmeldir. Bu durumda o fikir tahlili yapan ve tartan ve de cesaretle söyleyen bir yürek erbabıdır.

4-Okulla her yıl safahat içindeki kendileri için en ilgili konuyu seçerler. Bu ise okul ve yöresinin Mehmed Âkif'le hangi konuda buluştuğunu gösterir. Öyle ki bir yıl zarfında ülkenin değişik yerlerindeki her seviyede okul onun değişik şiirlerini drama ederler bu ise onun yazdıklarının ülke sathında her yıl değişik arzu ve pozisyonlarda anlatıldığı anlamına gelir. Sadece bu bakımdan değerlendirilirse Âkif gibi biri belki de dünyada tektir.

Mehmed Âkif'in Eğitim Görüşleri Şöyledir:

Tanzimat'ta açılan mektepleri şöyle eleştirir: Bunlar *Tüketici Adam (pop Kültür)* yetiştirmektedir. Ülkenin işine yarayacak, ihtiyaçlarını giderecek adam yetiştirememektedir. Çünkü öğrenciler "görmeden okumakta hayatı anlayamamaktadırlar." Mekteplerden çıkanlar Batının müspet bilimini değil, kötülüklerini alıp gelmektedirler. Bu durumun sorumluları, milli, dini değerleri tanımayan, halkından kopmuş öğretmenlerdir.

Çocukları kendi yetiştirdiğimiz biçimde değil, Hz. Ali'nin de dediği gibi gelecek için ciddi biçimde ve eğitim biliminin esaslarına göre yetiştirmemizi ister. "Sekiz yaşında ezberlediğim birçok şeyi ancak otuz yıl sonra anlayabiliyorum! Çocuklarımız bugün de okuduklarını anlamıyorlar, beyinlerinde bilgiyi emanet para gibi taşıyıp duruyorlar. Biz sersem olduk diye çocuklarımızı da mutlaka kendimize mi benzetmeliyiz?" diyerek belirtmiştir. İyi bir öğretimde, öğretmenler kadar iyi ve uygun yazılmış ders kitaplarının da önemini savunmuştur.

Ona göre bizim arzulanan biçimde bir toplum olmamamız eğitimimizin hatasıdır. Bizi birey olarak değil, toplum olarak ta değiştirecek bir eğitime ihtiyacımız vardır. O medreseleri de şiddetle eleştirir: Medreseler artık İbni Sina, Gazali vb. gibi bilim adamları yetiştiremiyor, Kur'an'dan "kuru mânâ" çıkarmakla uğraşıyorlar, "yalancı dünya" felsefesi ile toplumu uyutuyorlar.

Halkın camilerde vaaz, hutbe ve nasihat yoluyla eğitilmesine de çok önem verir. Der ki: Camiler, halkın aydınlanması için ne uygun yerlerdir! Fakat ne yazık ki, cahil vaizler, hocalar İslâm'ı geniş kitlelere yanlış anlatıyor ve onları dini hikâyelerle meşgul ediyorlar. Ona göre vaizler "kâfir oldun!" tehdidi ile cemaati korkutmaktadır. Oysa halkı aydınlatması gereken bu kişilerin, insanların nasıl yoldan saptıklarını ve doğru yola nasıl getirilebileceğini bilmesi, insanların ellerinden tutup onlara yardımcı olmayı başarabilmesi gereklidir.

Bir yazısında, vaizler için der ki: "Vaaz (camilerde halka verilen öğütler, telkinler) bir İsrailiyat (eskilerin masal ve hurafeleri vs.) olacaksa vazgeçtik! Müslüman cemaate artık içtimaiyat lazım, içtimaiyat! (İçtimaiyat burada bilim olarak, Sosyoloji'den çok, dünyayı, toplumsal olayları anlamaya imkân verecek sosyal, siyasal bilgiler vs. anlamındadır). Doğuda, Batıda,

Kuzeyde, Güneyde ne kadar Müslüman varsa zillet içinde, sefalet içinde, esaret içinde, yaşadığını, sefil bir milletin elinde kalan dinin mümkün değil yükseltilemeyeceğini bilmeyen, anlamayan vaizi kürsüye yanaştırmamalı. Vaiz milletin geçmişini ve bugününü bilmeli. cemaati geleceğe hazırlamalı…"

Ona göre Devletin çökmeye yüz tutmasının nedeni, beşikte kulağa fısıldanan, öğretmenler, yazarlar, devlet adamları tarafından işlenen bir hayat ve eğitim felsefesidir. Bu, dayakla terbiye vermeyi amaçlayan, korkak, ürkek, hareketsiz, karamsar nesiller yetiştiren bir felsefedir ve en büyük hatamız budur.

Sonuç olarak Mehmed Âkif mektep ve medresenin ikisinden de mevcut halleriyle ülkeye gerçek bir yarar gelmeyeceğini söylemiş, eleştirileriyle dikkatlerin eğitim konusuna yönelmesinde etkili olmuştur. O eğitimde Batının bilimi ile Kur'an hükümlerinin ve milli değerlerimizin sentezini beklemiştir. Nesillerin beşikten başlayarak, ülke geleceğine ilişkin karamsar değil iyimser yetiştirilmesi gerektiğini haykırmıştır ki bu onun eğitim düşüncemize en önemli katkısıdır.[1]

Mehmed Âkif'in eğitim yolunda en derin izi İstiklal Marşı ile bıraktığını ve Türk halkını bu gün bile eğitmeye devam ettiğini söyleyebiliriz. Ankara'da Taceddin Dergâh'ında Türk halkını hürriyeti elde etmeye teşvik için kaleme aldığı bu eseri okullarda, resmî kurumlarda ve çeşitli toplantılarda bu gün de okunarak Türk halkına onun hedeflediği ruhu vermeye, yol göstermeye ve eğitmeye devam etmektedir. Bağımsızlığın sembolü olan bayrağın, onun temsil ettiği hürriyetin ve şehit kanlarıyla alınan vatan toprağının değerini vurgulamaktadır. Bu değerli vatana çelik zırhları ile saldıran batının karşısına inançla direnmeyi, hiçbir alçağa çiğnetmemeyi tembihlemektedir. Ecdadın kan ve canını feda ederek emanet ettiği bu vatanı gerektiğinde canını feda ederek sahiplenmeyi öğütlemekte ve Allah'ın Türk milletine aydınlık ve huzurlu günler yaşatacağına dair ümit aşılamaktadır. Türk milletinin mutluluk ve refahının bağımsızlığın nişanı olan bayrağın dalgalanmasıyla ve ezanların inlemesiyle mümkün olacağını hatırlatmaktadır. Bununla hala Türk halkına ders vermekte olduğunu söylemenin abartı olmayacağı kanaatindeyiz. Onun İstiklal Marşı vesilesiyle dilediği hürriyet ve istiklâli Türk halkının hak ettiğine inanıyoruz.

Şu öneriler gereklidir. Mehmed Âkif'in eğitim-öğretim vb. alanlara ilişkin dile getirdiği sorunlar ve çözüm yolları çerçevesinde, şu önerileri dikkate alınmalıdır: *Eğitimde taassub, taklitçilik, cehalet, tembellik, yanlış tevekkül anlayışı ve ruhsuzlukla mücadele edilmeli, ma'rifet ve fazilet esas alınmalıdır. *Bilimin amacının hayata fayda sağlamak olduğundan hareketle, teoriyle birlikte uygulamaya daha çok önem verilmeli, yapılan eğitimin tüketici değil üretici yetiştirmeye yönelik olması sağlanmalıdır. *Milletlerin geleceğinin bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olduğundan hareketle, değerlerimizden uzaklaşmadan "Japonlar" gibi milletlerin örnek alınmasına çalışılmalıdır. *Toplumun içine düştüğü sıkıntılar karşısında, ümitsizliğe düşmeden, milletin geçmişindeki güçlü dinamiklerini ortaya çıkarmak ve geliştirmek için büyük çaba gösterilmelidir. *Türk Eğitim Sistemi'nin her kademesinde Mehmed Âkif'e

1 Prof.Dr. Yahya AKYÜZ; Türk Eğitim Tarihi. Kültür Koleji Yayınları İstanbul, 1994,çeşitli sayfalar

ve eserlerine gereken önemin verilmesi, özellikle ders kitapları aracılığıyla sağlanmalıdır. *Türk Eğitim Sistemi'nde Mehmed Âkif'in şairlik yönü kadar, bilim adamı ve filozof olarak ta tanınması ve anlaşılması sağlanmalıdır. *Milli Eğitim Bakanlığı ve ile ilgili diğer Bakanlıklar, Mehmed Âkif'le ilgili tüm objektif belgeleri bir araya getirerek kaynak kitaplar hazırlamalı, hazırlanmasına destek vermelidirler. *Devletin ilgili kurumları, Mehmed Âkif'le ilgili toplumun bazı kesimlerinde oluşmuş önyargıların, diğer bazım kesimlerinde ise bilgi eksikliklerinin giderilmesi için basın yayın yoluyla daha anlamlı etkinlikler düzenlemelidir.

Sonuç olarak denilebilir ki:

Dini temelleri ihmal etmeden modern eğitime de öncülük yapan Mehmed Âkif, insanî değerlerle yaşayıp medeniyete katkı sağlamanın eğitimle mümkün olduğuna inanmıştı. Bu yüzden hayatını insanları eğiterek dünya ve ahret mutluğuna hazırlanmayı kutsal vazife bilmiş ve öyle yaşamıştı. Hayatının çoğunu yediden yetmişe Türk halkının gerçekleri görmesine yardımcı olmaya adamış ve kendinden sonraki nesillere yol gösterecek derin izler bırakmış ve Türk halkının eğitimine katkıda bulunmuştu.

Mehmed Âkif'e Şiir

Yüreği sade ama fikirleri; girifttir
Önce yağmur, sonra kar yağıyorsa Âkif'tir…

Milli dini ahlaki toplumcu şair sensin,
İslami düşünceye İslam'a dair sensin..
Bireyi kabul ama toplumculukta gerek
Diyerek, isteyerek, yaşayarak, görerek

Şehir şehir gezerek cephe cephe dolaşan
Tükenmeyen heyecan yorulmadan konuşan,
İslam'a hayıflanan mütefekkir filozof..
…..
Kaleminin ucundan bu serzeniş bitmedi,
İman dolu yüreğin halkı Hakka kitledi
İslam'ın kubbesine şayet direk lazımsa,
Islama düşman olan o milletler her kimse,

Ey İstiklal şairi; Ey islamın pâk eri,
Tefrika olmamalı diyen İslam neferi
Koca İslam denizi bir derya bir ummandır
Söylenecek bir yanın ummanı savunmandır
Ahlaka miğfer olan mısralara üstat sen
Azgın iştihasıyla saldırana tokat sen
İlhama inanmayan bağlanmayan hayale
Kaleminin gücüdür alınacak kaale
Milli mücadelenin ve Milli uyanışın
Fikir akidesiydin… Çırağıydın yanışın

Tevhidi emel sayan kuvvet dolu yüreğin..
Bir mücahit ruhuyla gördüğün göreceğin
Senin vaazlarının içi dolu imandı,

Şuna buna ne hacet bizi biz eden dindir;
Bu kavrayamayan hem bedbindir, haindir
Tek dişli canavara kurban olmayacağız
Asımın nesli olup oyuna gelmeyeceğiz..
Senki vatan şairi, iman fışkıran volkan
Ey mazlumun sesiyle zalimlere haykıran

Korkma sönmez dediğin o ocak başındayız,
Tek dişli canavarın hala uğraşındayız..

Tohumları sen ektin, bereketi hasatta
Her sayfası böyledir yazdığın safahatta
Vatan senin dilinde, şühedanın beşiği
Toprağının şehitler kanıyla bileşiği
Bir cennet beldesidir, ezanları susmayan
İmanlı yürekleri iman ile sulayan
İstanbul-Balıkesir-Ankara –Kastamonu
Dolaştığın illerde söylediğin tek konu
Tefrika girmemeli.. tefrika giren yerde
Değerler iflas eder, anlam olmaz değerde.

Hayatı sanat saydın hayat sence azizdi
Yediğin lokma helal emdiğin süt temizdi
Mücahit bir yürekle insanı kamil idin,
Bir hilalin uğruna güneşleri değiştin
O hilalin uğruna yandın yakıldın piştin

Ey Asımın nesliyle dil olan Âkif adam
Ey devrin dertlerini bir bir sayarak yayan,
Ey Hakkın seslerini kürsülerde haykıran
İslamın beşiğinde kem gözlü düşmanları
Bir bir haykırıp yazan memleketi uyaran
Ey şahitler ey gaziler şairi ey kanaat önderi
Ey İslamın gür sesi, mücahidi neferi
Başını kaldır da bak hilal yine cehdedir
Birliği dirlik sayan fikir yine nerdedir?
Diyerek başka fikir başka hisle değilim
Serzenişin olsada tek yeiste değilim
Diyecekliğin olur lakin yeise düşme,

Bir daha bu millete istiklal marşı asla
Yazılmasın, sözüne bağlıyız ihtirasla...
İlmin fennin yanında, önünde, ardındayız
Biz vatanı yarına taşımak derdindeyiz..

Gürsoy Solmaz

Mehmed Âkif Ersoy'a Şiir

Hürriyet tutkunu mücahit bir ruh,
Islama ses olan üstat Âkif'tir…
Tufanlar yaşayan gemilerde Nuh,
Azgın dimağlara tokat Âkif'tir.

Din vatan mevzususu olunca konu
Değişik çıkardı sesinin tonu,
Balıkesir sonra Tüm Anadolu,
Şirindi…Şirine Ferhat Âkif'tir..

İstiklal şairi, vurgun bir yürek,
Dün bugünü, dün yarını görerek
Tarih tekerrürdür; aman diyerek,
Toplumcu ahlaka maksat Âkif'tir…

Tevhit istiyordu tefrika asla,
Dinine bağlıydı en ihtirasla,
Biçti kefenini kesti makasla
Milli uyanışa irşat Âkif'tir…

İslam'a bayraktar olmuş on asır,
Bu millet necipti olmazdı esir,
Asımın nesliydi nefsinde tesir..
O neslin bulduğu fırsat Âkif'tir..

Şehitler şairi insanı kâmil
Önce din diyordu sonra gelir dil,
Biz olmalı herkes sen-ben-o değil,
Benlik güdenlere dikkat Âkif'tir..

Âlim, mütefekkir toplumcu şair,
Vatan millet bayrak bilmedi sair,
Safahat içinde eğriye dair
Tek cümle yazmadı rikkat Âkif'tir…

O Yüce Yaratan eylesin rahmet,
Toprağın bol olsun mekânın cennet,
Çanakkale oldu vatana ziynet,
Şiirde şehide vuslat Âkif'tir…

Korkmadım sönmedi işte ocağım,
Tütüyor her dağda taşta ocağım,
Asımın nesliyle bir olacağım
Bu vatan uğruna pusat Âkif'tir.

Gürsoy Solmaz

Kaynaklar

Ahmed Asım, E. K. (1305). el-Okyanusu'l-Basit Terceme-i Kamusu'l-Muhit, İstanbul: Cemal Efendi Matbaası.

Beyzâvî, K., (1991). Envaru't-Tenzil, (Şeyhzade Haşiyesinin kenarında). İstanbul: İhlâs Vakfı Yayınları.

Bilmen, Ö. N., (1967) Hukuk-u İslamiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul: Bilmen Yayınevi.

Demirel, Ö., (1999). İlköğretim Okullarında Yabancı Dil Öğretimi. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ersoy, E. A., (2010). Babam Mehmet Akif, İstiklal Harbi Hatıraları. (Y. T., Günaydın Derleme-Giriş). İstanbul: Kurtuba Kitap.

Ersoy, M. A., (2011) Firaklı Nameler Akif'in Gurbet Mektupları, (Ömer Hakan Özalp, Hazırlayan). İstanbul: Timaş Yayınları.

Ersoy, M. A., (2000). Safahat, (Rıdvanoğlu, Hazırlayan). İstanbul: Erhan Yayınları. Ersoy, M. A., Sırât-ı Müstakim. (c.IV, sayı. 93, s. 264) İstanbul.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Yıl 13, Sayı 27, Eylül 2013, 1 - 22 Ersöz, E. (2009) Mehmet Akif Ersoy'un (1873-1936) Arap Dili ve Edebiyatı ÜzerineTesbitleri, I. Uluslar Arası Mehmet Akif Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 18-21

Kasım 2008 (s. 191-201) Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.

Freeman, D. L., (2000). Techniques and Principles of Language Teaching, Oxford: Oxford University Press (second edition).

İsfehanî, R., (1997). Müfredât. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-İlmiyye.

Kabaklı, A., (1984). Mehmet Akif, (5. baskı). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Edebi Eserler Dizisi.

Kazıcı Z. ve Ayhan, H., (2010) Talîm ve Terbiye maddesi. (T.D.V. İslam Ansk. c.39, s. 516- 523) İstanbul.

Ogur, E. (2008) Asım'da Eğitim Değerleri, I. Uluslar Arası Mehmet Akif Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 18-21 Kasım 2008 (s. 229-237) Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.

Okay, M. O. ve Düzdağ, M. E. (2003), Mehmet Akif Ersoy maddesi (T.D.V. İslam Ansk. C. 28, s. 432-439). Ankara.

5. BÖLÜM

Oturum Başkanı
Adnan Karaismailoğlu (Prof. Dr.)

Cevat Özyurt (Prof. Dr)
Nostalji Şairi Olarak Mehmet Âkif:
Bir Sürgünün Analizi

İbrahim Tüzer (Doç. Dr.)
Bir İroni Olarak Mahalle Kahvesi ya da
Mehmed Âkif'te Hayat-ı Aile

Beyhan Kanter (Doç. Dr.)
Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Mekânın
Anlam Alanları

Mehmet Kurtoğlu
İki Kadim Dost (Âkif ve Babanzade Ahmed Naim)

Nostalji Şairi Olarak Mehmet Âkif: Bir Sürgünün Analizi

Cevat Özyurt
Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

"Sürgün, bir arada kalma durumudur, ne yeni ortamıyla tamamen birleşebilir ne de eskisinden tamamen kopabilir, bir düzeyde nostaljik ve duygusal ise bir başka düzeyde becerikli bir taklitçi ya da gizlice toplum dışına itilmiş biridir"
Edward Said (2004: 59)

Hüzün

Şiir hüzün mü demek? Cevaplanması zor soru. Hüzün ile hazan arasında köken ilişkisi olup olmadığının günyüzüne çıkarılmasını dilbilimcilere bırakıyorum. Bu alanda ortaya çıkarılacak bir gizem olmadığını düşünen dilbilimcileri ise bir kere daha düşünmeye dâvet ediyorum. Mehmet Rauf'un *Eylül* romanına ilgi eserin edebî başarısından mı yoksa isminden mi kaynaklanmaktadır? "Makber" şiiri Abdülhak Hamit'in kişisel dramını mı yoksa yazarın türünün genel dramını mı yansıtır? Bu soruyu edebiyat felsefecilerine ve edebiyat eleştirmenlerine bırakıyorum…

Acı ile hüzün farklı şeylerdir. Birincisi süreli ve bedenseldir, ikincisi süresiz ve kalbîdir. Böyledir ve bu nedenle şair İlhami Çiçek *Göğekin*'de "yalnız hüznü vardır kalbi olanın" diyor. Attila İlhan "benim de yapraklarım dökülüyor bak" diyor. Anadolu'nun ve Doğu'nun sesi olan bir şair "hüzün ki en çok yakışandır bize, belki de en çok anladığımız" diyor. Hüzün ile Doğu arasında bir ilişki mi var?

Hüzün bir varoluş biçimidir. Bahar deminde kelebeklerin dansını ve çiçeklerin koreografisini görmek isterken meyve dallarında donmuş tomurcukları görenlerin varoluş biçimi.

"Bir değil, yüz bin bâhar indirse hattâ âsümân;
Hiç kımıldanmaz benim rûhumda kök salmış hazan!"
(Ersoy, 2009: 208)

Babasız evlerde gün batımı sonrası birbirini sarmalayan anne ve çocuğun varoluş biçimi. Bir şeye ulaşamayanların değil ulaştığı şeyi kaybedenlerin, en çok da tam ulaştığı anda kaybedenlerin varoluş biçimi. Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın Cennet'ten yeryüzüne bırakılışı… Hz. Hüseyin'in su kıyısında susuz kalışı… Modern insanların kalabalıklar içinde kendini yalnız buluşu… Hüzün, psikolojinin, sosyolojinin ve felsefenin sınırlarında dolaşan ve bu sınırları aşan bir olgu. "Yabancılaşma" olgusu gibi, iliklerimize kadar hissettiğimiz, ancak kullandığımız kelime ve kavramların açıklamakta kifayetsiz kaldığı bir olgu.

İnşa ve Tasfiye Siyaseti

Âkif tüm devirlerin üzerine çıkmaya çalışırken, birileri onu belli bir devre hapsetmek istedi. Ona "Mürteci" damgasını yapıştırdı. Bu durum, yönü Avrupa'ya dönük olanlar ile Mekke'ye dönük olanlar arasındaki farklılığı ortaya koyuyordu. Yönünü Avrupa'ya döndürenler kazanmıştı.

O, bir halkın varoluş mücadelesine yol gösterici ve tercüman olmuş ve halk da onu "İstiklâl Şairi" sıfatıyla siyasetin ötesine ve sözün doruğuna yerleştirmiştir. Bu, Mehmet Âkif'in bir varlıktan bir sembole dönüştüğü andır. Âkif'in binlerce mısraa yansıyan duaları kabul olmuştur. Bunun anlamı, Âkif için muhalefetin ve siyasetin sonunun gelmiş olmasıdır. "Allah bu millete bir daha istiklâl marşı yazdırmasın!", artık Âkif'in siyasal alanda dile getirebileceği tek duasıdır. Siyasal alanda hüzün sona ermiş, iş memleketin bayındır hâle getirilmesine, insanların sefaletten kurtulmasına kalmıştır. Ataletten kurtulacak millet, azimle çalışarak bu sorunların üstesinden gelecektir.

Hüznün büyük kaynağı yok olmuştur.

Dram tam da burada başlar.

Savaş imtihanını başarıyla veren milletin önünde şimdi siyaset imtihanı vardır.

İslâm şairi olarak Millî Mücadele'de kendine saygın bir yer bulan Mehmet Âkif, Ulus-devletin kuruluşunun daha ilk yıllarında sıradan bir vatandaş olarak vatanında kendine yer bulmakta güçlük çeker. Bu güçlüğün kaynağı onun kişisel varlığı değil, düşünsel farklılığıdır. "Zafer kazanan ulusalcılık sonradan hem ileriye hem de geriye dönük olarak seçmeci ve sıkıcı bir şekilde birbirine tutturulmuş anlatı formundaki bir tarihi temellendirir. Bu ulusalcılıkların, kurucu babaları, temel yarı-dinî metinleri, aidiyet retorikleri, tarihsel ve coğrafî mihenk taşları ve resmî düşman ve kahramanları vardır" (Said, 2015: 190). 1923'ten itibaren Âkif'in yeni Türkiye'deki yeri belirsizdir. Çünkü ideolojik bir perspektiften resmî kahramanların ve resmî düşmanların belirlenme süreci başlamıştır.

"İstiklâl Marşı" yazarı olarak o, yüceltilmiş ve sembolleşmiştir.

"İstiklâl Marşı" şairinin dâva arkadaşları İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmaktadır.

Artık onun yeri siyaset-üstü bir yerdir.

Siyaset-üstü demek siyaset-dışı demektir.

O ise dâvasının sıradan bir ferdi olarak hakkı ve hakikati dile getirmeye devam eder.

Buna her zamankinden daha fazla ihtiyaç olduğunu düşünmektedir.

Sembolleşmiş Âkif ile dâva adamı Âkif arasında bir sentez çıkar ortaya.

O karşı cepheden değil içeriden bir muhalefet yapmak ister.

Kendisine izin verildiği kadar muhalefet yapar.

Her dâva adamı, kavga adamı değildir.

Meşru muhalefet yapmanın imkânının daraldığı ve nihayet ortadan kalktığı görülür.

1913 yazdığı ve *Hakkın Sesleri*'nde yer alan mısralardaki sorular 1925'te hâlâ cevap bulmamıştır.

"Vefâsız yurd! Öz evlâdın için olsun, vefâ yok mu?
Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziyâ yok mu?
İlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âşinâ yok mu?
Vatansız, hânümansız bir garîbim... Mültecâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir 'Yok!' der sadâ yok mu?"

(Ersoy, 2009: 201)

Âkif bu sessizlik karşısında cezrilik ya da radikallik yolunu değil suskunluğu tercih eder.

Bu suskunluk onun dâvasından ve siyasetinden vazgeçerek uzlaşıyı seçtiği anlamına gelmez.

Onun suskunluğu üst-siyasettir.

Ona siyaset-üstü bir statü verilmiş, ancak o, üst-siyaseti tercih etmiştir.

Pragmatik siyasetin başarısının muvakkat olduğunu, esas olanın ahlâk ve değerler olduğunu bilir.

Âkif'in sosyo-politik konularda ve şahsına yönelik sindirme politikalarına karşı sessiz kaldığını biliyoruz. 1910'lu yıllardaki sosyal ve siyasal durumla ilgili itirazlarını arza ve arşa duyuran manifestonun, hüzün ve öfkenin şairi Âkif'in 1920'li yıllardan itibaren sessiz kaldığını görüyoruz. Bu bir tercih mi bir zorlama mı? Elbette her ikisi… Yani kol kırılıp yen içinde kalmıştır. Hüznün şairi olan Âkif "HÜZÜN ŞİİRİ"ne dönüşmüştür.

Âkif, kendinden geriye üç şiir bırakmıştır.

Birincisi, *Safahat.*

İkincisi, "İstiklâl Marşı".

Üçüncüsü ise onun I. Meclis sonrası hayatıdır.

Birinci ve üçüncü şiirine hüzün hâkimdir.

"İstiklâl Marşı"na ise coşku, güç ve güven hâkimdir. Marşın on kıtasında cesaret, İstiklâl, hürriyet, maneviyat/iman, ümitvar olmak, vatan sevgisi, fedakârlık, ezan/şahadet, aşkınlık ve bayrak gibi birbirini tamamlayan ve millete dayanak olan on farklı değerden (Canatan, 2011: 36-7) ahenkli bir taç ve bir Bengisu oluşturulur. Yeryüzünün ve yer-ötesinin en güzel çiçekleri bu taçta yerini almıştır. Belli bir mekânın ve zamanın değerleri ile ezelî ve edebî değerleri mezceden bu Bengisu, okuyanı ve dinleyeni cezbeder. Bir Nevruz arifesinde Tacettin Dergâhı'nda Kalp ve Beyin birlikte çalışmış, Aşk ve Akıl birlikte konuşmuştur. Vakit, ferdin, milletin, ümmetin ve insanlığın yüzünü yeisten ümide çevirme vakti olmuştur.

Âkif'in birinci ve üçüncü şiiri hâlin şiiridir.

"İstiklâl Marşı" ise umudun ve ütopyanın şiiri.

Birinci şiirinde hüznünü haykıran Âkif, üçüncü şiirinde hüznünü saklı kılmaya çalışmıştır.

Bu nedenle onun 1925 sonrası hayatı sıra dışı bir dramı içerir.

Âkif'in üçüncü şiirindeki hüzün daha derinliklidir.

Ancak dostların ve yoldaşların anlayabileceği cinsten bir hüzündür bu.

Onun daha 1914 tarihli bir şiirinde "Vatan-cüdâ gibiyim ceddimin diyârında!" mısraıyla karşılaşıyoruz (Ersoy, 2009: 305). Vatanın içinde vatana hasret olmak, bir vatan şairi olarak onun tahammül edemeyeceği şey olmalı… Vatanından cüdâ olmak bir vatansever için varlığın anlamsızlaşmasıdır. Vatan, varoluşun anlam kazandığı yer olduğu için, Âkif böyle bir durumun hiçbir kimse için istenen bir durum olmadığını "İstiklâl Marşı"nda dile getirmiştir.

"Canı, cânanı, bütün varımı alsın da Hüdâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ."

Sürek Avı

Âkif'in 1925-1936 arasında Mısır'da geçirdiği 11 yıl hem bir "gönüllü sürgün" hem de bir "zorunlu sürgün"dür. Âkif düşünce arkadaşları üzerinde politik baskıyı görmüş ve bu baskının bir gün kendisine de yöneleceğini sezmiştir. İşgalci kuvvetleri ülkesinden kovan insanların kendi ülkelerinde özgür olamadıkları otoriter bir süreç başlamıştır Türkiye'de. Âkif'in de içinde yer aldığı Meclis'te II. Grup'un liderlerinden ve *Tanyeri Gazetesi*'nin sahibi Ali Şükrü Bey 27 Mart 1923'te Ankara'da kaçırılarak öldürülmüştür. Bu yeni Türkiye'de işlenen ilk siyasî cinayetidir. Henüz şafağını yaşayan Türkiye'de bir TBMM üyesi öldürülmüştür. II. Meşrutiyet sonrası *Serbesti Gazetesi* yazarı Hasan Fehmi Bey'in İstanbul'da öldürülmesine benzer biçimde Ali Şükrü Bey cinayeti de sonra olacaklara sanki bir yol haritası çiziyordu. İktidar sahipleri hoşgörünün topraklarında tekil bir basın ve siyasetin görkemli sarayını inşa etmeye başlamışlardı. Meclis Mayıs ayında seçim kararı alarak kendini fesheder. Kurulacak yeni mecliste II. Grup'un öncülük ettiği muhalefete yer kalmadığını anlayan Âkif Mayıs 1923'te İstanbul'a dönecektir.

Yeni devletin ideolojisinin oluşturulma sürecinde Âkif ve arkadaşlarının muhafazakâr kimliği Ankara'da sakıncalı düşünce olarak kodlanmaya başlanmıştır. 1925 Takrir-i Sükûn Kanunu döneminde ise *Sebilürreşad* kapatılacak ve İstiklâl şairinin en yakın dâva arkadaşı Eşref Edib "vatana ihanet" suçundan Şark İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmaya başlanacaktır. Ulus-devletin ideolojisi yazılmaya çalışılırken Millî Mücadelenin en önemli propaganda aracı olan *Sebilürreşad* Türkiye'nin geleceği için sakıncalı görülmüştür. Türkiye'de İslâmcı hareket için basın özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü sona ermiş, Mehmet Âkif'in okuyucusu, cemaati ve hareketiyle ilişkisi koparılmıştır. Âkif bu sürecin uzun yıllar devam edeceğini hissetmiş olmalı… *Sebilürreşad* Âkif'in ölümünden sonra ancak 1948'de yeniden yayın hayatına başlayabilecektir. Kadim hoşgörünün vatanına modern hoşgörüsüzlüğün toprağı serpilmiş ve bu toprakta tekil düşünce totaliter bir biçimde kendi dogmalarını inşa etmektedir.

Ömer Seyfettin 1912'de kaleme aldığı *Millî Tecrübelerimizden Çıkarılmış Amelî Siyaset* risalesinde "Bir Türk'ün İttihat ve Terakki'den ayrılması kat'i bir cinayet"tir diyor ve İTF dışında siyaset yapmayı "alçaklıkla", "milletini inkâr etmekle" ve "hainlikle" bir tutuyordu. Yarı-dinsel bir üslubu olan bu yazı, giderek şiddetlenip, faşizan ve ürkütücü hâl alıyordu: "Türklüğe, Türklerin siyasî müessesi olan İttihat ve Terakki'ye muhalif bir fırkanın başına geçecek bir Türkün Türkiye'de hayat hakkı yoktur. Çünkü 'Türk ilini esirgeyen Türk Tanrısı'nın yıldırımları onun başına düşer" (Ö. Seyfettin, 2002: 56, 58; Özyurt, 2016: 352-3). Bu ses II. Meclis'in oluşumuyla yeniden ortaya çıktı. Bir devrim sürecine girilmiş ve Fransız Devrimi örnek alınarak bunun gereği olan "selamet politikası" uygulanmaya konulmuştur. Türkiye'de tekil düşünce egemen olmuş ve CHF çizgisinin dışında kalan tüm aydınlar bir şekilde susturulmaya başlanmıştı. Örneğin, İngiliz işgali altındaki İstanbul'da Fatih, Üsküdar, Kadıköy ve Sultan Ahmet meydanlarında (19, 20, 22, 23 Mayıs 1919) yüzbinlerce kişiye hitabında "Türkiye'nin istiklâl ve hayat hakkını alacağı güne kadar hiçbir korku, hiçbir meşakkat önünden kaçmayacağız. Yedi yüz senelik tarihin ağlayan minareleri altında yemin ediniz!" çağrısında bulunarak direniş ateşini tutuşturan öncüler arasındaki yerini alan ve bu konuşmalar nedeniyle işgal kuvvetlerinden gizlenmek için haftalarca küçücük çocuklarını göremeyen, daha sonra Ankara'ya geçip Anadolu Ajansı'nı kurarak askerî ve diplomatik alanda hızlı ve sağlıklı muhabere imkânı oluşturan, aynı zamanda ilk Sağlık Bakanı Adnan Bey (Adıvar)'in eşi olan Halide Edib'e Cumhuriyet döneminde "mandacı" etiketi uygun görülmüş ve Millî Mücadele'de cephedeki hizmetleri nedeniyle kendisine verilen "onbaşı" rütbesi sökülmeye çalışılmıştır. Halide Edib'in 1926'da başlayan sürgünü 14 yıl devam edecektir.

Âkif 1925 yılında Mısır'a gidiş gerekçesini arkadaşlarına şöyle açıklamıştır "Arkamda polis hafiyeleri gezdiriyorlar. Ben vatanını satmış ve memlekete ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bundan dolayı gidiyorum…" (Coşkun, 2014: 28, 31). 1925 yılında Âkif sakıncalı bir kişidir. Halkın ve meclisin Millî şair, vatan şairi olarak onurlandırdığı şair, İslâm şairi olarak mecliste kendine yer bulamıyor, olağandışı koşullarla yönetilen vatan ise ona dar geliyordu. Memleket, düşman istilasından kurtulmuş ve yeniden inşa süreci başlamıştı… İnşa Âkif'in *Safahat*'ta öngördüğü Doğu'nun faziletinin hâkim olacağı ütopyanın zıttı bir yönde gerçekleşiyordu. Âkif'in gördüğü şafak, sanki bir yalancı şafağa dönüşüyordu. Bu nedenle olsa gerek Âkif'in son şiir kitabı *Gölgeler* başlığını taşır.

Gölgeler kitabı "Hüsran" şiiriyle başlar. Şiirde yer alan "İnler 'Safahat'ımdaki hüsran bile sessiz!" mısraı Orhan Okay'a göre "bir sukut-ı hayalin ifadesidir". Hayatının son yıllarını sevdiği vatanından uzaklarda geçiren Âkif "bir çeşit sürgün" hâlindedir (Okay, 2015: 2016).

Mehmet Âkif'in sessizlik dönemi başlamıştır. Mısır'dan bir arkadaşına gönderdiği fotoğrafının arkasına şu mısraları düşecektir.

"Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince,
Günler şu heyûlâyı da er geç, silecektir.
Rahmetle anılmak, ebediyyet budur amma,
Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?"

(Ersoy, 2009: 477).

Âkif ne söyleyecek sözü kalmadığı için ne de dinleyeni kalmadığı için sessizdir. *Safahat* kitabı piyasadan toplatılmış. Mısır'da yayımladığı *Gölgeler* kitabının Türkiye'ye girişi yasaklanmıştır. Gerekçe Arap harfleriyle basıldığı için Harf İnkılabı Kanunu'na aykırı bulunmasıdır. *Safahat*'ın yeni harflerle basımı 1943'e kadar engellenmiştir (Coşkun, 2014: 37-8).

Sürgün

Âkif, sessizleştirilerek sâde bir vatandaş hâline getirilmek istenmiştir. Ancak o, bunun kendi misyonuna ihanet etmek olacağını düşünmektedir. Bu nedenle sözün baskılandığı süreçte, meramını hâl diliyle anlatmıştır. Julien Benda'nın tespitine göre modern aydınların çoğunluğu konformizm adına böyle bir ihanete teşnedir. Ancak, "aydının işlevi, aydın olmayanlara onları rahatsız edecek doğruları söylemek ve kendi huzuru pahasına bunun bedelini ödemek" olmalıdır (Benda, 2006: 127, 70). Gerçek aydının önünde "kazığa bağlanıp yakılma, sürgüne gönderilme, çarmıha gerilme" gibi riskler bulunmaktadır (Said, 2004: 124).

1933'te Mısır'da yayınlanan *Gölgeler* kitabının ilk şiiri olan "Hüsran" şairin 1925 sonrası yıllarının otobiyografisi niteliğindedir.

"Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım.
Gür hisli, gür imânlı beyinler, coşar ancak,
Ben zâten uzun boylu düşünmekten uzaktım!
...
Seller gibi vâdiyi enînim saracakken,
Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.
Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
İnler 'Safahât'ımdaki hüsran bile sessiz!"
(Ersoy, 2009: 437)

Âkif yaşadığı çağa ve yaşadığı coğrafyaya tanıklık etmiştir. Foucault'nun ifadesiyle tanıklık etmek "unutulmuş ya da terk edilmiş tarihleri diriltmeyi gerektirir" (Aktaran, Said, 2004: 17). Âkif'in 1925'e kadar yaptığı tam da budur; kapsamlı ve derinlikli bakar gözünün önünde ne varsa. Kusursuza ulaşmanın yolu kusursuz görmekten geçer. Âkif, Said'in entelektüeli gibi "özgül bir kamusal role sahip"tir; "kamu için ve kamu adına" konuşur (Said, 2004: 28). Ancak Türkiye'de kamuoyunun baskı altına alındığı ve gazete ve dergilerin kapandığı ve resmî ideolojinin kalın duvarlarını ördüğü bir süreçte sessizliğe sürüklenmiştir. Âkif hem İslâm şairi hem de millî şairdir. En yüce şiirini bir millete, bir vatana ve bir devlete yazmış olan Mehmed Âkif, içeride konuşma imkânını kaybetmiştir; ancak o, sahip olduğu sıfatlar gereği dışarıdan konuşmayı da tercih etmemiştir. Bu nedenle Mısır yıllarında Âkif'in şiiri yön değiştirerek bireyi ve metafiziği konu edinen mistisizme kayar (Karakoç, 1998: 28; Okay, 2015: 203). Entelektüelin sıfatları arasında "evcilleşmemek", "tekdüzeliğe teslim olmamak" ve "inanmadığı şeye hizmet etmemek" de yer alır (Said, 2004: 33). Âkif'in Mısır yıllarını bu nedenle saf kalma çabası olarak değerlendirebiliriz. Çocukluğunu bir köyde ya da bir

kasabada geçirmiş olsaydı, köyüne ya da kasabasına dönebilirdi. Bu şüphesiz olup bitmekte olana kayıtsızlık değildir. Dile bir şekil müdahaledir. Âkif tarihsel misyonunun tamamlandığını düşünmez, onun sessizliği tarihsel misyonunun bir parçasını oluşturur. Zamanın ruhuna meydan okuyarak bir zamanı sarsma girişimi ve zamanın ötesine geçme girişimidir âdeta. Entelektüel eylemin bir özelliği, "dili iyi kullanmayı bilmek"se bir diğer özelliği "dile ne zaman müdahale edileceğini bilmektir" (Said, 2004: 35).

Âkif'in yeri "zayıf olanların ve temsil edilmeyenlerin safı"dır. Said (2004: 37)'in de ifade ettiği gibi, aydın sorumluluğu bunu gerektirir. Bu nedenle Âkif diğer aydınlar gibi "yalnızlık ile saf tutma arasında bir yerdedir". Modern aydın zaman zaman kendi cemaatini bulabilir ve büyük bir hareketin lider kadrosu arasında yer alabilir. Ancak koşullar ters yönde geliştiğinde, Necip Fazıl'ın "Sakarya Türküsü"nde, "Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya" mısraında dile getirdiği hakikat aydın için de geçerli olur. Sevimsiz bir seçenek olarak sürgün fikri "bir parya olmaktan duyulan korku ile bağlantılı olmuştur her zaman" (Said, 2004: 57). Şüphesiz sürgün bir kurtuluş değildir. Kökeninden, toprağından ve geçmişinden koparılmışlıktır. Aydın/entelektüel için sürgün, süregiden bir huzursuzluk, hareketlilik, tedirginlik hâlidir. Sürgün, bir evsizlik hâlidir; Necip Fazıl'ın şiire yansıttığı, Yahya Kemal'in göçebe bir hayat sürdüğü otel odalarının mekânsızlığıdır. Sürgün ne yeni evine ulaşıp, onunla özdeşleşebilir ne de eski evine dönebilir (Said, 2004: 62-3; 2015: 190).

Sürgün, bir kurtuluş olmadığı gibi, "huzur" ve "sükûnet" anı da değildir. "Sürgündeki sanatçılar, kesinlikle mutsuzdur". Bu, asla sonu gelmeyecek olan "özsel mutsuzluktur". Sürgünün kaderinde, artık her an "yabancılaşmanın sakatlayıcı acısı"nı deneyimlemek, ait olmadığı bir yerde yaşamak vardır. Geleneğin, coğrafyanın, ailenin ve akrabalığın sıcak kanatlarının sarmalayıp koruyabileceği mekânın uzağında olan sürgün, "ölümün nihaî merhameti"ni (Said, 2015: 187-8, 194) arzular. Bu arzuyu Âkif'in Mısır'da kaleme aldığı ilk şiirlerinden itibaren görüyoruz. 1925'te Mısır'da kaleme alına "Gece" şiirinde bu arzu şöyle dile getirilmiştir:

"Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tânecik Ma'bûd,
Gel ey bir tânecik gâib, gel ey bir tânecik mevcûd!
Ya sıyrılsın şu vahdet-gâhı vahşet-zâr eden hicran,
Ya bir nefhanla serpilsin bu hâsir kalbe itmînan.
Hayır, îmanla, itmînanla dinmez rûhumun ye'si:
Ne âfâk isterim sensiz, ne enfüs, tamtakır hepsi!
…
Gel ey dünyâların Mevlâ'sı, ey Leylâ-yı vicdânım,
Senin yâd olduğum sînende olsun, varsa, pâyânım!"
(Ersoy, 2009: 471).

Tamlık Hissi

Topçu, tasavvuf tecrübesinin "terk", "vecd" ve "huzur" olmak üzere üç safhası olduğunu belirtir. Ona göre *Safahat*'ın ilk beş kitabı Âkif'in "terk" sürecini yansıtır. Altıncı kitap olan

Asım ve yedinci kitap olan *Gölgeler*'in bir kısmı ise "vecd" sürecini yansıtır. "Çanakkale" şiiri ve "Bülbül" şiiri Âkif'in Necd Çölü'nden Tacettin Dergâhı'na uzanan vecd sürecindeki dorukları temsil eder. Bu şiirler kutsal bir görevin coşkusuyla kaleme alınmıştır. Topçu "huzur" aşaması için şöyle söylüyor: "Üçüncü olan huzur hâlini de o muhakkak yaşamıştır. Ancak bu son devre hakkında bilgimiz yok. İnsan ile Allah arasında bu samimiyet sırrını, bu ifşa edilmez hâli de her mistik gibi kendisiyle beraber götürmüş olsa gerektir" (Topçu, 2016: 99-100). Bize göre Âkif'in Tacettin Dergâhı'nda "İstiklâl Marşı"nı yazdığı saatler onun "huzur"u yaşadığı anlardan biri olmalı. Ancak bunun kısmî bir huzur anı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü "İstiklâl Marşı" bir milletin kısmen pozitif bir anını, daha çok da pozitif bir ana yakınlaşma umudunu yansıtır. Bir milletin huzur'a kavuşacağı anın belirtileri umuda dönüşmüş ve ortaya milletin duası çıkmıştır.

Âkif, "İstiklâl Marşı"nı millî bir coşku ve tatminin deneyimlendiği bir anda "tamlık hissi"yle kaleme almıştır. Tamlık hissi, "moralimizi bozan derin anlaşmazlıkların, kafa karışıklıklarının, kaygıların, üzüntülerin bir biçimde dağıldığı veya uzlaşmayla sonuçlandığı ve böylece bütünleştiğimizi, ilerlediğimizi ve birden başarmaya muktedir olduğumuzu ve enerjiyle dolduğumuzu hissettiğimiz anlar"da orta çıkabilir (Taylor, 2014: 8-9). Bu anlarda çıkmazlardan kurtulup, uzlaşıya erişildiğine ya da uzlaşıya erişilecek yolun belirginleştiğine dair bir sezgi hâkim olur.

Topçu, Âkif'in kişisel vecd hâlini *Asım* kitabında ve *Gölgeler* kitabında bulur. "İstiklâl Marşı", şairin milletini vecdin doruğuna taşıdığı andır. Âkif'in bir beşer olarak duyduğu en büyük huzur burada olmalı. Kişisel huzuru uzun sürmemiş olsa da onun "İstiklâl Marşı" ile milletine yaşattığı vecd devam etmektedir. *Gölgeler* kitabının "Hüsran" şiiri şairin bulduğu huzurun kısa bir süre sonra yerini umutsuzluğa bıraktığını gösterir.

Taylor sezgisel olarak ulaşılan tamlık hissinin olumsuz yönlerini de ortaya koymaya çalışmıştır. Uzlaşıya ya da kurtuluşa nasıl ulaşılacağına dair beliren tamlık hissi "bir uzaklığı, bir yokluğu, bir sürgünü, bu yere ulaşma konusunda görünüşe göre asla aşılamayacak bir aczi, bir güç eksikliğini, bir şaşkınlığı veya daha kötüsü, geleneksel olarak çoğunlukla melankoli ya da iç sıkıntısı olarak tanımlanan durumun" deneyimlenmesine de dönüşebilir. Buradan ötesi, tamlık hissinin ne olduğuna ve tamlığın neleri içerdiğine dair farkındalığın yitirilmesidir (Taylor, 2014: 9).

"Gitme ey yolcu, berâber oturup ağlaşalım:
Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım:
Ne yapıp ye'simi kahreyliyeyim, bilmem ki?"
(Ersoy, 2009: 202 /Hakkın Sesleri-1913)

Üst-Siyaset

Aktay, sürgün ve marjinal sıfatlarının modern entelektüelin olmazsa olmazı gibi gösteren literatürün yanıltıcılığına dikkat çeker. Sürgün, marjinallik veya inziva entelektüelin talep ettiği bir şey değildir. Entelektüel asıl olarak liderliğe taliptir, kendi cemaatini bularak veya

oluşturarak onunla bütünleşmeyi amaçlar (Aktay, 2005: 97, 99). Modern entelektüelin bir cemaate veya bir harekete öncülük etmesinde kitle iletişim araçlarının özellikle de dergilerin aracılık ettiği görülür. "Özellikle İslâmcı ve milliyetçi kesimde bir üstadın etrafında şekillenen cemaat yapısı genellikle ekolleşecek bir dergiyle de ifade yolunu bulmuştur… Necip Fazıl ve *Büyük Doğu Dergisi*, Nurettin Topçu ve *Hareket Dergisi,* Sezai Karakoç ve *Diriliş Dergisi,* Nuri Pakdil ve *Edebiyat Dergisi,* Ercüment Özkan ve *İktibas Dergisi*… entelektüel cemaatler için güçlü bir tür gelenek de oluşturmuştur" (Aktay, 2005: 110). *Hareket Dergisi*'nin 1939'da, *Büyük Doğu Dergisi'*nin ise 1943 yılında yayın hayatına başladığı dikkate alındığında *Sebilürreşad*'ın kapatılışından (1925) itibaren uzun bir süre İslâmcı/muhafazakâr düşüncenin hukukî/kamusal olarak meşru bir ifade ortamına kavuşmadığı görülmektedir. Âkif'in ve *Sebilürreşad*'ın bıraktığı boşluk bir başka aydın ve bir başka dergi tarafından doldurulamamıştır.

Âkif İmparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecine tanıklık etmiştir. Osmanlı'nın yeterince İslâmî bulmadığı politikalarını kararlı bir biçimde eleştiren şairin laik cumhuriyetin kuruluş sürecinde sessiz kalmış olması dikkat çekici bir durumdur. Bu suskunluğun kabullenme anlamına gelmediği bilinmektedir. İki durum bunu açıklıkla ortaya koyar. Birincisi onun Mısır'a gidişidir; ikincisi ise hazırlamaya başladı *Kur'an'ı Kerim* mealini tamamlamamış ve üzerinde çalıştığı müsveddelerin yayınlanmamasını vasiyet etmiş olmasıdır. O, yürüttüğü irşad faaliyetleriyle içinde aktif biçimde yer aldığı Millî Mücadelenin ruhundan bir sapma meydana geldiğini düşünmektedir. O ve arkadaşları, İmparatorluğun kurtuluşu için İslâm siyasetini bir reçete olarak görmüştür (Çağan, 2015: 68-9). Ne İmparatorluk kurtulabilmiş ne de yeni Türkiye'de İslâm siyasetini uygulamanın bir zemini kalmıştır. Bu durum Âkif'in milleti için yapacaklarının bittiği anlamına mı gelir? O. Okay (2015: 200) Âkif'in Millî mücadele sonrasında "milleti için yapacak bir şeyinin kalmadığını anladığı"nı belirtiyor. Âkif, "Bülbül" şiirinin ilk mısraında (Bütün dünyâya küskündüm, dün akşam pek bunalmıştım) ifade ettiği gibi bütün dünyaya küskün olabilir, ancak ümmetine, milletine ve mazlumlara küskün olamaz. Âkif, milleti için yapacağı bir şey kalmadığını düşündüğü için mi, yoksa içinden geçilmekte olunan zaman aralığında ne yapılması gerektiğini göstermek için mi Mısır'a gitti? Soruya cevap vermeden önce bu sorunun öneminin altını çizmek gerekiyor. Soru ancak şu gerçeklikler çerçevesinde cevaplandırılabilir.

Her dâva adamı bir kavga adamı değildir.

Her kavga adamı da bir dâva adamı değildir.

Akif de bir dâva adamı olmasına karşın, bir kavga adamı değildir.

Onun isyanı entelektüel bir isyandır.

Akif'in kitlelere hitap eden şiiri Mısır yıllarında yön değiştirerek bireye seslenmiştir.

Bu değişim bir tekâmül değil, toplumsal ve bireysel koşullara bağlı bir biçimsel değişimdir.

Sürgün, onun şiirini nicelik olarak da etkilemiş, coşkun bir ırmak âdeta kurak mevsimlerin cılız dere yatağına dönüşmüştür.

Bu biçimsel değişikliklere rağmen Akif'in şiirinin cevheri hiç değişmemiştir.

Bu cevher hakka, hakikate ve halkına karşı sorumluluğu içermektedir.

Akif, idealleri yüksek tüm insanlar gibi, aczinin ve kifayetsizliğinin farkındadır ve bu onu zaman zaman yese sürükler.

*Safahat'*ın ilk sayfasında şu mısralar yer alıyor "Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem; dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!" (Ersoy, 2009: 21).

"Ahlâk ideali, kendisine sahip olan fertte bütün bir irade hâline gelince isyan oluyor… Vicdan, kendi hakikatine aykırı hâllere, haksızlıklara isyan etmeden tatmin bulmuyor. Dışımızdaki cihatların en güzeli haksızlığa karşı ayaklanmamızdır" (Topçu, 2016: 89). Âkif'e göre en güzel cihat bir zalimi hakkı dile getirerek ihtar etmektir: "Hakkı bir zalime ihtar, o ne şahâne cihattır" (Ersoy, 2009: 405). Âkif'in karakteri Topçu (2016: 89)'nun da ifade ettiği gibi hakkı dile getirme cihadıyla yaratılmış "isyan dolu bir ruh"tur.

"Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle,
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle.
Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?
Kesilir, belki, fakat çekmeye gelmez boyunum.
Kanayan bir yara gördüm mü yanar ta ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım."
(Ersoy, 2009: 384 –Asım/VI. Kitap)

Âkif'in isyanı "imanın eseridir, mesuliyet imanının eseri" (Topçu, 2016: 92). Bu tespit sâdece *İsyan Ahlâkı* yazarı Topçu'ya ait değil. Ömer Rıza Doğrul'a göre de Âkif'in şiirleri "iman ile isyandan ibarettir". O, eleştirilerinde/hicvinde kişisel öfkeden uzaktır, memleketin güzel yarınlara kavuşacağını ümit eder ve memleketin karşılaştığı her felakete isyan eder. İsyanının temelinde din ve vatan sevgisi bulunduğu için onun "isyanı da imanı gibi mukaddestir" (Doğrul, 1984: XXVIII).

Âkif'in iman ile isyan arasında kurduğu ilişki, bir teori-eylem ilişkisidir. Bu ilişkiyi Marksist praksis kavramından farklılaştıran ise birisinde yer alan ahlâkın diğerinde yer almıyor oluşudur. Onun için başarı değil eylemin kendisi önemlidir. O, ruhları "istiklâl ile selamete kavuşturacak hakikatin müjdecisi" olarak menfaat, hakaret, taassup ve zulümle arasına mesafe koyarak, aynı zamanda kişisel öfkenin ve kin kültürünün değirmenine su taşımaktan da uzak durmuştur. Onun dindarlık, vatanseverlik ve insanîlikle inşa ettiği ebediyet tepesinde dalgalanan sancağın altında herkese yer vardır. O, kan ve soy efsanesinden doğan modern milliyetçiliği reddederek, millî kimlik ile ahlâk ve fazilet dâvasını özdeşleştirmiştir. Kan ve soy milliyetçiliğini reddettiği gibi, inanç milliyetçiliğini de reddeder. O, İslâm ile insanlık arasındaki ilişkiyi hatırlatmayı bir misyon hâline getirmiştir. İnsanlık ideali, ona göre, "İslâm'ın ruhundan ayrılmaz, bölünmez bir cevher"dir. İslâm insanın ebedî kurtuluşunu amaçlarken,

onu bu dünyada pusulasız ve sahipsiz bırakmamıştır (Topçu, 2016: 95). İnsanın bu dünya ve öteki dünya için vereceği mücadele birbirinden ayrı değildir. Onun mücadelesi, iman ve ahlâk arasında erozyona uğramış ilişkiyi yeniden tahkim etmenin mücadelesidir.

Her zaman zalimin karşısında ve mazlumun yanındadır. Sarıhan (1996: 225) Âkif'in şiirini "ezilen sömürgeleştirilen Doğu'nun isyanı" olarak tanımlarken yanlış söylememiş, eksik söylemiştir. Âkif için Doğu da Batı da Güney de Kuzey de Allah'ındır.

Âkif şiirini bir aydın sorumluluğu ile "cemiyete faydalı olsun diye" yazmıştır (Çantay, 2008: 37). Burada cemiyet hem spesifik bir toplum hem de insanlık anlamına gelir. Çantay *Âkifname*'de "İslâmcılık, milliyet ve insaniyet"in Âkif'in şahsında nasıl mezcedildiğinin analiz edilmeye değer olduğunu belirtiyor (Çantay, 2008: 291). Çantay neden milliyetçilik demiyor da milliyet diyor? sorusu, analizin başlangıç noktalarından biri olabilir.

Kaynaklar

Aktay, Yasin (2005) "Entelektüel ve Cemaat", (İç.) *Entelektüel ve İktidar,* Ed. K. Çağan, Ankara, Hece Yayınları, ss. 93-111.

Benda, Julien (2006) *Aydınların İhaneti,* Çev. C. Soydemir, Ankara, Doğu Batı Yayınları.

Canatan, Kadir (2011) "İstiklâl Marşı'nın Temsil Ettiği Değerler Üzerine Bir Çözümleme", *Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu (Balıkesir: 11-13 Mart 2011) Bildiriler Kitabı,* Balıkesir Valiliği ve Balıkesir Üniversitesi, ss. 31-38.

Coşkun, Muharrem (2016) *Vatanında Cüdâ İstiklâl Şairi (Kod Adı: İrtica-906),* İstanbul, Gaziosmanpaşa Belediyesi, 2014.

Çağan, Kenan (2015) *Münevver'den Entelektüele: Modernleşme, İslâmcılık ve Yerlilik,* İstanbul, Tezkire Yayınları.

Çantay, Hasan Basri (2008) *Âkifnâme*, İstanbul, Erguvan Yayınları.

Doğrul, Ömer Rıza (1984) "Âkif'in Edebi Şahsiyeti", (İç.) *Safahat,* M. Âkif, İstanbul, İnkılap ve Aka Yayınları, ss. XXV-XXX.

Ersoy, Mehmet Âkif (2009) *Safahat,* Haz. H. Su ve A. Karadeniz, Ankara, Hece Yayınları.

Karakoç, Sezai (1998) *Mehmed Âkif,* İstanbul, Diriliş Yayınları.

Okay, Orhan (2015) *Mehmet Âkif: Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam,* İstanbul.

Ömer Seyfettin (2002) *Türklük Üzerine Yazılar*, Haz. M. Uyguner, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Özyurt, Cevat (2011) "Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Doğu, Batı, Gelenek ve Modernlik", *Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu (Balıkesir: 11-13 Mart 2011) Bildiriler Kitabı,* Balıkesir Valiliği ve Balıkesir Üniversitesi, ss. 261-280. [Bu bildiri daha sonra Cevat Özyurt, *Modern Türk Düşüncesinin Sosyolojisi,* 2. bs. Ankara, Kadim Yayınları, 2016, ss. 147-176'da yer almıştır]

Said, Edward (2004) *Entelektüel: Sürgün Marjinal Yabancı,* Çev. T. Birkan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Said, Edward (2015) *Sürgün Üzerine Düşünceler*, Çev. S. Özer, Ankara, Hece Yayınları.

Sarıhan, Zeki (1996) *Mehmet Âkif,* Kaynak Yayınları, İstanbul. [BOŞLUĞU KALDIRALIM]

Taylor, Charles (2014) *Seküler Çağ,* Çev. D. Körpe, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.

Topçu, Nurettin (2016) *Mehmet Âkif,* İstanbul, Dergâh Yayınları.

Bir İroni Olarak Mahalle Kahvesi ya da Mehmed Âkif'te Hayat-ı Aile

İbrahim Tüzer
Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bizim Mehmed Âkif Ersoy'u temelde üç hususta gündemde tutmamız gerekmektedir. Birincisi, onun sanat anlayışıdır. Gerçekten Âkif, derinlikli bir sanat anlayışına sahip büyük bir sanatkârdır. İroni meselesine baktığımızda aslında onun çok da eski bir mesele olmadığını görürüz. Sokrates'ten itibaren ironi sürekli Batı'nın gündeminde olmuştur. Fakat ironi meselesi, sürekli anlam alanını geliştirerek, derinleştirerek devam ettirmiştir. Söz konusu bu çalışma, bir takım şeylere mekânın da içine dâhil edilmesiyle ironik olarak yaklaşmayı amaçlamaktadır.

Âkif "bütünlüklü bir sanatkâr" olarak sürekli gündemimizde tutulması gereken bir şahsiyettir. Burada bütünlüklü sanatkâr ifadesini bilerek kullanıyorum. Zira Türk edebiyatına baktığımızda, bütünlüklü sanatkâr olarak nitelendirebileceğimiz çok fazla isim yoktur. Benim bütünlüklü sanatkâr ifadesinden kastım, sanatın sadece poetikası üzerine söz söyleyip metin ortaya koymak değildir. Sanatıyla birlikte hayatını da birleştirerek ideal veya idealist bir bakış açısı ortaya koyabilmektir. Bu açıdan Mehmed Âkif Ersoy'u gündemde tutmamızı gerektiren ikinci husus da onun hayatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Âkif, çok nitelikli, çok derinlikli, çok prensipli aynı zamanda akılcı ya da rasyonalist bir hayatın sahibidir. Belki de günümüzde bizlerin en çok ihtiyaç duyduğu husus da budur.

Âkif hem ideali temsil eden hem de idealist bir karaktere sahip olan biridir. Yaşamış olduğu hayatla ideal bir hayatın peşi sıra gitmiş, aynı zamanda da idealize edilebilecek kavramları da ortaya koyarak –misal Âsım gibi- örneklemeler kullanmıştır.

Âkif'i gündemimizde tutacak diğer üçüncü nokta ise, onun fikirleridir. Bu fikirler genel olarak, 19. Yüzyıldan sonra gelişen tarafıyla modern dünyada, aklı hangi şekliyle merkeze koyacağız, nereye kadar akılla birlikte hareket ederek yaşadığımız dünyayı mamur kılacağız gibi kaygılardan oluşmaktadır. Bizim bugün Âkif'i gerek sanatı, gerek hayatı, gerekse de fikirleri açısından sürekli yâd etmemiz ve her zaman gündemimizde tutmamız gerekmektedir.

Bu kısa girişten sonra, ironi meselesini ele alacak olursak, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, ironi Sokrates'le birlikte ele alınarak Batı'nın sürekli gündeminde olan, fakat ilerleyen süreç içerisinde kavramı niteliği değişen bir söz oyunu olarak karşımızda buluruz.

Burada kısaca ironinin ne demek olduğuna değinip daha sonra Mehmed Âkif'in "Mahalle Kahvesi"ndeki ironi anlayışından bahsedeceğim. Mehmed Âkif, aslında sadece "Mahalle

Kahvesi"nde değil, farklı şiirlerinde farklı ironi türlerini de kullanmıştır. Âkif'in bunu bilinçli yaptığını söyleyebiliriz. Zira Âkif aynı zamanda sanat üzerine düşünen birisidir. Sebilürreşad'taki yazılarıyla ve diğer eserleriyle Âkif, sanatını daha derinli kılmak, onun niteliğini arttırmak, onun üzerine fikir ortaya koymak gibi gailelerle kendini o anlamda daha derinlikle kılmak ile ilgili bir faaliyet içinde olmuştur.

İroninin en önemli tarafı, Sokratik ironiden hareketle soru sorarak karşıdakini gülünç duruma düşürmektir. Söylenen sözle, kastedilen mananın farklı olduğunu ifade etmektir. Fakat burada esaslı bir mesele vardır. Özellikle Âkif'te bu meseleyi konuşmamızın sebeplerinden bir tanesi de budur diye düşünüyorum. Özellikle durum ironisi ve söz ironisi… Tiyatroda sıkça kullanılan bir dramatik ironiden söz ediliyor. Tiyatro sahnesinde bir oyun sergileniyor. Sahnede sergilenen tiyatroyu izleyen seyirciler var. Oyunu oynayan kahraman nasıl bir durum içerinde olduğunun farkında değil, fakat izleyici farkında... Örneğin, eşine ihanet eden bir kadın, eşinin yanlış anlaşılmasından dolayı cezalandırılıyor. Aslında ihanet etmemiştir. Seyirci de kadının ihanet etmediği bilgisine sahiptir. Fakat eşi bunu fark etmediği için sonuçta kadını cezalandırmış oluyor. Örneğin boğuyor. İşte bu tam da bir durum ironisi ya da trajik ironidir. Seyirci aslında kadının suçsuz olduğunu biliyor. Fakat bunun tam olarak sahnelenmesi için tablolara, yani görüntüye ihtiyaç var. Âkif, durum ironisinin yahut trajik ironinin niteliğini arttırmak için toplumdan sahneler sunuyor. Örneğin, şiir kitabına vermiş olduğu isim çok ilginç geliyor bana; Safahat. Yani toplumdan sahneler. Toplumun içerisine girmiş olduğu durumları sahnelemek. Özellikle Safahat'ın ilk iki kitabında gerek "Süleymaniye Kürsüsünde" olsun gerek "Fatih Kürsüsünde" olsun ya da "Mahalle Kahvesi"nde, "Meyhane" ya da "Seyfi Baba"da olsun sürekli toplumun içinden sahneler sunmaya başlıyor. Bunu yaparken de genelde birbiri yerine kullandığı iki kavram var. Öncelikle hicvediyor, daha sonra da ironi yapıyor.

İroninin tarihsel gelişimine baktığımızda, bu alanda söz sahibi olan uzmanlar, bu iki kavram birbiri yerine acaba ne kadar kullanılabilir şeklinde sormuşlardır. Yani yapılan şey hiciv midir, yoksa ironi midir? Âkif'in yapmış olduğu belirleme alanı hicvin ve ironinin bir arada kullanılarak o sahnenin daha belirgin olarak ortaya konulmasına yöneliktir. Yani evvela eleştirisini ortaya koyuyor, kimi hicvettiğini söylüyor, daha sonraki pasajda da kullanmış olduğu sözün çok daha başka manasına gelecek nitelikte bir anlam alanı oluşturmaya çalışıyor. Bu, ironin en tutarlı şekilde kullanıldığını söyleyebileceğimiz bir kullanılış biçimidir.

İroninin gelişimi, retoriği, temeli üzerine söz söyleyen önemli kişiler vardır. Mesela, Micro Robert, Søren Kierkegaard bunlardan ikisidir. Burada bunların fikirlerine değinme imkânına sahip değiliz. Ancak tüm bu düşünce ve sanat teorisyenlerinin ortak bir kanaati paylaştıklarını söyleyebiliriz. İroni neden kullanılır? Yani ironi kullanan sanatkârın bir derdi vardır. O da ideal olanı yansıtmaktır. Yani söylenen sözün kastettiği anlamın ötesinde bir ideal olanı ortaya çıkarmak. İşte bu tam da Âkif'in yaptığı bir şeydir. Mevcut olanın ortaya konulması ama aslında "olması gereken"in işaret edilmesidir. Âkif'in özellikle sosyal temalı, özellikle durum ve trajik ironi ile birlikte örneklemeye çalıştığı hususların en başında gelen tavır budur. İroni teorisyenleri, bu türün –Âkif'in kullandığı gibi- aynı zamanda bilgelik türü olduğu noktasında da hemfikirdirler. Dolayısıyla bu bir bilgelik işidir. Bu bilgelik işi, Âkif'i neden anlamalıyız,

neden zaman geçse de, asır başkalaşsa da Âkif'in fikirlerinin nasıl olduğuna, hayatının, sanatının nasıl olduğuna tekrar dönüp bakmamız gerektiğiyle de ilgili bir husustur. Şimdi söylemeye çalıştığımız hususları Âkif'in şiirlerinde nasıl ortaya konulduğuyla ilgili örnekler vererek "Mahalle Kahvesi"ne gelmek istiyorum.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, özellikle toplumsal olanın anlaşılması için Âkif sahneler icat ediyor. Âkif bunu yaparken, bazen camii kürsüsünde oluyor, bazen mahalle kahvehanesinde yer alıyor, bazen meyhanenin içerisine giriyor, bazen sokakta yer alıyor; ama hep tablolar sunmaya çalışıyor bize. Safahat'ın ilk şiirlerinden olan "Tevhid yahut Feryat"ta Âkif, "Bir sahne demek âleme pek doğrudur elbet"[1] demektedir. Yani Âkif, bizatihi, insanların içerisinde yaşamış olduğu o toplumun trajedisini, içerisinde bulunduğu durumu örneklerken de bir sahnenin merkeze çekilerek işaret edilmesi gerektiğinin bilincindedir. Bu sahnelerden bir tanesi "Süleymaniye Kürsüsünde" şiiridir. Biraz evvel işaret etmeye çalıştığımız husus burada karşımıza çıkıyor. Âkif, evvela eleştirisini, yani hicvini yapıyor. Bir vaiz olarak kürsüde bir cemaate hitap ediyor:

"Çalış!" dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesâbına birçok hurâfe uydurdun!
Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,
Zavallı dîni çevirdin onunla maskaraya![2]

Bu ifadelerin işaret ettiği şey bellidir. Âkif burada cemaate hitap ediyor ve bir hiciv ortaya koyuyor. Devam eden mısralarda Âkif şunları demektedir:

Birer birer oku tekmîl edince defterini;
Bütün o işleri rabbim görür; vazîfesidir...
Yükün hafifledi... Sen şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...
Hudâ vekîl-i umûrun değil mi? Keyfine bak!
Onun hazîne-i in'âmı kendi veznendir!
Havâle et ne kadar masrafın olursa... Verir!
Silâhı kullanan Allah, hudûdu bekleyen O;
Levâzımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O!
Çekip kumandası altında ordu ordu melek,
Senin hesâbına küffârı hâk-sâr edecek!
Başın sıkıldı mı, kâfî senin o nazlı sesin:
"Yetiş!" de, kendisi gelsin, ya Hızr'ı göndersin!
Evinde hastalanan varsa, borcudur: bakacak;
Şifâ hazînesi derhal oluk oluk akacak.
Demek ki: her şeyin Allah... Yanaşman, ırgadın O;

1 Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, Ihlamur Yayınları, İstanbul, 2011, s. 38

2 Ersoy, *a.g.e.,* s. 201

Çoluk çocuk O'na âid; lalan, bacın, dadın O;
Vekîl-i harcın O; kâhyan, müdîr-i veznen O;
Alış seninse de, mesûl olan verişten O;
Denizde cenk olacakmış... Gemin O, kaptanın O;
Ya ordu lâzım imiş... Askerin, kumandanın O;
Köyün yasakçısı; şehrin de baş muhassılı O;
Tabîb-i âile, eczâcı... Hepsi hâsılı O.[3]

Şimdi, burada da Âkif teveddüd-ü şe'ni aslında ne kadar yanlış anladığımızı ifade etmektedir. Kastetmiş olduğu şey bu, ama biz literal bir okumayla ancak ironiyi yakalayabiliriz. Yeri gelmişken değinmekte fayda vardır; literal okuma, edebi metni derinlikli okumak için müracaat edilen bir okuma biçimidir. Yani metni çoklu bir okumaya tabii tutma işidir. Çoklu bir okuma yaparken hep öğrencilerimize söylediğimiz şey şudur: Sözlüklerin birinci anlam değerlerinden kaçının. Zira birinci anlam değerleri sizi tek anlamlılığa götürür. Eğer bir metni birinci anlam değeri üzerinden okursak ironiyi kaçırırız. Çünkü ironi için metnin çoğul anlamlarının yakalanması gerekir. Bu açıdan bakıldığında Süleymaniye Kürsüsünde metni ara bir metin gibi durur. Metnin hemen girişinde hicvettiğinin ne olduğunu söyledim. Âkif devamında da yine bu hicvi netleştirme yoluna gider. Aslında bu, ironi geliştiren teorisyenler açısından kusurlu bir şeydir. Ancak bize göre, bu kusur Âkif metinleri için geçerli değildir. Kusur olan kısım şudur: Sözel olan ironi devam ettirilerek metnin derinlikli yahut bütünlüklü anlamının okur tarafından çıkarılması beklenir. Fakat Âkif bunu yapmaz, metnin o mübalağalı tarafına yine doğrudan kendisi müdahale eder ve anlam kırılması meydana getirir. Metnin devamında Âkif'in şu ifadeleri ironinin aslında kime göndermede bulunduğu da netleşmiş olmaktadır.

Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!
Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu!
Hudâ'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ;
Utanmadan da tevekkül diyor bu cürete... Ha?[4]

Âkif, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, yaşanılan sosyal hayattan sahneler sunmak gibi bir meselesi olduğu için, önce hiciv veya ironi sonra da muhatabın aslına gönderme yapma işini bilinçli yapar. Buna benzer bir kullanım yine "Koca Karı ile Ömer" şiirinde de karşımıza çıkar.

Ne sadâ var, ne bir yürür bîdâr;
Uhrevî bir sükûn içinde civâr.
Ömer olmuş gezer, sıyânet-i Hak...
Şu yatan beldenin huzûruna bak![5]

Bu ifadeleri düz anlamıyla, yani kelimeleri sözlük anlamıyla okuduğumuzda "toplumun

3 Ersoy, *a.g.e.,* s. 201, 202
4 Ersoy, *a.g.e.,* s. 202
5 Ersoy, *a.g.e.,* s. 88

huzurlu bir beldede yaşadığını" zannederiz. İşte ironi tam da budur. Yani zannettiğimiz şeyin aslında öyle olmamasıdır. Burada söylenen şey "toplumun huzurlu bir beldede yaşaması" iken, aslında kastedilen insanların ne kadar duyarsızlaştığıdır. Âkif'in bu şiiri, 1911-112 yıllarında, yani Balkan Harbi'nin yavaş yavaş toplumu kökünden sarsmaya başladığı bir dönemde yazılır. Söz konusu böyle bir sahnenin aktarılmasında Akif tam da bir ironist gibi hareket eder.

Diğer şiirlerinde de Âkif'in ironist kimliğini görmek mümkündür. Sözü çok uzatmadan bir de "durum ironisi"ne temas etmek istiyorum. Akif'in "Meyhane" adlı şiiri, "Mahalle Kahvesi" şiiriyle birlikte bütün külliyatı içinde mekân algısının ne tarzda ortaya çıktığının nitelikli bir şekilde örneklendiği metinlerin başında gelir. Akif, hemen hemen Safahat'ın birçok bölümünde camiiden, mezarlıktan vs. bahseder; ama müstakil olarak meyhaneye ve mahalle kahvesine dair şiirler yazmıştır. Bu, çünkü toplumu temelden sarsan, sosyal, psikolojik ve ahlaki bakımdan ele alınmasından dolayıdır. Akif "Meyhane" şiirinde de ironik olarak bir durumdan bahsetmektedir. Meyhane şiirinin önemli bir tarafı da benim metnimin başlığının ikinci bölümünü oluşturan aile hayatını kısmıdır. Söz konusu durum ironisi de burada ortaya çıkmaktadır. "Meyhane" şiirinde Akif, kocası zamanında eve gelmediği için şikâyet eden ve artık başka çıkar yol bulamadığı için de bizatihi meyhaneye kendi gelerek kocasını eve davet eden bir kadının hikâyesini anlatılıyor.

Ayol, nedir bu senin yaptığın? Utan azıcık...
Anan da, ben de, yumurcakların da aç kaldık!
Ne iş, ne güç, gece gündüz içip zıbar sade;
Sakın düşünme çocuklar aceb ne yer evde?

Evet, sen el kapısında sürün işin yoksa;
Getir bu sarhoşa yutsun, getir paran çoksa.[6]

Bu diyalog tam da meyhanede geçmektedir. Bu bir durum ironisidir. Yani bu evde, sokakta yahut meyhane kapsında yapılmaz. Özellikle sarhoşların yanında yapılır. Hatta söze sarhoşlar da dâhil olur. Manzumenin devamında adam dayanamaz, "-Cehennem ol seni hınzır orospu, git: Boşsun!"[7] der, ondan sonra ortalık karışır adam kendinden geçer, kadın da bayılır. Bu arada da söze diğer sarhoşlar girer. Onlar da kendi eşlerini de anlatarak kadının bu durumundan şikâyet etmeye başlarlar. İşte bu bir durum ironisidir. Bu muhaverenin, bu meselenin çözülmeye çalışıldığı yer bizatihi meyhanedir.

Devam edecek olursak, yukarıda ifade ettiğimiz gibi Akif, toplumsal olana yönelik mekânlar oluşturur. Bunlardan biri, önemli bir mekân olarak meyhane, diğeri de benzer şekilde mahalle kahvesidir. Mahalle kahvesinin bütününe bakıldığında -ki eğer bir metne, şiire, sanat eserine ironi açısından bakılacaksa özellikle Schlegel adlı teorisyenin ifadesiyle söyleyecek olursam, metnin mesajlarından ziyade bütününe bakmak gerekir. Yani metnin bütününe bakıldığında ancak ironiye dair bir fikir elde etmiş oluruz. "Mahalle Kahvesi"ne bu

6 Ersoy, *a.g.e.,* s. 51

7 Ersoy, *a.g.e.,* s. 52

açıdan bakıldığında aslında merkeze konulan çok temel bir meselenin olduğunu görürüz. Bu da hayat-ı ailedir. Bu konu metnin sadece on dört dizelik kısmında geçer. Öncesinde mahalle kahvesi, çok müthiş bir mekân tasavvuru ile hatta sinematografiye varan görsel tarifiyle yazarlara verilir. Mekânın görsel olan tarafı çok önemlidir ve bu da hakikaten "Mahalle Kahvesi"nde bariz bir şekilde dikkat çekmektedir. Bir mekân, içerisinde yer alan insanları, sadece bedenlerini koruyan tarafıyla ele alınmaz. Örneğin mahalle kahvesine yahut meyhaneye sığınmış olanlar, o mekânla içerden derinlikli bir bağ kuramadıkları için sadece bedenlerini o mekânlarda sığınak olarak tutarlar. Ama nitelikli mekânlar sadece bedenlerin değil, ruhların da rahata erdiği mekânlardır. Mekânların üstünde bulunan çatılar içeridekileri sadece kar, tipi, yağmur gibi doğa olaylarından korumaz, onları aynı zamanda ruhlarına iyi gelen saldırılardan da korur. Zira mekânın insan ile kurduğu derinlikli ontolojik bir bağı vardır. M. Akif'in "Meyhanesi"nde ve "Mahalle Kahvesi"nde söz konusu olan mekân böylesi bir mekân değildir. Zira buralarda sadece bedenler tutulur, ruhlar ise aç kalır. Bu mekânın hemen girişinde hayat-ı aile kısmına söz getirilmeden evvel mekân anlatılmaya çalışılır. Fakat mekân anlatılmadan evvel, "Kapansın elverir artık bu perde pek kanlı! Mahalle kahvesi hâlâ niçin kapanmamalı?"[8] dizeleriyle adeta Akif mekanı genişleterek ele alır. Söz konusu mekânın genişlediği yer Osmanlı coğrafyasının işaret edildiği dönemidir. Söz konusu o dönemi Akif yine Mahalle Kahvesi"nde şu şekilde anlatır:

Ne hastahânesi kalmış zavallı eslâfin,
Ne bir imâreti, bitmiş elinde ahlâfin.
Kanallann izi yok köprüler harâb olmuş;
Sebillerin başıboş, çeşmeler serâb olmuş![9]

Sözün bu kısmında da Akif, hala ayağını mahalle kahvesinden içeri atamamıştır. Fakat Akif, o noktaya gelinceye kadar mekân algısını geniş tutmaya çalışır. Bir dönemler Osmanlı'da kahvehaneler olumlu anlamda çok da ciddi fonksiyonel değerler üstlenmiş mekânlardır. Zira 19. Yüzyılın sonuna değin, kahvehaneler ilmi konuların konuşulduğu, sohbetlerin yapıldığı mekânlardır. Âkif, işte onlara gönderme yapar. Fakat 19. Yüzyıla gelindiğinde, Âkif'in içerisine birazdan gireceği mekân artık kapanmalıdır.

"*Hayât-ı âile" isminde bir ma'îşet var;*
Sa'âdet ancak odur... Dense hangimiz anlar?
Hayât-ı âile dünyâda en safâlı hayat,
Fakat o âlemi bizler tanır mıyız? Heyhat!
Sabahleyin dolaşıp bir kazanca hizmetle;
Evinde akşam otursan kemâl-i izzetle;[10]

Bu sözlerle birlikte de Âkif, daha henüz mahalle kahvesinin içerisine girmedi, fakat içerisine giren insanların nelerden uzak olduğunu en başta bize işaret ediyor. Âkif, birazdan mahalle kahvesinin içerisine girip orayı tüm teferruatıyla, muazzam bir gözlem ve bakış açısıyla,

8 Ersoy, a.g.*e.,* s. 101
9 Ersoy, *a.g.e.,* s. 102
10 Ersoy, *a.g.e.,* s. 102

fotoğraf kamerası titizliğiyle gördüğünü resmeden bir derinlikle mahalle kahvesini bizlere anlatacaktır. Bunun için de içerisinde bulunan insanların nelerden yoksun olduğunu bizlere duyurmaya çalışır.

Evinde akşam otursan kemâl-i izzetle;
Karın, çocuklann, annen, baban, kimin varsa,
Dolaşsalar; seni kat kat bu hâleler sarsa,
Sarây-ı cenneti yurdunda görsen olmaz mı?
İçinde his taşıyan kalb için bu zevk az mı?[11]

Akif, aile hayatıyla ilgili bu ifadeleri "Meyhane"de, "Seyfi Baba"da, "Asım"da, "Hakkın Sesleri"nde ve "Süleymaniye Kürsüsünde"de de söyler.

Karın nedîme-i rûhun; çocukların rûhun
Anan, baban birer âğûş-i ilticâ-yı masûn.
Sıkıldın öyle mi! Lâkin, biraz alışsan eğer
Fezâ kadar sana vâsi' gelir bu dar çember.
Ne var şu kahvede bilmem ki sığmıyorsun eve?
Gelin de bir bakalım... Buyrun işte bir kahve:[12]

Bu ifadeleri dedikten sonra Âkif kahveden içeriye adımını atar. Fakat bu öyle nitelikli bir gözlemdir ki, içeriye adım atarken bile kahvenin eşiğini de, kapısını da anlatır. İçeriye girdikten sonra da kahvede olanları bize teker teker sayar. İşte benim "Mahalle Kahvesi"nde sözünü ettiğim ironi de bu anlatılarda başlar. Burada bir iki tane daha örnek verip sözümüzü bağlayalım.

Gürültüsüz oyun isterseniz gelin damaya:
Zavallı, açmaza düşmüş... Bakın hesaplamaya!
Oyuncunun biri dalgın, elinde taş duruyor;
Rakîbi hâlbuki lâ yenkâtı' bıyık buruyor.
Seyirciler mütefekkir, güzîde bir tabaka;
Düşünmelerdeki şîveyse büsbütün başka:
Kiminde el, filân aslâ karışmıyorken işe,
Kiminde durmadan işler benân-ı endîşe.
Al işte: "Beyne burundan gerek, demiş de, hulûl"
Taharriyât-ı amîkayla muttasıl meşgûl!
Mühendis olmalı mutlak şu ak sakallı adam:
Zemîne dâire şeklindeki yaydı bir balgam;
Abanmış olduğu bir yamrı yumru değnekle,
Mümâslar çekerek soktu belki yüz şekle![13]

11 Ersoy, *a.g.e.,* s. 102

12 Ersoy, *a.g.e.,* s. 102

13 Ersoy, a.g.e., s. 105

Bu ifadeler söylenen, fakat söylenin ötesinde kastedilen çok daha farklı anlamlara sahip ifadeler olduğu için ironi olarak kabul edebileceğimiz ifadelerdir. Son bir örnek vererek bitirmek istiyorum:

Duyuldu bir iri ses, arkasından istiğfâr...
Meğer geğirti imiş.
-Pek şifâlı şey şu hıyar.
Cacık yedin mi, ne hikmet, hazır hemen teftîh...
-Evet şifâlı yemiştir...
-Yemiş mi? Lâ-teşbîh.
-Günâha girme. Tefâsîrde öyle yazmışlar...
Dayım demişti ki: Gördüm, hıyar hadiste de var:[14]

Yani, burada inanması zor olan bir şeyi kutsal olanla, hadis ya da ayetle takviye etmek söz konusudur. İşte bu tam bir ironik söylemdir. Metnin hemen sonuna yaklaşıldığında, yukarıda da söylediğim gibi, merkeze konulan aile hayatı tekrar hissettirilir. Yani aslında metnin yazılma sebebi, o kahvede bulunanların aile hayatının saadetinden, neşvesinden, huzurundan uzak kalmış olmalarıdır. Âkif mekânı muhteşem bir gözlem ile tasvir ettiği mahalle kahvesini ve orada bulunan adamların ahvalini anlattığı metnini şu nitelikli ifadelerle bitirir:

Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan,
Bakıyor bunlara, yan yan, iki çifte ince nazar:
"Ya sizin bir yuvanız yok mu?" diyor anlaşılan,
Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar.[15]

14 Ersoy, a.g.e., s. 106

15 Ersoy, a.g.e., s. 107

Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Mekânın Anlam Alanları

Beyhan Kanter
Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun hem içte hem de dışta güçlüklerle mücadele etmek zorunda kaldığı kaotik bir atmosferde Mehmed Âkif, şiirleriyle toplumsal yapıya ilişkin veriler sunarken aynı zamanda yaşadığı toplumun sosyo-kültürel analizini yapar ve kurtuluş için çözüm önerilerinde bulunur. Dış dünyayı betimlerken mekân-insan ilişkisini, mekânların dönüştürücü ve kimlik kurucu etkisi çerçevesinde ele alan Mehmed Âkif'in şiirlerinde mekânlara atfedilen anlam dizgeleri toplumsal yapıdan bağımsız olmadığı gibi mekânlar, estetik bir çerçeveden ziyade sosyolojik ve psikolojik işlevleri bağlamında ele alınır.

Bu bildiride Mehmed Âkif Ersoy'un şiirlerindeki mekânların toplumsal yapıda konumlanışları ve gündelik hayat etkileri, Âkif'in mekân dikkati ve bilinci üzerinden dile getirilecektir.

Farkındalık Sürecinde Kutsalın Mimari ve Uhrevi Etkisi: Camiler

İslâm medeniyetinin ve İslam'ın dinsel pratiklerinin mimariye yansıyan estetik yönünü temsil eden camiler, aynı zamanda dinin ve medeniyetin uhrevi cephesinin somutlaşmış kadim göstergelerinden birisidir. Sadece dinî pratiklerin gerçekleştiği, uhreviliği, maneviliği hissettiren mekânlar olarak tanımlayamayacağımız camilerin; toplumsal yapıyı düzenleyen, insanlar arasında kaynaşmayı/birliği tesis eden, 'farkındalık' sağlayan, gündelik hayatı inşa eden ve sosyoekonomik farklılıkları belirsizleştiren özellikleri de mevcuttur. Zira "Cami/mescid sadece ibadetlerin yapıldığı bir mekân olmanın ötesinde, toplumsal hayatın belli bir düzlemde sürdürülmesi için devrededir. Cami sembolü, toplumsal birliği, dirliği, cemaatin anlamını ve gücünü göstermektedir" (Alver 2013: 102). İsmiyle müsemma olarak toplayıcılık/birleştiricilik vasfını teşmil edebileceğimiz camilerde, aynı anda müşterek hislerle Allah'a yönelen, secdeye varan, ellerini semaya doğru açan ve dünyevi olanı dışlayan insanların yekvücut oluşları da toplumun manevi iklimine işaret eden bir görüntüdür.

İnsanların camilerden uzaklaşmasını, sekülerizmin hayat pratiklerinin benimsenmesini ve camilerin sadece şehri tamamlayan mimari yapılar olarak görülmesini eleştiren Mehmed Âkif, camileri; İslam medeniyetini temsil eden, İslam dinine ilişkin bedensel pratiklerin/ritüellerin gerçekleştirildiği, tarihsel belleği haiz ve uhrevi mekânlar olmalarının yanı sıra

ümmet bilincinin ve ittihad-ı İslam fikrinin serpildiği/yayıldığı ayrıcalıklı alanlar olarak da şiirlerine alır. Lahuti ve semavi taraflarıyla birlikte sosyo-kültürel taraflarını da ön plana çıkardığı camileri, halkın bilinçlendirilmesi ve uyanışa/'diriliş'e davet edilmesi için aracı kılar. Mehmed Âkif'in camilere yüklediği anlamlar, bütün hayatının da özeti gibidir. Mithat Cemal'in anlattığına göre "Köprüden Sarıgüzel'deki evine giderken Âkif, beş camiin maneviyatında yürürdü: Yeni Cami'nin kutsiyetine dalarak Mercan yokuşunu çıkar, Beyazıt ve Süleymaniye camilerinin iki kanadına bürünür. Şehzade camiin nurunda uçar, Fatih camiin şümulünde evine inerdi. Zaten Fatih Camii ve Âkif'in evi birbirinin müştemilatı idi; babası namazdan sonra ahbaplarıyla camiin maksurelerinde görünürdü. Cami evin selamlık dairesiydi, ev de camiin harem tarafı" (Kuntay 2005: 278).

Safahat'ın ilk şiiri olan "*Fâtih Câmii*" başlıklı şiirde, "manzumeye adını veren Fatih Camii'nin şaire ilham ettiği duygular, yine camiyle ilgili olarak çocukluğuna dair bir hatırası ve bir sabah namazı esnasında camide toplanan cemaatin Allah'a yakarışı anlatılmıştır" (Gökçek 2014: 97-98). Mehmed Âkif, devirleri yarıp yükselen "*bu müthiş heykel-i ikrar*"ı İslam medeniyetinin kudretini ve ulviyetini sembolize eden bir abide olarak yücelterek Fatih Camii ile İslam medeniyeti arasında ontolojik bir bağ kurar. Fatih Camii, sadece İslam estetiğini yansıtan bir mimari yapı olarak değil aynı zamanda geçmişin ve geleceğin aydınlık zamanlarını temsil eden ve bütün müminleri kucaklayan ruhani ve canlı bir mekân olarak da ele alınır. Nitekim şair, "*Derâğûş etmek ister nazenin-i bezm-i lahuti/ Kol açmış her menârı sanki bir ümmîd-i cür'etkâr*" (s.5) dizeleriyle minareleri görsel ya da estetik bir mimari özelliğiyle değil bütün müminleri Hakk'a yönelten ve "*huşua müstağrak*" cephesiyle betimleyerek görüntü düzlemine taşır. Böyle bir algılayışla camiye gelenlere de farklı anlamlar yükler.

Mehmed Âkif'e göre "*Mukaddes mabed*" olarak kutsanan Fatih Camii'nin üstünde bölük bölük yükselen/parlayan ruhlar, "*ulvi kubbesi*"nin altında dalga dalga coşan nurlar kutsi bir tecelliyle parlamaktadır. Adeta sabahın mahmur hali camide cisimleşmiş ya da Cenab-ı Hakk'ın tecellisi Sina Dağı suretinde semadan toprağa inmiş izlenimi uyandırmaktadır. İçinde binlerce zikir iniltisi yükselen Fatih Camii'ne yüklediği bu manevi anlamlarla birlikte Mehmed Âkif, İslam'ın başlangıç devirlerindeki ulviyetin de caminin cephesinde parladığını, o başlangıcın feyziyle bir yığın taşın kıyam ederek yükseldiğini ve bir nur timsali haline geldiğini dile getirerek Fatih Camii'nin varlığında, bütün bir İslam medeniyetinin "anılar belleği"ni şiirine aksettirir. Zira, asırlar geçmesine rağmen hâlâ bıkıp usanmadan batılın hücumlarına göğüs geren bu kutsi yapı, ibadet edilen bir mabet olmanın dışında simgesel anlamlar da yüklenmiştir. Nitekim "*Bu bir ma'bed değil, Ma'bûd'a yükselmiş ibâdettir/Bu bir manzar değil, dîdâra vâsıl mevkib-i enzar*" (s.6) dizelerinde cami, lahuti ihtişamıyla, ibadetlerin gerçekleşmesine aracı olmasıyla ve yüklendiği tarihsellikle ayrıcalıklı kılınmıştır. Semadan inmemesine rağmen semavi özellikler taşıyan Fatih Camii, maddi bir yapı olarak değil, İslam medeniyetinin estetik birikimini yansıtan, Allah'ın feyzini hissettiren, "*ecdadın ruhu*"nu barındıran ve "metafizik ürpertiler" oluşturan semavi ve ebedî bir yurt olarak betimlenir.

Mehmed Âkif, Fatih Camii'nin estetik ve mimari yapısına yansıyan kutsiyetin ve tarihselliğin anlatıldığı dizelerden sonra, uhrevi yönüne vurgu yapar. Minarede sala okuyan müezzinin mahmur ve hazin sesiyle gittiği Fatih Camii'nde, hazır bulunan cemaatle karşılaşan ve

caminin "*münevver sinesi*"ne sokulan şair, çocukluk yıllarına ait latif bir hatıratı/cami tecrübelerini anımsayarak mekânsal aidiyetini pekiştirir.

Mehmed Âkif, maneviyatın ve "mümin çehre"nin korunduğu, kutsalın profana karşı mücadelesindeki dirayetin yansıdığı Fatih Camii'ni, hem sosyal yaşamdaki konumu ile hem de ümmetin tarihsel belleğini barındıran dirayetli bir muhafız olarak ele alır. Caminin varoluşsal gerçekliğini oluşturan cemaatin bir sabah namazı vaktinde, huzu' ve huşu içindeki gölgeleri ise cami ve cemaat arasındaki manevi aidiyeti gösteren güçlü bir delil olarak sunulur.

Milletin bilinçlendirilmesi, İslam'ın ve millî kimliğinin özüne varması için şiirini/sanatını aracı olarak kullanan Mehmed Âkif, "*Süleymâniye Kürsüsü'nde*" başlıklı manzumesinde, Süleymaniye Camii aracılığıyla halkı uyandırmak, bilinçlendirmek ve 'farkındalık' inşa etmek ister. Caminin önce mimari estetiği açısından karakteristik özelliklerini betimleyen şair, daha sonra camide vaaz veren bir vaiz aracılığıyla toplumsalın İslami dinamiklerini harekete geçirmeyi ve kolektif duyarlık aşılamayı amaçlar. Cami, bu şiirde de halkı aydınlatan ve ittihad-ı İslam fikrini telkin/teyit eden bir sorumluluk yüklenir.

Mehmed Âkif, Yeni Camii'yi betimlediği bölümde, "*timsâl-i ilâhi*" olarak adlandırdığı bu yapının hem bütün zamanları aşan sanatsal ve estetik yönüne, hem de ân'ı donduran semaviliğine atıfta bulunur. Şair, baştan ayağa iman dolu olduğunu söylediği Süleymaniye Camii'ni de ayrıcalıklı kılarak; dünyadaki her türlü kirden, zelzeleden uzak kalacağını, bütün mahkemeler, mabetler yıkılsa, en temiz yerleri en kirli ayaklar çiğnese, insanlık dinsizliği yeni bir din olarak tanısa bile bu "*Hudâ lânesi*"nin tek taşının dahi düşmeyeceğini "*doğruluğun yerdeki tek yurdu*" olarak kalacağını ve bu "*muazzam çehrenin*" maziye gömülmeyeceğini haykırır. Sezai Karakoç'un da ifadesiyle; "Süleymaniye, sadece mimarının kafasından geçenden ibaret olmadığı gibi, sadece çizilen projesinden, hatta taş ve tuğlalarla örülüp bittiği andaki durumundan da ibaret değildir. Süleymaniye, asıl zamana karşı fizik dayanıklılığını gösterdiğinde ve daha da önemlisi insanların estetik ve ruhi ihtiyaçlarına sürekli bir şekilde cevap verebilme imtihanından başarıyla geçtikten sonra Süleymaniye olmuştur. Fakat öyle bir Süleymaniye ki, baştan beri buydu, bu Süleymaniye'ydi âdeta." (Karakoç, 1978: 40).

Âkif, özellikle Tanzimat'tan itibaren Osmanlı'da da etkisini göstermeye başlayan pozitivizme göndermede bulunduğu bu dizelerde, camiyi koruyacak olan müminlerin varlığına işaret eder. Zira İslam ümmetinin "diriliş"i gerçekleştireceğine olan inancını hep koruyan şair, Süleymaniye Camii'nin ebedîliğini haykırırken de bu inancını sezdirir.

Mehmed Âkif, *Süleymaniye Kürsüsü'nde* şiirinde, "*sanatın ruhunu seyyal bulut şeklinde*" (s. 157) gösterime sunan Süleymaniye Camii'nin karakteristik üslup özellikleriyle birlikte insanda uyandırdığı deruni ve ulvi hisleri de aksettirir. Nitekim "Vecde gel, vahdete dal, âlem-i kesretten uzak/Yalnız Sânii gör, san'atı, masnûu bırak" (s.160) dizelerinde caminin, dış dünyanın kaotikliğinden yalıtan yönüne işaret eder. Bu çerçevede şair, camideki ibadet ve dualar sayesinde bedenleriyle bağlı oldukları dünyadan uzaklaşan cemaatin Allah'a yönelişini dizelere döker. Sinelerin vecd ile coşması, bedenlerin tepeden tırnağa kadar

ürpermesi, ruhların tecelliden yorgun kalması ve masivadan arınan cemaatin bedenen ve ruhen mutlak varlık olan Allah'a teslim oluşu, "mekânın kolektif deneyimleri" (Uryy 1999: 43) aracılığıyla yansıtılır.

Süleymaniye Kürsüsü'nde şiirinin özelliklerinden birisi de caminin sosyo-kültürel yapısına ve sosyal düzeni inşa edici görevine ilişkin göndermelerdir. Zira "camilerin, sadece pencerelerinden âdeta içeri taşar gibi olan ışıklar altında Allah'a yönelme yanında her Cuma toplumdan ve devletten gelen buyruk, muştu ve yardımla donanma, kültür yönünden bağdaşma ve kaynaşma da düşünülürse, eski canlılıkla taşan ve topluma hayat bağışlayan fonksiyonu" da (Karakoç 2011: 50) ortaya çıkmış olur. Mehmed Âkif de, kürsüye çıkan vaiz aracılığıyla memlekete ilişkin düşüncelerini kuru bir didaktizmle değil, gür bir sesle tebliğ ettiği gibi İslam medeniyetinin gelişmesinde önemli bir rol oynayan camilerin, sosyal kimlik inşa etmedeki mürşit rolünü de böylelikle yeniden ortaya koymuş olur. Vaizin, vaaz etmeyeceğini, İslam âleminin içinde bulunduğu durumu analiz edeceğini söylemesi ve dünya ölçeğinde gezdiği yerlerle İslam ülkelerini kıyaslaması, İslam ruhunun yanlış anlaşıldığını yansıtan sosyolojik veriler sunması ve ideal Müslüman tipini anlatması, caminin sosyal ve eğitici işlevine ilişkin bir aktarımdır. Bununla birlikte "*Ey cemaat, uyanın artık, el verir artık uyku! Yok mu sizlerde vatan nâmına hiçbir duygu*" (s.178), *"Ey cemaat, yeter, Allah için olsun, uyanın!/Sesi sonra pek müthiş öter sonra kulaklarda çanın*" (s.179) şeklindeki heyecanlı dizelerde cami, toplumsal dinamikleri harekete geçiren, kolektif kimlik oluşumuna etki eden ve sosyal meselelerin konuşulduğu bir 'duyarlık mekanı' olarak görülür.

Mehmed Âkif, "*Fatih Kürsüsü'nde*" de camiyle arasında deruni bir aidiyet ilişkisi kurar. Nitekim "-Aman, şu mâbet-i feyyâzın ihtişamına bak:/ Bakar bakar doyamam: âşık olmuşum mutlak!" (s. 241) dizelerinde bu aidiyeti pekiştiren şair, caminin etrafına yavaş yavaş sokulup sonradan yayılan salaş, kalleş yapılardan duyduğu hoşnutsuzluğu öfkeli bir sese dönüştürür. Mehmed Âkif'in Fatih Camii'ne bakışında ecdadın sanat ve estetik duyarlığına ve İslam medeniyetinin tevhit bilincinin sanat formuna yansımış biçimine bir hayranlık söz konusudur. *"Bugün bizim tepemizden bakan bu âsârı/Sıyanet eylemeden âciziz, değil yapmak…/Hakikat öyle! Şu mâbet nedir? Şu haşmete bak! /Bırak ki câmii, dünyada olmaz öyle eser*" (s. 245) dizelerinde, karşıdan gördüğü Süleymaniye Camii aracılığıyla İslam medeniyetinin mimari yetkinliğine göndermede bulunan şair, aynı zamanda yitirilen mimari geleneğimize atıfta bulunur.

Söz konusu şiirinde bir arkadaşıyla birlikte Fatih Camii'nde vaaz verecek birini dinlemeye giderken gözlemlerini ve hislerini aktaran şair, "*namaz değil yalnız maksadım… Bugün bir adam/Çıkıp da va'zedecek öğle üstü halka*" dizeleriyle caminin ibadet dışındaki sosyal işlevini duyurur. Vaizin kürsüde olduğu bölümde de cami; bilinçlendirme, topyekûn bir uyanış gerçekleştirme, toplumsal mekanizmayı harekete geçirme ve kimlik inşa etme gibi amaçların duyurulduğu canlı ve dinamik bir mekân olarak karşımıza çıkar. Nitekim vaiz, kendisini dinlemeye gelen müminlere çalışıp didinmenin önemini ve geleceğin ancak çalışılarak tayin edilebileceğini, medeniyetlerin çalışmayla ilerlediğini, ilmin ışığına katkıda bulunulması gerektiğini telkin ettiği gibi dünyadaki teknik ve ilmi gelişmelerden örnek verir. Caminin halkı bilinçlendirme görevine ve İslam birliği tesis etme vasfına gönderme yapılan şiirde, aydın ve ileri görüşlü bir vaiz aracılığıyla Âkif, dine giren hurafeleri, yanlış anlaşılan

tevekkül ve kader anlayışlarını da eleştirir. Bu şiirde de *Süleymaniye Kürsüsü'nde* olduğu gibi cemaati "uyanış"a davet eden gür ve mütefekkir bir ses hâkimdir. Bu çerçevede, şairin kendi görüşlerini mütefekkir bir vaize emanet ederek aktarması, halkı aynı ortak paydada ve aynı hissiyatta buluşturan camilerin sosyal hayattaki konumuna ilişkin önemli bir vurgudur.

Mehmed Âkif, "*Umar Mıydın*?" başlıklı şiirinde ise İslam diyarının üzerine bir kader gibi çöken "gurbet"ten bahsederken özellikle mabetlerin/ibadetlerin yetim oluşundan ve ıssızlaşmaya başlamasından şikâyetini insanların camilerle arasındaki bağı koparması üzerinden dile getirir. "*Umar mıydın: cemaat bekleyip durdukça minberler/Dikilmiş dört direk görsün, serilmiş bir yığın mermer*?" (s.455) dizeleriyle camilerin yalnızlaştığını ifade eden şair, camilerden uzaklaşılması ile toplumsal bilincin yok olması arasında ilişki kurar. Zira "cami bir ruhtu, bilinçti. O canlı olduğu sürece toplum da canlıydı" (Karakoç 2011: 52) İşte Âkif de caminin yetim kaldığını dile getirerek yitirilen ruha, bilince ve toplumsal canlılığa işaret eder. "*Ezanlar*" başlıklı şiirinde de minareleri İsrafil'in sûru ile özdeşleştiren Mehmed Âkif, minareden yükselen seslerin evlerdeki hayat ışığını uyandırdığına vurgu yapar.

Gündelik Hayatı Çürüten Sefalet Mekânları: Meyhaneler

Safahat'taki şiirlerinde içinde yaşadığı devrin gündelik yaşam pratiklerinden kesitler sunan Mehmed Âkif, toplumsal yozlaşmayı ve ahlaki çürümeyi ele alırken realist ve idealist bir tavırla mekân-insan ilişkisine odaklanır. Bu bağlamda meyhaneler, bireyi ailesinden uzaklaştıran, yozlaştıran, toplumsal hayatı zedeleyen ve sefalet sahnelerine tanıklık eden kasvetli bir yabancılaşma mekânı olarak deşifre edilir.

Mehmed Âkif, *Meyhane* başlıklı şiirinde süfli zevkleri uğruna meyhaneye giden, bu uğurda ailelerini ihmal eden, yozlaşmış ve vurdumduymaz tipleri eleştirir. Şiirin ilk bölümünde meyhane atmosferini sosyal tenkide tabi tutan Âkif, her tarafı süfliyet ile dolu olan, ulviyetten yoksun, her taşından ümitsiz feryatların yükseldiği meyhanelerin dağıttığı aile yuvalarına işaret eder. Âkif'e göre, meyhanenin sönük sönük titreyen kandilinden etrafa matem isleri yayıldığı gibi içeri bir kere giren iğreti hayatından pişman olur; çıkan ise dünya işlerine yabancı bir serseri haline gelir. Bu bağlamda meyhane; bireyi kendi hayatına, ailesine ve topluma yabancılaştıran, hisleri, vicdanları uyuşturan bir sefalet mekânı olarak olumsuzlanır. İnsani olan her şeyden ayrı düşen meyhane ahalisi, benlik yitimine uğradığı gibi mazi ve ati düşüncesinden de uzaklaşır. Hayata karşı pasif duruma geçen bu bireylerin gündelik hayatları sekteye uğradığı gibi hem kendilerinin hem de ailelerinin gelecekleri de ipotek altına alınır.

Meyhanenin izbe ve boğuk fiziksel atmosferini, basık tavanlı, karanlık, sefil bir dükkân; hurdası çıkmış eski püskü bir yerdir, sakat bacaksız sandalyeler, kırık dökük şişeler, sönük sönük yanan isli bir lamba şeklinde betimleyen Âkif, mülevves bir mekân görüntüsü canlandırır. Mekânın fiziksel görüntüsündeki sefalet, burayı paylaşan insanların sağlıklı bir iletişimi imkânsız hâle getiren konuşmalarına da aynı şekilde yansır. Meyhanedeki insanların ritüel hâline gelen konuşmalarından kesitler sunan şair, sosyolojik ve psikolojik tahliller sezdirecek biçimde kavga eden insanları betimler.

Şiirlerinde aile bütünlüğünün korunmasına ilişkin gönderimlerde bulunan Mehmed Âkif, meyhanelerin aile bütünlüğünü tehdit eden ve mahremiyeti ihlal eden yönüne Baba Arif adlı bir meyhane müdavimi aracılığıyla değinir. Baba Arif'in karısı, onun sürekli meyhaneye gitmesinin yol açtığı sefaleti haykırırken pek çok kadının da sözcülüğünü üstlenir. Meyhanedekilerin kışkırtmasıyla Baba Arif'in karısını boşaması ve kadıncağızın bayılması, Mehmed Âkif'in tezini güçlendiren bir örnektir.

Mehmed Âkif, ahlaki çöküntünün toplumsal yapıda yol açtığı zedelenmeleri ele alırken meyhanelerin çoğalmasından duyduğu endişeyi de dile getirir.

Ataletin Eril Yurdu: Kahvehaneler

Toplumsal hayat içinde eril mekânlar olarak tanımlayabileceğimiz kahvehaneler, gündelik hayatın sıradan ve alışıldık mekânlarındandır. Mehmed Âkif, şiirlerinde kahvehaneleri; milleti uyuşturan, tembelliğe gark eden, milletin gayretini emen ve toplumsal düzeni bozan yozlaştırıcı mekânlar olarak olumsuzlar. Bu çerçevede mahalle kahvehaneleri, sosyalleşme mekânı olarak değil, milletin çalışmasını ve böylelikle de medeniyetin/toplumun ilerlemesini engelleyen miskinlik mekânları olarak duyumsatılır.

Mehmed Âkif, "*Mahalle Kahvesi*" başlıklı şiirinde, mahalle kahvesi ile ilgili olumsuzlayıcı hükümler verdikten sonra gözlemlediği bir mahalle kahvesine ilişkin deneyimlerini fragmanlar halinde şiirine alır. Adımbaşı görülen kahvehanelerin azmin ve sorumluluk şuurunun önüne dikilen bir engel olduğunu dile getiren şair, insanların gündelik hayatlarını kesintiye uğratan bu mekânları hem fiziki özellikleri hem de insan tipolojileri bakımından eleştirir. Eleştirdiği bu insanlardan birisi de kan alma, diş çekme gibi ihtisas gerektiren işleri yapan kahvecidir.

Kahvelere giden insanların ülkü ve değerlerini yitirdiğini vurgulayan Âkif, bireyi eylemsizleştiren ve pasifize eden kahvelerin yol açtığı toplumsal çözülmeyi canlı tablolar halinde betimler. *"Bu, çehresindeki levsiyle yurda yüz karası"* dediği ve Şark'ın "*harim-i katili*" olarak gördüğü mahalle kahvelerini eski batakhanelerle eşitleyen ve buralarda "ümmet-i merhume"nin ölmeden gömüldüğünü dile getiren şair, kahvehanelerin bireyin ruhunu ve çalışma azmini öldürmesinden şikâyetçidir.

Mahalle kahvelerinin kapatılmasından yana tavır sergileyen Âkif, kahvehaneleri betimlerken sefil ve viraneleşmiş bir tablo çizer. Bu çerçevede mazinin şanlı sayfalarına sarılmayıp mülevves taraflarını benimseyenleri eleştirir. Zira ecdadın azmine vurgu yapan şair, o necip neslin, şanlı evladın damarlarında kan yerine kahramanlık dolaştığını, yüreklerinde can yerine ölüm taşıdıklarını dile getirerek kendi nesli karşısında ecdadı yüceltir. Nitekim kendi neslinin, ecdadın mirasını yıkarak yerine kahvehaneler yaptıklarını ifade eder ve toplumda giderek kangrenleşmeye başlayan yozlaşmayı kahvehaneler üzerinden yansıtır. Yozlaşmanın tahakküm kurduğu bir atmosferde, sanat heykelleri yetiştiren Şark'ın feyizli zeminlerinin çoraklaştırıldığını, ecdadın hastanelerinin, imaretlerinin kalmadığını, köprülerin harap olduğunu, sebillerin başıboş, çeşmelerin susuz kaldığını dile getirmesi de bu tahribatla

kahvehaneler arasında bir bağlantı kurmasının yansımasıdır. Zira ona göre hem fiziksel hem de manen kire gark olan kahvehaneleri yurt haline getiren "*bu korkak nesil*" çalışma hassasından tamamen uzaklaştığı gibi atalet de giderek kronikleşmeye başlamıştır. Nitekim Âkif, *Fatih Kürsüsü'nde* şiirinde de *"Deden mi açmış o miskin kılıklı kahveleri?/Hayır, deden sana, bak hastaneler yapmış!/Yanında Mekteb-i Tıbbiyeler neler yapmış!"* dizeleriyle kahvehaneleri ecdadın mirası olarak görmez. Zira "klasik dönemde camilerin yanında açılan kahvehaneler, dinî yaşantının bir uzantısı olarak düşünülmüştü. Namaz vaktini bekleyen mahalle halkı zamanını kahvehanelerde oturarak geçirirdi. Bu geleneksel mekânlarda din duygusunu güçlendiren menkıbeler ya da *Danişmendnâme, Battalnâme* türünden kahramanlık destanları okunur, halk şairleri dinlenirdi." (Işın 2014: 88) Ancak zamanla kahvehaneler, kolektif duyarlık aşılayan, kültürel aktarıma katkı sağlayan millî ve dini özelliklerini yitirerek oyunların oynandığı ve gündelik hayatın merkezine yerleşen miskinlik mekânları olarak değişime uğrar.

Şiirlerinde aile hayatına ayrıcalıklı bir yer veren, toplumsal düzenin aileden başladığına dikkat çeken Âkif, kahvehaneleri, aile hayatını zedeleyen ve sosyal bozukluğu tetikleyen mülevves mekânlar olarak değerlendirir. İnsanın huzur sığınağı olan ev ile insanı asli gerçekliğinden uzaklaştıran kahvehaneler arasında bir kıyaslama yapan şair, aile efradıyla birlikte geçirilen saadetli dakikaların, ailesinin geçimini temin etmek için çalışan erkeğin akşamları izzetle evinde oturmasının ve ailesinin onun etrafında adeta bir hale oluşturmasının evi "*cennet sarayı*"na dönüştüreceğini dile getirir. Şair, "*ne var bu kahvede sığmıyorsun eve*" dizesiyle olumsuz tavrını yinelediği gibi evin sadece barınak olarak algılanmasına karşı bir tavır geliştirir.

Kahvehanenin fiziksel görüntüsünü detaylarıyla betimleyen Mehmed Âkif "Çamurlu bir kapı, üstünde bir değirmi delik/önünde tahta mı, toprak mı? Sorma pis bir eşik" (s.120) dizelerinde olumsuzladığı kahvehanelerin fiziki kirliliği ile buraya gelen insanların bozulmuşluğu arasında bir ilişki kurar. Kronik bir yaraya dönüşen kahvehaneleri *yemliksiz ahırlar* olarak tanımlayan Âkif, masaların üstündeki kirli iskambil kâğıtlarını, kirli tavanı, argo konuşan, gürültü yapan kaba ve cahil insan manzaralarını olumsuzlayıcı benzetmelerle deşifre eder. *Berlin Hatıraları'*nda Osmanlı'daki ve Berlin'deki kahvehaneleri karşılaştıran Mehmed Âkif, Berlin'de gördüğü bir kahvehane karşısında şaşkınlığını gizleyemez. Osmanlı'nın izbe, basık ve kasvetli kahvehanelerine karşın Berlin'de göz kamaştırıcı biçimde aydınlık ve temiz bir kahvehane görüntüsü ile karşılaşır.

Ebedî Hayatın ve Sonsuzluğun Sembolik Kapısı: Mezarlıklar

Şiirlerinde Allah inancına, ümmet bilincine, İslam akidelerine ve ahlakına ilişkin tezler sunan Mehmed Âkif, mezarlıkları da ölümü/ahireti hatırlatan, dünyanın faniliğini hissettiren ve insanın ebedî yurduna gidişini sembolize eden uhrevi bir hikmet kapısı olarak ele alır. İslami tefekkürde bireyin dikkatini ölüme, ölümden sonraki ebedî hayata çeviren ve bu dünyanın faniliğini hatırlatan mezarlıklar, aynı zamanda tarihsel özellikleri de içerir.

Mehmed Âkif, *Mezarlık* başlıklı şiirinde, mezarlığı sadece ölen insanların geçici yurdu şeklinde değil aynı zamanda derin tefekküre dalmayı mümkün kılan bir dinginlik ve sükûnet mekânı olarak değerlendirdiği gibi mezarlık ile hayat arasında güçlü ve sıkı bir aidiyet ilişkisi kurar. Şiirde hayat ve ölüm üzerine düşüncelerin mezarlık üzerinden verilmesi de dirilerin sadece görerek deneyimledikleri mezarlıkların oluşturduğu gerçeklik ve sonsuzluk hissiyle ilintilidir. Mehmed Âkif'in mezarlıklara bakışında ölüm korkusu ve ürpertiden ziyade ölüme ilişkin farkındalık, hayatın dinî pratiklere göre icrasının gerekliği ve ebedî hayata hazırlık gibi olgular hâkimdir. Şair, dehşetli bir mekân izlenimiyle ürkütücü bir tablo çizen mezarlıkların, hayatın seline kapılan ve dünyeviliğin sonsuz koşuşturmacası içinde devinmekten yorgun düşen bütün insanların zorunlu uğrak mekânı olacağını hatırlatır ve insanlığın en güzin evlatlarına kucak açan mezarlıkları, kurtuluş ve arınma mekânı olarak ayrıcalıklı kılar.

Mezarlıklar, Mehmed Âkif için aynı zamanda sosyo-kültürel ve tarihsel hafızayı barındıran, milletin mazisini taşıyan şanlı bir tarihi simgeler. Zira "ibret"in de "hikmet"in de mezarlıklarda olduğunu dile getiren şaire göre, geçmişin şanını barındıran mezarlıklar, istila devrini, hürriyeti, hamaseti ve gayreti barındırmasıyla zillet haline dönüşen hayatın karşısındaki izzettir. Âkif, böyle bir düşünüş tarzıyla içinde yaşadığı çağa ilişkin eleştirel bakışını ecdadın kahramanlıklarını sezdirici bir biçimde sunar.

Mehmed Âkif'in duyuş tarzında mezarlıklar, aynı zamanda biçare ve kimsesizlerin ferah ve inşiraha kavuşmasını sağlayan, başlarında ebedî bir gölge ve şefkatli bir kanat oluşturan rafine bir "*salah iklimi*"dir. Dünyevî ölçekte varlık ve yokluk arasındaki sınırı somutlayan mezarlıkların "*salah iklimi*" olarak düşünülmesi de hayat karşısında ezilen kimsesiz ve biçarelere sunduğu avuntu ile ilintilidir. Bu kurtuluş ve avuntu, mezarlıkların insanları bedenin ağırlığından kurtarıp ruhu özgürleştirmesiyle bağdaştırılır. Hayatta kalanların idrakine tam olarak eremediği ölüm gerçekliğinin somut göstergesi durumundaki mezarlıklar, sıradan bir toprak parçasından ziyade adeta başka bir maden gibidir şairin ruh evreninde. Böyle bir duyuş tarzıyla mezarlıkları sahiplenici bir tutum sergileyen şair, mezarlıkların çağrışımlarıyla şiirini temellendirir.

Mehmed Âkif, "semavi toprak" olarak tanımladığı mezarlıkların fiziksel görünümü ile uhrevilik arasında ontik bir bağ kurar. Nitekim mezarlıkların çürümüş toprağında göz nuru, etrafındaki otlarda güzellerin boy ve poslarından nişane gören şair, mezarlıklardaki servilerin Allah'a yükselen deruni bir ah, çukurlarının da Mevla'dan inmiş emin ve tecavüzden masum bir uyku yeri olduğunu dile getirir. Bununla birlikte beka fecrini doğuran mezarlıklardaki dikili taşların her parçasının lahuti manalı binlerce şiir okuduğunu, taşlarındaki neşidelerin ebediyeti tanıttıklarını ifade eder.

Mezarlıkların ihdas ettiği münzevilik ve sükût, Mehmed Âkif'in mezarlıkları kaçış mekânı olarak görmesinde etkilidir. Zira hayattan sıkılınca mezarlıklara giden şair, "*mahalle-i mevt*"i yegâne meskeni olarak nitelendirir. Mezarlıklara deruni anlamlar yükleyen Âkif için "ölüler mahallesi" hayatın isteklerinden sıkıldığı zaman sığındığı bir inziva, bir kaçış alanıdır. Perişan haldeki ömrünü/yaşantısını duyumsayan şairin mezarlıklar aracılığıyla masivadan uzaklaşarak kendi ben'ine dönmesi, asli olanı hatırlama/içselleştirme ve ruhunu hayatın bağlarından koparma arzusuyla ilintilidir.

Mezarlıklarla ilgili algılayış tarzını Eyüp'te gördüğü ve koca bir ebediyet denizi dediği geniş bir mezarlık aracılığıyla yineleyen Âkif, zamanı donduran mezarlık görüntüsünün ihdas ettiği bir gündüz düşünün içinde bulur kendini. Mezarlık çevresinin derin bir sessizliğe gark olduğu bu anlarda hayale dalan şair, lahuti bir beste duyar. Kabirleri inleten, taşları fasih bir lisan haline getiren bu ilahi teranenin etkisiyle mezarlık etrafındaki servilerin büyük bir cemaat haline geldiğinin tasavvur edilmesi, şairin ruhsal olarak başka âlemlere yolculuk ettiğine işaret eder. Nitekim adeta bir gündüz düşü içinde kıyamet âlemini seyre dalan şair, ölümün gerçekliği ve mahşer ile yüzleşir. Ecdadın, kefenleri omuzlarında "huzur-ı İlahi"den akın akın geçtiğini, korku ve ümit muhitinden kalkıp hayret makamında durduklarını görür.

Mehmed Âkif, "*Bir Mezar Taşına Yazılmış İdi*" şiirinde mezarı "*son menzil-i aram*" olarak "*Bu da Bir Mezar Taşı için Yazılmış İdi*" şiirinde ise mezarı/makberi ibret veren bir hatip şeklinde tanımlar.

Sonuç

Yaşadığı toplumun tüm dertleriyle hemhâl olan Mehmed Âkif Ersoy, sanatını da toplumun hizmetine vererek bunu kanıtlar. Yaşadığı toprakların ruhu ile özdeş bir ideal insan tipi oluşturma amacını taşıyan şair, yaşanan mekânın insan üzerindeki yadsınamaz etkisini şiirlerinde de dile getirir. Mekânın insana, insanın da mekâna dönüştüğü gerçeğinden hareketle toplumsal bellekte bir aydınlanma oluşturmak isteyen Mehmed Âkif, milleti sefalete sürükleyen mekânları olumsuzlarken milletin kendilik değerlerini kurgulayan mekânlara dönüşünü arzular.

Mehmed Âkif, mekânları İslam medeniyetinin sorunlarından ayrı düşünmez. Nitekim meyhane, kahvehane gibi mekânları, bazı toplumsal sorunların ve İslam medeniyetinin yaşadığı krizlerin müsebbibi olarak görür. Bu bağlamda özellikle kahvehane ve meyhane gibi mekânların aile hayatı içinde yol açtığı krizlere ilişkin argümanlar sunarak bu mekânların sosyolojik sonuçlarına gönderimde bulunur. Denilebilir ki Mehmed Âkif'te mekân, estetik bir motif olarak ortaya çıkmaz, bir medeniyet ve kültür sorunu olarak ortaya çıkar.

Kaynaklar

Alver, Köksal (2013) Mahalle, Hece Yayınları, Ankara.

Ersoy, Mehmet Akif (1984) Safahat (Haz. Ertuğrul Düzdağ) İnkılâp Yayınevi, İstanbul.

Gökçek, Fazıl (2014) Âkif'in Şiir Dünyası, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Işın, Ekrem (2014) İstanbul'da Gündelik Hayat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Karakoç, Sezai (1978) Yitik Cennet, Diriliş Yayınları, İstanbul.

Karakoç, Sezai (2008) İnsanlığın Dirilişi, Diriliş Yayınları, İstanbul.

Kuntay, Mithat Cemal (2005) Mehmed Akif, L&M Kitaplığı, İstanbul.

Urry, John (1999) Mekânları Tüketmek (Çev. Rahmi G. Öğdül) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

İki Kadim Dost (Âkif ve Babanzade Ahmed Naim)

Mehmet Kurtoğlu

Şair ve yazarların özellikle kendi aralarında dostluk kurmada ve bu dostluğu sürdürmede başarılı oldukları söylenemez. Yazmanın daha doğrusu yaratıcı olmanın verdiği o zalim dayanılmaz benlik, sanatçıları zor insan yapmaktadır. Bu yüzden büyük sanatçılar birbirinden pek haz almadıkları gibi kalem kavgaları hatta Necip Fazıl - Nurullah Ataç tartışmasında olduğu gibi daha da ileriye giderek şiddete başvurdukları olmuştur.[1]

Bu bağlamda Millî Şairimiz Mehmed Âkif'e baktığımızda dostuna karşı ne kadar halim selim ise sevmediğine/düşmanına karşı o denli sert ve şedittir. Sevdiğini canı gibi sever sevmediğine kesinlikle yüz vermez. Onun bu özelliğini Babanzâde Ahmed Naim'e olan sevgisinde, Tevfik Fikret'e olan düşmanlığında görebiliriz. İnancına hakaret eden Tevfik Fikret'e öfkesi o kadar sert ve şiddetli idi ki, şiirindeki üslûbu genel tartışma zeminin ötesinde, hakaret boyutuna varmıştır. Tevfik'i deli kılıklı, zangoç, bir çivisi eksik adam diye nitelemiştir. Çok zor dostluklar kuran, kurduğu zaman da asla dostlarını bırakmayan bir kişiliğe sahip olan Âkif'i, dostları "demir leblebi" olarak tanımlanmıştır. Böylesine zor bir adam olmasına karşın yine çok iyi ve sıkı dostlar kurmuştur. Mehmed Âkif'in dostlarına baktığımızda; Hasan Basri Çantay, Eşref Edip, Mithat Cemal Kuntay, Ali Şevket hoca, Hüseyin Avni Ulaş, Fatin Hoca (Gökmen), Ferit Kam, Neyzen Tevfik (Kolaylı), Şerif Muhittin (Targan) ve Abbas Halim Paşa Babanzâde Ahmed Naim gibi Cumhuriyetin önemli simalarıyla güçlü dostluklar kurmuş, ölene kadar bu dostlarıyla ilişkisini koparmamıştır.

Cemiyet hakkında konuşmayı seven fakat kişiler hakkında konuşmayı sevmeyen Âkif, kalabalıklar içinde "yok" olacak kadar sessiz fakat dostlarıyla birlikte olduğu zaman "var" olan biridir. Başkasına asla benzemeyen, kendisi olan adamdır. Âkif, inançlı, doğru, dürüst, şahsiyetli, ikiyüzlü ve sahte olmayan, özgün dostlar aramıştır. Tıpkı kendisi gibi. Bu anlamda Âkif, çok büyük dostluklar kurmamış ama kurduğu dostlukları da ölene kadar sürdürmüş biridir. Bunlardan en önemlisi kendisinin onu, onun da kendisini etkilediği Babanzâde Ahmed Naim'dir.[2]

1 Örneğin tavlada kaybeden Nurullah Ataç'ın, "Namusunuz varsa bana bir tokat vurun" sözüne karşılık, Necip Fazıl'ın; "Borçlu olduğun parayı ben vereyim de tokadı ben patlatayım. Seni nefsine hakaret ettirmek hastası (Dostoyevski) mukallidi seni…" diye cevap vermesi ve bunun üzerine Ataç'ın "Sen de insan tokatlayacak erkeklik ne gezer!" diye çıkışması üzerine Necip Fazıl'ın tokadı yüzünde patlatması… Nurullah Ataç-Suut Kemal'in önce dost olmaları sonra küskünlükleri, Ahmet Haşim'in Yahya Kemal'i hazzetmeyişi, Tanpınar'ın Peyami Safa ve Necip Fazıl'ı kıskanması, Necip Fazıl-Peyami Safa'nın birbirini intihalcilikle suçlamaları benlik veya kişilikten kaynaklanan kavgalardır.

2 1872 yılında Bağdat'ta doğdu. Babası son asrın tanınmış ilim ve idare adamlarından Mustafa Zihni Paşa'dır. Tahsiline Bağdat'ta başlayan Ahmet Naim, Bağdat rüştiyesinin orta kısmını bitirdikten sonra İstanbul'a geldi. Galatasaray Sultanisi ve Mülkiye Mektebi'nde okudu. Bir ara Hariciye Nezareti Tercüme Kalemi'nde çalıştıktan sonra Maarif Nezareti Yüksek

Kişiliği ve bilgisiyle Âkif'in düşünce dünyasını etkileyen Babanzâde Ahmed Naim'in dostlukları hem Âkif'in hem de Babanzâde'nin yakından tanınması bağlamında önemli olduğunu düşünüyorum. Babanzâde için "Ashabdan sonra en sevdiğim zat" tır diyen Âkif, onun öldüğünü duyduğunda "Evim barkım yıkıldı, altında kaldım." diyerek acısını dile getirmiş ve dostluğunun boyutunu göstermiştir. Peki, Âkif'i bu denli etkileyen ve bu denli güçlü bir dostluğun kurulmasında etkili olan ruh neydi?

Bu iki kadim dostun birçok ortak yönleri olduğu gibi, elbette kişiliklerinden kaynaklanan farklılıklar da bulunuyordu. Farklılıklarını zenginliğe dönüştüren bu iki dost, her şeyden önce güçlü bir inanç ve ideal sahibiydiler. Her ikisinin yüreği İslam'ın yeniden hâkim olması ve İmparatorluğun Kurtuluşu için çarpıyordu. Bir defa her ikisi de imparatorluğun dağılış ve yıkılış sürecinde "Ne yapabilirim?" kaygısıyla hareket ediyor, bu anlamda bir çıkış yolu, bir çözüm arıyorlardı. Babanzâde geçmişte Abbasilerin başkentliğini yapmış olan Bağdat'ta Kürt bir paşanın çocuğu olarak 1872 yılında dünyaya gelirken, Âkif, imparatorluğun başkenti İstanbul'da Fatih Medresesi Müderrisi Arnavut kökenli bir babanın oğlu olarak 1873 yılında dünyaya gelmiştir. Her ikisi de dindar bir ailenin çocuğu olarak inanç, ahlak, fazilet ile büyütülmüş, mücadeleci bir ruha bir sahiptirler. Bu anlamda birbirlerini oldukça etkilemişlerdir.

Her ikisi de modern mekteplerde okumuş, fakat her ikisi de özel din eğitimi almışlardır. Gerek Babanzâde gerekse Âkif, Osmanlı imparatorluğunun en iyi Arapça bilen kişileri arasındadır. Her ikisi Fransızca ve Farsçaya vakıftırlar. Yalnızca Babanzâde, Âkif'ten farklı olarak Kürtçe bilmektedir. Özellikle Arapça ve Fransızcayı çok iyi derecede bilen ve bu dillerden tercümeler yapan Âkif ve Babanzâde, birbiriyle bu konuda yarışmaktan daha çok takdir etmişlerdir. Örneğin Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi söz konusu olduğunda teklif Mehmed Âkif'e getirilir, Mehmed Âkif ise Babanzâde'yi tavsiye eder. Aynı şekilde Fransız klasiklerini orijinal dilinden okuyan Âkif, mebus olduğu sıralarda bir Fransızca tercüme söz konusu olduğunda ilk akla gelen kişidir. Âkif, Kur'an mealini tercüme ederken, Babanzâde Diyanet İşleri Başkanlığı için Sahih-i Buhari'yi tercüme eder. Âkif, Kur'an'a hâkimdir, Babanzâde Hadis'e… Âkif'in şiirlerinin ana kaynaklarından biri Kur'an'dır. Bu yüzden ona "Kur'an Şairi" sıfatı yakıştırılmıştır. Âkif, Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşat'ta Kur'an'ın anlaşılması ekseninde yazılar ve şiirler kaleme alır, Babanzâde hadisler… Her ikisinde modernist İslam yaklaşımı olmasına karşın Ehl-i Sünnet anlayışını savunmuşlardır.[3]

İttihatçıların dine yüklendiği, pozitivizmi merkeze aldığı bir dönemde her ikisi de "İttihad-ı İslam"ı savunmuşlardır. Dönemin üç önemli fikir akımları içinde İslamcılığı savunurken, Batıcılık ve Türkçülük akımlarına karşı çıkmışlardır. Âkif, "ittihad-ı İslam"ı şiirlerinde,

Tedrisat Müdürlüğüne getirildi. (1911–1912) Galatasaray Sultanisi'nde Arapça okuttu.(1912–1914) Maarif Nezareti Telif ve Tercüme odası üyeliğinde bulundu (1914–1915); bu görevini Darülfünun'un lağvedilmesine kadar (1933) aralıksız sürdürdü. Bu tarihte üniversite yeniden kurulurken açıkta bırakıldı. Bu değerli şahsiyet İstanbul'da 13 Ağustos Pazartesi günü öğle namazının ikinci rekâtında Allah'a en yakın olduğu anda, secdedeyken Cenab-ı Hakk'ın rahmetine kavuştu. Kabri Edirnekapı mezarlığında Mehmet Akif Ersoy ve Muallim Cevdet'in yanındadır. Babanzade Ahmet Naim orta boylu, kısa ve az sakallı, çenelerine doğru sakalı kıtça, tatarımsı simalı, tatlı bakışlı, bazen durgunca, çok kere yumuşak edalı, samimi, alçakgönüllü bir zat idi. (Hadi Ensar Ceylan, Vaha Dergisi, Şubat 2007)

3 Fahrettin Gün, *Babanzâde Ahmed Naim*, sh. 82,83, Beyan Yay. İstanbul, 2016

Babanzâde makalelerinde savunmuştur. Arnavutluk imparatorluktan koparken Âkif, eve kapanıp hüngür hüngür ağlamıştır. Milli Mücadeleyi savunun bu iki insan, Cumhuriyet devrimlerinden dolayı büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardır…

Böylesine benzer yönleri olan bu iki dost Melami Şeyhi Mustafa Efendi Çayhanesi'nde tanışmış, o tarihten itibaren kırk iki yıl süren bir dostlukları olmuştur. Büyük ihtimalle aynı kaynaktan beslenen bu iki insan, ilk görüşmelerinde birbirini anlayacak bilgi birikime sahip olduklarının farkına varmış ve dostluklarını devam ettirmiş olmalılar. Zira o dönemin entelektüel ve sanatçılarının büyük bir çoğunluğu pozitivizmin etkisinde büyük bunalımlar yaşıyor, tıpkı yıkılma sürecine giren imparatorluk gibi savruluyorlardı. Bu dönemde inançlı, idealist, ayakları sağlam yere basan birkaç aydın veya sanatçılardan biri Âkif ise diğeri Babanzâde'dir. Felsefeci olmasına karşın, Kur'an ve hadisten başka kaynak tanımayan Babanzâde, bu anlamda sarsılmaz bir inanca sahiptir. İmanî bağlamda en küçük bir tereddüt dahi yaşamamıştır. Âkif, Babanzade dostluğunu "keşke tanışmamış olsaydılar" yakınmasıyla anlatan Erişirgil*; "İlk defa arkadaş oldukları zaman onun Âkif'e benzeyen ve benzemeyen tarafları vardı. İkisi de az konuşmayı, çok dinlemeyi seven adamlardı. İkisi de Sultan Hamit'in güttüğü politika yüzünden memleketin batmaya doğru çok hızlı gittiğine inanıyorlardı."*[4] diye yazar ardından; *"Âkif, Naim Bey'i kendisine benzer tarafları için değil, kendisinden üstün gördüğü cihetleri dolayısıyla çok sevmişti."*[5] der. Elbette farklılıkları da vardı; Âkif çok mütevazı bir ailedendir, Naim Bey varlıklı bir aileden. Âkif, Naim beyle tanıştığı sırada birçok mektepli gençler gibi zihni, Müslümanlık akidelerinde tereddütlerle dolu idi. Naim Beyin kafası ise öyle yapılmıştı ki şüphe denilen nesne, orada yaşayamazdı. "*Ona göre her şey ya 'nas' idi, ya hiçbir şey… Âkif Naim Beyle ilk konuştuğu zaman farkına vardı ki, o kendisinden kat kat üstün Fransızca biliyor, kendisi kadar da Arapça…"*[6]

Mehmed Âkif, *"Babanzâde'yi "kuvvetli bir iman ve seciye sahibi, inandığına sonuna kadar sadık, riyasız halis bir Müslüman… Kaba sofuluktan arî salâbet… Edebiyat ve musikiden zevk alır. Hoş sohbet, bulunduğu mecliste meşrebine muarız adamlar olsa da onlara tatlı tatlı konuşur, zarif nüktelerle meclise şetaret verir… Soğukkanlılığını muhafaza eder, hissiyatına mağlup olmaz. El-hâsıl: bir insan-ı kâmil"*[7] olarak tanımıştır. Mahir İz, Âkif'e ulemamız hakkında sorduğunda *"Hamdi (Elmalılı Hamdi Yazır) ve Naim, bunlar sika'dandır, ne derlerse öyledir, sözleri senet teşkil eder"*[8] diye cevap vererek ve hem Elmalı'nın hem de Babanzâde'nin ilmi büyüklüğünü takdir etmiştir.

"Âkif'in Ashab'tan sonra en sevdiği adam: Ahmet Naim… Âkif ona kırk iki sene hürmet etti. Ve Naim öldüğü gün 'evim barkım yıkıldı, altında kaldım' diyecek. Âkif'in eserlerini yan yana koyun, Naim'in yüzünü görürsünüz. Ahmet Naim'in başı iki kısımdı: Şark, Garb. İkisi birbirine karışmayarak yan yana duruyordu. Ve Naim'i Avrupa'nın filozofları değiştiremediler; bu filozoflara Naim şaşılacak kudretle nüfuz ediyordu; fakat bu filozoflar şaşılacak acizle Naim'e

---

4 Emin Erişirgil, *İslamcı Bir Şairin Romanı*, sh. 215, T.İş Bankası Kültür Yay. İst. 1960

5 Gün, *a.g.e.,* sh. 108

6 Emin Erişirgil, a.g.e., sh. 216

7 Eşref Edip, *Mehmet Âkif, Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları,* sh.232, Beyan Yay. İstanbul,

8 Mahir İz**,** *Yılların İzi,* sh.144, İrfan Yay. İstanbul, 1975

nüfuz edemiyorlardı. Din ya vahittir ya sıfır! diyen bir hali vardı. Âkif, Naim'de bunu seviyordu"[9]

Ahmet Naim büyük bir felsefeciydi. Ünlü Fransız filozoflarından George Fonsgrive'in bir eserini "İlmü'n Nefs" adıyla Türkçeye çevirmiştir. Bu eserle 1900 felsefi terime karşılık bulan müellifimiz, devrin ilim erbabı tarafından takdirle karşılanmıştır. Muallim Cevdet Babanzade hakkında yazdığı eserde bu tercümeden övgüyle bahseder; *"Yunan ıstılahlarına Arapça karşılık bulmakta çok isabet gösteren Huneyn bin İshak, Sabit bin Kure gibi Abbasiler döneminin parlak mütercimleri yanında on bir asır sonra Türk topraklarının yetiştirdiği meşhur riyaziyeci İshak Hoca'yı zikretmek ne kadar doğruysa, felsefi ıstılahlarda da Ahmet Naim'i tanımak ve onu Türk dilinde ikinci bir Huneyn olmak üzere kaydetmek son derece isabetlidir."*

Âkif ise, bu bağlamda Babanzâde kadar rahat değildir. Henüz on beş yaşında iken babasının ölmesi yüzünden hem ekonomik hem de bilgi yönünden himayesiz kalmasına neden olur. Bu eksiklikler bir yana okumuş olduğu batı klasikleri ve pozitivizmin etkisi dolayısıyla felsefesi güçlü olan her şairde görülen "entel kriz" dediğimiz buhranlar yaşamıştır. Bu buhranlar Âkif'i diğer şairlerde olduğu gibi savurmamış ama içten içe hep zihnini ve ruhunu meşgul etmiştir. Âkif, Babanzâde Ahmed Naim ile tanıştığı sırada birçok mektepli genç gibi zihni, Müslümanlık akidelerinde tereddütlerle doludur. Babanzâde'nin kafasında ise şüphe denilen nesneye yer yoktur, zira ona göre her şey ya nas, ya hiçbir şeydir… Erişirgil'in bahsettiği Âkif'in imanî konulardaki tereddütleri bazılarınca pek kabul görmese de şiirlerinde özellikle "kader" konusu başta olmak üzere soru edatıyla zaman zaman kendini gösteriyordu. Zira Âkif'in şiirlerinde inanç bağlamında sorguladığı konuların başında kader gelmektedir. Entelektüel kriz dediğimiz bu buhranları Âkif'in savuşturmasında Babanzâde'nin önemli etkisi olmuştur.[10]

Âkif'in entelektüel kriz dediğimiz buhranları üzerinde yeterince durulmamıştır. Felsefesi olmayan büyük sanatçı olamaz ve her büyük sanatçının güçlü bir filozofik yönü vardır. Bu bağlamda Batı felsefesini okuyan Âkif'in, o düşüncelerden etkilenmemesi düşünülemez. Özellikle gençlik dönemine denk gelen ve Milli mücadelenin yoğunluklu olarak sürdüğü dönemde Âkif'in yazdığı şiirlere baktığımızda "isyan" ve kaderi sorgulayan mısralara rastlamak mümkündür. Örneğin Seyfi Baba şiirinin son katasında;

İhtiyar terleye dursun gömülüp yorganına…
Atarak ben de geniş bir kebe mangal yanına,
Başladım uyku taharrîsine, lâkin ne gezer?
Sızmışım bir aralık, neyse, yorulmuş da meğer,
Ortalık açmış uyandım. Dedim artık gideyim:

9 Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif,* sh.132, Timaş Yay. İstanbul, 2007

10 Âkif' entel kriz dediğimiz yaşamış olduğu buhranları nedense göz ardı edilmiştir. Doğu-Batı kültürünü çok yakından tanıyan Akif gibi büyük bir şairin Batı filozoflarının yakalanmış olduğu şüpheye yakalanmaması mümkün değildir. Örneğin Erişirgil'in, "İslamcı Bir şairin romanı" kitabında "Şu var ki onun için dost olmak, sevmek hiç gücenmemek, manasına asla gelmez. Zaman zaman Naim Beyle de kavgaları oluyordu… Fakat Naim beyin kendi kafasını tereddütlerden kurtardığını hatırlayınca gücenmelerinde, daima kendini haksız görüyordu. Alkollü içki aldığı bir gündü, bu kavga çok şiddetli olmuştu. Ertesi günü ahdettti 'bir daha içki içmeyeceğim' dedi. O tarihten sonra Âkif'i içer gören olmamıştır. (Erişirgil, age. sh.216) Âkif, büyük ihtimalle entelektüel buhran yaşadığı dönemde alkol kullanmış olmalıdır. Çünkü o dönemde bütün sanatçılar buhranlarını alkol veya esrarla bastırmışlardır.

Önce ammâ şu fakîr âdemi memnûn edeyim.
Bir de baktım ki tek onluk bile yokmuş kesede;
Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sâde!
O zaman koptu içimden şu tahassür ebedî:
Ya hamiyyetsiz olaydım, ya param olsa idi!

Derken, "Koptu içimde şu tahassür (üzüntü) ebedi / Ya hamiyetsiz (hissiz/duygusuz) olaydım, ya param olsa idi" diyerek naz makamında isyan eder. Yine bir başka şiirinde; "içimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helak eder misin rabbim?" Araf Süresi 155. Ayetinden ilhamla kaleme almış olduğu şiirinde isyan ve kaderi sorgulama vardır. Âkif bu şiirinde öylesine yüksek perdeden haykırır ki, bu onun acısının buhranını büyüklüğüyle orantılıdır.

Yâ Râb, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?
Mahşerde mi bîçârelerin, yoksa felâhı!
Nûr istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!
"Yandık" diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!
Esmezse eğer bir ezelî nefha, yakında,
Yâ Rab, o cehennemle bu tûfan arasında,
Toprak kesilip, kum kesilip Âlem-i İslâm;
Hep fışkıracak yerlerin altındaki esnâm!
Bîzâr edecek, korkuyorum, Cedd-i Hüseyn'i,
En sonra, salîb ormanı görmek Harameyn'i!...
Bin üç yüz otuz beş senedir, arz-ı Hicaz'ın
Âteşli muhitindeki sûzişli niyâzın
Emvâci hurûş-âver olurken melekûta?
Sönsün de, İlâhi, şu yanan meş'al-i vahdet,
Teslis ile çöksün mü bütün âleme zulmet?
Üç yüz bu kadar milyonu canlandıran îman
Olsun mu beş on sersemin ilhâdına kurban?
Enfâs-ı habisiyle beş on rûh-u leimin,
Solsun mu o parlak yüzü Kur'an-ı Hakim'in?
İslâm ayakaltında sürünsün mü nihâyet?
Yâ Rab, bu ne hüsrandır, İlâhi, bu ne zillet?
Mazlûmu nedir ezmede, ezdirmede mânâ?
Zâlimleri adlin, hani öldürmedi hâlâ!
Câni geziyor dipdiri... Can vermede mâsûm!
Suç başkasınındır da niçin başkası muhkûm?

Lâ yüs'ele binlerce sual olmasa du kurbân;
İnsan bu muammalara dehşetle nigeh-bân!
Eyvâh! Beş on kâfirin îmanına kandık;
Bir uykuya daldık ki: cehennemde uyandık!
Mâdâm ki, ey adl-i İlâhi yakacaktın...

Yaksaydın a mel'unları... Tuttun bizi yaktın!
Küfrün o sefil elleri âyâtını sildi:
Binlerce cevâmi' yıkılıp hâke serildi!
Kalmışsa eğer bir iki mâbed, o da mürted:
Göğsündeki haç, küfrüne fetvâ-yı müeyyed!
Dul kaldı kadınlar, babasız kaldı çocuklar,
Bir giryede bin ailenin mâtemi çağlar!
En kanlı senâatle kovulmuş vatanından,
Milyonla hayâtın yüreğinden gidiyor kan!
İslâm'ı elinden tutacak, kaldıracak yok...
Nâ-hak yere feryâd ediyor: âcize hak yok!
Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhi?
Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlâhî!

İçindeki acılarını dışa vuran Âkif, şiirin son kıtasında isyanını büyüklüğünün farkına varır ve "ağzım kurusun" diyerek tövbe eder ve İlahi adaleti bekler…

Fahrettin Gün, bu anlamda Babanzâde'nin Âkif'in karşısına çıkmasını "büyük bir talih"[11] olarak yorumlar. Çünkü Âkif, inanç konusunda kendinden emin, en ufak bir tereddüt yaşamayan Babanzade'yi kendine örnek alıyordu. Yine Erişirgil'in yazdığına göre Âkif'in din ve politika görüşüne çok, hem de çok tesir etmiştir. Âkif ile Babanzâde inanç konusunda büyük ihtimalle aralarında pek çok konuşup tartışmış olmalılar. Zira siyasi olarak her ikisi de Abdülhamid'in ülkeyi uçuruma götürdüğüne inanıyor ve bu yüzden ona nefret duyuyorlardı.

Âkif ve Babanzâde iki kadim dost, iki inanmış adam, yürekleri ülkeleri için çarpan iki mücadeleci kişilik. Batı karşıtılar ama bir çay ocağında Arapça kitaplar arasına Fransızca "Le Temps" gazetesini koyup okuyacak kadar ufukları açık insanlar. Kırk kusur yıl süren bir dostluk. Her gün birbirine görmeye muhtaç iki samimi arkadaş… Âkif ile Babanzâde'nin dostluğunun onların eserlerine yansıyışını yakından takip eden Mithat Cemal Kuntay, zaman zaman Babanzâde'nin Âkif'e kötü tesir ettiğine hayıflanır. Zira onlara göre Âkif, Babanzâde ile tanıştıktan sonra daha bir İslamcı daha bir inançlı olmuştur. Oysa onunla tanışmasaydı farklı bir Âkif ile karşılaşabilirlerdi… Örneğin Babanzâde de şiirler yazıyormuş, sonra bunları beğenmemiş, şiir yazmaktansa okumanın daha iyi olacağını söylemiş. Buna Âkif de inanmış

11 Fahrettin Gün, a.g.e., sh.89

ve "ne diye şiir yazıyorum" kendi kendini eleştirmiş ve şiiri boşlamış. Babanzâde onun şiirlerinin iyi olduğunu ve devam etmesini söylediğinde Âkif, tekrar şiire dönmüş...

Dostluklar kolay kurulmaz, kurulduğu zamanda hiçbir zaman eskimez ve kopmaz. Dostluklarda elbette farklılıklar ve benzerlikler olacaktır. Elbette dostlar birbirini etkileyecektir. Âkif ve Babanzâde birbirini etkilemiş, birbirini tamamlamış iki kadim dostturlar. Onların bu dostlukları edebiyat dünyasında eşi görülmemiş bir örneklik teşkil etmektedir. Kıskançlığa değil, birbirini yüceltmeye, ikiyüzlülüğe değil samimiyet ve dürüstlüğe, dünyevi olana değil uhrevi olana yönelik bir dostluk. Her ikisi de dürüst, şahsiyetli, samimi ve özgünlüğü içinde barındıran bir dostluğu tercih etmişlerdir. Türk edebiyat ve düşünce hayatının bu iki güzel, kadim dostlarını rahmetle anıyorum…

Kaynaklar

Fahrettin Gün, *Babanzâde Ahmed Naim,* Beyan Yay. İstanbul, 2016

Fahrettin Gün, *Müderris Babanzade Ahmed Naim*, Beyan yay. İstanbul, 2016

Emin Erişirgil, *İslamcı Bir Şairin Romanı,* T. İş Bankası kültür yay. İstanbul, 1960

Eşref Edip, *Mehmet Âkif, Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, sh.232, Beyan Yay. İstanbul, 2011

Mahir İz, *Yılların İzi,* İrfan Yay. İstanbul, 1975

Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif,* Timaş Yay. İstanbul, 2017

M.Orhan Okay, *Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, Mehmet Âkif, Dergâh Yay. İstanbul, 2015

Hasan Basri Çantay, Âkifname, A. Sait Matbaası,İstanbul,1966

6. BÖLÜM

Oturum Başkanı
Caner Arabacı (Prof. Dr.)

Mitat Durmuş (Doç. Dr.)
20.Yüzyıldaki “Bilinç Yitimi” ve “Kaygı Kaybını” Mehmed Âkif ve Ömer Seyfettin Bağlamında Okumak

Dinçer Atay (Araş. Gör.)
Müslüman Doğu Toplumlarının Eleştirisini Mehmed Âkif’in Leyla Şiiri Bağlamında Bir Asır Sonra Yeniden Okumanın Zarureti

Mustafa Özçelik
Mehmed Âkif’in Bir Muallim Olarak Portresi

Enes Dağ
Mehmed Âkif’te İslam Tasavvuru

20. Yüzyıldaki 'Bilinç Yitimi' ve 'Kaygı Kaybı'nı Mehmed Âkif ve Ömer Seyfettin Bağlamında Okumak

Mitat Durmuş
Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi

"Milletler topla, tüfekle, zırhla, ordularla, teyyarelerle yıkılmıyor, yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki rabıtalar çözülerek herkes kendi başının derdine, kendi havasına düştüğü zaman yıkılır."

Mehmed Âkif

"Varoluşuna bilinçle katılmayan toplumlar, yok oluşlarına seyirci kalırlar."

Osmanlı-Türk toplumunun 20. yüzyılda içinde bulunduğu kaotik sarmaldaki bilinç örselenmesini sağlatıma sokma çabası bakımından iki isim dikkati çeker. Bunlardan birisi Ömer Seyfettin diğeri ise Mehmed Âkif Ersoy'dur. Ömer Seyfettin, anlatıya dayalı bir metin olarak değerlendirilen öyküleri ile; Mehmed Âkif Ersoy ise çoğunluğu anlatıya dayalı olmakla birlikte söyleme ve hissettirmeye dayalı şiirleri aracılığıyla bilinç ve vicdan örselenmişliğini ortadan kaldırmaya çabalar. Böylesi bir çaba, bu dönemde başkaca isimler açısından da elbette ki söz konusudur, ancak ele aldığımız konu bakımından biz yalnızca bu iki isim üzerinde duracağız.

19. yüzyıldan beri Osmanlı-Türk toplumunun büyük bir heyecanla kalkıştığı ıslahat ve tanzim çalışmaları; ötekinin özne, berikinin ise nesne konumunda kaldığı süreçleri göstermesi bakımından önemli olduğu kadar dönemin sağlıklı anlaşılması bakımından da önemlidir. Çünkü "öteki"nin özne olduğu toplumlar, sömürü toplumlarıdır. Öznenin, nesne üzerindeki yaptırımları ile nesnenin, özneye tabiliği siyaset bilimi açısından da yadsınamaz bir gerçektir. Varlık alanları kendileri tarafından değil, özne konumundaki öteki tarafından çizilen toplumlar bilinç yitimi yaşamış toplumlardır. İşte 19. yüzyıldan beri Osmanlı-Türk toplumunun ıslahat ve tanzim çalışmaları böylesi bir özne-nesne denkliğine dayanır. Kendisi değil, özne konumundaki ötekinin yönlendirmesi ile yaşama tutunmaya çalışan, ıslahat ve tanzimini de kendisi değil "başkalarının" taleplerinin belirlediği bir yüzyıl içindeki Osmanlı-Türkünün nesneleşen varlığını anlatılarına / şiirlerine konu edinen Ömer Seyfettin ve Mehmed Âkif, yarının neslini vicdan ferasetinde ve birlik bilinci etrafında toplamak isterler.

Bu bakımdan 19. yüzyılın son çeyreği Osmanlı-Türk'ü için fanusun kırıldığı bir yüzyıl olur. *Vaveyla* eden vicdanlar, vatanın bağrına dayanan hançeri çıkarmada doğruluktan ayrılanları

görünce fanusu kırar. *"Hakîr olduysa millet, şânına noksan gelir sanma / Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr ü kıymetten"*[1] diyen erken bir ses olarak Namık Kemal, şiirsel tavrın öncülüğünde insanımızı yeniden inşa etme çabasına girişir.[2] Ancak vatanın bu yüzyıl içindeki durumu yine Namık Kemal'in *Hilâl-i Osmanî* şiirinde vurgulandığı gibi ("*Eyvâh ki vatan mezâra gitdi"*[3]) yitime uğramış durumdadır. Yüzyıl içindeki genel görünüm itibariyle viraneye dönmüştür ve bu virane oluş 20. yüzyıla kadar sürecektir. Ömer Seyfettin'in 20. yüzyılın başında 'dini vatan' olarak değerlendirdiği tüm coğrafyadaki genel görünüm, 19. yüzyılın son çeyreğinde Ziya Paşa'nın şiirinde betimlendiği üzeredir; *"Diyâr-ı küfrü gezdim beldeler kâşaneler gördüm/ Dolaştım mülk-i İslâm'ı bütün viraneler gördüm."*[4] Tanzimat yıllarındaki bu görünüm II. Meşrutiyet döneminde de varlığını sürdürecektir. Mehmed Âkif'in *Gölgeler* kitabında *"Şark"* ya da *"Kişi Hissettiği Nispette Yaşar"* şiirinde anlatıldığı gibi viraneliğine devam eder;

"Ne gördün, Şark'ı çok gezdin?" diyorlar: Gördüğüm; Yer yer,
Harâb iller; serilmiş hânümanlar; başsız ümmetler;
Yıkılmış köprüler; çökmüş kanallar; yolcusuz yollar;
Buruşmuş çehreler; tersiz alınlar; işlemez kollar;
Bükülmüş beller; incelmiş boyunlar; kaynamaz kanlar;
Düşünmez başlar; aldırmaz yürekler; paslı vicdanlar;
Tegallübler, esâretler; tehakkümler, mezelletler;
Riyâlar; türlü iğrenç ibtilâlar, türlü illetler;
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar; ot basmış evler; küflü harmanlar;
Cemâ'atsiz imamlar; kirli yüzler; secdesiz başlar;
"Gazâ" nâmıyle dindaş öldüren bîçâre dindaşlar;
Ipıssız âşiyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahrûmu günler; fikr-i ferdâ bilmez akşamlar!..

Geçerken, ağladım geçtim; dururken, ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perişan yurda başvurdum."[5]

Kutsalın örselenmişliğinin bir sonucu olarak vücut bulan bu şiirlerdeki ifadeler, üzerinde duracağımız isimlerin eser verdiği yıllardaki genel görünümü çizmesi bakımından da son derece önemlidir. Çünkü kökensel yitime uğratılmış bilinçlerin, vatanı getirdikleri noktanın yalnızca Ömer Seyfettin'in ve Mehmed Âkif'in anlatılarında / şiirlerinde yer almadığını,

1 Şerif Aktaş, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi I,* Akçağ Yay., Ank., 1996, s.248

2 Geniş bilgi için bk.: Mithat Durmuş, *"Şiirsel Tavrın Öncülüğünde İnsanı Yeniden Düşünmek: Namık Kemal ve Hürriyet Kasidesi"*, *TEKE* (Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi), s.3/1, 2014 s.240-250

3 Önder Göçgün, *Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri,* AKMB Yay., Ank. 1999, s.405

4 Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi,* İnkılâp Kitabevi, İst. 1995, s.40

5 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* Edisyon Kritik, (hzl.: Ertuğrul Düzdağ), KBY, Ank. 1990, s.377

vicdanı çürüyen çağa karşı duruş sergileyen sanatkârlar açısından da nasıl yorumlandığını gösterdiği gibi, dönem içindeki *"düşünmez başları; aldırmaz yürekleri; paslı vicdanları"* gösteren kopuntu/yitim yaşamış toplumsal ortamı diğer sanatkârlarımız açısından da resmetmektedir.[6]

Kutsal olanın toplumsal bellekteki yerini konumlayan vatan, insan-mekân özdeşiminin ontik boyutuna gönderme yaparken, bunu insanın filogenetik köklerine dayanarak gerçekleştirir. Köken mitinin örselenmesi, viraneye döndürülmesi ontolojik tamamlanmanın örselenmesi /viraneye dönmesi anlamına geleceğinden kutsalı bulanıklaştırarak dağılmasına sebep olur. Filogenetik isme ("Osmanlı-Türk"üne) ilişkin hakir görmeyle yapılan algısal yönlendirme, onun tutunduğu zeminin altından gitmesine sebep olur. İşte üç kıtadan, küçücük bir karaya evrilen güvenlik alanımızın elden çıkışının arkasında böylesi bir köken mitinin örselenmişliği yatar.

Ömer Seyfettin'in *"Ashab-ı Kehfimiz"* anlatısında vurgulanan *"bila tefrik-i cins ü mezhep"* anlayışının ülküselleştirdiği "*yeni bir 'Osmanlı' vataniliği ihdas"* etme çabaları güven alanlarında ontolojik boşalmalara sebep olur. Çünkü *"'Osmanlılık' vehmi onların bütün mantıklarını, muhakemelerini uyutmuş."*[7]tur.

Ömer Seyfettin'in anlatıları ve Mehmed Âkif'in şiirleri, Osmanlı'nın yaklaşık iki yüzyılını sorgulayıp, Batı karşısındaki eksikliğini teknik bir modernleşme sorunsalı olarak görmesine başkaldırı özelliğinde olup, süregelen tarihsel kesitte, bu sorunsalın artık bir zihniyet dönüşümüne kapı aralaması gerekliliğine dikkat çeken metinlerdir. *"kimliklerin yeniden biçimlenmesi"*[8] gerekliliği Ömer Seyfettin ve Mehmed Âkif'in eserlerindeki temel söylem yönlendirici olmasının yanı sıra, aslında çağın da getirdiği bir zorunluluktur.

*"Kimliklerin yeniden biçimlenmesi"*ne duyulan ihtiyacın karşılanması noktasında gerek Mehmed Âkif, gerekse Ömer Seyfettin edebi metinlerini kurarlarken *sarsan, çarpan, vuran* ve bir uyanışı *tetikle*meye matuf sert bir üslubu özellikle tercih ederler. Mehmed Âkif, milletin hafızasında görülmemiş bir karabasan olarak yer eden Balkan Harbi sırasında yazdığı şiirindeki;

Üç beyinsiz kafanın derdine üç milyon halk
Bak nasıl doğranıyor? Kalk baba kabrinden kalk!"[9]

ifadelerinde olduğu gibi (başkaca pek çok şiirinde görüleceği üzere) 1914'te kaleme aldığı Süleymaniye Kürsüsünde adlı manzum hikâyesinde de;

"Saltanat namına, din namına bin maskaralık...
Ne felâket, ne rezaletti o devrin hâli!
Başta bir kukla, bütün milletin istikbali

6 Mehmet Akif, bu resmi şu dizesi ile çizer; *"Zaman zaman görülen ahiret kılıklı diyar;/ Cenazeden o kadar farkı olmayan canlar;/ Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;/ Sürünmeler, geberip gitmeler, rezaletler!"* (Mehmet Akif Ersoy, *age*., s.250)

7 Ömer Seyfettin, *"Ashab-ı Kehfimiz", Bütün Eserleri Hikâyeler 3,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2007, s.133

8 David Morley - Kevin Robins, *Kimlik Mekânları,* (çev.: Emrehan Zeybekoğlu), Ayrıntı Yay., İst. 2011, s.17

9 Ersoy, *age.*, s. 203

İki üç kuklacının keyfine mahkûm olmuş"[10]

dizeleri aracılığı ile son derece sert bir üslupla ifade eder.

Benzer şekilde Ömer Seyfettin'in de anlatılarında gerek okurunu gerekse öykü kahramanını sarsan bir kurgulama tekniğinin benimsenmiş olduğu dikkati çeker. *"Hürriyet Bayrakları", "Fon Sadriştayn'ın Karısı" "Fon Sadriştayn'ın Oğlu", "Piç", "Büyücü", "Bir Çocuk Aleko", "Türbe"* gibi öykülerinde *sarsma* ve *şaşırtma* unsuru yoğun bir işlevsellikle kullanılır. Böylesi bir anlatma tekniğinin kullanılmış olması öykü kahramanını ve okurunu içinde bulunduğu *yanılsama* ve *saplanıştan* çıkarmak için tercih edilmiştir. Çünkü yazara ve şaire göre devrin toplumsal bilici derin bir algı kaybına uğramış durumdadır. Bu algı kaybının ve problem yitiminin sağaltımı ancak muhatabını sarsmakla ve şaşırtmakla olası kılınabilir görülmüştür. Ömer Seyfettin'in 17 Nisan 1330/30 Mayıs 1914 tarihinde kaleme aldığı *"Halk Nedir?"* başlıklı makalesinde; *"Türklerden kim okumuşsa milletinden, halkından ayrılmıştır… Tarihte bir milletin bu kadar kendisinden geçmesine pek az tesadüf olunur. Ne ise, vak'alar, felâketler imdada yetişti."*[11] ifadelerine yer vermiş olması bu derin algı kaybı ve problem yitiminin anlatılarda alt metin olarak değerlendirdiğimiz makalelere yansıyan fikri yanını ortaya koyar. Alıntıladığımız makale metninde dikkati çeken *'kendinden geçme'* ibaresi ile *'felaketler imdada yetişti'* ifadesinin öykü / şiir metinlerinde, ontik bağlam kaybının ve yabancılaşmanın savaşlar aracılığı ile sağaltıma sokulduğuna da vurgu yaptığı dikkate alınmalıdır.

Osmanlının içinde bulunduğu "yitim zaman" olarak değerlendireceğimiz dönemde mevki ile sahibi arasındaki boşluk bir cihan devletinin boşluğuna / yitimine / dağılmasına sebep olur. Cihan devleti olmak cihanın anlamını doğru okumak ve bu okumalara bağlı olarak stratejiler geliştirmeyi zorunlu kılmasına rağmen Osmanlı içinde bulunduğu kokuşmuşlukla (yitik zaman) uğraşırken cihan devleti olma sıfatını da boşlukta bırakır. Devletin yürütücü kollarını sağlıklı ilerletecek mevki sahiplerinin olmayışı ordudan siyasete; siyasetten dine; dinden iktisada kadar pek çok alandaki kaygı kaybı ve problem yitimine uğramışlık, kendilik bilincinin örselenmesine sebep olur. Bu açıdan Mehmed Âkif'in sembol değer olarak şiirlerine yerleştirdiği, *"kışla, daire, medrese, mektep, kılıç, kalem"* gibi açar ifadelerinin gönderme yaptığı alanlar devletin yürütücü organlarını doğrudan hedefe koyan eleştirel metinlerdir.

"Kışla yok, daire yok, medrese yok, mektep yok;
Ne kılıç var, ne kalem... Her ne sorarsan, hep yok!
(...)
Hele ilmiyye bayağıdan da aşağı bir turşu!
Bab-ı Fetva denilen daire, ümmî koğuşu."[12]

Mehmed Âkif'in şiirlerindeki bu eleştirel uyarı metninin benzerlerini Ö. Seyfettin'in öykülerinde de görürüz. Ö. Seyfettin, *"Bir Hatıra"* adlı öyküsünde Flaubert'ten aldığını ifade

10 Ersoy, *age.*, s. 168

11 Ömer Seyfettin, *"Halk Nedir?"* , *Bütün Eserleri Makaleler 1,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2001, s.210

12 Ersoy*, age.*, s. 168

ettiği; *"Le grade degrade" (rütbe haysiyeti düşürtür)* yargısı üstüne kurduğu metninde bir bakıma Osmanlı'nın iç açmazlarına işaret eder. Yetki sahiplerinin yetkin olmayışını işlediği bu öyküde yazar Memiş Ağa'nın Memiş Paşa'ya dönüştürülmesini bir yitik devlet sistematiği olarak mizahi dille eleştirir. Epistemik çağda cihan devleti olma fonksiyonunu menfaat ilişkileri üzerine kuran Osmanlı'nın bozulma- dağılma serüveni bu metinler aracılığı ile anlatılır.

Osmanlı toplumundaki devlet sistematiğinin bir sonucu olarak "algı kalıbı değişimi" veya "gestalt değişimi" bireylerinin yabancılaşmasına zemin hazırlarken, batı dünyasında epistemik cemaatin doğuşuyla birlikte entelektüel faaliyetlerin/değişimlerin aynı tarihlere denk gelmiş olması Ömer Seyfettin'in anlatılarında ve Mehmed Âkif'in şiirlerinde yabancı ile yabancılaşanın aynı içerikte konumlanmasına ve her ikisinin de öteki olarak tanımlanmasına sebep olur. Ancak bu ötekiler içinde en fazla Mehmed Âkif ve Ömer Seyfettin'i rahatsız eden, bir bakıma öykü metninin, öfke metnine; şiir metninin şuur metnine dönüşmesine aracılık eden yabancıdan daha çok yabancılaşan bireylerin varlıklarıdır. Yabancılaşan bireylerin öteki olarak metinlerde dıştalanması ya da karşıt değer olarak konumlandırılması Osmanlı toplumundaki klasik epistemik cemaatin statükosuna, ortodoksisine bir başkaldırıyı dile getirir. Bahse konu sanatkârların metinlerinde, bir özneden diğer özneye taşınan ontolojik takdir ediş duygusunu, özneden topluma ve o toplumun kirlenmiş politik öğelerine, olumsuzlayıcı bir tavır olarak geri ileten yazar /şair, ötekiyi yalnızca birey düzleminde tutmakla kalmaz aynı zamanda bir devlet sistematiğinin kendine ötekileşmesi, bünyesine uymayan bir yapıyı mensuplarına dayatması sorunu olarak da yansıtma amacı taşır. Bu bakımdan devletin yürütücü organları olan kurumlar da 'öteki' olarak konumlandırılır. *"kışla, daire, medrese, mektep, kılıç, kalem"* gibi açar sözlere bağlı işlenen bilinçsel uyarı fonları, anlatılarda sıklıkla eleştiri konusu edinilen Tanzimat ve Meşrutiyet'in ileri sürdüğü ya da bu kavramlarla birlikte kendini gösteren algının sistemleştirilmek istenmesi, kurumsal bir ötekileşme olarak izlekleri yönlendirir. Örneğin *"Hürriyet Bayrakları"* öyküsünde Ömer Seyfettin, yanılgıya düşmüş kahraman olarak tanımlanan subayın yanılgısını yalnızca bireysel bir yanılgı olarak değil, sistematik ya da yönetsel yanılgının kahramandaki izdüşümü şeklinde prototip olarak sunar. Osmanlı ordusundaki kendine yabancılaşma ve ontolojik referans yoksunluğu ordu kurumunun ötekileşen yüzünü göstermeye hizmet eder. Benzer şekilde gençliğini Makedonya'da geçirmiş bir Türk subayının, Rada adlı bir Bulgar kızına duyduğu aşkı anlattığı *"Nakarat"* öyküsünde subayın nasıl bir kimlik ve bilinç yanılsaması içinde olduğu öyküde sıklıkla tekrar edilen ve Türk subayınca kendisine söylenmiş aşk nağmeleri sanılan; *"Naş, naş Çarigrad naş…Ras va tri"* sözleri üzerine kurulurken, Türk subayı bu sözleri kendince anlamlandırarak; *"Seni çok seviyorum, / Seni çok seviyorum"* şeklinde yorumlayıp her geçen gün bir yabancıya kalbindeki sevgiyi büyütürken, bu sözlerin *"Bizim olacak, bizim olacak, İstanbul bizim olacak…"*[13] anlamına geldiğini olay örgüsünün sonunda fark eder ki bu durum yönetsel düzlemde erk sahiplerinin nasıl bir ötekilik yaşadığını gösterir. Bu açıdan varoluşuna bilinçle katılmayan toplumlar, kurumlar ve erk sahipleri yok oluşlarına seyirci kalırlar yargısı tarihsel süreç içinde gerçekliğini bir kez daha ispatlamış olur. Ortega y Gasset, bu yok oluş

13 Ömer Seyfettin, *"Nakarat", Bütün Eserleri Hikâyeler 3,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2007, s.67

gerçeğini; *"İnsanın yaşamı ancak kendisinin ise, kendisinin olduğu oranda vardır, böylece tamlama iyelik durumuna dönüşür. Bu nedenle, bir delininki tam anlamıyla yaşam sayılmaz: Varoluşu kendisinin değildir; ona bilinçle katılmıyordur. Halk dilinde o bilinç yoksunluğu büyük bir sağduyuyla vurgulanarak, delinin "kaçırmış" olduğu söylenir"*[14] cümleleri ile ifade eder. Kimliksel bağlamını ötelemiş ve örselemiş toplumların varlıkları, reel ve ontolojik anlamda bir kopuntudan ve yanılsamadan ibarettir.

Mehmed Âkif ve Ömer Seyfettin'in toplumdaki '*bilinç yitimi*' ve '*kaygı kaybı*'nı sağaltıma sokma ve insanımızı yeniden inşa etme sürecinde (hissettirme ve anlatma açısından bir olanak olarak değerlendirdikleri) tarihi varlığı okurunun bilincine sıklıkla taşıdıklarını görürüz.

Mehmed Âkif'in şiirlerindeki;

"Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
Gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkken bütün âfâkı insâniyetin,
Nûr olup fışkırmışız tâ sînesinden zulmetin;"

"Mâzîlere in, mahşer-i edvârı bütün gez
Kânûn-i İlâhî, göreceksin ki, değişmez ..."

"Hâdisât etmesin oğlum, seni aslâ bedbîn…
İki üç balta ayıramaz bizi mâzîmizden.
Ağacın kökleri mâdem ki derindir cidden,
Dalı kopmuş, ne olur? Gövdesi gitmiş, ne zarar?
O, bakarsın, yine üstündeki edvârı yarar"
"Tarih" i "tekerrür" diye tâ'rîf ediyorlar;
Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?"

şeklinde dizelere yansır. Şairin bu metinlerle tarihe bakarak övünç alanları açma ve haldeki hatanın, dünkü yanılgının bir sonucu olarak tekrarlandığına işaret ettiği açıktır. Mehmed Âkif'in, hâlihazırdaki toplumun ecdattan ve tarihten kopmuşunu *"ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?"* sorusu ile üst bilince taşımasını Shayegan şu cümlelerle ifade edecektir ki bu yargı bir bakıma doğu toplumlarının tarihsel gerçekliğini yansıtır; *"Asya ve Afrika uygarlıklarının çocukları olan bizler üç yüz yıldır tarihte "tatil"deyiz."*[15]

Mehmed Âkif'in şiirlerinde olduğu gibi Ömer Seyfettin'in de öykülerini tarihi arka fonla beslemesinin önemli sebeplerinden birisi de hiç kuşkusuz yukarıda da dolayımlı olarak ifade ettiğimiz gibi, tarihin birey veya toplumda aidiyet bilincini canlı tutan ve onu derinleştiren özelliğinden kaynaklanmaktadır. Tarih, bir millet için aidiyet bilincinin ruh

14 Ortega y Gasset, *Tarihsel Bunalım ve İnsan,* (hzl.: ve çev.: Neyire Gül Işık), Metis Yay., İst. 2013, s.37

15 Daryush Shayegan, *Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni,* (çev.: Haldun Bayrı), Metis Yay., İst. 2012, s.21

kaynağıdır. İçinde yaşanılan buhran, bunalım ve kendini yok sayma devrinde tarih bizim irade sefaletlerimizin, tutunacağı destek haline Mehmed Âkif'in şiiri şuura açan metinleri ve Ö. Seyfettin'in konularını tarihten alan öyküleri ile taşınır. *"Kaç Yerinden?"* adlı öyküsünde yazar, hâldeki tarihsel kopmuşluğu, irade sefaletinin çöküşünü şu cümlelerle verir; *"-Mazide bugünkü medeniyetin, maddiyatın söndürdüğü nurlar var, dedim, ulviyet var. Ruh azameti var. Fikir uğrunda fedakârlık var. Doğruluk, sadakat, vefa, fazilet, kerem, şefkat, muhabbet, aşk var. Hayatın hakiki manası olan mefkûre var. Sonra rebabiyet var… Ah şimdi…"*[16]

Yazarın *"ah şimdi"* diyerek yakınma anlam birimciği üstünden örtük gönderme yaptığı bellek destekleyici kod, *"Beyaz Lâle"* öyküsünde çözümlenir. Öykünün başkahramanı Bulgar Subayı Radko Balkaneski ağzından Türklerdeki bilinç yitimi alay konusu yapılarak verilir ki okur, kendisine değil Radko'ya kızarak kendinin farkına varabilsin istenir. *"Kaç Yerinden"* öyküsünde yönelttiği,*"Ah şimdi"* sorusunun karşılığını da Radko Balkaneski ağzından anlambirimsel işleve sahip hakaret ibareleri ve ifadeleri ile verilir: *"Sonra Türklere bakınız. Bu heriflerin aptallıkları o derecededir ki yalnız etnografyanın esaslarını kabul etmemekle kalmazlar, dünyada "kavmiyet, milliyet" gibi bir şey olduğuna da inanmazlar. Kendilerinin milliyetçilerini bile şiddetle inkâr ederler. Tarihleri, Cengiz gibi, Hülâgu gibi en büyük imparatorlarına küfürlerle doludur."*[17]

Alıntılanan metinde vurgu yapılan sözcükler tek bir cümleye indirgendiğinde; *"Türkler, aptal; Türkler, inkar eder; Türkler, inanmaz; tarihleri küfürlerle doludur"* şeklinde anlamsal sezdirimler çıkar ki, bu sezdirimleri yazar, berikinin tepkiselliğini güçlendirmek için bilinçli olarak "öteki" ağzından yaptırır. Ötekinin ağzı ile ortak psişik misara yapılan saldırı, berikinin uyku modunu çözmek üzere kuvvetlendirilerek söylenir. Uyku hâlinin derinliği, ötekinin (Radko'nun) saldırganlık eylemlerini daha da artırmasına sebep olur. "Beyaz" (Lâle) imgesi/miti kirletilmiş kutsallar bütünü olarak üst bilince çıkarılır.

Uyku hali olarak değerlendirilen 20. yüzyıl öncesi, problem yitiminin fark edilişinin adı "Yeni" sıfatına eklenen adlarla sosyal-birliğin değerleri olarak görülecektir. Ömer Seyfettin'in *"Yeni Gün Ergenekon'dan Çıkış"*[18] adıyla Halka Doğru Mecmuasında 1914'te yayımlan destansı şiirinde vurguladığı dört yüz yıl kapalı kalınan yerden çıkma vaktinin geldiğine dair vurgu, öykülerde de adı Ergenekon olarak adlandırılmamış olsa da zihinsel olarak içine düşülen bilinç yitimi kuyularından çıkmanın vaktinin geldiğine evrilir niteliktedir. Kaldı ki *"Ashab-ı Kehfimiz"* anlatısındaki 'Ashab-ı Kehf" adlandırması böylesi bir mağara ve kuyu metaforunu anımsatacak içerikte kullanılmıştır. İslamiyet öncesindeki sıkışmışlık metaforu olarak kullanılan Ergenekon, Osmanlı-Türkünün 19. ve 20. yüzyıldaki sıkışmışlığına, mağarada kalmışlığına gönderme yapan Ashab-ı Kehf ile aynı fonksiyonel işleve sahiptir.

Osmanlı-Türkünün 19. ve 20. yüzyıldaki sıkışmışlığına, mağarada kalmışlığına gönderme yapan Ashab-ı Kehf anlatısı çeşitli enstrümanlar aracılığı ile uygulamaya geçirilen uyku

16 Ömer Seyfettin, *"Kaç Yerinden?", Bütün Eserleri Hikâyeler 2,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2007, s.119

17 Ömer Seyfettin, *"Beyaz Lâle", Bütün Eserleri Hikâyeler 3,* (hzl: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 1999, s. 303

18 Ömer Seyfettin, *"Yeni Gün", Bütün Eserleri Şiirler, Mensur Şiirler, Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2000, s.86

modülünün toplumdaki bilinç ve epistemik yitimlerimizi nasıl hazırladığına vurgu yapar.

Ömer Seyfettin'in öykülerinde okuyucuya kimi zaman sert bir dil ile hitap edilmesinin arkasında da bu uyku modülünün önemli etkisi vardır. İşte öykülerden birkaç örnek;

"-Uyanınız! Kendinizi biliniz. Hayvanlar gibi gayesiz, teşkilatsız, medeniyetsiz yaşayamazsınız. Bir millet olunuz…"[19]

"Ya Türkler de bir felakete uğrayıp uyanırlarsa…"[20]

"Her sabah kilisede Türklerin perişan olması için dua edilirdi. İhtiyar, genç bütün köy halkının her sabah bu duaları can u yürekten tekrarlayışları, sanki Ali'yi derin bir uykudan uyandırıyordu."[21]

"Bin seneden beri bir milletin ruhunda akmadan biriken rebabiyeti taşırmak, yetmiş seksen milyonluk bir milletin uyuyan vicdanını uyandırmak… Şüphesiz dünyada yapılacak ilahî işlerin en büyüğüydü!"[22]

"Önümde, zir-i payımdaki bütün evler, ebedî bir uykunun uyanılmaz kâbuslarını itmam ediyor gibi camit ve bîhayat duruyorlardı."[23]

"Eğer Türkiye'deki Hıristiyanlar fazla mutaassıp milliyetperverlik göstermeyip onları uyandırmasalar, Meşrutiyet sayesinde yarım asır içinde bir Türk kalmayacak."[24]

Elbette ki, öykü metinleri içinde bu uyku modülüne karşı geliştirilen söylem yalnızca "uyku" ifadesi geçen sözcüklerle sınırlı değildir. Fazlaca alıntılama yapmamak adına yukarıdaki alıntıları konuya ilişkin fikir vermesi bakımından yeterli görmekteyiz.

Bu açıdan Mehmed Âkif'in;

"Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık,
Silkin de: Muhitindeki zulmetleri yak, yık!
Bir baksana: Gökler uyanık, yer uyanıktır;
Dünyâ uyanıkken uyumak maskaralıktır!
(…)
Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslâm'ı da "batsın!" diye tutmuş, yediyorsun!
Allah'tan utan! Bâri bırak dîni elinden...
Gir leş gibi topraklara kendin, gireceksen!"[25]

şeklinde, şiir formunun olanaklarıyla ve son derece sert bir üslupla ifade edilir.

19 Ömer Seyfettin, *"Çanakkale'den Sonra", Bütün Eserleri Hikâyeler 2,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2007, s.87
20 Ömer Seyfettin, *"Ashab-ı Kehfimiz", Bütün Eserleri Hikâyeler 3,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2007, s.139
21 Ömer Seyfettin, *"Bir Çocuk Aleko", Bütün Eserleri Hikâyeler 4,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2007, s.358
22 Ömer Seyfettin, *"Fon Sadriştayn'ın Oğlu", Bütün Eserleri Hikâyeler 2,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2007, s.307
23 Ömer Seyfettin, *"İlk Namaz", Bütün Eserleri Hikâyeler 1*, (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 1999, s.18
24 Ömer Seyfettin, *"Ashab-ı Kehfimiz", Bütün Eserleri Hikâyeler 3,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2007, s.139
25 Ersoy, *age.,* s. 213

Ömer Seyfettin, Türklerdeki bu uyku modülünü sarsmak, bireyleri bir bilinç etrafında uyandırmak için "dil"i temel kendilik değeri olarak görür. Diğer kendilik değerleri "dil" üstünden kurulacak bir yapıya sahiptir. Çünkü yazara göre dil; bilmenin, bilinçlenmenin, uyanmanın temel kaynağıdır. Bu bakımdan viraneye dönmüş vatan da 'dil' üstünden yeniden inşa edilir;

"Türkçe bizim manevî ve mukaddes vatanımızdır. Bu manevî vatanın istiklâli, kuvveti resmî ve millî vatanımızın istiklâlinden daha mühimdir. Çünkü vatanını kaybeden bir millet eğer lisanına ve edebiyatına hâkim kalırsa mahvolmaz, yaşar ve yine bir gün gelir siyasî istiklâlini kazanır, düşmanlarından intikam alır. Fakat bir millet lisanını bozar, kaybederse hatta siyasî hâkimiyeti bakî kalsa bile tarihten silinir. Esirleri onu yutar [...] Yazık ki bizim lisanımız bu konuştuğumuz güzel Türkçe de hemen hemen kaybolmağa yüz tutmuş. Eğer uyanmamız biraz gecikseymiş tamamıyla kaybolacakmış."[26]

Ömer Seyfettin'in bilinç inşasında temel sağaltım alanı olarak gördüğü "dil" konusunda Mehmed Âkif çekince koymaz fakat "dil"i temel bir bilinçlenme alanı olarak değil de bir başka aracı unsur olarak değerlendirir. Gerek Mehmed Âkif'in gerekse onun öncülüğünde yayın hayatını sürdüren *Sırat-ı Müstakim* dergisinin örselenmiş "dil" sorunsalı karşısındaki yaklaşımları, Ömer Seyfettin'in sağaltımda "temel unsur" olarak gördüğü "dil" konusundaki düşüncelerinin okur çevrece kabullenmesine olanak tanır. Örneğin Mehmed Âkif Ersoy'un 1910'da kaleme aldığı *Hasbihal* başlıklı yazı, dil açısından gelinen noktayı; *"Türkçe kelimelerin yanı başlarında Arapçaları olmazsa zavallı ümmet-i merhume hiçbir şey anlamayacak! (…) Gazetelerde zabıta vukuatı öyle ağır bir lisanla yazılıyor ki avam onu bir dua gibi dinliyor: "Mehmed Bey'in hanesine leyle'n fürce-yab-ı duhul olan sarik sekiz adet kaliçe-i giran-baha sirkat etmiştir" deyip de "Mehmed Bey'in bu gece evine hırsız girmiş sekiz halı çalmış" dememek adeta maskaralıktır."*[27] cümleleri ile ifade ederken, *Sırat-ı Müstakim* dergisinde N. Y. imzası ile yayımlanan *"Lisan Meselesi ve Süleyman Nazif Beyler"* başlıklı makalede süreli yayınlardaki dil problemine dikkat çekilerek dile dayalı edebi geçmişe olduğu gibi yayın hayatındaki sürece de itiraz edilir. *"(….) içi boş Edebiyat-ı Aliyye'nizden bizi halas edin!.. Hayat-ı siyasiye ve içtimaiyyemize aksetmesi lazım gelen matbuatın başından çekilin!.. Yahut lafzen bizim anladığımız lisanla yazın…"*[28]

Ömer Seyfettin, toplumdaki problem yitiminin sağaltım alanı olarak "dil"i temele konumlandırırken; Mehmed Âkif, bu sağaltım alanını İslam "din"inin özüne dönüş olarak konumlandırır. Dini kokuşmuşluktan kurtulmadıkça felaketlerden de kurtuluşun olmayacağına vurgu yapar. Bir yandan İslam'ın özüne dönüşü sıklıkla işlerken bir yandan da *"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı, / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı"*[29] diyerek hâldeki İslam karşıtlığına kapı açan algıları yok etmek ister. İslam'ın özünden uzaklaşmanın ortaya çıkardığı dinsel çöküş ve kokuşmuşluk *tahkir* ve *tezyif* edici ifadelerle okuru sarsma

26 Ömer Seyfettin, *"Türkçeye Karşı Enderunca", Bütün Eserleri Makaleler 1*, (hzl.:Hülya Argunşah), Dergah Yayınları, İst. 2001, s.216

27 Mehmet Akif, *"Hasbihal", Sırat-ı Müstakim*, C.IV, S.92, 27 Mayıs 1326 / 1910, s.92

28 N. Y., *"Lisan Meselesi ve Süleyman Nazif Beyler", Sırat-ı Müstakim,* C. III, s.53, 27 Ağustos 1325/1909

29 Mehmet Akif Ersoy, *age.,* s.349

bir üslup üstüne kurularak ilerletilir.

""Çalış!" dedikçe şeriat, çalışmadın durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonra bir de "tevekkül" sokuşturup araya
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya"[30]

Dediği gibi bir başka şiirinde ise;
"Çünkü biz bilmiyoruz dini, evet bilseydik
Çare yok gösteremezdik bu kadar sersemlik,
Ya açar nazm-ı Celil'in bakarız yaprağına,
Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına
İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için."[31] der.

Vatan ve yurt bilincini eserlerinde merkeze konumlayan Mehmed Âkif ve Ömer Seyfettin, vatanın varlık boyutunu kuşatan değerleri kendilik görüngüsü içinde önemle işlerler. Dil, din, soy, tarih, estetik, iktisat ve ülkü kavramlarını yalnızca bu konu başlıklarını işlemek için değil, bu unsurlar ontik güvenlik alanının kuşatıcı öğeleri olduğu için öne çıkarılmak istenir. Dili itilmiş, dini duyarlılıkları örselenmiş, soyu ötelenmiş, tarihi yatsınmış, beğeni dünyası değişmiş, iktisadı çökmüş ve ülküsü yitmiş toplumun ontik güvenlik alanını koruması mümkün değildir. *"Ashab-ı Kehfimiz"* anlatısındaki Niyazi Bey tipi ile dilini ve soyunu; *"Hürriyete Layık Bir Kahraman", "Asılzadeler", "Tam Bir Görüş"* ve *"Bilgi Bucağında"* anlatısındaki Efruz Bey tipi ile epistemisini; *"Kazın Ayağı"* anlatısındaki Hacı Arif Efendi tipi ile iktisadını; *"Şimeler"* ve *"Gayet Büyük Bir Adam"* anlatısındaki feylesof tipi ile ülküsünü; *"Mehdi", "Perili Köşk", "Türbe", "Keramet", "Beynamaz"* anlatısındaki dindar tipi ile dini değerlerini yitime uğratan topluluğun *"Primo Türk Çocuğu", "Beyaz Lâle", "Tuhaf Bir Zulüm", "Hürriyet Bayrakları"* anlatısındaki ontik güvenlik alanını kaybetmesi ve tutunma alanları bulamaması böylesi bir bilinç yitimi ve kaygı kaybının sonucudur. Bu bakımdan Ömer Seyfettin'in öyküleri kendi içinde karşıt değer anlatıları ve ülkü değer anlatıları olarak sınıflandırılabilir. Yukarıda adını andığımız öykülerin karşısına, *"Ferman"*da Tosun Bey, *"Pembe İncili Kaftan"*da Muhsin Çelebi, *"Başını Vermeyen Şehit"*te Deli Hüsrev ve Deli Mehmet, *"Kütük"*te Arslan Bey, *"Diyet"*te Koca Ali, *"Vire"*de Barhan Bey, *"Kaç Yerinden?"*de Ferhat Ali Bey, *"Bir Çocuk: Aleko"*da Ali, *"Fon Sadriştayn'ın Karısı-Oğlu"*da Orhan, *"Primo Türk Çocuğu"*da Oğuz çıkartılır. Bu modelleme uygulamasının Mehmed Âkif'te *Asım* ve *Asım'ın Nesli* olarak karşılık bulduğunu belirtmeliyiz.

"Âsım'ın nesli... diyordum ya,., nesilmiş gerçek;
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek."[32]

30 Mehmet Akif Ersoy, *age.*, s.215

31 Mehmet Akif Ersoy, *age.*, s.144

32 Mehmet Akif Ersoy, *age.*, s.355

Kaynaklar

Aktaş, Şerif , *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi I,* Akçağ Yay., Ank., 1996

Akyüz, Kenan, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi,* İnkılâp Kitabevi, İst. 1995

Durmuş, Mitat, *"Kimlik, Dil ve Öteki İlişkisi Açısından Türkçenin Konumlandırılması", Türk Dili,* S.782, Şubat 2017, s. 17-26

Durmuş, Mithat, *"Şiirsel Tavrın Öncülüğünde İnsanı Yeniden Düşünmek: Namık Kemal ve Hürriyet Kasidesi"*, *TEKE* (Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi), s.3/1, 2014 s.240-250

Düzgün, Dilâver, ***"****Ömer Seyfeddin'in İki Hikâyesinde Halk Kültürü Unsurları", Milli Folklor,* S.19, Güz 1993, s.46-48

Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat* Edisyon Kritik, (hzl.: Ertuğrul Düzdağ), KBY, Ank. 1990

Filizok, Rıza, *"Ömer Seyfeddin'in Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesirleri", Doğumunun 100. Yılında Ömer Seyfeddin*, Marmara Üniversitesi Yay., İst. 1984, s.113-126

Gasset, Ortega y, *Tarihsel Bunalım ve İnsan,* (hzl.: ve çev.: Neyire Gül Işık), Metis Yay., İst. 2013

Göçgün, Önder, *Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri,* AKMB Yay., Ank. 1999

Huyugüzel, Faruk, *Necip Türkçü,* KBY, Ank. 1987

Kılınç, Aziz, *"Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Ömer Seyfettin'in Halk Anlatı Kaynaklı Hikâyeleri", 1. Dünden Bugüne Ömer Seyfettin Sempozyumu (9-11 Mart 2007) Bildiriler,* Gönen Belediyesi Kültür Yay., İst. 2007

Mehmet Akif, *"Hasbihal", Sırat-ı Müstakim,* C.IV, S.92, 27 Mayıs 1326 / 1910

Morley, David – ROBİNS, Kevin, *Kimlik Mekânları,* (çev.: Emrehan Zeybekoğlu), Ayrıntı Yay., İst. 2011

Mutluay, Rauf, *100 Soruda Türk Edebiyatı (1908-1972)*, Gerçek Yay., İst.1973

N. Y., *"Lisan Meselesi ve Süleyman Nazif Beyler"*, *Sırat-ı Müstakim,* C. III, s.53, 27 Ağustos 1325/1909

Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Hikâyeler 1*, (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 1999

Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Hikâyeler 2,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2007

Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Hikâyeler 3,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2007

Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Hikâyeler 4,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2007

Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Makaleler 1,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2001

Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Şiirler, Mensur Şiirler, Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar,* (hzl.: Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2000

Özdemir, Serkan**,** *Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Alt Metinler,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İst. 2011, 147 s.

Paçacıoğlu, Burhan, *"Türk Derneği Tasfiyeci Miydi?",* TÜBİAR, S.10, 2011

Shayegan, Daryush, *Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni,* (çev.: Haldun Bayrı), Metis Yay., İst. 2012

Yüksel, Hasan Avni, *"Ömer Seyfettin ve Bir Halk Hikâyesi", Milli Folklor*, S.31-32, Güz-Kış 1996, s.77-85

Mehmed Âkif'in Müslüman Doğu Toplumları Eleştirisini Leylâ Şiiri Bağlamında Bir Asır Sonra Yeniden Okumanın Zarureti

Dinçer Atay
Araştırma Görevlisi, Kafkas Üniversitesi

Ölüler dini değil, sen de bilirsin ki bu din,
Diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin.[1]
Mehmed Âkif Ersoy

Giriş

Devrindeki cemiyetin karanlığını görerek cemiyeti kurma azminde gayret gösteren Mehmed Âkif, *Safahat*'ında yer alan pek çok şiirinde Müslüman Doğu toplumu üzerinde fikirler, duyuşlar, hisler ve eylemler üretir. O, bunu yaparken aynı zamanda bir neslin inşasının temel dinamiklerini de verir. Âkif, Müslüman Doğu toplumuna dair düşünce sistemini eleştirel, olumlu ve kurucu bir tavır eşliğinde var eder.

Mehmed Âkif, Nisan 1922 yılında yazmış olduğu *Leylâ* şiirini Müslüman Doğu toplumunun temel metinlerinden olan *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisine metaforik göndermeler yaparak kurar. Ülkü ve karşıt değerler diyalektiğinde kurulan *Leylâ* şiirinde; karanlık/gece-aydınlık, taassup-akıl, kadercilik-eylemlilik, yokluk-varlık çatışmaları belirginlik kazanır. Metin, yazıldığı devir bağlamında Müslüman Doğu'nun bayraktarı olan Türk milletinin var oluş mücadelesi, Müslüman bireyin sahip olduğu değerler eksenli bir bakış açısı ile okunabilir. Bunun yanı sıra metin, yazıldığı tarihten yaklaşık bir asır sonrasında Müslüman Doğu'nun Batı karşısındaki konumu, Batı'yı algılayışı ve kendi varlık alanını kurarak var edebilmesi odağında çoğul okunmaya imkân tanır. Bir asır önceki bir uyanış ve diriliş çağrısı olarak algılanabilecek olan metin, Müslüman Doğu'nun miskinlikten eylemliliğe geçmesini ve bu eylemlilik hâlini akıl temelli bir var oluşu açımlamasını ümit ederek kurulur. Bir asır önceki devirde Müslüman Doğu medeniyetini karanlığa boğan değer yitimi, taassup, miskinlik, yokluk sanrısı ve fıtrattan sapma görünümleri eşliğinde eleştirel bir tavır dikkatleri çeker. Aynı metin, bir asır sonra var olan Müslüman Doğu bireyinin aşırı bireysellik, cemiyetin varlığının reddi, aidiyet problemi, edinilen bilginin getirileri ve kullanımı gibi varlığı örseleyici hâllerin eleştirisi bağlamında da değerlendirilebilir. Cinnet haliyle kendiliksizliği

1 Ersoy 2009: 403; Âsım'dan.

tecrübeleyen Müslüman Doğu bireyi, ideal olarak benimsediği arzu nesnesiyle aldanır ve gerçek kimliğini yitirir. Bu yitirişin bir mecnunluk/delilik/akıl kaybı şeklinde algılanması, Leylâ göstergesi bağlamında konumlanır.

Bu çalışmada Mehmed Âkif'in *Safahat*'ının yedinci ve son cildi olan *Gölgeler*'de bulunan *Leylâ* şiiri, yazıldığı devirdeki şartlar odağında Müslüman Doğu'nun varlığı ve 21. yüzyılın getirilerinin Müslüman Doğu'daki karşılığı, yeni bireyin aidiyet problemi bağlamında değerlendirilmektedir.

Bir Asır Önce Bir Asır Sonra İslâm Coğrafyası

Mehmed Âkif'in *Leylâ* şiirini kaleme aldığı devrin sosyal gerçekliği, Türk milletinin varoluş mücadelesinin özgürlük formlu bir somutluğa doğru yol alması denkleminde konumlanır. Balıkesir'den Ankara'ya gelen Âkif'in Millî Mücadele'ye fiili desteği ve azmi, bu varoluş mücadelesinin millî-manevî boyutunu da somut kılar. Minberlerden, kürsülerden Müslüman Türk milletine seslenen Âkif, vaazlarıyla birliği sıkılaştırmaya, hareketlendirmeye çalışır. Aynı zamanda bu dönemde yazdığı manzumelerle adeta devrin sosyolojik bir panoramasını da ortaya koyar. "*'Safahat' tek başına, bugünkü ve yarınki nesillere din, tarih, vatan sevgisi, birlik duygusu, millî şuur ve millî edebiyat için gerekli bilgi ve tehassüsleri temin edebilecek kudrette büyük bir eserdir… bu eser, Müslüman Türk milletinin bin yıldır yaşadığı ve yaşattığı değerlerin, his ve fikirlerin derinliklerinden fışkırmış bir pınardır.*" (Düzdağ 2006: 65) Millî Mücadele'ye, Kurtuluş Savaşı'na giden yol öncesi Anadolu'nun panoraması *Safahat*'ta şu şekildedir:

"*Harab iller; serilmiş hanümanlar; başsız ümmetler;*
Yıkılmış köprüler; çökmüş kanallar; yolcusuz yollar;
Buruşmuş çehreler; tersiz alınlar; işlemez kollar;
Bükülmüş beller; incelmiş boyunlar; kaynamaz kanlar;
Düşünmez başlar; aldırmaz yürekler; paslı vicdanlar;
…
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar; ot basını şevler; kütlü harmanlar;
Cema'atsiz imamlar; kirli yüzler; secdesiz başlar;
'Gaza' namıyle dindaş öldüren biçare dindaşlar;
Ipıssız aşiyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahrum u günler; fikr-i ferda bilmez akşamlar!.." (Ersoy 2009:438)

Bu manzarayı çaresizce seyredemeyen Âkif; başsız ümmetlere baş, cemaatsiz imamlara cemaat olmanın gerekliliğinde birliği var etmenin derdini benliğiyle bir kılar. *Şark* şiirindeki bu hazin tabloda dikkatleri çeken en önemli hususiyetlerden biri de "*'Gaza' namıyle dindaş öldüren biçare dindaşlar;*" mısraının zihinlerde tekabül ettiği karşılıktır. Bir asır önce Osmanlı coğrafyasına hâkim olan olumsuz tablo, bir asır sonra farklı İslâm beldelerinde de kendini göstermektedir. 21. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Batı'nın *tek dişli medenî* yüzü bir takım

demokrasi havarileri kılığıyla İslâm beldelerinde kendini tekrar tekrar göstermeye devam eder. Müslüman bireyinin sahip olması gereken değerleri yitirmesi veya hayat düzleminde dinamik kılamamış oluşu, söz konusu hazin tabloyu İslâm beldelerinin değişmez görünümü hâline getirir. Âkif'in bir asır önce beyan ettiği "Batı'nın ilmini alın, yaşam biçimini ve kültürünü almayın" düsturu Batı ile Müslüman Doğu arasındaki ilişkilerde hemen hiç var olamaz. Bin yıl sonra Müslüman yaşantısına sirayet eden bireysel yaşam, bencilliğe dönüşerek değer yitimini arttırır bir hale evrilir. Âkif'in "*'Gaza' namıyle dindaş öldüren biçare dindaşlar;*" mısraı bin yıl sonra kimi zaman Şiî-Sünnî çatışmalarında, kimi zaman Batı yaratımı devşirme cihatçı örgütlerin -El-Kaide, IŞİD vd.- İslâm beldelerindeki terör saldırılarında defalarca hayat sahnesine yansımaya devam eder. "*Bilinç yitimine bağlı gölgenin, bütün yoğunluğu ile yüzyılı kuşatmış olması, Akif'in söylemlerini bir çığlık olarak yüzyıla akıt*maktadır." (Durmuş 2014: 128) Osmanlı coğrafyasından kopan İslâm beldeleri ve yöneticileri *cemaatsiz imamların* çığlıklarını duymayarak sözde başlı *ümmetlerle* özde *yolcusuz yollara* devam eder. Sulhun hüküm sürdüğü İslâm coğrafyalarında ise bireysellik temelinde kendini konumlayan değer yitimleri, yeni ruhî ölümler giderek belirginleşir. Âkif'in bir asır önce haykırdığı *söz*ün tınısı gök kubbede yankılanmaya devam etmektedir:

> "*'Barındırmaz mısın koynunda, ey toprak' derim, 'yer pek';*
> *Döner imdâdı gökten beklerim, heyhat, 'gök yüksek.'*" (Ersoy 2009: 457)

Müslüman Doğu toplumu barınağını kendi aşkınlığında aramalıdır. Bu onun var oluşu ve geleceğe uzanması için bir zarurettir.

Bir Asır Sonra *Leylâ* Şiirinin Okumanın Zarureti ve Bu Zaruretin Görünümleri

Zaruret kelimesi, sahip olduğu anlam değerleri bakımından genel itibariyle olumsuz fenomenleri beraberinde getirir. Bununla birlikte yapılması gerekli olan bir iş, görev mevzu bahis olduğunda; zorluklara rağmen kaçınılmaz olarak başarıyı, sağaltımı, zaferi tecrübe etme zorunluluğu olarak da tasavvur edilebilir. İnsan haklarının her şartta -sözde- korunduğu 21. yüzyıl'da Âkif'in *söz*üne ses vermek de kanaatimizce insanî bir zaruret hâlidir. Bu zaruret durumunu kutsal kitap Kur'ân-ı Kerîm'in ilk ayeti ve emri olan "Oku!" ile ilişkilendirmek, *Leylâ* şiirine uygulamamız gereken muamelenin ne denli çok boyutlu ve zaruri olduğunu pekiştirecektir. Kutsal kitap kaynaklı bu okuma zarureti, aynı zamanda *eylem*e geçmenin de zaruretidir. İslâm coğrafyasının 21. Yüzyıldaki niteliksiz niceliği –niteliksiz Müslüman ülkelerin nicelik olarak fazlalığı-, hâlihazırda ziyade iken, Müslüman kimliği şuuruyla *harekete / eyleme* geçmeyi zarurî kılmaktadır. "*Bence iki şey mukaddestir: Din, dil… Din, bütün kudsî duyguları, düşünceleri insana telkin eder. Bu duyguların, düşüncelerin mümkün olduğu kadar vâsta-i tebliği olan da dildir.*" (Düzdağ 2014: 34) diye düşünen Âkif'in dil ile *sese*, *söze* dönüştürdüğü dinî kimlik, hayat düzleminde hareketli bir konumda var olmaya devam etmek / ettirilmek zorundadır. *Var olan eylemde bulunur ve var olduğunu eylemle, hareketle kanıtlar. Asıl eylemin birey halinden kişi haline geçmiş insanda ortaya çıktığını* söyleyen Blondel, (Bkz. Gündoğan 2016) hareketin insanla Allah'ın bir terkibi olduğunu da savunur (Blondel'den aktaran Topçu 2011: 60). Tüm bu bakış açıları birleştirildiğinde ilk emre, *hareket* olgusunun tözüne

gidileceğini ve yola oradan başlanacağını söylemek mümkün olur. Bu bağlamda Âkif'in Müslüman toplumlara dair temel eleştiri noktalarından biri olan *miskin*liğin İslâmî kimliğini örseleyici ve yıkıcı olduğu gerçeği daha da somutluk kazanır. Tam bu noktada *hareketliliğin zarureti* bir kez daha önem kazanır:

> "*Allah'a dayan sa'ye sarıl, hikmete râm ol…*
>
> *Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.*" (Ersoy 2009: 449)

Varlığını nicelikli / maddesel mekân ve zaman düzleminde somut kılamayan Müslüman Doğu bireyi ve toplumu, arzu nesnelerinin niceliğinde varlığının niteliksel boyutunu kaybeder. Buna karşılık niteliksiz nicelikli Müslüman coğrafyası bireyleri varlığını "*nitelikleşmiş mekân ve nitelik hâline gelmiş zaman*" (Guenon 1990: 50) düzleminde konumlandırmak zorundalığı da gündeme gelir. Bu zorundalığın icrası Batı zihniyeti karşısında Müslüman Doğu'ya zamansal ve mekânsal tutunma alanları da var etmiş olur ve bu icra her zaman varlığını *hareket*te konumlandırarak başlar. *Miskinlik*ten sıyrılmak aynı zamanda nitelikli nicelikleri de var etmek anlamına gelir. Bu husus cemiyet yaşantısını da gündeme getirir. Bu bağlamda Âkif'in imlediği kolektif birliği gündeme getirmek yerinde olur. Kolektif düzlemde gerçekleştirilecek olan Müslüman bireyi kimliği, Âkif'in bir asır önceki en önemli arzularından biridir. Bu noktadaki kolektif boyutlu yardımlaşma, geçmişi şuurda var ederek an'a konumlanma gayreti ve geleceğe dair tutunma alanları yaratmayı da beraberinde getirir. Bu ülküdeğerlerin karşıtlığında ise 21. yüzyıldaki kolektif Müslüman yaşamı daha kaygan bir zeminde tutunmaya çalışır. Müslüman kimliğinin getirisi olan aidiyet duygusunun ve mimetik eylemlerle yenilenen belleğin törpülenmesi, nasırlaşması Müslüman bireyini "*gerçekleştirilmesi gereken (öz)/ olması gerek ses*" (Korkmaz, 2008: s. 70) uzaklaştırır. Kolektif ilişkiler ağından ve sosyal çevreden sosyal medyaya taşınan bireyler arası ilişkiler, zamanla simülasyon halini alır. Jacques Ellul'un tabiriyle *söz*ün hakikatliliğinden imajın yanılsama gerçekliğine evrilen ilişkiler gündeme gelir. Bu durumda insanın ilişkiler düzleminde "olmasa da olur" duygusunu giderek pekiştirir. İcap ettiği zamanlarda arzu nesnesi için kullanılması gereken "olmasa da olur, yeni hedeflere gitmek lazım" şeklindeki sloganik tavır, Müslüman bireyin olması gerek düzlemli hayatına taşınır. Bu durum, kültürel ve dini boyutta örselenmiş ve çıkarlara endekslenmiş ilişkiler ağını da beraberinde getirir. Tüm bunlar Müslüman bireyin belleğini nasırlaştıran, kısırlaştıran ve onun sahip olduğu aslî kimlikten uzaklaştıran yaşantılar olarak karşımıza çıkar. Silinen zihinsel temsiller, nesnelerde, ilişkilerde ve davranışlarda somutluk kazanır. Yalnızlaşan birey daha rahat yönetilir ve yönlendirilir bir konumda var olmak zaruretini tecrübeler. Aslında bu, Müslüman bireyi hareketsizliğe mahkûm etmektir. Mankurtlaşan bir yaşam olarak nitelenebilecek bir konumda görünüm kazanan Müslüman bireyinin değerleri, aktifliğini, işlevselliğini kaybederek paslanır ve zamanla yabancılaşan birey açısından içi boşalan yanılsamalar anlamına gelmeye başlar. Bu boşluğu taassup sahibi din adamları *hareketle* dolduracakları, Müslüman bireyin açmazlarını, bunaltılarını törpüleyeceği yerde daha da pekiştirir. Onları Âkif'in karşıt değer olan taassuba, kaderciliğe davet eder. Oysaki Kur'an-ı Kerim'in ilk ayeti her manada harekete, eyleme bir çağrıdır: "Oku!"

Âkif'in *Leylâ* şiirine toprak olgusuyla başlaması ve gök olgusu ile devam etmesi; varoluşsal öze bir dönüş ve aşkınlığı varlıkta yakalamak arzusu olarak yorumlanabilir. Blondel'in hareket felsefesine göre aşkınlık insanın iradesiyle içkin bir konumda varlıkta bulunur. "*Aşkınlık*

bizde içkin halde bulunmaktadır. Aşkınlığın bizde içkin olarak bulunmasından dolayıdır ki, hareketin yöneldiği amaç tabiat-üstüdür. Bu amaca ulaşmada türlü basamaklardan geçen iradenin, insanın bireysel varlığından topluma, toplumdan ahlaka ve ahlaktan da dini olan alana geçişi hareket sayesinde olmakta ve sonsuzluktan kaynaklanıp sonsuzluğu arzulayan irade, tabiatüstüne kadar hiçbir basamakta tatmin bulmamaktadır." (Blondel'den aktaran Gündoğan 2016) Blondel'in hareket felsefesinde karşımıza çıkan tabiatüstü ülküdeğeri, Âkif'te Müslüman bireyin sahip olması gereken bütün değerleri benliğinde sabitlemesi ve hayat düzleminde tatbik etmesi olarak algılanabilir. Bu değerlerin temeli insanın ilk yaratılışına gider. Allah'ın insana has kıldığı niteliklerin en önemli ikisi *akıl ve irade*dir. Her akıl sahibi, iradesi ile karar ver(e)meyebilir. Fakat her irade sahibi, aklını kullanıp tefekkür ederek iradesini *eyleme / harekete* geçirmiş olur. Bu anlamda Müslüman bireyinin sahip olacağı değerler Kur'an kaynaklı, akıl süzgeçli ve iradi tavırlı olmalıdır. Bu durumun aksi olduğunda kendi varlığını taşıyamaz olan Müslüman bireyleri / bireycikleri gündeme gelir. *Vücûdundan peşîman, ölmek*… isteyen Şark'ın bireycikleri, bunaltı hâlini tecrübe etmek zorunda kalabilir. Görüldüğü üzere *Leylâ* şiiri ve "*haksızlıklar karşısında cehennem kesil*en" (Akay 2006: 58) Âkif'in *söz*leri her halükarda Müslüman Doğu'yu bir zaruret ile yüzleştirir. Bu zaruretlerin tercihi, Müslüman bireyini zafere, tutunmaya, var oluşa götürebileceği gibi, zillete ve yok oluşa da sürükleyebilir.

Âkif, *Leylâ* şiirine bir soru ile başlar. Bu soru varoluşun materia-priması olan toprak nezdinde Yaratıcı'ya yöneltilir. Bu soru aslında bir arayışın da göstergesidir. O, Batı'nın neredeyse dört başı mamur ilmi odağında konumlanan zihniyet ve bu zihin yapısının yaşamsal formun, Müslüman beldelerinde de var olabilme arzusunu ümit eder. "*Mehmet Âkif'in ve dönemindeki insanların kafasında müstakbel bir sosyal hayat projesi var. Aradıkları şey birinci sırada mamurluk gibi geliyor bana. Mamurluk, sadece maddî bir mamurluk değil elbette… Bu arayışı oraya çıkaran veya besleyen şey aslında Batı'nın, küfrün tehdidi. Bir tarafta izmihlâl ve yok olma tehdidi, bir tarafta var olma azmi; bu kıskaçta mamur olmayan bir sosyal ve dinî hayat, bir insan malzemesi ve bir tabiat görüyorlar… batılı standartlara uygun dindarane, ahlâklı ve Müslümanca bir kişilik ve hayat tarzı aradığını söyleyebiliriz.*" (Kara 2006: 20) Yok olmanın karşısında mamur olarak var olabilmek ihtimalini tasavvur eden Âkif için bu mamurluk tevhid, birlik ve *ferdâ-yı mev'ûd*'tur. Zira insanlık mahşer günü hep birlikte olacaktır. Bununla birlikte Âkif, müjdelenen birliği dünyada var etme ümidini yitirmez:

"Hayır, kudretli bir varlıkla mü'minler mübeşşerse;
Bu kat kat perdeler, bilmem, neden sıyrılmasın artık?
Niçin serpilmesin, hala, ufuklardan bir aydınlık?" (Ersoy 2009: 457)

Leylâ şiirinde *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisi temelinde metaforik bir anlamlar dizgesi söz konusu edilebilir. Mesnevinin olay örgüsünde Kays'ın arzu nesnesinde benliğini eritmesi ve tinsel bir varoluş alanına, söz gelişi Kierkegard perspektifli dinsel bir var oluş alanına geçiş söz konusudur. Bununla birlikte Kays'ın Mecnun'a dönüşmesi akıl melekesini ardında bırakmasıyla olur. Buna karşılık 21. yüzyıl Müslüman bireyinin, hayatında sahip olduğu değerler ile hedefine koyduğu arzu nesneleri arasındaki bağın giderek esnemesi sonucunda değerlerin kopuşuyla birlikte arzu nesnesinin peşinden gidiş giderek belirginleşir. *Olması gerek* sesi *sahip olmam gerek* sesine dönüşerek değerleri ve kimliği arzu nesnesine

ulaşılacak yolda geride bırakarak öteler. Bu aynı zamanda bir *Kays sendromu* olarak isimlendirilebilir. Kays karakterinin cünûnluğu tecrübe etmesi ona yeni ve ideal bir kimlik verirken, 21. yüzyılın Müslüman bireyine ise değer yitimi ve kimliksizleşmeyi verir. Metaforik bağlamda Âkif'in *Leylâ* fenomeni bizde karanlıkları ve arzu nesnesinde kayboluşu verebilir. Bu aynı zamanda bir şuur kaybıdır. Arzu nesnelerinin peşinde koşan 21. yüzyıl Müslüman bireyi, bu konumun akıldan yoksun bir eylem gerçekliği olduğunun da farkında değildir. Arzu nesnelerini bilgi odağında benliğine dâhil edemeyen Müslüman Doğu bireyi, arzu nesnesinin güdümüne girmiş olur. O, bu güdümlülüğün farkında bile değildir. *Arzularının özne*si olmaktan *arzularının nesne*si olmaya evrilen yaşamlar, aynı zamanda modernizmin getirisi olan *yeni insan*ın temel açmazıdır. Akıl ile aydınlanan dünya, tefekkür ve iradeden yoksun körü körüne bir eylemle karanlık bir hâle evrilir. Diyebiliriz ki Âkif'in Müslüman Doğu toplumu eleştirisi, aklını yitiren, adeta hareketsiz bir cinnet hâlini tecrübeleyen bir boyutta varlığının gerçekliğini yitiren bireyciklerin oluşturduğu toplumsal görünümedir. Bu çıkarım, Batı'nın akıl aydınlığı eksenli bir ötekilik kıstasıdır.

Daryush Shayegan Doğu'nun Batı karşısındaki konumunun öncesini ve sonrasını tartıştığı *Yaralı Bilinç* adlı eserinde "*bizi felç eden sıkışmaların nedeni, çoğu zaman dünya gerçekliğiyle denk düşmememizden*" (Shayegan 2014: 37) olduğunu savunur. Dünyanın faniliği fikri ile birlikte onun gerçekliğini de zaman zaman yitiren Müslüman bireyi, sahip olduğu mesuliyet gerçeğinin farkında olamaz. Farkındalıksız bireyler, Müslüman kimliğinin getirisi olan değerlerin gerçekliğini kavramada da zafiyet gösterir. –Ayrıca söz konusu fanilik ve geçicilik algısının riyakârca bir tutumla hayata taşındığını söylemekte de fayda var.- Nihayetinde *dünyanın gerçekliğiyle denk düşme*yi giderek tecrübeleyemez bir hâle evrilen Osmanlı Devleti'nin bu konumu Şark'ın mahkûm olduğu istilacı geceyi/yokluğu daha da erkene alır. Shayegan'a göre "*Batılılar'ın Müslümanlar hakkındaki (sadece zihniyetleri ve psikolojik tutumları konusunda değil) gitgide çoğalan bilgileri ve Müslümanlar'ın Batılılar karşısındaki, bulanık gevşekliği* veya *habersizliği*" (Shayegan 2014: 31) medeniyet düzlemli gerçekçi ilişkilerde bir denge yitimini de beraberinde getirir. Bu denge yitimini, Osmanlı'nın antlaşmalarla olan ilk toprak kayıplarına götürmek mümkündür. Bu denge yitimi, aynı zamanda bilgiden uzaklaşan Osmanlı'nın / Şark'ın, karanlığa / akıl yitimine / cinnete doğru sürüklenişinin başlangıcı sayılabilir. Zira Osmanlı coğrafyasındaki panorama 1920'lerin Anadolusunun öncülü mahiyetindedir. Bilgiden yoksunlaşan Müslüman Doğu, kendi gerçekliğinin de farkındalığını da giderek örseler. Adeta bir bunaltı haliyle aranmakta, fakat varlığını kanıtlayacak anlamları, sembolleri görememektedir. Bu arayış sonunda gördüğü bir nevi şuur yitimiyle, mecnunlukla bezenen değerler dizgesidir:

"Cihet yok: Sermedi bir seddi var karşında yeldânın;

Düşer, hüsrâna, kalkar, ye'se çarpar serserî alnın!

Ocaksız vâhalar, çöller; sağır vâdîler, enginler;

Aran: Beynin döner boşlukta; haykır: Ses veren cinler!

Şu vîran kubbe, yıllardır, sadâdan dûr, ışıktan dâr;

İlâhî, yok mu âfâkında bir ferdâya benzer nûr?

Ne bitmez bir geceymiş! Nerden etmiş Şark'ı istîla?

Değil canlar, cihanlar göçtü hilkatten, bunun, hâlâ,

Ezer kâbûsu, üç yüz elli, dört yüz milyon îmânı;
Boğar girdâbı her devrinde milyarlarca sâmânı!
Asırlardır ki, İslâm'ın bu her gün çiğnenen yurdu,
Asırlar geçti, hâlâ bekliyor ferdâ-yı mev'ûdu!" (Ersoy 2009: 457)

Alıntıda yer alan "*cihet yok, sedd, yelda, düşme, hüsran, serseri, ye's, çöl, sağır, aranmak, boşluk, cin, viran kubbe, dûr, gece, istila, boğmak, çiğnenen yurt, girdap*" açar sözcükler alındığında son derece olumsuz, kimsesiz, sahipsiz, kendi gerçeği ile çaresizce baş başa kalmış bir panoramik bir hususiyet karşımıza çıkar. Serseri olan kimse, enerjisini kalıcı amaçlar uğruna harcama şuurunda değildir. Çevresinde olup bitenlere karşı duyarlı değildir. Çiğnenen yurduna dair bir sorumluluk bilincinde değildir. Varlığının farkında olamayan serseri kimse, kendisini bir boşlukta değersizlikleriyle vahasız çöllerde sürüklenirken bulur. Bu aynı zamanda *mesuliyet farkındalı*ğından yoksun oluştur. İslâm'ın çiğnenen yurdundakiler, yardımı gökten bekler. Eylemlilik yerine kaderciliği zorunlu ve gayr-i iradî olarak benimsemiş bir konumda olan Müslüman Doğu bireyi, arzu nesnesinin yolunda özneliğini, iradî tavrını yitirerek değersizleşen bir nesneye dönüşür. Sükûnet ile hareket arasında kararız kalan bu birey, varoluşsal sıkışmışlığı tecrübe eder. Âkif'in tasvir ettiği, ümit ettiği Müslüman Doğu bireyi, kararsızlıklarında sıkışmaz, bilakis hareketle var olur. Bu durum, iradeden bağımsız düşünülemez. Öyle ki bu birey, nerede sükût edeceğini iyi bilen, "*özgürlüğüne düşkün ve iradesini kendi elinde tutan bir birey*dir" (Ayaz 2016: 351). Doğu medeniyetinin bir erdemi olan sükût, benlikte var olan ve aktifleştirileceği zamanı bilinen bir davranıştır. Yoksa çaresizlik kaynaklı kabulün görüngüsü olan sükût, yok oluşun, yutulmanın ve kimliksel yitiminin ta kendisidir. Âkif'in bir asır önce söylediği bu *söz*lerin 21. Yüzyıl İslâm coğrafyasındaki karşılığı bireysel yaşam, cemiyetten yoksunluk ve reddi, aidiyet problemli *kimliksizlik bunaltısı* odağında varlık bulur.

Asım Yapıcı'nın Luckmann'dan aktardığına göre "*dinlerin en azından 'gerçekliği yorumlama', 'kimliğin tanımını yaparak insanı oraya yerleştirme' ve 'gündelik hayat için rehber sunma' şeklinde üç temel işlevi vardır.*" (Yapıcı 2016: 49) Âkif'in *söz*lerine baktığımızda din olgusunun bu üç temel varoluş alanını var etme / hareketli kılma gayretinde olduğunu söyleyebiliriz. *Leylâ*'nın peşinde koşan Kays'ın aklını yitirmesi, Müslüman Doğu bireyinin sahip olduğu inanç sisteminin içinde saklı olan *gerçekliği yorumlama*, *kimliksel yerleşim* ve *günlük hayatı* yönlendirebilme değerlerini yoksamasıyla metaforik manada eşdeğer anlam kalıplarına oturur. Zira "*sembolik dili savunanlar, dinî ifadelerin durağana, oturmuş ve herkes için geçerliliği olan bir anlama sahip olmaktan çok, canlı, devingen ve daha çok çağrıştırıcı özelliğe sahip olması gerektiğinde ısrar ederler.*" (Yeşilyurt 2016: 50) Âkif'in dili devingen ve çağrıştırıcı olduğu için bu anlamsal bağdaşıklığı savlamak daha da muhkemleşir. Müslüman birey sahip olduğu değerlerin gerçeklikle olan ilişkisini yorumlayamayan Müslüman bireyi, kimliğinin farkında olamaz. Günlük basit işlerde dahi *mimetik belleği*ni besleyecek Müslüman tavrını icra etmede zorluk çeker. Mikrodan makroya doğru giderek zayıflayan bir Müslüman yaşantısını tecrübe eden birey, kendince *Leylâ*'sının peşinden gittiği *sanrısı ile bedeni sürükler*. Bu tavır yahut sükûnet hâli hayatı gerçekleri karşısında bir vaziyet, konum alıştan yoksunluk olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla Âkif'in tasvir ettiği "*vaziyet alış (attitude) "bir insanın -dünyanın diğer görünüşlerinden ayırt ettiği bir dünya görüşü karşısında- davranışlarından çıkarılmış psikolojik*

*süreç örgütlenmesi*ni." (Newcomd'tan aktaran Mardin 1992: 14) varlığına endeksleyemeyen bu birey tipi, *ocaksız vahalarda* yokluğu tecrübelemeye mahkûm olur.

Sosyolog Kadir Canatan'ın İranlı Abdülkerim Suruş'tan aktardığı inanç temelli bir tasnif mevcuttur: "*Faydacı dindarlık, bir inanç ya da eylemin nihai amacı, faydası ve sonucu üzerinde odaklanır. Temel özellikleri dünyevi, nedensel, kalıtımsal, deterministik, duygusal, dogmatik, ritüalistik, ideolojik, kimlik merkezli, dışşsal, kolektif, mitik, öykünmeci, geleneksel ve alışılmışlık*tır." (Canatan 2014: 177) Suruş, Bu niteliklerin varlığı direk çıkar sağlamaktan ziyade dinî inanç sisteminin temel dinamiklerinin uğradığı sapmalar odağında belirdiğini söyler. Kimlik yitimine uğrayan 21. Yüzyıl Müslüman bireyi, cemiyeti kabul etmekte güçlük çekerken, nasırlaşan taassuptan ve alışılmışlıklardan da vazgeçmeyerek sözde Müslüman toplumda tutunma gayretinde bir görünüm sergiler.

Nihayetinde *Leylâ* şiirinde var olan kavram ve sembolleri KORA şemasında (Korkmaz 2002: 273) somutlamak metnin anlam değerlerini ve sosyolojik boyutlarını serimlemektedir.

	Ülküdeğer	**Karşıtdeğer**
Kavramlar	Mesuliyet Bilinç Aydınlık Akıl Eylemlilik varlık / var olmak Cemiyet hayatı - ümmet Edinilen bilginin getirileri ve kullanımı Kimlik şuuru	Sorumsuzluk Bilinç yitimi Karanlık / gece Taassup Kadercilik Yokluk / yok olmak Aşırı bireysellik - cemiyettin varlığının reddi İcat edilen makineler karşısındaki çaresizlik sanrısı Aidiyet problemi
Semboller	Toprak (varoluşsal öz) Gök (aşkınlık aruzsu) Ferdâ-yı mev'ûd Mübeşşer mü'min Aydınlık ümit Mevlâ	Bunaltı Çiğnenen yurt Cihetsizlik Virân kubbe Dul Yangın

Sonuç

Âkif'in 1922 yılında yazdığı *Leylâ* şiiri, varlığında sembolik anlam değerlerini devingen ve çağrışımcı bir dille somut kılan bir metindir. Metaforik anlamlar bakımından zengin olan *Leylâ* manzumesi çoğul bir okumayla 21. yüzyıl Müslümanlarının bugünkü sosyolojik nitelikleri ve gerçekliği bağlamında değerlendirilerek, Âkif'in bir asır önce *söz*lediği değerlerin, hâlâ hakiki sahiplenilmeye sahip olamadığı çıkarımı yapılabilir. Zira Bir asır önceki var oluş mücadelesi esnasındaki Anadolu'nun panoramasının bugün başka İslâm beldelerinde mevcudiyetini koruduğu aşikârdır. Batı medeniyeti karşısında var olabilmek ve

kendilik değerleri odağında tutunma alanlarını çoğaltabilmek ve muhkem kılabilmek adına; *Dedem Korkut Destanları* ve Âkif'in *Safahat*'ı gibi temel metinlerimizin yeni bakış açılarıyla okunarak yeni anlamlar kazanacağı muhakkaktır. Herkesin peşinde koştuğu bir ülküsü, bir ideali, bir *Leylâ*sı vardır. *Leylâ*'nın peşinden giden Müslüman bireyinin kimliksel alanını, dünya gerçekliğini ve sorumluluk bilincini kaybetmemesinin gerekliliğine bir defe daha dikkat çekmekte fayda var. Bununla birlikte Müslüman Doğu medeniyetinin sancaktarlığını bin yıldır devam ettiren Türk milletinin kimliksel bilincinin de temel metinlerimizin tahlili ile edimlenen sonuçların harekete dökülmesiyle daha da ziyadeleşeceğine değinmeden geçemeyeceğiz. Sonuç olarak Âkif'in *Leylâ*'sını metaforik anlamda bir kurtuluşa erişme arzusu olarak konumlandığını söylenebilir. Nihayetinde bu kurtuluşun, şeb-i yeldâdan ferdâ-yı mev'ûdda varoluşla, insanın hareket kaynaklı aydınlığıyla somutluğa kavuşacağı çıkarımlanabilir.

Kaynaklar

Akay, Hasan (2006), "Âkif'in 'Gece'sini Gündüz Eden Sır: Sözde 'Şiir' Gözde 'Leylâ'" *Yedi İklim-Vefatının 70. Yılından Mehmed Âkif'e Mektup Özel Sayısı*, S. 201, s. 57-60, İstanbul.

Ayaz, E. Sertaç (2016), "Atatürk'ün Gençliğe Hitabe'sinin Söz Dizimi ve Sözcük Türlerinden Hareketle Tahlili", *International Journal of Language Academy*, Volume 4/4 Winter 2016 p. 340/354.

Canatan, Kadir (2014), *İnsan Fenomeni*, Açılım Kitap, İstanbul.

Durmuş, Mitat (2014), "Gölgeden Aydınlığa: Bir Bilinç Sağaltımı Olarak Mehmet Âkif Ersoy", *Mehmet Âkif ve Gölgeler Bilgi Şöleni Kitabı*, Türkiye Yazar Birliği Yay., Ankara.

Düzdağ, M. Ertuğrul (2006), *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar III*, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul.

Düzdağ, M. Ertuğrul (2014), *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar I*, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yay., 5. Baskı, İstanbul.

Ersoy, Mehmet Âkif (2009), *Safahât*, Hece Yay., 2. Baskı, İst. (İTO Kültür Hiz.)

Guenon, René (1990), *Niceliğin Egmemenliği ve Çağın Alâmetleri*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Gündoğan, Ali Osman (2016), "Eylem Felsefesi" http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Eylem-Felsefesi.pdf?i=1 – Erişim tarihi: 02.01.2017

Kara, İsmail (2006), "Âkif Merkeze Alınarak bütün Dönem Düşüncesi Okunabilir" *Yedi İklim-Vefatının 70. Yılından Mehmed Âkif'e Mektup Özel Sayısı*, S. 201, s. 14-21, İstanbul.

Korkmaz, Ramazan (2002). "Romanda Dramatik Aksiyonu Sağlayan Değerlerin Görüntü Seviyeleri Üzerine Bazı Öneriler". A Festschrift to LArs Johanson/Lars Johanson Armağanı: Ankara: Grafiker: 271-282.

Korkmaz, Ramazan, (2008), *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Grafiker Yay., 2. Baskı, Ankara.

Mardin, Şerif (1992), *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

Shayegan, Daryush (2014), *Yaralı Bilinç – Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*, Metis Yayınları, 4. Basım, İstanbul

Topçu, Nurettin (2011), *Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi*, Dergâh Yay., 4. Baskı, İst.

Yapıcı, Asım (2016), "Dinî Grup Kimliği: Kimlik ve Dinî Aidiyet", *Kimlik ve Din*, Edit: Abdullah Özbolat - Mustafa Macit, Karahan Kitabevi, Adana.

Yeşilyurt, Temel (2016) *Söz'ün Anlamı – Teolojik Dilin Paradoksal Görünümü Üzerine Bir Çözümleme*, İnsan Yay., İstanbul.

Mehmed Âkif'in Bir Muallim Olarak Portresi

Mustafa Özçelik

Mehmed Âkif'in yaptığı resmi tahsil itibariyle asıl mesleğinin "*veterinerlik*" olduğunu biliyoruz. Fakat o özel eğitimi ve şahsi çabalarıyla kendini ilim, dil, din, kültür ve edebiyat sahalarında da çok iyi yetiştirerek "*yazar*", "şair", "*mütercim*", "*müfessir*" ve "*fikir adamı*" kimlikleri de kazanmıştır. Hatta denebilir ki bu özellikleri dolayısıyla bu kimlikleri bu meslekte de çok başarılı olmasına rağmen "*veterinerlik*" kimliğinin önüne geçmiştir.

Mehmed Âkif, belirttiğimiz bu kimliklerinin de kendisine kazandırdığı müktesebatla aynı zamanda bir "*muallim*" olarak da karşımıza çıkar. Bu arada kendisinin de bir muallimin oğlu olduğunu hatırlamak gerekir. Zira çocuklarının terbiyesinde eğitimci bir baba sıfatıyla hareket eden babası onun ifadesiyle onun sadece "*babası*" değil "*hocası*" da olmuştur.

Nasıl bir eğitimciydi?

Mehmed Âkif'in muallimliği yahut eğitimciliği, bütün bir çalışma hayatı boyunca sadece okullarda ders veren hocalardan daha farklı nitelikler taşır. Âkif, hem "örgün eğitim"in yapıldığı okullarda ders vermiş hem de yazı ve şiirleriyle, cami vaazlarıyla, dost meclislerinde yaptığı sohbetler ve derslerle "*yaygın eğitim*"in de içinde bulunmuştur. Bu yüzden onun muallimliğini çok geniş bir alanda çok değişik vasıtalarla ve metotlarla yapılmış bir hocalık olarak görmek gerekir.

Bütün bunlar, onu sahada eğitimin pratiğiyle uğraşan bir hoca yaparken o, bir yandan da eğitim meseleleri üzerine de kafa yoran, mevcut eğitim sistemini eleştiren ve daha iyisinin nasıl yapılacağına dair fikirler ileri süren bir eğitimci konumuna yükseltir. Gerçekten de Âkif, devrinin pek çok aydınına göre özellikle dil eğitimi konusunda bugün için de yararlanabileceğimiz önemli görüşleri bulunan bir insandır.

Örgün eğitim öğretmenliği

Âkif'in örgün eğitimdeki öğretmenliği konusuna girerken öncelikle onun hangi okullarda öğretmenlik yaptığından bahsetmek gerekir. 22 Aralık 1893'te Baytarlık mektebinden mezun olan Âkif, mezuniyetinden hemen sonra Baytar müfettiş muavini olarak göreve başlamış ve 11 Mayıs 1913 yılındaki istifasına kadar bu görevini yirmi yıl sürdürmüştür.

İşte onun ilk öğretmenliği bu görevini sürdüğü yıllarda gerçekleşir. 17 Ekim 1906'da memuriyet görevine ek olarak mezunu olduğu okula, "*Halkalı Ziraat/Baytar Mektebi"*ne, "*Kitabet-i Resmiye*" muallim olarak atanır. Bu görev çerçevesinde "*resmi yazışmalar ve hitabet"* hocalığı yapar. Bunu 25 Ağustos 1907'den itibaren "Çiftlik Makinist Mektebi"nde yaptığı Türkçe öğretmenliği takip eder. 5 Kasım 1908'de Baytar mektebine "*Harita-i Sıhhiye, Kitabet-i Baytariye Hukuk-ı Ticari ve Kanun-ı Tıp*" muallimliğine atanırsa da bu görevi kabul etmez. Onu İki yıl sonra ise yani 1910'da "*Darü'l-Edeb"* adlı özel okulda fahri hocalık yaparken görürüz.

Âkif'in en uzun hocalık dönemi ise 21-24 Kasım 1908' de atandığı A. Mithat Efendi, Ahmed Naim Bey, İzmirli İsmail Hakkı Ahmet Hikmet Müftüoğlu ve Tevfik Fikret gibi isimlerin de hocalık yaptığı "*Dar'ül Fünun*" Edebiyat şubesi 1. Sınıf Edebiyat-ı Osmaniye muallimliğidir. Âkif, bu görevini 1913 yılındaki istifasına kadar sürdürür. 1914 Eylülünde ise "*Dar'ül-Hilafet'il-Aliyye"* medresesinin orta öğretim bölümünde Türkçe-Edebiyat muallimliği yapar. Mehmed Âkif'in örgün alandaki hocalığının son durağı ise Mısır olur. Kahire'deki "*Camiat'ül-Mısriyye üniversitesi*" Edebiyat fakültesinde 1929 yılından Mısır'dan ayrılana kadar Osmanlı Edebiyatı dersleri verir.

Onun bu görevlerine 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra "İttihat Terakki Şehzadebaşı kulübü"nde verdiği Arapça derslerini, kendi çocuklarına verdiği dersleri (Kur'an ve Arapça'yı öğretti) yine bazı öğrencilere verdiği özel dersleri de dahil etmek gerekir. Yine arkadaşlarıyla yaptığı kitap müzakeresi sohbetlerinde Sadi'nin "*Bostan*", Şems-i Mağrıbi'nin "*Divan*"ı, Alfanso Daudet'in "*Değirmenimden Mektuplar*" adlı kitapları okutması da muallimliğinin bir başka örneği olarak görülmelidir. Yine Mısır yıllarında Abbas Halim Paşa'nın kızlarına verdiği özel dersler de bu çerçevede mütalaa edilebilir.

Yaygın eğitim öğretmenliği

Âkif'in yaygın eğitim hocalığının mekânı ise öncelikle "*camiler*" olmuştur. Zaten kendisi de cami merkezli bir eğitimin yetiştirdiği bir insandır. Onu 1913 Balkan mağlubiyetinden sonra İstanbul'un üç büyük camisinde (Beyazıd, Fatih ve Süleymaniye) vaaz verirken görürüz. Âkif, bu anlamdaki öğreticiliğini Anadolu şehirlerinde de söz konusudur. O, Anadolu'da ilk olarak Balıkesir'de 1920 yılının ocak ayının sonlarında Zağnos Paşa camiinde halka hitap eder. Bunu 24 Nisan 1920'de Ankara'ya varır varmaz Hacı Bayram camiinde yaptığı vaaz takip eder. Ardından 19 Ekim 1920'de Kastamonu'ya giderek Nasrullah camiinde vaazlar verir. Yine bu yıllarda Çankırı, Konya, Afyon, Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Antalya gibi şehirlerde ve irşad heyetinde vazife aldığında cephede ve hükümet meydanlarında, köy odalarında halka yaptığı konuşmalar da onun hocalık vasfının bir yansıması olarak görülmelidir.

Bir yaygın eğitimci olarak camilerde, hükümet meydanlarında, cephede muallimlik yapan Âkif portresine 1914 yılı sonunda gittiği Berlin'deki "*Hilal*" kampında bulunan Müslüman esirlere yaptığı konuşmalar da dâhil edilmelidir. Âkif'in bu anlamdaki öğretmenliğinin bir başka mekânı ise dost meclisleridir. Âkif, gerek İstanbul'da gerekse Ankara'da bulunduğu yıllarda dost ve arkadaş meclislerinde sohbetler yapmış ve dersler vermiştir. Özellikle Ankara yıllarında Taceddin Dergahı'nı bir mektebe çevirmiş, burada ilmi, edebi pek çok konu

münakaşa ve münazara edilmiş, arkadaşlarına Tefsir, Hafız Divanı gibi eserleri okutmuştur. Bu sohbetlerde/derslerde sözü en çok dinlenen yani hoca kimliğini en çok sergileyen de Âkif olmuştur.

Âkif'in yaygın öğretmenliğinin bir alanı da dergiler olmuştur. Her derginin bir mektep yazarlarının da birer hoca olarak görüldüğünü biliyoruz. Bu sebeple 27 Ağustos 1908'te İstanbul'da yayımlanmaya başlanan ve bir din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ilim dergisi olarak çıkan "*Sırat-ı Müstakim*" (Sebilürreşad) dergisi de yayınladığı süre içerisinde bütün yazarlarıyla okuyucuları için bir mektep vazifesi görmüştür. Âkif ise bu derginin başyazarıdır. Hemen bütün şiirleri, yazıları ve tercümeleri bu dergide yayımlanmıştır. Âkif bu dergide en çok ürünü çıkan bir isimdir. Orada sadece imzasını taşıyan yazı ve şiirler değil imzasız yayımladığı yahut müstear ad kullandığı pek çok yazısı vardır.

Burada Âkif'in veterinerliği bile muallimlik özelliğinde yaptığı da söylenilmelidir. O görev yaptığı süre içerisinde bir masa başı görevlisi bir veteriner olmamış, görev yaptığı bölgelerde bulunan köy ve kasabaları dolaşarak daha verimli hayvan üretme konusunda bilgiler öğreten bir halk eğitimcisi olmuştur.

Mehmed Âkif'in yukarıda adını verdiğimiz okullarda yaptığı işin adının muallimlik olduğu kesindir. Fakat diğer mekânlardaki konuşmalarını neden muallimlik kapsamı içinde gördüğümüzü de söyleyelim: O, nasıl okulda adı öğrenci olan topluluğa bir müfredat dâhilinde ders vererek onların hocası olmuşsa; camilerde, meydanlarda yaptığı konuşmalarla halka ve askerlere; dergide ise okuyucularına hocalık etmiştir. Kısacası o mabedi de meydanları da dergiyi de birer mektep olarak telakki etmiştir. Bunun böyle olduğunu anlamak için yazı ve konuşmalarının muhtevalarına bakmak yeterlidir. Çünkü Âkif'in şiirlerinde ve özellikle yazılarında asıl amacı sanat yapmak değil öğreticiliktir. Bu durum konuşmalarında zaten böyledir. Ciddi bir eğitimsizliğin yaşandığı o dönemde Âkif, bu açığı işte bu konuşmaları ve yazılarıyla kapamaya ve bu anlamda bir eğitimci olmaya çalışmıştır.

Âkif nasıl bir muallimdi?

Âkif'in okullardaki öğretmenliği ile ilgili fazla bilgi sahibi değiliz. Aynı durum cami ve meydan konuşmaları için de söylenebilir. Fakat bu durum, bu konu hakkında hiçbir şey söyleyemeyeceğimiz anlamına gelmez. Onun özellikle İstanbul ve Kahire'de yaptığı hocalık hakkında az da olsa Reşat Nuri, Baha Kahyaoğlu, Ahmet Hamdi Akseki, M. Emin Erişilgil, Mahir İz, Mithat Cemal Kuntay gibi isimlerin hatıralarından bazı şeyleri öğrenmemiz mümkündür. Diğer yandan şiir ve yazıları da bu anlamda bazı sonuçlar çıkarmamıza imkân vermektedir. Çünkü Âkif, söylediklerini kendi hayatında uygulayan bir şahsiyettir. Şimdi bunların ışığı altında bu soruya cevap verelim.

1-Âkif, belki de eğitimin o yıllardaki acil sorunları dolayısıyla işin nazariyatı ile fazla ilgili değildir. Nitekim üniversitede nazariyat okutması teklif edildiğinde buna itiraz etmiş bunun yerine edebi metin tahlilleri konusunda müzakereye dayalı ders vermeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda hem öğrenciyi ezbercilikten kurtarmış hem de derslere katılımlarını sağlayarak onların duygu ve düşüncelerini ifade edebilmelerine imkân

sağlamıştır. Bu aynı zamanda dilin metinler üzerinden öğretilmesi noktasında da önemli bir yöntemdir.

2-Âkif'in öğretmenliğinde lügat ayrı bir önem taşımaktadır. Bu yüzden öğrencilerinden mutlaka metinle birlikte lügatten yararlanmalarını, kelimeleri anlam dünyaları, farklı kullanışları itibariyle öğrenmelerini istemiştir. Bir başka öğretme tekniği de okunacak şiirleri önce defterlerine yazdırması olmuştur. Bunun da yazarken öğrenme, metne aşinalık kazanma anlamında ne kadar önemli olduğu ortadadır.

3-Yine eğitimde soru-cevap yöntemini de sıkça kullanmıştır. Bunun için öğrencilerine onların bu konudaki özgüvenlerini artırıcı davranışlar sergilemiş, gördüğü her yerde onlarla gülerek selamlaşmış, söyledikleri her cümleyi, sordukları her soruyu dikkatle ve önemle dinleyen bir hoca profili çizmiştir.

4-Âkif, yazı ve şiirlerinde planı ne kadar önemli görmüşse de okulda müfredata dayalı ders vermek istememiş, resmi plan ve programın dışına çıkarak öğrencinin seviyesini dikkate alarak onları bulundukları seviyesini üzerine çıkarmayı amaç edinmiştir. Fakat derste oldukça titiz, görevine sadık, öğrencilerine sözünü dinleten, kalıcı bilgiler öğreten bir hoca olmuştur.

5-Bir başka özelliği ise; ders esnasında verdikleri cevaplarla dikkatini çeken öğrencilere iltifat etmesi, onlarla fazla yakından ilgilenerek ilgi alanlarını genişletmek ve derinleştirmek istemesidir. Yine ders esnasında da yapmacıksız, samimi davranışları ve kendisine yaklaşılamaz hoca tavrı içinde olmaması hatta hocalığını hissettirecek durumlardan kaçınmasıdır.

6-Özellikle dil öğretimi konusunda çok hassastır. Yabancı dil öğretiminde o dille yazılmış gramer kitaplarının okunmasını bir garabet olarak görmektedir.

7-Âkif için yaptığı hocalık, bir vatan ve millet vazifesi olarak telakki edilir. Mesela yine üniversitede ders verirken bir ara maaşların ödememesi söz konusu olunca bazı derslerin kaldırılmak istenmesi üzerine bu derslerin kaldırılmamasını ve ücretsiz girebileceğini belirtmesi bunun bir örneğidir.

8-Âkif, üniversitede sadece ders vermekle kalmamış, müessesenin yapılanmasında ve dönemin eğitim politikalarının şekillenmesinde de rol almıştır. Üniversitede bu anlamda yapılan toplantılara katılarak bu konuda görüşlerini açıklamıştır.

Âkif'e göre öğretmen

Mehmed Âkif, yazı ve şiirlerinde öğretmenin hangi özellikleri taşıması gerektiğine dair görüşleri bulunmaktadır. Safahat'ın pek çok yerinde muallim konusuna vurgular vardır. Bunlardan ilkine "*Fatih Kürsüsünde*" kitabında rastlarız. Orada milletin yükselmesine dair gerekenler sıralanırken ilk sıraya siyaset, ordu, ekonomi, sanatı söyleyenlere karşı önce eğitimi ve öğretmeni çıkarır. Almanya, Fransa, Prusya gibi ülkelerin bu yolu takip ettiklerini söyler ve mahalle mekteplerinin lüzumuna işaret eder.

Bunun için başvuracağımız başka bir kaynak ise, eğitim konusunun ağılıkta olduğu ve bu yüzden bir eğitim kitabı olarak da okunabilecek olan Asım kitabıdır. Orada anlatılan öğretmen karakterinden hareketle Âkif'in bir öğretmen nasıl olmalı sorusuna cevap verdiği görülür. Buna göre öğretmen inançlı, temiz, öğrencilerle ve halkla iyi ilişkiler kuran, dürüst, gençlere güvenen, onları yaşadıkları ülke ve dünya hakkında bilgilendiren, Dini temelleri ihmal etmeden modern eğitime de öncülük yapan, onları asrın icaplarına göre yetiştirmek isteyen, onların gereksiz bilgilerle kafasını doldurmayan biri olmalıdır. Söylediği şu mısralar ise öğretmen konusundaki düşünceleri en özlü şekilde ifade etmektedir:

> "Muallimim diyen olmak gerektir imanlı
> *Edepli, sonra liyakatlı, sonra vicdanlı*
> *Bu dördü olmadan olmaz:*
> *Vazife çünkü büyük"*

Buna göre bir öğretmende bulunması gereken ilk özellik imanlı, inançlı olmasıdır. Bu özellik muallimin Müslüman bir toplumla sağlıklı bir iletişim kurmasının en önemli şartıdır. Halkın inanç değerlerine sahip olmayan bir muallim, bu mesleğini asla yapamaz. Yapsa da başarılı olamaz. Asım'da anlatılan halkın inanç değerlerine yabancı bir muallimin köyden kovulma hadisesi bu şartın ne kadar önem taşıdığını gösterir. Diğer önemli özellik ise edepli olmasıdır. Zira eğitimde öğrenciye kazandırılması gereken en önemli değer, edeptir. Kendisi bundan yoksun olan birinin öğrencilerini bu şekilde yetiştirmesi elbette düşünülemez. Üçüncü özellik ise mesleğin asıl amacının gerçekleşmesi için gerekli olan liyakat yani o mesleğin bilgi donanımına ve öğretme tekniklerine sahip olmaktır. Dördüncü özellik olarak zikredilen vicdan ise eğitimin sağlıklı olarak gerçekleştirilmesi açısından çok lüzumlu bir özelliktir. Çünkü eğitimin öznesi insandır. İnsan ilişkilerinde ise vicdan esastır.

Eğitim-öğretime dair görüşleri

Âkif, eğitime dair doğrudan bir kitap yazmamıştır. Fakat şiir ve yazılarında eğitime, özellikle de ders öğretim şekline dair önemli görüşlerin sahibidir. Çünkü onun yazdıklarında asıl amacı insanın eğitimidir. Bu yüzden Safahat, bir eğitim kitabı olarak da okunmaya müsait bir kitaptır. Safahat'ı bu gözle okuduğumuzda Âkif'in eğitimden ne anladığından, yabancı okullar meselesine, ders kitaplarının nasıl olması gerektiğinden yabancı dil öğretiminin usullerine, nasıl bir insan yetiştireceğimizden mevcut eğitimin sorunlarına, aile içi eğitimden hayat boyu öğrenme konusuna kadar kısacası eğitimle ilgili her meseleye dair görüşleri olan bir muallim portresiyle karşılaşırız. Bu görüşleri her biri ayrı ayrı incelenmeye muhtaç olmakla birlikte şu şekilde özetlemek mümkündür:

1-Âkif, yaşadığı devirde karşılaşılan problemlerin başında eğitim meselesini görmekte, diğer sorunların buna bağlı olarak ortaya çıktığına inanmaktadır.

2-Âkif, eğitimi maarif (örgün ve yaygın eğitimin kazandırdığı bilgi ve kültür), terbiye (çocuğu manevi yönden yetiştirecek bilgiler), Tedib (edepli olmasını sağlayacak disiplin, kontrol) ve tehzib (iyi özellikleri geliştirme, kötü olanları ortadan kaldırma şeklinde bir önemli faaliyet olarak görmektedir.

2-Devrinin üç önemli yabancı dilini çok iyi derecede bilen bir insan olarak en çok dil eğitimi üzerinde durmaktadır. Buna göre dil eğitiminde kural, kaide ezberciliğinden vazgeçilmeli, metne ve tercümeye dayalı bir eğitim gerçekleştirilmelidir. "*Bize lisan lazım. Bir lisanın kuralını o lisanı konuşandan daha iyi biliyoruz fakat o lisan ile yazılmış bir kitabı, bir gazeteyi okuyamadıktan sonra kaide bilmenin ne faydası vardır?*" demesi bu yüzdendir.

3-Ona göre her öğrenciye eğitimin her kademesinde bilhassa Fransızca öğretmenin lüzumu yoktur. Hele ilkokul ve ortaokulda yabancı dil öğretmeye çalışmak yanlıştır. Yabancı dil, liseden sonra buna ihtiyaç duyacak öğrencilere ayrı bir yabancı dil sınıfında öğretilmelidir.

4-Ders kitapları öğrencilerin anlayacakları bir dille yazılmalıdır. Bilgiler muhakemeye hitap edecek tarzda verilmelidir. Aksi durumda bilgiler zihinde "*emanet para gibi*" taşınır. Sadece ezberlenir fakat anlaşılmaz.

5-Ders kitaplarının yanı sıra bir de öğretmenlerin o dersi nasıl öğreteceklerine dair rehber kitaplar da hazırlanmalıdır. "*Okutacakları dersi hakkıyla bilmeyen bir müderris, esasen tedrise kalkışamaz. Zira karşısındaki talebe temyiz iktidarında olduğu için hocasının aczine yarım saat bile dayanamaz.*" Bu durum, eğitimcilerin her şeyden önce nitelikli olmalarını gerektirir.

6- Ders kitapları zamanın şartları dikkate alınarak yazılmalıdır. Ona göre "*Askerimizi yeni silahlarla donatmak ne ise çocuklarımızın eline zamana göre yazılmış kitaplar vermek de aynıyla odur.*"

7-Âkif, Müslüman Türk çocuklarının azınlıkların yahut yabancıların açtıkları okullarda okumalarına karşıdır. Çünkü bu okulların misyoner yetiştirdikleri ortadadır: "*Milliyeti, diyaneti hakkında henüz hiçbir telakkisi, hiçbir fikri olmayan masum evladını papazların eline teslim etmek mülahazadan, histen azıcık nasibi olan bir baba için bile isteye yapılır bir hareket olmasa gerekir.*"

8-Âkif, eğitimde fırsat eşitliğinin mutlaka sağlanması gerektiğini söyler. "*Küfe*" hikayesi buna ilişkin bir metin olarak okunabilir.

9-Medreselerde iki temel sorun vardır. Bunlardan ilki dini ilimler Kur'an'a dayalı bir anlayışla öğretilmemektedir. Diğeri pozitif ilimlerin okutulmamasıdır. Bu iki eksikliği ortadan kaldırmadan onlardan bir şey beklemek mümkün değildir.

10-Eğitim sadece fen ilimleri ve teknikle sınırlandırılmamalı, ahlaki ve dini yönü ile birlikte olmalıdır.

11-Mevcut eğitim, ihtiyaç duyduğumuz öğrendiklerini hayata uygulayan nesiller yetiştirmemektedir. Özgüven sahibi, çalışkan, kararlı, eski ve yeni hurafelerden uzak, akla, dine zihinleri açık, memleket sorunlarına duyarlı gençler yetiştirilmelidir. Özgüven sahibi, vatansever, şahsiyetli, hoşgörülü, taassuptan uzak, çalışkan, tarihini seven ancak yenilikçi ve istikbale yönelik hayalleri olan, ahlaklı, edep sahibi, ümitli, çağından haberdar bir nesil yetiştirmek esas olmalıdır.

14-Eğitim sadece okulla sınırlandırılmamalı, aile, okul ve halk eğitimi bir bütünlük ve ortak anlayış şeklinde organize edilmelidir. Çünkü eğitim hayatın her anını ve alanını kapsar. Eğitim ailede başlar ve bütün bir hayat boyunca insanın olduğu her yerde devam eder. "*Bu cehalet yürümez, asra bakın: Asr-ı ulum/Başlasın terbiyeniz ailelerden oğlum"*

15-Çocuklar zamanın gerektirdiği bir şekilde eğitilmeli, onlara kendi zamanımızın eğitimi verilmemelidir. Çünkü onların yetişmekte olduğu zaman ile bizim yetiştiğimiz zaman arasında ciddi farklılıklar vardır.

16-Eğitimde dayağa asla yer verilmemeli, "*Hocanın vurduğu yerde gül biter*" anlayışı tamamen terkedilmeli, çocuğa sevgi, şefkat ve merhametle yaklaşılmalı, hataları pedagojik usullerle düzeltilmelidir.

Sonuç

Mehmed Âkif, özetle söyleyecek olursak eğitimi öğrencilere onların psiko-sosyal gelişimlerini de dikkate alarak hem bilgi öğretimi hem de diğer kazandırma faaliyeti olarak gören bir eğitimciydi, Milletlerin ikbal ve istikbalini "*marifet*" ve *fazilet*" şeklinde adlandırdığı iki temel şarta bağlamaktaydı. İşte Mehmed Âkif gerek muallimlik şahsiyeti gerekse özetlemeye çalıştığımız bu görüşleriyle zamanın pek çok eğitimcisine göre hayli ileride bir noktada olan bir isimdir. Onun bu özelliği bugün için de söz konusudur. Unutulmamalıdır ki Türk Milli Eğitimi değerler eğitimini ancak 2010 yılında uygulamaya başlayabilmiştir. 2009'da Yetenekli çocukların özel eğitimiyle ilgili bilim sanat merkezleri de (Bilsem) oldukça yeni sayılabilecek bir uygulamadır. Bu uygulamalar, daha o yıllarda Âkif'in üzerinde durduğu konulardır. Dolayısıyla Âkif'in eğitimci özelliği ve fikirleri bugünkü eğitim sorunları karşısında bize ışık tutacak niteliktedir.

Kaynaklar

Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, İnkılap Aka kitabevi, İstanbul 1985

Mehmet Akif Ersoy, Düzyazıları, Hz. A. Vahap Akbaş, Beyan y., İstanbul 2010

Mehmet Akif Ersoy, *Kavaid-i Edebiyye*, Haz. Yusuf Turan Günaydın, Büyüyen Ay İstanbul 2016-12-11

Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Haz. Mustafa Miyasoğlu, Konak y. İstanbul 2010

M. Emin Erişilgil, İslamcı Bir Şairin Romanı, İş Bankası y. Ankara 1986

Eşref Edib, *Mehmet Akif, Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Hz. Fahrettin Gün, Beyan y. İstanbul 2010

Hasan Basri Çantay, *Akifname*, Haz. Hasan Karayiğit, Erguvan y.,İstanbul 2008

Mehmet Akif, *Edebiyat ve Düşünce, Mehmet Akif Ersoy Bilgi Şöleni kitabı*, Yay. D. Mehmet Doğan, Ankara 2010

Vahdettin Işık (Haz.), Vefatının 75. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu kitabı, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul 2011

Bir Hikmet Şairi Mehmed Âkif ve Onun Asr Suresi Tefsiri

Enes Dağ
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ve Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi doktora öğrencisi

Hikmet, elbette kendisine nüfuz edilmesi, işaret edilmesi yahut söze konu edilerek dile getirilmesi gereken bir kavram değildir. O talibinden her zaman kendisini aramasını ve bu uğurda yolda olmasını talep eder. Bu anlamda hikmeti şiar edinmek ya da onu dile getirmek anlamında kullanılması mümkün olan "hikmet şairi" ifadesini merhum Âkif için kullanmamızın sebebi, onun her şeyden evvel bir Kur'an şairi olmasından mülhemdir. Âkif'in Kur'an şairi olması onun şiirlerinin içeriğinin Kur'an muhtevalı olmasındandır. Mithat Cemal'in ifadesiyle, "A. Cevdet Paşa Kur'an nâsiridir, Âkif ise Kur'an şairidir. Ancak ikisi arasında fark var: Kur'an, Cevdet Paşa'nın yalnız kültürünü, Âkif'in kültürüyle birlikte seciyesini de yaptı". [1]Bu açıdan Kur'an ahlakıyla ahlaklanan Akif'e hikmet şairi demekte bir beis yoktur.

Âkif'in Asr Suresi tefsirinin orijinal metnini geçen onca zamandan (yaklaşık olarak 40 yıl) sonra matbu olarak ilk defa burada okura sunmaktayız.[2] Bu uğurda, bu çalışmaya öncelikle Âkif'in Kur'an mealinin serüvenine, daha sonra Âkif'in diğer özellikleriyle kıyaslandığında pek üzerinde durulmayan müfessir yönüne değineceğiz. Son olarak da Âkif'in *Asr Suresi'nin Tefsiri*'nin orijinal metnini herhangi bir değişiklik yapmadan buraya ekleyeceğiz.

Âkif'in Kur'an Mealine Dair

19. asrın sonlarında ve 20. asrın başlarında dönemin politik çevreleri Kur'an'ın Türkçe'ye çevrilmesi noktasında mühim bir çaba ve gayret ortaya koymuşlardır. Gerek İttihad-ı İslam siyaseti, gerek Meşrutiyet ve gerekse de Cumhuriyet siyasetiyle birlikte Kur'an'ın Türkçe'ye çevrilmesi noktasında her gün artan temayüller ortaya belli bir nicelik de koymuştur.

1 Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 199, 200

2 Şehir Üniversitesi'nin erişime sunduğu Taha Toros Arşivi'nden ulaştığımız Mehmet Akif Ersoy'un "Asr Suresi'nin Tefsiri" 1982 yılında Lale Mecmuası'nın Lale Eki'nde okuyucuya sunulmuştur. Kütüphanelerin tozlu raflarında ve bilinen, bilinmeyen pek çok arşivde keşfedilmeyi, tanıtılmayı, gündeme getirilmeyi bekleyen pek çok kıymetli eserler vardır. Ancak bu işi üstlenen, ilim ve irfan geleneğimizin kadim metinlerinin arayışında olan pek az kimseler vardır. Bu sorunun çeşitli nedenleri olduğunu, cedîd olana yön vermek adına kadim mirasımızın keşfi için yapılması gerekenleri, başka bir araştırmanın konusu olarak şimdilik erteliyoruz. Akif'in Asr Suresi'nin tefsir metnini, aradan geçen onca yıldan sonra, ilk defa matbu bir şekilde okura yahut kamuoyuna sunmanın mutluluğunu yaşamaktayız. Bu uğurda, Taha Toros beyin arşivine erişim noktasında yönlendirici fikirleriyle destek olan Muhammed Murtaza Özeren beye ve her zamanki gibi destek ve teşviklerini esirgemeyen ve bu metnin okura erişmesi için kıymetli fikirlerini benimle paylaşan D. Mehmet Doğan beye en kalbî şükranlarımı sunmayı bir vazife bilirim.

Müteakiben, cumhuriyetin ilk Kur'an tercümeleri diyebileceğimiz birkaç çalışma, nicelikleri bir yana nitelikleri bakımından çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Gerek Rıfat Börekçi gerekse de Ahmet Hamdi Akseki gibi dönemin mühim isimleri işin ehli ve erbabı olmayan bir takım fırsatçıların Kur'an tercümesi meselesini istismar etmelerini engelleyecek bir takım tedbirler almışlardır. Bu tedbirlerle birlikte Kur'an tercümesinin bir kişiye değil de bir heyete bırakılması gerektiği görüşü kuvvet kazanmıştır. Ancak, Arapça ve Türkçe yeterliliği erbabınca malum olan Âkif söz konusu olduğunda, kimse onun kendi başına Kur'an'ı tercüme etme işini gerçekleştireceğine dair bir kuşku duymamıştır.[3]

Kur'an tercümesi teklifi ilk başta kendisine götürüldüğünde Âkif teklifi reddeder. Ancak TBMM'nin kararıyla gerçekleştirilmesi tasarlanan bir projede Âkif'in, diğer sebepler bir yana teklifi çok sevdiği dostu Babanzade Ahmet Naim için kabul ettiği düşünülmektedir. Söz konusu projeye göre, Kur'an'ın tercüme işi Âkif'e, tefsir işi Elmalılı Hamdi'ye ve Tecrid-i Buhari'nin tercüme ve izahı da Babanzade Ahmet Naim'e tevdi edilmiştir.[4]Mütevazı kişiliğinin verdiği mütevazı korkuları nedeniyle sürekli Kur'an'ı tercüme etme noktasında endişelere sahip olan Âkif, en nihayetinde mukaveleyi imzalar ve söz konusu bu meali pek çok sevdiği ülkesinde değil de Mısır'ın Hilvan kasabasında hazırlamak zorunda kalmıştır.[5]Âkif'in Mısır'a gitmesiyle ilgili pek çok yorum yapılmaktadır; ancak biz burada onlara değinmeyi gerek görmeyip Akif'in Mısır'a gönüllü bir sürgün olarak gittiği düşüncesini paylaşmaktayız.

Âkif, 1926 yılı başından itibaren Kur'an tercümesi için çalışmaya başlamış ve mektuplarından anlaşıldığına göre 1929 yılı sonunda müsveddeyi bitirmiştir. 1932'de Mısır'a giden Eşref Edib, temize çekilmiş olan meali okumuş, hayran kalarak, İstanbul'a getirip basmak istemişse de Akif sayfaların kenarlarına koyduğu notları göstererek tashihlerin bitmediğini söylemiştir.[6]Âkif'in ifadeleriyle; *"Tercümeyi bitirmiştim, bastıracaktım. Karar vermiştim, tercümeyi bir ilmi heyet tetkik edecekti ve Mevlana Mehmet Ali'nin İngilizce Kur'an tercümesi gibi ipek kâğıtlara bastıracak, ortaya metni, etrafına tercümesi konulacaktı. Hatta beyaz etmiştim; ama gün geçtikçe kenarları simsiyahtı. Kat'i şeklini verdim sandıktan sonra yine düzletiyordum. Bazı bir tek kelimenin daha iyi mukabilini buluyordum, o zaman bütün Kur'an'da bu kelimenin tercümelerini baştanbaşa değiştirmek lazım geliyordu. Tercüme bitti ama tashihi bitmedi, bakalım o mu benden evvel bitecek ben mi ondan evvel!"*[7]

Âkif'in Kur'an meali çalışmasını yaşamının son yıllarında yaptığı bilinmektedir. Bu tercüme sürecinde Âkif'in Mısır hayatıyla ilgili pek çok teferruat elimizin altında bulunmaktadır. Ancak Âkif'in Asr Suresi'nin Tefsiri'nin orijinal metninin tanıtımına hasredilen bu makalede fazla ayrıntıya girmemek lazım gelir. Bu meyanda Âkif'in yaşam biyografisi de göz önünde bulundurularak malum mealin akıbetini yine Âkif'in ifadelerinde bulabiliriz: "Yaptığım

3 Dücane Cündioğlu, Bir Kurân Şâiri Mehmed Akif ve Kur'an Meali, Kapı Yayınları, İsanbul, 2013, s. 132; Davut Aydüz, "Mehmet Akif Ersoy'un Tefsirciliği", Vefatının 75. Yıl Anısına Mehmet Akif Ersoy içinde, DİB Yayınları, Ankara, 2013, s. 61

4 Cündioğlu, a.g.e., s. 138

5 Cündioğlu, a.g.e., s. 146

6 Aydüz, a.g.m., s. 63

7 Kuntay, a.g.e., s. 204

tercüme Kur'an-ı Kerim'in aslındaki belagatini bozuyordu. Bazı kelimelerin ve umumi surette edatların mukabillerinin bulunmaması, edebi birer vecize olan bazı cümlelerde ve kısa ayetlerde müteaddid edatın içtima etmesi, tercümeyi imkânsız bir hale koyuyordu. Kur'an'ın tam tercümesindeki imkânsızlık, ne benim kusurum, ne de dilimizin. Ben tercüme ile meşgul olurken Farsça ve Fransızca tercümeleri de gördüm. Benim Türkçe tercümem onlardan yüksekti. Fakat bu nisbî yükseklik, benim edebi zevkimi tatmin etmiyordu. Kur'an'ın nazmındaki i'câzkâr belagate baktıkça hayranlığım artıyordu. Tercümemden utanıyordum. Birisi Allah'ın kelamı idi, öbürü Âkif kulunun tercümesi. Bu vaziyette ben bu tercümeyi İslam ümmetinin ve Türk milletinin eline nasıl sunabilirdim? Bu cihetle onu Mısır'dan getirmedim. Demir kasa gibi sağlam ve emin bir dostuma bırakıp geldim. Ben sağlam kalırsam kısa notlar yazarak noksanları telafiye çalışacağım. Ölürsem, ne yapacağını o dostum bilir."[8]

Âkif'in bu ifadelerden sonra bir daha Kur'an meali için çalışmalar yapamayacak durumda olduğu bilinmektedir. Meali Mısır'daki dostu Yozgatlı Müderris Mehmet İhsan Efendi'ye bırakarak, "Dönebilirsem üzerinde yeniden çalışır neşrederiz; dönemezsem yakarsın" vasiyeti ile teslim etmiştir.[9] Bu vasiyetin daha sonra yerine getirildiği, dolayısıyla mealin akıbetine dair onun maalesef yakıldığı noktasında ortak bir fikir birliği söz konusu olmuştur. [10]

Âkif'in Kur'an Tefsirine Dair

Âkif'in tefsirciliği, Kur'an'ı tam anlamıyla tercüme etmesinden önce gelir. Zira Âkif, tam anlamıyla Kur'an tercümesi için Mısır'a gittiğinde yaşamın son yıllarını yaşamış, Mısır dönüşünden kısa bir süre sonra da vefat etmiştir. Âkif'in müstakil tefsirleri ise önceki yıllarda *Sırat-ı Müstakim* (daha sonraki adıyla Sebilürreşad) baş yazarı olduğu zamanlara tekabül eder. 1912'de Sırat-ı Müstakim Dergisi'nin ismini değiştirmek icap eder ve dergi sekizinci ciltten itibaren *Sebilürreşad* ünvanıyla daha mütekâmil bir şekilde ortaya çıkmaya başlar. Bu değişiklikle birlikte yazar kadrosu genişleyen derginin muhtevası da zenginleşir ve yeni bölümler eklenir. Tefsir de söz konusu bu dergideki Hadis, Fıkıh, Felsefe, İctimaiyyat, Tarih gibi pek çok bölümlerinden biridir.[11] Derginin Tefsir bölümü Âkif'e ayrılır; Âkif her zamanki mütevazı kişiliği ve Kur'an'a hürmet korkusuyla teklifi reddetse de ısrarlı talepler karşısında söz konusu bu bölümü deruhte eder.[12]

Derginin tefsir bölümüyle alakalı bir yayın politikası metni kaleme alan Âkif, "Mecmuamız bir İslam mecellesidir" diyerek genel olarak tefsir ile ilgili izleyecekleri yöntemi şöyle ifade eder: "Ulûm ve funûna, tarihe, hayât-ı ictimaiye ve maîşetimize temas eden bazı âyât-ı celîle mevzu-i bahis edilerek dirayeten ve rivayeten mütalaa edilecek ve sâir lisanlarca bu yolda

8 M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Âkif Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli, Şule Yayınları, İstanbul, 2015, s. 171, 172

9 Cündioğlu, a.g.e., s. 186; Düzdağ, a.g.e., a 214

10 Bkz.: Düzdağ, a.g.e., s. 214; Aydüz, a.g.m., s. 65, Cündioğlu, a.g.e., s. 203-207

11 Düzdağ, a.g.e., s. 149

12 Cündioğlu, a.g.e., s. 120

yazılan âsâr-ı tefsîriyenin mühim görülen ve nikât-ı ma'rûzaya tevafuk eden yerleri tercüme olunacaktır".[13]

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Âkif'in yaptığı tefsirlerde seçici olduğu nokta, toplumu ve hayatı doğrudan ilgilendiren ayetlerin mercek altına alınmasıdır. Diğer bir ifade ile Âkif'in tefsir yazıları toplum ile Kur'an arasındaki engelleri kaldırmaya yöneliktir. Âkif İslam toplumlarının içinde bulundukları durumu, Kur'an'dan uzaklaşmalarına bağladığından dolayı onların kurtuluşlarının yegâne reçetesi olarak Kur'an'ı görmektedir.[14] Diğer bir ifade ile Âkif'in tefsir yazılarındaki asıl gayesi, Kur'ân'ın hidayetini, etkin bir tarzda millete mal etmek ve toplumun kurtuluşuna vesile olmaktır.[15]

Böylesi bir gaye ile tefsir metinleri kaleme alan Âkif'in tefsir muhtevalı eserleri, makaleler, vaazlar, tercümeler ve manzum olarak yazdığı metinlerden oluşmaktadır.[16] Sebilürreşad Dergisi'nde çıkan yazılar, ekseriyetle derginin birinci sayfasında bulunmaktadır. Çoğunun uzunluğu bir sayfadan azdır. Üzerinde *"Tefsir-i Şerif"* başlığı bulunur. O günün hadiseleriyle ilgili bir veya birkaç ayetin ele alınıp açıklandığı tefsir yazıları 1912-1919 yılları arasında çıkmıştır.[17] Diğer bir görüşe göre de Akif, tefsir yazılarının bazılarını da iki veya üç sayıda yayınlamıştır. Aşağıda orijinal metnini vereceğimiz *Asr Suresi* de bunlardan biridir.[18]

Yazılar tefsir ilmi bakımından değil de zamanın meselelerine, toplumun problemlerine bakış açısından mühimdirler. Aynı şekilde Âkif'in vaazlarının konuşma esnasında kaydedilmek suretiyle oluşturulan metinler Sebilürreşad'da tefsir metinleri olarak neşredilmiştir. Bir diğer tefsir de tercümelerden oluşmaktadır. Bu metinleri de bir kısmı Mehmet Şevket bey tarafından tercüme edilen Abdülaziz Caviş'in *"Esrar-ı Kuran"*ının geriye kalan diğer kısmının Âkif tarafından yapılan tercümeleri oluşturmaktadır. Akif aynı zamanda Muhammed Abduh'tan da tefsir tercümeleri yapmıştır. Bir diğer tefsir eseri de Akif'in bazı şiirlerinde bazı ayetleri tefsir ettiği "manzum tefsir"lerdir.[19]

Söz konusu manzum tefsirlerde de tıpkı diğer tefsirlerde olduğu gibi toplumsal konular seçilmiş, genel olarak İslam'a mal edilmiş *hurafe ve batıl inanç* eleştirileri dile getirilmiş, aynı şekilde *kader ve tevekkül* anlayışının doğru idraki ve *Müslüman toplumun tefrikası* sorununu çözmek noktasında Kur'anî hakikatler dile getirilmiştir.[20]

13 Mehmet Akif Ersoy, "Tefsir-i Şerîf", Sebilürreşad, C. 8, adet: 183/1 s. 5; Ayrıca bkz.: https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/articlecatalog/details/13122

14 Aydüz, a.g.m., s. 75

15 Suat Yıldırım, "Mehmet Akif'in Kur'an'a Bakışı (2)", Yeni Ümit, İzmir 2006, S. 74, s. 4; Ayrıca bkz.: http://www.kuran-ikerim.org/index.php?s=article&aid=1321

16 Aydüz, a.g.m., s. 65

17 Düzdağ, a.g.e., s. 148

18 Aydüz, a.g.m., s. 78

19 Aydüz, a.g.m., s. 65-68

20 Aydüz, a.g.m., s. 72, 73

Merhum Akif'in Kur'an meali serüvenine ve tefsir yazılarına dair serdettiğimiz giriş mahiyetindeki bu bölümden sonra, şimdi Akif'in imzasını taşıyan *"Asr Sûresi Tefsiri"* metninin orijinalini verebiliriz. Asr Suresi Tefsiri yukarıdaki ifadeler dikkate alındığında mensur ya da makale olarak Sebilürreşad'da neşredilmiştir. Ancak Âkif, Safahat'ta manzum tefsirler olarak kaleme aldığı bazı şiirleri gibi içtimaiyyat yönü pek ağır basan Asr Suresi'ne dair bir de manzum bir tefsir yazmıştır. Şöyle ki;

"Halikın namütenahi adı var en başı Hakk
Ne büyük şey kul için Hakk'ı tutup kaldırmak
Hani ashâb-ı kirâm ayrılalım derlerken
Mutlaka sûre-i ve'l-Asr'ı okurmuş bu neden ?
Çünkü meknun o büyük sûrede esrârı felâh
Başta iman-ı hakikî geliyor sonra salâh
Sonra Hak, sonra sebat, işte kuzum insanlık
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsran artık."[21]

Söz konusu mensur Asr Suresi Tefsiri, acaba Âkif'in tercüme ettiği bir metin midir? Yoksa birebir kendi yaptığı bir tefsir midir? Bu iki soru uzun zamandır gündemimizi meşgul etmekteydi. Bu konuda Dücane Cündioğlu'yla kurduğumuz irtibat sonucunda, kendisinde bu metnin olmadığını ve bu metnin Akif tarafından yapılan bir tercüme tefsir olduğunu paylaşmışlardı. Benzer görüşte olan Davut Aydüz beyefendinin "Mehmed Âkif Ersoy'un Tefsirciliği" makalesinde M. Ertuğrul Düzdağ'dan aktardığına göre, *"Asr Suresi-i Celile'sinin Tefsiri"*ni Akif Muhammed Abduh'tan tercüme etmiştir[22], denilmektedir.

Karşıt görüş ise elimizde bulunan "Asr Suresi Tefsiri" metninin yer aldığı ve Lale Mecmuası'nın "Lale Eki" olarak okuyucuya sunduğu küçük kitapçığın ilk kapağında **"Asr Suresi**, *Tefsir*: **Mehmet Âkif Ersoy**" ibaresi yer almaktadır. Aynı şekilde, arka kapakta bulunan ifadeye göre de Akif'in bu tefsiri Balkan Harbi sırasında kaleme aldığı ifadesi yer almaktadır. Bu iki görüş noktay-ı nazara alındığında, elimizde bulunan Taha Toros'un arşivinden ulaştığımız "Asr Suresi Tefsiri" bize göre, Akif'in tercüme ettiği değil, doğrudan tefsir ettiği bir metin olma olasılığı daha fazladır.

21 Mehmet Akif Ersoy, Safahat, "Asım", Ihlamur Yayınları, İstanbul, 2011, s. 315

22 Aydüz, a.g.m., s. 66

Mehmet Âkif Ersoy'un Asr Suresi Tefsiri[23]

ASR SÛRESİ	M E Â L İ
Bismillâhi'r - Rahmâni'r – Rahîm Velasrı İnne'l-insâne lefî husrin İilel-lezîne âmenû ve amilu's - sâiihati ve tevâsav bi'i-hakkı ve tevâsav bi's-sabr.	«Asr'a kasem ederim ki, insan muhakkak ziyandadır. Ancak îmanı olan kimselerle âmal-i sâlihada bulunanlar, bir de birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyanda değildir.»

[TEFSİR: MEHMET AKİF ERSOY] Müreccah olan kavle göre bu sûre Mekkî'dir. Öyle rivâyet ederler ki, İmam Şafiî; <<Kur'an nâmına yalnız bu sûre inmiş olsaydı, insanlara elverirdi; insanlar yalnız bu sûreyi teemmül etmiş olsalardı, onlara kâfi gelirdi>> dermiş. Muhakkaktır ki, Ashâb-ı Kirâm'ın ikisi bir yere gelince, bu sûreyi biri diğerine okumadan, diğeri de ona selâm vermeden ayrılmazlarmış.Ashâbın bu âdeti, <<teberrük>> içindir, zannında bulunanlar, yanılıyorlar. Zira bu sûre-i güzîni okumaktan maksad, içindeki mânâları, husûsiyle hakkı, sabrı tavsiyede bulunmayı karşısındakine hatırlatmaktır. Tâ ki, arkadaşından ayrılmazdan evvel, onda bir hayırlı vasiyet, nasihat varsa onu kendisine celbetmiş olsun.

23 Taha Toros arşivinden ulaştığımız bu tefsir metnini Lale Mecmuası "Lale Eki" olarak okuyucuya küçük bir kitapçık olarak sunmuştur. Söz konusu kitapçığın arka kapağındaki ifadeler bu tefsiri tanıtım mahiyetinde büyük bir önemi haizdir: "Lâle Mecmuası bu ilk sayısında okuyucularına latif bir hat ve tezhip örneği sunuyor. Hamid Aytaç'ın (Vefatı: 19/5/1982) Celi Sülüs'le yazdığı ve Rikkat Kunt'un tezhip ettiği bu levhada Kur'ân-ı Kerim'in (103) ASR Suresi yer almaktadır. Balkan Harbi sıralarında sûrenin tefsirini yaparak neşreden ve bu tefsirdeki asrî görüşleri geçen 70 yıla rağmen tazeliğinden hiçbir şey kaybetmeyen milli şairimiz Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936)'u da rahmetle anarak, Lâle Eki'ni <<teberrüken>> ASR sûresi tefsirine açıyoruz. Ancak tefsir yetmiş yıl öncesinin zengin ifade imkânlarıyla yazıldığı için, yazının sonuna bir lûgatçe konulmuştur. Okuyan gençlerimiz bu lûgatçe'den, bu mühim yazıyı daha iyi anlamış olacaklardır. Türk Petrol Vakfı, Lale Mecmuası, Sayı 1'in ilavesidir, İstiklal Cad. 28/6-8, Beyoğlu-İstanbul."

Hilkat âlemindeki eşyâdan, yahut şuûn-ı kâinattan birine yemin etmek, Kitabullah'da câri olan âdet muktezâsıdır. Bundaki maksad ise, insanlara o cây-i kasem olan şeye ezelden beri mevdû olan hikmeti hatırlatmak, şâyed insanlar onda bir nevi şer tevehhüm etmişlerse, hatâ etmekte olduklarını; fenalığın, şerrin o eşyada olmayıp; o eşyayı kullananların, yâhut o sûrette îtikad edenlerin kendilerinde bulunduğunu anlatmaktır.

Öyle dinler vardı ki, onlara sarılanlar gerek bu kâinatın, gerek onun ihtiva ettiği varlıkların kevn ü fesad olduğunu, onun için hakîkî bahtiyarlık peşinde koşanlar için bunu hor görmek, bugünün nimetlerinden, zevklerinden, eğlencelerinden kaçmak, nefislerini bu kevn ü fesad âleminin üstünde bir âleme ayırmak ve hasretmek gerekeceğini zannederlerdi.

Kur'an, onların bu hususta tamâmile yanıldıklarını açıktan açığa bildiriyor. Allah'ın kitabında vârid olan kasemler, o gibi zanda bulunanların hatâlarını kendilerine bildirmek için ihtiyar olunmuş usul cümlesindendir. Yâni bu eşyâ, hikmet-i ilâhiye'ye mazhariyet bakımından öyle bir mertebede bulunuyor ki, Cenâb-ı Hak onunla yemin ediyor; gûya ki, Cenâb-ı Hakk'ın tâzîmine arz-ı istihkak ediyor. Artık her şeyin hâliki olan ve bütün varlıkların varlığı, kendi vücûd-ı ezelîsi ile kaim olan Hallâk-ı Azîm'in ta'zîmine mazhariyet kadar büyük şeref olabilir mi?

Asır nedir?

Asır, zamanın malûm olan bir cüz'üdür ki, o da, konuşan kimsenin başkalar ile yaşadığı müddettir. İster bu müddet senelerin sayı sile takdir olunsun da, meselâ yüz sene densin, isterse mikdarı hiç tâyin olunmasın. Yahut öğle ile akşam arasındaki bildiğimiz vakittir. Burada her ikisinin ihtiyârı, doğru olabilir. İnsanlar, evvelkine sövüp saymayı âdet etmişlerdir. Evet, herkes bulunduğu asırdan müştekidir. Sırası geldikçe "bu asır, cehâlet asrıdır, alçaklık, mürüvvetsizlik asrıdır" der. Hayra dâir murad ettiği şeylerin kâffesini de, kendisinden asırlarca evvel geçmiş olan zamana isnad eder. Onun için Cenâb-ı Hak "asır" namına yemin etmek sûretiyle bu itikadın kalplerden silinmesini, insanlar tarafından hor görülen bir mâhiyetin ta'zîme lâyık sayılmasını murad ediyor.

İkinci mânâya göre ise, asır gerek Kureyş'e, gerek şâir kabilelere mensub olan işsiz bir takım Arapların Harem'de, yâhud şâir mahallerde toplanıp gıybet gibi, ötekini berikini maskaraya almak için hiç faydası olmayan şeylerle uğraştıkları zaman olduğu için, zihinlerde bu zamanın fena bir zaman olduğu, şerden başka bir işe yaramadığı zannı iyice yer etmişti. İşte Cenâb-ı Hak bu fenalığın zamanda olmayıp kendilerinde olduğunu, yoksa o zamanın yerleri, gökleri yaratan Hâlık'a, cây-i kasem olacak derecelerde şeref sahibi bulunduğunu, onun için bu vakti, o vaktin şânına yakışacak surette yaşamak, ulvî işlerle geçirmek, kötü işler yüzünden uğrayacakları ziyandan bu suretle kurtulmak lâzım geleceğini beyan buyuruyor.

Hüsran nedir?

Asır kelimesi iki mânâdan hangisine alınırsa alınsın, buradaki kasem, Cenâb-ı Hakk'ın bize îrâd etmiş olduğu bir hakikati belirtmek için vârid olmuştur ki, o hakikat de insanın

hüsran içinde bulunmasıdır. Bu bir haberdir ki, te'kîde muhtaçdır. Zîra halkın bir çoğunun zannına göre bu sûrede istisna edilen a'mâlin, ahvâlin haricinde öyle işler vardır ki, hiç de hüsrânı mûcip değildir. Hattâ bunların inanışına göre, îman saadeti denilen, fazilet denilen kayıtlardan vâreste kalmak; fikir hürriyeti, fiil hürriyeti nâmı altında hiç bir fenalıktan, hiç bir fuhuştan geri kalmamak, ukbâda helâki mucib olsa bile, dünyada nefsin hiç bir hazzını diriğ etmemek ile olurmuş! Yine bu inanışa göre, milletler içinde öyleleri varmış ki, ferdleri heveslerine kapılmak, ihtiraslarına esir olmakla beraber servet kazanmağa devam ettikçe, kuvvet ve kudret sahibi olmak için her çareye baş vurdukça, mes'ud olmaktan geri kalmıyorlarmış!.. İster bu adamlar îman etsinler, ister etmesinler, ister doğru dürüst işler işlesinler, ister işlemesinler; ister birbirlerine hakkı, sabrı tavsiye etsinler, ister etmesinler, müsavi imiş!..

Bu zannı besleyenlerin sayısı her vakit ve her yerde sayılamıyacak derecede çoktur.

Fakat Kur'ân-ı Kerîm'in telâkkisine göre, bu hatt-ı hareket, hüsrandır. "Husr" lûgatda "dalâl, helâk, noksan" mânâlarına gelir. Yapmış olduğu işin insana getirdiği her şer, husurdur. Hüsran ve hasâret de bu mânâyadır. Zîra insan o işiyle bir faide peşinde koşuyordu. Halbuki, netice böyle zuhur etmiyerek, sa'yi kendisini istediğinden mahrum bıraktığı, bilâkis çekindiğini başına getirdiği için, hüsrana uğruyor. Yâni, maksadı yolunda dalâle uğramış, nefsinin arzûsunu tatmin husûsunda noksanlık göstermiş, fakat peşinde koşarken yorgunluğa uğramış oluyor. Sana elem veren, seni mahrum bırakan, canının sıkıntıya uğramasına, kalbinin ıztırap duymasına sebep olan her şey, aradığın zevk için bir noksandır.

Sen kalbe huzur verecek, maişetini refâha kavuşturacak bir iş işler de, bilâkis ıztıraba düşersen; kasdında dalâla, sa'yinde hüsrâna uğramış olursun. Âyetdeki hüsran ise mutlaktır. Dünyevî veya uhrevî kaydile mukayyed değildir. Sûrede anlatılan vasıfları hâiz olmayan her mükellef için, gerek bu fâni hayatta, gerek onu tâkîb edecek bâkî hayatta hüsrandan bir hisse vardır. Zîra, yukarda söylediğimiz gibi, sûre Mekkîdir. Mekkî sûrelerdeki hitap ise, bir çok âyetlerde umûmîdir.

İman nedir?

Bu sûredeki îman da mutlakdır ve hiç birşey ile mukayyed değildir. Bununla beraber, mûhatapların anladığı mânâdadır, îmanı, umuma karşı hitâba en mülâyim şekilde tarif için şöyle demelidir: îman, nefsin hayır ve şerrin, fazilet ile rezîletin arasındaki farkı yakînen anlaması; bu varlık âlemi üzerinde hayra razı olan, lâkin şerre razı olmayan, fazileti isteyen, lâkin rezîleti istemeyen mutlak bir vücûdun nigehban olduğunu yine o itminân ile bilmesi, mahlûkatı arasından dilediğini esrar-ı İlâhîsinden bâzısına mahrem ederek, bu mümtaz insanları, şâir insanlara doğru yol göstermek, kalplere fâsid heveslerin ve ihtirasların nasıl girebileceğini, akıllara sağlam delillerin her yol ile erişebileceğini bildirmek, vazifesi ile mükellef tutmuş olması da, o Vâcibü'l-vücûd'un rahmet eserlerinden olduğuna îtikad etmesidir. Tâ ki beşer, o sahih delillere yönelsin, o tarîk ile kendisine telkîn olunan hakîkatları iyi karşılayarak kabul etsin; kalbinde fâsid heveslere karşı açık duran menfezleri kapasın, o gibi fâsid ihtirasların, ilerde beklenilecek sirayetine karşı da, kat'î ebedî bir azim ile müdafaada bulunsun.

Yoksa îman, umumiyetle sanıldığı gibi, aklın vicdanın dahli bulunmaksızın, sırf taklidden ibâret olduğu halde kabul olunan mücerred mâhiyet değildir. Bu çeşit îman, peygamberlerin peygamberliğini gerçek saymış bir çok milletleri hüsrandan kurtaramamıştır.

Asıl îmandan maksad, rûhun itminanına, ruhî kuvvetlerin îtikadları benimsemesine bağlı olan îmandır. <<Müminler ancak o kimselerdir ki, Allah'a ve Peygamberine inanmış, sonra hiç bir veçhile şüpheye düşmemiş, Allah yolunda mallarile, canlarile savaşmışlardır. İşte gerçek kimseler bunlardır>> âyeti bu hakîkati apaçık anlatıyor. İnsanların, dünya ve âhirette ziyandan kurtuluşu bu îmana bağlıdır.

İnsanların babalarından işiterek öğrendiği, bir Müslüman çocuğunun mânâsını, mâhiyetini anlamaksızın diline doladığı, hamiyet sevkîle müdafaasına kalkıştığı îmana gelince, bunun Allah nezdinde hiç bir değeri yoktur. Çünkü, herhangi dîne mensup bir kimse, bu şekilde yetişir. Allah nezdinde kabul olunan îman, ancak ruhun o itminanıdır ki, ruh onun sayesinde ulvî bir cevherin içine sindiğini hisseder. Kalbin o itikadıdır ki, kalp içindeki mevkiini yine kalp takdir eder. Rûhu, hakîkî hayata kavuşturan rûhu kemâle yükseltecek her şeyi hazırlayan îman, bu türlü îmandır. İman olmadığı halde îman dedikleri şey ise, ruhları tahrib eden, insanları felâkete sürükleyen bir baş belâsından başka bir şey değildir.

"A'mâl-i sâliha" nedir?

Sûredeki a'mâl-i sâliha'ya gelince, akl-ı selimin reddetmediği o hayırlı işlerdir ki, herkese faydası dokunur, herkesin menfaatile hemâhenk olarak yapılır. Bunların bir kısmı, bütün mahlûkatına her türlü hayır ve iyiliği lütfeden Allah'a karşı arz-ı şükrânı ifâde eder. Dînin emrettiği ibâdetler gibi. Bir kısmı da, hayır yolunda malını fedâ etmek, muhtaç olanlara yardım etmek; yâhud verilen hükümlerde adaleti gözetmek, her hangi bir kimsenin zulme uğramasına imkân vermemek gibi bir takım iyi hareketlerdir. Bir kısmı da emânet gibi, iffet gibi, insaf gibi, ihlas ve muhabbet gibi güzide sıfatların asıl kaynağından sâdır olan faziletlerdir.

Demek ki, ister bedene bağlı bir zâhirî hareket şeklinde tecelli eden, ister rûha âid bir bâtınî vasıf şeklinde göze çarpan her şey a'mâl-i sâliha cümlesindendir. Nefis, mücâhede ile a'mâle alıştırılırsa, a'mâli benimser ve bunları îtiyâd eder. Dînin emrettiği hükümler, bu a'mâl çevresi içindedir. Onun için, kendilerine peygamber gönderilmeyen milletlerin akıl yolile keşfettikleri faziletler de bu a'mâl sırasına girer. A'mâl-i sâlihanın öyle esasları vardır ki, bütün insanlarca kabul edilmiş ve hepsi tarafından tanınmıştır ve onun için bunlar üzerinde ihtilâf vuku' bulmaz. Bu yüzden, bu esaslar Kur'anda "mâruf" diye bahis mevzûu edilir ve zıdlarına da "münker" denilir. Yâni, "mâruf" olan esaslar akl-ı selimin kabul ettikleri; "münker" olanlar da, onun red ve inkâr ile karşıladıklarıdır.

"Tevâsı" nedir?

Tevâsı, iki şahısdan birinin diğerine bir şeyi tavsiyede bulunmasıdır. Sûre-i şerife, müminlerin birbirlerine hakkı tavsiye ettiklerinden bahsediyor. Hak, bâtılın mukabilidir. Mânâsı hemen

herkesçe mâlûm olmakla beraber, insanların çoğu bu mânâyı cüz'iyâta hamlederek yanılırlar. Meselâ içlerinden biri kalkarak bâtıl olduğu apâşikâr olan bir bâtılı, hak sûretinde telâkki etmek ister. Eğer sûredeki hak kelimesi, tavsiye eden adamın telâkkisine bağlı olmak lâzım gelseydi, o zaman mânâ şöyle olurdu: "Her biri, arkadaşına hak olduğuna inandığı şeyi tavsiye eder ve o tavsiye ettiği şeyi kabul etmesini ister." Halbuki birinin hak olarak tanıdığını ve tavsiye ettiğini bir başkasının aynı şekilde tanıması ve onun hak olduğuna kail olması beklenmiyeceğine göre, o takdirde "tevâsı", münâkaşa ve mücâdeleye yol açar. Âyet-i kerîmenin istediği, bu değildir. Onun istediği, iki şahısdan her birinin diğerinde, hak olduğuna inanmış olduğu şeyi araştırmayı tavsiye etmesi, onu hakkın delillerini bulmağa ve asıl hakka varmak için çalışıp çabalamağa teşvik etmesidir. Şâyed hakkı tavsiye eden adam, muhâtabının yaptığı araştırmada sapıttığını görürse, delil ikame ederek onu doğru yola çevirecek, onun istidlâlde taksirini anlarsa onu ikaz edecek, işlerin iç yüzüne nüfuz etmeksizin dış yüzünde kaldığım hissederse, iç yüze nüfuz etmesini sağlayacaktır. Fakat bu vazife yalnız bir tarafa âid değildir, iki taraf da birbirine karşı ayni vazifelerle mükelleftirler ve "tevâsı"nın mânâsı budur.

Hakkı Tavsiye

Birbirine hakkı tavsiye etmek a'mâl-i sâliha çevresi içindedir. Onun ayrıca adiyle, sanıyle zikrolunmasından maksad, hakkın şanını yükseltmek, onun başlı başına bir kurtuluş esası olduğunu anlatmaktır.

Hakkı tavsiye eden bir adamın, kendi vasiyeti ile amel etmese de, bu vazifeyi yapmakla kurtulmuş olacağını ve kurtuluşun yalnız tevâsı'ye bağlı olduğunu sanması yanlıştır. Çünkü "hakkı tavsiye eden kimse"den maksad, "hak üzere olan ve hakkı tavsiye eden"dir. Zâten başkasına bir şeyi tavsiye eden kimsenin, o şeyden en büyük payı almış olması gerektir. Yoksa bir işi lâyikiyle yapmayan ve lâyıkıyle yaptığı bir tarafından belli olmayan kimse, nasıl olur da başkalarını o işi yapmağa dâvet eder, yâhud dâvet etse de muvaffak olabilir? Kendileri "münker" olan şeylerden çekinmedikleri halde, insanları "mâruf" olan şeylere sevk etmek isteyenlerin, muvaffak olmaları şöyle dursun, insanları vardırmak istedikleri gâyeden büsbütün tiksindirirler. Kur'ân-ı Kerîm ise, ziyandan kurtuluşu, evvelâ herkesin hak üzerinde olmasına, sonra o hakkı tavsiye etmesine bağlamaktadır ve işin doğrusu da budur.

Sabır nedir?

Sabır ise bütün güzide ahlâkın ana kaynağıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de yetmiş yerde zikrolunması, değerinin büyüklüğünü gösteren bir delil olarak îrad edilir. Fakat bu sayıyı ileri sürmek, o kadar büyük bir fayda temin etmez. Bize lâzım olan nokta, Hak Buyruğu'nun bu fazileti öğerek, sabırlı kimselerin mutlaka muvaffak olacaklarım, mutlaka murada ereceklerini müjdelemesidir.

Sabır, rûhun o kudret kaynağıdır ki, hak yolunda dayanılması güç olan bütün mihnetlere katlanmak, nefsin hoşlanmadığı bütün meşakkatlere göğüs germek, ancak onun sâyesinde

mümkündür. Bütün beşeri meziyetlerin kemâli, bu meziyete bağlıdır. Bu seciyeden mahrum olmak, yâhud bu kudret kaynağından istifâde edememek, bir insan için en büyük felâkettir. Fertleri bu bakımdan zaafa uğramış olan bir milletin, her şeyi zayıf olur ve bütün kuvvet kaynakları tükenir.

Bunu bir misâl ile izah edelim:

Milletlerin birine bakıyoruz, onu ilim bakımından geri görüyoruz. Sebebi nedir? Cehalet ile pençeleşmekten ve onu yenerek ilim ile aydınlatmak için uğraşmaktan yüz çevirmektir. İlim sahibi olmak ise, uzun uzadıya çalışmağa, bir çok sıkıntılara göğüs germeğe bağlıdır. Bu çalışmayı ve bu gayreti göze alamıyanlar, yâni cehâlete karşı savaş açmağa dayanamıyanlar, mukallidlikle iktifâ ediyor ve karanlık içinde yaşıyorlar. Bunlar "sabır" faziletinden mahrum insanlardır. Bunlar ilim yolunda hiç bir meşakkate göğüs germemiş, hiç bir gayret sarf etmemiş oldukları halde, geçmişlerin gayretlerine kuru saygı göstermekle, onların gece gündüz çalışmış olduklarını anmakla kendi hareketsizliklerinin, gayretsizliklerinin kusurunu örtmüş olacaklarını sanıyorlar. Halbuki bunlar, geçmişlerine karşı hakîkî saygı beslemiş olsaydılar, onları kendilerine rehber sayarlar, onların tuttukları yolu tutarlar, araştırma yolunda katlandıkları yorgunlukların bir kısmına olsun katlanırlar, elhâsıl onlar gibi çalışırlar, çabalarlar, onların varamadıkları şâhikalara tırmanırlar ve böylece sabr dediğimiz o yüksek meziyeti hâiz kimseler olduklarını isbât ederlerdi.

Milletleri bırakarak, fertlere bakalım:

Fertler içinde öyleleri vardır ki, bir şeyler öğrenmek için çalışır ve öğrenir. Fakat öğrendiğini başkalarına öğretmeğe tâkat getirmez. Yani sabredemez. Böylesi hakkında verilecek hüküm onun sabır faziletinden mahrum olduğudur.

Yâhud bir talebe, mektebine bir sene veyâ iki sene devam eder, sonra tahsil güçlükleri yüz göstererek dersi bırakır, yâhud okuduğunu anlamak hususunda gevşek davranır, yâhud babası tahsil masrafını kısmak isteyerek oğlunu kendisi için daha kârlı saydığı başka bir işe sürükler, oğlu da ilim peşinde koşmaktan vaz geçerek cehâlet yoluna dalar. Bunların hepsi sabır ve sebat faziletinin zaafından ileri gelen kötülüklerdir.

Tamahkâr bir adamın bütün işi gücü, malını tutmak ve elinden çıkarmamaktır. Böylesi, bir çok hayırlı işler karşısında kaldığı halde, hepsinden yüz çevirir ve hiç birine de yardım etmek istemez. Böylece, vatanına ve milletine zulmetmiş, milletini hor görmüş olur. Bu adamın elini bağlıyan sebebi araştıracak olursak, <<sabr>>ındaki zaaf derhal göze çarpar. Çünkü bu adam, vâhimesinde dolaşıp günün birinde üzerine çökmekle kendisini tehdid eden zarûretin korkunç hayâline karşı duracak derecede bir sabr'a, bir metânete mâlik olsaydı, kendini bu hırstan kurtarır ve milletine mutlaka faydalı olurdu.

İsrâfa dadanan bir adam, keyfi uğrunda bir çok şeyler heder eder. Hevesine baş eğen bir adam, türlü türlü kepâzeliklere dalar, nihâyet günün birinde varı yoğu biter, hâli fenalaşır, eskiden İtibar sâhibi olduğu halde sefâlete uğrar. Bütün bunlara uğramasının sebebi, nefsânî hava ve heveslerine mukavemet göstermemesi, yani sabredememesi, kendini uçurumlara yuvarlanmaktan alıkoyamamasıdır. Bu adam, nefsânî temayüllerine karşı sabır ve metânet göstermiş olsaydı, hem serveti elinden gitmez, hem kendisi de bu felâkete düşmezdi.

Elhâsıl bütün rezâili saymak, hepsinin asıl sebeplerini araştırmak istemiş olsak, ya sabrın zaafında, yahut yokluğunda karar kılarız. Bütün faziletleri de sayacak ve faziletlere kan ve can veren kaynağı araştıracak olursak, yine sabr'a varırız.

Mevkii bu derece yüksek olan bir fazilet, Hak Buyruğu'nda anılmağa liyâkat kazanmaz mı?

Hak, ilmin medâr-ı hayatıdır. İtminan onunla hâsıl olur. Ve akıl, onunla yakîn sâhasına varır. Sabır bütün faziletleri faaliyete geçirir, bütün kötülükleri def eder ve bütün iyiliklere varlık verir. Bu kadar kıymetli iki esas, insanların başarabilecekleri en değerli işler arasında, herhalde en fazla anılmağa lâyıktır. Çünkü herkesin dikkatini bunların üzerinde toplamak ve herkesi bilhassa bu iki esasa tutunmağa teşvik etmek bu sâyede mümkün olur.

Şimdiye kadar verdiğimiz bu izahat, sûre-i celîle'de bahis mevzuu olan bütün esasları kısaca belirtmiş ve insanlar içinde hüsrandan kimlerin kurtulmuş olduğunu açığa vurmuştur.

Bizim beyân etmiş olduğumuz mânâya göre îman, insan ruhunun o tavrıdır ki; insan, bulunduğu fena halden kurtulmak için o tavra yükselmiştir.

İnsanların nefsi, şehvetlere düşkünlük bakımından, hayvanlar gibidir. Bir farkı, geçmişteki bir zevkini hatırlamak, gözönüne getirmek, gelecekte duyacağı bir hazzı tasavvur edebilmektir. Bu yüzden, ülfet etmiş olduğu lezzetleri elde etmek, istikbalde onları kat kat sağlamak için gösterdiği hırs, hayvanların hırslarıyle ölçülmiyecek derecededir. Her nefis, heveslerinin ve hırslarının gözettiği zevki elde etmek için kuvvetlerini kullanır. Beşerin her ferdi kendisi için lezzetli, yahut faydalı tahayyül ettiği her şeyi elde etmek, nâhoş, yâhud muzır saydığı bir şeyi mahvetmekten başka bir şey düşünmezse, bundan büyük bir fenâlık tasavvur olunabilir mi? Çünkü bu takdirde, arzu ettiği bir şeyi başkasının elinde görünce, onu gasb için hücum edecek, yâhud kendisi için muzır saydığı şeyi ortadan kaldırmak için saldıracak.

Bir saldırganın tecâvüzünü önlemek için, hücuma uğrayan şahsın kuvvetinden başka bir engel yok. İçlerinden biri de hayrın, yâhud şerrin, faziletin yâhud rezîletin aslına astarına inanmıyor. Herkesin nazarında hazzı: Hoş veya faydalı gördüğü şeyden ibaret. Ama o şey başkası için fenâ, yahut muzır olmuş, kendisince müsâvî...

Beşeriyetin hayır ile şerri ayırt edemediği devrini tasvir eden bu vaziyet, hayır ile şerri ayırd edememenin ne büyük bir mahrûmiyet ve ne büyük bir felâket olduğunu vuzuh ile belirtmiyor mu? Bu vaziyetin en büyük hüsran olduğu âşikâr değil midir?

Hayr ile şerri ayırt etmek esâsına, şuuru lâhak olmayan her ferdin dalâletten, kötülükten hissedar olması pek tabiî olduğu gibi, bu ferdin diğer fertlerle olan muâmelâtında haksız davranacağı da muhakkaktır. Ama bu ferd hayr ile şerri ayırd edebilirse vaziyet değişir. Başkasına vereceği ezânın kendisine de ezâ getireceğini anlar. Gitgide bu yüzden vicdan azâbı duymağa başlar.

Fakat hayr ile şerri ayırt etmek kâfi değildir. Beşeri kurtaracak kuvvet, her bir hareket ve her bir amel kendisine müntehi olan o fevka'l-hayâl kudrete, o saltanat-ı kâhireye îman etmektir. Çünkü O'na iman etmeyen, mâsivanın O'na müsahhar olduğunu anlamayan insanın gözü kör, basireti aksak, vehmi büyük ve güvendiği her şey sarsaktır. Böylesi, karşısında gördüğü

kuvvetlerin her birini, mevcudiyetinin kaynağı sanır; onun kendi hayatı üzerinde müessir olduğuna zâhib olur. Sebebini anlamadığı bir şer kendisine isabet ederse, o karşılaştığı kuvvetlerden birini sebep olarak tahayyül eder; yâhud emeği olmaksızın kendisine bir hayr isabet edecek olursa, vâhimesi o hayr için körü körüne bir kaynak icad eder. Bu yüzden nazarında ilâhlar çoğalır, her şeyin sebebini araştırmak ve bulmak yolu yüzüne kapanır ve bunun neticesi olarak, hayatına ait bütün işlerde güvenilmeğe lâyık olmayan şeylere güvenir durur. Bu ise putperestliğin alabildiğine inkişaf etmesine, beşer aklının bu yüzden bozuldukça bozulmasına ve insanlığın hüsrandan hüsrana uğramasına sebebiyet verir.

Fakat gördüğümüz bütün kuvvetlerin bir kuvvetten sâdır olduğuna, o kuvvetin de bir irâdenin idâre etmekte olduğu nizama tâbi' olduğuna îman eden kimse, karşılaşacağı hayrın, yahut şerrin sebebine vâkıf oluncaya kadar araştırmalarda bulunmak ister, yâhud işi mukadder esbâba vardırmak her akıl için vâcib olduğuna îtikad eden insan, şüphe yok ki, bu dalâlin şerrinden emin kalır ve kâinatta mevcut olan eşyânın hepsi de gözüne müsâvî görünür; cümlesinin bir Allah'a âid olup, bu hususta hiç birinin diğerine karşı bir imtiyâzı olmayacağını; arada bir fark varsa, husûsiyetler İtibariyle olacağını yakînen anlar, bu sâyede kalbi her bakımdan sükûnete kavuşur; birliğine inandığı Allah'a karşı itimâdı artarak a'mâl ve ef'âlinde O'nun ezelî kanununu aşmaz, esbâb ve müsebbibâtın tâbi' olduğu nizamdan ibret alarak huzur ve itmînân içinde yaşar, kudret-i İlâhiye hakkında anlayabileceği mertebeyi anladıktan sonra, hiç bir şeyden korkmaz olur.

Bu yüksek hikmetin insanlar arasında doğru yolları gösterecek, şek ve şüphe perdelerini açarak müjdeciler ve peygamberler zuhurunu icap ettireceğine inanmayan, o güzide varlıkların peygamberliğini teyid eden delillere karşı göz yuman insan, bu mürşitlerin irşadından istifade olunmaksızın elde edilmesi güç, yahut büsbütün imkânsız bir takım bilgilerden, hakikatlerden mahrum kalır, hayatî meselelerin bir çoğunu anlayamaz, ef'âlinin çoğunda doğru yolu göremez; hayra çalışmak isterken şerre düşer, menfaat ümid ettiği yerden zarar görür. Acaba, bundan büyük bir ziyan olur mu?

Fakat Allah'a karşı îmanını, şu bizim beyan ettiğimiz tarzdaki îmânını kaybeden adamın giriftar olacağı hüsranın ilk derekesi, kudret ve azameti bütün varlık âlemini sarmış olan Kaadir-i Mutlak'a tam îtimaddan doğan azim kuvvetinden mahrum olmasıdır. Mahrum olacağı nimetin en hafif derecesi de, güçlüklerle karşılaştığı zaman, ruhun en büyük desteğinden uzak düşmesidir. Uğrayacağı ziyanın en nâçiz mertebesi ise, türlü türlü hava ve hevesler arasında şaşkın kalarak yöneleceği doğru yolu gösterecek bir rehber bulamaması, içinden çıkamayacağı karanlıklara düşmesidir.

Hangi mahrûmiyet bundan daha büyük olur?

Fakat bu mahrûmiyet fertlere has değildir. Çünkü milletler de fertler gibi bu mahrûmiyete uğrarlar.

A'mâl-i sâliha, en çok, sağlam îmana bağlıdır. Bununla beraber, halk içinde şu zannı da besleyenler var: Gûyâ, îman ef'âle tesiri olmayan, bâtında kalan bir hayâli, bir mücerred mâhiyeti ifade eder bir kelimedir! Yâhut, bir şahsın kendini diğerinden ayırt etmek üzere edinmiş olduğu îtikaddır. Bir müslümanın muvahhid olduğuna, Hazret-i Muhammed'in

ümmetinden bulunduğuna îtikad ederek, şâir dinlere bağlı olan kimselerden kendim ayırdığı gibi! Yâhut bir dine mensup olup, herkes gibi o dine ait olduğu sanılan her şeye itikad etmekle beraber, kendini o dînin muktezasınca harekete mecbur görmemesi gibi! Böyle bir îman, sahibini hüsrandan kurtaramaz! Şüphe yok ki, hüsrandan kurtulmak için amel-i sâlih lâzımdır. Bu yararlı iş ve hareketlerin ne olduğunu yukarda anlattık. Bunları ihmal edenlere, gerek dünyada, gerek âhirette yüklenecek ziyan kadar büyük ziyan tasavvur olunamaz. Hüsrâna bu mânâyı verdikten sonra, o îmanı kaybedenlerin ve yararlı iş ve hareketleri terk edenlerin de hüsran içinde oldukları tavazzuh eder. Çünkü âyet-i kerîme, müminlerden olmayan ve yararlı işler işlemeyenlerin hüsran içinde olduklarını, apaçık bildiriyor.

Bunun ise hangi zamanda, hangi mekânda olursa olsun, hangi hâl üzere bulunursa bulunsun, bütün beşere şâmil olduğunda şüphe yoktur.

Sûre-i celîlede milletlerin de, fertlerin de ziyandan kurtuluşunu temin edecek iki esas (îman ve a'mâl-i sâliha) zikrolunduktan sonra, iki esas daha vârid olmuştur ki, bunların her biri fertlerin el birliğiyle gerçekleşir. Bunlar, birbirine hakkı tavsiye etmek, birbirine sabrı tavsiye etmek! Tek fert, bunları tek başına edâ edemez. Çünkü "birbirine tavsiye" ancak müteaddid şahıslar tarafından yapılabilir. O halde sayıları ne kadar çok olursa olsun, milletin fertlerinden her biri tanıdığı şâir fertlere hakkı talep ve iltizam ile, her işte sabr ve metanet dairesinde hareket ile vasiyette bulunmadıkça hüsrandan kurtuluş yoktur. Eğer tek bir şahıs bu vazifeyi îfâ eder ve başkasına vasiyette bulunur, lâkin başkaları onun îfâ ettiği bu vazifeden geri durursa, cümlesine behemehal dünyada hüsran gelecektir. Zîra bir milletin en büyük kısmı, haktan ve herkesi hakka çağırmaktan yüz çevirir ve kalplerdeki sabır ve metânet zaafa uğrarsa, şüphe yok ki, o millet bâtılın istilasına uğrar; o milletin azmi körleşir, hâli fenâlaşır ve böylece kendisi izmihlâl uçurumunu boylamış olur. Dünyada bu böyledir. Âhirete gelince, orada ziyan, yalnız vazifesini yapamayana, yâhut kendisine hak ve sabır tavsiye olunduğu halde, bu tavsiyeyi dinlemeyene ve kabul etmeyene âid olur. Eğer tavsiyede bulunan adam, sözünün dinlenmesi için muhtaç olduğu vasıtaları elde etmez de, muhâtabının adem-i kabûlü, kendisinin nasihat hususunda tuttuğu yoldan ileri gelirse, yani o nasihatları başka bir suretle anlattığı takdirde kabul etmesi ümid olunursa, o zaman âhıretteki hüsrandan onun da hissedar olması lâzım gelir.

Kötülüklerin alabildiğine yayıldığını gördükleri halde, ağızlarını açmayan, kötülüklerin önünü almak için hiç bir harekette bulunmayan bir millet, hangi kurtuluşa lâyık olabilir? Kötülükler ise, fertlerin bozulmasına ve milletlerin çökmesine sebep olur.

Birbirine hakkı tavsiyeye, birbirine sabrı tavsiyeye iki esas dahil oluyor ki, biri mârûfu emir, diğeri münkeri nehiydir. Zîra hak ile vasiyette, hakka davette bulunan adam bâtıldan nehy etmedikçe bu vazifeyi tamâmile îfâ etmiş sayılmaz. A'mâl-i sâlihanın güçlüklerine sabr ile tavsiyede bulunan adam a'mâl-i rezîlenin kötülüklerini, güzel işlerin bırakılmasından husule gelecek neticeleri anlamadıkça ve göstermedikçe maksada varamaz. Fertlerinden her biri elinden geldiği derecede bu farzı eda etmeyen bir millet için, dünya ve âhirette ziyandan kurtulmağa imkân yoktur.

Hüsrandan kurtulmak isteyen her millete şu farzı eda etmek vâcibdir: O da, hayrı tavsiye etmek, şerden korunmak, yahut birbirine hakkı, birbirine sabrı tavsiye etmek.

Şayet bir millet ahlâkça uğradığı alçalmalar yüzünden hayr namına, hak namına vuku bulan tavsiyeleri kötümsüyor, yahut herkesi hayra davet etmek hususunda gevşeklik göstermeyi tercih ediyorsa, bu hal o milleti dünyada zillet, esâret ve izmihlâle, âhirette azâba sürükler.

Bir millet, bu yolda gevşeklik gösterdiği halde, onun ıslâh edilemiyeceğine inanarak ortalıktaki fenalığa yalnız kalben bûğzetmek suretiyle, dünyadaki hüsrandan olmasa bile, uhrevî hüsrandan kurtulacağına kâil olmak, hiç bir kimse için câiz olmaz. Gerçi, bugünkü Müslümanlardan bir kısmı, bilhassa din âlimleri buna zâhib olmaktadır. Fakat, bu zehablarında pek büyük hatâ ediyorlar. Çünkü bunların vazifesi, kendilerinden yüz çevrilse de, başka ne yapılsa da, halkı irşâd etmek ve ziyandan kurtulmanın yolunu göstermektir. Onun için, bu vazifeyi başarmaktan kaçınmağa imkân yoktur. Şu var ki, gerek ulemâya, gerek ulemâdan görünenlere bu vazifeyi edâ için hâlin, zamanın bütün icaplarını, her milletin husûsiyetlerini nazar-ı dikkate almaları, söz söylemenin usûlünü öğrenmeleri, söz söyleyebilmeleri için milletlerin tarihini, milletleri yükselten ve alçaltan âmillerin mâhiyetini öğrenmeleri, ahlâk ilmine, rûhiyat ilmine vâkıf olmaları, elhâsıl "bâtıl fikirler akıllara nasıl yol bulur, akıl ile hakkın arası nasıl bulunur, insanlar şerden nasıl korunur, hayra nasıl cezbedilir?" gibi bütün incelikleri bellemeleri ve ona göre insanlara hitab etmeleri lâzımdır. Bunları öğrenmeden halka karşı söz söylemeğe teşebbüs ettikleri takdirde, halka bir şey öğretemiyecekleri için, halkın vebâlini yüklenmiş olurlar. Bunların, âciz olduklarını söylemeleri de bir fayda temin etmez. Zîrâ bunlar dedikodu ile, elfaz münakaşası ile o kadar vakit kaybediyorlar ki, kayıp ettikleri bu vakit, müsbet ilimleri tahsil etmelerine fazlasile kâfi gelir Bunlar da, eski büyükler gibi, ilim tahsiline çalışırlarsa Allah da onlara yardım eder. Halbuki, böyle yapacaklarına lüzumsuz bir takım tahayyüllere dalarak, vakit kaybediyor; sonra acz iddia etmekle, vebalden kurtulmayı umuyorlar. Bunlar mâzeretlerinin kabul olunmasını değil, başlarına bir belânın gelmesini beklemelidirler.

Bu belâdan kurtulmak isteyenler, gösterdiğimiz tarzda çalışmalı, uğraşmalı ve bu sûrenin anlattığı dört esâsa sarılmalıdırlar. Çünkü bu dört esas, insanların bahtiyarlığını temine kâfidir.

Lügatçe

A'mâl : Emeller, istekler.
A'mâl-i sâliha : Faydalı iş ve hareketler.
Arz-ı istihkak etmek: Hak kazandığını belirtmek
Ashâb-ı kiram : Hz. Muhammed'in arkadaşları
Cây-i kasem : Yemine sebep olan şey.
Dalâl : Sapıklık.
Diriğ ; Esirgeme, kıyamama.
Ef'âl : Fiiller, işler.
Esbâb : Sebepler, gerekler.
Fevka'l-hayâl : Hayâlüstü olan.
Gıybet : Dedikoduculuk.
Halik : Yaratan,
Hâlkeden, Allah.
Hallâk-ı Azim : En büyük Yaratan.
İhtiyâr : Seçilmesi serbest olan.

İstidlal : (Delâlet'den), bir delile göre sonuç çıkarma.
İtminan : Emin olma, inanma, kesin bilme.
Kaadir-i Mutlak : Mutlak kudret sahibi olan Allah.
Kevn ü fesâd : Olma ve bozulma hâli
Maişet : Yaşayış, yaşama, yaşamak için gerekenler.
Mâsiva : Allah'dan gayrı bütün varlıklar.
Mekki : Mekke'de nâzil olan.
Mevdû : Emânet edilen.
Muktezâ : Gereken, gereği.
Muvahhid: (Vahdet'den) Allah'ın birliğine inanan.
Müreccah : Tercih olunan.
Müsahhar : (Sihr'den), büyülenmiş, büyü ile aldanmış.
Müsebbibât : (Sebeb'den), sebeb olanlar.
Nigehban : Gözcü.
Sa'y : Çalışma, emek.
Sûre-i güzîn : Seçme sûre.
Şuûn-ı kâinat : Kâinattaki vak alar.
Ta'zîm : Saygı gösterme.
Teberrük : Mübârek ve uğurlu saymak.
Teemmül : Derin düşünmek.
Te'kîd : Sağlamlaştırma, pekiştirme.
Vücûd-ı ezeli : Başlama noktası olmayan varlık.

Kaynaklar

Arıcan, Musa Kazım, *"Mehmet Âkif'te İslâm Düşüncesinin Temel Problemi Olarak Sorunlu Tevekkül Anlayışı ve Eleştirisi",* Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni-6, Mehmet Âkif ve Gölgeler içinde, Yayına hazırlayan: D. Mehmet DOĞAN, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, 2014.

Aydüz, Davut, *"Mehmet Akif Ersoy'un Tefsirciliği"*, Vefatının 75. Yıl Anısına Mehmet Akif Ersoy içinde, DİB Yayınları, Ankara, 2013,.

Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmet Âkif Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli,* Şule Yayınları, İstanbul, 2015,

Cündioğlu, Dücane, *Bir Kurân Şâiri Mehmed Akif ve Kur'an Meali,* Kapı Yayınları, İsanbul, 2013.

Cündioğlu, Dücane, Âkif'e Dair, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013.

Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, "Asım", Ihlamur Yayınları, İstanbul, 2011.

Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Akif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı,* Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Milli Kütüphane Online "Sebilürreşad" Arşivi, https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/articlecatalog/details/13122

Taha Toros Arşivi, *"Asr Suresi Tefsiri"*, Tefsir: M. Akif Ersoy, İstanbul, 1982. (Erişim: Aralık 2016)

Topçu, Nurettin, Mehmet Âkif, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.

Tütün, Sevgi, *"Mehmet Akif Ersoy'un Vaaz ve İrşad Faaliyetlerinde Kur'an Tefsirinin Yeri ve Önemi"*, Vefatının 75. Yıl Anısına Mehmet Akif Ersoy içinde, DİB Yayınları, Ankara, 2013.

Yıldırım, Suat, *"Mehmet Akif'in Kur'an'a Bakışı (2)"*, Yeni Ümit Degisi, İzmir 2006.

"Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildirileri", C. I-II, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Ed. Prof. Gökay YILDIZ, Prof. M. Zeki YILDIRIM, Burdur, 2008.

7. BÖLÜM

Oturum Başkanı
Vildan Karaduman

Beyzanur Bıyık
Kur'an-ı Kerim ve Hadislerin Işığında Safahat Anatomisi

Bilal Enes Özensel
Âkif Kimlere Hayrandır?

Feyzanur Karademir
Bir Karakter Abidesi: Mehmet Âkif

Ebru Sucu
Edebi ve Ebedi İstiklâl

Kur'an-ı Kerim ve Hadislerin Işığında Safahat Anatomisi

Beyzanur Bıyık
Trabzon Anadolu Kız İmam Hatip Lisesi öğrencisi.

"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı/ Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı." Bu dizeler, *Safahat*'ın şairi Âkif'in dizeleri. O Âkif ki bu milletin İslâm şairi, ilk Kur'an mealinin müellifi. O *Safahat* ki, her mısraı Allah'ın ayetleriyle döşeli. Her mısraı ayetlerle döşeli derken, bunu kesinlikle rastgele söylemedim. *Safahat*'ın içerisinde orijinal meal hâlinde toplam on beş ayet-i kerime ve üç hadis-i şerif bulunuyor; ama bunlar sadece şiirlerin başlarına konulmuş, bir nevi giriş mahiyetindeler. Bu bahsettiklerim dışında; atıf yoluyla veya doğrudan meali ve orijinal hâli dizelere yerleştirilmiş ayet-i kerime ve hadis-i şerifler de var. Meselâ "Durmalıyım" şiirinde: *"Leyse li'l-insani illa ma sea derken Huda;/ Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha."* derken Âkif, Necm sûresinin 39. ayetinin Arapça hâline yer vermiş. Aynı şekilde "Hasbihal" şiirinin, *"Müsevvifler için dünyada mahvolmak tabiidir/ Bu bir kanun-i fıtrattır ki yok tevili: Kat'idir."* mısralarında da "Müsevvifler helak olur." hadisine atıf yapılmıştır. İşte bu tür atıf ve alıntı şeklinde dokuz ayet ve sekiz hadis daha *Safahat*'ta yer almaktadır.

Ayetlerin ve hadislerin içeriği, hangi konularla ilgili oldukları. Burada da en fazla göze çarpan konu 'ümmetin birliği' oluyor. Ki bu çok da şaşılacak bir şey değil. Çünkü o şartlar altında insanların en çok muhtaç oldukları şey birlikti ve Âkif bunun en çok farkında olan insanlardan biriydi. O, memuriyeti sebebiyle Rumeli, Anadolu ve Arabistan'ı karış karış dolaşırken, halkla hemhal olmuş, herkesin bir tefrika belasına bulaşmış olduğunu saptamıştı. Bunun *Safahat'*taki en güzel örneklerinden birini "Hakk'ın Sesleri" isimli şiirinde görüyoruz:

"Arap'ın Türk'e; Laz'ın Çerkes'e yahud Kürd'e;

Acem'in Çinliye rüçhanı mı varmış? Nerde!

Müslümanlıkta 'anasır' mı olurmuş? Ne gezer!

Fikr-i kavmiyyeti tel'in ediyor peygamber."

Burada da Âkif, insanlığın bu en temel sorununu gözler önüne sererken, Peygamberimizin *"Asabiye davası güden bizden değildir*.**"** hadisine atıfta bulunarak yine herkesi o ortak paydada buluşturmayı hedefliyor.

Âkif'in ayrılık derdini ele aldığı tek yer burası da değil. Meselâ *Gölgeler*'de, "Hâlâ Mı Boğuşmak" şiirine Enfal sûresinin 46. ayetinin bir kısmıyla başlıyor: *"Birbirinize de girmeyin ki, maneviyatınız sarsılmasın, devletiniz gitmesin."* Bu şekilde birçok defa Âkif, Kur'an'ın da desteğini alarak bir olamama hâlimize parmak basıyor.

İkinci değinilecek konu ise; azim. Bu mesele de Âkif'in *Safahat*'ta en fazla bahsettiği noktalardan biri. Çünkü o, sadece sorunları masaya koymanın bir işe yaramayacağının farkındaydı. Bu yüzden herkesi ümmetin kurtuluşunun ikinci adımı olan azme, Âli İmran sûresinin 159. ayetiyle davet etti: *"Bir kere de azmettin mi, artık Allah'a dayan." "Azimden Sonra Tevekkül"* şiirinin başında yer alan bu ayet; az önce de değindiğim üzere, Necm sûresinden *"Doğrusu insan için kendi çalışmasından başka bir şey yok."* ayetiyle birlikte *Safahat*'ın temel taşı vazifesini görüyor. Derin bir gaflet uykusuna dalmış bazı Müslümanları adeta tokatlarcasına uyandırıyor:

"Dünya koşuyor' söz mü? Beraber koşacaktın;
Heyhat, bütün azmi sen arkanda bıraktın!
Mademki uyandın o medid uykularından,
Bir parçacık olsun, hadi, hiç yoksa kımıldan.
Ensendekiler 'leş' diye çiğner seni sonra;
Ba'sin de kalır ta gelecek nefha-i Sûr'a!
Çiğner ya, tabii, ne düşünsün de bıraksın?
Bir parça kımıldan, diyorum, mahvolacaksın!
Dünya koşuyorken yolun üstünde yatılmaz;
Davranmayacak kimse bu meydana atılmaz.
Ey yolcu, uyan! Yoksa çıkarsın ki sabaha:
Bir kupkuru çöl var; ne ışık var, ne de vaha!"

Bahsedeceğim son adımsa; tevekkül ve ümit. Vahdet-i İslâm'ın son basamağı olan bu iki kavram da tıpkı azim kavramı gibi *Safahat*'ta oldukça geniş yer buluyor. Öyle ki en karamsar şiirlerde ihtiyaç duyulan yardım, Allah azze ve celleden geliyor: "*Dalalete düşmüşlerden başka kim Tanrı'sının rahmetinden ümidini keser?"*

Yeterince dikkat etmezsek, burada bir sıkıntı gözümüze çarpıyor: Biz, Âkif'i kaderci bilmezdik! O her zaman kişinin kendi çabasına inanan bir insan değil miydi? İlk bakışta oldukça haklı duran bu itiraz, *Safahat* ile yeterince hemhal olununca doğruluğunu yitiriyor. Çünkü Âkif, öyle bir şairdi ki bu kadar zıt olan iki görüşü, kitabında ustaca sentezleyebilmişti. Cüz'i ve külli iradenin arasındaki o ince çizgiyi o kadar iyi kavramıştı ki; eserlerinde bu dengeyi kolaylıkla kurabilmişti. Sanıyorum, bunun en net kanıtı da yine "Hakk'ın Sesleri" şiirinde bulunuyor:

"Tecelli etmedin bir kerre, Allah'ım, cemalinle!
Şu üç yüz elli milyon ruhu öldürdün celalinle!
Oturmuş eğlenirlerken senin haşa zevalinle,
Nedir ilhadı imhalin o samit infialinle?
Nedir İslâm'ı tenkilin bu müsta'cel nekalinle?"

Bu dizeler, belki de Âkif'in en isyankâr dizeleri. İslâm dünyasının düştüğü hale karşın adl-i İlâhî'nin tecelli etmemesine o kadar kızgın ki, kendisini o adaletin varlığını inkâr etmenin eşiğinde buluyor; ama bakın, bu teşebbüsün tövbesini nasıl yerine getiriyor:

"Sus ey divane! Durmaz kâinatın seyr-i mu'tadı.
Bugün, sen kendi kendinden ümid et ancak imdadı;
Cihan kanun-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkadı!
Ne yaptın? 'Leyse li'l insani illa ma sea' vardı!"

Tevekkül bahsini sonlandırmadan önce son bir şeyi daha sizlere aktarmak istiyorum. Ve bu konuya ilişkin daha fazla söyleyecek söz bırakmadığına inanıyorum. Bir sonraki şiirin başında bulunan ayet-i kerime şudur: *"İşte sana, onların kendi yolsuzlukları yüzünden ıpıssız kalan yurtları!"*

Safahat ile Kur'an-ı Kerim arasındaki ilişkiye dair bahsetmem gereken son bir nokta kaldı. Bu, fark ettiğimde beni adeta şaşkına çeviren bir paralellik... Âkif bunu bilinçli mi yapmıştır, bilemiyorum. Ama *Safahat*'ın Kur'an eksenli bir kitap olduğunu bana en çok hissettiren bu nokta oldu. Bu paralelliğin ilk unsuru Asr sûresidir: *"Asra yemin olsun, insanlar ziyandadır. Sadece iman edip salih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır."*

Şimdi de az evvel bahsettiğim adımları tekrar hatırlayalım: Birlik, azim ve tevekkül. Bence bu basamaklar, Allah'ın Asr sûresinde ziyanda olmamamız için bizden istediklerinden başkası değil. Dilerseniz, sûreyi yeniden gözden geçirelim. "*İman edenler",* Allah'ın varlığına inanlar. Burada biraz düşünelim. *Safahat*'ın seslendiği insanların tahkiki bir iman ile Allah'a bağlanmalarının ilk getirisi ne olacaktır? Tevekkül ve ümit. Çünkü siz eğer evrenin mutlak bir hâkimi olduğunu bilirseniz; başınıza her ne felaket gelirse gelsin, korunmak için o mutlak hâkime tevekkül eder, ondan ümit edersiniz.

Devam edelim: *"Salih amel işleyenler";* çalışıp didinenler, başarmak için azmedenlerdir! Çünkü nasıl ziyana düşmemek için iman yetmiyorsa, ümmeti kurtarmak için de tevekkül yetmeyecekti. "*Biz her insanın kaderini kendi çabasına bağlı kıldık."* ayetinde de belirtildiği gibi azim ve çalışma olmaksızın tevekkül etmek hiçbir fayda vermeyecektir.

Ve son adım: "*Birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler."* Buradan da şu sonucu çıkarıyoruz: Biz içinde bulunduğumuz topluluğu göz ardı ederek sadece kendi çabamızla bir yere varmaya uğraşırsak sonuç alamayabiliriz; ama çevremizdeki insanları hayra çağırırsak, onlardan da aldığımız destekle daha ileriye yol alabiliriz.

Âkif Kimlere Hayrandır?

Bilal Enes Özensel
Sakarya Atatürk Anadolu Lisesi öğrencisi.

Konuşmamda cevabını arayacağım soru şudur: Âkif kimlerin, hangi davranışlarına hayrandır? Bizler Âkif'i örnek bir şahsiyet olarak görüyoruz; peki, Âkif'in örnek aldığı etkilendiği şahsiyetler kimlerdir?

Öncelikle Mehmet Âkif'in babası olan İpekli Tahir Efendi'den başlamak uygun olacak. İpekli Tahir Efendi, 1826 yılında Arnavutluk'un İpek kazasında dünyaya gelmiştir. Tahir Efendi'nin babası, yani Âkif'in dedesi Nureddin Ağa, okumaya ve okumuşlara âşık, çiftçilikle meşgul ümmî bir adamdır. Öyle ki oğlu Tahir'i İpek'te okutmuş, tahsilini ikmal etmek üzere de İstanbul'a yollamıştır. Tahir Efendi İstanbul'da tahsilini tamamlayarak Fatih Medresesi'nin icazetli müderrislerinden olmuştur. Nureddin Ağa için Âkif şunları yazacaktır:

> *"Hoca rahmetli yetişmişti, düşün hem nereden?*
> *Kimin oğluydu baban? Kimdi unuttun deden?*
> *İpek'in köylüsü; ümmî, yarı vahşi bir adam…*
> *-Bari yamyam de! Ne mani ki?*
> *-Evet, ak yamyam!"*

Âkif'in eğitimiyle sadece baba olarak değil, hoca olarak da çok alakadar olan Tahir Efendi, Mehmet Âkif'in eğitimine çocukluğundan ehemmiyet vermiş, bizzat birebir dersler yapmıştır. Mehmet Âkif, henüz on beş yaşına gelmeden Arapçayı babasından öğrenmiştir. İpekli Tahir Efendi, 1888 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Âkif, on beş yaşında kaybettiği babası için kırk beş yaşında, *Safahat*'taki "Hakkın Sesleri" şiirinin altındaki dipnotta şu sözleri söylemiştir: *"Fatih Müderrislerinden İpekli Tahir Efendi, benim hem babam hem hocamdır. Ne biliyorsam ondan öğrendim*." Âkif her zaman sanata değil, o sanatı icra edene âşık olmuş, hayranlık beslemiş, etkilenmiştir. Bu, kimi zaman edebiyatçı kimi zaman bir musikişinas kimi zaman mevlithan olmuştur.

Şimdi de biraz Babanzâde Ahmet Naim Beyler ve Âkif üzerine konuşalım: Ahmet Naim, 1892 yılında Bağdat'ta doğmuştur. 1848 yılında Süleymaniye'de doğan, Babanzade ailesine mensup Mustafa Zihni Paşa'nın en büyük oğludur. Babanlar yahut Babanzâdeler olarak bilinen aile, 17. yüzyılın ikinci yarısında Baba Süleyman Bey'e izafeten verilmiştir. Babanzâdeler, uzun yıllar kendi kurdukları ailenin mutasarrıflığını (bugün için bu kelimeye vali diyebiliriz) yapmışlardır. Âkif'le ilk defa Melami Şeyhi Mustafa Efendi'nin çayhanesinde tanışmışlar. İstibdat döneminde bu mekânda sıklıkla bir araya gelir, politika, edebiyat ve diğer meseleleri konuşurlardı. Âkif, Naim'in, ashaptan sonra en çok sevdiği adam olduğunu devamlı dile getirirdi. Eşref Edip bir gün kendisine: "En çok kimi seversin?" diye sorar. Âkif hiç düşünmeden; "Naim." cevabını verir. Ahmet Naim, Âkif'e 'bakiyye-i selef' derdi. Bakiyye-i selef kelimesini; 'eskilerden kalan' şeklinde açıklayabiliriz.

Âkif, kırk iki senelik dostu olan Naim'in vefat ettiği gün; "*Evim barkım yıkıldı, altında kaldım.*" diyecektir. Naim'in Âkif'i en çok etkileyen yönü, Batı düşüncesine vakıf olmasına rağmen din konusundaki sağlam inancıdır. Medrese ilimlerine hâkim olan Ahmed Naim Efendi'nin, Fatih Türbedarı diye tanınan Ahmed Amiş Efendi'nin (vefatı 1920) damadı ve müridi olması onun tasavvufi ilimlerle içli-dışlı olduğunu da göstermektedir.

Âkif, dinde, politikada, edebiyatta Naim'in tesiri altındadır. Hatta karakter açısından da birbirlerine benziyorlardır. Mithat Cemal Kuntay bu benzerliği şöyle anlatır: *"Bir de bu Ahmet Naim o kadar çok susuyor, en basit şeyi bile o kadar dikkatle dinliyordu ki -hatırladıkça hâlâ utanırım- onun hakkında 'basit adam' kararı veriyordum. Hâlbuki Akif, onun asıl bu taraflarını beğeniyordu, Âkif'in çoğu zaman Naim'i anlatırken aslında kendini anlattığını sanıyordum."*

Politikada da Âkif, Naim'in tesiri altındadır. İkisi de Sultan Abdülhamid'in politikalarına karşıdır. İttihat ve Terakki'den ayrılmaları aynı zamanda olmuştur.

Âkif, şiirlerini bazı dostlarına ithaf ederdi. Fakat bu ithaflarında Naim'in adı yoktu; çünkü Naim, Âkif'in kalbinde o kadar yüksek yerde oturuyordu ki onun eşiğine uzatacağı şiiri bir türlü yazamıyordu. Nihayet ihtiyarlığında Mısır'da yazdı: "Secde". Bunu Fuat Şemsi'ye gönderdi. Naim'e gösterilecek, beğenirse ona ithaf edecekti. Naim "Secde" şiirini o kadar beğeniyordu ki Âkif'in yazısıyla olanı alıkoyuyor, suretini çıkarıp Fuat Şemsi'ye veriyordu. Amma Âkif, her zamanki bedbinliğiyle meseleyi anlıyordu: Naim'in geç kalan cevabı; "Manzumeyi beğenmedi." demekti ve şiirini Naim'e ithaf etmekten çekinerek kitabına bastırıyordu.

Bugün Âkif, Edirnekapı Mezarlığı'nda Naim'in yanında yatıyor. Orasını kendi vasiyet etmedi ancak Naim'i o kadar çok seviyordu ki bu sevgi vaka kuvvetinde bir vasiyetti ve Fuat Şemsi onu Naim'in yanına defnedilmesine vesile oldu. Beraber inandıkları Allah'ın huzuruna, beraber çıkıyorlardı. Âkif'in "Secde" şiiriyle coşan Ahmet Naim Bey, 13 Ağustos 1934 tarihinde öğle namazını eda ederken secdede Allah'ın huzuruna varıyor.

Hattat, şair, hafız, imam, müderris, hanende ve mevlithan olan Hasan Rıza Efendi, yaklaşık seksen yıllık ömrünü; mevlithan olarak yakaladığı şöhretine rağmen mütevazı bir Rufai dervişi olarak geçirmiştir. Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*'ında yer alan "Said Paşa İmamı" şiirinde; tarihe karşı vefasızlığımızı ve kayıtsızlığımızı göz önüne serercesine ondan bahsetmeseydi; bugün belki de payitahtın gelmiş geçmiş en güzide mevlithanlarından biri, tarihin tozlu yapraklarında kaybolup gidecekti.

Manisa'da 1810 yılında doğan Hasan Rıza Efendi, Kısık Mahallesi Sübyan Mektebi hocası olan Eğirdirli Abdullah Maruf'un oğludur. Ehl-i beyt soyundan geldiği sanılmaktadır ki zaten *Divançe* adlı eserinde kendini "Seyyid Hasan Rıza Efendi" olarak tanıtmıştır. Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*'ında "Said Paşa İmamı" adlı şiirinde bize tanıttığı Hasan Rıza Efendi'yi, faziletli ve ideal bir din adamı olarak meth eder. Peki, Said Paşa İmamı'nın Âkif'i mest eden ahlakı nasıldı? Âkif bir ahlak abidesi olduğu için, özel şiirlerle anıp yücelttiği şahsiyetlerin ilâhî ahlak ile ahlaklanan kimseler olması gerekiyordu. İşte bu soruya cevap olabilecek üç olay:

Sultan Abdülaziz Han, Cuma namazını Dolmabahçe Camii'nde kılmak ister. Hutbeyi, Said Paşa İmamı Hafız Hasan Efendi okuyacaktır. Sarık ve cübbesiyle hutbeye hazırlandığı bir zamanda caminin baş imamı, Şevketli Efendimiz Hicaz makamında okunmasını irade

buyuruyorlar. Uyarısını yapar. Bu teklif üzerine Hasan Efendi, "İrade ile hutbe okunmaz, ne zuhur ederse o okunur." diye tepki göstererek sarık ve cübbesini çıkarır ve camiyi terk eder.

Bir diğer hadise ise; Orman ve Madenler Meclisi Reisi Şeref Efendi, bir gece Hasan Efendi'yi mevlit okumak üzere Cağaloğlu'ndaki konağına davet eder. Said Paşa İmamı, âdeti olduğu üzere, örgü torbasıyla konağa gelir; nerede olursa olsun çorap örer çünkü. Hizmetliler onun dilenci olduğunu zannederek 'ne istiyorsun' derler. Bunun üzerine, hiçbir şey söylemeden geri döner, Langa'daki Musevilerin devam ettiği bir gazinoya girer, maharetini gösterir. Yirmi beş lira verirler. Akif için bir sanatın illaki bir Müslüman topluma icra edilmesi gerekmez, sanat her yerde sanattır.

Üçüncü hadise ise; "Said Paşa İmamı" ismini taşıyan şiirde anlatılmaktadır: Valide Sultan'ın arzusu üzerine sarayda mevlit okunacaktır. Vakit gelip çatmıştır. Hasan Rıza Efendi ortalıklarda yoktur. Hazır bulunanlar, ileri geri konuşmaya başlar, lehinde aleyhinde laflar ederler. Meğer Hasan Efendi, yaşlı fakir ve kırk gün önce kızını kaybeden içi yanık bir hatunun, yolunu keserek yavrusuna mevlit okutması için yalvarıp yakarmasını ile karşı karşıya kalmıştır.

Şimdi de, Mehmet Âkif'in Şeyh Sadi Şirazi'ye hayranlığı hakkında bir kaç kelam edelim: Sadi Şirazi; 1193 yılında dünyaya gelmiştir. Güneybatı İran'ın büyük sanat ve kültür merkezlerinden biri olan Şiraz'da doğduğu için 'Şirazi' (Şirazlı) diye anılır. Babası Sadettin Zengi, Fars ağabeylerinden Sadi Muslihiddin'nin hizmetindeydi. Efendisinin hatırasına çok bağlı bulunduğundan, asıl adı Müşerefeddin olan oğluna 'Sadi' mahlasını verdi.

Mehmet Âkif'in Sadi'nin eserleri ile ilk karşılaşması dokuz, on yaşlarında Fatih Merkez Rüştiyesine devam ederken Farsça eğitimi aldığı sırada gerçekleşmiştir. Âkif, Sadi'nin *Gülistan* adlı eserini bu yıllarda ezberlemiştir. Âkif mektepten öğrendikleriyle yetinmeyerek bir yandan Rüştiye'deki derslerine çalışırken bir yandan Fatih Camii'nde ikindi namazının sonrasında Esad Dede'nin *Hafız Divanı*, *Mesnevi* ve *Gülistan* gibi daimi kalacak derslerine devam etmiştir. Âkif ancak 1888'de bitirdiği Mülkiye Mektebinin İdadi bölümünde, anlamadan ezberlemiş olduğu *Gülistan*'ın kıymetini, büyüklüğünü fark etmeye ve hakkıyla takdir etmeye başlar. Mehmet Âkif yıllar sonra *Gülistan*'ı tercüme etmeyi düşünecek ama bu düşünce hiçbir zaman gerçekleşemeyecektir.

Sadi'nin *Gülistan*'ını yeniden keşfi, Âkif'in onun *Bostan* adlı eseriyle de ilgilenmesine yol açacak, bilhassa Ispartalı Hakkı'nın sert çıkışıyla okumaya başladığı bu eseri çok uzun olmayan bir zaman içerisinde defalarca hatmedecektir. Ki kendisinin de belirtiğine göre Ziya Paşa'nın *Harabat* mukaddimesinde; "Bir kimse okursa Bustan'ı/ Anlar o zaman nedir cihanı" tarzındaki tavsiyesi sonrası *Bostan*'ı okumak Âkif'in içinde bir heves uyandırmıştır. Hem şiir anlayışı hem de fikir dünyası üzerinde büyük izler bırakan Sadi'nin *Bostan ve Gülistan*'ı Âkif'in elinden yıllarca düşmemiştir. Üstelik Akif her fırsatta Sadi'nin kendi üzerindeki tesirini açıkça dile getirmiştir. Tahiru'l-Mevlevi ise, Âkif'in Sadi'ye olan bu taparcasına hürmetinden söz ederken, onun bu tutumunda sadece edebi değil, aynı zamanda fikri tercihlerin de müessir olduğunu ifade etmiştir. Hatta Mehmed Âkif, Firdevsî ile Sadi'yi karşılaştırmış ve: "Meselâ Avrupalılarca, dünyaya gelen şairlerin, Homer'den sonra en büyüğü tanılan Firdevsî'yi altmış bin beyitlik *Şehname*'sini, *Bostan*'ın yedi sekiz beyte varan hikâyesi kadar insaniyete hizmet edebilmiş midir?" demiştir.

Bir Karakter Abidesi: Mehmet Âkif

Feyzanur Karademir
Akşehir Hacı Sıddıka Baysal Fen Lisesi

Mehmed Âkif Ersoy; İslam'ın dertli Müslüman'ı… Peygamber ahlakıyla yaşamış, hayatı boyunca çizgilerinin dışına çıkmamış bir karakter abidesi. Kalabalıklar arasında bir yalnız savaşçı… İdealine, halkına, şiirine gönül vermiş bir insan. Nurettin Topçu'nun ifadesiyle: "Vakar dolu bir alın, hayâ dolu bir çehre; şiddet dolu bir bakış ve iman dolu bir sine…"

Âkif, her şeyden önce içinde yaşadığı dönemi doğru anlaması, hayatın her alanında sürekli bir çaba içinde olması ve ömrü boyunca sergilediği örnek tavırları ile imrenilen bir karakter olmuştur. Mehmed Âkif, doğru ve üstün olan bir ahlak dersi verirken bu prensipleri hayatı boyunca yaşamıştır. Bunun için inandırıcıdır ve yüksek karakteri sayesinde, 'milletin sevgilisi' hâline gelmiştir. Onu seven de sevmeyen de ne yıkılabilir ne de unutturulabilir diyorlardı.

*Â*kif vefat ettikten sonra Hüseyin Cahit'in söyledikleri onun müthiş karakterini ve insan sevgisini ispatlar: "Âkif'in hayatı eserlerinden daha müthiş bir şiirdir. Âkif, kanaatinin, itikadının, vicdanının adamı oldu ve böyle bir adam olarak öldü. Onun içindir ki tabutu önünde eğilmek bizlere bir borç olmuştur. Âkif'i şunun için takdir ediyorum: Fikir ve kanaatleri bizimkilere uyuşmadığı hâlde, hürmet ederim. Çünkü yalan söylemedi, riyakârlık yapmadı, fenalık yapmadı."

Neyzen Tevfik ile de çok farklı düşüncelere sahip olmalarına rağmen, bu dost olmalarını engellememiştir. Burada da Âkif'in güzel karakterinin bir yansımasını görüyoruz. O sevdiğini candan severdi. Arkadaşlarına gösterdiği fedakârlığın, samimiyetin derecesine onu tanıyan herkes hayrandı.

Bir insanın şahsiyetinin oluşumunda ilk akla gelen yer şüphesiz ailedir. Âkif Kur'an okunan, Kur'an ahlakının harfiyen yaşandığı bir evde doğdu. Hayatı boyunca da küçükken ruhuna karışan Kur'an'ın ışığında dosdoğru yaşadı. Annesi Emine Şerife Hanım beş vakit namazını ihmal etmez, takva ve merhamet sahibi bir kadındı. Babası Temiz Tahir Efendi âlim, lakabıyla ahlak temizliğini gösteren bir babadır. Mehmed Âkif babasının aynı zamanda hocası olduğunu, ne biliyorsa ondan öğrendiğini ifade eder. Tahir Efendi, küçük yaşlarından itibaren oğlu ile çok meşgul olmuş, tahsili ile yakından ilgilenmiştir. Babasının onun üzerindeki etkisi bilgi vermenin ötesindedir. Ruhunun şekillenmesinde çok etkisi olmuştur. Süleyman Nazif Bey, Akif'te gördüğü yüksek ahlaktan babasına intikal ederek: "Mehmed Âkif mahiyetinde büyük bir şairi, ancak böyle bir baba cihana getirebilirdi." demiştir.

Mehmed Âkif öğrenmeyi ve öğretmeyi hayatının temel prensibi yapmıştır. Hayatı boyunca

öğrendikleriyle yetinmemiş, kendi kendini yetiştirerek, bilgisini genişletmeye çalışmıştır. Zor olanı elde etmek için çok emek sarf etmiş. Bir Arap şairinin külliyatını anlamak için bir Ramazan, bütün bir ay eve kapandığı bilinir. Bir gününün on altı saatini planlayarak geçirdiğini bizzat kendisi söylemiştir. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebinden birincilikle mezun olmuştur. Okul hayatında da çok çalışkan biri olan Mehmet Akif, başarısını sadece okulla sınırlandırmamıştır. Hem resmi mektep öğrenimini hem de özel derslerini beraber yürütmüştür. Arapça, Türkçe, Farsça, Fransızca öğrenmiş ve altı ay içerisinde Kur'an-ı Kerim'i ezberleyip hafız olmuştur. Kur'an tercümesiyle uğraşmıştır üstelik. Sporla yakından ilgilidir ve dönemin şairi, vaizi, Mehmetçiklerin cephede destekçisidir.

Mehmed Âkif'in millî mücadeleye çok büyük katkısı olmuştur. Milletin yanında olmak, onu her zaman gururlandırmıştır. Şehir şehir dolaşarak halkı irşat etmiş ve orduda bir nefer gibi yaptığı hizmetlerle halkı umuda sürüklemeye çalışmıştır. Onun yılmayan kişiliği ve kararlılığı milleti ayakta tutan önemli etkenlerden biridir. Ömrü boyunca; "*Irzımızdır çiğnenen, evlâdımızdır doğranan!/ Hey sıkılmaz, ağlamazsan, bari gülmekten utan!*" diye haykırıp durmuştur. Âkif, halkının sıkıntılarını yüreğinde hisseden içli bir insan, merhametli bir bireydir. Millî Mücadele döneminde her gün hatta her saat gelen üzücü haberlere Âkif güçlükle tahammül ediyor, gözyaşlarını yalnız oğlu Emin ile paylaşıyordu. O dönemde yazdığı Bülbül şiiri sabahlara kadar gözyaşı döküp gönlünü verdiği bir eseridir. Zaten görmeyi arzuladığı iki hedefi vardı: Birincisi vatanın düşmandan kurtulması, ikincisi de İslâm idealinin gerçekleşmesi. Bu iki hedefini gerçekleştirmek için ömrü boyunca gücünün yettiği her alanda gayret sarf etmiş ve faydalı hizmetler vermiştir.

"Ecdadını zannetme asırlarca uyudu
Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?
Üç kıtada yer yer kanayan izleri şahit
Dinlenmedi bir gün o büyük Nesli Mücahit!"

İslam'ın dertli Müslüman'ı Mehmed Âkif, hiç derdinden ayrı kalmadı. Ona göre değil zevk etmek, felaketlerimize matem tutacak kadar bile vaktimiz yoktu. Bir musibetin gidip diğerinin gelmesi onu yıldırmadı. Dertler önünde kavruldu ama eriyip gitmedi. Bütün bilgi ve birikimini içinden çıktığı ve kendisini de ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü halkımıza yön vermek için kullandı. Balkonunda şiir yazan bir şair olarak da kalmadı. Bu yüzden onu bazen bir cami kürsüsünde insanları aydınlatırken, bazen at sırtında bir cepheden başka bir cepheye giderken, bazen de elinde kalem sabahlara kadar yazı, şiir yazarken gördük.

Âkif inanmış, uyanık, azimli bir Müslümandı. Belki sadece bu özellikleri bile devrinde aranılan bir vaziyetin bir göstergesi idi. âkif'in vaazlarının düşmanın sinesini paramparça ettiği görülüyordu. Bu durum insanımıza da güven vermişti. Ona göre kurtuluşun yegâne çözümü 'inanmak' ve 'ümit etmek' idi. Âkif'in ümidi inanmış bir insanın ümididir. Ona göre inanan insan, üstündür ve kazanacaktır. Âkif'in Kastamonu'daki vaazlarının insanımıza verdiği heyecanı Eşref Edip şu cümlelerle anlatır: "Cemaat ağlıyordu, ortalığı müthiş bir heyecan kaplamıştı. Üstat da kendinden geçecek derecelere gelmişti. Onun o kadar heyecanlı bir zamanını görmemiştim. Artık sesi kesiliyordu, çok yorulmuştu. Heyecandan kalbi duracak diye korkuyordum."

İslâm şairimiz, mümin kişiliğiyle, örnek hayatıyla, şiirleriyle, duruşuyla bizde derin izler bıraktı. Bizler de tıpkı onun gibi Peygamber sünnetini ve İslâm ahlakını hayatımıza öyle işlemeliyiz ki yaptığımız işlere bakıp *"Burada bir Müslüman'ın izi var." diyebilsinler*:

"Doğrudan doğruya Kuran'dan alarak ilhamı,

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı!"

Konuşmamı onun şu sözüyle özetlemiş olayım: "İz bırakanlarla senin aranda basit bir fark var sadece. Onlar ömür boyu gayret ediyorlar; sen ömür boyu hayret ediyorsun."

İz bırakan insanlardan olmak duasıyla…

Edebî ve Ebedî İstiklâl

Ebru Sucu

Yurdumuzun dört bir yanı işgal altındadır: Trablusgarp, Balkan, Çanakkale, Yemen ve Millî Mücadele... Kana karışıyor yağmur... Bir can düşüyor toprağa ve bin can doğuyor ardı sıra. Kırmızıya bulanıyor gün, güneş ve gece! Millî mücadeleye davet için vaazlar verecek, onları yüreklendirecek, şiirleriyle cesaretlerini arttıracak, cephe cephe dolaşarak savaşan askerlerimize umut ve heyecan aşılayacak, karanlık gönüllere ışık tutacak, can verecek, imana iman katacak bir şair gerek ve de yaşayan bir marş! Bedende kan ve kemik, ruhta kuvvet, istikrar ve de arşa yolcu binlerce baş! Bayrak, iman, şehadet, hilal, cennet, Huda, ezan, mabet, vecd; İstiklal, yurt, millet, ırk, kahramanlık, vatan... Tüm bunları yaşatacak bir marş!

Nihayet Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlarında, İstiklal Harbi'nin milli bir ruh içerisinde kazanılması imkânını sağlamak amacıyla Maarif Vekâleti 1921'de bir güfte yarışması düzenler. Söz konusu yarışmaya toplam 724 şiir katılır. Kazanan güfteye para ödülü konduğu için önce yarışmaya katılmak istemeyen Mehmet Âkif Ersoy, maarif vekili Hamdullah Suphi'nin ısrarı üzerine Ankara'daki Tacettin Dergâhı'nda yazdığı ve Türk Ordusu'na hitap ettiği şiirini yarışmaya koyar. Yapılan elemeler sonucu TBMM'nin 12 Mart 1921 tarihli oturumunda bazı mebusların itirazlarına rağmen Âkif'in yazdığı şiir coşkulu alkışlarla kabul edilir.

On kıta... Sonuncu bölük beş dize olmak kaydıyla şiirin bütünü dörtlükler hâlinde yazılmış kırk bir dize: Bir milletin milli, dini, irade ve imanını ebediyen ayakta tutacak ve besleyecek kudrette bir dil abidesi! Türk milletinin vicdanına onun kadar yakışan bir başka şiirimiz var mıdır?

Mehmed Âkif Ersoy'a da soruldu tabii; "*Nedir bu marştaki heyecan, bu alamet?*" "*İstiklal Marşı... O günler ne samimî, ne heyecanlı günlerdi. O şiir, milletin o günkü heyecanının bir ifadesidir. Binbir facia karşısında bunalan ruhların, ıstıraplar içinde kurtuluş dakikalarını beklediği bir zamanda yazılan o marş, o günlerin kıymetli bir hâtırasıdır.*

O şiir bir daha yazılamaz... Onu kimse yazamaz... Onu ben de yazamam... Onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak lâzım. O şiir artık benim değildir. O, milletin malıdır. Benim millete karşı en kıymetli hediyem budur..." diye seslenir ve ekler: "*Allah bu millete bir daha İstiklal Marşı yazdırmasın!*"

Mehmed Âkif Ersoy Türk-İslam devletini kuşatan Batı emperyalizmi karşısında; "*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım/ Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!*"" diyerek Anadolu'yu karış karış dolaşmış, milletimizi Milli Mücadele'ye davet etmiştir. Yeise düşmemek

gerektiğini defalarca anlatmıştır dizelerinde; *"Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?/ Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!""* diyerek aziz şehitlerimizi her mısrasında anmış ve şehitlik mertebesine ulaşmış olmanın gurunu anlatmıştır. "*Doğacaktır sana vat ettiği günler Hakk'ın.../ Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın."* diyerek vatan aşkı için, bayrak aşkı için, Kur'an aşkı için yılmadan mücadele etmek gerektiğini bir kez daha yazmış ve yaşatmıştır dizelerinde. *"Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın./ Siper et gövdeni, dursun bu hayasızca akın."* diyerek omuz omuza, süngü süngüye, baş başa, can cana olmaya çağırmış; etten bir duvar örmüştür dizelerinde. Anlaşılacağı üzere;

"Ebedi İstiklal habercisidir bu dizeler,
Bitmemiş bir cihan harbi,
Fakat sonu belli, zafer bizimdir!
Onlarda top tüfek bizde iman,
Fakat sonu belli, vatan bizimdir!

Ve:

"Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak' derken de zafer bizimdi

"Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!' derken de zafer bizimdi!

İnançla başlayan şiir inançla bitti. Velhasıl; ne istiklal ne de hürriyet bizden hiç gitmedi!

80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy Bilgi Şöleni

Fotoğraflar

Alâattin Karaca, Musa Kâzım Arıcan

Selam Günaydın, Musa Kâzım Arıcan

Turan Karataş, Musa Kâzım Arıcan

Musa Kâzım Arıcan, Nazif Öztürk

Yusuf Turan Günaydın, Hicabi Kırlangıç

Abdülvahit İmamoğlu, Hicabi Kırlangıç

Mahmut Öztürk, Hicabi Kırlangıç

Cengiz Karataş, Hicabi Kırlangıç

Levent Bayraktar, Mustafa Orçan

Mehmet Güneş, Mustafa Orçan

İbrahim Tüzer tebliğini sunarken

Adnan Karaismailoğlu, Cevat Özyurt

Mehmet Kurtoğlu, Cevat Özyurt

Sefa Yüce, Cevat Özyurt

Gürsoy Solmaz, Cevat Özyurt

Caner Arabacı, Mustafa Özçelik

Beyhan Kanter, Caner Arabacı

Cevat Özyurt, Caner Arabacı

D. Mehmet Doğan katılım beratını Caner Arabacı'ya verirken...

İbrahim Ulvi Yavuz katılım beratını Abdülvahit İmamoğlu'na verirken...

Abuzer Kalyon, Ferhat Koç’tan katılım beratını alırken